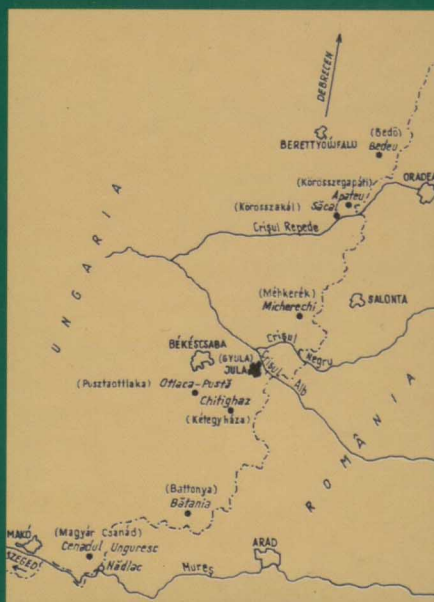

II 13507

MARIA MARIN • IULIA MĂRGĂRIT

GRAIURI ROMÂNESTI DIN UNGARIA

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

GRAIURI ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA

Pentru

Biblioteca Institutului de Lingvistică

"Lorqu Lardan - Al. Rosetti",

din partea autorilor,

Marcel Marci, din lingvist

Februarie 2006

PARLERS ROUMAINS DE HONGRIE
ROMANIAN IDIOMS OF HUNGARY
MAGYARORSZÁGI ROMÁN NYELVJÁRÁS

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”

MARIA MARIN • IULIA MĂRGĂRIT

GRAIURI ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA
STUDIUL LINGVISTIC. TEXTE DIALECTALE. GLOSAR

Ms. Nr. 16448
BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
FONETICĂ - DIALECTOLOGIE

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2005

Copyright © Editura Academiei Române, 2005.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711
București, România; tel. 4021-318 81 06,
4021-318 81 46; fax 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro; Web: www.ear.ro

Referenți: acad. Marius Sala, acad. G. Mihăilă, Teofil Teaha

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MARIN, MARIA

**Graiuri românești din Ungaria : studiu lingvistic :
texte dialectale / Maria Marin, Iulia Mărgărit - București :**

Editura Academiei Române, 2005

ISBN 973-27-1247-3

I. Mărgărit, Iulia

811.135.1'282(439)

Redactor: Mariana-Lucia FOTA
Tehnoredactor: Daniela FLORESCU
Coperta: Maria CĂLIN

Bun de tipar: Format: 16/70 × 100.
Coli de tipar: 28,75. Tiraj: 200 ex.
C.Z. pentru biblioteci mari: 459.0 (439.1)
C.Z. pentru biblioteci mici: 459

Imprimat în România

SUMAR

Cuvânt-înainte.....	VII
Bibliografie	IX
Abrevieri	XIX
Introducere	XXI
Lista localităților anchetate și a informatorilor	XXXV
Harta localităților anchetate	XLVI
Fonetica.....	XLVII
Morfosintaxa	LXXIV
Topica	CVI
Formarea cuvintelor	CVIII
Lexicul	CXXXVIII
Concluzii	CLXXV
Transcrierea fonetică.....	CLXXIX
Texte	1-128

BEDEU, județul Hajdú-Bihar 3-18

tent'u, 3; aṃ_fo_șasă fraț, 4; vrēme gre, 5; tátă_o fos_la ámerica, 5; pítă, 6; řău_rău m-aṃ_loví_la jerúnt, 8; đáma dá crómpe, 10; taṃ_gálițáli, 10; [Mămăliga], 11; greṃ_lúcrú o fost cînepa, 11; lecvár, 13; crastavet, 14; plăcîntă cu crómpe 15; [Spălatul rufelor], 16; símbătă_ierá_núnta, 16; dacă noi om murí ar...murí și límba romínă aíce, 18.

APATEU, județul Hajdú-Bihar..... 19-32

satṃ_aiésta, 19; merēm la fuioóre, 19; bum_băiát o fost, 20; n-am și căsătorít laoláltă, 21; ásta o fost obițeju, 22; tent', 23; noi sint'ém rímín, 24; cînepa, 25; strígój, 26; tomn-ací_jește um_mort, 27; [Găina], 27; púju, 28; q-avú_qáriche bai, 29; [Porcul], 30; a făcú_mámă caș, 31; surét', 31.

SĂCAL, județul Hajdú-Bihar 33-49

istória scrie, 33; la crăcún umblēm și corindám, 35; n-o vǎzú_șóhan_iel_pítă, 35; cîț și cîț o murít acólo!, 36; aș mințí dacă aj_zícē că nu mi-s romín, 42; núma țára m-q-adús acásă, 43; púórcu, 44; m-am_ádús amín't'e dá máma me, 46; cînepă, 46; ca prunç rumínēș't'e am_ș't'iút voroví, 47; cîc moóre ápoi_íl_ímbracă, 48; fost-o máre críșu, 48; pítă, 49.

- MICHERECHI, județul Békés**..... 50–64
o foz_rău dă rîndu pít'i, 50; țent'Ű, 51; fost-o vácă la tătă cásă, 52; ș-apo-așe m-o trecut o zi, 54; sátu nost, 55; au primí_núme după fóstu Űor propietár, 56; coád'e dă láboș, 58; așe n-o trecut tîneręáta, 58; cînepa, 61.
- JULA, județul Békés**..... 65–71
cúpérêl, 65; orășu mic, 65; aiće am născút, 66; vin dúlce, 68; bărbátu cęla dînti, 68; am avú_și io năcázurł, 70; cu pórçi-m pláce să mă ocúp, 70.
- OTLACA-PUSTĂ, județul Békés**..... 72–84
cu ínima o-ávú _bai băsámă, 72; n-ar fi vrútă să moórá, 74; pítă, 76; táre młlt'e vrácúrł o_foz_maj dămłlt, 76; atúnce m-an_t'emút, 78; o vińit vręme re, 78; cînepă, 78; nu ríd'eț dă míne!, 79; ierap _sclújnică, 80; núma a me moóрте nu ș'tu cum a fi, 81; pisátu, 82; táje Űómu pŰorc, 83; suret'it, 84.
- CHITIGHAZ, județul Békés**..... 85–101
cum o foz_ím _pruncęnię me, 85; cășile, 86; aiće oómińi or fost dóŰo părťi rímín, 86; om _pópă unęurés _și c-om _pópă rúmínesc, 87; [Porumbul], 89; nu ne trebuię mulăcág, 90; táta mņeu așe o foz _dă j'ucăuúș!, 91; pítă, 92; úņę cárę cu cę vrę, 93; n-o foz _dóctor aića, 94; o fost o négură máre, 97; io-aņ _șt'iu _j'ucá, 98; d'ępti pruncł, 98; sopónu, 99; pórcu să táje iárna, 100.
- BĂTANIA, județul Békés**..... 102–116
acúma să maj_ń_ălés _cu úņguri, 102; bătánija, 102; zęcę luń dă zîle-aņ _căpátat, 103; cucurúzu, 104; únu pă áltu ne ajutorím, 105; númile bătániji, 107; fínu, 107; cășile, 108; nić nu Űo dátă s-o-ntímplát, 109; cînd am perdút pă máma, 110; ierá un _zacŰón, 110; ieų am _fo^s_sîņgŰră la părińț, 111; cînepa o rod'it ím _pămíntu nost, 113; brńză, 114; la sálăș, 115; am _fos _culác, 115; úmblă cu dódola, 115; cînd ierám copílă, 116.
- CENADUL UNGURESC, județul Csongrád**..... 117–128
cásă, 117; nić amŰ nu să ș'ti că cîń-or tras, 117; gríųu, 118; o căpátat comińțáų, 119; [Casă bătrânească], 120; pítă făcęm maj dămłlt, 120; pórcu, 121; pínă-ı lúmęa n-o fost ásta rumín să ięje o řigánă, 123; io acásă an_născút, 123; májca me ín cîņ _șásă lócurł o spălát la cęnád, 124; bărbátu mņeu o fos _purcárł, 125; cólivă, 125; pegméz dă prúne, 126; o profésöră trábă _să iņvęțę límba romíńă curátă, 127.

Indice tematic.....	129
Glosar.....	131

CUVÂNT-ÎNAINTE

Lucrarea de față se înscrie între contribuțiile Sectorului de dialectologie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti” în domeniul culegerii și publicării de texte dialectale și glosare regionale. Totodată, ea reprezintă rezultatul preocupărilor, din ultimii ani, de extindere a cercetărilor asupra unor graiuri dacoromâne vorbite în medii aloglote.

Pentru o cunoaștere cât mai complexă a graiurilor românești actuale de pe teritoriul Ungariei, materialul dialectal beneficiază de un studiu lingvistic, în care perspectiva sincronică se îmbină, adesea, cu cea diacronică. Scopul principal al cercetării este, în general, lărgirea și adâncirea cunoștințelor asupra graiurilor dacoromâne și, în special, completarea informațiilor asupra subdialectului crișean, în care se încadrează, în chip firesc, idiomurile studiate. Așadar, nu s-au avut în vedere chestiuni care depășesc preocupările stricte de dialectologie (istorie, demografie, sociolingvistică ș.a.). Drept urmare, volumul se adresează, în primul rând, specialiștilor lingviști (cercetători și cadre didactice), interesați de istoria limbii române, de particularitățile actuale ale unor graiuri dacoromâne, de trăsături ale limbii române vorbite în afara granițelor țării, ca și de stadiul de evoluție al acesteia. În același timp, prin specificul materialului înregistrat, el poate oferi date utile pentru studierea unor aspecte diverse privind lingvistica textului, sociolingvistica, etnografia și chiar istoria românilor din țările învecinate.

Ținem să subliniem că realizarea și publicarea lucrării nu ar fi fost posibile fără contribuția semnificativă a unor instituții și persoane care au înțeles importanța unui asemenea demers științific.

Astfel, menționăm, mai întâi, sprijinul acordat de Academia Română și de conducerea Institutului de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti” și, mai apoi, a Institutului de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti”, prin grija cărora s-au alocat fondurile pentru deplasările pe teren și pentru elaborarea propriu-zisă a lucrării. De asemenea, remarcăm contribuția Academiei Ungare de Științe, a Institutului de Lingvistică din Budapesta și, în mod deosebit, a cercetătoarei Ana Borbély, prin eforturile cărora s-au acordat mijloacele financiare necesare și s-a asigurat buna desfășurare a deplasărilor pe teritoriul Ungariei.

Menționăm, totodată, că volumul a beneficiat de observațiile judicioase din partea referenților științifici, acad. Marius Sala, acad. G. Mihăilă și Teofil Teaha.

Apariția lucrării nu ar fi fost posibilă fără înțelegerea și sprijinul de care ne-am bucurat din partea Editurii Academiei Române, a conducerii acesteia.

Tuturor le adresăm mulțumiri călduroase.

*În sfârșit, ne revine plăcuta îndatorire de a ne îndrepta gândul către vorbitorii de grai, autori, de fapt, ai textelor dialectale cuprinse în volum (ale căror nume figurează în *Lista localităților anchetate și a informatorilor*), care, prin relatările lor, dezvăluind bogăția graiurilor românești din Ungaria, au contribuit la realizarea acestei lucrări.*

Autoarele

BIBLIOGRAFIE

- ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi, cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, vol. I, 1, 2; II, 1, 2, Chișinău, 1968–1973.
- ALR I, vol. I, II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu – Leipzig, 1942.
- ALR II, vol. I = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu – Leipzig, 1940.
- ALR II s.n. = *Atlasul lingvistic român* [II], serie nouă, vol. I – VII, [București], 1956 – 1972.
- ALRM II s.n., vol. IV = *Micul Atlas lingvistic român*, II, serie nouă, vol. IV, București, 1981.
- ALRT = Emil Petrovici, *Texte dialectale culese de...* Suplement la Atlasul lingvistic român II (ALR II), Sibiu–Leipzig, 1943.
- Ann. = Nagyné Martyin Emilia, *A boszorkány alakja a magyarországi románok néphitlében*, în „Annales '96”, Giula, 1996, p. 112 – 148.
- Asan 1959 = Finuța Asan, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Psaltirea Hurmuzachi*, în SMFC, vol. I, p. 213 – 221.
- Asan 1960 = Finuța Asan, *Prefixul a- < lat. ad*, în SMFC, vol. al II-lea, p. 3 – 23.
- Avram 1955 = Andrei Avram, *Asupra clasificării vocalelor românești*, în SCL, VI, 3 – 4, p. 209 – 222.
- Avram 1962 = Andrei Avram, *Trecerea lui [ʋo] la [ʋă] în graiul crișean*, în SCL, XIII, 3, p. 325 – 336.
- Avram 1999 = Andrei Avram, *Probleme de cronologie în legătură cu apariția și cu evoluția oclusivelor prepalatale în graiurile dacoromâne*, în FD, XVIII, p. 25 – 38.
- Avram 2001 = Andrei Avram, *Noi contribuții etimologice*, București.
- Avram, M. 1960 = Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București.
- Avram, M. 1980 = Mioara Avram, *Punctuația și implicațiile ei în limbă și în comunicare*, în „Limbă și literatură”, I, p. 11 – 26.
- Balacciu Matei 1992 = Jana Balacciu Matei, *Rom. frământa < lat. fermentare sau fragmentare*, în SCL, XLIII, 1, p. 27 – 31.
- Basme = *Făt-Frumos cu părul de aur. Basme populare românești*, II, ediție îngrijită de Ioan Șerb, 1967.
- Bătania = *Bătania*. Pagini istorico-culturale, [redactor și editor responsabil: dr. Maria Berényi], Budapesta, 1995.
- Bârlea 1966 = Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică* I, II, III.
- Bârlea 1981 = Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc. Momente și sinteze*, București.
- Bârsan 1962 = D. Bârsan, *False diminutive*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 89 – 99.
- Beltechi 1978 = Eugen Beltechi, *Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)*, în *Studii de literatură, limbă și folclor*, IV, Reșița, p. 129 – 133.
- Beltechi 1994 – 1995 = Eugen Beltechi, *Perfectul simplu în graiurile bănățene actuale*, în „Dacoromania”, serie nouă, I, 1 – 2, p. 103 – 115.
- Bencsik 1984 = Dr. János Bencsik, *Descântece de ploaie la românii din fostul județ Csanád (Cenad)*, în Izv., p. 34 – 38.
- Bencsik 1992 = János Bencsik, *Creșterea găștelor în gospodăriile țărănești din Pocii*, în Izv., 13, p. 3 – 15.
- Berényi 1992 = Maria Berényi, *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea (1821 – 1918). Documente*, Giula.
- Berényi 1993 = Maria Berényi, *Isaia B. Bosco – notar adjunct și poet în Chitighaz*, în Chitighaz, p. 33 – 39.
- Berényi 1994 = Maria Berényi, *Școlile populare române în Ungaria*, în Simpozion, II, p. 22 – 33.
- Borbély 1986 = Ana Borbély, *Despre vocalismul graiului nostru*, Giula.

- Borbély 1988 = Ana Borbély, *Elemente maghiare în graiul vorbit la Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă*, Giula.
- Borbély 1990 = Ana Borbély, *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria (Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă)*, Budapesta.
- Borbély 1991 = Ana Borbély, *Lexicul regional și frecvența fenomenelor dialectale la copiii din Chitighaz*, în Simpozion, I, p. 53 – 58.
- Borbély 1993 = Ana Borbély, *Limba română vorbită la Chitighaz, în trecut și în prezent*, în Chitighaz, p. 53 – 66.
- Borbély 1994a = Ana Borbély, *Folosirea limbii române și maghiare la românii din Chitighaz*, în Simpozion, II, p. 39 – 44.
- Borbély 1994b = Ana Borbély, *Atitudinea față de limba română și limba maghiară la românii din Chitighaz*, în Simpozion, III, p. 7 – 18.
- Borbély 1995 = Ana Borbély, *Limba română din Bătania*, în Bătania, p. 131 – 165.
- Borbély 1996a = Ana Borbély, *Nyelvválasztási szokások a magyarországi románok kétegyházi közösségében*, în Ann., p. 71 – 111.
- Borbély 1996b = Ana Borbély, *Două situații – două stiluri de vorbire*, în Simpozion, V, p. 71 – 88.
- Borbély 1997a = Ana Borbély, *Stiluri de vorbire în comunitatea românească din Chitighaz (Ungaria)*, în FD, XVI, p. 23 – 32.
- Borbély 1997b = Ana Borbély, *Graiul ca instrument al umorului. Analiza unui dialog realizat în cadrul emisiunii de Revelion a Ecranului Nostru*, în Simpozion, VI, p. 127 – 142.
- Borbély 1998 = Ana Borbély, *Menținerea limbii române la Micherechi*, în Simpozion, VII, p. 151 – 160.
- Borbély 1999 = Ana Borbély, *Schimbarea de cod la românii din Ungaria. O strategie de comunicare cu discursul bilingv*, în Simpozion, VIII, p. 126 – 137.
- Borbély 2000 = Ana Borbély, *Bilingvismul*, în Simpozion, IX, p. 137 – 149.
- Borbély 2001 = Ana Borbély, *Nyelvcseré*, Budapesta.
- Borbély 2002 = Ana Borbély, *Zece ani în situația de schimbare a limbii (1990 – 2000)*, în Simpozion, XI, p. 44 – 54.
- Borbély 2003 = Ana Borbély, *Variabilitatea toponimelor românești din Ungaria*, în „Lumina”. Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894, p. 36 – 39.
- Borcilă 1965 = Mircea Borcilă, *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și a lui j ca z în graiurile dacoromâne. I. Răspândirea și situația actuală a fenomenului*, în CL, X, 2, p. 269 – 279.
- Borza 1983 = Lucia Borza, *Cânepa, tortu, pânza* (text cules din Chitighaz), în Izv. 4/1, p. 22 – 30.
- Borza 1984a = Lucia Borza, „Cu treabă bună...”. *Credințe și superstiții din Chitighaz*, în Izv., 5/2, p. 10 – 16.
- Borza 1984b = Lucia Borza, „Asta nu-i minciună...”. *Credințe și superstiții din Chitighaz*, în Izv., 5/2, p. 25 – 35.
- Borza 1984c = Lucia Borza, *Boli, credințe și superstiții. (Mărturisiri din Chitighaz)*, în Izv., 5/1, p. 10 – 20.
- Borza 1992 = Lucia Borza, *Casa bătută din pământ la Chitighaz*, în Izv., 13, p. 35 – 40.
- Borza 1994 = Lucia Borza, *Creșterea păsărilor de curte la Chitighaz*, în Izv., 15/1, p. 25 – 37.
- Borza 1996 = Lucia Borza, *Cum să băga cureți în hârdău*, în Izv., 17/2, p. 47 – 51.
- Borza 2000 = Lucia Borza, *Mâncăruri de post la Chitighaz*, în Izv., 21, p. 63 – 66.
- Borza 2001a = Lucia Borza, *Obiceiuri legate de naștere la Săcal*, în Izv., 22, p. 50 – 62.
- Borza 2001b = Lucia Borza, *Anecdote chitighăzene*, în „Foaia românească” (săptămânal al românilor din Ungaria), 45, p. 11.
- Botea 1983 = Maria Botea, *Corpul omului*, în Izv., 4/2, p. 21 – 26.
- Botea 1984 = Maria Botea, *Seceratul*, în Izv., 5/1, p. 39 – 43.
- Brâncuș 1957 = Grigore Brâncuș, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international de linguistes à Oslo du 5 a 9 Août 1957*, București, p. 151 – 173.
- Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București.
- Bucin 1991 = Mihaela Bucin, *Otlaca Pustă. Schiță monografică*, în Simpozion, I, p. 40 – 44.
- Bucin 1992 = Mihaela Bucin, *Moșu cu cocoșu. Basme cules din Otlaca-Pustă*, în Izv., 13, p. 41 – 45.

- Bucin 1993 = Mihaela Bucin, *Estetica strigăturii din Chitighaz*, în Simpozion, II, p. 33 – 44.
- Bucin 1996 = Mihaela Bucin, *Românii din Ungaria în poveștile lui Mihai Purdi și Teodor Șimonca*, în Ann., p. 178 – 198.
- Buzi 1960 = Ana Buzi, *Sufixul -cios [-(ă)cios, -(i)cios, -(în)cios]*, în SMFC, vol. al II-lea, p. 125 – 129.
- CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”*. Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II. *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, [1926 – 1931].
- Candrea 1907 = I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, extras din „Buletinul Societății Filologice”, II, București.
- Candrea 1944 = I.-A. Candrea, *Folklorul medical român comparat*. Privire generală. *Medicina magică*, [București].
- Caragiu Marioțeanu 1968 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, București.
- Cazacu 1948 = B. Cazacu, *Sur les formes de subjonctif présent du type să fibă (hibă, sibă), știbă en daco-roumain*, în „Bulletin linguistique”, XVI, p. 150 – 154.
- Cazacu 1969 = B. Cazacu, Liliana Ionescu, Maria Mărdărescu, Mihai Zamfir, *Limba și stilul operei lui Vasile Alecsandri*, în *Studii de poetică și stilistică*, II, București, p. 163 – 220.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine [A – Putea]*, București, 1907 – 1914.
- Chitighaz = *Chitighaz*. Pagini istorico-culturale, [redactor și editor responsabil: dr. Maria Berényi], Budapesta, 1993.
- Ciobanu 1969 = Elena Ciobanu, *Unele aspecte ale formării numelor de meserii cu sufixe*, în SMFC, vol. al V-lea, p. 17 – 35.
- Ciobanu, Hasan 1970 = *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I. *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București.
- Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București.
- CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj, 1956 și urm.
- Colta 1999 = Elena Rodica Colta, *Românii din Bedeu – istorie oficială și tradiție orală*, în Izv., 20, p. 3 – 14.
- Colta 2001 = Elena Rodica Colta, *Poveștile de întemeiere a satului Otlaca Pustă*, în Simpozion. X, p. 130 – 144.
- Contraș 1967 = Eugenia Contraș, *Sufixul -uș(ă)*, în SMFC, vol. al IV-lea, p. 143 – 163.
- Conțiu 1971 = Mihai Conțiu, *Observații asupra accentuării formelor verbale în graiurile oltenești*, în FD, VII, p. 159 – 172.
- Cosma 1985 = Mihai Cosma, *Situația limbii noastre materne*, Gyula.
- Coteanu 1961 = Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București.
- Coteanu 1969 = Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București.
- Coteanu, Sala 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română*, București.
- Cronici 1988 = *Cronicii brâncovenești*, antologie, postfață, glosar și bibliografie de Dan Horia Mazilu, București.
- Csobai 1998 = Elena Csobai, *Rolul bisericii ortodoxe în păstrarea identității la românii din Giula*, în Simpozion, VII, p. 78 – 86.
- Csobai 2001 = Elena Csobai, *Comunitatea românească din Cenadul Unguresc*, în Simpozion, X, p. 108 – 115.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913 – 1948.
- Dascălu-Jinga 1989 = Laurenția Dascălu-Jinga, *Despre intonația declarativă de continuitate și de finalitate*, în SCL, XL, 4, p. 345 – 353.
- Densusianu 1915 = Ov. Densusianu, *Antologie dialectală*, București.
- Densusianu, Hațeg = Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 1915.
- Densusianu, ILR, I, II = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, 1961.
- Densusianu 1977 = Ov. Densusianu, *Limba română în secolul al XVII-lea*, în *Opere*, III, ediție critică și comentarii de Valeriu Rusu.
- DEX = Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1996.

- DEX = Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1996.
- Diaconescu 1969 = Ion Diaconescu, *Modul participiu în limba română în secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Analele Universității București. Limba și literatura română”, 18, 1, p. 25 – 39.
- Dial. rom. = Matilda Caragiui-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977.
- Dialectologie = *Curs de dialectologie română*, de Mihai Purice, Vladimir Zagaevski, Ion Ciornăi, Chișinău, 1991.
- Dicționar bănățean = *Dicționarul subdialectului bănățean*, vol. I, redactor-responsabil Vasile Șerban, Timișoara, 1985.
- Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București.
- Dimitrescu 1973 = Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, 1965 –.
- DLRV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640 – 1780). Termeni regionali*, București, 1987.
- DM = Academia Română, *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
- DR = „Dacoromania”. Buletinul „Muzeului Limbii Române”, Cluj, 1920/1921 și urm.
- Drăganu 1923 = Nicolae Drăganu, *Conjecțiunile de și dacă. (Un capitol de sintaxă românească)*, în DR, III, 1922 – 1923, p. 251 – 284.
- Drimba 1958 = Vladimir Drimba, *Influențe românești în graiul maghiar din valea Crișului Negru*, în FD, I, p. 113 – 122.
- Faiuciu 1983 = I. Faiuciu, *Note despre răspândirea reflexelor dure și moi ale ocluserelor dentale T, D, N în graiurile bănățene*, în CL, XXVIII, 2, p. 101 – 112.
- FD = „Fonetica și dialectologie”, București, 1958 și urm.
- Ficșinescu, Popescu-Marin 1978 = Florica Ficșinescu și Magdalena Popescu-Marin, *Des- (Dez-, De-), De-*, în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea. *Prefixele*, București, p. 84 – 94.
- Fischer 1979 = I. Fischer, *Două ipoteze etimologice*, în SCL, XXIX, p. 531 – 533.
- Frătean 1995 = Eva Kozma Frătean, *Tradiția muzicală la românii din Bătania*, în Bătania, p. 56 – 94.
- Frătean 1996 = Eva Kozma Frătean, *Din viața copiilor din Micherechi*, în Ann., p. 198 – 217.
- Frătean 2000 = Eva Kozma Frătean, *Tradiția muzicală la Micherechi*, în Micherechi, p. 278 – 342.
- Frâncu 1971 = C. Frâncu, *Vechimea și răspândirea formelor să deie, să steie, să beie, să leie în graiurile dacoromâne*, în SCL, XX, 3, p. 261 – 276.
- Frâncu, Candrea, M = Teofil Frâncu și George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*. Scriere etnografică cu 10 ilustrațiuni în fotografie, București, 1888.
- Garami 1984 = Irina Garami, *Obiceiuri de port la Săcal*, în Izv., 5/2, p. 36 – 45.
- Garami 2000 = Irina Garami, *Prelucrarea cânepei și țesutul în comuna bihoreană Săcal*, în Izv., 21, p. 9 – 28.
- Garami 2002 = Irina Garami, *Din istoricul și obiceiurile săcălenilor*, în Izv., 23, p. 36 – 50.
- Garami 2003 = Irina Garami, *Mâncăruri și pregătirea lor la Săcal*, în Izv., p. 32 – 51.
- Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, București – Panciovo.
- Georgescu 1958 = Alexandru Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân. Observații asupra răspândirii geografice a perfectului simplu în dacoromână*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București.
- Gherman, Hasan 1978 = Cristina Gherman, Finuța Hasan, *A2- (AD-)*, în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea. *Prefixele*, București, p. 33 – 39.
- Gheție 1961 = Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, în FD, III, p. 151 – 176.
- Gheție 1963 = Ion Gheție, *Și, semn al conjunctivului în graiul crișean*, în LR, XII, 3, p. 247 – 260.
- Gheție 1966 = Ion Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1, p. 47 – 79.
- Gheție 1976 = Ion Gheție, *Sintaxa graiurilor din valea Bistriței (Bicaz)*, în SCL, XXVII, 2, p. 121 – 135.
- Gheție et alii 1997 = *Istoria limbii române. Epoca veche (1532 – 1780)*, de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator Ion Gheție, București.

- Gheție, Mareș 1974 = Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București.
- Ghinoiu 1997 = Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, București.
- Gl. Bas. = *Glosar*, în vol. TD. Bas.
- Gl. Dobr. = *Glosar*, în vol. TDD.
- Gl. Mînt. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia*, București, 1999.
- Gl. Olt. = *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- GLR I, II = Academia Română, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, II, coordonat de acad. Al. Graur, București, 1963.
- GN = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, [vol.] I, 1906.
- Goicu 1999 = Viorica Goicu, *Nume de familie ale românilor din Ungaria*, în Simpozion, VIII, p. 112 – 125.
- Graur 1929 = Al. Graur, *Nom d'agent et d'adjectif en roumain*, Paris.
- Gr. rom. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova*, în Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000, p. 42 – 121.
- GS = „Grai și suflet”. Revista Institutului de Filologie și Folclor publicată de Ovid Densusianu, București, vol. I, 1924 și urm.
- Gurzău-Czeglédi 1996 = Maria Gurzău-Czeglédi, *Chiuitori la jocurile tradiționale ale românilor din Ungaria*, II, în Izv., 17/2, p. 3 – 21.
- Gurzău-Czeglédi 2002 = Maria Gurzău-Czeglédi, *Mozaicuri istorice și etnografico-folclorice din viața românilor din Ungaria*, în Izv., 23, p. 9 – 25.
- Haneș 1960 = Gh. Haneș, *Sufixe adverbiale -ește și -icește*, în SMFC, vol. al II-lea, p. 139 – 149.
- HEM, I = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și populare a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, I, 1972.
- Hoțopan 1982 = Alexandru Hoțopan, *Despre hora mortului. De vorbă cu Vasile Poiendan*, în Izv., 1, p. 22 – 35.
- Hoțopan 1983 = Alexandru Hoțopan, *Cum își cotau fetele și feciorii data (Otlaca-Pustă)*, în Izv., 4, p. 35 – 47.
- Hoțopan 1984a = Alexandru Hoțopan, *Credințe și superstiții din Bedeu*, în Izv., 5/1, p. 25 – 33.
- Hoțopan 1984b = Alexandru Hoțopan, *Din tradițiile micherechene: vergelul*, în Izv., 5/2, p. 3 – 10.
- Hoțopan 1995a = Alexandru Hoțopan, *Dala fujitului la Micherechi*, în Simpozion, IV, p. 130 – 135.
- Hoțopan 1995b = Alexandru Hoțopan, *Date etnografice, instantanee folclorice*, în Izv., 15, p. 50 – 58.
- Hoțopan 1996 = Alexandru Hoțopan, „Fujitu” la Micherechi, în Ann., p. 254 – 306.
- Hoțopan 2001 = Alexandru Hoțopan, *Nume, supranume și porecle la Micherechi*, în Izv., 22, p. 38 – 49.
- Hoțopan, A. 1996 = Ana Hoțopan, *Simboluri în folclorul nostru*, în Ann., p. 149 – 178.
- Hoțopan, A. 2002 = Ana Hoțopan, *Porecle din Micherechi*, în Izv., 23, p. 51 – 59.
- Hoțopan, A. 2003 = Ana Hoțopan, *Nana Nuță a Delii*, în Izv., 24, p. 52 – 62.
- Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, București.
- Iancu 1975 = Victor Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timișoara.
- Ionașcu 1959 = Ecaterina Ionașcu, *Sufixele -ar și -aș la numele de agent*, în SMFC, vol. I, p. 77 – 85.
- Ionică 1965 = Ion Ionică, *Noi atestări ale imperativului negativ arhaic*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, p. 403 – 407.
- Ioniță 1982 = Maria Ioniță, *Cartea vâlvelor. Legende din Apuseni*, Cluj-Napoca.
- Iordan 1942 = Iorgu Iordan, *Verbe românești nouă*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Al. Philippide»”, IX, p. 20 – 60.
- Iordan 1943 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Iași.
- Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București.
- Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București.
- Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.
- Izv. = „Izvorul”. Revistă de etnografie și folclor. Publicație a Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, Giula, 1980 și urm.
- Lexic reg., I = *Lexic regional*, vol. I. Redactor coordonator Gh. Bulgăr, București, 1960.
- LR = „Limba română”, București, 1952 și urm.

- Marc 1982 = Florentina Marc, *Obiceiuri care marchează momente importante din viața omului: mormântarea*, în Izv., 1, p. 12 – 21.
- Marian 1892 = S. Fl. Marian, *Nașterea la român*, București.
- Marian 1900 = S. Fl. Marian, *Poesii populare despre Avram Iancu*, adunate și publicate de..., București.
- Marin 1984 = Maria Marin, *Valori ale perfectului compus în graiurile dacoromâne*, în *Studii de dialectologie*, Timișoara, p. 155 – 170.
- Marin 1987 = Maria Marin, *Notes sur les parlers roumains de l'Est de la Transylvanie (à partir d'une recherche récente)*, în RRL, XXXII, 3, p. 251 – 257.
- Marin 1989a = Maria Marin, *Le passé simple dans les parlers dacoroumains actuels*, în RRL, XXXIV, 4, p. 305 – 314..
- Marin 1989b = Maria Marin, *Timpuri ale indicativului în graiurile dacoromâne*. Teză de doctorat (manuscris).
- Marin 1991 = Maria Marin, *Morfologia verbului în graiurile muntenesti*, în FD, X, p. 45 – 65.
- Marin 1994 = Maria Marin [recenzie la] Ana Borbély, *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria (Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă)*, Budapesta, 1990, în FD, XIII, p. 258 – 261.
- Marin 1995 = Maria Marin, *Iotacizarea verbelor. Reflexe și consecințe în unele graiuri românești vorbite în medii alogene*, în FD, XIV, p. 23 – 28.
- Marin 1996 = Maria Marin, *Arhiva fonogramică a limbii române*. (După 40 de ani), în „Revista de lingvistică și știință literară”, nr. 1, Chișinău, p. 41 – 45.
- Marin 2000 = Maria Marin, *Elemente arhaice sau învechite în morfosintaxa graiurilor românești din Ungaria*, în FD, XIX, p. 197 – 209.
- Marin 2001 – 2002 = Maria Marin, *Despre particula -te- (-te) în limba română*, în FD, XX, p. 205 – 212.
- Marin 2002 = Maria Marin, *Importanța studierii graiurilor românești din Ungaria*, în Simpozion, XI, p. 32 – 43.
- Martin 1982 = Emilia Martin, *Vifleimul la Bedeu*, în Izv., 1, p. 35 – 40.
- Martin 1983 = Emilia Martin, *Obiceiuri legate de naștere la românii din Micherechi*, în Izv., 2/1, p. 13 – 21.
- Martin 1984 = Emilia Martin, *Descânțete de boli din Micherechi*, în Izv., 3/1, 1984, p. 20 – 24.
- Martin 1989 = Emilia Martin, *Practici referitoare la păstrarea, luarea și aducerea manei vacilor*, în Izv., 10/1, p. 18 – 33.
- Martin 1993 = Emilia Martin, *Etnografia românilor din Chitighaz*, în Chitighaz, p. 67 – 85.
- Martin 1998 = Emilia Martin, *Funcția imprecăției în societatea tradițională*, în Simpozion, VII, p. 129 – 150.
- Martin 2000 = Emilia Martin, *Tradițiile românilor din Micherechi*, în Micherechi, p. 202 – 278.
- Martin 2003 = Emilia Martin, *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, Giula.
- Mărgărit 1982 = Iulia Mărgărit, *Elemente de formare a cuvintelor în graiurile din Muntenia* Prefixele, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, seria B, 2, p. 101 – 121.
- Mărgărit 1989 = Iulia Mărgărit, *Derivate verbale în graiurile din Muntenia*, în *Dialectologica*, București, p. 111 – 116.
- Mărgărit 1995 = Iulia Mărgărit, *Case întregi, părinți întregi*, în FD, XIV, p. 139 – 140.
- Mărgărit 1999 = Iulia Mărgărit, *Construcții cu valoare diminutivală în graiurile dacoromâne sudice*, în SCL, L, 1, p.121 – 129.
- Mărgărit 2000 = Iulia Mărgărit, *Considerații asupra expresiei sărăcan ~~le~~ mine*, în LR, L, nr. 4 – 6, p. 645 – 653.
- Mărgărit 2001 = Iulia Mărgărit, *Cuvinte cu sensuri pierdute*, în SCL, LI, 1, p. 167 – 177.
- Mărgărit 2002 = Iulia Mărgărit, *Probleme de etimologie dialectală*, București.
- Mărgărit 2003 = Iulia Mărgărit, *Un cuvânt nou în graiul românilor din Ungaria: a(ieștá)*, în LR, LII, 5 – 6,
- Mării 1968 = Ion Mării, *Pseudoturcismele graiurilor bănățene în lumina geografiei lingvistice și a principiului geografiei lingvistice directe*, în CL, XIII, 1, p. 95 – 105.
- Metes 1977 = Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII – XX. (Cercetări de demografie istorică)*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București.

- Micherechi = *Micherechi*. Pagini istorico-culturale, [redactor și editor responsabil: Maria Berényi], Giula, 2000.
- Mihăila 1960 = G. Mihăila, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București.
- NALR Criș. = *Noul atlas lingvistic român. Crișana*, I, de Ionel Stan, Dorin Urișescu, București, 1996; II – IV ms.
- NALR. Olt. = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I – V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967 – 1984.
- Neagoe 1975 = Victorela Neagoe, *Elemente arhaice în graiurile muntenesti*, în FD, IX, p. 143 – 147.
- Neagoe 1985 = Victorela Neagoe, *În legătură cu unele forme arhaice de perfect simplu și de mai mult ca perfect și cu unele valori ale perfectului simplu în graiurile populare actuale*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXX – A, Iași, p. 171 – 177.
- Nicula 1992 = Stela Nicula, *Anecdote din Chitighaz și Otlaca Pustă*, în Izv., 13, p. 30 – 35.
- Nicula 1996 = Stela Nicula, *Nașterea la românii din Ungaria*, în Ann., p. 223 – 254.
- Nicula 1999 = Stella Nikula, *Obiceiuri și credințe legate de sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, în Izv., 20, p. 23 – 51.
- Nicula 2000 = Stella Nikula, *Lumea visurilor*, în Izv., 21, p. 28 – 61.
- Nicula 2001 = Stela Nicula, *Credințe legate de zilele săptămânii la românii din Ungaria*, în Izv., 22, p. 3 – 32.
- Nicula 2002 = Stella Nikula, *Aspecte din viața satului tradițional*, în Simpozion, XI, p. 181 – 193.
- Nicula 2003 = Stella Nikula, *Credințele românilor din Ungaria*, în Simpozion, XII, p. 186 – 198.
- Orza 1978 = Rodica Orza, *Sufixele -ez și -esc în graiurile limbii române*, în CL, XXIII, 1, p. 35 – 42.
- Pamfil 1958 = Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexiconul „Paliei de la Orăștie”*, în CL, III, p. 227 – 249.
- Pană 1978 = Ruxandra Pană, *Probleme de metodă în cercetarea istorică a sintaxei dialectale*, în „Limbă și literatură”, 4, p. 512 – 518.
- Pană-Boroianu 1982 = Ruxandra Pană-Boroianu, *Remarquess sur l'emploi du passé simple dans les textes non littéraires d'Olténie*, în RRL, XXVII, 5, p. 423 – 434.
- Pană-Boroianu 1989 = Ruxandra Pană-Boroianu, *Une caractérisation typologique des parlers dacoroumains*, în RRL, XXXIV, 4, p. 294 – 303.
- Papahagi 1925 = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București.
- Pascu 1916 = Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, București.
- Păiușan, Cionchin 2003 = Radu Păiușan, Ionel Cionchin, *O istorie a românilor din Ungaria*, Timișoara.
- Pătruț 1958 = Ion Pătruț, *Rostirea nouă, două etc.*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, p. 661 – 665.
- Pelen 1988 = Jean Noël Pelen, *Mémoire de la littérature orale, la dynamique discursive de la littérature orale: réflexions sur la notion d'ethnotexte*, în *Croire la mémoire? Approches critique de la mémoire orale. Actes des Recontres Internationales Saint-Pierre Hôtel «La Lanterna»*, 16 – 18 Octobre, Aoste, 1986, p. 85 – 106.
- Petrovici 1934 – 1935 = Emil Petrovici, *Băn. μ > w, v, b, p*, în DR, VIII, p. 180 – 181.
- Petrovici 1935 = Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București.
- Petrovici 1941 = Emil Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, 72, 8, p. 551 – 558.
- Petrovici 1954a = Emil Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică*, în LR, III, 1, p. 10 – 18.
- Petrovici 1954b = Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 5, p. 5 – 17.
- Petrovici 1960 = Emil Petrovici, *„Depalatalizarea” consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân*, în CL, V, 1, p. 9 – 22.
- Petrovici 1970 = Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*. Volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării, București.
- Petrușan 1997 = Maria Petrușan, *Obiceiuri și credințe legate de naștere la Micherechi*, în Izv., 18, p. 13 – 31.

- Podaru 2001 = Ion Podaru, *Am citit că, ...* în „Foaia românească” (săptămânal al românilor din Ungaria), 47, 29 XI, p. 11.
- Podaru 2003 = Ion Podaru, *Am citit că, ...* în „Foaia românească” (săptămânal al românilor din Ungaria), 48, 28 XI, p. 13.
- Popa 1967 = Eleonora Popa, *Sufixe motionale pentru formarea masculinului*, în SMFC, vol. al IV-lea, p. 163 – 176.
- Popescu-Marin 1962 = Magdalena Popescu-Marin, *Sufixele -oare și -toare (-ătoare, -etoare, -itoare)*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 175 – 187.
- Purdela 1970 = Maria Luiza Purdela, *Derivate verbale imediate (nemijlocite)*, în SCL, XXI, 1, p. 8 – 16.
- Purdela-Sitaru 1979 = Maria Purdela-Sitaru, *Elemente lexicale conservatoare în subdialectul bănățean*, în LR, XXVIII, 5, p. 515 – 521.
- Purdi = Alexandru Hoțopan, *Povestirile lui Mihai Purdi*, Budapesta, 1977.
- Pușcariu 1921 – 1922 = Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului. III. Despre legile fonologice*, în DR, II, p. 19 – 84.
- Pușcariu 1922 – 1923 = Sextil Pușcariu, *Despre pre la acuzativ*, în DR, II, p. 579 – 581.
- Pușcariu 1923 = Sextil Pușcariu, *Articole mărunte*, în DR, III, p. 774 – 777.
- Pușcariu 1924 – 1926 = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV, 2, p. 1303 – 1409.
- Pușcariu 1929 – 1930 = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, VI, p. 484 – 536.
- Pușcariu 1931 – 1933 = Sextil Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în DR, VII, p. 1 – 54.
- Pușcariu 1937 = Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj – București.
- Pușcariu, LR, I, II = Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, București, 1976; II. *Rostirea*, București, 1959.
- Rosetti, ILR = Alexandru Rosetti *Istoria limbii române*, București, 1986.
- RRL = „Revue roumaine de linguistique”, București, 1956 și urm.
- Rusu 1963 = Valeriu Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne (pe baza ALR II, 2, vol. III)*, în FD, V, p. 83 – 107.
- Sala 1958 = Marius Sala, *Un fenomen fonetic românesc produs sub influența graiurilor sârbo-croate*, în „Romanoslavica”, vol. III, p. 249 – 250.
- Sala 1976 = Marius Sala, *Contributions à la phonétique historique du roumain*, Paris.
- Santău 1991 = Gheorghe Santău, *Originea comunei și a românilor din Chitighaz*, în Simpozion, I, p. 45 – 52.
- Santău 1999 = Gheorghe Santău, *Vechimea și starea românilor din Crișana*, în Simpozion, VIII, p. 75 – 111.
- Saramandu 1992 = Nicolae Saramandu, *Lotacizarea verbeior și structura dialectală a dacoromânei*, în LR, XLI, 1 – 2, p. 83 – 87.
- Sădeanu 1959 = Florența Sădeanu, *Traces de passé composé absolu en roumain*, în *Recueil d'études romanes*. Publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959, București, p. 315 – 320.
- Sădeanu 1962 = Florența Sădeanu, *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiției lor*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 41 – 87.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, 1950 și urm.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Seche 1962 = Luiza Seche, *Sufixul -ură (-atură, -ătură, -etură, -itură, -sură, -turdă)*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 187 – 197.
- Simpozion = *Simpozion. Comunicările simpozionului cercetătorilor români din Ungaria*, Giula, I, 1991 și urm.
- SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, București, 1959 – 1972.
- Șăineanu, IO = L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române. I. Introducere*, II. *Vocabularul*, București 1900.
- Șuteu, FI. 1960 = Flora Șuteu, *Prefixul în-/im-*, în SMFC, vol. al II-lea, p. 37 – 67.
- Șuteu 1958 = Valeriu Șuteu, *Arhiva fonogramică a limbii române*, în FD, I, p. 211 – 218.

- Tamás, EWUER = Lajos Tamás, *Etymologisch–historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966.
- TD. Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
- TDBN = *Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin și Marilena Tiugan, București, 1987.
- TDD = *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Nicolae Saramandu, București, 1987.
- TDM I – III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu, vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987.
- TD. Maram. = *Texte dialectale. Maramureș*, de Costin Bratu și Magdalena Vulpe (manuscris).
- TD. Mold., Bucov. = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, volumul I, Partea 1, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Floria Bârleanu, Iași, 1993.
- TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- TD. Porțile de Fier = Cornelia Coțuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”. Texte. Sintaxă*, București, 1973.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895 – 1925.
- TD. Sălaj = *Texte dialectale și glosar. Sălaj*, de Mihai Conțiu, Maria Marin, Bogdan Marinescu și Marilena Tiugan (manuscris).
- Teaha 1961 = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București.
- Teaha, 1969 = Teofil Teaha, *Texte dialectale din Oaș*, în FD, VI, p. 211 – 232.
- Teaha 1991 = Teofil Teaha, *Termeni regionali moșteniți din latină în graiurile muntenești actuale*, în FD, X, p. 79 – 95.
- Teiuș 1980 = Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București.
- Texte = Eva Kozma, *Un manuscris cu 257 de texte populare. Notate de Florica Otlăcan Frătean din Chitighaz*, în Izv., 19, 1998, p. 3 – 61.
- Todoran 1956 = Romulus Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 2, p. 38 – 50.
- Todoran, *Vâlcele* = Romulus Todoran, *Material dialectal II, Graiul din Vâlcele* (raionul Turda), în *Materiale și cercetări dialectale*, I, redactori responsabili R. Todoran și V. Breban, București, 1960, p. 29 – 127.
- Todoran 1961 = Romulus Todoran, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1, p. 43 – 73.
- Todoran 1966 = Romulus Todoran, *Despre și «să» în graiurile dacoromâne*, în CL, XI, 2, p. 193 – 207.
- Todoran 1968 = Romulus Todoran, *În legătură cu și „să” în graiurile dacoromâne. Căci, conjuncție completivă directă*, în CL, XIII, 1, p. 35 – 38.
- Todoran 1972 = Romulus Todoran, *În legătură cu pluralul substantivului casă în graiurile dacoromâne*, în CL, XVII, 2, p. 249 – 256.
- Todoran 1978 = Romulus Todoran, *Despre -oauă, eauă, -auă în structura morfo!ogică a pluralului substantivelor românești*, în CL, XXIII, 1, p. 47 – 55.
- Tratat = *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984.
- Tudose 1978 = Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, București.
- Țara 1976 = Vasile Țara, *Construcții sintactice în graiul de pe valea superioară a Șieului (Transilvania)*, în *Studii de lingvistică*. Volum îngrijit de D. Crașoveanu, Maria Bucă, Universitatea din Timișoara. Facultatea de Filologie-Istorie, Timișoara, p. 205 – 213.
- Urișescu 1980 = Dorin Urișescu, *Originea și vechimea formelor pronominale dialectale fm-, m- (-m)*, în SCL, XXXI, 2, p. 207 – 212.
- Urișescu 1987 = Dorin Urișescu, *Sincronie și diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului*, Timișoara.

- Ursu 1995 = N. A. Ursu, *O atestare a lui frământa „fermenta”*, în LR, XLIV, nr. 1 – 2, p. 16 – 17.
- Vasiliiu 1959 = Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe în Cartea de învățătură a diaconului Coresi din 1581*, în SMFC, vol. I, p. 221 – 261.
- Vătășescu 1999 = Cătălina Vătășescu, *Distongul lat. ai în română și albaneză*, în FD, XVIII, p. 117 – 125.
- Vulpe 1963 = Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctivul în limba română*, în FD, V, p. 123 – 155.
- Vulpe 1973 = Magdalena Vulpe, *Observații asupra sintaxei graiului din zona „Porțile de Fier”*, în ID. Porțile de Fier, p. 353 – 393.
- Vulpe 1977 = Magdalena Vulpe, *Despre aria de răspândire a perfectului simplu în graiurile muntenesti*, în CL, II, p. 255 – 259.
- Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București.
- Vulpe 1983 = Magdalena Vulpe, *Trăsături originale într-un subsistem tradițional: prepoziția maramureșeană*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, Seria B, 2, p. 261 – 282.
- Vulpe 1985 = Magdalena Vulpe, *Prepoziția de și pe în graiurile dacoromâne*, în „Lucrările celui de al III-lea Simpozion Național de Dialectologie” (Iași, 5 – 6 octombrie, 1984), publicate în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXX, 1985 – A, Iași, p. 151 – 165.
- Vulpe 1987 = Magdalena Vulpe, *Sur une particularité régionale dans l'emploi des indéfinis*, în RRL, XXXI, 3, p. 303 – 307.

ABREVIERI

adj. = adjectiv, adjectival

adv. = adverb, adverbial

aprox. = aproximativ

arh. = arhaic

arom. = aromânesc

art. = articol, articulat

augm. = augmentativ

bân. = bănățenesc

bucov. = bucovinean

cf. = confer

colect. = colectiv

compl. = complement

compl. circumst. = complement circumstanțial

compl. circumst. instrument. = complement circumstanțial instrumental

compl. indir. = complement indirect

cond. = condițional

conj. = conjunctiv

conjunct. = conjuncție, conjuncțional

dat. = dativ

den. = demonstrativ

dim. = diminutiv

disj. = disjunctiv(ă)

et. nec. = etimologie necunoscută

ex. = exemplu

expr. = expresie

f. = feminin

fam. = familiar

fig. = figurat

gen. = genitiv, genitival

ger. = gerunziu

hot. = hotărât

imperat. = imperativ

impers. = impersonal

impf. = imperfect

ind. = indicativ

inf. = infinitiv

interj. = interjecție

intrans. = intransitiv

invar. = invariabil

iron = ironic

istorom. = istoromân

înv. = învechit

lat. = latin

loc. = locuțiune

m. = masculin

magh. = maghiar

maram. = maramureșean

m. m. c. pf. = mai mult ca perfect

mold. = moldovenesc

munt. = muntenesc

n. = neutru

negat. = negativ

nehot. = nehotărât

num. = numeral

num. card. = numeral cardinal

num. ord. = numeral ordinal

olt. = oltenesc

opoz. = opoziție

part. = participiu

peior. = peiorativ

p. ext. = prin extensiune

pf. c. = perfect compus

pf. s. = perfect simplu

pl. = plural

pl. tant. = plurale tantum

polit. = politețe

pos. = posesiv

prep. = prepoziție, prepozițional

prez. = prezent

pron. = pronume, pronominal

prop. = propoziție

prop. afirm. = propoziție afirmativă

refl. = reflexiv

reg. = regional

rus. = rusec

rut. = rutean

s. = substantiv

sg. = singular

sil. = silabă

sl. = slav

spec. = prin specializare

srb. = sârb

subord. = subordonată

subord. temp. = subordonată temporală

subst. = substantival

sup. = supin

tc. = turcesc

trans. = transilvănean

tranz. = tranzitiv

ucr. = ucrainean

urm. = următoarele

val. = valoare

var. = variantă

vb. = verb

viit. = viitor

voc. = vocativ

v. sl. = vechi slav

INTRODUCERE

1. Precizări preliminare

Cunoașterea și studierea idiomurilor românești vorbite în afara granițelor României constituie, în ultimul timp, una dintre preocupările dialectologilor români. Încă de la înființare, în 1961, fostul Centru de Cercetări Fonetice și Dialectale, actualmente inclus în Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, a avut, printre obiectivele prioritare, realizarea unei arhive sonore a graiurilor și dialectelor românești din *toate* zonele locuite de români (Șuteu 1958). Inițiativa realizării unei asemenea arhive aparține lui Alexandru Rosetti, la a cărui propunere, în 1956, Academia Română a aprobat constituirea, în cadrul Sectorului de dialectologie al Institutului de Lingvistică din București, a *Arhivei fonogramice a limbii române* (AFLR; Șuteu 1958, 211 și urm.)¹. Drept urmare, după primele cercetări în Țara Oașului, Valea Bistriței, Valea Ialomiței și în câteva localități din rețeaua ALR, în paralel cu anchetele pe bază de chestionar, efectuate în vederea realizării atlaselor lingvistice regionale pentru cele trei provincii sudice ale României (Oltenia, Muntenia și Dobrogea), dialectologii din București au întreprins culegerea sistematică a textelor dialectale, organizând anchete în *toate* localitățile din rețeaua celor două atlase regionale (NALR. Oltenia și ALRR. Muntenia și Dobrogea) și publicând volume consacrate fiecăreia dintre provinciile amintite².

Acestor colecții de texte li se adaugă cercetările întreprinse, între 1970 și 1989, în Maramureș, Banat, Transilvania, Munții Apuseni, Moldova, dintre care doar o mică parte au fost publicate (v. TDBN)³.

1.1. Dintre dovezile interesului acordat variantelor limbii române vorbite peste hotare amintim prezența în *Tratatul de dialectologie românească* a unui capitol special consacrat *Graiurilor românești în medii alogene*, semnat de Anca Hartular (Tratat, 389 – 423), și publicarea, în cursul anului 2000, a două lucrări dedicate graiurilor din unele comunități românești de pe teritoriul Republicii Moldova, al Ucrainei și al Bulgariei (Gr. rom. și TD. Bas.), ambele realizate în colaborare cu Institutul de Lingvistică din Chișinău și apărute cu sprijinul Guvernului României.

1.2. După informațiile pe care le deținem, primele investigații asupra graiurilor românești vorbite în comunități de pe teritoriul actual al Ungariei aparțin

¹ Prima colecție de discuri cu înregistrări de texte din graiuri românești a fost realizată, de asemenea, din inițiativa și sub conducerea lui Al. Rosetti, înainte de cel de al doilea război mondial, în cadrul Laboratorului de fonetică experimentală de la Facultatea de Litere din București. Colecția, din care au fost selectate textele publicate de D. Șandru în câteva volume din „Bulletin linguistique”, a fost distrusă, din nefericire, în 1944, în urma bombardamentului aerian.

² Astfel, pentru Oltenia au fost cercetate 98 de localități (v. TDO și Gl. Olt.), pentru Muntenia, 200 (v. TDM I – III și Gl. Munt.), iar pentru Dobrogea, 30 de localități (v. TDD).

³ O prezentare a situației actuale a AFLR se găsește în Marin 1996.

romanistului Gustav Weigand, care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, a întreprins cercetări dialectale în câteva localități cu populație românească situate pe teritoriul Ungariei. Acesta, mai întâi în lucrarea *Körös- und Marosch-Dialekte*, apărută în 1897⁴, se referă la graiul din Micherechi, Cefa și Jula, localități vizitate de către elevul său, dr. Bauchmeister. Apoi, după câțiva ani, în articolul *Sprache in den rumänischen Gemeinden den längs der Donau*, publicat în 1908⁵, prezintă rezultatele cercetării desfășurate în localitățile Nagy Leta (Leta Mare) și Er-Dioszeg (Diosig) din zona Debreținului, a doua aflată astăzi pe teritoriul României. Cele două „excursii” științifice s-au soldat cu publicarea câtorva texte dialectal-folclorice și cu formularea unor observații lingvistice.

În *Atlasul lingvistic român* de Sever Pop (ALR I, vol. I, II) au fost incluse două localități din această arie: Chitighaz (pct. 54) și Leta Mare (pct. 324).

Tratatul de dialectologie românească, în capitolul special consacrat graiurilor românești vorbite în medii alogene, prezintă particularități ale graiului din Micherechi (Tratat, 405–407)⁶.

Lucrarea mai nouă, *Cum vorbesc românii din Ungaria* (Budapesta, 1994), semnată de Victor Iancu, are ca obiect de studiu varianta „ungară” a limbii române literare și, în consecință, nu se referă la aspectele dialectale.

1.3. Preocupările cercetătorilor români (și maghiari) din Ungaria s-au concentrat, îndeosebi, asupra culegerii și publicării de material etnofolcloric, redat, de regulă, într-o transcriere cât mai apropiată de realitatea lingvistică⁷.

Graiurile și trăsăturile lor lingvistice au constituit, de asemenea, obiectul de studiu al unor cercetători din Ungaria. Cercetările dialectale au avut în vedere, în principal, următoarele aspecte: 1. Descrierea unor particularități din domeniul foneticii, al morfologiei și al lexicului, cu referire la graiurile românești din Ungaria în general (Cosma 1985), la graiurile din câteva localități (Borbély 1986, 1988, 1990) sau la idiomul dintr-o singură localitate (Samuel Domokoș, *op. cit.*). Cea mai amplă dintre lucrările citate este monografia Anei Borbély (1990), în care autoarea, ocupându-se de graiurile din Micherechi, Otlaca-Pustă și Chitighaz, oferă o descriere amănunțită a celor trei idiomuri, bazându-se exclusiv pe elementele întâlnite în textele dialectale publicate în *Anexă* (cf. Marin 1994). 2. Explicarea anumitor diferențe lingvistice dintre graiurile din localitățile cu populație românească (Cosma 1985). 3. Chestiuni de sociolingvistică, precum: cauze și efecte ale deznaționalizării, atitudinea vorbitorilor față de limba maternă, situația acesteia în ultimii zece ani, bilingvismul ș. a. (Borbély 1991, 1993, 1994a, b, 1996a, b, 1997a, 2000, 2001).

⁴ Lucrarea a fost publicată în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”, vol. IV, Leipzig, 1897, p. 250 – 336.

⁵ Articolul a apărut în lucrarea *Rumänen und Aroumunen in Bulgarien*, publicată, de asemenea, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”, vol. XIII, 1908, p. 91 – 101.

⁶ Autoarea capitolului respectiv, Anca Hartular, își bazează observațiile exclusiv pe datele oferite de Samuel Domokos în lucrarea *Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi*, Budapesta, 1968.

⁷ Ne referim aici, în primul rând, la culegerile, însoțite adesea de comentarii adecvate, apărute în ultimii 20 de ani în publicațiile „Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria” și „Izvorul”.

Prezenta în revistă a studiilor consacrate graiurilor relevă faptul că în special două dintre comunități au beneficiat de o atenție deosebită, și anume Micherechi și Chitighaz. Această preferință are explicații obiective: gradul ridicat de reprezentativitate al localității Micherechi, care, ani de-a rândul, a fost locuită preponderent de români, de unde și supranumele de „Micul București”, și subiective: o parte dintre autorii de lucrări sau dintre culegătorii de materiale dialectal-folclorice provin din Chitighaz (Ana Borbély, Lucia Borza) ori din Micherechi (Vasile Gurzău, Alexandru Hoțopan).

După 1990, odată cu reactivarea relațiilor științifice și a schimburilor dintre Academia Română și Academia de Științe din Ungaria, Institutul de Fonetice și Dialectologie „Al. Rosetti” din București, în colaborare cu Institutul de Lingvistică din Budapesta, și-a propus cercetarea graiurilor românești de pe teritoriul Ungariei. Pentru împlinirea acestui deziderat, autoarele volumului de față, împreună cu cercetătoarea Ana Borbély de la Budapesta au efectuat, în perioada 1993–1999, câteva deplasări pe teren, având ca obiectiv înregistrarea pe bandă de magnetofon a unor mostre de grai vorbit în localități cu populație românească.

2. Culegerea textelor

2.1. **A n c h e t a t o r i i.** Înregistrarea materialului s-a efectuat, așadar, de către o echipă formată din trei dialectologi: Ana Borbély, Maria Marin, Iulia Mărgărit⁸, durata anchetelor pentru fiecare localitate fiind de 1–4 zile.

Întrucât toți informatorii chestionați sunt bilingvi și în textele lor apar adesea elemente (cuvinte sau chiar fraze) ungurești, deosebit de importantă s-a dovedit prezența în echipă a unui vorbitor de limbă maghiară, care, în cazul nostru, a fost Ana Borbély, mai cu seamă că Domnia Sa cunoaște bine, din diverse unghiuri de vedere, situația localităților cercetate.

2.2. **S e l e c t a r e a l o c a l i t ă ț i l o r.** Spre deosebire de anchetele dialectale pentru culegerea de texte efectuate în România, unde în alegerea localităților de cercetat fie s-a urmat întocmai rețeaua atlaselor lingvistice naționale și/sau regionale, fie s-au avut în vedere anumite criterii istorico-lingvistice, pentru cercetările asupra graiurilor vorbite în medii aloglote selectarea satelor a fost condiționată de situația lor specială.

Un prim criteriu, în acest sens, îl constituie existența în localitate a unei comunități de români care utilizează limba română, fie și parțial, ca mijloc de comunicare. Pentru cazul în speță, numărul relativ mic al comunităților cercetate a fost impus de reducerea considerabilă a ponderii vorbitorilor de limbă română (cf. Borbély 2002) și, în general, a numărului de sate care mai au asemenea comunități. În alegerea acestora, s-a beneficiat de informațiile apărute în unele publicații din Ungaria (v. nota 7), precum și de sugestiile Anei Borbély.

Studiile dialectale de până acum au remarcat deosebirile dintre graiurile din satele cu populație românească și, în special, dintre cele din județul Hajdú-Bihar, cărora li se adaugă Micherechi din județul Békés, pe de o parte, și cele din județele Békés și Csongrád, pe de altă parte (Cosma 1985, 26; Borbély 1990, 8; 1998, 154–155). În consecință, s-a urmărit, pe cât posibil, reprezentarea celor două microzone: localități situate la nord și, respectiv, la sud de Jula.

⁸ La prima anchetă, din 1993, au luat parte doar Maria Marin și Iulia Mărgărit.

Cercetările s-au efectuat în cursul a patru deplasări, în următoarele localități:
– Micherechi (= M), Otlaca-Pustă (= OP), Chitighaz (= C), din județul Békés – octombrie 1993;

– Săcal (= S), Apateu (= A), Bedeu (= B), din județul Hajdú-Bihar – octombrie 1994;

– Bătania (= Bt), Jula (= J)⁹, din județul Békés – mai 1995;

– Cenadul Unguresc (= CU), din județul Csongrád – iunie 1999.

Atât în *studiul lingvistic*, cât și în *corpusul de texte* și în *glosar*, s-a respectat ordinea localităților stabilită în funcție de apartenența lor la cele două grupuri de graiuri amintite, iar în cadrul fiecărui grup, în funcție de poziția geografică, s-a adoptat direcția nord – sud.

2.3. I n f o r m a t o r i i. Conform principiilor AFLR, din fiecare localitate ar fi urmat să se aleagă cel puțin opt subiecți, grupați pe vârste și pe sexe: câte doi (bărbat și femeie / tânăr și tânără / elev și elevă) pentru fiecare dintre următoarele categorii de vârstă:

- peste 60 de ani;
- între 35 și 45 de ani;
- între 18 și 22 de ani;
- între 10 și 14 ani (TDO, XIX).

2.3.1. Situația de pe teren a impus renunțarea parțială la acest principiu, deoarece, în majoritatea satelor, vorbitorii de limbă română aparțin categoriei de peste 55–60 de ani și numai rareori sub această vârstă¹⁰, iar tineri și elevi, care să vorbească românește, nu am întâlnit în niciuna dintre localitățile cercetate. În aceste condiții, au fost chestionați numai vorbitori din generația medie și vârstnică (bărbați și femei), fiind înregistrate din fiecare localitate între 4 și 8–9 persoane (v. **Lista localităților anchetate și a informatorilor**). În corpusul de texte, ordinea informatorilor, în fiecare localitate, corespunde grupării acestora (descrescătoare) pe categorii de vârstă (bărbați și femei). Numele și vârsta acestora sunt notate în transcriere fonetică atunci când ele au fost înregistrate în rostirea informatorilor. Dacă, însă, aceste date au fost consemnate doar în notele anchetei, ele apar, între paranteze drepte, în variantă literarizată.

2.3.2. S e l e c t a r e a s u b i e c ț i l o r s-a făcut, de regulă, după principiile obișnuite în ancheta dialectală; astfel, aceștia trebuie să fie originari din localitate, cu un nivel mediu de pregătire școlară, cu cât mai puține deplasări de lungă durată în alte zone, și să reprezinte vorbirea specifică a generației căreia aparțin.

Din motive obiective și explicabile, a fost obligatorie renunțarea parțială la cerințele amintite, și în această privință.

S-a constatat că, în pofida studiilor medii sau superioare, făcute în limba română ori în maghiară, atunci când se exprimau românește, subiecții foloseau în

⁹ În cazul localității Giula s-a optat pentru varianta cel mai des întâlnită în graiul românesc local – Jula (v. **Lista localităților anchetate și a informatorilor**).

¹⁰ Subiecți sub 60 de ani au fost înregistrați în Bedeu, Săcal, Otlaca-Pustă, Chitighaz, Bătania și Cenadul Unguresc (v. **Lista localităților anchetate și a informatorilor**), iar sub 50 de ani nu a fost înregistrat nici unul.

vorbirea curentă varianta locală (dialectală) a limbii române. De aceea, în unele localități (Micherechi, Jula, Bătania) au fost înregistrați și intelectuali (în special cadre didactice), care s-au dovedit a fi foarte buni cunoscători ai graiului și ai tradițiilor locale și, în general, dispuși să vorbească în limba română¹¹.

Din dorința de a culege material cât mai mult și de la cât mai mulți vorbitori, posibilitățile practice de revenire în localitățile cercetate fiind minime, s-a admis înregistrarea de texte și de la subiecți născuți sau proveniți din alte localități, uneori chiar din România, lucru care, bineînțeles, a fost consemnat în datele personale ale informatorilor respectivi și s-a avut în vedere, după caz, la interpretarea particularităților lingvistice.

Realitățile întâlnite pe teren au dovedit că nici criteriul alegerii informatorilor după numărul și durata deplasărilor în alte localități sau zone nu trebuie absolutizat. Unii vorbitori, deși au trăit mulți ani chiar în alte țări, și-au păstrat graiul matern, iar influențele abia dacă se resimt în lexic. Un exemplu tipic pentru această situație îl reprezintă Gheorghe Burzuc din Săcal, fost prizonier în Rusia timp de patru ani, de la care s-au înregistrat texte deosebit de bogate în particularități specifice graiului local.

2.4. Metoda de culegere a materialului a fost, în linii mari, aceea folosită în toate anchetele dialectale menționate mai sus (v. *supra*, p. 1) (TDO, XIX–XX; TD. Porțile de Fier, XIII–XVIII).

După conținut, materialul înregistrat se poate grupa în două categorii: texte tematice și texte libere.

2.4.1. Textele tematice, obținute ca răspuns la o întrebare precisă a anchetatorului, vizează fie desfășurarea unor activități obișnuite în lumea satului, adesea cu caracter productiv (cultura cerealelor, a cânepii, construirea unei case, creșterea animalelor, prelucrarea laptelui, prepararea diverselor feluri de mâncare etc.), fie a unor aspecte etnografice și folclorice tradiționale, legate de momentele principale ale vieții: naștere, căsătorie, moarte, sau de anumite date calendaristice fixe: obiceiuri la sărbători. Prin conținutul lor, textele tematice, numite, mai ales, în literatura franceză de specialitate, *etno-texte* (Pelen 1988), contribuie la cunoașterea complexă a zonei/comunității cercetate. Din punct de vedere lingvistic, ele se remarcă prin bogăția terminologică, nuanțând, prin intermediul contextului, cunoașterea lexicului (termeni și sensuri).

În categoria textelor tematice, înregistrate și, de cele mai multe ori, transcrise pentru importanța lor istorică și lingvistică, se încadrează și cele în care este prezentată toponimia localității. Nume de locuri precum *La Cuib*, *La Fuñ*, *La Oluri* (M) sau *Crompiștile*, *Chinepiștile* (A) atestă trăsături ale graiului local, dar reprezintă și mărturii ale legăturii strânse și îndelungate a românilor cu aceste meleaguri.

2.4.2. Textele libere, narative prin excelență, relatează episoade din viața subiectului (cum s-a cunoscut cu partenerul de viață, cum s-a căsătorit),

¹¹ Subliniem faptul că în Jula, de exemplu, deși am fost însoțite de o personalitate a comunității locale, prof. dr. Gheorghe Santău, cu o singură excepție, nici un localnic nonintelectual nu a acceptat să poarte cu noi o discuție în limba română.

întâmplări trăite sau auzite, amintiri din război sau alte evenimente deosebite. Valoarea acestor texte rezidă în autenticitatea formulării și în complexitatea lor lingvistică. Captivat de propria povestire, subiectul uită de situația neobișnuită în care se află și se exprimă firesc. Orientarea vorbitorului spre aspecte, întâmplări interesante, palpitate depinde de abilitatea anchetatorului, dar, bineînțeles, și de disponibilitatea și capacitatea subiectului de a răspunde „provocărilor” dirijate ale cercetătorului.

Unii informatori sunt marcați de lipsa deprinderii de a comunica, în mod curent, în limba română, ceea ce se resimte în cursivitatea expunerii, în ezitățile repetate sau în dese tregeri de la limba maternă la maghiară¹², precum și în abordarea mai dificilă a textelor libere. Însăși prezența unei cunoscătoare a limbii maghiare în echipa de cercetători i-a „încurajat” pe vorbitori să prefere, adesea, explicațiile în ungurește. Am întâlnit, însă, și informatori a căror disponibilitate de a povesti era atât de puternică, încât efortul anchetatorilor în a obține texte libere a fost extrem de redus. Amintim ca subiecți remarcabili pe Ana Purdi, soția cunoscutului povestitor Mihai Purdi din Otlaca-Pustă, și pe Gheorghe Burzuc din Săcal.

Au fost înregistrate și, uneori, transcrise și discuțiile libere dintre subiecți sau dintre aceștia și cercetătoare, unele dintre ele interesante pentru observațiile metalingvistice ale vorbitorilor privind diverse aspecte ale folosirii limbii materne în comunitățile românești din Ungaria, dintre care reținem câteva.

1. Situația din trecut și cea actuală a limbii române. Astfel, dacă în trecut bilingvismul era un fenomen bilateral, în sensul că, în comunitățile cu populație mixtă, atât românii cât și ungurii utilizau româna și maghiara ca mijloc de comunicare, astăzi acest fenomen a căpătat un caracter unilateral, doar românii (în special cei bătrâni) folosesc cele două limbi:

[mai demult] *fost-o și ungurî mult care-așe o șt'iut rumîneșt'e vorovî ca rumîni* (S VIIIb); [în Chitighaz] *tăta baba bäsăd'êșt'e rumîneșt'e* (A VIIIb); *la Bedeu acolo tare vorovesc rumîneșt'e* (A VIIa); *nouă [bătrânilor] să vorbim mai tare ne plăce rumîneșt'e* (CU VIIIc); *acuma jêste mulțî [români] căre nu șt'i rumîneșt'e* (CU VIIIId).

2. Politica de maghiarizare dusă în perioada hortystă, când formele instituționalizate de învățământ erau exclusiv în limba maghiară:

la grăd'iniță, acol am îpvățat numa ungurêșt'e (S VIIb); [la școală] *n-o fost sclôbod să bäsădim rumîneșt'e* (A VIIIc); *eu n-am îpvățat romîneșt'e/ numa ungurêșt'e* (A VIIa); *atuncê n-o fost aička romîneșt'e [școală]/ mai tîrzîu s-o iscât* (C VIIIa); *n-o fost sl'chod să vorbim romîneșt'e* (Bt VIIId).

3. Restrângerea împrejurărilor în care se mai utilizează astăzi limba română, folosită doar în situații informale și într-un procent din ce în ce mai redus:

[părinții] *numa atunc bäsădeu rômîneșt'e cînd n-o vru și șt'iy că ê bäsăd'esc* (A VIIb); *amú nu să pre zдробăsc că și șt'ije și vorbăscă*

¹² Referitor la cauzele și modalitățile trecerii de la un cod la altul (în cazul nostru, de la o limbă la alta), v. Borbély 1999.

rumîneşt'e (S VIIb); *n-i mai dîndămînă aşé/ alés dácă terevezîm ceva şi ajesta/ ap-atînc bîstoş acêş nu mîre romîneşt'e/ ce mai bine mîre unĝurêşt'e* (OF VIIb); [Biblia o citesc] *mai pogán unĝurêşt'e/ că mai bine le precêp [...]* *núma rumîneşt'e mă rog* (S VIIb); *dacă mor io/ aîce nu mulţ romîn or fi aîc* (A VIIIa).

4. Deznaţionalizarea cauzată de înmulţirea (şi încurajarea) căsătoriilor mixte: [mai de mult] *dácă s-o-mpreunát un rîmîn cu o unĝuróje n-o fost smîntă/ da đîr acêje rar o fost/ núma căre or fost bogát* (C VIIIa); [astăzi] *s-o-nvăluit lîme tîmna ca pisátu cu mămăliga/ şi unĝur şi namş şi rumîn şi řigán* (C VIIb).

5. Deficienţe ale învăţămîntului în limba română, lipsa motivaţiei în însuşirea limbii materne, care explică faptul că, într-o majoritate covârşitoare, copiii de vîrstă şcolară şi tinerii nu ştiu româneşte:

o profesorá trábă să învăje lîmba romînă curátă/ ca să învăje copîi// şi dácă je la şcolă ... aşé řivátă lîmba cum o cunóşťe acásă/ cum řťie dá la bábă-sa şi cu n să vorbêşt'e acásă/ atînc nu řivátă romîneşt'e// (CU VI); [nepotul] *în zădar o umblat la grăd'îniţa rumînescă/ nu řťi [româneşte]* (Bt VIIIa); *fáta sóru-me/ je o-řivátát la Júla/ mégiş nu řťi băsăđi rumîneşte* (A VIIb); *mărócu măcar o-řivátát la Séged, nu vorbêşt'e romîneşt'e* (CU v); [fiii] *řťiy jeđ ceva/ núma nu vreş să vorbească [româneşte]* (CU VI).

6. Atitudinea pozitivă a persoanelor chestionate faţă de limba română, evidenţiată, în primul rând, de faptul că majoritatea acestora *se consideră români pentru că vorbesc româneşte* (cf. Borbély 1994b). Unii dintre informatori subliniază cu mândrie şi deosebit de impresionaţi dragostea faţă de limba maternă şi ataşamentul faţă de etnia română:

jeş sînt mîndră de nářia meş (Bt v); *řubesc lîmba romînă/ je lîmba májci mele* (CU VI); *mije-m plăce cu-acêş ... cu-atî dácă mă-nřilnesc cu vārećine cā řťi rumîneşt'e/ da! jeşte căre aşé rumîneşt'e „bună zúya Anúťă.”/ aşé-m pică bine!* (S VIIb); *cînd aúđ muzică [românească] atînce şi řînjele să clăt'êşt'e-m_mîne* (A VIIIa).

7. Aprecieri asupra graiului local, a deosebirilor dintre acesta şi cele din alte comunităţi româneşti ş. a.:

noř vorbîm lîmba romînă c-or vorbîť în Ćenád acúm o sûtă dá an (CU VIIId); *atîncea în Bătánija şi-n Ćerád vorbeáu mai frumós lîmba romînescă/ aşá řťiy io* (Bt v).

3. Studiul lingvistic

Consacrat principalelor compartimente ale limbii (fonetică, morfosintaxă, topică, formarea cuvintelor, lexic), studiul lingvistic a fost conceput ca o amplă descriere a graiurilor cercetate. În acest scop, pe lângă materialul cules din cele 9 localităţi, mai ales în capitolele despre formarea cuvintelor şi despre lexic, au fost folosite şi texte etnofolclorice publicate în reviste sau în alte lucrări de specialitate ale românilor din Ungaria („Izvorul”, „Annales' 96” ş. a.). Valorificarea acestor materiale ne-a fost impusă de bogăţia lor în particularităţi dialectale şi de faptul că

ele nu au mai fost utilizate de către lingviști sau dialectologi. Menționăm însă că, de regulă, s-a apelat la acestea doar pentru a susține anumite afirmații atunci când materialul nostru oferea (prea) puține exemple ilustrative și doar pentru unele dintre localitățile cercetate.

4. Corpusul de texte

4.1. Selectarea textelor din acest volum s-a făcut, în primul rând, după criteriile lingvistice (prezența particularităților specifice zonei cercetate), dar au fost avute în vedere, în măsura posibilităților, și gradul de spontaneitate, expresivitatea, cursivitatea și interesul etnografic, sociolingvistic sau psihologic al conținutului. Pe lângă texte culese în cadrul anchetelor amintite, din Jula au fost selectate câteva înregistrate de colega Ana Borbély în anul 2003 (de la informatorii VIIIb și VIIb; v. **Lista localităților anchetate și a informatorilor**), pentru care îi adresăm sincere mulțumiri. Transcrierea acestora a fost impusă atât de valoarea lor lingvistică, cât și de faptul că pentru această localitate nu dispuneam de texte suficiente de reprezentative.

4.2. Textele selectate și transcrise de la fiecare subiect apar în ordinea înregistrării, ceea ce permite (în măsura în care avem în vedere că nu au fost transcrise toate textele înregistrate) urmărirea metodei de anchetă, a legăturilor dintre texte, adeseori decurgând, în cele din urmă, în chip firesc, unele din altele: cânepă → șezătoare; cum s-a cunoscut informatorul cu partenerul de viață → nuntă etc.

4.3. Odată selectate, textele au fost transcrise fără retușuri: s-au consemnat întreruperile, ezitățile, revenirile, reluările, corectările (v. **capitolul Transcrierea fonetică**). S-au eliminat doar fragmentele care ar fi lungit textul fără a aduce elemente noi, interesante, cele care anticipează sau reiau în limba maghiară pasaje povestite în română, cuvintele sau grupurile de cuvinte total ininteligibile.

4.4. Intervențiile anchetatoarelor sau ale altor participanți ocazionali, redate, în transcriere literară, în *e* paranteze drepte, au fost notate cu scopul de a putea fi urmărite desfășurarea anchetei și modul în care acestea influențează însăși formularea și organizarea răspunsului. Atunci când ele ocupau un spațiu prea întins, au fost reținute doar fragmentele relevante pentru răspunsul obținut.

4.5. Notarea gesturilor, operație absolut necesară pentru înțelegerea corectă și complexă a textului, s-a făcut după metodele utilizate în textele transcrise pentru celelalte volume publicate de către dialectologii de la București (v. nota 2). Notele de subsol corespunzătoare fiecărei localități cuprind, pe lângă descrierea gesturilor, explicații privitoare la întreruperile provocate de factori extralingvistici (oftat, plâns, intrarea unei persoane în camera de înregistrare etc.). În note sunt explicate și unele dintre numele proprii, care, transcrise fără majuscule, pot crea ambiguități¹³.

Textele au fost selectate și transcrise de către Maria Marin, iar verificarea transcrierii fonetice a fost efectuată împreună cu Ana Borbély, căreia îi mulțumim și cu acest prilej pentru sollicitudine.

Operația dificilă de transpunere pe computer a textelor transcrise fonetic, precum și a întregii lucrări, a fost realizată de către Cătălina Pătrașcu și Georgiana Vasile.

¹³ Pentru alte aspecte legate de transcrierea textelor, v. **capitolul Transcrierea fonetică**.

5. Glosarul

Corpusul de texte este urmat de un glosar, necesar pentru lectura acestora în bune condiții.

Glosarul reprezintă un repertoriu de termeni selectați din totalitatea textelor culese din zonă (atât din cele transcrise și introduse în volum, cât și din cele care, din anumite cauze – fărâmițare, incoerență, inconsistență lingvistică – nu au fost reținute în acest scop). În structura volumului, el constituie o secțiune independentă, al cărui rol, în relația cu textele, este de instrument de lucru.

Materialul lexical inclus în glosar constă din termeni, expresii, locuțiuni cu valoare de reprezentare pentru fizionomia lexicală a graiurilor cercetate.

Dintre elementele din limbi străine (majoritar maghiare, dar și sârbe și germane), au fost reținute în glosar doar cele care au dobândit statutul de împrumuturi, adică cele adaptate la sistemul graiurilor, nu și cuvintele străine (maghiare) prezente în vorbire ca urmare a fenomenului schimbării de cod, specific bilingvismului.

Termenii maghiari prezintă, în graiurile cercetate, stadii diferite de adaptare: unii s-au încadrat perfect în sistemul limbii române: **miruiésc** (< *miruí* < magh. *njer*), alții au rămas mai apropiați (formal) de etimon, în raport cu varianta din limba comună: **tămădește, se** ~ (< *tămădí* < magh. *támadni*), față de *tămădúí*, și, în sfârșit, alții sunt atestați cu forme (sau cu variante formale) în curs de adaptare: **vilóanea** s. f. art. „curentul electric” (< magh. *villany*), dar și o variantă *vilóni*.

5.1. În elaborarea propriu-zisă a glosarului s-au respectat, în linii mari, principiile și normele care au stat la baza lucrărilor similare publicate de Sectorul de dialectologie al institutului nostru (cf. Gl. Olt., V–XI).

Materialul lexical reținut pentru glosar a fost selectat prin confruntare cu dicționarele CADE, DM, DEX, avându-se în vedere criteriul specificității termenilor pentru zona cercetată, calitatea lor de elemente inedite sau de fapte arhaice, învechite, dialectale. În mod similar s-a procedat și la respingerea unităților lexicale considerate generale, la nivelul limbii comune, incluse: în DM, DEX (cf., în acest sens, *lege* „religie”, atestat în localitatea Săcal, dar rămas în afara glosarului).

5.2. Prin concepția de bază, **Glosarul** se înscrie, așadar, în seria lucrărilor de profil elaborate de către dialectologii de la București (Gl. Olt., Gl. Dobr., Gl. Munt. ș.a.). Diferențele, relativ reduse numeric, se referă la modul de prezentare (sau de interpretare) a materialului factual, care, deși rezultat dintr-un număr relativ mic de localități (v. *supra*, sub 2.2. și **Lista localităților anchetate și a informatorilor**), excelează prin bogăție și varietate lexicală. Cele două trăsături se reflectă în multiple planuri:

– dezvoltarea de forme și sensuri (ca expresie a posibilităților interne de îmbogățire a vocabularului), evidentă în cazul multor termeni: **casă** s. f. 1° „familie, membri ai unei familii”. 2° pl. *căsi, căși* „case”. 3° ~ *de dormit* „dormitor”. 4° art. ~ *-a sátului, ~a orúșului* „primărie”. 5° art. ~ *-a mórșilor* „capelă mortuară”; **grumáz** s. m. 1° „gât (organ intern)”. 2° „gât (organ extern)”. 3° [la vioară] „gât”. 4° pl. art. *grumázii* „amigdalele”. 5° art. în expr. *pe ~ -ul meu* [fig.] „în grija mea”;

conservarea unor elemente arhaice specifice secolului al XVI-lea, de origine latină sau slavă: *fericât*, în expresia ~ *de mine, bășădi, gârtán*, a unor sensuri specifice secolului respectiv pentru termeni precum: *brâncă, lem, pásă*;

– păstrarea unor forme mai apropiate de etimon, de pildă, de origine latină: *áre* „arie” < lat. *area*; *beșice* s. f. pl. < lat. *vessica*; *fărină* < lat. *farina*; *frâmbii* s. f. pl. < lat. *fimbria*;

– crearea de noi termeni prin mijloace specifice graiurilor: derivare cu sufixe, cu prefixe, compunere, schimbare a categoriei gramaticale.

5.3. Redactarea materialului a avut în vedere câteva principii (unele dintre ele aplicate și în elaborarea dicționarelor generale), dintre care le menționăm doar pe cele strict necesare pentru înțelegerea modalității de lucru.

5.3.1. Alineatul I cuprinde cuvântul-titlu, redat în transcriere literarizată (**ghébtul** pentru *d'ébtu*, **mneanț** pentru *mňanț*, **tenchi** pentru *tęn' ș.a.*), s u b f o r m a î n c a r e a f o s t a t e s t a t, cf., de ex., **créielor** s. gen. pl., **durgălit**, *la* ~ vb. sup., **făceți** vb. imperat. 2 pl., în ~ *întrebare*, **feșteáu** vb. ind. impf. 3 pl., cu notarea accentului și cu indicarea numărului de silabe atunci când accentul nu este suficient pentru a distinge hiatul de diftong: de ex., **cióitǎ** (2 sil.) s. f., **módie** (3 sil.) s. f., **sichiós** (2 sil.) adj. Dacă termenul e constituit din două silabe, notarea accentului este suficientă pentru a se subînțelege acest lucru, așa după cum lipsa accentului este suficientă pentru a sugera că forma respectivă este monosilabică; cf. **páus** față de **moid** sau **mózi** față de **haini**. În operația de literarizare, s-a ținut cont, în general, de particularitățile fonetice specifice, cum ar fi rostirea dură sau moale, palatalizarea consoanelor ș. a. Astfel, s-a notat **din** pentru *dân*, **lémne** pentru *lémne*. **lenioși** (2 sil.) pentru **leńoș**, **miráz** pentru *mńiráz* etc. În cazul unor termeni cu frecvență ridicată, cunoscuți în graiurile cercetate cu un anumit fonetism (**năsáp**, **țápán**, **țápá**) sau pentru cei a căror formă ilustrează varianta etimologică (**năcáz**, **păréte**, **sámă**), nu s-a efectuat literarizarea. Pentru a preîntâmpina dubiile și a asigura posibilitatea confruntării dintre forma literarizată și cea rostită, uneori s-a menționat, în mod special, după cuvântul-titlu, între paranteze drepte, varianta fonetică din text: **ánde** [ánd'e] s. f. 1° „mătușă, soția unchiului”. 2° „cumnată”; **ghiar** [d'ar] s. n. „fabrică”; **suréti** [sur'ęt] s. n. „culesul strugurilor, însoțit, de obicei, de o petrecere” ș. a. Când cuvântul a fost întâlnit sub mai multe forme flexionare, pentru cuvântul-titlu a fost selectat nominativul singular nearticulat la substantive, masculinul singular la adjective (caracteristici morfologice care nu au mai fost specificate în descrierea termenului), infinitivul pentru verbe, iar, în absența acestuia, persoana 1–3 sg. de indicativ prezent/ imperfect/ perfectul compus etc. (ordinea preferințelor fiind cea indicată), celelalte, eventuale, atestări din paradigmă (în cazul aceluiași sens) fiind reținute ca forme flexionare. Unele substantive au fost reținute în glosar doar pentru forma de plural diferită de cea din limba comună: **núce**, **piétri**, **strigói**, **váce**.

5.3.2. După forma-titlu urmează indicațiile morfologice, în conformitate cu prescurtările consemnate în **Abrevieri**. În cazul în care, din răspunsurile înregistrate, nu rezultă clar genul sau numărul unui substantiv, acestea lipsesc, ceea ce grafic s-a marcat printr-un spațiu dublu între abrevieri: **braci** s. „un fel de vioară”; **chemimág** s. „chimen”.

La verb, caracterul tranzitiv sau intransitiv s-a notat doar atunci când s-a considerat că este necesar să se atragă atenția în mod special asupra acestui fapt (de ex., **apúcă** vb. tranz. ind. prez. 3 sg. „începe”: *Când s-apuca postu mare, atunci apucám ciubărașu cu brânză*) sau atunci când regimul verbului avut în vedere prezintă un caz deosebit față de limba comună (de ex. **fălêște** vb. tranz. ind. prez. 3 sg. „laudă, preamărește”). Dacă un element lexical are o formă ce poate fi interpretată atât ca adjectiv, cât și ca participiu, s-a procedat diferit, în funcție de situația în care se afla termenul respectiv; astfel, când forma este în mod indiscutabil participiul unui verb prezent în glosar, aceasta este considerată ca atare (cf. **pițigá** vb. ind. 1° impf. 3 sg./pl. „ciupea, pișca”. 2° pf. c. 3 sg. *a pițigát* [fig.] „a rupt câte puțin din aluatul pentru găluști”; 2° part. m. pl. *pițigáți*); când însă în glosar nu este atestată o formă verbală propriu-zisă căreia să-i poată fi afiliat cuvântul respectiv, pentru a nu risca reconstituirea unui verb care, poate, s-a pierdut sau n-a apărut încă în grai, am preferat să-l tratăm ca adjectiv (cf. **înjosáți** adj. m. pl. „desconsiderați, disprețuiți”; **înstrâmbát** adj. „strâmbat”).

5.3.3. După indicațiile morfologice se dă sigla localității și a informatorului (v. **Lista localităților anchetate și a informatorilor**), în concordanță cu principiile respectate în glosarele apărute (v. Gl. Munt., *Prefața*, p. 4). Menționăm că, atunci când un termen a fost înregistrat de la toți informatorii dintr-o localitate, s-a notat doar sigla acesteia; informatorii ocazionali au fost notați printr-un asterisc.

5.3.4. Urmează apoi glosarea termenilor pentru care s-a avut în vedere forma gramaticală a cuvântului-titlu, respectând numărul și cazul, la substantiv (**goștoáiele** s. f. pl. art. „musafirele”; **lángănu** s. n. art. „leagănu”), modul, timpul, persoana și numărul la verb (**leși, să** ~ vb. conj. prez. 2 sg. „să lași”; **ticăzím** vb. ind. prez. 1 pl. „facem curat, curățim”).

5.3.5. În definirea termenilor s-au folosit sinonime din limba comună, pentru a nu crea dificultăți la lectură. În mod deliberat, s-a apelat la elemente dialectale, în condițiile în care acestea figurează în glosar și aduc un plus de claritate și concizie în definiție. În astfel de situații, pentru a atrage atenția, termenul în cauză a fost reprodus spațiat: **gázdeáscă** adj. f. „de g a z d ă”; **grebăná** vb. ind. impf. 3 sg. „prelucra cânepa cu g r e a b ă n l^o”; **sălășeán** s. m. „sătean care locuiește la s ă l a ș”.

5.3.6. Exemplele ilustrative au fost literarizate, cu excepția cuvântului-titlu, reprodus în textul ilustrativ în transcriere fonetică: **gheáră** vb. tranz. ind. prez. 3 sg. [fig.] „produce arsuri pe gât; ustură”: [P i s a t u l] *îmi place cu uns numai nu tare uns că pă mine dăloc mă gúră pă grumaz și musai să mânc pită goală apoi*.

5.4. În prezentarea alineatului I, problemele referitoare la unii termeni au fost soluționate după cum urmează:

5.4.1. Când cuvântul-titlu a fost atestat cu un determinant, acesta din urmă figurează după indicațiile gramaticale (**cárte** s. f. 1° „scrisoare”. 2° ~ *de botéz* „certificat de naștere”), eventual, după sigle, dacă forma simplă are sens apropiat față de forma determinată: **bábă** s. f. 1° OP VIIa, Bt VII , d, VIIIa, CU VI, VIIIb „bunică”; ~ *dúlce* Bt VIIa „bunică bună, dreaptă”. Atunci când cuvântul-titlu este atestat dintr-o localitate (sau din mai multe) și cu determinant din alte puncte, siglele corespunzătoare se menționează pentru fiecare termen în parte: **fărínă** s. f.

1° B V, VIIb, A VIIa, S VIIa, c, VIIIa, b, M VII, OP VIIa, b, C VIIb, c, Bt VIIa, b, VIIIb, CU V, VIIa, c, VIIIc „făină”. 2° ~ *de mălai* B VIIIa, ~ *din tenchi* A VIIb „mălai”.

5.4.2. În cazul secvențelor determinat–determinant, în care doar determinantul prezintă un semantism specific, s-a preferat tratarea sub cuvântul care conferă specificitate sintagmei, aceasta urmând să apară, însă, și la locul alfabetic al cuvântului determinat: *arăzământ*, *de* ~ vb. sup. „de răzimat, de sprijinit”; *bâte* ~ ~ s. compus pl. „cârje”; *cărnă* adj. f. „îndoită, încovoiată”; *bătă* ~ s. compus „baston”; *jurăt*², *om* ~ „persoană care face parte din consiliul comunal; consilier comunal”; *pildă* s. f. 1° „exemplu”. 2° *om de* ~ „om exemplar, model” se întâlnesc în glosar, cu trimiterile de rigoare, și sub cuvintele *bătă* (variantă a lui *bótă*), *om*.

5.4.3. În cazul în care cuvântul-titlu are mai multe sensuri, în ordonarea acestora s-au avut în vedere:

– fie numărul de atestări, fiind preferat termenul cu ocurențele cele mai numeroase: *băbă* s. f. 1° OP VIIa, B VIIa, J VIIIa, CU VI, VIIIb „bunică”; ~ *dilce* Bt VIIa „bunică bună, dreaptă”. 2° art. ~ *-a soácră* B VIIa „bunica unuia dintre soți, prin raportare la membrul nonrudă”;

– fie înțelesul, acordându-se prioritate celui mai cunoscut: *diregeám* vb. impf. 1 pl. 1° „reparam”. 2° 3 pl. *dirgeám* „cerneau boabele treierate”. Adesea, cel mai cunoscut dispune și de cele mai multe atestări: *bai* s. n. 1° B VIIb, VIIIa, b, A VIIa, c, VIIIa, b, S VIIIa, OP VIIa, VIIIa, C VIIb, Bt VIIb, VIIIa, b, CU VIIa, c, VIIIa, c, d „supărare, necaz”. 2° în expr. *a pus* ~ C VIIIa „a acuzat”. 3° OP VIIa „boală, suferință”; *cărte* s. f. 1° A VIIIa, S VIIIc, J VIIa, OP V „scrisoare”. 2° OP VIIa, pl. *cărți* OP VIIa „act de identitate”; ~ *de botéz* OP VIIa „certificat de naștere”. 3° CU VIIb „act de proprietate”.

5.5. Cel de al II-lea alineat cuprinde formele flexionare înregistrate pe lângă cea din cuvântul-titlu, notate și ele în formă literarizată, cu indicațiile gramaticale corespunzătoare și cu siglele localităților și ale informatorilor de la care provin.

Față de unele glosare publicate anterior (Gl. Olt., Gl. Dobr., Gl. Munt.), și la fel ca în Gl. Bas., s-au operat anumite modificări referitoare la alineatul al II-lea. Astfel, pentru a câștiga în privința clarității și pentru a nu încărea inutil spațiul tipografic, pe de o parte, s-a preferat ca pluralul substantivelor și al adjectivelor sau forma de feminin a adjectivelor să fie notate, împreună cu atestările corespunzătoare, în primul alineat, după indicațiile privitoare la cuvântul-titlu: de ex., *coríndă* s. f. Bt VIIIb, VIIIb, CU VIIc, pl. *corínzi* CU VIIc „colind” (cf., pentru comparație, Gl. Olt., s. v. *cotóc*, *mărgínare* ș.a.). Pe de altă parte, atunci când unei forme flexionare, diferită de cea a cuvântului-titlu, îi corespunde un alt sens, forma respectivă a fost notată și caracterizată înaintea glosării sensului al doilea (sau al treilea) și, în consecință, ca apare în primul alineat, iar cel de al II-lea este, în acest fel, suprimat: de ex., *stáre* s. f. 1° S VIIIc „orânduire social-politică”. 2° pl. *stári* M VII „situații materiale”.

5.6. Alineatul al III-lea sau, după caz, al II-lea conține v a r i a n t e l e fonetice și/sau morfologice ale cuvântului-titlu, notate, de asemenea, în formă literarizată, cu indicarea caracteristicilor gramaticale, a localităților și a

informatorilor de la care provin, precum și, în continuare, formele gramaticale atestate ale acestor variante. Din aceleași motive, indicate sub 5. 5, atunci când un cuvânt are câte o variantă pentru fiecare dintre sensurile atestate, aceasta a fost notată și caracterizată morfologic în primul alineat: **spurcăt** 1° adv. S VIIIc „fioros, groaznic”. 2° var. **spúrcat** adj. S VIIIc „nelegiuit, nemernic, blestemat”. Nu au fost tratate în primul alineat variantele cu mai multe sensuri, deoarece procedeul nu simplifică prezentarea, ci, dimpotrivă, o complica; astfel, de ex., în primul alineat: **drot** s. n. 1° B VIIa, b, S VIIIc, Bt VIIIa, b, pl. *dróturi* S VIIIc „sârmă”. 2° var. Bt VIIa „coardă la vioară”, iar în alt alineat: var. **drod** s. n. 1° M VIIa, b; 2° Bt VIIa. Fiecare variantă figurează în glosar și separat, cu trimitere la cuvântul-titlu sub care este tratată.

5.6.1. Sunt considerate variante fonetice formele rezultate în urma unor transformări fonetice specifice graiurilor, precum:

– schimbarea accentului: **frământá** – var. *frámântă*;

– afereza lui *a-*: **aspése**, *să se ~* – var. *spése*, *să se ~*; **astupám** – var. *stupát*, *am ~*; întrucât pentru *a-* protetic s-a propus interpretarea ca prefix, formele protezate nu au fost considerate variante ale celor fără proteză; drept urmare, de ex., **abiruiésc** vb. ind. prez. 3 pl. și **biruít**², *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. au fost tratate sub cuvinte-titlu diferite;

– sonorizări sau asurziri ale unor consoane ori confuzii între sunete din serii apropiate: **bold** – var. *bolt*; **cumláu** – var. *cumnáu*; **drot** – var. *drod*; **ducheán** – var. *dugheán*;

– accidente fonetice, cum ar fi:

a) metateză: **protocólul** – var. *potrocólul*;

b) anticipare: **păcurár** – var. *prăcurári*;

c) epenteză: **litră** – var. *lítără*;

d) haplogiie: **dășchíd** – var. *dășchím*.

Pentru stabilirea cuvântului-titlu dintr-o serie de variante, s-a apelat, de regulă, la criteriul gradului de apropiere de forma din limba comună: **înánte** – var. *ainte*, *nainte*, *nánte*, *nántea*, *nénte*, de forma cea mai răspândită în grai: **céva** – var. *cevá*, **oarecândva** – var. *oarecândvá*, *oárecândva* sau, mai rar, de etimon: **maínte** (< *mai* + *ainte*) – var. *mánte*, *ménte*.

5.6.2. Au fost considerate variante morfologice formele rezultate din schimbarea caracteristicilor gramaticale (de gen, de declinare etc., la substantive, de conjugare, la verbe):

– schimbări de gen: **alitáu** s. n. – var. *alitáua* s. f. art.; **bold** s. n., pl. *boálde*, *bólduri* – var. *bóldă* s.f., *boálde* s. f.; **ciríp** s. – var. *cirípă* s. f.; **clánét** s. n. – var. *clanétă* s. f.;

– schimbări de declinare: **coríndă** s. f. – var. *coríndea* s. f. art.;

– schimbări de conjugare: **corindá** vb. inf. – var. *corándít*, *am ~* vb. ind. pf. c. 1 pl.

Ca variante figurează și forme create prin schimbare/suprimare a unui sufix morfologic, cum ar fi în cazul substantivului *sármă* s. f., considerat variantă a lui **sármălă** s. f., singular, la rândul său, creat după pluralul din limba comună

sarmăle; tot așa, formele *andăluiá* și *îndăluie*, create pe teren românesc, sunt tratate (deci, considerate variante) sub **andăleá** < *andăli*, verb provenit din magh. *indulni*.

În schimb, au fost considerate cuvinte-titlu verbe precum **dunstuiésc** vb. ind. prez. 1 sg., **dunstuleám** vb. ind. impf. 1 sg. sau **hăznăleáu** vb. tranz. ind. impf. 3 pl., **hăznuít, am** ~ vb. tranz. ind. pf. c. 1 sg., create cu sufixe *d i f e r i t e*, de la radicalii *dunst* (< germ. *Dunst*) și, respectiv, *hazná* (< magh. *haszon*).

LISTA LOCALITĂȚILOR ANCHETATE ȘI A INFORMATORILOR*

BEDEU (Bedő), județul Hajdú-Bihar, este situat la frontiera cu România, în dreptul orașului Oradea, de care a aparținut cândva. După unii istorici, prima atestare documentară ar data din 1356, după alții din 1552. Din unele documente reiese că așezarea ar fi existat încă de pe vremea regelui Árpád, fiind, la început, în proprietatea unui oarecare Borșa, de neam cuman (Colta 1999, 4). Lingviștii maghiari consideră că denumirea localității ar proveni de la numele de persoană Benedek.

În decursul istoriei, satul Bedeu este amintit în diverse documente ca așezare românească, în care limba vorbită este cea „valahă”. În 1779 *bădăkani* trec la religia greco-catolică. În același an, pe lângă biserică, s-a deschis o școală confesională, limba de cult în biserică și de predare în școală fiind româna.

Numărul românilor din localitate a scăzut treptat, astfel încât de la peste 98% în 1851 a ajuns la 77% în 1941 (Colta 1999, 5), pentru ca, după datele recensământului din 1990, astăzi să ajungă la 12%. Serviciul religios în biserica greco-catolică este oficiat în limba maghiară; în școală se predă exclusiv în limba oficială a țării, astfel încât localnicii consideră că: [Școală] *fiștaș romînąscă n-o fost niĉodătă* [în sat] (B VIIIb). Ocupațiile de bază sunt agricultura și creșterea vitelor.

Pele Ianoș [VIIIa], 74 de ani; 5 clase în limbile maghiară și română; a lucrat la Cooperativa agricolă colectivă; bun cunoscător al obiceiurilor locale.

Bochiș Gheorghe [VIIIb], 80 de ani; 6 clase în limbile maghiară și română; vorbește fluent românește, cu multă disponibilitate și bunăvoință; este soțul informatoarei Bochiș Magdolna. În familie, cu soția, vorbește românește și ungurește.

Pele Sofia [VIIa], 70 de ani; 5 clase în limbile maghiară și română. Cunoaște bine limba maternă pe care o folosește, în mod curent, în familie. Este soția informatorului Pele Ianoș.

Bochiș Magdolna, născută Pop Magda [VIIb], 74 de ani; 6 clase în limba maghiară; bună cunoscătoare a graiului local; este soția informatorului Bochiș Gheorghe. În timpul anchetei, cei doi soți se completează reciproc.

Creț Ilona, născută Jiroș [V], 56 de ani; 8 clase la Școala generală de pe lângă Liceul „Nicolae Bălcescu” din Jula și o școală tehnică agricolă (de un an) în limba maghiară; a lucrat 15 ani la Cooperativa agricolă din Biharkeresztes. Bună cunoscătoare a graiului local, deși în familie se vorbește ungurește.

APATEU (Körösszegapáti), județul Hajdú-Bihar, este situat la frontiera cu România, cam la 5 km nord de intrarea Crișului Repede pe teritoriul Ungariei. Localitatea a fost atestată pentru prima oară în anul 1221 sub denumirea *Apathi*, denumire care se regăsește într-un document din 1550. Mai târziu, în 1773, este

* Datele asupra informatorilor trebuie raportate la momentul anchetelor (menționat în Introducere).

consemnată în varianta *Keresztseg-Apáthj* (Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980, p. 359). Numele satului provine de la maghiarul *apát*, „abate, stareț”. Se poate deduce că pe teritoriul localității a existat o mănăstire (probabil ortodoxă) care aparținea comunei Cheresig (astăzi aflată în România, în apropierea orașului Oradea). După recensământul din 1693, în urma luptelor cu turcii, documentele maghiare consemnează numele a 48 de sate nelocuite, între care figurează și Apateu. Revenirea masivă a populației, conform aceluiași documente, a început după 1717. Istoricii menționează, în acest sens, repopularea cu români a satelor Apateu și Săcal (Garami 2002, 36).

Deși în decursul veacurilor localitatea a fost preponderent românească, aparținând protopopiatului ortodox din Oradea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, românii ajunseseră deja minoritari, reprezentând 49% din populație (Păiușan, Cionchin 2003, 303). Dacă se iau în considerație datele obținute în momentul cercetării noastre, când localnicii au declarat că românii *apátén* reprezintă 60% din populația actuală, se poate deduce că, între timp, comunitatea românească a crescut numeric.

În comună a existat o biserică de lemn, ridicată probabil la începutul secolului al XVIII-lea, pe lângă care a funcționat și o școală confesională, despre care se știe că în 1782/1783 era frecventată de 32 de elevi (Berényi 1994, 22). Biserica actuală a fost construită între anii 1799 și 1807 (Păiușan, Cionchin 2003, 266). Activitatea susținută a unor preoți precum Nicolae Bulzu, Florea Popovici, Teodor Flutur ș.a. în slujba comunității românești din Apateu este amintită în documente datând din 1867 și de mai târziu (Berényi 1992, 40, 71; 1994, 30).

În 1993, în comună oficia, exclusiv în limba română, un preot venit din România (care ținea slujbă și la Săcal). Întrucât localnicii preferă să li se vorbească în limba maghiară, limbă pe care preotul nu o cunoaște, predica este tradusă în ungurește de către dascăl.

În prezent, la școala generală din Apateu româna se predă ca limbă străină (conform programei școlare, cu 3 ore pe săptămână) pentru toți elevii, indiferent de etnie.

Comunitatea românească a avut și are încă o activitate culturală susținută. Astfel, în prima jumătate a secolului al XX-lea, formația corală din Apateu s-a remarcat în numeroase ocazii; în 1997 aici s-a organizat festivitatea „Ziua naționalității române”, la care au participat invitați din Săcal, Bedeu, Pocei și din România. În toamna anului 2000, în curtea Bisericii Ortodoxe Române, a fost dezvelit bustul lui Mihai Eminescu, primit în dar de la Universitatea din Oradea (Păiușan, Cionchin 2003, 251, 253, 254).

Ocupațiile locuitorilor sunt agricultura, pomicultura și creșterea vitelor.

Gâtea Ioan, zis Nuț [VIIIa], 66 de ani; 8 clase în limba maghiară: *jo n-am ípvátat romínéste / núma unguréste*; a lucrat ca brigadier și contabil la Cooperativa agricolă din sat; stagiul militar l-a efectuat la Debrețin. A călătorit ocazional în România. Foarte bun cunoscător al graiului și al obiceiurilor locale; în familie (cu soția, originară din Micherechi) vorbește românește.

Teodor Ieremie a Vătălului [VIIIb], 70 de ani; 6 clase în limba maghiară; a fost muncitor la o întreprindere locală. Are doi copii, o fată și un băiat, căsătoriți cu maghiari, care nu vorbesc românește. Folosește limba română rar, doar în discuțiile

cu soția, Ermina Gorun, atunci când nu vrea să fie înțeles de copii; din această cauză are multe ezitări în povestire.

Botău Sofia, născută Iuhaz [VIIa], 77 de ani; 4 clase în limba maghiară; a lucrat la Cooperativa agricolă colectivă. Soțul, român (decedat), a fost *sfânt* la biserica românească din sat.

Gorun Ermina [VIIb], 65 de ani; 4 clase în limba maghiară; este născută în Săcal. Cunoaște bine obiceiurile românești și graiul matern. Este soția informatorului Teodor Ieremie.

Berte Maria [VIIc], 66 de ani; 6 clase în limba maghiară. A lucrat la Cooperativa agricolă de producție și, trei ani, ca femeie de serviciu, la un spital din Debrețin. Bună cunoscătoare a graiului și a obiceiurilor locale.

SĂCAL (Körösszakál), județul Hajdú-Bihar, este așezat pe Crișul Repede, în zona în care acesta intră pe teritoriul Ungariei. Este o așezare veche, fapt dovedit de săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul localității încă din 1894. Primul document scris, din care reiese că era în proprietatea familiei Szakali (de unde provine și numele satului), datează din 1248 (Garami 2002, 36).

Ca și Apatcu și Bedeu, Săcal face parte dintre așezările pustiite în timpul luptelor cu turcii. Repopularea a început după 1726, prin colonizări succesive cu români veniți, după unele izvoare istorice, din Munții Apuseni.

În ultimii 120 de ani, numărul locuitorilor a cunoscut fluctuații: de la 666 în 1880 la 1504 în 1949, iar astăzi la circa 1000 (Garami 2002, 39). *Săcălășii* sunt de religie ortodoxă și reprezintă cam 40% din populația localității.

În Săcal funcționează două biserici (una ortodoxă și alta reformată) și o casă de rugăciune a baptiștilor. Până în 1912 școala funcționa pe lângă biserică. În prezent, limba română se predă ca limbă străină (pentru toți elevii, indiferent de etnie). La biserica ortodoxă slujba se oficiază, din două în două săptămâni, în limba română, de către un preot venit din România, care slujește, în paralel, și la biserica din Apatcu.

Ocupațiile de bază sunt agricultura și creșterea vitelor.

For Ioan [VIIIa], 65 de ani; 6 clase în limba maghiară; a lucrat la Cooperativa agricolă de producție; vorbește greu românește, cu multe cuvinte și chiar fraze în limba maghiară.

Bodnar Peter [VIIIb], 65 de ani; 8 clase în limba maghiară; a lucrat, în calitate de contabil, la Cooperativa agricolă de producție. Deși vorbește românește doar cu preotul și, sporadic, cu soția (româncă), este un bun cunoscător al graiului, cu multă disponibilitate și bunăvoință.

Burzuc Gheorghe, zis Mohoș [VIIIc], 69 de ani; 6 clase în limba maghiară; a lucrat la Cooperativa agricolă de producție; la vârsta de 19 ani a fost luat prizonier de către ruși și a stat patru ani în Siberia. A lucrat zece ani în Chitighaz, unde s-a căsătorit cu o româncă. Excelent povestitor, dornic să vorbească românește; bun cunoscător, în același timp, al limbii maghiare, își transpune cu ușurință ideile dintr-o limbă în alta.

Gherdan Ana, zisă Anuș [VIIa], 72 de ani; 6 clase la școala generală și 3 la școala serală pentru adulți, în limba maghiară. A lucrat, ca zilieră, pe la diverse familii din sat. Foarte bună povestitoare, comunicativă și excelentă cunoscătoare a obiceiurilor locale.

Goron Florica [VIIIb], 79 de ani; 6 clase în limba maghiară. Dându-și seama că una dintre anchetatoarele știe ungurește, adesea reia în limba maghiară cele spuse în românește. Bună cunoscătoare a obiceiurilor locale; este afectată de faptul că nu are cu cine vorbi românește.

Gui Ioan [VI], 52 de ani; 8 clase în limba maghiară. Părinții sunt din Apatcu. Deși este cantor la biserica românească din sat, vorbește foarte greu românește.

MICHERECHI (Méhkerék), județul Békés, este așezat la trei kilometri de frontiera maghiaro-română, aproximativ în dreptul orașului Salonta. În trecut a aparținut comitatului Bihor. Prima atestare documentară datează din 1359. Se pare că numele satului Méhkerék provine din substantivele comune *méh* „albină” și *kerék* „pădure (de formă circulară)” (Borbély 1990, 10).

Deși izvoarele istorice nu atestă faptul, după tradiția locală, satul ar fi fost întemeiat de șapte (sau zece) familii de români venite dinspre Bihor (din localitatea Inand, aflată astăzi în România, și din împrejurimile acesteia). Comuna este printre puținele în care elementul românesc majoritar s-a menținut, iar populația a fost monolingvă până acum 40–50 de ani, de unde și supranumele de *Micul București*.

Comunitatea bisericească ortodoxă a românilor s-a constituit, conform documentelor oficiale, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu ridicarea bisericii de lemn (1770) păstrate până în 1836 (când a fost mistuită de un incendiu). Construcția noului așezământ, care dăinuie și astăzi, s-a încheiat abia în 1849 (Micherechi, 79–81). O parte dintre locuitori sunt bapțiști.

Învățământul școlar s-a organizat, ca în toate comunitățile românești, pe lângă biserică. La Micherechi acesta are o îndelungată tradiție și se pare că exista o școală confesională încă înainte de 1790 (Micherechi, 53). Actualmente este singura localitate din Ungaria în care s-a păstrat permanent și exclusiv școala românească (unde se învață și în limba maghiară).

În ciuda unei bogate activități culturale, în ultimii 50 de ani, bilingvismul româno-maghiar a început să se extindă, încât, între 1960 și 1990, numărul *micrărkénilor* a căror limbă maternă este considerată româna s-a redus de la 95,3% la 83,5% (Micherechi, 126), iar în ultimii zece ani ritmul descreșterii populației românești s-a accentuat și mai mult (Borbély 1998, 159–160; Micherechi, 197–198). Factorul decisiv care a favorizat, totuși, menținerea majorității românești, în anii de după 1960, îl reprezintă dezvoltarea economică a localității, esențială pentru stabilitatea forței de muncă, determinată de ocupația de o deosebită amploare, în ultimul timp, la Micherechi: grădinăritul în sere. De asemenea, locuitorii se ocupă și cu creșterea vitelor.

Gurzău Teodor, porigla Toader Lupului [VIIIa], 70 de ani; 6 clase la școala generală românească, 3 clase la școala de adulți și 2 clase la un curs seral de agricultură. A lucrat în agricultură. Vorbește curent românește și cunoaște bine obiceiurile locale.

Dulău Gheorghe [VIIIb], 68 de ani; după absolvirea școlii generale de 7 clase din localitate (în limbile română și maghiară), a urmat cursurile Școlii pedagogice din Jula (în limba maghiară); pentru a deveni învățător pentru românii din Micherechi, a studiat particular limba română. A fost director al școlii din localitate. Foarte bun cunoscător al problemelor românității din Ungaria, abonat la

diferite publicații în limba română, este, în același timp, un păstrător al graiului și al obiceiurilor locale. Este fratele informatoarei Berteza Florica.

Berteza Florica, zisă Ruja lui Gheorghe [VII], 61 de ani; 6 clase în limbile română și maghiară. Cunoaște foarte bine limba română. Este sora învățătorului Dulău Gheorghe.

JULA (Gyula), județul Békés, așezare veche, întemeiată între 1232 și 1313, se află la aproximativ 20 km est de capitala județului, Békéscsaba. În 1313 este menționată într-o diplomă a regelui Carol Robert de Anjou sub denumirea *Julamonustra* (Mănăstirea Jula), păstorită între 1332 și 1337 de preotul Petru (Teodor Misaroș, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe Române din R. Ungară*, Budapesta, 1990, p.128; apud Păiușanu, Cionchin 2003, 277, 405). Localitatea avea poziție de oraș strategic încă înainte de 1450, de vreme ce la această dată este menționată cetatea cu ziduri de apărare împotriva năvălitorilor tătari și turci. Cu toate acestea, în 1566, orașul-cetate cade sub stăpânirea turcilor și, drept urmare, aici s-a organizat capitala sangeacului care cuprindea aproape întreg teritoriul actualului județ Békés (Csobai 1998, 78). Denumirea provine de la numele de persoană *Gyula* (care, la început, a avut semnificația de persoană importantă, reprezentantă a unei autorități: în turcă *jyla* (*jula*) înseamnă „lumină, faclă” – Nicolae Drăganu, *Români în veacurile LX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 507). Numele localității este redat în scris fie în varianta maghiară *Gyula*, fie în cea românească *Giula* (Borbély 2003, 36); varianta orală răspândită în toate satele românești din Ungaria, adoptată și în lucrarea de față, este *Jula*. Forma reflectă, de fapt, rostirea locală (Borbély 2003, 37–39) dintotdeauna, de unde și numele locuitorilor, *juláh*, întâlnit, de asemenea, în mod curent.

Prezența românilor ortodocși în localitate este probată de-a lungul timpului. Astfel, de exemplu, în 1651 exista o mitropolie a „cetăților Lipova și Giula”, aflată sub conducerea mitropolitului Sofronie. Cam în aceeași perioadă (1666), Evlia Celebi, călător și istoric turc, vizitând orașul, nota că mulți locuitori vorbeau ungurește și românește (Csobai 1998, 78; cf. Santău 1999, 85). După alungarea turcilor (1695), în 1720 Jula ajunge în proprietatea baronului Harruckern, care îi scoate pe români în afara cetății, așezându-i în partea de nord-est a orașului. Aici, în nemijlocita apropiere a cetății, s-a construit, în 1721, o biserică ortodoxă de lemn, pe locul căreia, în 1727, se ridică alta din cărămidă. Avatarurile bisericii ortodoxe românești s-au ținut lanț (incendii, dărâmări, construcții și reconstrucții), astfel încât clădirea de astăzi, inclusiv turnul actual, datează din 1948 (Csobai 1998, 79).

Prin diverse organizări și reorganizări a trecut și școala confesională românească, ale cărei începuturi sunt consemnate în 1771. În general, Biserica Ortodoxă a asigurat cadrul legal pentru orice inițiativă sau acțiune culturală. Preoții, dascălii, profesorii ortodocși, prin operele lor religioase, istorice și literare scrise în limba română au ajutat la păstrarea limbii și a tradițiilor. „Credința ortodoxă a însemnat existență românească” (Csobai 1998, 82). Populația orașului a evoluat din punct de vedere numeric, astfel încât, între 1750 și 1850, s-a dublat.

Deoarece, în 1880, din totalul de 18 406 locuitori abia 2 608 (14,17%) erau români, se poate deduce că nu în același ritm a crescut procentul românilor.

În prezent, comunitatea românească din Jula are o bogată activitate cultural-științifică, dovedită, între altele, de existența unor ziare și reviste în limba română, instituții etc. Astfel, în 1993, s-a creat Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, organizat în trei secții: istorie, etnografie și lingvistică–literatură, în cadrul căruia activează cercetători umaniști din întreaga Ungarie. În oraș funcționează Liceul românesc „Nicolae Bălcescu”, Episcopia Ortodoxă a Românilor din Ungaria, precum și Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria.

Kozma Theodor [VIIIa], 65 de ani; a făcut studii superioare la Budapesta și la București; a fost profesor la Liceul pedagogic „Nicolae Bălcescu” din Jula. Vorbește foarte bine limba română, păstrând particularitățile de bază ale graiului local.

Oltean Teodor [VIIIb], 71 de ani; școala elementară, în limbile română și maghiară, a făcut-o la Jula (primele două clase) și la Budapesta; a urmat liceul: un an la Budapesta, un an la Jula și apoi la Oradea. A fost învățător la școala românească din Jula: *jeu mai mult dăscăl în Jula am fost*. Îi face plăcere să vorbească românește, dar, în timpul anchetei, trece foarte des de la română la maghiară.

Moldovan Rozalia [VIIa], 68 de ani; 8 clase în limba maghiară. Soțul, decedat, a fost maghiar. Folosește limba română doar în relațiile cu rudele din România și, drept urmare, se exprimă cu greutate și cu multe ezitări.

Voniga Aurica [VIIb], 78 de ani; 8 clase în limbile română și maghiară. Foarte bună povestitoare și păstrătoare a graiului local. Este nepoata cunoscutului cărturar David Voniga.

Tatu Ioan [VI], 47 de ani; născut în Micherechi, unde a făcut școala generală în limbile română și maghiară. După absolvire, a urmat o școală profesională la Jula. Lucrează ca tâmplar, fiind, în același timp, șofer angajat la Uniunea Românilor din Ungaria cu sediul la Jula. Soția este ungueroaică. Foarte bun cunoscător al limbii române, pe care o vorbește curent; păstrează principalele trăsături ale graiului local.

OTLACA-PUSTĂ (Pusztatollaka), județul Békés, se găsește într-o poziție periferică față de centrele urbane din zonă, la hotarul estic al Ungariei, în dreptul fostei localități Otlaca, astăzi Grăniceri, din România, la o distanță de aproximativ 40 de km. După cercetările întreprinse, se pare că este cea mai nouă așezare de români din pusta ungară (Bucin 1991, 41). Chiar dacă se admite ipoteza conform căreia, pe teritoriul actual al localității, au existat *sălășe* în care trăiau și români, satul propriu-zis a fost întemeiat la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin așezarea compactă și simultană, pe aceste locuri, a 50 de familii de români din Otlaca (astăzi Grăniceri) și a mai multor familii de slovaci (*tăyŕ*) din Csaba (Colta 2001, 131–132). Satul, având rang de comună în intervalul 1945–1973 și din 1990 înapoi, a fost înființat de românul Ștefan Rus din Otlaca, cu a cărui cheltuială s-a construit și biserica ortodoxă din localitate, dată în folosință prin 1910. Pe lângă aceasta, la început, a funcționat și școala românească.

Deși în ultimul timp localitatea a cunoscut o descreștere continuă a populației, marea majoritate a locuitorilor a rămas românească, de unde și supranumele de *Kis Románia* („Mica Românie”), primit în prima jumătate a secolului al XX-lea (Bucin 1991, 41). Astăzi comuna are doar 495 de locuitori (români, maghiari și slovaci), procentul dominant al etnicilor români fiind recunoscut prin înființarea, în 1994, a unei Autoguverării românești.

Otlăcăni se ocupă cu creșterea vitelor și cultura *lebenițelor* („dovlecilor”).

Dobrițan Ana, după soț Purdi [VIIa], 84 de ani; nu a urmat cursuri școlare. Este soția cunoscutului povestitor local Mihai Purdi, decedat cu ani în urmă. Excelentă informatoare, cu disponibilitate remarcabilă pentru dialog, participă intens la cele povestite, trecând cu multă ușurință de la o stare sufletească la alta, în funcție de subiectul abordat. Este mama informatoarei Gogea Florica.

Purdi Maria [VIIb], 70 de ani; 6 clase în limba maghiară. Vorbește fluent românește.

Gogea Florica, născută Purdi [V], 61 de ani; 8 clase în limba maghiară. Soțul, decedat, era originar din Sighetul Marmației, România. Este președinta Societății „Unirea” a românilor din Otlaca-Pustă, participând activ la viața culturală a comunității românești din Ungaria. A călătorit mult în România, ceea ce se reflectă pozitiv în folosirea limbii române. Este fiica informatoarei Dobrițan Ana.

CHITIGHAZ (Kétegyháza), județul Békés, este așezat în apropierea liniei ferate Békéscsaba – Arad. Prima atestare documentară datează din 1412. Așezarea, se pare, exista încă din timpul regelui Ștefan I; potrivit ordinului acestuia, fiecare uniune de zece sate („decacomion”) trebuia să aibă câte o casă de rugăciune, adică o biserică. Întrucât decacomionul din acest ținut avea o populație numeroasă (sau bogată), aici s-au construit două biserici (*két* „doi” + *egyház* „biserică”), fapt de la care se trage denumirea localității (Santău 1991, 45–46). Nu este exclus ca una dintre acestea să fi fost română ortodoxă, iar cealaltă maghiară romano-catolică.

După izvoarele istorice ungurești, pe lângă populația băștinașă, redusă numeric după năvălirile tătarilor și în urma unor epidemii de ciumă, cum a fost cea din 1347–1350, s-au adăugat, în decursul timpului, mai multe valuri de colonizări cu români din alte zone ale Ungariei și din părțile Transilvaniei (în special din zona cuprinsă între Crișul Repede și Mureș). Este acceptată ideea că localitatea și-a sporit numărul de locuitori în urma a patru valuri de asemenea colonizări: primul în secolul al XIII-lea (după anul 1241, în urma migrării cumanilor), al doilea în cursul secolului al XIV-lea (după ciuma din 1347–1350), al treilea în secolul al XVII-lea (în timpul ocupației turcești) și al patrulea la începutul secolului al XVIII-lea (după alungarea turcilor) (Santău 1991, 49–50). Evoluția demografică a comunei în ultimii 150 de ani poate fi constatată din câteva recensăminte: în 1857 – 3 788 de locuitori; în 1890 – 3 766, din care 65% români; în 1989 – 4 714, din care 64% români; în 1993 – 4 460, din care 60% se recunosc drept români (Chitighaz, 12).

Kikiházéni au o biserică ortodoxă cu o tradiție îndelungată, pe lângă care a funcționat prima școală confesională, deschisă în 1793 (Chitighaz, 13). Astăzi, în comună sunt două școli de 8 clase – una românească, frecventată de o treime dintre

copii, și alta maghiară. Românii desfășoară o bogată activitate cultural-artistică (inaugurarea primului cămin cultural deschis de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria a avut loc la Chitighaz, în 1950).

Ocupațiile de bază sunt agricultura, creșterea vitelor și a porcilor. În comună există o mică fabrică de cherestea.

Șimonca Teodor [VIIIa], 94 de ani; nu a făcut școală, dar știe să citească în limbile română și maghiară (citește zilnic din *Biblie*, dar și *ușágu* românesc). În timpul primului război mondial a fost combatant în diverse țări europene (Italia, România, Cehoslovacia, Germania). Bun cunoscător al graiului local, este influențat de limba maghiară mai ales în domeniul foneticii. Este cel mai bătrân locuitor al satului, lucru pe care îl subliniază adesea. Este tatăl informatoarei Ardelean Maria.

Gancea Gheorghe [VIIIb], 82 de ani, 5 clase în limbile română și maghiară. A lucrat în agricultură. Deși este un bun povestitor, textele înregistrate de la el sunt marcate de intervențiile repetate ale soției, Gancea Sofia, mult mai volubilă decât soțul.

Ardelean Maria [VIIa], 61 de ani; 8 clase în limba maghiară. Este croitoreasă. Participând la discuția cu tatăl său, Șimonca Teodor, și încântată vizibil de interesul stârnit de acesta, intervine uneori, cu texte scurte.

Gancea Sofia, născută Otlăcan [VIIb], 80 de ani; 5 clase în limbile română și maghiară. Bună povestitoare, este dornică să vorbească românește. Este soția informatorului Gancea Gheorghe.

Sălăjan Ana, născută Ardelean [VIIc], 83 de ani; 5 clase în limbile română și maghiară. Dându-și seama că cercetătoarele sunt interesate de cele povestite, se străduiește să se exprime cât mai „frumos”.

Buha Gheorghe [VI], 56 de ani; 4 clase în limbile română și maghiară. Lucrează ca șofer la Békéscsaba. Este soțul informatoarei Buha Ana, împreună cu care face parte din echipa de dansuri a românilor din localitate.

Buha Ana [V], 50 de ani; 8 clase în limba maghiară și 3 clase la o școală profesională de bucătari, de asemenea în limba maghiară. Deși, împreună cu soțul, Buha Gheorghe, participă intens la viața culturală a comunității românești din comună și cunoaște bine limba română, în familie vorbește ungurește, iar copiii și nepoții nu vorbesc deloc românește. În calitate de membră a echipei de dansuri populare românești, a efectuat diferite deplasări în Ungaria, România și fosta Iugoslavie.

BĂTANIA (Battonya), județul Békés, se află în zona de graniță cu România, aproximativ în dreptul punctului de frontieră Turnu din județul Arad. Despre vechimea localității nu se vorbește în materialele bibliografice consultate. În tradiția orală locală, preluându-se ideea dintr-o mică monografie publicată în 1891, se crede că denumirea provine de la numele unui han tătar *Batu* și substantivul *tanya* „cătun, sălaș”. După părerea cercetătorilor, ținutul unde se afla Bătania, în secolul al XVII-lea se numea *Anya*, iar partea în care s-a întemeiat localitatea era în posesia unui oarecare *Bot*, de unde s-a creat toponimul *Botanya*, devenit *Battonya* (Bătania, 131–132).

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, în timpul ocupației turcești, „Bătania Mică” este amintită printre satele colonizate de către alaibegul Ali, comandant turc din ținutul Cenadului (Santău 1991, 49). Se pare că localitatea a fost în permanență locuită de români și sârbi, ale căror număr și pondere au variat în decursul istoriei. Chiar dacă documentele nu vorbesc de existența românilor, exemplul următor poate fi concludent: în două conscrieri (din 1720 și 1734–1736), între proprietarii înscrși (considerați toți sârbi) figurează nume ca Vlah Martin, Vlah Petrov, Vlah Lupul, Bucur Vlah, Vláh János (Bătania, 6–7).

Dezvoltarea economică și creșterea numerică a populației au determinat trecerea comunei, încă din 1839, în rândul orașelor. Fluctuațiile referitoare la numărul etnicilor români și sârbi, care, într-o primă perioadă de evoluție a comunei, alcătuiau marea majoritate, este nesemnificativă. Abia după 1800 începe să crească numărul maghiarilor. Astfel, în 1880, din cei 9 125 de locuitori, aproximativ 13% erau români și 20% sârbi. După 1920, ponderea românilor și a sârbilor scade vertiginos, așa încât în 1941, din cei 13 297 de locuitori, românii împreună cu sârbii reprezentau cam 16% (dintre care sub 6% români), iar în 1980, din cei 7 962 de locuitori, procentul celor două etnii constituia aproape 12% (din care cam 4% români). Dintotdeauna, dar mai ales în ultimii 50 de ani, căsătoriile mixte româno-sârbe au fost obișnuite și încurajate. Aceasta a accentuat procesul de deznaționalizare, în familiile endogame limba folosită de obicei fiind maghiara.

Prima școală organizată pentru copiii românilor și ai sârbilor a funcționat pe lângă biserica ortodoxă locală. Ea a fost construită între 1793 și 1797 și a fost folosită în comun de către credincioșii celor două etnii (slujba în limba română se oficia din trei în trei săptămâni, iar copiii învățau în română și sârbă), situație care s-a menținut până în 1872, când românii și-au ridicat biserică proprie. Între 1920 și 1938, în școala de stat, frecventată de români și de sârbi, doar religia se preda în limba maternă. După 1938 a reînceput învățământul în limba română, funcționând fără întrerupere până astăzi.

Viața culturală a *bătănienilor* (coruri țărănești, echipe de dansuri populare și de teatru în limba română) a fost înfloritoare încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și se menține și în prezent (Bătania, 22–23).

Locuitorii, ocupându-se cu agricultura și creșterea vitelor, au, în general, o situație materială bună.

Mureșan Trăian [VIIIa], 68 de ani; 8 clase, dintre care primele două în limba română. A lucrat la Cooperativa agricolă din localitate. Mama informatorului a fost de etnie sârbă; soția este, de asemenea, sârboaică și vorbește greu românește. Cu toate că în familie se folosesc limbile sârbă și maghiară, informatorul este bun cunoscător al graiului și al obiceiurilor locale și vorbește cu plăcere românește.

Șoldan Cornel [VIIIb], 68 de ani; 8 clase, dintre care doar primele două în limba română. În tinerețe a locuit doi ani la Budapesta, unde a lucrat în industrie. În familie s-a vorbit întotdeauna ungurește, mama și soția sunt sârboaiice, iar tatăl informatorului român. Cu toate acestea, cunoaște bine limba română.

Târnovan Emilia, născută Mureșan [VIIa], 82 de ani; 5 clase în limba română. Foarte bună povestitoare și cunoscătoare a tradițiilor locale, vorbește cu plăcere românește.

Lonea Florica, născută Bodea [VIIb], 82 de ani; 6 clase, dintre care primele două în limba română. Împreună cu fiica adoptivă, Bodirca Cornelia, care intervine adesea în povestire, participă intens la desfășurarea anchetei.

Bodirca Cornelia [VIIc], 69 de ani; 6 clase în limbile română și maghiară, în localitatea Măcău (din județul Csongrád) și școala pedagogică din Gherla, județul Cluj, România. O parte din copilărie și din tinerețe a locuit în România; a revenit apoi în Ungaria, fiind înfiată de familia informatoarei Lonea Florica. După stabilirea în Bătania, a fost învățătoare la clasa de elevi români. Vorbește foarte bine românește.

Boar Ana, născută Mesaroș [V], 55 de ani; 8 clase în limba română în satul natal, Chitighaz, după care a urmat Liceul pedagogic din Jula, în limbile română și maghiară. A lucrat ca educatoare în localitate. Deși se mândrește că este româncă (*sînt mîndră de nația mea*), iar soțul este român, în familie vorbește numai ungurește, fapt resimțit în vorbire, informatoarea găsindu-și cu greu cuvintele și apelând adesea la limba maghiară.

CENADUL UNGURESC (Magyár Csanád), județul Csongrád, este așezat în apropierea graniței cu România, la nord de punctul de frontieră Nădlac (județul Arad) și de locul de intrare a Mureșului în Ungaria, aproximativ în dreptul localității Cenad din România. Din păcate, materialul documentar pentru această comună este sărac, cercetătorii români din Ungaria având la dispoziție date sumare oferite de monografiile locale (Csobai 2001, 108). Din acestea reiese că localitatea ar fi fost întemeiată în secolul al XVII-lea de către sârbi, care s-ar fi stabilit aici în 1690, refugiindu-se din calea turcilor. Acestora li s-au alăturat treptat, la începutul secolului al XVIII-lea, românii veniți din zona Aradului. Chiar dacă nu se spune nimic referitor la originea numelui, este clar că denumirile de *Kis Csanád* (Cenadul Mic), *Új Csanád* (Cenadul Nou) sau *Magyár új Csanád* (Cenadul Nou Unguresc) trebuie puse în legătură cu Cenadul Românesc din județul Arad, localitate atestată documentar din anul 1030 (Coriolan Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, I, București, 1967).

La început, cele două comunități – românească și sârbească –, de aceeași religie, aveau biserică ortodoxă comună. Cu timpul, numărul românilor a crescut și din 1878 aceștia au biserică proprie. Creșterea numerică este evidențiată de recensămintele dinainte de 1920: în 1880, din cei 2 777 de locuitori, 54% erau români; în 1900, din cei 3 025, peste 59% erau români. După 1920, structura etnică a localității s-a modificat: numărul românilor (și al sârbilor) a început să scadă (în 1920 aceștia mai reprezentau doar cu puțin peste 48%) și, în continuare, procesul de asimilare a românilor și a sârbilor a evoluat în asemenea măsură, încât au devenit minoritari (Csobai 1991, 110). În același timp, școala românească a pierdut atât ca număr de elevi, cât și în privința nivelului de predare în limba română, prin numirea, după 1920, a unor învățători maghiari (Csobai 2002, 97, 100).

În biserica ortodoxă românească din Cenadul Unguresc slujba se oficiază în limba română. O parte dintre etnicii români sunt baptiști.

Localitatea are autogovernare românească.

Locuitorii comunei, *ćenădđhi*, sunt, în general, înstăriți, localitatea având înfățișarea unui orașel (case mari, străzi aliniate). Ocupațiile de bază sunt agricultura și creșterea vitelor.

Hedeșan Ioachim [VIIa], 79 de ani; 7 clase în limba română. În timpul celui de al doilea război mondial a efectuat diverse deplasări în România. În tinerețe a fost slugă pe moșia boierului din localitate. Foarte bun păstrător al graiului local; dat fiind faptul că informatorul și-a vândut casa bătrânească și că, tocmai în timpul anchetei, au venit noii proprietari, discuția s-a întrerupt brusc, fără a se putea beneficia de disponibilitatea și particularitățile sale lingvistice deosebit de bogate.

Mărienuș Vasile [VIIIb], 68 de ani; 7 clase în limbile română și maghiară în localitate, și 3 clase de liceu în orașul vecin, Măcău. Deși vorbește bine românește, în povestire inserează multe fragmente în limba maghiară.

Ardelean Sfetozar [VIIIc], 65 de ani; 8 clase în limba maghiară; în paralel, a urmat cursurile școlii confesionale de pe lângă biserica românească. A efectuat deplasări la rude în Timișoara, Arad, Oradea. Este bun cunoscător al graiului matern. Este soțul informatoarei Ardelean Emilia.

Rotariu Văsălie, oficial Ladislau [VIII d], 62 de ani; 7 clase în limbile română și maghiară, în localitate, și 3 clase de liceu la Jula; a lucrat în cooperatie. Este președintele organizației locale de Autogovernare a românilor. Soția fiind ungueroaică, în familie se vorbește limba maghiară.

Costa Persa [VIIa], 63 de ani; 6 clase în limbile română și maghiară. Informatoarea, țigancă, nu vrea să-și spună numele. Soțul, decedat, a fost, de asemenea, țigan. În familie s-a vorbit întotdeauna românește. Bună povestitoare, participă intens la anchetă, evidențiind cu mândrie faptul că știe să se gospodărească la fel ca orice femeie din sat.

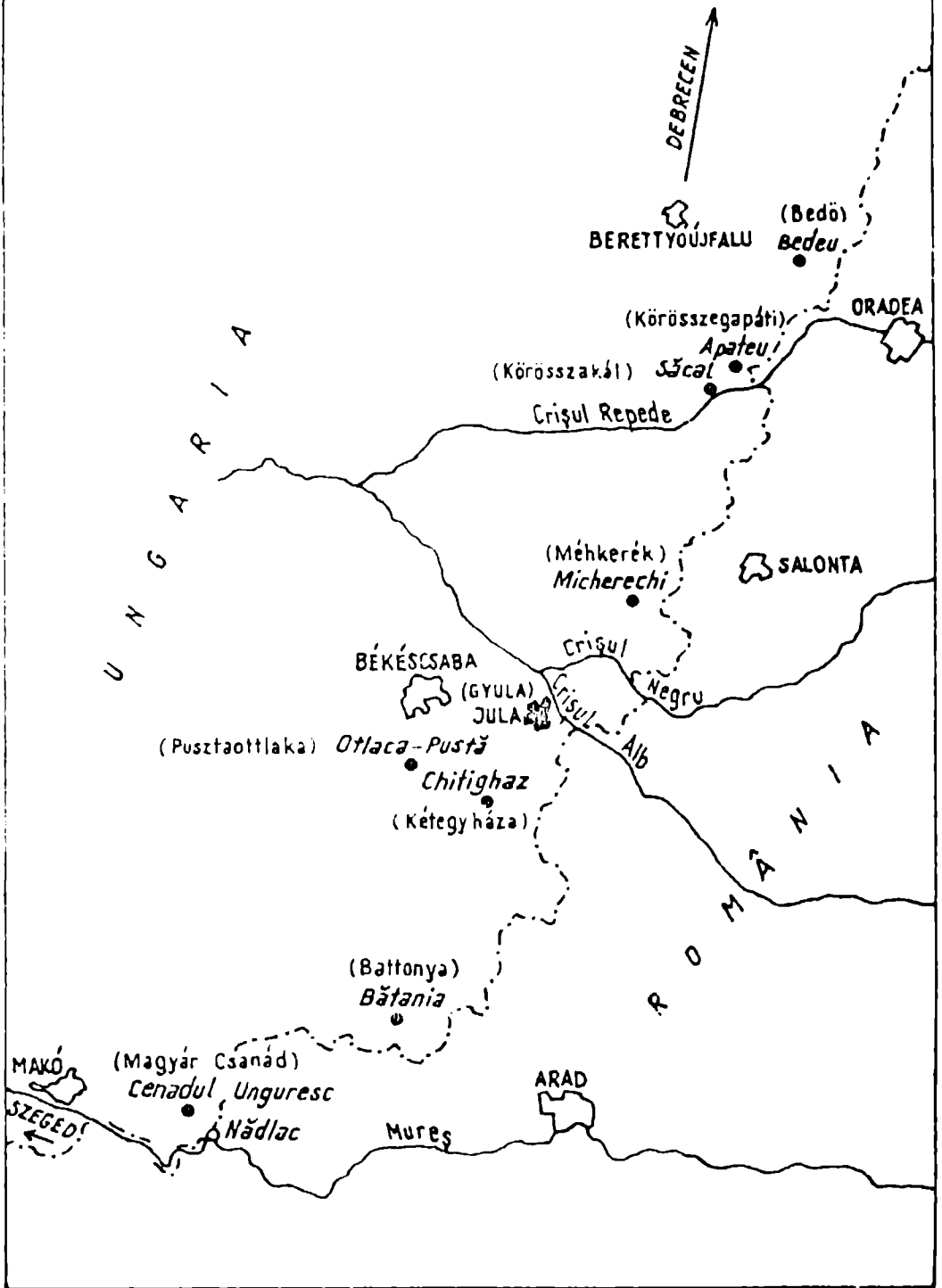
Bodirca Maria, născută Pinteș [VIIb], 79 de ani; 6 clase în limbile română și maghiară. Părinții au fost originari din Nădlac, România. Deși suferindă, este plină de bunăvoință.

Ardelean Emilia, născută Bodirca [VIIc], 67 de ani; 5 clase în limbile română și maghiară. Bună cunoscătoare a graiului și a obiceiurilor locale. Este soția informatorului Ardelean Sfetozar.

Ardelean Ioan, poreclit Zia [VI], 61 de ani; 8 clase în limbile română și maghiară. Practică meseria de fierar pe care a învățat-o de la un meșter neamț. Ca baptist, împreună cu soția, originară din Chitighaz, participă activ la viața religioasă a comunității. Faptul că provine dintr-o familie bogată, de *culác*, îi dă o mare siguranță și prestanță. Este soțul informatoarei Ardelean Sofia; în familie se vorbește numai românește.

Ardelean Sofia [V], 57 de ani; 8 clase în limbile română și maghiară la școala din Chitighaz, de unde este originară și unde a locuit până la 18 ani, când s-a căsătorit. A lucrat în Cooperativa agricolă din sat ca achizitor de păsări. Știe bine românește. Este soția informatorului Ardelean Ioan.

HARTA LOCALITĂȚILOR ANCHETATE

1. ACCENTUL

1.1. O caracteristică esențială a graiurilor dacoromâne nord-vestice (Tratat, 323, 358), întâlnită și în cele din Ungaria, este **i n t e n s i t a t e a a c c e n t u l u i**. Accentul dublu, însoțit de lungirea vocalei, duce, adesea, la dezvoltarea unui element semivocalic: *bătūktu-m-o* (OP VIIa), *būktă* (S VIIa), *t'e cūktă* (OP VIIa), *măktă* (Bt VIIa), *pōkpa* (M VIIIa) ș. a.

1.2. O trăsătură identificată în aceste graiuri constă în frecvența **a c c e n t u l u i s e c u n d a r**, marcând, de regulă, ultima silabă a unui cuvânt aflat la sfârșitul unei unități intonaționale. În exemplele întâlnite, acest accent marchează cuvântul respectiv, în sensul că îi subliniază importanța în context: *l̥-am minăt ... acól̥-afără* / (B VIIa); *și așé-iz-dă fájtè* // (B V); *ápẵ-fac acolo ... fěșnicū* / (A VIIc); *da n-o prečepūt čē čit'ěštè* // (S VIIIc); *jo d-acólo mă ujtán-núma dîn úșè* / (S VIIIc); *ímpinjém așé cu br̥jtă* / (M VIIIa); *ășa o zmuljén-cu br̥jtă* / (M VII); *aišt'a or viñit în čéčá sáră și m-or čerút // cu aččlă* // (OP VIIa); *cînd o foz-nóopt'è / s-o culcát* (OP VIIa); *meré la pășúnie acólo înd'e umbla vácilè* / (C VIIIa); *da fáta o fos-maj ócoșe ca pópà* / (C VIIIa); *ș'i atúnč acólo o-an-golí și i o-an ... / nūma nu cǎldă / nū túmna cǎldă* / (C VIIb); *or viñit ... maj mult ... s̥rb̥ / nu șt'u dă únd'è* / (Bt VIIIa); *păréfi jěšt'a bătút'ăšt'a-s mǎj mult în sátu jěstà* (Bt VIIIb). Mai rar, cuvântul marcat în acest fel nu se află la sfârșitul unității intonaționale: *o făcú-mámă caș* / (A VIIc); *dîn tǎrjtă kó dîn čē* (CU VIIa). În unele cazuri, cuvântul subliniat face parte dintr-o enumerare: *nu șt'iy fost-o pocăit jel o mujérē* / (OP VIIa); *am făcút-i kíflè dospít'e* (C VIIb); *și așé am ajúps la júlà / ș-atúnča la čába* (Bt VIIIa) sau reprezintă anticiparea ori reluarea aceluiași cuvânt sau a unuia explicativ, în scopul evidențierii: *zdránjtă legátă cu dr̥kd / r̥oșije róșije* (S VIIIc); *aččlă sě-nt'ágă / síjtile* / (C V). Valoarea discutată este și mai evidentă în contexte interogative: *fost-ai și la zéni?* (OP VIIa); *slobod îi cu dódolà?* // (Bt VIIa). Tendința de marcare în acest fel a anumitor cuvinte este atât de puternică, încât, uneori, în cazul monosilabelor sau al cuvintelor cu accent principal pe ultima silabă, sunetul accentuat este dublat: *ápu-strígáà / că lu j 1-jerá ráu* (OP VIIa); *da mujěšt'e / ča múút* (C VIIIa); *nu túmna cǎldă / [...] dáà!* // (C VIIb).

1.3. Accent diferit au pronumele și adverbele compuse cu elemente de origine latină: *céva, cîneva, cîndva, cúmva, indeva, oáreče* etc., trăsătură întâlnită pe întreaga arie transilvăneană (Tratat, 358). Deplasarea accentului poate fi explicată stilistic prin dorința de subliniere a unei anumite părți a cuvântului respectiv.

1.4. O serie de cuvinte poartă accentul paroxiton: *arípă* (B VIIb, A VIIa, b), *biblie* (S VIIb), *catolică* (A VIIa), *catolic* (S VIIb), *cultivátor* (Bt VIIIa), *famille*

(J VIIa, Bt VIIIa), *graniță* (S VIIIc), *helicópter* (CU VIIIc), *liniște* (S VIIc), *muzică* (A VIIa, M VII, Bt VIIIa), cu var. *mujică* (A VIIc), *predicător* (S VIIIc, CU V), *predică* (S VIIc), *trimbîță* (S VIIIc), *vizită* (C VIIIc) ș. a.¹. În același fel sunt accentuate compusele cu sufixul *-iță*: *doctoriță* (Bt VIIa), *șogoriță* (Bt VIIIc, CU VIIa, VI). Dat fiind faptul că în maghiară accentul cade întotdeauna pe silaba inițială, mutarea accentului poate fi explicată, eventual, ca un reflex al tendinței de românizare, de adoptare a unui alt sistem de accentuare decât cel maghiar. Așa se întâmplă și în cuvinte ca *medic* (Bt VIIIb), *preót* (A VIIa, VIIa, S VIIIa, b, VI, M VIIIb, Bt VIIIa, b, VIIa, b, CU VIIIa, VI), *rișcás* (S VIIc), *șogór* (B VIIIa, VIIb, A VIIIa, VIIc, S VIIIb, c, M VIIIa, OP VIIa, Bt VIIIa, b, VIIa, d), plural *șogóri* (S VIIIc, C VIIa, CU VIIIc); în câteva cuvinte accentul originar se păstrează: *córhaz* (S VIIb, OP VIIa), *lúher* (A VIIIb).

1.5. Sub influență maghiară, în unele cuvinte accentul apare pe prima silabă: *Ámerica* (B VIIIb), *Áustria* (J VIIIb, C VIIIa), *béton* (S VIIa), *cólivă* (A VIIb, Bt VIIc, CU VIIc), *képiță* „căpiță” (S VIIIa), *grávidă* (B VIIIb, Bt V), *gréd'ină* (Bt VIIIa, VIIa, d, CU VIIa, VI), *hért'ie* (CU VIIIc, VIIa), *léšie* (A VIIa, c), *pétrinjel* (J VIIa), *préscură* (S VIIb, Bt VIIc) ș. a.

1.6. Accent deosebit poartă și cuvintele: *democráție* (C VIIb), *episcópie* (S VI), *fotográfie* (Bt VIIIa), *paróhie* (Bt VIIIa), *teológie* (S VIIIc), în care ar putea fi vorba de o influență a elementelor din care derivă: *episcóp*, *fotográf* etc.

1.7. În cazul v e r b e l o r (*măsur*, *strécur*, *făcém*, *ducém* etc.), mutarea accentului este determinată de anumite tendințe de reorganizare a sistemului de conjugare sau de unele analogii (v. *infra*, în cap. **Morfosintaxa**)

2. VOCALISMUL

Sistemul vocalic al graiurilor românești din Ungaria este asemănător cu al altor graiuri din nordul și vestul dacoromânei și, în primul rând, cu al subdialectului crișean.

2.1. Vocala [a]

2.1.1. [a] > [ă] în formele de pers. 1, 2 indicativ și conjunctiv prezent ale unor verbe în care acționează anumite analogii: (*să*) *crăp*, *găt*, *găț*, *îmbrăc*, *lăs*, *răbd*, *răbz*, *săp*, *scăld*, *scăp* ș. a. La pers. a 3-a sg. și pl. conjunctiv prezent și, mai rar, la pers. a 2-a sg. indicativ și conjunctiv prezent, sub influența vocalei anterioare din silaba următoare, [ă] rezultat din modificarea lui [a] se transformă în [e]: (*să*) *crepi*, *îmbréc*, *leși*, *rebz*, *sepí*, *skelz*, *sképi* (v. *infra*, în cap. **Morfosintaxa**).

2.1.2. [á] > [ă] prin asimilare progresivă în *pățânie* (CU VI), *rămăs* (A VIIIa, VIIa, c, S VIIc, M VIIIb, OP VIIa); la același cuvânt, datorită alternanței [ă] / [î], se întâlnește și varianta *rămís* (A VIIa).

¹ Unele dintre cuvintele atestate cu accent paroxiton se întâlnesc pe arii extinse, inclusiv în limba standard (*aripă*), altele sunt mai frecvente în aria nordică a dacoromânei (*fabrică*, *muzică* ș.a.) (cf. Pușcariu, LR, II, 65, 66).

2.1.3. [a] aton > [ă] în: *băsamă* (B VIIb, S VIIIc, VIIc, M VII, OP VIIa, C VIIa), cu var. *băgsămă* (Bt VIIa), *făriséu* (S VIIIc), *hămbărî* (CU VIIIc), *măşină* (J VIIa, Bt VIIIa, VIIa, b), *pălincă* (A VIIa, b, c, S VIIIc), *pântălón* (Bt VIIa), *părăzól* (Bt VIIa), *zăcúscă* (J VIIIa), în *zădăr* (Bt VIIIa); uneori acest [ă] alternează cu [a]: *tămburăşî* (Bt VIIIb, CU VIIIb, VIIa) / *tamburăşî* (Bt VIIIa).

2.1.4. În cuvântul *sămă* (< magh. *szám*), prezent în toate localităţile, se păstrează [a] etimologic.

2.1.5. [a] > [â] precedat sau urmat de o vocală posterioară, modificare prin fonetică sintactică, cu o frecvenţă ridicată în aceste graiuri: *amú_ătúnc* (B VIIIb), *ni-o_ăvút* (B VIIa), *cu_ăcê* (A VIIa), *prăvú_ălá* (A VIIa), *µ_ădús* (S VIIIa, c), *o_ăşt'eptá* (OP VIIa), *nõ_ăp_ámú* (OP VIIa), *nõ_ăpu* (C VIIIa), *o_ăvút* (Bt VIIIa), *nu númá_o dátă* (OP VIIa).

2.1.6. Proteza lui [a-], fenomen care cuprinde Crişana (în special), Transilvania, Banatul, Oltenia şi jumătatea nordică a Moldovei (Puşcariu, LR, II, h. 50), dar şi graiurile munteneşti (Gl. Munt.), este foarte bine reprezentată în toate localităţile: *ajá* „ia” (imperat. lui *lua*) (A VIIIa), *amăsura* (C – Ann., 139), *am anumărát*, impe-rat. *anumărát* (S VIIIc), *anumărát'e* (M VII), *anumít'e* „numite” (OP VIIb), *(se) aprínd'e* „(se) prinde” (A VIIIa), *apuneám* (B VIIIb), *d'e arăzímát* (S VIIIc), *arid'icám* (Bt VIIa), *a arid'icát* (C VIIIa), *or arid'icát* (CU VI), *ni-am arid'icát* (Bt VIIIb), cu var. *arăd'ică* (OP VIIa) şi *ardíc* (S VIIIc), *ardícă* (S VIIIc, M VIIIa, C – Ann., 135), *a ard'icát* (B VIIb, C VIIIa), *se ard'icá* (CU VIIa), part. m. pl. *ard'icát* (A VIIIa), *ascăldá* (A VIIIa), *asogá* (B VIIb), *asogám* (B VIIb, Bt VIIa), *am asogát* (S VIIc), *să astínje* (S VIIIa), *astíns* (Bt VIIa), *a azburát* (C VIIIa). Prezenţa lui [a-] în anumite contexte specifice şi, mai ales, la verbe pare a sugera interpretarea lui ca prefix (v. *infra*, în cap. **Formarea cuvintelor**).

2.1.7. Afereza lui [a-] apare în: *ne cupám*² (C VIIIb), *cuperşám* (Bt VIIb), *dúcu-mí amínt'e* (S VIIc), *pus* „apus, vest” (S VIIIb), *siguráre* „asigurare” (S VIIIa), *am stupát* (A VIIa).

2.2. Vocala [ă]

2.2.1. [ă] etimologic se păstrează în: *blăstămátă* (C VIIIa), *blăstămăşje* (Bt VIIIb), *cărnát* (B VIIa, M VII, OP VIIa, b, C V), *căşt'igá* (CU VIIIb), *cătră*, adesea alternând cu *cătă*, ambele întâlnite în toate localităţile³, *dătorie* (Bt VIIa, CU VIIa), *dăţoáre* (Bt VIIa), *făméje* (C VIIb), *grău* (B VIIIa, A VIIIa, b, VIIa, S VIIIa, b, Bt VIIIa), *lăcrămele* (S VIIIc) / *lăcrăñ* (OP VIIa), *mulţámí* (S VIIIa, c, VIIa, b, c), *năşíp* (CU VIIIc, d), *părét'e* (S VIIIa), *părét* (C VIIIa, Bt VIIIb), *rădică* şi *arădică* (OP VIIa)⁴, *rătúndă* (C VIIb); în forma *incălcít* (Bt VIIIa) [ă] reprezintă

² Varianta *ne cupám* „ne ocupam” reprezintă forma cu afereză a verbului reflexiv *acupá*, prezent în graiurile cercetate (v. **Glosar**).

³ Forma etimologică *cătră* a fost înlocuită de *către* mai întâi când cuvântul se afla în poziţie moale (*către mine*, dar *cătră masă*) (Puşcariu, LR, II, 182).

⁴ Varianta *arid'icám* (Bt VIIa), cu formele de participiu *arid'icát* (Bt VIIIb, CU VIIIa, VI), *arid'icát'e* (CU VIIIc, VIIc), poate fi interpretată fie ca rezultat al alternanţei obişnuite [ă] / [i], fie ca urmare a rostirii dure a lui [r], cu [i] > [i].

una dintre variantele posibile de redare a lui [ũ] din elementul slav *klũčiti* (cf. *drũznãti* > *a ndrũzni*) (Pușcariu, LR, II, 209).

2.2.2. [ã] etimologic din unele împrumuturi (mai ales de origine maghiară) se păstrează sau evoluează la [a], cele două variante fiind adesea întâlnite în localități diferite ori chiar în aceeași localitate: *cãzãl* (A VIIIa, b, S VIIIa, VIIa), *dãrãlãyu* (S VIIIc, C VIIb) / *daralãyu* (B VIIIa, A VIIa, c, S VIIIa, VIIa, M VIIIa), *pãhãr* (B V, S VIIIc, OP VIIa, C VIIIa), *sãbãji* (Bt VIIa), *surcalãyu* (A VIIIb), *zãhãr* (Bt VIIIa); în *lãngalãyu* (C VIIb, c) (având ca variantă forma *langalãyu*) (B VIIIb, S VIIc), [ã] s-a închis la [i] (v. *infra*)⁵.

2.2.3. [ã] > [â] > [i] ca urmare a unei tendințe de închidere, care acționează indiferent de contextul fonetic: *fãcẽm* (S VIIa), *am fãcũt* (B VIIIa), *nũmãru* (S VIIIc), *sĩmbãtã* (B V) / *sĩmbĩtã* (S VIIIc), *am vãzũt* (S VIIIc), *arã* (C VIIIa), *arãã* (A VIIIa, S VIIIc, VIIc, Bt VIIIa, VIIa, CU VIII d), *a arĩtãt* (C VIIIa), *sã arã* (C VIIIa, Bt VIIIa), *sã arãe* (C VIIIa), *sã arãã* (A VIIIa), *n-am invĩtãt* (S VIIa), *mĩnĩnãele* (B V, A VIIc, S VIIIa)/*mĩnĩnãele* (S VIIIb), *mĩnĩnãt* (S VIIc), *pĩrjẽm* „prãjeam”, *pĩrjĩtã* (Bt VIIa), *rãmĩs* (A VIIa), *sãmĩnãm* (B VIIIa, b), *sãmĩnãm* (B VIIa), *sãmĩnã* (M VII), *sãrĩcẽst'e* „ca sãracii” (S VIIb), *o zgrebĩnãt*, *zgrebĩnu* (S VIIc) ș. a. Aceeași tendință explicã alternanța lui [ã] etimologic cu [i] în unele împrumuturi: *bãntãlẽst'elo bĩntulũt* (S VIIIc), *tãrnãt* (B VIIIa, S VIIc, OP VIIa) / *tĩrnãt* (S VIIb, C VIIb).

2.2.4. [-ã] final se închide la [-ã]: *afãrã* (M VIIIa), *ãpã* (B V), *bũnã* (B VIIa), *cã* (B VIIa, C VIIb), *dãcã* (B V, A VIIa, C VIIb), *dã* (C VIIIa) / *dĩ* (B VIIIb, S VIIIc), *dõyã* (S VIIIa, J VIIIa), *ĩarã* (M VIIIa), *pt'ãtrã* (B VIIIb), *sã* (B V), *ũlã* (B VIIa) ș. a. Particularitatea apare, la fel ca în unele graiuri crișene (Tratat, 293)⁶, fãrã a avea caracter de lege foneticã, precum în graiurile moldovenești (Tratat, 211).

2.2.5. [-ã] > [-ẽ] > [-e], fenomen întâlnit prin toate localitãțile, cu frecvență deosebitã însã în Chitighaz: *sã mormĩnt'ãzẽ* „se înmormãnteazã” (S VIIIa), *o cãsẽ*, *dõpõrẽ* „doarã”, *frumõse*, *tĩnerẽ* (C VIIIa), *bũnẽ*, *dẽ*, *mãsẽ*, *sãmẽ*, *șãdẽ*, *la urmẽ* (C VIIc), *olecũtẽ*, *stẽ*, *sã strãcurẽ* „se strecoarã” (C V); o singurã datã rezultatul acestei deschideri a fost notat [ã]: *sõpõcrã* (C VIIIa). Mai rar, [ẽ] apare în interiorul cuvãntului *mãzẽre* (S VIIIc), *rẽcõpre* (Bt VII), *tã'e* (B VIIa), *umblẽm* (S VIIIa). Întrucãt aceastã variantã de pronunțare a lui [ã] românesc se întâlnește adeseori la vorbitorii strãini, considerãm cã în graiurile romãnești din Ungaria se poate avea în vedere și influența maghiarã⁷.

⁵ Ana Borbely (1990, 11–12) susține cã formele cu [ã] pãstrat caracterizeazã graiul din Chitighaz și Otlaca-Pustã, pe cãnd cele cu [a] sunt specifice vorbirii din Micherechi.

⁶ Întrucãt autorii *Tratatului de dialectologie romãneascã* și-au fundamentat descrierile pe o amplã bibliografie, fãrã intenția de a subestima contribuțiile lingviștilor romãni, anterioare acestei lucrãri, la prezentarea unor particularitãți ale graiurilor dacoromãne, și numai pentru a nu încãrca excesiv textul de fațã, în capitolele de **Foneticã** și **Morfosintaxã** ne-am rezumat la a trimite la opera amintitã, urmãnd ca la alți autori sã ne referim doar atunci cãnd pãrerile acestora necesitau o subliniere deosebitã.

⁷ O particularitate asemãnãtoare se întâlnește în unele graiuri ale carașovenilor și în vorbirea romãnilor din Kovin (din fosta Iugoslavie; ALR I, pct. '0), în ambele situații [ẽ] reprezentãnd reflexul lui [ã] din limba romãnã în rostirea vorbitorilor strãini sau a bilingvilor (Petrovici 1935, 81; Sala 1958, 249–250).

2.3. Vocala [e]

2.3.1. [e] medial aton se păstrează ca în limba veche, în: *ad'écă*, cu var. *ád'ecă* (în toate localitățile), *besérică* (B VIIIa, VIIa, V, A VIIIa, VIIa, c, S VIIIb, c, VIIb, c, VI, OP VIIa, V, C VIIIa, VIIb, CU V), pl. *beséricî* (S VIIIb), cu var. *besărică* (S VIIIb) și cu derivatul *besericéșt'* (OP V), *(să) cētīm* (OP VIIb, Bt VIIIb), *demińăță* (B VIIb, OP VIIa, b, C VIIIb, VIIb), *la plevīt, plevitór* (S VIIIa), *prečēp* (S VIIIc, VIIb, CU VIIIb), *prečēpe* (B VIIa, S VIIIc), *prevéd'* (S VIIb)/*prevék* (CU VIIb).

2.3.2. [e] se păstrează după labiale în *beșice* (B VIIb), *betrîne* (S VIIIb), *vjermenșă* (C VIIIa); în aceeași situație se păstrează [e] în împrumuturi: *merișt'e* „miriște” (< bg. *merište*) (S VIIIc); în *petrinjél* (B VIIb, A VIIa, c, S VIIc, M VII, Bt VIIa, CU VIIb), *petrinjéj* (Bt VIIIc, d, VIIa), cu var. *pétrinjel* (J VIIa), păstrarea lui [e] a fost, probabil, susținută de forma *petrezselyem* din limba maghiară.

2.3.3. [e] > [ă] după consoanele și grupurile consonantice rostite dur (v. *infra*).

2.3.4. [e] medial aton se rostește [i] în cuvinte ca *dicî* (A VIIIa, C VIIIa), *fičór, ăamiń, vini* (în toate localitățile), *o omińit* (Bt VIIIa), trăsătură întâlnită în textele vechi (Densusianu, ILR, 57, 71, 72) provenite, mai ales, din Moldova, nordul Transilvaniei și Banat-Hunedoara (Gheție *et alii* 1997, 90) și atestată astăzi într-o mare parte din graiurile dacoromâne (ALR I, vol. II, h. 189; ALR II, vol. I, h. 155; ALR II, s. n., vol. VII, h. 2142); închiderea lui [e] la [i] poate fi explicată prin asimilări și disimilări succesive în: *čupili* (B VIIb) (< *ciupeli*), *direjém* (CU VIIIb), *direjéu* (A VIIIa) (< *derege*)⁸, *dirépt* (în toate localitățile)⁸, *lipidéu* (A VIIc), pl. *lipid'ăuă* (B VIIb, A VIIa)/ *lepidéu* (OP VIIa), pl. *lepid'ăuă* (B V, S VIIc)/ *lepid'éje* (OP VIIa, b) (< *lepedeu*), *léspide* (B VIIb, V) (< *lespede*), *nid'éjde* (S VIIIc)⁹, *tiscujém* (OP VIIb) (< *tescu*).

2.3.5. [e] este rostit [i] în numeralul *trij* și compusele sale¹⁰, particularitate având o arie largă în dacoromână (cu precădere în graiurile nord-vestice; ALR II, s. n., vol. VI, h. 1776).

2.3.6. [-e] > [-e] > [-i] > [i]: *aprińd'e* (A VIIIa), *bíńe* (B VIIa, S VIIIc, OP VIIa), *cáre* (S VIIIa, b, VIIa, b, M VII, OP VIIa, b, C VIIIa, VIIb, Bt VIIIb), *táre* (M VII, J VIIb, OP VIIa, b, C VIIIa, V), *móql̃i* (B VIIa), *avéri* (C VIIIa), *cári* (B VIIa), *di* (S VIIIc, C VIIIa, Bt VIIa), *ješt'elalti* (M VII), *mářili* (CU VIIa), *răvolúřij̃i* (S VIIIc), *tári* (C VIIIa); închiderea lui [-e] final, trăsătură tipică a graiurilor moldovenești din dreapta și din stânga Prutului (Tratat, 212), în alte zone, între care și Crișana, are caracter neregulat (Tratat, 288). Această tendință începuse să se manifeste încă din limba veche, și atunci fiind caracteristică, în primul rând, textelor provenite din Moldova și, mai puțin, celor din nordul Transilvaniei, Munții Apuseni și Banat-Hunedoara (Gheție *et alii* 1997, 90–91).

⁸ Unele dintre aceste disimilări s-au produs încă din limba română veche (Densusianu, ILR, 25).

⁹ *Nidéjde* este rezultatul disimilării produse în *nedejde*, forma veche a cuvântului *nădejde* (cf. Densusianu, ILR, 70).

¹⁰ Forme cu [i] pentru [e] sunt prezente și în textele vechi: *trii, a tria* (Gheție *et alii* 1997, 90).

2.3.7. [e] precedând articolul hotărât [-le], aflat, prin urmare, în condiții de disimilare, devine [e] > [i], la fel ca în majoritatea graiurilor crișene (Tratat, 291) și ca în unele dintre graiurile sudice (Tratat, 166): *bucáțele* (B VIIIa), *símjele* (C V), *áltile* (C VIIIa, b, VIIb), *cătánílă* (C VIIa), *contráctile* (M VIIIb), *cóșt'ile* (C V), *crómpile* (A VIIIa), *cúile* (Bt VIIa), *gáșt'ile* (A VIIIa), *hăníțile* (Bt VIIIb), *hóld'ile* (S VIIIb), *jéjer'ile* (A VIIIa, C VIIIa, VIIb), *láptile* (A VIIIa, C VIIb), *númile* (J VIIb, C VIIc, Bt VIIIb), *páile* (CU VIIa), *părintile* (A VIIIa), *romńile* (S VIIc), *símjile* (C V), *figlile* (Bt VIIIb). Particularitatea se întâlnește în toate localitățile¹¹, cel mai adesea [e] alternând cu [i] uneori chiar în vorbirea aceluiași informator: *fét'ele* (A VIIIa, b, VIIc, M VII, C VIIb)/*fét'ile* (A VIIIa, OP V, M VII, C VIIb, Bt VIIa), *mámele* (M VIIIa)/*mámile* (M VII), *picórele* (A VIIIa)/*picórile* (CU VIIa), *prúnele/prúnele/prúnile* (B V). Sunt atestate și forme în care [i] aflat după o consoană dură devine [î]: *șiríle* (A VIIIb, VIIc), *mápile* (B VIIa, CU VIIa), *picóqrileşá* (OP VIIb), *vásile* (C VIIIa).

2.3.8. [-e] final din articolul hotărât [-le], având în silaba precedentă o vocală anterioară, evoluează la [-eá], [-eă], [-e], [-e]: *găjńilేశá* (OP VIIa), *picóqrileşá* (OP VIIb), *únd'ilేశá* (OP VIIb)/*únd'ile* (C V), *cătánílă* (C VIIb), *námurile* (C VIIb), *pugăcile* (M VIIIa), *plămńilేశ* (C V), *símjile* (C V); diftongarea lui [-e] în aceste condiții și sub această formă a mai fost atestată în pct. 325 (Voivozi, com. Șimian din județul Bihor) din ALR II sub varianta [e]: *d'ínt'ile*, *háńile* (ALR II, s. n., vol. VI, h. 1572, 1591), precum și în unele localități din zona Sălajului: *fételă*, *númilă*, *vácilేశá* (TD. Sălaj, ms.).

2.3.9. [e] pentru [ă] din româna standard sau din alte graiuri se explică adesea prin fenomene de fonomorfologie, determinate de alternanța [eá] – [e], [ă] – [e] prezentă în pluralele *gremézí* (Bt VIIIa), *ogrézí* (B VIIIa, S VIIIb, M VII) sau în anumite forme verbale create prin analogie: *grepí*, *sepí* etc. (v. *supra*; cf. *capitolul Morfosintaxa*).

2.4. Vocala [i]

2.4.1. [i] rezultat prin disimilarea lui [e] în *diréjem* (CU VIIIb), *diréjey* (A VIIIa) și *dirépt* (în toate localitățile) se păstrează nesincopat.

2.4.2. [i] se păstrează în *tínăr* (J VI, C VIIIa), *tínără* (S VIIb, C VIIIa), *tínărăța* (S VIIc, C V), fonetism explicat și ca o refacere a singularului după pluralul *tínerí* (Pușcariu, LR, II, 263; Gheție 1976, 113), explicație pe care o considerăm valabilă și pentru *semínță* (J VI).

2.4.3. [i] > [î] în *tńărí* (B VIIIb, V, A VIIIa, b, S VIIIc, VI, J VI, C V, Bt VIIIa, VIIa, d, CU VIIIb, c, VIIa, d, VI)/*tńerí* (B VIIa, S VIIIb, c, C VIIb, V), *tńere* (S VIIb, OP VIIa), transformare explicabilă, de asemenea, prin influența, de

¹¹ Sextil Pușcariu consideră că disimilarea a fost favorizată de accentul proparoxiton (Pușcariu 1921–1922, 82). După informațiile Anei Borbély, infirmate de textele culese de noi, trecerea lui [e] la [i], în condițiile amintite, ar reprezenta o caracteristică a graiului din Chitighaz, spre deosebire de cel din Micherechi, unde se păstrează [e]: *fét'ele* (M) – *fét'ile* (C) (Borbély 1990, 13–14; 1998, 154).

această dată, a formei de singular asupra celei de plural; [i] s-a extins și în derivatele: *tînerét* (CU VIIIa) / *tînăret* (CU VIIIId) (cu o variantă *tânărățeu* – B VIIIa), *tînărețe* (B VIIIa, S VIIc, Bt VIIa), *tînărîme* (A VIIIa, CU VIIIb, VIIc), cu var. *tînărîme* (OP V) (cu al doilea [i] rezultat din rostirea dură a lui [r]); același fenomen s-a produs în *mormînt'e* (S VIIIc), plural creat după singular.

2.4.4. [i] > [î] după consoanele și grupurile consonantice rostite dur (v. *infra*).

2.5. Vocala [i]

2.5.1. [i] se conservă în *îmbļu* (J VIIa), *îmbłă* (B V, OP VIIa, C V, CU VIIb), *îmbłăm* (J VIIb), *îmbłá* (B V), *am îmbłát* (OP V, C VIIb, c, CU VIIb, Va), *aț îmbłá* (CU VI), *am împlút* (Bt VIIa), *împlút* (A VIIb, OP VIIb), *împlútă* (B V), *întră* „intră” (A VIIc, Bt VIIIb, CU VIIIc), *înșl* „inși” (S VIIIc, Bt VIIIb, CU VIIc), *înse* (A VIIa), *gîcî* (C VIIc), *jéstîmp* (S VIII); (*se*) *înteresá* (A VIIIa, S VIIIa).

2.5.2. [i] se păstrează în *vîmăt'e* (C VIIa)/*vîmete* (M VII), *vînățé*, *au vînățî* (Bt VIIIb), forme în care, ca și în cazul lui *tînerl*, păstrarea lui [i] se poate explica printr-o refacere după rădăcina cuvântului *vînăt*.

2.5.3. [i] se păstrează nediftongat în *cîne*, *mîrie*, *pîrie*, la fel ca în toată aria nordică (inclusiv Moldova) a dacoromânei.

2.5.4. [i] se deschide adesea la [â], [ă] ca rezultat al acțiunii celor două tendințe contrare (închidere, deschidere), manifestate la vocalele din seria centrală (cf. *supra*): *âj* (vb.) (S VIIIc), *âj* (pron.) (S VIIIc), *âl* (B VIIIa, A VIIb, M VIIIa, C V)/*ăl* (A VIIIa, VIIb, M VIIIa, C V), *atáta* (B VIIIb), *ăs* (A VIIb, S VIIIc), *cáte* (A VIIIa), *încărnám* (CU VI), *să încărńá* (S VIIIc), *n-am întălnít* (Bt VIIIa), *s-o întălnít* (S VIIIc), *învrăstátă* (Bt VIIa), *părlítă* (Bt VIIIb) ș. a.

2.5.5. În câteva cuvinte [i] se rostește [i]: *acoperemint* (A VIIIa) (formă, poate, refăcută după plural), *arinját* (S VIIIc), *crijmă* (A VIIIa) (atestat în DA, cu citate din Transilvania), *fintínă* (C VIIIa), *mizgălěu* (A VIIc); *trîmbițe* (S VIIIc) (notat de Borbély 1990, 16, și din OP, C), care ar putea reprezenta o formă cu [i] asimilat de [i] din silaba următoare, la fel ca în *strimți* – *strimt* din limba veche și din unele graiuri actuale (cf. Densusianu, ILR, 48, 58).

2.6. Vocala [o]

2.6.1. [o] neaccentuat din tema prezentului unor verbe se păstrează și în alte forme de conjugare, în: *cosút* (OP VIIb, Bt VIIa, c), *cosútă* (OP VIIb, Bt VIIa), *cosúte* (Bt VIIIa, CU VIIIb) și substantivul *cosút* (Bt V), *dăspojem* (CU VIIc), *m-o dorút* (B VIIa), *înmojem* (Bt VIIb), *înmojá* (OP VIIb), *înmojáu* (M VII), *am înmojet* (C VIIb) și derivatul *înmojálă* (Bt VIIIb), *întornám* (S VIIb), *mojem* (Bt VIIa), *să mojet* (Bt VIIa), *s-o mojat* (CU VIIa), *o tornát* (A VIIa).

2.6.2. [o] se păstrează (nesincopat) în elemente maghiare precum: *colónț* (S VIIIa) (dar și *clonț* – B VIIb), *colóp* (C VIIc) (dar și *clop* – A VIIIa, S VIIIb, VIIc, CU VIIIb).

2.6.3. [o] din *tot* și compusele sale, indiferent de sens, evoluează la [ă], particularitate comună tuturor graiurilor nordice¹².

¹² Sextil Pușcariu (LR, II, 76) afirmă că trecerea lui [o] la [ă] în *tot* s-a produs numai în contextele în care cuvântul înseamnă „fiecare” și că ea este motivată prin poziția neaccentuată a acestuia în frază.

2.6.4. [o] neaccentuat din unele împrumuturi mai vechi sau mai noi (majoritatea de origine maghiară) evoluează la [ă]: *cătănoşág* (< magh. *katonoság*), *ponăslésc* (sl. *ponoslŭ*) (S VIIIa); de cele mai multe ori, [o] etimologic alternează cu [ă] sau, mai rar, cu [i]: *alomás* (< magh. *állomás*) (B VIIIb)/ *alămás* (B VIIIb), *bonjolím* (< magh. *boncol*) (C V)/ *bonjălím* (B VIIb), *corolábie* (< magh. *karalábé*) (A VIIa)/ *cărălábă* (B VIIb), *cobát* (< magh. *kabát*) (A VIIa)/ *căbát* (Bt VIIIb, VIIa), *cotună* (< magh. *katona*) (B VIIIa, A VIIc, M VIIIa)/ *cătână* (OP VIIa, C VIIa, CU VIIa), pl. *cătâne* (C VIIIb, VIIc, Bt VIIIa), *coporşey* (< magh. *koporsó*) (A VIIa)/ *copărşey*/ *copîrşey* (în celelalte localităţi), *popricás* (< magh. *paprikás*) (B VIIb, V, A VIIa, S VIIb, C VIIa)/ *păpricás* (S VIIb), *porodícă* (< magh. *paradicsom*) (B V, A VIIIb), pl. *porodíce* (B V, S VIIIc) / *părădicé* (S VIIIc), *poşóc* (< magh. *pocok*) (OP VIIa)/ *păşóc* (Bt VIIIb), pl. *păşóc* (Bt VIIIb, CU Vb), *tocormán* (< magh. *takarmány*) (C VIIIb)/ *tăcărman* (B VIIIa, S VIIIa, VIIb), *topánĉ* (< magh. *topánka*) (B VIIb), cu var. art. *topánĉele* (S VIIb)/ *tăpánĉ* (A VIIa), *voĵgă* (< magh. *vályog*) (B VIIIa)/ pl. *văĵoje* (S VIIIb).

2.6.5. [o] neaccentuat alternează cu [u] în *comĉnă* „comună”/ *cumĉnă* (S VIIIc), *coperiş* (S VIIIb, Bt VIIb)/ *cuperiş* (Bt VIIIb, CU VIIIc), *cocătúrí* (CU VIIa)/ *cucătúrí* (A VIIIb), *front* (A VIIIb, C VIIIa)/ *frunt* (S VIIIc), *páor* (Bt VIIIa, VIIa)/ *páur* (Bt VIIIa, VIIa, CU VIIIb), *páos* (A VIIa)/ *páus* (A VIIc), pl. *páuse* (A VIIa, S VIIIa) ş. a.; închiderea lui [o] neaccentuat la [u] se întâlneşte şi în unele împrumuturi din maghiară (sau preluate prin intermediar maghiar), cel mai adesea formele cu [o] etimologic alternând cu cele mai noi, cu [u]: *dohăňéşt'e* (< magh. *dohány* < srb. *duhan*) (CU VIIa)/ *am duhănit* (C VIIIa), *fordulăuă* (< magh. *forduló*) (B VIIIa)/ *furdulău* (M VIIIb), *ţucor* (< magh. *cukor* < germ. *Zucker*) (B V, A VIIc, S VIIIc)/ *ţucur* (S VIIIb, VIIb, M VIIIa, OP VIIa, C VIIb, Bt VIIa).

2.6.6. [o] aflat la început de cuvânt sau de silabă se transformă, de regulă, în diftongul [uo]; [ø] din acest diftong evoluează la [ă] prin diferenţiere (Puşcariu, LR, II, 114; Petrovici 1954a, 15; Avram 1955, 215–216); în graiurile din Ungaria sunt atestate toate fazele de evoluţie de la [o] la [uă], întâlnite uneori în acelaşi cuvânt: *ho* „sau” (< *au* din limba veche; DA s. v. *au*; Avram 1962, 333) (B VIIa) / *uo* (B VIIa) / *uő* (B VIIa) / *uă* (B VIIa, S VIIIa, M VII, OP VIIb, C VIIIa, Bt VIIIa), *ĥocól* (A VIIIa, M VII, OP VIIa), *fujĥór'ŭ* (B VIIa), *ĥóile* (S VIIIa), *ĥorád'a* (A VIIIa) / *uőrádá* (A VIIIa), *uortác* (A VIIIa), *uălúŭ* (M VIIIa, b), *uărl* „ori, dăţi” (C VIIIa) / *uăr* (S VIIIc, CU VIIIc), *uărás* (C VIIb), *uărz* (M VIIIa, Bt VIIIa, CU VIIIc, VIIa, VI), *uăt'* (A VIIa, S VIIIc, CU VIIa) ş. a. Fenomenul trecerii lui [uo] la [uă] se produce numai atunci când diftongul are în silaba următoare alte consoane decât cele labiale (Avram 1962, 325–336), astfel că în cuvinte ca *ĥobiĉéj* (A VIIIa), *uom* (J VIIa), *uopărésc* (B VIIa, A VIIb), *ĥopt* (S VIIIa, c, J VIIa, Bt VIIIa) ş.a. evoluţia lui [o] iniţial se opreşte la stadiul [uo]. Particularitatea cuprinde, pe lângă cea mai mare parte a subdialectului crişean, câteva localităţi din vestul Maramureşului şi o parte a graiurilor din centrul Transilvaniei (Tratat, 290, 362).

În unele localităţi, elementul semivocalic [y] din diftongii [uo], [uă] rezultaţi din [o] se transformă, prin labializare, în [w], [v] (v. *infra*).

2.7. Vocala [u]

2.7.1. [u] se păstrează în *durmî* (S VIIIc), *durmęám* (Bt VIIa, c, VIIa), *durmęáú* (S VIIIc), *am durmît* (C V), *încúnjură* și derivatul *încunjuráreă* (Bt VIIIb), *rușesc* (B V), *uspăř* (OP VIIb, C VIIIb, VIIb, Bt VIIa, b) și derivatele *uspătarî* (Bt VIIa), *uspătóř* (Bt VIIIb, VIIa, b), *ustănit* (S VIIIc, J VIIb) și derivatul *ustăneală* (M – Petrușan 1997, 29); pentru cuvântul *romîn* și derivatele sale, utilizat sub această formă doar sub influența limbii literare, varianta cel mai des întâlnită este *rumîn*.

2.7.2. Păstrarea lui [-ʷ] final a fonizat este atestată în toate localitățile, cu frecvență mai mare în cele din nordul ariei cercetate: *arácʷ* (B VIIa), *am auzîʷ* (A VIIa), *m-am belîʷ* (B VIIa), *cu biruitʷ* (M VIIIa), *cuptórʷ* (S VIIIc), *s-or dusʷ* (C VIIb), *fičórʷ* (S VIIIa), *josʷ* (M VIIIa, b), *o mărșʷ* (M VIIIa), *micʷ* (S VIIa), *țenʷ* (M VIIIa), *tortʷ* (A VIIa); [u] final silabic a fost notat în *jęlu* (A VIIa), *lóru* (M VIIIb), *m-adúcu amint'e* (S VIIIa), *pláče-mu mie* (OP VIIa) sau în situații în care [ʷ] din finala unui cuvânt a influențat pe [i] de la inițiala cuvântului următor sau chiar l-a contras (prin fonetică sintactică): *dălógu_úl dăsfăcém* (B VIIIa), *cńu-ř* (B VIIIb), *cúmu-ř* (A VIIIa, S VIIIc), *cńdu-ř* (A VIIb), *jęlu-l fáče* (A VIIb), *l-unt'ind'ém* (M VII).

2.7.3. [u] > [i] datorită unei tendințe, bine reprezentată în aceste graiuri, de trecere a vocalelor din seria posterioară în seria centrală și invers (cf. *supra*), motivată de cele mai multe ori prin asimilări sau disimilări: *comńă* (S VIIIc), *ai cosń* „ai cusut” (M VII), *dípă* (B V, A VIIIa, b, VIIc), *o făcń* (S VIIIb), *frîntárju*, pl. *frîntáre* (M VIIIa), *gutń* (B V), *mńcă* „muncă” (S VIIIc), *mînînțele* (B V, A VIIc, S VIIIa), *mînînțát* (S VIIc), *sibțre* (B VIIb), *sibțră* (B V, S VIIIa, VIIa, c), *sibțr* (S VIIc), *sívécă* (M VII), *o țásń* (S VIIIb); o urmare a acestei tendințe o reprezintă forma *rimń* (C VIIIa), *rimń* (B V, A VIIb), *rimńă* (B V, CU V), *rimînęșt'e* (B V, A VIIb, S VIIIa, C VIIb) / *rimînjęșt'e* (A VIIIb); uneori [i] a evoluat, în continuare, la [â], [ă]: *dápă* (A VIIIa, b, VIIc, S VIIIc) / *dăpă* (A VIIa, c, S VIIIa, c), *implătúră* (A VIIc), *locăință* (S VIIIc), *rámîn* (A VIIIb), *sîngără* (Bt VIIa) ș.a.

2.7.4. [u] din *un* devine [ø], [o], particularitate explicabilă prin fonetică sintactică (*un om* > *on om*; cf. Pușcariu, LR, II, 380) și întâlnită, indiferent de sensul lui *un*, în întreaga Crișană, precum și în graiuri din Transilvania și din nordul Moldovei (Tratat, 293).

3. DIFTONGII. SEMIVOCALELE

3.1. Diftongii [ęa], [ja]

3.1.1. [ęá] din limba veche se păstrează în câteva cuvinte: *s-o amăręáscă* (CU VIIa), *bręázdă* (S VIIIa, M VIIIa, CU VIIIc), *jęle* „ele” (A VIIa), *običáje* (OP VIIb), *ogręádă* (Bt VIIIa, b, VIIa, CU VI), *țęárină* (C VIIIb), *vęásta* „vestea” (S VIIIc), *vorbęáșt'e* (C VIIIa); forme cu [ęa] păstrat sunt și *perát'e* „pereche” (J VIIa), *sclobozáșt'e* (A VIIIb), în care diftongul se rostește [a] sub influența pronunțării dure a consoanelor precedente [r], [z].

3.1.2. În cazul diftongilor [ɛá], [já], urmați (în aceeași silabă sau în silaba următoare) de o vocală anterioară ori de o consoană palatală, procesul de evoluție s-a oprit la stadiul [ɛ]: *curé'* (A VIIc), *făméja* (C VIIb), *și învăță* (J VIIa), *léje* (S VIIIa), *míere* (CU VIIa, c), *mujére* (J VIIb, CU VIIa), *răšere* (Bt VIIa), *réce* (CU VIIIa), *sclujést'e* (S VIIb), *urét'ile* (S VIIIc), *veķ* (A VIIc), *vér'd'e* (OP VIIa, Bt VIIa), *vréme* (în toate localitățile). Particularitatea este veche¹³, astăzi fiind caracteristică dacoromânei, cu excepția graiurilor din Oltenia, Muntenia, Dobrogea și sudul Moldovei. Prin analogie, trăsătura se întâlnește și la diftongii [ɛá], [já] aflați în ultima silabă sau urmați de alte consoane decât cele palatale: *acé* (în toate localitățile), *mę* (C VIIIa), *vorovęu* (S VIIb), *șiném, șiné, meré, tăjět*, forme curente în aceste graiuri¹⁴.

3.1.3. [-ɛa], [-ja] în poziție finală neaccentuată au evoluat, de asemenea, la [-ɛâ], [-çâ], [-ç], inclusiv atunci când [a] din diftong reprezintă articolul hotărât: *acéje/ acęę* (în toate localitățile), *álçálále* (S VIIIa), *bătăje* (OP VIIa), *cóciię* (B VIIIa, M VIIIb), *familiä* (Bt VIIa)/ *familije* (A VIIIa, C V), *legătçre* (S VIIIa), *lúme* (B VIIIa, M VIIIb, C VIIIa, VIIa), *márjine* (M VII), *uórád'á* (A VIIIa)/ *uărád'e* (C VIIIa), *Ungárijá* (Bt VIIIa) ș. a. Această particularitate este specifică graiurilor din centrul și nordul Crișanei (Tratat, 290).

3.2. Diftongii [ɔa], [ua], [uă]

3.2.1. [ɔá] din limba veche se păstrează în *ɔáyu* (S VIIIc, VIIb)/ *uáyu* (S VIIIa, VIIb, Bt VIIIb), *vɔárbă* (J VIIb, C VIIIa), pl. *vɔárbe* (B VIIIb, A VIIa, S VIIIc, VIIc, J VIIb, C VIIIa); de cele mai multe ori acest [ɔá] etimologic a evoluat la [uɔ], [ɔ]: *dóyu/dóbo* (în toate localitățile), *uóyu* (B V, C VIIb, Bt VIIIb), num. *nóyu* (în toate localitățile), *vçce, vçrbă* (S VIIIc), *vóyu* (S VIIb); acest [ɔ] rezultat din [ɔá] reprezintă un fonetism arhaic (Pătruș 1958, 662), cu răspândire largă astăzi în graiurile nord-vestice ale dacoromânei (Tratat, 314, 361).

În cuvinte în care [ɔá] este precedat de [d], [n], [r], acesta s-a redus la [a]: *dáyu* (S VIIIc), *náyu* (A VIIa), *ráyu* (S VIIIa, CU VIIIc), trăsătură datând din româna comună (Densusianu, ILR, I, 239), păstrată în graiuri actuale din sudul Crișanei, de prin Munții Apuseni și în unele graiuri aromâne (Ivănescu, ILR, 330).

3.2.2. [ɔá] se monoftonghează la [ɔ] ca urmare a labializării lui [a] și a dispariției elementului semivocalic; trecerea s-a produs prin stadii intermediare care coexistă, de cele mai multe ori, alături de stadiul final [ɔ]: *ɔámen* (A VIIIa)/ *ɔámin* (Bt VIIIb)/ *ɔámen* (A VIIIb, OP VIIa, V, C VIIIa, VIIb, Bt VIIIb)/ *ɔámin* (A VIIc, M VII)/ *uámin* (S VIIIa)/ *ɔçmen* (B VIIa, C VIIIb)/ *ɔçmin* (C VIIIa), *fççrt'e* (A VIIIa), *nççstă* (A VIIIa, OP VIIa)/ *nçstă* (OP VIIa), *dççmne!* (în toate localitățile), *cçje* (M VIIIa), *cçrnie* (CU VIIIc), *sçre* (B VIIa).

¹³ Vechimea evoluției lui [ɛá] la [ɛ], în condițiile menționate, este atestată de formele întâlnite în textele din secolul al XVI-lea (Gheție *et alii* 1997, 98).

¹⁴ În cazul participiului, analogia nu a acționat în Banat (Tratat, 290), iar în Moldova [ɛ] aflat în această situație s-a închis la [e] (Tratat, 235).

3.2.3. [ɥ] din diftongii [ɥa], [ɥo], [ɥă] se rostește [w], [v] prin accentuarea caracterului labial. Au fost notate forme intermediare cu elementul labial incipient *ʷo* „vreo” (A VIIIa), *ʷómu* „omul” (A VIIIa), sau cu suprapunerea acestuia cu [ɥ] / [ɔ]: *ʷ/ɔ-am cumpărat* (S VIIb). Mai multe, însă, sunt cele cu [w]: *wălă* „oală” (A VIIc), *w-am găsit* „o-am găsit” (A VIIa), *wăr* „ori, sau” (A VIIIa) / *wă* (A VIIIa, C VIIIa, VIIb), *wărtăc* „ortac” (A VIIIa), *wou* „ou” (S VIIb), *ũ_wan* (S VIIIc) (apărut prin fonetică sintactică: *un an* > *ũ_an* > *ũ_ʷan* > *ũ_ɥan* > *ũ_wan*); în cuvinte precum *căwác* (A VIIIa) (< magh. *kovács*), *wărăș* (S VIIIc) (< magh. *város*), fenomenul specific graiului este sprijinit și de fapte etimologice. La fel de multe sunt atestările cu [w/v]: *o luʷ/vát*¹⁵ (A VIIb), *ʷ/vo* „ori, sau” (OP VIIa), *ʷ/vă* „vreo” (S VIIIc) ș. a. Cele mai numeroase sunt formele cu ultimul stadiu al labializării, [v]: *aluvátu*¹⁵ (A VIIIb), *lavăláltă* (A VIIIb), *luvám* (A VIIb, S VIIb), *o luvát* (A VIIIb), *v-am luúat* „am luat-o” (S VIIb), *vă* „ori, sau” (A VIIa, b, VIIa, S VIIIa, VIIa, b, J VIIa) / *vo* (B VIIb, S VIIIa, VIIc), *vă călcám* „o călcam” (A VIIIa), *vo gătă* „o găta” (B VIIb), *vóuă* „ouă” (S VIIb), pl. art. *vóuăle* (A VIIIb)¹⁶; *luvám vo vălă* „luăm o oală” (S VIIb) reprezintă nu numai o propoziție posibilă, ci una reală în aceste graiuri.

Alături de aceste forme, este atestat în compuse pronominale și adverbiale vechiul *vǎre* (< lat. *volet*), care apare atât în varianta din româna actuală, *ǎre* / *ǎre*, cât și în cea cu [ɥ] labializat în diverse stadii: *ʷ/varecét'e* (S VIIb), *ʷ/varecîine* (S VIIb), *ʷ/varecîineva* (S VIIIa), *warecäre* (S VIIc), *warecînd* (A VIIIa, S VIIb) / *ʷ/ǎrecînd* (S VIIIb), *varecê* (S VIIIc) / *vărice* (S VIIa, b) / *varecét'e* (A VIIa) / *vărcê* (A VIIc), *vǎrecînd* (S VIIIa) / *vărecînd* (A VIIIa, b, S VIIIb, VIIb), *varecîndva* (A VIIIa), *varecúm* (S VIIb).

Particularitatea apare cu frecvență deosebită în cele trei sate din județul Hajdú-Bihar (B, A, S) și cu totul sporadic în celelalte localități cercetate, fapt care surprinde, întrucât în graiurile dacoromâne a fost atestată mai ales în Banat (Tratat, 248) și nu în Crișana.

Ca și în Banat (Vătășescu 1999, 119), apare și fenomenul invers, de vocalizare a labialei, produsă prin delabializarea treptată a lui [v]: *ʷ/var* (S VIIIa), *wăr* (A VIIIa), adv. *ʷ/vára* (J VIIa) / *wára* (S VIIIa, J VIIa), *am awút* (S VIIIc, CU VI), *o worbít* (J VIIa), mergând până la semivocala [ɥ]: *ǎrba* „vorba” (Bt VIIIb) sau chiar până la dispariția acesteia: *ʷo* „vreo” (A VIIIa) / *ʷ/ǎ* (S VIIIb) / *ǎ*, *ɥo* (S VIIIb) / *o* (A VIIc).

În *vădua* (Bt VIIa) și derivatul *vădăǎje* (Bt VIIIa) / *vădăǎje* (A VIIa) se păstrează varianta etimologică din limba veche (Densusianu, ILR, 24), alături de cea mai recentă *văduvǎje* (A VIIIa).

¹⁵ Formele cu [ɥ] labializat au fost favorizate de existența în aceste graiuri a variantelor de tipul: *aluvát* (Bt VIIa) / *alovát* (C VIIb), *luǎ* (OP VIIb), *luǎɥ* (OP VIIa, b), *o luǎt* (S VIIb, C VIIb, CU VIIIc, VIIa).

¹⁶ În interjecția *waj* (C VIIIa) credem că este vorba de suprapunerea românescului *vai* cu maghiarul *jaj* (pronunțat de către români *jɔj* / *jɥoj* / *jɥaj*).

Fenomenul, notat și în textele vechi (Densusianu, ILR, 37, 67, 89), este întâlnit, de asemenea, în Transilvania (în zona orașului Târgu-Mureș), în Bucovina (Gheție 1966, 66; Gr. rom., 51) și în unele localități cu populație românească situate în regiune Nikolaev din Ucraina (ALM, I, h. 9; cf. Marin 1995, 26). Prezența lui în zone în care vorbitorii de limbă română trăiesc în medii aloglote, cu influențe din partea ungarilor, ucrainenilor, poate reflecta o pronunțare neromânească (Petrovici 1934–1935, 180)¹⁷.

Fonetismul în discuție poate fi, însă, explicat și ca rezultat al unei tendințe interne a limbii române, și anume aceea de diferențiere care „poate duce până la consonantizarea elementului slab al diftongului” (Pușcariu, LR, II, 114), ceea ce se întâmplă și cu diftongul [au] devenit [av] în dialectul istroromân și în „unele regiuni apusene” ale dacoromânei (Pușcariu, LR, II, 115)¹⁸. Deși bibliografia se referă doar la diftongul [au], considerăm că modificarea lui [u] din diftongii [ua], [uo], [uă] are aceeași explicație, cu atât mai mult cu cât, în graiurile la care ne referim, o formă a tendinței de diferențiere a elementelor componente ale unor diftongi este foarte bine ilustrată și de diftongul [uo] (v. *supra*).

Vechimea acestei particularități în limba română este disputată și a preocupat mulți lingviști, unii plasând-o chiar în româna comună (Pușcariu 1924–1926, 706–707), idee respinsă de Marius Sala (1976, 210; cf. Vătășescu 1999, 119).

Dacă acceptăm ideea caracterului românesc și străvechi al labializării lui [u], înseamnă că pentru compusele cu *văire-* / *văre-* putem admite varianta păstrării lor ca atare din limba veche (în anumite zone individualizate prin conservatorism, între care se înscriu și graiurile românești din Ungaria) și a evoluției ulterioare, în spiritul limbii române, în sensul delabializării. În acest caz, după modelul acesta, s-a putut produce și delabializarea în cuvinte ca *wára*, *am awút*, *Yórba* etc., amintite mai sus.

3.3. Diftongul [ău]

Diftongul [ău] > [óu] > [ó] în *zoŭ* (S VIIIa), *dumnezóu* (C VIIIa, VIIc) / *dumnezó* (în toate localitățile); [ău] preconsonantic evoluează, de asemenea, la [o], trecând prin stadiul [ou], [oŭ] în *coŭá* (OP VIIa) / *cotá* (OP VIIa, b, C VIIIa, b, VIIb), *cot* (S VIIIc, OP VIIa, C VIIb), forme atestate în Crișana, în vestul Transilvaniei, în unele graiuri din

¹⁷ Unele dintre formele întâlnite în documente de limbă veche, precum *avur*, *avor*, *avuzi*, *cavta*, *lavda*, *mevu* ș. a. (pe care Ov. Densusianu, ILR, 51, le consideră „transcrieri greșite”), ca și bânățeanul *caft*, alături de *lupa* (Tratat, 248), arată că fenomenul labializării lui [u] acționa încă din secolul al XVI-lea în aria nordică (Gheție *et alii* 1997, 97). Explicația dată de Emil Petrovici, potrivit căreia, în graiurile bânățene și în unele graiuri românești din Serbia, [u] s-a transformat în [v] printr-o „falsă regresie”, întâmplată încă de pe timpul când slavii din Banat erau pe cale de a se romaniza (Petrovici 1934–1935, 180), poate fi valabilă cel mult pentru Banat. Prezența fenomenului în dialectele sud-dunărene a fost, de asemenea, pusă în legătură cu influențe străine, respectiv cea grecească pentru aromână și croată pentru istroromână (cf. Vătășescu 1999, 118–119). Prin influențe străine (maghiare, săsești) au fost explicate și formele cu *vare* și compusele de tipul *vare ce* întâlnite în unele documente românești din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, apărute la Alba-Iulia și Năsăud (Ștefan Pașca „Păinea pruncilor”, *Bălgrad*, 1702, în DR, X, 1941, partea I, p. 320–321; Nicolae Drăganu, *Manuscrisul Liceului Grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, 1922–1923, p. 477).

¹⁸ De altfel, și Ion Gheție (1966, 65) spune că fenomenul trecerii lui [u] la [v] „poate fi explicat foarte bine prin raportare la graiurile dacoromâne din trecut și de astăzi”.

Banat (Tratat, 292); atunci când în silaba următoare se află [ă] sau [e], acest [o] devine [ø]: *căță* (B VIIIb, VIIb, V, A VIIa, S VIIIb, c, VIIb, C VIIb, Bt VIIIa, b, VIIa), trăsătură specifică subdialectului crișean (Tratat, 292).

3.4. Diftongul [i̯u]

Semivocala [u] din diftongul [i̯u] influențează vocala precedentă în cuvântul *ziuă* devenit *ziuă* (în toate localitățile), formă atestată în toată aria nord-vestică a dacoromânei (ALR II, s. n., vol III, h. 761–763), pe care G. Ivănescu (ILR, 332) o consideră un fenomen datând din româna comună.

3.5. Diftongul [i̯i]

Diftongul [i̯i] > [ii] în cuvinte în care acesta este precedat de [t]: *dintije*, *intiji* (în toate localitățile), *gutiji* (A VIIc)¹⁹. Această particularitate determină apariția variantei *tijă* „tăia”, explicabilă prin evoluția de la o formă ca *tijjă*, *am tijjēt* (B VIIa), și a fost notată în majoritatea localităților: *tijām* (CU VIIa), *tijă* (A VIIa), *am tijāt* (A VIIIb, CU VIIa) / *am tijēt* (B VIIa, S VIIc), *aj tijūt* (CU VIIa), *a tijēt* (A VIIIb, S VIIIc, OP V, C VIIb), *om tijē* (A VIIc), *aj tijē* (S VIIIc), *să tijē* (M VIIa), *tijēt* (S VIIIc), *tijjătă* (A VIIc); particularitatea, specifică subdialectului crișean, pare să fi apărut către sfârșitul secolului al XVIII-lea (Tratat, 292); caracterul recent este dovedit de faptul că dentala [t] care precedă diftongul se păstrează nepalatalizată (cf. Tratat, 292).

4. CONSONANTISMUL

Consonantismul este marcat, în general, de două fenomene opuse: pe de o parte, în m u i e r e a consoanelor, adeseori, ajungând până la palatalizare și, pe de altă parte, d u r i f i c a r e a, în multe cazuri, determinând d e p a l a t a l i z a r e a²⁰. Cele două particularități se manifestă, în grade diferite, la majoritatea categoriilor consonantice: bilabiale, labiodentale, dentale, fricative, lichide și chiar velare. Acțiunea acestor două tendințe opuse este prezentă în toate localitățile și conferă graiurilor românești din Ungaria o fizionomie aparte, adesea nemaiîntâlnită la alte graiuri.

4.1. Înmuierea. Palatalizarea

4.1.1. Bilabialele. În ansamblu, așa-numita palatalizare a labialelor este slab reprezentată, apare în grade diferite și se manifestă, cel mai adesea, doar în anumite cuvinte.

4.1.1.1. Oclusiva bilabială sonoră [b] urmată de [i] > [bǝ] > [bd']; singurele cuvinte în care apare acest stadiu de palatalizare, cu trecerea palatalei [ǝ]

¹⁹ *Gutij* reprezintă o formă a lui *gutij*, varianta cea mai răspândită în graiurile nord-vestice (ALR II, s. n., vol. II, h. 207).

²⁰ Avem în vedere că o cronologie sigură în privința manifestării celor două tendințe interne contrarii ale limbii nu se poate stabili și că ele „s-au manifestat în anumite epoci cu mai multă sau mai puțină intensitate în diferite perioade, pe arii diferite, în diferite contexte fonetice, putând fi stimulate sau împiedicate în acțiunea lor de anumiți factori lingvistici sau chiar tralingvistici” (Faiciuc 1983, 110). Am adoptat, totuși, această ordine în prezentarea celor două tendințe, preluând părerea lui Emil Petrovici, după care palatalizarea (respectiv, rostirea lui [e] ca [je], [je]) este un fenomen străvechi în iimba română (general „în toate dialectele și graiurile românești”), premergător relativei depalatalizări, care a avut loc ulterior, sub influența unor rostiri străine (Petrovici 1960, 12–15).

(provenită din consonantizarea lui iot) la [d'], specifică ariei vestice a dacoromânei (Tratat, 295), sunt *abd'ć* (B VIIa, S VIIb), *bd'áta* (C VIIIa, Bt VIIIb); cuvântul *bĵetu* este atestat mai des cu metateză (provocată, probabil, de lipsa deprinderii sau de dificultatea de a rosti grupul [bd']): *d'ĕbtu* (C VIIIa), *d'ĕpĵi* (C VIIb), *d'ábla* (OP VIIb). Urmat de [i], [b] se păstrează în toate localitățile: *albină*, *bĵne*²¹.

4.1.1.2. Oclusiva bilabială surdă [p] urmată de [i] > [pk] > [pt'] > [k't'] > [t']; și în cazul lui [p] palatalizarea se oprește, de cele mai multe ori, la stadiul intermediar, cu păstrarea elementului bilabial și cu trecerea lui [k] la [t'], și se manifestă doar în câteva cuvinte: s. *t'áptăn* (OP VIIa, Bt VIIIb, CU VIIb), *t'ĕptănu* (Bt VIIIb), *pt'átră* (S VIIIa, c, M VIIIa, VII) / *p'átră* (S VIIIc) / *kátră* (B VIIb, S VIIIc, M VIIIa, CU VIIIc) / *k't'átră* (S VIIa), pl. *t'/kĕtre* (S VIIIb) / *t'átră* (A VIIIa, S VIIIa), pl. *t'ĕtre* (S VIIIa) / *t'ĕtri* (S VIIIa, VIIa, CU VIIIb), *tetrúĵĕ* (J VIIb), *pt'ĕle* (S VIIIb, CU VIIb), pl. art. *t'ĕile* (CU VIIIc), *t'ĕpt* (Bt VIIa); o singură dată a fost notat [p] + [i] palatalizat: *sclipt'ite* (S VIIIb)²².

Forme cu [p] muiat am întâlnit foarte rar: *pĕ* (Bt VIIIb).

4.1.1.3. Oclusiva bilabială nazală [m] urmată de [i] > [mń] > [ń]; cele mai multe exemple atestă stadiul intermediar de palatalizare, cu păstrarea elementului bilabial [m]: *amĵáză* (Bt VIIa, CU VIIa), cu var. *amiázăz* (A VIIIa, S VIIIb, VIIb, M VIIIa, OP V), *mĵáză* (CU VIIIa, VIIa, c, VI, V), *mĵázăz* (A VIIc, C VIIc, Bt VIIa), *mĵázăză* (OP VIIa, V, Bt VIIb, CU VIIb), *mĵázăzĵ* (CU VIIIb), *mĵázăzĵ* (S VIIIa, b, VIIa, b, c); *mĵezá* (B V), *am mĵezăzát* (M VIIIa); *mĵazăńopt'e* (A VIIIb, VIIc), cu var. *mĵezĵńopt* (Bt VIIIb, VIIa, CU VIIIb, c); *mĵezĵńoptĵ* (CU VIIIa), *mĵazăńopt'e* (S VIIIb, VIIb); *mĵeĵ* (B VIIIb, VIIb, V, A VIIIa, b, S VIIIb, c, VIIb, M VIIIa, J VIIb, C VIIIa, VIIa, Bt VIIa), cu pl. *mĵeĵ* (S VIIb, c, M VIIIa, C VIIIa, Bt VIIa, CU VIIIb); *mĵĕre* (CU VIIa, c) / *mĵĕrĕ* (Bt VIIa); *mĵĕriĵ* (S VIIb), f. *mĵĕrie* (B VIIIa, S VIIIa, Bt VIIIa, CU VI). Stadiul final de palatalizare a fost notat doar sporadic: *ńazăĵđĵ* (Bt VIIb), *ńerĵálă* (B V). La fel de rar am întâlnit forme cu [m] palatalizat înainte de [i] și de [-ĵ] final afon: *mĵĵcă* (OP VIIa), *mĵĵlă* (J VIIb, C VIIb), *mĵĵrásă* (B V, A VIIIa), *mĵĵresăscă* (A VIIIa), *dă mĵĵrăz* (OP VIIa), *o mĵĵruĵ* (C VIIIa), *Sĵnmĵĵhăĵ* (S VIIIc), *lăcrăń* (OP VIIa)²².

Rareori au fost consemnate variante cu [m] muiat: pron. *mĵĵ* (C VIIIb, Bt VIIa, CU VIIa).

4.1.2. Fricativele labiodentale

4.1.2.1. Fricativa labiodentală surdă [f] + [i] > [fĵ] > [ĵ]; palatalizarea lui [f] a fost notată într-un singur cuvânt și doar în două localități: *ar fĵĵ* (B VIIa), *aĵ ĵĵ* (A VIIIa)²³.

²¹ În graiurile crișene, cu excepția Țării Oașului, *bĵne* nu apare niciodată cu [b] palatalizat (Tratat, 296; cf. Borbély 1990, 21).

²² În vestul teritoriului dacoromân, palatalizarea labialelor înainte de [i] sau de [-ĵ] final afon ocupă arii mai restrânse și, se pare, formele au pătruns aici din vestul Transilvaniei pe văile celor două Crișuri și a Someșului (Tratat, 296).

²³ Palatalizarea labiodentalelor [f], [v] în graiurile crișene are o arie foarte redusă și acoperă doar zonele cu labialele palatalizate înainte de [i] și [-ĵ] afon (v. *supra*) (Tratat, 296). Ana Borbély (1990, 22) atestă forma *d'er* pentru Micherechi.

Forme cu [f] muiat au fost întâlnite, de asemenea, foarte rar: *la fĕl* (Bt V).

4.1.2.2. Fricativa labiodentală sonoră [v] + [i], [i] > [ǵ] > [d']; fenomenul a fost notat doar în satele din nordul ariei cercetate și numai în trei cuvinte: *d'er* (B VIIIa), *d'ermí* (B VIIIb), s. *d'íje* (A VIIc)²³.

4.1.3. Dentalele

4.1.3.1. Oclusiva nazală dentală [n] + [e], [i], [i], [-l] final afon > [ń]; fenomenul este întâlnit în toate localitățile și în marea majoritate a situațiilor: *cǒrnie* (CU VIIIc), *dǒmie!* (în toate localitățile), *dumnezó* (în toate localitățile), *gǎine* (A VIIc), *s-o întălnit* (S VIIIc, Bt VIIIb), *néșt'e* (OP VIIa), *ǒámin/ǒómin* (în toate localitățile), *lenóș* (M VIIIa), *n-om trǎzi* (S VIIIc) ș. a.²⁴. Palatalizarea lui [n] este atestată și în cuvântul *nǎamț* și derivatele sale, întâlnit cel mai adesea sub formele: *mǎamț* (A VIIIa, J VIIb, C VIIa, b, Bt VIIa, CU VI), pl. *mǎamț* (A VIIc, Bt VIIIa, b, VIIa, CU VI), f. *mǎamțǎ* (B V) și *Mǎamțíje* „Germania” (S VIIIc), *mǎamțáscǎ* (M VIIIb), *mǎamțǎșt'* (Bt VIIIa), în care considerăm că avem de-a face, într-un prim stadiu, cu interpretarea lui [ń] dintr-o formă *nǎamț* ca rezultat al palatalizării în stadiu final a lui [n] și, apoi, prin hipercorectitudine, cu refacerea stadiului anterior de palatalizare [mń] (cf. Borbély 1990, 22). În pluralul *hǎne*, atestat în toate localitățile, este vorba de apariția, mai întâi, a elementului semivocalic [i] înaintea lui [e]: *hǎmje*, care, palatalizându-l pe [n], a determinat și dispariția, prin disimilare regresivă totală, a lui [i] din silaba anterioară.

Au fost notate și forme cu [n] muiat în: *rímínjéșt'e* (A VIIIb), *sǎ întălnjǎscǎ* (C VIIIa).

4.1.3.2. Oclusiva dentală sonoră [d] + [e], [i], [i] > [dʷ] > [d']: *ind'e* (A VIIIa), *rúde* „neamuri” (A VIIIa), *d'ej* (A VIIc), *d'in* (B VIIIb), *d'intodátă* (C VIIIa), *d'odátă* (Bt VIIIb), *grǎd'inițǎ* (S VIIb), cu var. *gred'inițǎ* (Bt VIIIb), și *mǎ gínd'esc*^l (M VIIIa), *sǎ g'índ'áscǎ* (C VIIIa), *hóld'ile* (S VIIIb), *ind'e* (în toate localitățile)²⁵.

Forme cu [d] muiat au fost notate rar: *dĕ* (Bt VIIIb), *rĕpedĕ* (S VIIIa).

4.1.3.3. Oclusiva dentală surdă [t] + [e], [i], [i] > [tʰ] > [t'] > [t]: *sǎ cíștĭje* (Bt VIIa), *áșt'e/ĕșt'e* (în toate localitățile), *m-aduc* - *ámint'e* (S VIIIb), *ĉimit'ir* (S VIIc), *ímpropt'itǎ* (Bt VIIIb), *șt'érgurí* (B VIIb), *t'emet'éu* (S VIIb, c) *lt'emetéu* (J VIIa), *sclobozást'e* (A VIIIb), (*sǎ*) *șt'íje* (în toate localitățile), *t'iscuĭém* (OP VIIb), *ĭfĕfĕ* (A VIIIa), *tĭnǎ* (S VIIIa, c, VIIb, c, CU VIIIa), *tĭndúțǎ* (CU VIIIa) ș. a.²⁵.

În câteva cuvinte a fost notat stadiul cu [tʰ] trecut la [ć], indiferent dacă [tʰ] este primar sau provine din [k]: *ĉemet'éu* (J VIIa), *ćĭce treĭ* (Bt VIIIa), *curĕce*.

²⁴ Fenomenul palatalizării lui [n] este general în subdialectul crișean, bănățean și maramureșean, cuprinzând, totodată, o mare parte din Transilvania și unele zone din Moldova de la vest și de la est de Prut (Tratat, 215, 251, 295, 328, 365).

²⁵ Aria palatalizării dentalelor [d], [t] în stadiile [dʰ], [tʰ] cuprinde subdialectul crișean (fără Țara Oașului) și maramureșean, o parte dintre graiurile transilvănene și din nordul Moldovei (Tratat, 215, 294, 328, 364).

„curechi” (A VIIc), *unc* „unchi” (Bt VIIc), variantă specifică graiurilor bănățene (Tratat, 250).

Pot fi considerate forme cu [t] muiat cele rezultate din transformarea diftongului [ij] în [i]: *gutij*, *intij* (v. *supra*).

4.1.4. Lichidele

4.1.4.1. Lichida laterală [l] apare destul de frecvent ușor palatalizată, fenomenul fiind notat fie prin [l̥]: *jel̥e* (B VIIa), *lapt̥i̥le* (C VIIb), *le* (B VIIa, A VIIc, C VIIb), *l̥ăcuri* (C VIIb), *l̥ăiturle* (CU VIIIc), *mășil̥e* (CU VIIa), *nămuril̥e* (B V), *pićôřel̥e* (A VIIIa), *und̥i̥le* (B VIIa), *vaņūguri̥le* (C VIIIa), fie prin [l̥]: *dă cul̥l̥s* (B VIIa), *l̥e* (J VIIa), *să sp̥el̥e* (OP VIIa), *vāl̥e* (S VIIa) sau chiar prin [l]: *liemnúť* (A VIIIa)²⁶.

În cuvântul *fcl̥jur̥i* (Bt VIIIb) este atestat [l] muiat primar.

4.1.4.2. Lichida laterală vibrantă [r] apare în formă ușor palatalizată, marcată, în majoritatea cazurilor, prin diftongul [l̥e]: pron. *căr̥le* (B VIIa, S VIIIc, M VII, CU VI), *căldăr̥le* (C V), *cintăr̥le* (S VIIIc), *măr̥le* (A VIIc, S VIIa, C V, Bt VIIIb), *pićôřle* (Bt VIIa, CU VIIa), *săr̥le* (OP VIIa, C V), *subțr̥le* (Bt VIIIb, CU VIIa), *tăr̥le* (C V, Bt VIIIa), *viner̥le* (M VII) și, mai rar, prin [je]: *jepur̥je* (OP VIIb), *intrebăr̥je* (C VIIIa), *r̥jele* (Bt VIIa, V), *tăr̥je* (J VIIa)²⁶.

Cele mai multe exemple de rostire muiată a lui [r] sunt oferite de cuvintele formate cu sufixele [-ar], [-tor], precum și de substantivele *ajutor*, *altar*, *buzunar*, *cer*, *cor*, *cuptor*, *fier*, *hambar*, *măcelar*, *mărar*, *păstor*, *piper*, *tor*: *ajutor̥i* (M VII), *altăr̥i* (Bt VIIa)/ *altăr̥ju* (Bt VIIIb), *buzunăr̥i* (Bt VIIIb), *căr̥ju* (Bt VIIa), *cor̥i* (Bt VIIIb, CU VIIIb), *cuptor̥i* (OP VIIa, b, C VIIb, c, Bt VIIIa, b, VIIa, CU VIIa, c, VI, V), *domnitōr̥ju* (B VIIIb), *fer̥i* (B V, S VIIIa, VIIa, Bt VIIa), *frintăr̥ju* (M VIIIa), *hămbăr̥i* (CU VIIIc), *măcelăr̥ju* (CU VIIa), *morăr̥ju* (M VII), *pantofăr̥i* (Bt VIIa), *păstor̥i* (CU VI), *pipér̥i* (J VIIIa), *podăr̥i* (OP VIIa), *purcăr̥i* (CU VIIa), *rășt̥it̥crl̥i* (OP VIIa), *tor̥i* (Bt VIIb, CU VIIa). Caracterul activ al fenomenului, atestat în româna veche (Ghețu *et alii* 1997, 105) și păstrat în diverse arii ale dacoro-mânei (ALR II, vol. I, h. 205, 386), este demonstrat de prezența lui în neologisme: *congelător̥i* (CU VIIa), *polițér̥i* (A VIIIa) și de forma *teritōr̥i* (Bt VIIIb), refăcută după *teritōr̥ju*, atestată și în varianta cu [r] dur *teritōr* (S VIIIc, Bt VIIIb, CU VIIIc).

4.1.5. Velarele

Oclusivele velare [c] și [g] urmate de vocalele centrale [ă], [i] evoluează la oclusivele palatale [k̥], [g̥]. Fenomenul este pus în legătură cu evoluția la [e], [i] a vocalelor amintite, aflate în poziție neaccentuată și având în silaba următoare o vocală anterioară (Pușcariu 1924–1926, 715; Tratat, 292): *kelc̥ăuă* < *călicănuă* (S VIIIc), *kep̥iță* (S VIIIa, VIIa), *kăm̥eșe*²⁷ (AVIIc, S VIIIb, M VII, C VIIb), pl. *kăm̥eș̥i* (B VIIb, c, A VIIa, b, c, S VIIb, C VIIb, Bt VIIIa, VIIa, b), *k̥inep̥ișt̥e*

²⁶ Prezența formelor cu diftongul [l̥e], [je] după sonantele [d], [r] (ca, de altfel, și după dentale) reprezintă un stadiu incipient de palatalizare (Petrovici 1960, 9; Iancu 1975, 58, 60).

²⁷ Cuvântul *kim̥eșe* (care presupune o variantă posibilă *cim̥eșe*) este forma cea mai răspândită dintre cele care prezintă acest fenomen, cuprinzând aproape un sfert din teritoriul dacoromân (Pușcariu 1924–1926, 715).

(B VIIa), pl. art. *k̄nepl̄st̄ile* (A VIIIa), *k̄ișl̄ej* (Bt VIIa), *niker̄i* (Bt VIIIa, VIIa, CU VIIIb), *sk̄int̄eje* (S VIIb, c, Bt VIIb, CU VIIa), pl. *sk̄int̄ej* (S VIIb, Bt VIIb, CU VIIa, V); *gelbenit̄ur̄i* (C VIIIa), *s̄a-ŋgelben̄e* (M VII), *s-o ŋgelben̄it* (B V), *ḡin̄ă* (S VIIb), pl. *ḡin̄i* (S VIIIa) / *ḡine* (S VIIb) / *ḡine* (A VIIIa), *ḡind̄esc* (C VIIIb), *s̄a ḡind̄'asc̄ă* (C VIIIa) ș.a. Particularitatea apare în toate localitățile, cunoscând, însă, intensitatea maximă în Chitighaz²⁸, unde se întâlnesc și cele mai numeroase cazuri cu stadiul incipient al palatalizării lui [c], [g]²⁹ în condițiile amintite: *dák̄e* (M VII, C VIIb), *dáskel* (C VIIIa), *dáspičk̄em* (C V), *femejásk̄e* (C VIIIa), *ŋk̄e* (C VIIIa), *k̄e* (C VIIIa, VIIb, V, Bt VIIa) / *k̄c̄ă* (M VIIIb), *k̄ed̄eaju* (S VIIIc), *k̄ind* (C VIIIa, V), *k̄i'e* (C VIIb, c), *máj̄k̄e* (C VIIb), *s̄a pejásk̄e* (C VIIIa), s. *sk̄epátát* (C VIIIa), *sk̄indur̄i* (C VIIIa); *s̄a ḡ'ind̄'asc̄ă* (C VIIIa), *linḡ'el̄ăju* (C VIIb).

Exemplele din grai contrazic teoriile emise în legătură cu anumite condiții cerute pentru realizarea trecerii lui [ă] la [e] și, respectiv, a lui [î] la [i], și anume: forme ca *buk̄eț* „bucăți” (Bt VIIb), *k̄ejer* (M VII) (care presupune o posibilă variantă *c̄ăjer*), *călk̄iu* (Bt VIIa), *ḡ'ist̄'ile* (A VIIIa) arată că nu este neapărat necesar ca acestea să fie neaccentuate; sunt atestate, de asemenea, situații cu [ă] > [e] în poziție posttonică³⁰: pl. lui *cóțcă* este *cóțke* (Bt VIIa, b), *júger*, pl. *júgere* (Bt VIIIa). În același sens pledează formele verbale în care evoluția [ă] > [e] este motivată morfologic, prin tendința de uniformizare a sistemului de conjugare (v. cap. Morfosintaxa): *ak̄eț* (S VIIIa), *ŋk̄epe* (CU VIIb) / *ŋk̄ápă* (B v), *ŋk̄ep̄ám* (S VIIIa, b), *ŋk̄ep̄aju* (S VIIIa, Bt VIIb), *am ŋk̄epút* (S VIIIc, Bt V), *s̄a ŋk̄er̄ce* (Bt VIIIb), *s̄a ker̄i* „să cari” (CU VIIIc), *s̄a t'e sk̄elz* (CU VI), *s̄a s̄a sk̄elde* (CU VIII d, VI); *s̄a géte* (B V). Păreră noastră este că transformările [că] > [ke], [cî] > [ki] și [gă] > [ge], [gî] > [gi] nu sunt legate de c o n d i ț i i l e evoluției vocalelor anterioare [ă], [î] la [e], [i], ci este vorba, mai degrabă, de o t e n d i n ț ă de pronunțare palatală a lui [c], [g] (cf. Urișescu 1987, 160–162), atestată și sub formă incipientă, după cum s-a văzut, și întâlnită și în anumite situații analoge create prin fonetică sintactică: *dák̄i_jerá* (C v), *fak̄_jo* (B v, OP VIIa), *prun̄k̄_jerám* (B VIIIa) ș.a. Nu este exclus ca, cel puțin în graiurile românești din Ungaria, particularitatea să fie susținută și de dificultatea vorbitorilor de limba maghiară și a bilingvilor româno-maghiari de a pronunța grupurile [că], [gă], [cî], [gî] din limba română³¹.

Fenomenul palatalizării lui [c], [g] urmate de [ă], [e] se întâlnește în arii din Crișana, Banat, Maramureș, Transilvania și Oltenia nord-vestică (Tratat, 292; cf.

²⁸ Frecvența trecerii lui [c], [g] la [k̄] / [k], [g̃] / [g] în Chitighaz trebuie corelată cu tendința de pronunțare a lui [ă] ca [ĕ] / [e], în special în graiul de aici (v. *supra*).

²⁹ Termenul *palatalizare*, în acest context, este folosit de către Romulus Todoran în legătură cu forma *călk̄ij* din subdialectul crișean (Todoran 1956, 46) și de către Magdalena Vulpe în legătură cu forma *sk̄inteje* din subdialectul maramureșean (Tratat, 329).

³⁰ Sextil Pușcariu (1924 – 1926, 715, 716) consideră obligatorie poziția protonică, în timp ce poziția moale este facultativă.

³¹ Forme asemănătoare sunt atestate și în graiuri românești din Serbia (Sala 1958, 250).

Puşcariu 1924–1926, 715–716). Atestarea încă din textele secolului al XVI-lea³², precum și în dialectul istroromân³², dovedește vechimea lui.

4.1.6. Fricativele

Fricativele dentale [s], [z], la fel ca în graiurile crișene (Tratat, 290) și ca în unele zone transilvănene (Tratat, 369), și spre deosebire de celelalte arii cu rostirea dură a lui [s], [z], își păstrează caracterul palatal înaintea lui [e] urmat în silaba următoare de [e] sau de [e] provenit din [çá]: *sête* (A VIIIa, C VIIb), *să ticăzê* (B VIIa), *țăsê* (B VIIb, A VIIb, Bt VIIa), *zêce* (în toate localitățile); particularitatea nu are caracter general, în sensul că sunt atestate și forme cu fricativele rostite dur: *ticăză* (A VIIIa), *zăce* (A VIIIa, Bt VIIIa). Sporadic, au fost notate forme cu [z] rostit palatal înaintea de [i]: *n-om trăzi* (S VIIc), *zi* (C VIIIa, VIIb).

4.1.7. Prepalatalele

4.1.7.1. Constrictiva prepalatală sonoră [j] se pronunță cu timbru palatal, la fel ca în româna literară, ca în majoritatea graiurilor crișene (Tratat, 297) și ca în cele muntenești de est (Tratat, 171–172)³³; fenomenul se manifestă inclusiv la [j] secundar, provenit din [ġ] (v. *infra*) și se întâlnește mai ales la finală: *ajúnj* (CU VIIb), *côje* (M VIIIa), *dêje* (A VIIa, S VIIc), *grîje* (C VIIb), *huluj* (S VIIb, c), *schuj* (OP VIIa), *stînje* (S VIIIb, c), *súje* (S VIIc), *văjôje* (S VIIIb), dar și: *jilúim* (S VIIb), *jip* (A VIIIa), *am schujit* (C VIIIa).

În câteva exemple, mai ales din localitățile de la sud de Jula, [j] a fost notat palatal [j̃] / [j'] în cuvinte în care acesta provine din [ġ] + [o], [u]: *s-aj'ungă* (S VIIIc), *aj'u'á* (C VIIb), *j'oc* (J VIIIb, C VIIb, CU VIIb), *j'ucáy* (C v), *j'os* (C VIIb, CU v), care, uneori, se pronunță într-o variantă apropiată de fricativa [ž]: *žos* (A VIIc, CU VIIa), *žoc* (C VIIb), *žucáj* (C v).

4.1.7.2. Constrictiva prepalatală surdă [ʃ] se pronunță cu timbru palatal, fenomen, de asemenea, comun cu graiurile crișene și cu cele din jumătatea estică a ariei sudice a dacoromânei (Tratat, 171–172, 297)³³ și întâlnit cu precădere la finală: *așá* (A VIIIb) / *așê* (în toate localitățile), *čenúșe* (M VII), *cópoșe* (OP VIIa), *coșérê* (A VIIc), *gúșe* (B VIIa), *să-ngrășe* (A VIIc), *kédveșe* (S VIIc), *kâmêșe* (A VIIc, S VIIIb, M VII, C VIIb), *léveșe* (B VIIb, v, A VIIa, c, S VIIb, Bt VIIa, CU VIIa, c), *mătúșe* (OP VIIa, v), *môșe* (A VIIa), *pănúșe* (A VIIIa, VIIb, S VIIIa), art. *pănúșe* (A VIIIb), și (în toate localitățile). În câteva cuvinte a fost notat puțin muiat [ʃ]: *coșără* (C VIIb), *môșe* (CU VIIa), *nănáșu* (Bt VIIa), *săláš* (C VIIb), *și* (C VIIb, c).

³² Forme ca *recta*, *rectas* din *Psaltirea Scheiană* arată vechimea acestei tendințe care, însă, nu poate fi anterioară apariției dentalelor [t'], [d'] (Urișescu 1987, 158–159; Avram 1999, 33–34). Este posibil ca și genitiv-dativul substantivelor în [-că], [-gă], de tipul [-chi], [-ghi], cu singura atesare în limba veche din aceeași *Psaltire Scheiană* (Gheție et alii 1997, 122) și întâlnit astăzi, printre altele, în zona Brașovului (Pușcariu, LR, II, 392; Tratat, 372), să reprezinte rezultatul aceleiași tendințe. Menționăm că în graiurile din Ungaria genitiv-dativul de acest tip este întâlnit în forma *máiki* (C VIIb, CU VIIa). Prezența fenomenului în istroromână, invocată ca argument în favoarea vechimii de către Sextil Pușcariu (1924–1926, 716), nu poate reprezenta decât o evoluție independentă (cf. Urișescu 1987, 159).

³³ În limba veche, rostirea moale a prepalatalelor [j] și [ʃ] urmate de [e] și [i] a fost consemnată în toate textele (Densusianu, ILR, 99; Gheție et alii 1997, 107).

4.1.8. Grupuri consonantice

Grupurile consonantice conținându-l pe [r] au fost notate în forme ușor palatalizate: *gr^ley* (B VIIa, C V), *gr^lebănám* (B VIIa), *s-o pr^leumblát* (OP VIIa).

4.2. Depalatalizarea. Durificarea

Fenomenul de palatalizare își manifestă prin pierderea timbrului palatal al consoanelor aflate înaintea unui [i] etimologic sau dezvoltat pe terenul limbii române³⁴. Drept urmare, consoanele respective se pronunță dur, elementul semivocalic următor acestora dispăre și, mai departe, vocalele anterioare [e], [i] trec în seria centrală, devenind [ă], [i], iar diftongii [ɛa]/[ia], [ɛo]/[io] se reduc la [a] și, respectiv, [o]. De regulă, particularitatea, pusă în legătură în special cu oclusivele labiale și fricativele labio-dentale, considerată, prin excelență, o trăsătură a graiurilor bănățene (Urișescu 1980, 207; Faiciuc 1983; Tratat, 249), atestată însă și în cele crișene (Urișescu 1980, 207) și, sporadic, în diferite zone ale dacoromânei (Urișescu 1980, 208), este, de la caz la caz, explicată fonetic, dar și prin anumiți factori morfologici (Dial. rom., 151).

Spre deosebire de alte graiuri dacoromâne, unde fenomenul apare doar la unele sau altele dintre consoane (Faiciuc 1983, 109, n. 29), în graiurile din Ungaria se întâlnește la *toate* consoanele aflate în situație de palatalizare (și, de obicei, indiferent de poziția dură sau moale față de silaba următoare). În această situație, credem că particularitatea trebuie corelată cu o altă trăsătură bine reprezentată în aceste graiuri, și anume durificarea consoanelor în cvasitotalitate³⁵.

Deoarece aproape fiecare consoană comportă discuții aparte, în cele ce urmează vom trata chestiunea raportându-ne la situațiile grupate pe categoriile consonantice.

4.2.1. Bilabialele

4.2.1.1. Oclusiva bilabială sonoră [b] a fost notată cu forme depalatalizate în *abčá* (Bt VIIa), *zberá* (Bt VIIIa, VIIb).

Variantele cu [e] > [ă], [i] > [i], [ɛa] > [a] după [b] în poziție tare sunt numeroase și se întâlnesc în toate localitățile: *albáță* (S VIIIc), *sîrbáscă* (CU VIIIc), *vorbásc* (S VIIIc, C v, CU VIIa), *și/să vorbáscă* (S VIIIc, VIIb, CU VIIIc, v), *să zdrobásc* (S VIIa, b, OP VIIa), *și zdrobáscă* (M VII) ș. a.³⁶

4.2.1.2. Oclusiva bilabială surdă [p] este atestată în formă depalatalizată în: *m-am împedecát* (OP VIIa), *pédică* (B VIIa), *am perdút* (Bt VIIIb), *or perít* (C VIIa, CU VIIa); particularitatea se manifestă și la sfârșit de cuvânt, în pluralele: *jup* (S VIIa), *pup* „snopi de coceni” (CU VIIIb, VI).

³⁴ „Cu cât gradul de «depalatalizare» e mai accentuat, cu atât elementul semivocalic se aude mai puțin: *mé* > *mfe*” (Petrovici 1960, 9).

³⁵ „Depalatalizarea completă a grupului «consoană + [ie]» provoacă apariția unui [ă] în locul lui [e]: *brață, sac, zăr, șád* etc. în care consoanele s-au depalatalizat complet. Formele muntenesti, bănățene și crișene [dă, pă] ale prepozițiilor *de, pe* prezintă o asemănătoare depalatalizare” (Petrovici 1960, 20).

³⁶ Rostirea dură a labialelor, întâlnită în limba veche mai ales în textele provenind din aria nordică, inclusiv moldovenească (Gheție *et alii* 1997, 100), se păstrează astăzi, în special, în graiurile de tip nordic (Faiciuc 1983, 102; Tratat, 291).

Rostirea dură a lui [p] este bine reprezentată în toate localitățile: *copărișu* (S VIIIb), *cupălêsc* (OP VIIa), *ay dăscopărit* (S VIIIc), *să dospăscă* (B VIIb, v, M VII, OP VIIa, C VIIIa, VIIb, CU VIIa, v), (*să*) *scărpănă* (OP VIIa, Bt VIIa), *sclipăsc* (CU VIIa), *suspîn* (S VIIIc) ș. a.³⁷.

Între formele cu [p] trecut în categoria consoanelor dure se numără prepozițiile *pă*, *păstă*³⁷, întâlnite în toate localitățile, *pîn* (A VIIIa, C VIIIb, VIIb), *pîntru*³⁸ (Bt VIIIa) și compusul *păstăolăltă* (C VIIIa).

4.2.1.3. Oclusiva bilabială nazală [m]: cele mai multe exemple cu depalatalizare privesc pronumele personal aton de dativ a pers. I sg.: *mę-o dat* (C VIIb), *mę-o trăbuit* (A VIIIb), *spūsu-m-o* (A VIIIa), *nu m-o trăbuit* (A VIIIb), *m-aduc amint'e* (S VIIIb, C VIIb, Bt VIIIb, CU VIIIa), *m-am dat la porc* (M VIIIa), *im plăce* (M VII), *m-o telefonat* (J VIIa), *dă-m ceva* (C VIIb), *m-o fost mnilă* (J VIIb, C VIIb), *rumîn mi-s* (S VIIIc), *măma m-o murit* (Bt VIIb), *m-amint'esc* (Bt v), *m-aduce dă mîncare* (CU VIIb) ș. a. Acest tip de depalatalizare fie a fost corelat cu pronunțarea mai dură a lui [m], prin apropiere de [t] dur din formele pronomiale de pers. a 2-a (Coteanu 1961, 95), fie a fost legat de fenomene de fonetică sintactică (Pușcariu, LR, II, 182), fie, în sfârșit, a fost explicat ca rezultat al îmbinării mai multor factori de natură fonetică și morfologică (Urișescu 1980, 208–211; 1987, 229–230).

Pe lângă formele amintite, se pot încadra în același fenomen: *lúmęa/ luma* (S VIIIc), *mă*³⁹ (S VIIIc, OP VIIa, C – Texte, 24), *mărg, o mărs, să mărgă*³⁶ (în toate localitățile), *măsărie* „meserie” (J VIIa), *a mine* „la mine” (CU VIIa), *mulțămăsc* (S VIIb), *mă număsc* (J VIIIa), *să primăscă* (S VI), (*m-*)*o trimăs*⁴⁰ (A VIIc, OP VIIa, Bt VIIIb) și chiar *vrémă* „vreme” (S VIIIc), cu pl. *vrem* (S VIIIa).

4.2.2. Labiodentalele

4.2.2.1. Fricativa labiodentală surdă [f] apare depalatalizată în *fer* (S VIIIa, Bt VIIIb) / *feri* (B v, S VIIIa, VIIa, Bt VIIa), pl. *fere* (Bt VIIIb) și *feară* (S VIIIc), *feară* „fiere” (S VI, CU VIIb), art. *fere* (B VIIb) și *fearța* (S VIIb) / *fără* (A VIIa, S VIIb), (*să/și*) *ferb* (A VIIa, M VII, Bt v) / *fărb* (B v, A VIIb), *ferbe* (S VIIb, c, J VIIb) / *ferbe* (S VIIIc, C VIIb, c), *ferbem* (S VIIIc), *o fert* (B v, A VIIIa, S VIIIa, c, VIIb, Bt VIIa, b), și *fearbă* (S VIIa) / și *fărbă* (B VIIb, v, S VIIb, c), *fert* (CU VIIb), *fearthă* (A VIIb, OP VIIb) / *fărtă* (S VIIb). Fenomenul depalatalizării lui [f] este considerat specific subdialectului bănățean (Tratat, 249).

³⁷ La început, s-a rostit *pă* doar când se afla în poziție dură: *pă masă* (față de *pe mese*), pentru ca ulterior, în anumite zone, această formă să se generalizeze (indiferent de poziția dură sau moale). Aria actuală a lui *pă* acoperă o bună parte din Banat, Crișana, centrul și sud-estul Transilvaniei și jumătatea estică a Munteniei (ALR II, s. n., vol. VI, h. 1810). *Păstă* este mai puțin răspândit, fiind atestat în Banat, Crișana și prin centrul Transilvaniei (ALR II, s. n., vol. VI, h. 1820; cf. Petrovici 1960, 20). Luând în considerație răspândirea variantelor *dă, din, pă, pîn, păstă, pîntru*, graiurile românești din Ungaria se încadrează în aria II identificată de Vulpe (1985, 154 și h. 4), care cuprinde nord-vestul Banatului și o mare parte din Crișana.

³⁸ *Pântru* este atestat, încă din limba veche, în texte muntenesti și bănățene-hunedorene (Densusianu, ILR, 41; Gheție et alii 1997, 101).

³⁹ *Ma* „mea” este unul dintre cazurile în care a acționat cu precădere asimilarea morfologică, forma fiind creată după *ta*, la fel ca *țea*, atestată în graiurile bănățene, creată după *męa*.

⁴⁰ Forma *trimăs* pornește de la varianta din limba veche *trimes*.

4.2.2.2. Fricativa labiodentală sonoră [v] a fost notată în formă depalatalizată în *ver*, *vérme* (Bt VIIa), adică chiar în puținele cuvinte în care, în alte localități, sunetul apare palatalizat (v. *supra*). Variante cu [v] dur au fost notate în: *jilăvăla* (Bt VIIIa), *lovăsc* (CU VIIa), *nervăla* (S VIIIc), *novembre* (Bt VIIIa).

4.2.3. Dentalele

4.2.3.1. Oclusiva nazală dentală [n]: cele mai numeroase exemple care atestă depalatalizarea lui [n] privesc prefixul negativ [ne-] > [nă-] atât în poziție dură, cât și în poziție moale, particularitate întâlnită în toate localitățile: *năbotezat* (M – Petrușan, 21, 22), *năbun* (C – Texte, 37), *năculéș!* (A VIIc), *năcurăș!* (J VI), *năfărbuit'e* (Bt VIIIb), *năinčetăt* (S VIIIc), *nămăritătă* (C – Ann., 139; Texte, 49), *năom* (M – Ann., 137), *năplăcère* (CU VIIIc), *năvinovăt* (S VIIIc). În aceleași condiții, este atestat [n] depalatalizat în formele pronumelui personal aton de pers. I pl. în dativ și acuzativ: *n-o fost*, *n-am făcút* (C VIIc), *n-am născút* (A VIIIb), dar și în (*do!*) *an* (CU VIIIa), *Antonăscu* (S VIIIc), *fățan* „fazani” (S VIIIa), *inimă*⁴¹ (S VIIIc), *nășt'e* (A VIIIa, b, VIIc, S VIIIa), variantă pornind de la forma etimologică *nește*, întâlnită și sub forma *néșt'e* (OP VIIa). Aria actuală a reflexului dur al lui [n] în prefixul [ne-] cuprinde vestul și nordul Banatului, dar se pare că ea a fost mult mai extinsă în vestul și nord-vestul teritoriului dacoromân (Faiciuc 1983, 105–106), ceea ce explică prezența lui [n] dur inclusiv în graiurile din nordul zonei cercetate.

4.2.3.2. Oclusiva dentală sonoră [d] apare în variantă depalatalizată în: *dala* (< *deală* < slv. *dělo*) „fapta, obiceiul” (M – Hoțopan 1996, 130), în prepoziția *dă*⁴², întâlnită în toate localitățile (rareori alternând cu *de*), în compusele cu [de-] și cu [des-]/[dez-], precum *d-a* „de-a” în *d-a drăpăta* (C VIIa), *d-a lúngu* (C VIIb), *d-a stînga* (S VIIIa) ș. a., *dasúpra* (S VIIb, M VIIIa, CU VIIIc), *dălóc* (S VIIIc, OP VIIa, C VIIIa, b, VIIa, b, Bt VIIIa, VIIa, b), *dălungăt* (Bt VIIIb), *dămiñcăt* (B VIIb, OP VIIa), *dăosăbire* (CU v), *dăpárt'e* (A VIIIa, S VIIc, M VIIIa), *dăsără* (M VII), *o dăzbumbăt* (C VIIa) ș.a. Același fenomen se manifestă în *din* > *dîn*, întâlnit, de asemenea, în toate localitățile, și în compusele care conțin această prepoziție: *dînăpóje* (Bt VIIb), *dîncolo* (S VIIIc, VIIc), *dînjós* (A VIIc, Bt VIIIa, b, VIIa, CU VIIIc, VIIa), *dînt-o* (OP VIIa), *dîntodătă* (A VIIIa), *dînt-un* (B VIIa), *dînt-úna* (S VIIIb), *dodătă* (S VIIIc) ș. a., alături de care mai semnalăm *dărăpt* „drept, drept” (C VIIIa), *dîmîñăță* (Bt VIIIa), *hid'áda* (A VIIc). Particularitatea este specifică unora dintre graiurile bănățene (Tratat, 246), crișene (Tratat, 291) și graiurilor muntenești (Tratat, 171).

Menționăm că unele dintre formele amintite apar și fără depalatalizare: *de* (C VIIb, c) / *di* (C VIIIa), *delóc* (C VIIIa), *din* (C VIIIa), *dînjós* (Bt VIIIb), *dîntodătă* (C VIIIa) sau chiar cu [d'] palatalizat: *d'in* (B VIIIb), *d'intodătă* (C VIIIa), *d'odătă* (Bt VIIIb).

⁴¹ În varianta *inimă*, [i] ar putea fi interpretat și ca rezultat al disimilării [i] – [i] > [i] – [i].

⁴² Rostirea dură a lui [d] în *dă*, ca și a lui [p] din *pă*, a apărut, mai întâi, în situații create prin fonetică sintactică, precedând o silabă cu timbru nepalatal, pentru ca apoi, în anumite arii, să se generalizeze (Pușcariu 1931–1933, 25; cf. Petrovici 1960, 20; Urișescu 1980, 209).

4.2.3.3. Oclusiva dentală surdă [t] este atestată în formă depalatalizată în: *cărticica* (A VIIIa), *cítodátă* (C VIIb), *scóťă* „scoate” (Bt VIIIa), *scotám* (Bt VIIIa), *temetáŷ* (A VIIIb)⁴³.

4.2.4. Lichidele

4.2.4.1. Lichida laterală [l] apare depalatalizată în formele: *aprile* (A VIIIa), *iánghănu* (A VIIa), *l-ar plăcě* „le-ar plăcea” (S VIIc), *melágu* (A VIIIa), *olácă* (A VIIa, S VIIc), în numele de botez *Ilána*, *Vála* și în cele de familie: *Dehelán*, *Delán* din Chitighaz, atestate și în variantele *Ileána*, *Dehelean*, *Delean* (Goicu 1999, 118).

4.2.4.2. Lichida laterală vibrantă [r] este întâlnită în formă dură în toate localitățile: *ń-am aríd'icát* (Bt VIIIb), *curáŷă* (M VIIIa, C VIIa), *feráscă-l dumńezó* (S VIIIc), *hirán* „hrean” (B v), *s-o-ntărását* (CU VIIa), *jiráda* (Bt VIIa), *mirásă* (CU VIIa)/ *mńirásă* (B v, A VIIIa, Bt VIIa)/ *ńirásă* (Bt VIIa), *Múrăș* (CU VIIIc), *păsăra* „pasărea” (C – Texte, 24), *or rísípít* (Bt VIIIb), *ŷăr* „ori, sau” (A VIIIa) / *vor* (A VIIIb). Deosebit de frecvente sunt pluralele în [-ă], determinate de rostirea dură a lui [r]: *cáră*⁴⁴ (CU VI), *coșără* (OP VIIa), *hjectără* (A VIIIa), *ogóřă* (CU VI), ca și cele în [-r]: *clăpácŷur* (S VIIIa), *cásur* (B v, Bt VIIIa), *greblătŷur* (Bt VIIIa), *jępur* (S VIIIa), *în lătŷur* (Bt VIIIa), *lócŷur* (S VIIIa), *ńámur* (S VIIIa, Bt VIIIa), *sámŷur* (Bt VIIIb), *șt'érġur* (CU VIIb), *ŷăr* „ori, dăți” (S VIIIa, c)⁴⁵, pluralele articulate: *tóři* (Bt VIIIb), *úġurí* (A VIIIa) și chiar forme ca *mŷjără* „muiere” și *sără* „sare” (A VIIc).

4.2.5. Fricativele

4.2.5.1. Fricativa dentală surdă [s] apare, de regulă, cu timbru dur (velarizat): *căs* (M VIIIa), art. *cásile* (A VIIIa), *dăosábire* (CU V), *am găsít* (A VIIa), *glásă* „clase” (B VIIIa, S VIIIa, b, J VIIa, Bt VIIb), pl. *íns* (S VIIIc), *ínsámŷă* (B VIIIb), *măsărie* „meserie” (J VIIa), *mătásă* (Bt VIIa), *năsíp* (CU VIIIc), *să* „se” (în toate localitățile), *sítă* (M VIIIa), *șásă* (în toate localitățile), *visáză* (C VIIb)⁴⁶.

4.2.5.2. Fricativa dentală sonoră [z] se rostește, de asemenea, dur: pl. art. *grumázi* (C VIIb), *să să înčălzáscă* (Bt VIIa), *să păzáscă* (Bt VIIIb), *prńnzăsc* (Bt VIIa), *am prńnzń* (S VIIIa, M VIIIa), *putrăzăsc* (OP VIIa), *o sclobozń* (A VIIc), *ș-o urzáscă* (OP VIIa), *zámă* (în toate localitățile), *zí* (C VIIIa, v, Bt VIIa), pl. *zńe* (A VIIIa), *zńe* (în toate localitățile)⁴⁶.

⁴³ Rostirea dură a lui [t] este atestată sporadic în unele texte vechi provenite din zonele bănățean-hunedoreană, nord-ardeleană și moldoveană (Gheție *et alii* 1997, 102), situație care se menține și astăzi în unele graiuri bănățene (Faiciuc 1983, 102–103).

⁴⁴ După o formă precum *cără*, în care [ă] este etimologic, s-au orientat alte substantive cu terminația la singular în [-r] (Densusianu, ILR, 20, 105), plurale curente în limba română veche (Gheție *et alii* 1997, 311) și obișnuite astăzi în toată aria nordică a dacoromânei (cf. Urițescu 1987, 255).

⁴⁵ Pluralele românești terminate în [-r] sunt rostite cu [-r] dur sub influența limbii maghiare, în care nu există [l] afonizat (cf. Petrovici 1960, 16).

⁴⁶ În limba veche, rostirea dură a lui [s], [z], [đ], [t] este notată în texte provenite din toate zonele țării, pronunțarea moale apărând doar în cele muntenești (Densusianu, ILR, 42; Gheție *et alii* 1997, 103–104), situație care s-a păstrat la nivelul graiurilor actuale (Tratat, 290).

4.2.6. Prepalatalale

4.2.6.1. Constrictiva prepalatală sonoră [j] apare uneori în variantă dură, indiferent dacă e vorba de sunetul primar sau de cel secundar: *să grijăși'* (M VII), *a grijî* (S VIIb), *ujěj* „sticle” (S VIIIb) / *jej* (S VIIc), *jăluješ't'e* „geluiește” (A VIIa), *léja* (S VIIIc), *lunj* (J VI), *merjám* (S VIIIb, CU VI), *nădráj* (OP v), *pedagój* (M VIIIb), *sluj* (CU VIIIc) ș. a.⁴⁷.

4.2.6.2. Constrictiva prepalatală surdă [ʃ] este atestată în variantă dură mai ales în nordul ariei cercetate și în special la finală, determinând dispariția lui [-l] afonizat: *bisericós* (A VIIIa), genit. *cășî* (OP VIIa), pl. art. *cășile* (Bt VIIIb), *copîrșăy* (A VIIc), *dășărturî* (A VIIIa), *înș* „inși” (Bt VIIIb), *kimés* (C VIIa), *mănuș* (B VIIIa), *preșăd'int'e* (A VIIIa), *rúșî* (S VIIc) ș.a.⁴⁷.

4.2.7. Africatele

4.2.7.1. Africata sonoră [dʃ] este notată numai în variantă dură: *đăr* (C VIIb), *đíya* (Bt VIIIa), *đîle* (S VIIc), *nađăđí* (Bt VIIb)⁴⁶.

4.2.7.2. Africata surdă [tʃ] apare în majoritatea cazurilor în variantă dură: pl. *boř* (A VIIIa), *împărțăsc* (Bt VIIa), *împărțăși'* (C v), *și învéřă* (J VIIa), *măță* (S VIIc, CU VIIa), *să mințăscă* (S VIIIc), genit. *nópfî* (Bt VIIb), *păréř bătúř* (Bt VIIIb), *poř* (C VIIb), *sfințîtu* (CU VIIa), *troșcořăl* (Bt VIIa), *řápăn* (B v, Bt VIIIb), *řápănă* (S VIIIc), *řígán* (în toate localitățile), *a řípá* (în toate localitățile) etc.⁴⁶.

4.2.8. Grupuri consonantice

Grupurile consonantice [mpl], [nt], [ntr], [scl], [sp], [spr], [st], [str], [tr], [zdr], [zn] sunt rostite, de regulă, dur: *or împlăt'it* (Bt VIIIb), *s-o-ntărăsát* (CU VIIa), prep. *întră* (S VIIIc, J VIIb) / *întă* (A VIIIb), *aj sclint'it* (C VIIb), *suspîn* (S VIIIc), *pátrusprăzăce* (A VIIIa), *jęstă* „este” (Bt VIIIa, b, VIId, CU VIIIb, VIIa, b), *păstă* (toți informatorii din A, Bt și S VIIIc, M VII, OP VIIa, b, v), *stag* (A VIIIa), *stárpă* (C VIIb), *și stîngă* (S VIIIb, c), *s-o stîns* (S VIIIc), cu var. *astînje* (S VIIIa), *astîns* (Bt VIIa), *ustănit* (S VIIIc, J VIIb), *veășta* „vestea” (S VIIIc), *străcurătorju* (CU VIIa), *cătă* (< *cătră*) (în toate localitățile), *métrî* (S VIIIa), *trábă* „treabă” (A VIIa, S VIIIc), *trăbuje* (A VIIIa, b, J VIIb) / *trábă* (B VIIIa, VIIa, b, A VIIIb, VIIb, S VIIa, b, c, J VIIa, b, OP VIIa, C VIIIa, VIIc, v), *o trăbuit* (A VIIIb, M VIIIa), *ń-om trăzí* (S VIIIc), *zdránřă* (S VIIIc), *o trăznî* (OP VIIa) / *o treznî* (B VIIIa)⁴⁸.

4.3. Alte fenomene privitoare la consonantism se referă fie la trăsături a r h a i c e sau î n v e c h i t e, păstrate în anumite arii ale dacoromânei actuale, fie la unele particularități i n o v a t o a r e, reprezentând tendințe specifice, de asemenea, unor graiuri sau grupuri de graiuri dacoromâne. Cele mai multe dintre aceste fenomene se întâlnesc, mai ales, în aria nord-vestică a teritoriului dacoromân.

⁴⁷ Durificarea consoanelor [j], [ʃ] este notată și în textele vechi, apărând însă mai rar, comparativ cu rostirea moale (Densusianu, ILR, 100; Gheție *et alii* 19¹⁷, 107).

⁴⁸ Rostirea dură a lui [t] în grupul [st] și a lui [d] în grupul [zd] cunoaște în dacoromână arii variabile de la un cuvânt la altul (v. ALR II, s.n., vol. II, h. 595, 602; vol. III, h. 783; vol. IV, h. 111; vol. V, h. 1269; vol. VI, h. 1819, 1820; vol. VII, h. 1881, 2157). Această particularitate (ca și [n] dur dintr-o formă ca *trăznî*) este considerată posterioară palatalizării dentalelor (Avram 1999, 35).

4.3.1. Particularități consonantice arhaice / învechite

4.3.1.1. Păstrarea africateri [dʒ] atestată în câteva cuvinte: *đámă* (B VIIa), *đăr* (C VIIb), *đíua* (Bt VIIa), *đíle* (S VIIc), *nađăđí* (Bt VIIb), *șăđăși kópt* (CU VIIIc), *uđrđ* (Bt VIIa, CU VIIa)⁴⁹.

4.3.1.2. Labiodentala [v] se menține în: *prav* (A VIIa, S VIIc, J VI, C VIIa, b, VIIb, c, Bt VIIa), cu derivatul *prāvós* (A VIIIb), *vír* (B VIIb, M VIIa, C – Ann., 136, Bt VIIa, CU VI), pl. *vírurí* (A VIIIb), la fel ca în unele dintre textele vechi (Densusianu, ILR, 81) și ca în diferite arii caracterizate, în general, drept conservatoare.

4.3.1.3. Menținerea lui [r] etimologic în *fărină*, în majoritatea localităților, varianta cu [r] asimilat fiind atestată doar în Apateu.

4.3.1.4. Se mențin unele grupuri consonantice, cum ar fi: [mp] (atestat încă din textele vechi și sub formă simplificată) (Densusianu, ILR, 82; Gheție et alii 1997, 110–111) în *rump* (A VIIa), *să rúmpe* (B VIIa, A VIIb); [nț] în *sínțu* (S VIIIc), *sínțím* (CU VI), (*mă*) *sínțasc* (A VIIa, Bt VIIa), *să sínțășt'e* (S VIIIc), *sínțire* (Bt VIIIb); [șc] în *șcú* „știu” (J VIIa).

4.3.1.5. Păstrarea lui [ș] din grupul consonantic [šk] în: *dășkid* (CU VIIa), *dășkizí* (S VIIIc), cu variantele în care [k] > [t']: *dășt'íg* (A VIIc), *dășt'ide* (A VIIa, VIIb, J VIIa, Bt VIIIb, CU VIIc), *dășt'id'áu* (S VIIIb, c, v, C VIIIb), *o dășt'is* (S VIIb), *înșt'imb* (C VIIa), (*să*) *înșt'imbă* (OP VIIa, C VIIa, VIIb, CU VIIa), *am înșt'imbát* (S VIIIc), *o-nșchimbát* (M – Ann., 134), *au înștimbát* (C VIIa), *să înșt'imbáu* (C v), *s-o înșt'imbát* (C v, CU VIIIb), *înșt'imbátă* (A VIIIb), *șt'imbá* (S VIIIb), *s-o șt'imbát* (S VIIIb). Varianta cu [ș] din limba veche (Gheție et alii 1997, 108)⁵⁰ se păstrează astăzi într-o arie destul de largă din teritoriul dacoromân, cuprinzând, între altele, Crișana, centrul Transilvaniei și Muntenia (ALR II, vol. I, h. 248).

4.3.2. Particularități consonantice inovatoare

4.3.2.1. Consoane

Africata [č], păstrată ca atare, este rostită uneori cu o nuanță mai dură, notată prin [č̣], exemplele provenind din toate localitățile: *ačá* (B VIIa), *aččjá* (Bt VIIIb, VIIa) / *aččja* (Bt VIIa) / *čájja* (Bt VIIa), *aččla* (M VIIa, OP VIIa, b, CU VIIc), *atúnč* (B v, CU VIIc) / *atúnčit'e* (B VIIa), *čč* (B VIIa, VIIa, OP VIIa, Bt VIIa, b, CU VIIc), *o ččrút* (B v) ș.a.

În unele neologisme, preluate prin intermediul sau din limbile germană ori maghiară, în loc de [č] apare [t]: *canțálárie* (A VIIIb) (considerată de informator ca o formă învechită), *conțért* (C v), *dețémbrie* (B VIIa, A VIIc, S VIIc, Bt VIIIb), *luțérnă* (B VIIa, S VIIa, b, VIIa), cu derivatele *luțárnás* și *luțárníșt'e* (B VIIa), *proțénte* (S VIIIc), *să țirculéze* (Bt VIIa).

⁴⁹ În limba veche [dʒ] a fost notat în texte din Banat-Hunedoara, nordul Transilvaniei și Moldova (Gheție et alii 1997, 104), astăzi păstrându-se, în general, în arii conservatoare, precum Banat, sud-estul Crișanei, Țara Oașului, Ma. nureșul de la sud și de la nord de Tisa, sud-vestul și centrul Transilvaniei și mai rar în Țara Moșilor, în unele graiuri din Moldova (Tratat, 216, 253, 294, 325), precum și în graiuri românești din nordul Bucovinei și din zona transnistreană (Gr. rom., 52, 61).

⁵⁰ Forma *deșkide* a fost generală în dacoromână, la forma cu [s], mai nouă, ajungându-se, în unele graiuri, prin diferențiere consonantică (Gheție et alii 1997, 108).

Africata sonoră [g̊] are o evoluție deosebită de perechea surdă [č], transformându-se în prepalatala [j], sunet rostit uneori moale (v. *supra*): *ajünje* (S VIIIc, OP v), *ajünj* (CU VIIb), *să cîșt'ije* (Bt VIIa), *direjëm* (CU VIIIb), *frijëm* (S VIIb), *huüj* (S VIIb, c), *injer* (A VIIc), *jerčsă* (Bt VIIIb), *plñje* (OP VIIa, Bt VIIIa), *sñje* (A VIIIa, S VIIIc, C VIIIa, VIIb, v), *Sinjörz* (A VIIIa, Bt VIIIa) / *Sinjörj* (M VIIIa), *zmuljëm* (M VII, J VIIb) ș. a. Particularitatea este specifică exclusiv subdialectului crișean (Tratat, 294).

În unele neologisme preluate prin intermediul limbii maghiare, în loc de [g̊] apare [g̊]: *g̊nerăție* (Bt VIIIa), *g̊mmăzie* (Bt VIIa).

Oclusivele palatale [k̊], [g̊] s-au confundat cu sunetele rezultate din palatalizarea dentalelor ([t'] / [t''], [d'] / [d'']): *pădüt'* (C VIIb), *rășt'itör* (OP VIIa), *t'ag* (S VIIIb), *t'ără* „chiar” (S VIIIc, OP v, C VIIIa), cu var. hipercorectă, rezultată din confundarea lui [t'] < [k̊] cu [t'] < [t] + [ja], *pt'ără* (S VIIIc), *a t'emă* (OP VIIa), *t'amă* (A VIIc) / *t'amă* (S VIIIc), *t'ișcă* (Bt VIIa, b, CU VIIa), *uüt'* (A VIIa, C VIIb, CU VIIa), *unt'* (A VIIc, S VIIIc, Bt VIIa, c), *urët'* (S VIIIc, VIIb); *ciléd'* (S VIIIb), *mă d'ără* (C VIIb), *d'ătă* (A VIIIa, S VIIa) / *d'ătă* (S VIIIc), *d'örd'e* (în toate localitățile), *prevéd'* (S VIIb) / *privét'* (B v, A VIIa, J VIIa), *ünd'e* „unghie” (B VIIIa, A VIIIb) ș. a. Fenomenul confundării oclusivelor palatale cu oclusivele dentale este specific unei arii extinse din nord-vestul dacoromânei, cuprinzând Maramureșul, mare parte din Crișana și o zonă întinsă din vestul și centrul Transilvaniei (Tratat, 295, 329, 365).

Cele două sunete se păstrează uneori, mai ales în împrumuturi turcești sau maghiare: *dugîn* (Bt VIIIb, VIIa, CU VIIa) / *dukîn* (Bt VIIa), *kédveșe* (S VIIc), iar în neologisme [k̊] apare adesea în formă ușor depalatalizată: *kile* (A VIIIa), *kilométăr* (în toate localitățile), *kilót* (A VIIIa, VIIa) ș.a.

Într-o singură localitate (Bt) au fost înregistrate forme cu [ș] primar devenit [s]: *cirése* (Bt VIIIa), *cručis* (Bt VIIIb), pe care le considerăm o ilustrare a fenomenului respectiv din unele graiuri bănățene (Borcilă 1965, 269–279).

În câteva cuvinte prezența lui [z] pentru [s] este motivată prin influența formelor împrumutate prin intermediar nemțesc: *pénzie* (B VIIIa, A VIIIa, S VIIc, VI, Bt VIIIa, CU v), *zodă* (B v), *zupă* (S VIIc).

Influența maghiară explică variantele cu [ș] pentru [s] în *șelătă* (J VIIa, CU VIIa), *tăpșie* (A VIIIb, VIIc, S VIIc) (dar și *tepsie* – Bt VIIIb).

[h] se adaugă la începutul unor cuvinte având la inițială o vocală: *hărmăsar* (A VIIIa), *hida* (S VIIb), *huljul* (Bt VIIa), *la hultuit* și s. *hultuitu* (S VIIIa); sunt atestate și forme cu [h] dispărut în interiorul cuvântului: *măștișje* (S VIIIc, J VIIa, Bt VIIIb), *spăije* (CU VIIIa).

4.3.2.2. Grupuri consonantice

Grupul [sl] > [scl]: *sclab* (A VIIc, S VIIIa, b, c, OP VIIa), pl. *sclab* (S VIIIa, b, C VIIIa), cu derivatul *sclăbănogă* (OP VIIa), *scléită* (B v) *clóbod* (B VIIIa, A VIIa, c, S VIIIa, b, VIIb), *sclobozășt'e* (A VIIIb), *sclobozëm* (OP VIIb), *sclobozé* (S VIIIb, C VIIb), *o sclobozít* (B VIIb, A VIIc, S VIIb, C VIIIa), cu derivatul *sclobozitor*

(M VII), *sclóve* (OP V), *sclúgă* (B VIIIa, A VIIIa, VIIa, OP VIIa), pl. *scluj* (OP VIIa), *sclújbă* (B VIIIa, A VIIa, c, S VIIIa, b, VI, OP VIIa, V), *sclujéște* (A VIIc, S VIIb), *sclujéu* (A VIIc), *am sclujit* (C VIIIa). Particularitatea se manifestă doar la început de cuvânt și nu este atestată în satele din sudul ariei cercetate (Bt, CU), unde apar forme fără epenteza lui [c]: *slóbod* (Bt VIIa, b, CU VIIIb, VIIa, b), *slóvă* (Bt VIIIb). Epenteza lui [c] în grupul [sl] reprezintă o trăsătură specifică unei arii extinse din subdialectul crișean, precum și unor graiuri din centrul și sudul Transilvaniei (Tratat, 297, 371; cf. Pușcariu, LR, II, 137 și h. 27)⁵¹.

Grupul [ct] > [pt] în *dóptor* (OP VIIa, C VIIb, c), fonetism întâlnit în unele graiuri crișene, dar și prin alte părți ale dacoromânei (Pușcariu, LR, II, 213 și h. 28).

Grupul [pt] > [t] în *aștetá* (S-Ann., 134), *s-o frit* (OP – Purdi, 66), *frită* (M VII).

Grupul [cn] > [mn] în *pomná* (B VIIb) (poate printr-o asimilare).

[mn] > [m] în formele pronumelor personale de politețe: *dumetá* (A VIIIa, S VIIIc, M VIIIa, C VIIIa), *dumetále* (CU VI), *dumesále* (A VIIc, S VIIb), *dumăvóstră* (S VIIIc) ș.a.

Grupul [ft] > [pt] în *o popt'it* (S VIIIa), printr-o asimilare fie [p-f] > [p-p], fie [p-h] > [p-p], dacă se are în vedere forma din limba veche *pohti* (cf. Pușcariu, LR, II, 105)⁵².

Grupul [nd] > [n] în *gîni* (S VIIc), *gînesc* (CU VIIIc), *gînéșt'* (S VIIIc, J VIIb, OP VIIa, C VIIa), *gînáam* (C VIIa), *am gînit* (S VIIIc, C VIIIa), *ai gînit* (S VI), *o gînit* (C VIIc, Bt VIIa), variantă creată după *gîn*, cu [-d] căzut, la fel ca în adverbul *cîn* sau ca în gerunziile verbale (Pușcariu, LR, II, 100).

[scr] > [scl] în *aj sclint'it* (C VIIb), formă creată, poate, datorită frecvenței în grai a grupului [scl].

[sp] > [șp] în *șpaniólă* (CU VIIIb), *șpitál* (Bt VIIIa), *șport* (CU VIIIb), modificare produsă sub influența rostirii maghiare.

[st] > [șt] în vb. *iește* (A VIIc, S VIIc), *îngúște* (M VII), *nóște* (A VIIa, b, S VIIc, M VIIIa, VII, C VIIIa, VIIc, CU VIIIa, b)⁵³.

[r] dispare prin disimilare completă⁵⁴ în grupurile: [ntr] > [nt]: *înt-áltă* (B VIIa, A VIIIa, OP VIIa), *înt-o* (A VIIIa, C VIIIa, VIIb), *dînt-úna* (S VIIIb) ș.a.; [spr] > [sp] în formele numeralelor compuse cu [-spre-]: *pàtruspéce*, *cîpspéce* (în

⁵¹ Epenteza lui [c] în grupul [sl], respectiv, a lui [g] în grupul [zl], reprezintă un exemplu de transformare fonetică repetată în decursul istoriei unei limbi de mai multe ori; ea a acționat în diferite etape ale dezvoltării limbii române: mai întâi în anumite forme preluate din latina populară (*assula* > **asla* > *ascla* > *așchie*), repetată apoi, în epoca bizantină (*slavus* > *sclavus* > *șchiau*) și, din nou, reluată în perioada primelor contacte cu slavii (*zlebŭ* > **zgleab* > *igheab*) și, în sfârșit, ulterior, în unele graiuri (*slab* > *sclab* – Pușcariu, LR, II, 393).

⁵² Forma *popti* a fost atestată de Ov. Densusianu în monografia *Graiul din Țara Hașegului*, București, 1915, 17.

⁵³ Fenomenul trecerii lui [st] la [șt] este atestat cu precădere în Transilvania (ALR II, s.n., vol. IV, h. 1111; vol. VI, h. 1587).

⁵⁴ Dintre consoane, cea care a dispărut mai ușor prin disimilare totală este [r] (Pușcariu, LR, II, 111). Forme cu grupuri consonantice în care [r] s-a disimilat complet sunt atestate în toate zonele dacoromânei, dar cu frecvență mai ridicată în graiurile de tip nord-vestic (ALR, II, s. n., vol. VI, h. 1669–1672).

toate localitățile); [str] > [st] și [ștr] > [șt]: *ferăstă, feréșt'* (în toate localitățile), *nost, năstă, noșt'* (în toate localitățile); [tr] > [t] în *cătă* „cătref” (în toate localitățile).

În grupul [hr], greu de pronunțat, s-a inserat o vocală: [ă]: *hărănă* (C V) / *híránă* (Bt VIIIb), *hărănesc* (Bt VIIIa, VIIa), *hărănéșt'* (CU VIIIc), *hărăné* (OP VIIb, CU VIIIc), *să hărănăscă* (OP VIIa) și, respectiv, [i] în *hirăan/ hírán* (B V).

4.3.2.3. *Accidente fonetice*

A s i m i l a r e: *jéjet* (J VIIIa, C VIIIa, Bt VIIa), pl. *jéte* (A VIIIa, C VIIIa, VIIb).

D i s i m i l a r e: *piroste* (CU VIIa), *pistórníc* (A VIIa).

E p e n t e z ă: *hurlúj* (S VIIb), *kambúrj* (A VIIIa), *pocăinfi* „pocăiții” (A VIIc) (creat, poate, după *pocăință*).

M e t a t e z ă: *să adîrcă, m-am adercát* (S VIIb, M – Ann., 135), *crápă* (M VIIIa), pl. *crăpí* (S VIIIa, VIIa, M VIIIa), *crăpăst* (Bt VIIIb), *fridijér* (A VIIc), *hodîná* (S VIIIc, C VIIIa), *mă hodînesc* (C VIIIa), *hodînit* (A VIIa), *învrăstătă* (Bt VIIa), *lătrudie* (C – Texte, 13) (cu [e] > [ă] datorită rostirii dure a lui [l] și cu [g] > [d'] notat, ca și în alte situații, [d]), *leríjia* (Bt VIId), *pírjém* (Bt VIIa), *pírjé* (Bt VIIIb), *s-o pârjít* (Bt VIIIb), *pírjítă* (Bt VIIa), *potrocól* (S VIIIc), *pristiță* „pestrită” (C – Texte, 33), *pristúj* (Bt VIIa), *psău* „păsul” (C VIIIa), *să scrúme* (Bt VIIb), *sfîrd'ilęáy* „sfredeleau” (CU VI), *smorčilă* (A VIIa, M VII).

A n t i c i p a r e: *să să aspése* (Bt VIIa) / *să să spēșe* (Bt VIIb), *lángănu, să lengăná* (A VIIa), *prăcurárj* (S VIIIb), *pretrecęu* (C VIIb), *septrémbrie* (Bt VIIIa).

P r o p a g a r e: *invalínzi* (S VIIIc).

1. SUBSTANTIVUL

1.1. Declinarea. Din declinarea I fac parte substantive feminine precum *jinjină* „gingie” (M – Petrușan 1997, 17)¹, *mărgină* (CU VIIa), *peceată* (M – Petrușan 1997, 24), *righită* „ridiche” (J VI), *sălcă* (Bt VIIIb)². Menținerea unor cuvinte ca *bătrâneță* (C VIIb, CU VIIIc, VI), *tânereță* (S VIIc), cu forme de declinarea I, specifice limbii vechi (v. DA s. v. *bătrânețe*; DLR s. v. *tinerețe*), poate fi explicată fonetic prin rostirea dură a lui *-t-*. Este posibil ca după modelul acestora să se fi creat și singularul *bineță* (A VIIIb, VIIa, b, S VIIIb). Rostirea dură a lui *-r-* explică și forma *muiără* „muiere, femeie” (A VIIc). Forma *vrémă* (S VIIIc), cu pl. *vrem* (S VIIa) poate fi motivată fonetic, de asemenea, prin fenomenul de palatalizare (v. cap. **Fonetica**).

În declinarea a III-a se încadrează atât cuvinte din fondul vechi al limbii, precum: *curéche* (A VIIa, c), *lăture*³ „lat de pânză” (A VIIa), *înt-o lăture* „într-o parte” (M VIIIa), cu var. *lătore* (S VIIIa, c), *de-o lătore* (S VIIIc), *plămâne* (A VIIIb, VIIa, J VI, OP VIIb, C V, Bt VIIb), *prápore* „steag bisericesc” (OP VIIa), *spíne* (C – Borza 1984a, 11), *țéve* „țevă” (S VIIa), cu var. *țévie* (3 sil.) (Bt VIIb), *úmere* (CU VI), cât și împrumuturi, precum *báce* „nene” (S VIIIc), *boálde* „prăvălie” (C VIIc), *suréte* „petrecere la culesul viei” (CU VIIa), sau neologismul *lítère* „literă” (A VIIa); cu forme de declinarea a III-a sunt atestate și numele zilelor săptămânii: *înt-o jóie* (C – Texte, 24), *o vínere* (C – Ann., 135). Păstrarea timbrului palatal al lui *ș, j* determină trecerea unor substantive de declinarea I la a III-a: *déje* „putină” (A VIIa, S VIIc), *léveșe* „supă, ciorbă” (B VIIb, V, A VIIa, S VIIb, Bt VIIa, CU VIIa), *pănúșe* (A VIIIa, S VIIIa), *păpúșe* (S VIIb), *úșe* (în toate localitățile) ș.a.

A fost înregistrată forma *un pești* „un pește” (S VIIIc), cu substantivul de declinarea a III-a trecut la a II-a.

La fel ca în întreaga arie vestică a dacoromânei, se păstrează forma arhaică (etimologică) a femininului *neáuă* (S VIIIc, OP VIIa, Bt VIIIb, VIIa, b, c); prin analogie, se încadrează în aceeași categorie și alte substantive din fondul vechi sau reprezentând derivate pe teren românesc ori chiar împrumuturi: *chelceáuă* „cale îngustă, călicea” (S VIIIc), *cureáuă* (Bt VIIIb), cu var. *curáuă* (M VIIIa), *jurdeáuă*

¹ Deoarece observațiile care urmează nu vizează aspectul fonetic, exemplele au fost literarizate, păstrând doar anumite forme specifice (*dă, dân, pă, leje* „lege” etc.). Pentru exemplele extrase din alte lucrări s-a păstrat transcrierea autorilor respectivi.

² În DA, s. v. *gingie*, este notată var. *gingină*, cu indicația „Mold., Trans.”; în DLR (s. v. *pecéte*) *peceată* este considerat „învechit”, iar *righită* și *sălcă* sunt „regionalisme”.

³ Forma *lătore*, preponderentă în secolul al XVI-lea (Gheție *et alii* 1997, 113–114), începe să fie înlocuită cu varianta de declinarea I în secolul al XVII-lea și mai ales în textele sudice (*ibidem*, 320).

„joardă, nuia” (Bt VIId), *șáuă* (OP – Purdi, 41), *ulceăuă* (S VIIIc, OP – Purdi, 41), *vânturăuă* „vânturătoare” (S VIIla), *verjăuă* „vergea” (C – Borza 1984b, 28).

Pentru substantive reprezentând împrumuturi mai noi se întrebuițează alternativ forme de declinarea I și de a III-a: *highéădă* „vioară” (A VIIc) – *highéghe* (Bt VIIla), *slăvină* „canea” (Bt VIIla) – *slăvine* (Bt VIIa), *crăstulă* „cratiță” (Bt VIIlb) – *crăstule* (CU V), *videră* „vadră, găleată” (A VIIla) – *videre* (A VIIla, S VIIla, c, VIIa, OP VIIa, Bt VIIb, CU VI).

1.2. G e n u l. *Slugă* se menține ca substantiv masculin: *un slugă* (A VIIla, Bt VIIla), *tăț slujii* (OP – Purdi, 46)⁴; la fel sunt utilizate *cătănă*: *un cătană* (OP – Purdi, 19, C VIIb), *șideu cătanile tăț* (OP – Purdi, 15), cu var. mai apropiată de etimon *un cotună* (B VIIla, A VIIc), pl. *cotuni* (A VIIc) și *găzdă*: *un gazdă a meu* (C VIIla).

Au fost notate și plurale care atestă variante masculine pentru *căier* – *chieri* (M VII), *mămunchi* – *mămunchi* (S VIIla).

Ca variante feminine în grai sunt notate: *agăjă* „salcâm” (Bt VIIa), *animălă* (C VIIla), *descântecă* „orație” (C VIIla), *flúieră* (OP – Purdi, 73, Bt VIIla)⁵, *măgăzină* (J VIIb, Bt VIIla), *plămână* (pl. art. *plămânile*) (A VIIlb, VIIa, J VI, C V, Bt VIIb) (cf. Borbély 1990, 40); *stâlp* este atestat în varianta neutră, pl. *stâlpuri* (S VIIlb, Bt VIIlb), ca și *méliț*, pl. *mélițe* (A VIIa, S VIIc).

Numeroase împrumuturi din maghiară sau din alte limbi apar atât în varianta neutră sau (mai rar) masculină, de regulă, mai apropiată de etimon, cât și feminină: *alitău* „capac (din lut ars) cu care se astupă gura cuptorului” (< magh. *elitő*) (A VIIc, S VIIc, Bt VIIb) – art. *alităua* (S VIIc), *bluz* (< magh. *bluz*) (A VIIa, Bt VIIa) – *bluză* (Bt VIIa), *bold* „prăvălie” (< magh. *bolt*) (A VIIla, VIIc, M VIIla, C VIIla) – *boaldă* (C VIIc) și *boalde* (C VIIc), *dugheán* „prăvălie” (< tc. *dükân*) (Bt VIIa, b, CU VIIa), cu var. mai apropiată de etimon *duchián* (Bt VIIa) – *ducheánă* (CU VI), *hold* (< magh. *hold*) (Bt VIIlb, VIIa, CU VIIlb, VIIb) – *hóldă* (B VIIa, A VIIla, S VIIlb, CU VIIlb), *láboș* „cratiță” (< magh. *lábás*), cu atestări din toate localitățile – *láboșă* (A VIIc), *oblác* „geam” (< magh. *ablak*) (A VIIla, VIIc) – *oblacă* (A VIIc), *piporós* „hârtie, act” (< magh. *papiros*), cu pl. *piporoáșe* (S VIIb) și *piporóși* (S VIIc), *réteș* „ștrudel” (< magh. *retes*) (Bt VIIb) – *réteșă* (M VII, Bt VIIa), *rișcás* „orez” (< magh. *rizskása*) (A VIIa, c) – *rișcășă* (A VIIb), *salvét* „șervețel de hârtie” (< magh. *szalvéta*) (Bt VIIb) – *salvétă* (Bt VIIla), *topánci* „bocanci” (< magh. *topánka*) (S VIIc) – *topánce* (S VIIlb), *zeler* „țelină” (< magh. *zeller*) (Bt VIIa) – *zeleră* (Bt VIIb) ș. a. În varianta feminină și neutră apare și substantivul *súcă* „obicei” (C V) – *suc* (OP VIIa), derivat din *sucú*.

1.3. N u m ă r u l. Pentru substantivul *an*, în toate localitățile și la majoritatea informatorilor, se păstrează pluralul etimologic *ai*, la fel ca în graiurile dacoromâne nord-vestice (Transilvania, Crișana, Maramureș) (Tratat, 372) și ca în graiurile

⁴ În textele vechi masculinul *slugă* era deja rar folosit (Densăianu, ILR, 93; Gheție *et alii* 1997, 116), în schimb, la nivel dialectal el se menține până astăzi în graiurile maramureșene de la sud și de la nord de Tisa (Tratat, 333; Gr. rom., 64), în cele crișene (Rusu 1963, 90) și în cele din nord-vestul Banatului (Tratat, 255).

⁵ Asemenea forme apar, îndeosebi, în Transilvania și Banat (Tratat, 255, 371).

românești din estul Republicii Moldova (Dialectologie, 135) și din Ucraina (Gr. rom., 64). La fel, singularul *paș* (*paș cu paș* – CU VIIIa) este cunoscut într-o arie largă din graiurile de tip nordic (Tratat, 372; Gr. rom., 64).

Cu o frecvență deosebit de ridicată sunt atestate pluralele feminine în *-e*: *arîpe* (A VIIa, b, S VIIIc), *beșice* (B VIIIb), *brânce* „mâini” (B VIIIa, S VIIIa, M VIIIa), *biserică* (CU VIIIc, VIIc), *buruiene* (S VIIIb), *câne* (OP – Purdi, 58), *căpățâne* (A VIIc, S VIIc), *chinepiște* „cânepiști” (A VIIIa, b), *clôște* (Bt VIIa), *douce* (M – Petrușan, 15), *duminică* (S VIIIa), *fântâne* (S VIIa), *furce* (S VIIIa), *găine* (A VIIa, c), cu var. *ghiine* (S VIIb) și *ghine* (A VIIIa), *gure* (A VIIa), *lăcrăme* (OP – Purdi, 38), *lâmpă* (S VIIIc), *limbe* (S VIIIc), *lumine* (S VIIc, M – Ann., 134), *mașine* (A VIIIa, S VIIIc), cu var. *moșine* (S VIIIa), *minciune* (A VIIa, OP VIIa), *munce* (M VIIIb), *nuce* (A VIIIa, b, S VIIb, M – Martin 1983, 16), *puice* (A VIIa), *puste* (OP – Purdi, 14), *roche* (S VIIb), *săptămâne* (S VIIIb), *scândure* (S VIIIa, M VIIIa), *scrisoare* (art. *scrisoarele*) (S VIIIb), *tuce* „bibilici” (Bt VIIa), cu var. *tucce* (Bt V), *văce* (S VIIIc) ș.a. După cum se poate observa, fenomenul, considerat învechit din punctul de vedere al limbii literare⁶, vizează, pe lângă elementele moștenite, și substantive mai noi, împrumutate din diverse limbi. Totodată, deși el apare în toate localitățile, frecvența cea mai semnificativă o are în cele trei sate (B, A, S) caracterizate, în general, printr-un conservatorism mai accentuat.

Variantele inovatoare în *-i* se întâlnesc și ele, dar cu excepția lui *căși*, notat în B, S, J, OP, C, Bt, CU, cu var. *căsi*, frecventă în A, M, C și sporadică în B, S și OP (cf. Borbély 1990, 41), apar cu frecvență mai redusă: *ăți* „ațe” (M VIIIb), *cămeri* (CU VIIIa), *colibi* (CU VI), *crăpi* „capre” (S VIIIa, M VIIIa), *haini* (în var. *han*) (S VIIIa), *măși* „mese” (CU VIIb), *pămi* (C V), *pietri* (S VIIIa), *ruzi* „prăjini” (Bt VIIIb), *uliți* (CU VIIIc), *zicăli* (Bt VIIIb)⁷.

Continuând o tendință manifestată încă din limba veche (Densusianu, ILR, 103–106), formele de plural în *-uri*, la fel ca în toate graiurile dacoromâne actuale, s-au extins, întâlnindu-se atât la neutre: *brățuri* „mănunchiuri” (B VIIIa), *căpuri* „pălării de floarea soarelui” (S VIIa), *căpuri* „mlădițe de viță de vie” (Bt VIIIa), *fusuri* (A VIIc), *grăduri* „grade, procente de alcool” (S VIIIa), *grămuri* (S VIIIc), *orașuri* (C VIIIa), *sémnuri* (Bt VIIIb), cât și la feminine: *cólnuri* „colibe” (Bt VIIIa), *fabriciuri* (CU VIIIc), *iernuri* (Bt VIIa), *părțuri* (J VIIa), *plăcinturi* (M – Borbély 1990, 88), *școluri* (S VIIIc), *vrăjburi* (S VIIIb).

Sunt atestate și plurale neutre în *-e* la substantive pentru care în limba standard se folosesc cele în *-uri*: *aluâte* (B V), *glóade* „noroaie” (S VIIa), *șîre* (de sârmă) (S VIIIc) ș. a. Uneori, cele două variante de plural au rolul de a marca sensuri diferite: *morminte* „cimitir” (OP VIIa, J VIIa, Bt VIIb, CU VIIa, b, c, VI, Vb) – *mormânturi* „morminte” (S VIIIb, VIIc, Bt VIIIa).

⁶„Procesul de înlocuire a lui *-e* prin *-i* era practic încheiat pe la 1640, în toate zonele, la substantive ca *limbă*, *poruncă*, *pără*, *viață*”. „La fel se comportă unele substantive cu radicalul terminat în *c* (*bășică*, *duminică*, *falcă*, *furcă*, *luncă*, *muncă*), în *g* (*rugă*, *verigă*) și în *r* (*gură*, *măsură*, *seară*, *fară*), care încă din sec. al XVI-lea fac pluralul în *-i*” (Gheție et alii 1997, 119).

⁷Referitor la extinderea pluralului feminin în *-i* și la aria formelor de acest tip, vezi, în special, Todoran 1972.

Pronunțarea dură a consoanelor *r, s, z, ț* explică prezența pluralelor în *-ă* la substantive feminine: *blúză, coasă, găliță, măță* și neutre: *brăță, cucuruză, izvoără, ogoără, văsă* ș. a., întâlnite în toate localitățile⁸.

Substantivele neutre terminate în *-ăy, -ey* au pluralele în *-ăyă, -eyă*, variantă specifică, mai ales, nordului, nord-vestului și sudului Transilvaniei (Todoran 1978, 48): *hârdăuă* (S VIIIc), *lepedeăuă* (Bt VIIa, VIIa), cu var. *lipideăuă* (B VIIb, A VIIa, M VII), *lepedeăuă* (B V, S VIIc). *lebedăuă* „tălpigi la războiul de țesut” (M VIIIb, VII), cu var. *libidăuă* (OP VIIb).

Pluralele *ceásur* (B V), *ficiór* (A VIIIa), *mormántur* (S VIIIa), *sămmur* (Bt VIIIb), *ștérgur* (CU VIIb) etc. se explică prin particularitățile fonetice caracteristice.

1.4. C a z u r i l e. Cazurile o b l i c e sunt redade, sporadic, prin forme sintetice și, cel mai frecvent, prin forme analitice.

1.4.1. Pentru genitiv, în cele trei localități caracterizate printr-un conservatorism accentuat, B, A, S, sunt atestate forme nedeclinate, întâlnite în special la nume proprii: *Vasile al Marc* (A VIIIa), *postu Crăciun* (A VIIIa), *sămbăta Crăciun* (B VIIc), la nume de rudenie (însoțite de adjective posesive): *fata soru-mea* (A VIIc), *a soru-mea fată* (A VIIIa), *in locu frate-so* (S – Ann., 137), *casa tătâne-sî* (B VIIIb), dar și la alte substantive: *dănantea ochii mei* (S VIIIc), *naintea poiată* (S VIIIa), forme notate în limba română veche (Densusianu, ILR, 244)⁹ și, astăzi, la nivel dialectal, în graiurile crișene și în Oaș (Tratat, 303, 317).

Formele analitice (preferate datorită concreteții sporite în raport cu cele sintetice), constituind o trăsătură a limbii române, activă în toate graiurile, se realizează cu ajutorul prepozițiilor + acuzativul:

– *la*: *capu la măță* (S VIIIc), *pruncu la bătrâna* (S – Ann., 136), *uătii la ursoaică* (OP – Purdi, 28), *ușa la ocol* (OP VIIa), *pă pragu la ușe* (S – Ann., 141), *mă-sa la noru-mea* (B V), *în pod la casă* (M VIIa), *toartele la păhar* (C VIIIa);

– *de*: *hotaru dă sat* (A VIIIa), *la pragu dă iștalău* (C – Ann., 142), *la călcarea dă grău* (Bt VIIa), *spălatu dă vase* (Bt VIIa), *coada dă lingura* (Bt VIIa), *la sfințitu dă soare* (CU VIIIa);

– *de la*: *talpa dă la casă* (OP – Purdi, 106), *capu dă la bălaur* (*ibidem*, 112), *pe fundu dă la Murăș* (CU VIIIc).

1.4.2. Dativul se realizează mai ales prin forme analitice construite cu prepoziții + acuzativul:

– *la*: *la tătă femeia o la tăt bărbatu să dă* [colac] (A VIIa); *i-s unchi la Ioani* (S VIIIc); *nu i-i bine la pruncuțu-so* (M – Petrușan, 19); *mă trimitea și îi duc la domnu* (J VIIb); *să-i fie junere la împăratu* (OP – Purdi, 18); *ni-i tare sete nouă și la mama* (*ibidem*, 122); *nu le-o avut bai la oameni* (C VIIIa); *i-o părut bine la ungur* (C VIIIa); *țucu-i gura la Neculai* (C – Borbély 1990, 85); *sclobozea sânje la*

⁸ Desinența de plural *-ă* la substantive terminate în *-r* era curentă în textele românești vechi din toate regiunile (Gheție *et alii* 1997, 121).

⁹ În limba română veche, nedeclinarea numelor proprii în asemenea contexte este motivată prin dorința de a păstra intact numele „social”, de identificare a persoanelor (Coteanu 1969, 126). Probabil că fenomenul, conservat în anumite graiuri, s-a extins, ulterior, și asupra altor substantive.

cal (C VIIb); *mulțam la Dumnezeu* (Bt VIIIa, VIIa); *făceau chimeși la bărbați* (Bt VIIa); *mă rog la drag Dumnezeu* (CU VIIa);

– **cătă** „cătred” este frecvent în special după verbe *dicendi*: *o grăit cătă mama* (S VIIb); *zis-am cătă ficior* (OP VIIa).

1.4.3. Acuzativul cu funcție de complement direct apare precedat de morfemul **pe** și la nume de obiecte: *mama tăt o făcut pă prescuri* (A VIIa), *spuneau pă povești* (OP – Purdi, 100), *tăia pă lemne* (*ibidem*, 69). Adesea complementul nu este anticipat sau reluat prin pronume: *bate pă fată* (S VIIIb), *strigă pă băiat* (OP – Purdi, 120). Ambele trăsături sunt atestate în limba veche¹⁰.

1.4.4. Pentru vocativ semnalăm formele masculine nearticulate în **-e**, specifice textelor vechi (Densusianu, ILR, 107), cu precădere celor nordice (Gheție *et alii* 1997, 123) și frecvente în graiurile crișene (Teaha 1961, 91): *bace* (A VIIIa, VIIc, S VI, M VIIIa), *vărtace* „ortacule” (OP – Purdi, 30), *Rade* (C – Texte, ?7).

2. ARTICOLUL

2.1. *Articolul hotărât* pentru **genitiv-dativ** se utilizează proclitic, în forma contrasă **lu**, variantă care a dobândit funcția de morfem cazual¹¹, fiind folosit pe lângă substantive nedeterminate, indiferent de gen și de număr: *a lu Budoai socru* (A VIIIa), *tata lu fată* (S VIIIc), *a lu părinț* (J VIIa), *găina lu babă* (OP – Bucin 1992, 41), *a lu mireasă frate* (C – Borza 1984a, 12), *a lu mireasă goști*, *pupu lu pană* „bobocul florii” (Bt VIIa), *vorbele a lu unguri* (Bt VIIIb), *loza lu vie* „mlădița viei” (Bt VIIIa), *dăsupra lu vas* (Bt VIIa), *porcii a lu sat* (CU VIIa). Varianta *lu* apare uneori și enclitic: *sâmbăta Crăciunulu* (B VIIIa), *floarea soarelu* (A VIIIa), *înaintea cuptorulu* (S VIIc), *pruncu țăganulu* (S VIIIc).

Pentru genitivul articolului hotărât au fost înregistrate formele vechi **ali** și **li**, folosite pe lângă nume proprii masculine: *hotaru ali Blaier* (B VIIIa), *ali Imbre* (A VIIIb), *ali Cadar*, *ali Loși*, *tata li Ioani* (A VIIIa), *Toadere li Filip* (A VIIc), *li Moga Crăciun* (M VIIIb), dar și pe lângă nume feminine ungurești (nedeclinabile): *fata li Joși neni* (A VIIc) ori pe lângă nume de rudenie: *ali fratele li omu meu* (B VIIb), *ali frate băiat* (B VIIIa)¹².

2.2. *Articolul posesiv-genitival*, întrebuințat în forma invariabilă **a**, ca în majoritatea graiurilor dacoromâne, cu excepția celor muntenești, apare adesea între un substantiv articulat și un determinant, la rândul său marcat din punctul de vedere

¹⁰ Ov. Densusianu, în ILR, 239, 240, subliniază că în secolul al XVI-lea *pre* era mult mai frecvent în textele netraduse, ceea ce atestă caracterul popular al acestei particularități. Pentru alte exemple și comentarii mai ample, v. *infra*, sub **Prepoziție**.

¹¹ Ion Coteanu consideră că *lu*, folosit enclitic și proclitic, provine din lat. *illo*, dativ al lui *illus* (Coteanu 1969, 123).

¹² Originea acestei variante a articolului a fost mult discutată în lingvistica românească. Părerea împărtășită de către cei mai mulți dintre autori este că dacoromânescul *ali*, *li* și aromânescul *ali* (de pe lângă numele proprii feminine) nu au origine comună; forma din dacoromână este rezultatul reducerii diflongului *-ui* din *lui*, reducere produsă atât în varianta ante- cât și în cea postpusă (Coteanu 1969, 127). Folosirea lui *li* este atestată într-o arie destul de extinsă din Crișana, vestul Transilvaniei, Munții Apuseni (Tratat, 303, 317).

al cazului, realizându-se o dublă articulare: *tata a fetii* (B VIIb), *soru-sa a mamei* (A VIIa), *tata a meu* (A VIIIb), *părinții a noștri* (M VIIIb), *neamurile a lu tata* (OP VIIa), *în satu a ei, năntea a mea* (Bt VIIb), *maica a lui* (CU VIIa). Formele cu dublă articulare, atestate în limba veche (Densusianu, ILR, 334), se întâlnesc astăzi în sudul Basarabiei, în Transnistria, în nordul Bucovinei și al Maramureșului (Gr. rom., 68).

3. PRONUMELE

3.1. Pronumele personal. Chestiunile privitoare la pronumele personal se referă atât la aspecte formale, cât și la unele utilizări specifice.

3.1.1. Formele atone silabice de dativ apar, sporadic, în contexte în care norma limbii literare acceptă doar varianta nesilabică sau pe cea cu *î-* de sprijin: *io-a dat* (A VIIc), *mi trabă* „îmi trebuie” (S VIIc), *mi u-ai dat* (OP – Purdi, 125), *li mîncă* (M VII), *mi o-am făcut* (C VIIIa), *și o trebuie* (Bt VIIIa), particularitate atestată și în alte graiuri românești vorbite în afara granițelor țării situate în stînga Nistrului, în nordul Bucovinei și în sudul Basarabiei (Gr. rom., 70).

Forma atonă de dativ pers. 1 sg. apare în varianta depalatalizată *m-* (în loc de *mi-*). Ne referim doar la situații în care pronumele se află înaintea unei vocale din cuvântul următor: *m-aduc aminte* (B V, Bt VIIIb), *m-o fost dragă* (B VIIIa), *d-alea nu m-o dat* (B VIIb), *m-ajută mie* (A VIIIb), *m-am luat un vițal* (S – Ann., 140), *nu m-oi lăsa țara* (S VIIIc), *aice m-o fost casa* (M VIIIa), *m-o fost milă* (J VIIb, C VIIb), *m-or dat dă tâte* (Bt VIIIa), *m-o făcut tata furcă* (Bt VIIa), *m-aduce* „îmi aduce” (CU VIIb), *limba română m-o place* (CU VI). Textele înregistrate atestă această particularitate în toate localitățile cercetate, ceea ce se explică prin repartiția fenomenului în graiurile dacoromâne învecinate: el acoperă, în primul rând, Banatul și apoi sud-vestul Transilvaniei și sudul Crișanei, întinzându-se până către Oradea (Urițescu 1980, 207–208).

Mai rar apare forma depalatalizată *n-* pentru *ne-* la pers. 1 pl.: *n-am născut* (A VIIIb), *satu n-o fost aice* (A VIIIa), *n-or dat mîncare* (Bt VIIIa), *n-o cântat* (Bt VIIa) și chiar *l-* „le-” pentru persoana a 3-a pl.: *l-ar plăcea* (S VIIc), *l-o vorbit* (J VIIb)¹³.

3.1.2. Pentru forma atonă de acuzativ pers. a 3-a sg. masculin se folosește, cu o frecvență redusă, varianta *li* în postpoziție: *și-i ajut a curăși-li* (A VIIIb). Întrucât în graiurile cercetate postpunerea pronumelor atone este o caracteristică generală (v. cap. Topica), considerăm că forma amintită reprezintă o variantă a formei vechi *-lu* (cf. Densusianu, ILR, 263: *il luo-lu* „il luă”)¹⁴, cu transformarea lui *-u* în *-ă* sau *-î*, ca și în alte cazuri atestate în aceste graiuri: *ănt trăbă* „îmi trebuie” (S VIIc).

¹³ Fenomenul depalatalizării, atingând, pe lângă *m*, *n*, și alte consoane, este foarte activ în graiurile românești din Ungaria (v. cap. Fonetica).

¹⁴ În limba română *î-* protetic (de sprijin) la pronumele personale atone începe să apară, ca inovație, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Gheție et alii 1997, 126), ceea ce ne face să credem că forma *li* (*lă*) exista în acea perioadă și, având deja un element de sprijin (*-î*, *-ă*), nu a mai fost nevoie de altul.

Ulterior, forma postpusă s-a extins și la situațiile cu pronumele antepus: *li tau „îl tai”* (S VIIc). Particularitatea a mai fost atestată pentru graiuri românești din aria transnistreană, pentru nordul Bucovinei (Gr. rom., 70) și pentru nordul Republicii Moldova (Dialectologie, 151).

Pronumele aton de acuzativ pers. a 3-a feminin *o* apare, ca în limba veche (Densusianu, II R, 263), aproape exclusiv, antepus auxiliarului de perfect compus. El este folosit atât în varianta silabică: *o am vândut* (B VIIIa), *o am făcut* (A VIIIa), *o am curățat* (S VIIIb), *o ai pus* (M VII), *o am spălat* (OP VIIa), *o am văzut* (C V), cât și ca semivocală: *o-am făcut* (B VIIIa), *o-am copt* (S VIIc), *o-am gătat* (S VIIIc), *u-o pus* (S VIIc), *u-o cerut pă Anuță* (OP VIIa), *o-am frământat* (C – Borbély 1990, 84). Transformarea lui *o* în semivocală a facilitat apariția formelor *w-am cumpărat asta* (S VIIb), *v-am măturat* (S VIIc). Particularitatea are o frecvență mai redusă în Bt și CU. Rareori pronumele este reluat după verb: *o-ai fi jucat-o* (A VIIIa), *o-am țapat-o* (C VIIc), *o-am bătut-o* (CU VIIa).

3.1.3 O oarecare nesiguranță în exprimarea raporturilor cauzale, puternic marcată prin variantele analitice, explică apariția unor construcții neobișnuite în limba română: *în vremea dă noi „în vremea noastră”* (S VIIIc), *cu vrăstă dă mine „de vârsta mea”* (S VIIIc), *în vremea lu noi „în vremea noastră”* (CU VIIa).

3.1.4. Pronumele personale de politețe au forme specifice, comune cu o mică zonă din aria vestică a dacoromânei (pct. 27, 105, 316 din ALRM II, s. n., vol. IV, h. 1381, 1383): pentru pers. a 2-a sg. *dumetá* (A VIIIa, S VIIIc, M VIIIa, C VIIIa), genit. *dumetále* (CU VI), pentru pers. a 3-a sg. *dumesále* (A VIIc, S VIIb), iar pentru pers. a 2-a pl. *dumăvoástră* (S VIIIc), *dumevoástră* (C VIIIa).

3.2. Pronumele posesiv prezintă doar particularități formale, explicabile prin fonetica graiului. Astfel, fenomenul depalatalizării determină apariția lui *ma „mea”*: *inima ma* (S VIIIc), *supărarea ma* (OP VIIa), reducerea grupului consonantic *-str-* la *-st-* explică formele *nost(u)*, *noastă*, *noaste*, întâlnite în toate localitățile, iar transformarea lui *-st-* în *-șt-* se manifestă în varianta *noaște „noastre”*, prezentă, de asemenea, la majoritatea informatorilor (A VIIb, S VIIc, M VIIIa, b, VII, C VIIc, CU VIIIa, b).

3.3. Pronumele și adjectivul demonstrativ apar sub forme variate de la sat la sat, de la informator la informator și, adesea, chiar în graiul aceluiași vorbitor.

3.3.1. Inventarul demonstrativelor este, așadar, destul de bogat, mai ales dacă se are în vedere aria relativ restrânsă la care ne referim.

3.3.1.1. Demonstrativele de apropiere se întâlnesc sub următoarele forme: *ăst(a)*, *asta*, *ăștia*, *astea /ăștea / aștea /ăștea* (B VIIIb, VIIb, V, A VIIIa, VIIa, c, S VIIIb, c, VIIb, c, M VIIIa, b, J VIIIb, VIIb, VI, OP VIIa, b, V, C VIIIa, VIIb, Bt VIIIa, b, VIIa, CU VIIIa, b, c, d, VIIb, c, VI); *ai(e)st(a)*, *aiasta*, *aiăștia*, *aeștea /ăștea* (B VIIb, J VIIIb, VIIb, Bt VIIIa, b, CU VIIIa, b, VIIb, c, VI); *iest(a)*, *iasta*, *ieștia*, *iestea / ieștea* (A VIIIb, VIIc, S VIIIc, VIIb, M VIIIa, J VIIb, OP VIIa, Bt VIIIa, b, CU VIIIa, c, d, VIIb). O singură dată a fost notată forma *hestea* (C VIIIa).

3.3.1.2. Demonstrativele de departare apar sub formele: *acel(a)*, *ace(e)a*, *acei(a)*, *acele(a)* (B VIIIa, b, VIIb, A VIIIb, VIIa, S VIIIa, b, c, VIIa, b, c,

V, M VIIIa, VII, J VIIIa, b, VIIa, b, OP VIIa, b, C VIIIa, VIIb, Bt VIIIb, VIIa, b, c, CU VIIIa, b, c, VIIa, b); *ala/ăla, aia, ăia, alea/ălea/elea* (B VIIIa, b, VIIb, A VIIIa, VIIa, S VIIIb, VIIb, c, J VIIIa, b, VIIb, VI); *cela, ce(e)a, cei(a), cele(a)* (B VIIIa, V, A VIIIa, S VIIIa, c, M VIIIa, b, VII, OP VIIa, V, C VIIIa, VIIb, c, V, Bt VIIIa, b, VIIa, b, CU VIIIb, VIId, V). Mai rar este atestată forma veche *ceal(a)* (OP VIIa, C V, CU VIIIa).

Compusele întâlnite sunt *ceialaltă* (CU VI), *ceialalți* (C V, CU VIIIc, VI).

3.3.2. U t i l i z a r e a demonstrativelor prezintă anumite particularități specifice unor arii mai mult sau mai puțin restrânse ale dacoromânei.

3.3.2.1. Sistemul *ai(e)sta / acela*, considerat de Magdalena Vulpe drept o caracteristică a graiurilor maramureșene (Tratat, 337 și h. 117), întâlnit și în Maramureșul de la nord de Tisa, în nordul Bucovinei și în zona transnistreană (Gr. rom., 72), funcționează în toate localitățile cercetate.

3.3.2.2. Adjectivele demonstrative apar atât după substantivul determinat, cât și, mai ales, înaintea acestuia (v. și cap. **Topica**). La fel ca în majoritatea graiurilor dacoromâne nordice, demonstrativul antepus (ca și cel postpus) este marcat, în cele mai multe cazuri, de deicticul *-a*: *acesta / aiesta / iesta om; acela / ăla om*. Au fost atestate însă și adjective postpuse fără *-a*: *canalu ăst* (M VIIIa), *omu acel* (CU VIIa) ș. a.

3.3.2.3. Varianta *cel(a), ce(e)a* ... cu valoare adjectivală și folosită cel mai adesea înaintea determinatului se utilizează, de regulă, cu sensul compuselor demonstrative *celălalt, cealaltă* ..., topica dobândind în această situație funcție lexicală: *cela sat* (S VIIIa, M VIIIb, OP VIIa, C V), *cel om* (C VIIc), *în ceea săptămână* (Bt VIIb), *cele case* (S VIIIc), *ceea uliță* (M VIIIb), *în cel an* (C VIIIa, VIIc). Particularitatea explică numărul mic al atestărilor pentru demonstrativele compuse.

3.4. Pronumele relativ

3.4.1. Pronumele relativ *cine* are o frecvență ridicată, fapt explicabil prin funcțiile pe care le înglobează în aceste graiuri.

3.4.1.1. În toate localitățile, *cine* cu valoarea lui *care* introduce subordonate atributive determinând un substantiv sau un pronume (personal, demonstrativ, nehotărât): *este oameni cine îl pune* [pe mort] *sus și este patru oameni cine-l ia jos* (A VIIc); [grâu] *o fost a lor, cine-l tăia* (S VIIIb); *erau ștregari cine or împletit, cine or făcut* [paivanuri]; *n-o fost altu cine să cumpere* (Bt VIIIa); *turcomanu cine o ocupat teritoriu ăsta; acela cine mere* (Bt VIIIb); *erau săbăi cine coseau; bătrănu cine n-o [= ne-a] cântat la biserică* (Bt VIIa). Acest conectiv este, în general, rar folosit în graiurile actuale (Vulpe 1980, 133), în timp ce în limba veche era destul de bine reprezentat (Densusianu, ILR, 122; Rosetti, ILR 559)¹⁵.

3.4.1.2. Ocurențele sunt mult mai numeroase pentru *cine* introducând o subiectivă de tipul *este cine*, în care *este* are sensul „există, se află”: *este cine pune și boși* (B VIIb); *nu este cine să-i mântuiască* (S VIIIc); *o fost cine să o iei* (S VIIc); *este cine să facă* (J VIIb); *n-o fost cine să cumpere ouă* (C VIIb); *era cine făcea d-aștea* (Bt VIIIa); *o fost la cine nu i-o prea împărut* (Bt VIIIb); *fost-o cine d-aceea o avut* (Bt VIIa). Această modalitatea de construire a subiectivelor,

¹⁵ Exemplele din textele vechi nu lasă loc unei eventuale păreri că exprimarea atributivei în acest fel ar putea fi rezultatul influenței maghiare (cf. Marin 2000, 200; Marin 2001, 43).

neobișnuită în limba română actuală¹⁶, reprezintă încă una dintre situațiile întâlnite în limba română veche în care *cine* are valoarea lui *care*¹⁷.

3.4.2. Pronumele relativ *ce* este, de asemenea, folosit frecvent. El introduce atributive având drept element regent pronume (mai ales demonstrative) și substantive (nume de ființe și de lucruri): *arma aceea ce amu o fost* (S VIIIc); *albie de pită ce-o făcut care umblau pă sate* (S VIIc); *aiesta ce-o fost* (J VIIb); *fata aceea ce mi-i la Jula* (OP VIIa); *măsărița asta albă ce-i cosută* (Bt VIIa); *este om ce-afumă carnea*; *măcelar am ce-m taie porcu* (CU VIIa); *predicatoru ce vine mâne* (CU V). Trăsătura, considerată dialectală, specifică ariilor conservatoare¹⁸ precum Maramureșul, Crișana, Banatul (Vulpe 1980, 130–133), a fost semnalată și pentru graiurile maramureșene de la nord de Tisa și pentru cele din nordul Bucovinei (Gr. rom., 72–73).

3.4.3. Conectivul *care* este întrebuințat, ca și *cine*, pentru introducerea subiectivelor cerute de *a fi* „a exista, a se afla”: *este care cu lingurița o face*, *este care ia cu lingura* (B VIIb); *este care are vier* (B VIIIa); *este care nu primește* [colindătorii]. *este care primește* (A VIIa).

3.5. Pronumele și adjectivul nehotărât. Pentru această categorie de pronume (și adjective), reținem, pe de o parte, existența unor forme specifice și, pe de altă parte, valori și întrebuințări diferite față de cele din limba standard sau din alte graiuri.

3.5.1. Privitor la *invențiarul de forme*, se remarcă frecvența compuselor, în special, cu elemente românești și, mai rar, maghiare:

- **ăcar-**: *ăcarce* (J VIIb);
- **ăltu-**: *ăltă-*: *ăltăce* „altceva” (Bt VIIb), *ăltăceea* „altceva” (CU VIIIa), *ăltăceva* (A VIIc), *ăltucine* (C V);
- **fiște-**¹⁹: *fiștecare* (S VIIIa, VIIa, C VIIIa, CU VIIIc, VIIc, VI), cu var. *fiștecare* (CU VI);
- **măcar-**: *măcarcare* (Bt VIIa), *măcarce* (OP VIIa, V, C V);
- **oare-**: *oarecé* „ceva” (S VIIIc, VIIb, c), cu var. *oárice* (A VIIc, S VIIIa, c), *oarecéte*²⁰ (S VIIc), *oáricete* (B VIIb, A VIIc, S VIIc), *oricíte* (S VIIc), *oarecevá* „ceva” (A VIIa), *oarecine* „cineva” (B V, S VIIIc, VIIb, CU VIIIb), *oárecineva* „cineva” (S VIIIa, C VIIIa), cu var. *várecineva*²¹ (S VIIIa).

¹⁶ În vorbirea populară, pentru redarea aproximativă a ideii cuprinse în astfel de fraze, se utilizează construcții infinitivale precum *are cine-și aduce apă*, *care*, însă, de regulă, apar în formă negativă (cf. Vulpe 1980, 110). Pe de altă parte, graiurile dacoromâne nu agreează folosirea lui *a fi* pentru exprimarea acestor construcții (*ibidem*, 110), iar ocurența elementului subordonator *cine* în cadrul subiectivelor este neglijabilă (*ibidem*, 119), conectivul preferat pentru redarea acestui raport sintactic fiind *care* (Marin 2002, 43).

¹⁷ În lucrările de istorie a limbii române nu este discutată construcția de tipul *este cine*. Exemple pentru astfel de subiective ne-au fost oferite de către Mirela Teodorescu, din *Psaltirea Hurmuzachi*: *nu erau cine se-i scoafă*; *doară iaste cinre se înțeleagă*, și de către Dana Zamfir, din *Biblia de la București* (1648): *este cine face așa*.

¹⁸ În limba română veche *ce* era folosit atât pentru lucruri, cât și pentru ființe (Gheție *et alii* 1997, 129).

¹⁹ Pronumele nehotărâte compuse cu *-te-* sunt considerate, în general, „învechite și dialectale” (Ciobanu, Hasan 1970, 196).

²⁰ Cele mai multe forme cu *-te-*, *-te* se întâlnesc în aria vestică a dacoromânei, respectiv în graiurile crișene și în cele din Ungaria (Marin 2001–2002). Acest sufix, având rolul de a sublinia caracterul nedefinit al pronumelor și adverbilor care îl conțin, își are originea în pronumele relativ *ce* (*ibidem*).

²¹ În graiurile românești din Ungaria, adeseori $\mu > w > v$ (v. cap. **Fonetică**).

Toate aceste compuse, dintre care cele cu *oare-* au cea mai mare frecvență, sunt considerate în dicționarele limbii române (DA, DLR, DEX) fie regionalisme, fie cuvinte învechite.

Adjectivul pronominal nehotărât *vreo* este atestat sub forma *o* (B VIIIa, V, A VIIc, S VIIIb, VIIc, J VI), reprezentând rezultatul unei evoluții fonetice specifice graiurilor cercetate: *vreo* > *vro* > *vo* > *wo* > *uo* > *o*.

Cu valoare de adjectiv pronominal nehotărât este întâlnit *tăre* „oarecare”: *puteau prinde dă doică pă tare șăgană* (M – Petrușan, 15); *la beserică merau [sic!] nănașe, moașe și tare soră d'-a mării* (*ibidem*, 23); *pune ochii pă tare nevastă* (C VIIIa); cuvântul este atestat cu acest sens în DA sub forma *atare*, cu indicația „Transilv.” și cu citate mai ales din limba veche, iar pentru graiurile din Crișana este notat de Teofil Teaha (1961, 171, 174).

3.5.2. Valorile și contextele de ocurență relevă câteva particularități comune cu alte graiuri sau specifice unor arii restrânse.

3.5.2.1. Adjectivul nehotărât *alt*, *altă* ... este folosit în formă articulată: *altu rând* (B VIIIa), *altu sat* (CU VIIIc), *alta ușe* (OP VIIa), *alții oameni* (Bt VIIIa, CU VIIIb), *în altele părți* (C VIIIa) ș. a. Particularitatea, neadmisă de norma limbii literare, se întâlnește în toate graiurile dacoromâne, având însă o frecvență sporită în cele de tip nordic (Gr. rom., 73–74), și ea evidențiază neutralizarea opoziției adjectiv – pronume (Vulpe 1987, 307). În graiurile românești din Ungaria fenomenul este general și frecvent.

3.5.2.2. Pronumele *ceva*, antepus substantivului, este întrebuințat cu valoare adjectivală, având sensul „oarecare”; această valoare particulară este întâlnită în toate graiurile dacoromâne de tip nordic (Tratat, 374).

3.5.2.3. *Tot*, *toată* ... (în var. *tăt*, *tătă* ...) este folosit cu sensul „fiecare”, sens, de asemenea, caracteristic ariei nordice a dacoromânei (inclusiv graiurilor românești din Ucraina; Gr. rom., 73): *tăt omu, în tătă noaptea*. Spre deosebire de majoritatea zonelor de ocurență, în care, indiferent de sens, adjectivul în discuție însoțește forma articulată a substantivului determinat (*tot satul* „întregul sat”/ *tot satul* „fiecare sat”), în graiurile din Ungaria, atunci când *tot* înseamnă „fiecare”, substantivul apare de cele mai multe ori în formă nearticulată: *în tătă casă* (M VIIIa), *în tătă zî* (S VIIIa, VIIb, OP V, C VIIIa, V, Bt VIIa, CU VIIIa), *în tăt an* (S VIIIb, OP V). Trăsătura este specifică limbii române vechi (Densusianu, ILR, 243), iar astăzi se mai păstrează într-o arie restrânsă din vestul României (pct. 53, 64, 310, 325) (v. ALR II, s. n., vol. IV, h. 1748).

3.6. Pronumele (nehotărâte) negative sunt atestate sub forme învechite sau regionale: *nîme* „nimeni” (B VIIb, V, A VIIIb, c, VIIa, b, c, S VIIIc, VIIa, b, VI, M VIIIa, b, VII, OP VIIa, C VIIIa, VIIa, b, c, Bt VIIIa, VIIa, CU VIIIa, b, VIIc, VI, V), cu var. *nîmeri*, dat. *nîmurîi* (S VIIIc) și *nîmărîi* (B VIIIb), *nîmete* (B VIIIb); *nîmică* (B VIIb, V, A VIIIa, b, VIIb, c, S VIIIa, b, c, M VII, CU VIIIb).

Pronumele negativ *nîmic(a)* este utilizat cu valoare adjectivală, determinând substantive pe lângă care are sensul „de nici un fel”: *nu e nîmic supărare* (C VIIIa); *nu-i nîmic bai* (Bt VIIIa); *nu mi-o trăbuit nîmic pașaport* (Bt VIIb); *nu-i nîmic problemă* (CU VIIIb); *nu beau nîmic băutură dă cinci ani* (CU VIIIb).

Ov. Densusianu (ILR, 126) semnalează prezența acestui sens al lui *nîmic* în *Palia de la Orăștie* (1582): *nemică lucru*, considerându-l „o utilizare curioasă”. Dacă aceasta ar fi fost singura atestare, s-ar fi putut crede că este vorba de un calc

lingvistic după maghiarul *semmi gond* „nimic grijă, nici un fel de grijă, de problemă” (Marin 2002, 39). Întrucât, însă, în limba veche *nimic* (*nemica*) este atestat și în alte texte cu aceeași valoare (*Nemica adevăr grăiesc*, întâlnit în *Lucrul apostolesc. Apostolul* lui Coresi, cf. DLR s. v. *nimic*) și dat fiind faptul că în textele vechi acesta apare adesea ca adverb cu sensul „deloc, defel” (*nemică să ne mălim*, apud Densusianu, ILR, 173), sens cu care putea fi folosit și ca determinant al numelui, înseamnă că, de fapt, și în acest caz avem de a face cu păstrarea valorii pronumelui din limba română veche.

4. ADJECTIVUL

4.1. La adjectivele cu tema în **c, g** apare pluralul feminin în **-e**: *fete mice* (B V), *când eram mice* (A VIIb), *d-alea mice* (S VIIIb), *gace larje* (A VIIa, M VIIIb), *rochii larje* (Bt VIIa), *rochii lunje* (S VIIb), *haine lunje* (A VIIa, c, S VIIc). La fel se prezintă pluralul feminin al adjectivului *roșu*: *celea roșie* (A VIIIb), *jumere roșie* (A VIIc).

4.2. Adjectivele cu o singură terminație: *mare*, *subțire*, *tare* au fost notate în formă invariabilă: *două cepe nu tare mare* (B V), *ungurii cei mai mare* (S VIIIc), *o trăit pă mare picioare* (S VIIIc), *așa români mare sântem* (OP VIIb), *școli mai mare* (Bt VIIb), *mațele cele subțare* (B VIIb, A VIIa, Bt VIIb, CU VIIa), *doi oameni tare* (OP VIIa).

Cele două particularități sunt atestate în limba română veche. Formele în **-e** de tipul *adânce*, *large* încă din secolul al XVI-lea erau concurate de cele în **-i** (Gheție *et alii* 1997, 125). În ceea ce privește pluralul *mare*, Ov. Densusianu (ILR, 108) se întreba dacă nu ar putea fi o particularitate de grafie; în schimb, în alte lucrări (Gheție *et alii* 1997, 125, 328) se subliniază că această formă s-a menținut în textele nordice până în secolul al XVII-lea.

4.3. Adjectivul *nou* are, în toate localitățile, pluralul feminin *nouă*, singura formă atestată pentru limba veche (Densusianu, ILR, 108; Gheție *et alii* 1997, 126).

4.4. Adjectivul cu o terminație *subțire* a fost înregistrat cu forme de singular diferite pentru masculin și feminin: *subțâr* (S VIIb, c, M VII), *subțără* (S VIIIa, VIIa, c). Aceste forme analogice, refăcute după adjectivele cu două terminații, și reprezentând o inovație, se întâlnesc, după cum se poate observa, în localități în care nu au fost notate formele vechi, cu o singură terminație.

Pentru chestiunile privitoare la **g r a d e l e d e c o m p a r a ț i e v. i n f r a**, în capitolul **Adverbul**.

5. NUMERALUL

5.1. *Numeralele cardinale* sunt folosite, adesea, cu oarecare nesiguranță. Astfel, utilizarea lui *de* înaintea substantivelor determinate de numere este necorespunzătoare: *o sută zece dă ani* (A VIIIa, S VIIIb), *opsprece dă saci* (A VIIIb), *la douăzeci și șapte dă september* (S VIIIc), *șaptezeci și nouă ani* (S VIIIc), *doi-trei dă snopi* (CU VIIa)²².

²² Lipsa deprinderii de a utiliza numerele românești este probată și de prezența unor construcții cum ar fi *la o mie șase sute opt sute* „la o mie șase sute optzeci” (S VIIIa) ș.a.

În toate localitățile indicarea orei se face după modelul întâlnit în textele vechi: *la șase ceasuri* (B V), *la zece ceasuri* (S VIIIc), *la un ceas* „la ora unu” (M VII), *la un ceas din noapte* „la ora unu noaptea” (B VIIb), *după zece ceasuri* „după ora zece” (Bt VIIIa) sau după cel maghiar: *jumătate la doospece* (S VIIIc).

5.2. *Numeralul ordinal întâi* apare, în toate localitățile, sub formă invariabilă: *întâie / întie*: *bătaia întie* (C VIIb, Bt VIIIa), *furdulău întie* (M VIIIb), *preotu întie* (Bt VIIIb), *soțu întie* (CU VIIIb), *la întie mai* (M VIIIb). Cu același sens este utilizat *dintâie / dintie*: *clasa dintâie* (S VIIIc), *războiu dintie* (CU VIIIa).

Celelalte numere ordinale sunt folosite, de asemenea, în formă invariabilă: *a șaselea clasă* (B VIIIa), *a zecelea cruce* (S VIIIb), *a douălea om* (A VIIa, C VIIa), *a douălea stradă* (CU V), *p-a triilea breazdă* (M VIIIa), *a cincilea casă* (OP VIIa).

6. VERBUL

6.1. *C o n j u g ă r i*. Schimbările de conjugare reprezintă o tendință manifestată încă din limba română veche (Densusianu, ILR, 126–128).

6.1.1. O serie de verbe de conjugarea a IV-a sunt folosite cu forme specifice conjugării I²³: *a acoperát* (B VIIIa), *s-a îmbogățát*, part. *îmbogățáți* (A VIIa), *s-o îndoiát* (A VIIb, Bt VIIIb), part. *îndoiét*²⁴ (Bt VIIIb), f. *îndoiátă* (Bt VIIIb), pl. *îndoiáte* (C VIIb, Bt VIIIb), *să îngăduieze* (Bt VIIIa), *a îngunoiát* (B VIIIa), *îs înjosáți* (C VIIIb, VIIb), *mânânțát* „mărunțit”²⁵ (S VIIc), *a poriglát* „a poreclit” (A VIIb), *a smântát* „a smintit, a greșit” (S VIIIc), *socoteáză* (CU VI).

6.1.2. Sunt atestate forme de conjugarea a IV-a pentru verbe care în româna standard sunt de conjugarea I: *ne ajutorím* (Bt VIIIa), *am corândít* „am colindat” (S VIIIb), *(drum) cruncișít* (OP – Purdi, 107), *îmbrățișiți* (Bt VIIIa), *îi îndestulít* (C V), *măturéște* „mătură” (A VIIb), *mă nărvésc* „mă enervez” (C – Texte, 37), *priveghesc* (OP – Borbély 1990, 91, Bt VIIb), *a scupít* „a scuipat” (CU VIIa, Borbély 1990, 48), *o telefonít* (OP VIIa), *(stătea) tupilít* (OP – Purdi, 119, Borbély 1990, 48), pl. *tupilíți* (OP – Purdi, 26), *se ungurizésc* „se ungarizează” (S VIIIc).

6.1.3. Cel mai bine reprezentate, prin frecvența cu care apar, sunt trecerile de la conjugarea a III-a la a II-a, probate de deplasarea accentului pe flectiv în forme ca: *aducém* (A VIIb), *bătém* (B VIIb), *și dășchidém* (B VIIa), *(să) făcém* (B VIIIa, VIIa, A VIIIa, VIIb, S VIIIa, VIIb, VI, M VII, J VIIIa, OP – Purdi, 85), *frijém* (S VIIb, M VII), *începém* (S VIIb), *întindém* (M VII), *înțelejém* (B VIIa), *(să) merém* (B V, A VIIIa, VIIb, S VIIIc, VI, M VIIIa, OP VIIa, C VIIIa), *meréți* (S VIIIc), *scotém* (S VIIIc, VIIb, c), *(să) torcém* (B VIIa, A VIIa), *tundém* (S VIIIc), *săși țesém* (B VIIa, A VIIa), *zácém* (A VIIb, S VIIIc, VIIb, J VIIb), *zmuljém* (M VII). Particularitatea nu se întâlnește în Bătania și Cenadul Unguresc,

²³ Nu ne asumăm afirmația că toate verbele menționate au trecut la altă conjugare, ci, poate, în cazul unora, este vorba doar de nesiguranță în utilizare, cauzată de lipsa deprinderii din partea informatorilor de a vorbi românește (cf. nota 22).

²⁴ Participiul în *-(i)et* (cel mai adesea întâlnit în forma *-jet*), specific subdialectului moldovean, este o trăsătură a verbelor de conjugarea I de tipul *apropia*, *speria*, *tăia* (Tratat, 227).

²⁵ Forma *mânânțát* „trădează” un verb de conjugarea I, la fel ca moldovenescul *îngrășăt* (Tratat, 227).

iar în Chitighaz este atestată foarte rar. Această deplasare de accent, având drept zone de maximă intensitate în graiurile sudice (Conțiu 1971; Marin 1991, 46) și într-o arie compactă din Crișana (Tratat, 306), a fost consemnată încă din româna veche (Densusianu, ILR, 126; Rosetti, ILR, 544) și este rezultatul unei tendințe de uniformizare a sistemului accentual în flexiunea verbală (cf. Tratat, 306).

6.2. Diateze; tranzitivitate

6.2.1. Fenomenul cel mai des întâlnit este menținerea fluctuațiilor dintre activ și reflexiv, semnalate încă din limba veche (Densusianu, ILR, 128 – 130). Astfel, apar forme de reflexiv pentru verbe care în limba standard sunt active: *s-ars (casa)* (S VIIIa), *îmi bâmui* „îmi pare rău” (Bt VIIb), *m-am/ne-am crescut* „am crescut” (S VIIIc, C VIIIa, Bt VIIa), *s-o curs* „a curs” (S VIIIa), *s-a greșit* „a greșit” (Bt VIIc), *m-am întârziat* (Bt VIIa), *se învăță* „învață, studiază” (B VIIb, V, S VIIIb, VIIb, c, C VIIIa, VIIa, Bt VIIa, CU VIII d), *se petrec* „petrec, se distrează” (B VIIb, C VIIb, Bt VIIb), cu sinonimul (împrumutat) *se/iși mulăteâu* (OP VIIa), *mă răcesc* „răcesc” (C VIIa, b), *s-a răsărit* (S VIIIa), *se radeâu* (S VIIIc, OP VIIa, C VIIa).

Singura formă de activ pentru reflexiv este *a naște* „a se naște”: *am născut* (A VIIc, S VIIIc, VIIb, c, J VIIa, CU VIIIc), verb care este semnalat cu acest regim în limba veche (Densusianu, ILR, 129)²⁶, astăzi cu o răspândire foarte largă în zona sudică a dacoromânei (Marin 1991, 51).

6.2.2. Se întâlnesc, totodată, verbe cu regim de tranzitive: *a făli* „a lăuda”: *fiecare îgan calu îș fălește* (Bt VIIIb), *răde* (pe cineva) (J VI), *păgubéște* „pierde (ceva)”: *acela păgubéște oul* (Bt VIIIb), *trăiește* „ține în viață”: *Trăiește, Doamne, părinți / Pă tata și pă mama!* (C – Texte, 54), *nu mi-l trébuie* (Bt VIII d), *îmi trábă pă cineva* (J VIIb), *mi-o trábă* (OP VIIa), *p-acela m-ar trăbui* (B VIIa)²⁷.

6.3. Una dintre caracteristicile variantelor dialectale, în raport cu româna standard, este distribuția diferită a sufixelor morfologice (cf. Orza 1978):

– verbe de conjugarea I fără *-ez*: *lúcru* (J VIIb), *lúcra*, *să lúcre* (S VIIIb, Bt VIIIa)²⁸, *înșáu* „înșeuez” (C – Texte, 39), *sără* „sărează” (A VIIc, CU VIIa); au fost înregistrate și variante cu *-ez*: *împroștiézi* „împrăștii” (A VIIIa), *să țirculéze* „să circule” (Bt VIIIa);

– verbe de conjugarea a IV-a cu sufixul *-esc*: *curățâsc* (B V, M VII), *mințâște* (S VIIIc, Bt VIIa, CU VIIa), *sâmțâște* (S VIIIc), cu var. *sânțâsc*, *să sânțâscă* (CU VI), *sclobozâște* (A VIIIb), *se sfârâiește* (M VII).

6.4. Verbe neregulate

6.4.1. Pentru verbul *a fi* formele obișnuite sunt cele caracteristice tuturor graiurilor de tip nord-vestic: *îs* (1 sg., 3 pl), *îi*, *i* (3 sg.). Pentru pers. a 3-a sg. apare, în toate localitățile, și varianta *îște* (cu $\acute{e} < \acute{x}a / \acute{i}a$), mai apropiată fonetic de cea din limba veche (Densusianu, ILR, 40, 154) și, mai rar, *îéște* (A VIIc, S VIIIc, VIIb, c), cu grupul *st > șt* (cf. *feréști* „ferestre”).

²⁶ La Gheție *et alii* 1997, 133, se subliniază că în textele vechi *a naște* „a se naște” apare numai în varianta activă, nu reflexivă.

²⁷ Unele dintre verbele semnalate aveau regim de tranzitive și în limba veche: *a făli* (Densusianu, ILR, 277), *a păguhi* (*ibidem*, 294), *a trebui* (*ibidem*, 308), *a trăi* (DLR, s. v.).

²⁸ Formele fără *-ez* pentru verbul *a lucra* sunt caracteristice tuturor graiurilor nordice (Tratat, 335, 374), înglobând și pe cele din Maramureșul de la nord de Tisa, din nordul Bucovinei și din Transnistria (Gr. rom., 75).

La pers. 1 sg. și pl. și a 2-a pl. formele verbale sunt precedate de pronumele personal aton în dativ: *eu mi-s* (în toate localitățile, cu frecvență mai redusă în Bedeu) (atestat și cu *m-* depalatalizat: *eu mî-s* – S VIIIc), *noi ni-s* (Bt VIIIb, VIIb, c, CU VIIIb, c, d, VIIb, c), *voi vi-s* (CU VIII d, VIIa). Particularitatea reprezintă o inovație a graiurilor bănățene (Tratat, 262), iar prezența formelor de pers. 1 sg. în satele bihorene din Ungaria poate fi considerată o extindere a fenomenului.

Sporadic sunt atestate formele *săm* „suntem” (< lat. *simus*): *ni săm bune prietene* (Bt VIIa), *săți* „sunteți” (< lat. **sitis*): *nu săț d-ai noști* (A VIIb), arhaisme (Densusianu, ILR, 154; Gheție *et alii* 1997, 135) întâlnite astăzi în Banat, Țara Oașului și Maramureș (Tratat, 262, 396).

În Săcal au fost înregistrate forme de conjugare analogice pentru imperfect: 1 pl. *sânteám* (S VIIIc), 3 pl. *sânteáu* (S VIIc), create după tema prezentului.

6.4.2. Verbele *a da*, *a lua*, *a sta*, cărora li se adaugă *a bea*, la conjunctiv prezent pers. a 3-a sg și pl. au formele inovatoare²⁹ *să deie*, *să ieie*, *să steie*, *să beie*, curente în toate localitățile; la fel se conjugă și compusul *să predeie* (CU VI).

Pe lângă formele obișnuite, pentru *a lua* a fost înregistrată o variantă analogică de pers. 1. sg. *luu / luv* „iau” (A VIIb), creată de la tema infinitivului *lua*; de la aceeași informatoare a fost notată varianta *lum* „luăm”; și forma de imperativ pers. a 2-a pl. *ieieți* „luați” (S VIIb) reprezintă o analogie creată după unele forme de prezent.

6.4.3. Verbele *a mânca* și *a usca* se conjugă în toate localitățile, la fel ca în întreaga arie nord-vestică a dacoromânei (Tratat, 375): (*să*) *mânc*, (*să*) *mânci*, *mâncă*, *să mânce*; (*să*) *usc*, (*să*) *uști*, *úscă*, *să úște*.

6.5. Forme de conjugare specifice

6.5.1. Verbele cu un *ă* neaccentuat în tema infinitivului extind această vocală și la pers. 1 și 2 sg., conjugându-se, prin analogie cu cele accentuate pe terminație, ca *spăl*, *crăp*: *să cheri* „să cari” (CU VIIIc), *găt* (A VIIc, S VIIb), *încáp*, (*ar*) *închépe* (S VIIIb, c, CU VIIIb, Vb), *înșárc*, *înșérci* (S VIIIc), *vás* (J VIIb, Bt VIIa, VIIa, CU VIIa), (*să*) *leși* (OP VIIa), *să (și) lése* (B VIIIb, C – Texte, 25, 34), cu var. *să lése* (C VIIa, V, Bt VIIIb), *să létre* (C VIIc), *răsére* (Bt VIIa), *să mă scăld* (CU VIII d, V), *sepi* (CU VIII d, VI), *să sépe* (Bt VIIa, VIIa, CU VIIIb) ș. a. Acest tip de analogie, numit de Sextil Pușcariu (LR, II, 375) „normalizare morfologică internă”, este specific întregii arii nordice a dacoromânei (Tratat, 224, 305).

6.5.2. Verbele de conjugarea I cu infinitivul în *-ura* (*înconjura*, *măsura*, *strecura*) prezintă forme etimologice paroxitone cu *-u-* în silabă finală la indicativ și conjunctiv prezent: *încúnjură* (Bt VIIIb), *măsură* (CU VIIIc), *strécură* (C V), curente astăzi tot în graiurile nordice.

6.5.3. Formele *dășchig* (A VIIc), *închig* (B V), *să închigă* (S VIIIc), (*se*) *înting* „se întind” (J VI), *întingeám* (CU VIIa), *să înting* (Bt VIIa), *să întingă* (Bt VIIa), *tung*, *să tungi* (Bt VIIa) sunt create, de asemenea, analogic, după participiul *uns*, cu prezentul *ung*, *dășchis*, cu un prezent nou *dășchig* etc., *tuns*, cu prezentul nou *tung* (Pușcariu, LR, II, 348). Aria lui *tung* acoperă o zonă întinsă din vestul și nordul teritoriului dacoromân (Pușcariu, LR, II, h. 44).

²⁹ Inovația, apărută în limba română după secolul al XVI-lea (Frâncu 1971), este specifică tuturor graiurilor de tip nordic (Tratat, 306), inclusiv celor din afara granițelor, vorbite în Maramureșul istoric, nordul Bucovinei, Republica Moldova și Transnistria (Gr. rom., 77).

6.5.4. Rezultatul unor analogii, favorizate de particularități fonetice, sunt și *diôți* „decchi” (CU VIIa) pentru care, pornindu-se de la pers. a 3-a *diô'te*, apropiată formal, probabil, de *pô'te*, *scô'te*, s-a creat pers a 2-a *diôți* (cf. *poți*, *scoți*) și *împînzi* (CU VIIIb), rezultată din alternanța -j-/-z-.

6.5.5. Verbul *a ploua* se conjugă la fel ca în majoritatea graiurilor nord-vestice (ALR II, s. n., vol. VII, h. 2245, 2246) și ca într-o arie extinsă din Oltenia (NALR. Olt., II, pl. 44–45 MN): (*să*) *plôaie* (Bt VIIIa, b, VIIa, b, CU VI), *o ploiát* (C VIIIb, Bt VIIIa, b, CU VIIa), cu var. *o ploiét* (C – Texte, 17), *a ploiá* „va ploua” (A VIIIb).

6.5.6. Verbul *a merge* are forma *a mere* și se conjugă la fel ca *a cure*: *tu (să) meri*, *el mére*, *noi (să) mérem*, *voi (să) méreși*, *mereám*, imperativ *meri*, *meréși*, variantă specifică ariei nordice a dacoromânei (ALR II, s. n., vol. VII, h. 1934), întâlnită și în graiurile maramureșene de la nord de Tisa, în cele bucovinene de nord, și, mai rar, în cele transnistrene (Gr. rom., 77). Pentru imperativ a fost notată și forma iotacizată *mei* „mergi” (OP VIIa), creată după modelul lui *sai* „sari”.

6.6. I o t a c i z a r e a se prezintă diferit, în funcție de tema și de conjugarea căreia aparțin verbele.

6.6.1. Forma (*să*) *poci* este curentă, la fel ca în subdialectul crișean (Tratat, 305).

6.6.2. Verbele cu tema în *t*, *d* prezintă, în general, forme neiotacizate sau, pentru cele cu iotacizare etimologică (*auz*, *șez*, *văz*), deiotacizate. Deiotacizarea, fenomen foarte activ în graiurile din Ungaria, funcționează și în forme pentru care limba română nu cunoaște decât varianta iotacizată: *o ședut*, *o vădut* (S VIIIc), forme inovatoare, refăcute după modelul participiilor unor verbe fără iot în temă, de tipul *făcut*, *plăcut* etc. În schimb, *colinda*, atestat în aceeași localitate, Săcal, ca verb de conjugarea a IV-a: *corândi* (v. *supra*), la conjunctiv prezent pers a 3-a are forma *și corinze* / *și corinză* (S VIIIa), iar pentru *ședea* s-a înregistrat în localitatea vecină, Apateu, o formă de imperfect persoana I sg. *șezuiám* (A VIIc). Aceste exemple probează faptul că în graiurile cercetate procesul iotacizare/deiotacizare fie nu este încă încheiat, fie nu este suficient stăpânit de vorbitori.

6.6.3. Verbele de conjugarea a III-a și a IV-a în *n*, *r* prezintă forme iotacizate, întâlnite mai ales la conjunctiv prezent: (*eu*) *să mâi³⁰*, (*el*) *să mâie* (OP – Purdi, 88, Bt VIIIa), *să puie* (B V, OP VIIa, Bt VIIIa, CU VIIIb)/*și puie* (A VIIIa, M VIIIb), *să/și rămâie* (S VI, J VIIb, C VIIIb, Bt VIIa), *să spuie* (C VIIIa, VIIa, Bt VIIIa), *țâu* (A VIIIa), *să țâie* (OP VIIa, Bt VIIIa), *să subțâie* „să susțină” (Bt VIIIa), *să viie* (B V, S VI, OP VIIa, Bt VIIIa, b, VIIa)/*și viie* (B VIIIa) *spăie* „sperie” (CU VIIIa).

Omonimia dintre persoana I și a 2-a sg. indicativ și conjunctiv (*eu*, *tu să*) *pui*, *tai*, *țâi*, înlăturată de româna standard și de majoritatea graiurilor dacoromâne prin „refacerea” consoanei din radical (Saramandu 1992, 84), la nivelul unor graiuri de tip nordic a fost evitată prin mijloace specifice. Astfel, în nordul Crișanei, în Oaș, Maramureș (ALR II, s. n., vol. VII, h. 1876, 1878; Tratat, 336), sudul Olteniei (NALR. Olt., V, h. 928), sud-vestul Munteniei (TDM I, pct. 767, 772), precum și în Maramureșul de la nord de Tisa, nordul Bucovinei, aria transnistreană (Gr. rom., 78) și unele graiuri românești din Bulgaria și din regiunile Nikolaev (Ucraina),

³⁰ Verbul *a mâna*, de conjugarea I, are forme iotacizate create prin analogie cu *a (ră)mânea* (GLR, I, 225).

Omsk (Federația Rusă) (Marin 1995, 25), această omonimie a fost înlăturată prin crearea unor forme analogice cu verbe precum *știu, dau, iau, stau*. Așa se explică variantele de 1 sg. indicativ și conjunctiv prezent *puȳ* (A VIIIb), *spuȳ* (A VIIIa), *taȳ* (B VIIIa, VIIa, b, V, A VIIIb, VIIa, b, c, S VIIb, c). Întrucât la verbele de conjugarea a III-a persoana 1 sg. este omonimă cu a 3-a pl., variantele s-au extins și la aceasta: *ei puȳ* (A VIIIb), *ei taȳ* (B VIIb).

Pentru conjunctiv prezent pers. a 3-a sg. și pl. a fost înregistrată forma *să puvă* (A VIIIb, VIIb) (cu $\underline{u} > w > v$; vezi *supra*, în cap. **Fonetica**), creată, pornindu-se de la *puȳ*, prin analogie cu (*eu, ei*) *văd – să vadă, duc – să ducă*. Acest tip de analogie a mai fost atestat până acum exclusiv în Maramureșul de la nord de Tisa (Gr. rom., 79–80).

Este posibil ca în graiurile din Ungaria să fi acționat la un moment dat și analogia cu *să aibă* (Cazacu 1948; Marin 1995; Gr. rom., 79), ceea ce ar explica înregistrarea unei forme *să vjězbă* „să vadă” (C VIIc)³¹.

6.7. Modurile personale

6.7.1. Indicativul

6.7.1.1. Prezentul indicativ conservă forma *ști* pentru persoana a 3-a singular, păstrată astăzi în toate graiurile dacoromâne de tip nordic (Tratat, 375), inclusiv în cele din nordul Bucovinei și din Maramureșul de la nord de Tisa (Gr. rom., 80).

6.7.1.2. La imperfect, verbele de conjugarea a II-a: *avea, bea, vrea* păstrează elementul *-e* din temă, netransformându-l în semivocală: *avejă, aveáj* (Bt VIIb), *bejáj* (C – Ann., 135, CU VI), *vreėj* (CU V), *vreję* (S VIIIc) (cf. Borbély 1990, 49). Particularitatea mai este atestată astăzi în zona transnistreană (Gr. rom., 80), unde apare, ca și în limba veche, mai ales la verbe de conjugarea a IV-a (Densusianu, ILR, 138; Gheție *et alii* 1997, 137).

6.7.1.3. Perfectul simplu este rar atestat în vorbirea curentă (cf. Borbély 1990, 50): *ei intrară* (A VIIc), *spuse* (S VIIb). Atestările sunt mult mai numeroase în textele folclorice, mai ales în versuri, apărute în diverse publicații ale românilor din Ungaria: *Nime-n lume n-auzi / Nime-n lume nu-l văzu* (M – Petrușan, 29); *nu se săturară* (OP – Purdi, 48); *Mă luai cu dumneavoastră / Mă uitai dă casa noastră* (C – Texte, 38); *Mă dusii la tenti la sapă* (*ibidem*, 46). Aceleași texte atestă forme de perfect simplu persoana a 3-a sg. cu *-ră*, identice cu cele de pl.: *Să luară Nuțu dī la casa lui [...] / Nici on bai nu avură* (M – Petrușan, 28); *viniră nepoata mea în sat* (C – Borza 1984a, 16), forme prin care graiurile din Ungaria fac arie comună cu cele din vestul Crișanei (Tratat, 309). În privința valorii, perfectul simplu este folosit atât pentru redarea acțiunii trecute îndepărtate, fără referire directă la prezent, cât și a acțiunilor recente, petrecute în ziua respectivă: *nu vă spuse Peter?* [= informatorul chestionat anterior] (S VIIb)³².

6.7.1.4. Perfectul compus, persoana a 3-a se exprimă cu auxiliarul *o* la singular și *or* la plural. Nonidentitatea de formă dintre singular și plural, atestată în

³¹ Motivul discutării celor două tipuri de analogie sub paragraful consacrat iotacizării a fost explicat de noi într-o contribuție anterioară (Marin 1998).

³² Aria perfectului simplu cu valoare de acțiune recentă cuprinde pe lângă Oltenia (Brâncuș 1957; Georgescu 1958; Pană-Boroianu 1982), sud-estul Munteniei (Vulpe 1977, 256), o mare parte din Munții Apuseni (Neagoe 1985, 172-175), Banatul (Beltechi 1994-1995) și Țara Hațegului (Marin 1989b).

sudul Crișanei (Teaha 1961, 100; Tratat, 309) și interpretată ca o posibilă extindere dinspre Banat, unde are caracter evasigeneral (Tratat, 263), apare în toate localitățile, rareori fiind notată identitatea formală dintre cele două persoane.

La un singur informator (S VIIIb), dar în repetate rânduri, s-a notat pentru persoana a 3-a pl. forma *ar*, atestată la nivelul dacoromânei în diverse arii discontinue (Tratat, 263; Marin 1987, 251–252)³³.

Pentru persoana a 3-a sg., alături de forma obișnuită *o*, auxiliarul este întâlnit, în toate localitățile, și sub varianta *oxi*, reprezentând un stadiu intermediar între *o* și arhaicul *au*: *m-oa primit* (A VIIIa), *oa vinit* (S VIIIb, VIIa, J VIIb), *oa fost* (S VIIIa, c), *n-oa vrut* (Bt VIIa). Această formă a auxiliarului a mai fost atestată sporadic în graiurile din Maramureșul de la nord de Tisa, din nordul Bucovinei și din Transnistria (Gr. rom., 81).

Pentru redarea valorii de perfect compus, rareori se folosesc forme perifrastice construite cu perfectul compus al lui *a fi* + participiul verbului conjugat: *n-am fo avut d-astea* (B VIIIa), *m-am fost spărietă* (B – Hoțopan 1984a, 30), *ele or fost auzută* (C – Borza 1984b, 27) sau cu perfectul compus al auxiliarului *a avea* + infinitivul: *când s-o avut coace pita* (S VIIIc).

Referitor la utilizarea perfectului compus, se remarcă frecvența formelor cu auxiliarul postpus, în care încărcătura expresivă lipsește: *mărs-o până-n zuiuă* (S VIIb), *furat-au mai an* (M VIIIa) (v. *infra* în cap. **Topica**).

O particularitate comună graiurilor nordice, cu excepția celor moldovenești (Marin 1984; Gr. rom., 81) este folosirea perfectului compus cu valoare de imperfect în contexte în care, pe lângă ideea de acțiune în desfășurare, este cuprinsă și cea modală, de acțiune potențială: *ticăzea că ce-o avut și facă?* (A VIIIa) cu sensul „ce era să facă”.

6.7.1.5. Mai mult ca perfectul, timp, în general, cu frecvență redusă în graiuri, este redat prin forme sintetice și, mai des, prin cele analitice; varianta analitică este exprimată prin perfectul compus al verbului *a fi* + participiul verbului conjugat (adesea în formă feminină): *o fo vrut să mă scot dă la asta* (S VIIIc); *numa ce-am fost măritată pă una* (OP VIIa); [moșul] *numai ce s-o fo culcată* (OP – Purdi, 90); *am fost ișită dă la școală* (C VIIIa); *i-o fost dusă pă tăț* (C VIIb); *ie acolo o fost făcută pruncu* (C – Borza 1984b, 32); [fiul] *o fost terminată școala* (Bt VIIb).

6.7.1.6. Viitorul I este construit cu *a voi*, în variantele *oi*, *ii*, *a*, *om*, *îți*, *or* + infinitivul verbului conjugat: *dacă noi om muri, a muri și limba română* (B V); *care-o dobândi acela a fi împărat* (OP – Purdi, 19). Atunci când auxiliarul este plasat după infinitiv, situații foarte des întâlnite, între verb și acesta apare semivocala *o*/*u* de sprijin: *nu știu fi-ș-a popă vă n-a fi mâni* (S VIIb), *vini-ș-a el* (M VIIIa); rareori, auxiliarul este folosit repetat (înainte și după verb): *ne-a lăsa-a?* (S VIIIc).

6.7.2. C o n j u n c t i v u l

6.7.2.1. La verbele cu *-r-* în temă, conjunctivul prezent pentru persoanele a 3-a sg. și pl. au forme arhaice în *-ă*: *să omoară, să nu ară* (OP – Purdi, 19), *și omoară* (A VIIa), *să ară* (Bt VIIIa). Rostirea dură a lui *-z-* explică alte conjunctive

³³ Pentru discuția în legătură cu *ar* „au” v. Sădeanu 1959.

în -ă: *umblau și corinză* (S VIIIa), *să mormântează* (S VIIIb), *să nu tămâiază* (OP VIIa); după modelul acestora s-au putut crea forme ca *și mă întrebă* „să mă întrebe” (C VIIIa), *să umblă* (Bt VIIIa). În schimb, păstrarea timbrului palatal al lui *j* și, uneori, *č* determină folosirea conjunctivelor în -e: *să curje*, *să să coace* (Bt VIIIa), variante create, probabil, prin analogie cu verbele de conjugarea I.

Pentru verbul *a avea* la persoana a 3-a sg. a fost notată varianta *să aibe* (B V, S VIIb, OP VIIb).

6.7.2.2. Cu excepția Bătaniei, de unde nu avem nici o atestare, și a Cenadului Unguresc, unde *și* „să” este foarte rar întâlnit, în celelalte localități morfemul conjunctivului *să* apare în variație liberă cu *și*³⁴, care preia toate valorile și funcțiile lui *să*, fiind prezent inclusiv în propoziții principale (în care conjunctivul are valoare de imperativ): *Că săntem români? Ce însămnă? Însamnă aceea că vorbim românește, ce și zăc altă? Ia ascultă, dragă, omu în ce să naște, în aceea și și moară* (E VIIIa); *amu nu să prea zdrobăsc că și știe și vorbască românește* (S VIIa); *trabă și aibă bani și plătească* (A VIIa); *vineau și il ajute și strângă fuioarele* (A VIIIa); *pruncii o umblat și corinză* (S VIIIa); *n-o fost modru și învețe* (M VIIIa); *o vrut ș-o icie* (OP VIIa); *tra și rămâie* (C VIIb); *se-ntâmplă și mă-mbăt* (C – Texte, 44); *o trăbuit și îmblu* (J VIIa); *mi-aduce că și mânc* (CU VIIa); *nu o mai fost așa ... a lu rumâni atâta și aibă așa mul-te* (CU VIIb); *om și fie* (A VIIIa); *și nu vă lăsați, români* (A VIIIa); *și te duci* „să te duci” (C – Texte, 5); *ce și fac?* (M VIIIa). Identitatea valorică a celor două morfeme este susținută de exemple în care ele apar alternativ: *mai vâie și româie dăcât să n-ajungă* (C VIIb). Particularitatea, recunoscută drept o caracteristică a subdialectului crișean³⁵, atestată și în graiurile românești din Transnistria și din nordul Bucovinei (Todoran 1966, 194; Gr. rom., 83), dar, după cercetări mai noi, și în localități cu populație românească din sud-estul Ucrainei (Marin 2000, 201), construirea conjunctivului cu *și* pare a fi totuși³⁶ o trăsătură dialectală veche. Astfel, în timp ce G. Ivănescu (ILR, 344) o consideră anterioară anului 1000, Romulus Todoran (1966, 207) înclină să creadă că ea nu exista în secolul al XVIII-lea. În favoarea vechimii fenomenului ar pleda, pe lângă vitalitatea deosebită, prezența lui în arii prin excelență arhaice³⁷.

³⁴ Menționăm că, dintre cele trei sate cercetate, Ana Borbély (1990, 50) atestă pe *și* „să” doar pentru Micherechi.

³⁵ Aria actuală a fenomenului în graiurile crișene este stabilită, pe baza ultimelor date oferite de NALR. Criș., în *Tratat*, 306.

³⁶ Vechimea apariției lui *și* „să”, ca și originea acestuia, constituie o problemă controversată în dialectologia românească (Gheție 1963; Todoran 1966, 1968, lucrări în care se găsește și bibliografia acesteia).

³⁷ Lipsa unor texte vechi, anterioare secolului al XVIII-lea, provenind din zona în care a apărut, probabil, această trăsătură, poate reprezenta unul dintre motivele necunoașterii vechimii sale. Menționăm că D. Urișescu citează un exemplu conținându-l pe *și* „să” dintr-un manuscris din 1785 (*Tratat*, 307).

Pentru Transnistria și regiunile Donului inferior atestările se explică prin deplasările de populație dinspre Transilvania spre diverse zone ale Rusiei, produse în decursul timpului și, cu deosebire, în secolul al XVIII-lea, în perioada țarinei Ecaterina a II-a, care a încurajat colonizarea unor ținuturi rusești cu români transilvăneni (Meteș 1977, 59–60; cf. Ivănescu, II.R, 343). În privința semnalărilor din nordul Bucovinei, ele se explică prin legăturile strânse existente, în epoca veche de evoluție a limbii române, între bucovineni și ardeleni, crișeni și chiar bănățeni (Ivănescu, II.R, 318)

6.7.3. C o n d i ț i o n a l u l

6.7.3.1. Pentru condiționalul prezent sunt frecvente formele cu auxiliarul postpus și cu elementul semivocalic *u/ ɔ* între verb și auxiliar: *vini-u-ar el* (M VIIIb).

6.7.3.2. Condiționalul perfect se formează cu verbul *a vrea* + infinitivul verbului conjugat. În această funcție *a vrea* apare cel mai adesea cu *-r-* disimilat total (fenomen produs prin fonetică sintactică). Auxiliarul este utilizat fie la imperfect, situație în care este atestat doar pentru persoana a 3-a, în forma invariabilă *v(r)ea*: *Urâtu satului ve vorbi cu Mândra satului* (OP – Purdi, 21), fie la perfectul compus, construcție care este mult mai frecventă și apare în majoritatea localităților³⁸: *dacă n-ascuțea el coasa, poate că nu l-o vu ajunje fuljeru* (B VIIIa); *io n-am vu crede* (B – Hoțopan 1984, 33); *o vu mere, numai nu s-o putut* (B VIIa); *dacă am vrut ști, plecam* (S VIIc); *barem dacă l-am vu videa mai o dată* (S VIIc); *muierea s-o vu-nșimba în câne* (M – Ann., 135); *dacă n-o vu perită* (OP – Bucin 1992, 41); *Dacă n-ați vu fâgădi / Noi nici nu am vu vini* (C – Texte, 48). Ambele posibilități de exprimare a condiționalului perfect sunt arhaisme morfologice (Densusianu, ILR, 148), întâlnite cu precădere în textele nordice și în cele din Banat – Hunedoara (Gheție *et alii* 1997, 140, 341), păstrate astăzi în graiurile crișene (Tratat, 310)³⁹ și în cele maramureșene de la nord de Tisa (Gr. rom., 84).

Sunt atestate și construcții hibride, reprezentând o combinație între cele din limba română standard și cele dialectale, de tipul *dacă n-ar vu fi, nu s-ar vut pomeni* (OP – Purdi, 69) sau *n-o vu trebuie și-l însoare* (C – Ann., 143).

6.7.4. I m p e r a t i v u l, persoana a 2-a sg. a verbelor *a aduce*, *a feri*, *a veni* are formele: *adă!* (J VI, C VIIb), *feri!* (S VIIIa, VIIb, Bt VIIa, b, d), *vină!* (OP VIIa, Bt VIIIa, b), cu var. *vin* (OP – Purdi, 18), caracteristice tuturor graiurilor de tip nordic (Tratat, 226–227, 264, 338, 377); imperativul lui *a ghici* este *gâci!*, formă specifică întregii Transilvanii, ca și Crișanei și Maramureșului (Tratat, 377); pentru verbul *a plăcea*, imperativul *plăcă* se folosește (la fel ca în unele graiuri din Transilvania și Maramureș; DLR s. v. *plăcea*) cu valoare interjecțională, având sensul „poftim; servește-te” (A VIIIb, S VIIb, VI, Bt VIIa, CU VIIIb); pierderea legăturii cu verbul de origine și apropierea formală de alte verbe au favorizat utilizarea, cu același sens, a unor variante precum *plecați-vă și luați* (S VIIb) sau *pleacă: sună telefonu meu, ardic, zăc „pleacă!”* (S VIIIc).

Imperativul prohibitiv format cu infinitivul lung + desinență, specific limbii vechi, este rar întâlnit: *nu vă temereți* (A VIIc), *nu fugireți* (B VIIIa)⁴⁰.

6.8. Modurile nepersonale

6.8.1. I n f i n i t i v u l are o frecvență mare și este utilizat, în general, la fel ca în graiurile dacoromâne nordice, în contexte în care limba română standard și graiurile sudice întrebunțează conjunctivul.

Infinitivul lung, formă care începuse să fie folosită cu oarecare nesiguranță încă din secolul al XVI-lea (Densusianu, ILR, 152–153) și care este încă vie în

³⁸ Borbély 1990, 51, atestă numai varianta cu imperfectul auxiliarului și doar pentru Chitighaz.

³⁹ În graiurile crișene varianta cu imperfectul verbului *a vrea* este în regres (Tratat, 310).

⁴⁰ Exprimarea imperativului negativ cu ajutorul infinitivului lung, prezentă în textele vechi, cu precădere în nord și în Banat – Hunedoara (Gheție *et alii* 1997, 140), este cunoscută în graiurile dacoromâne actuale pe o arie largă, cuprinzând aproape întreaga jumătate vestică a României (Ionică 1965, 404; Tratat, 264, 310).

graiurile crișene actuale (Teaha 1961, 101), apare rar: *merem a pescuire* (M VIIIa), *pă când să să uite a durmire, iacă ceva s-aude* (OP – Purdi, 26).

În privința contextelor de ocurență, se remarcă frecvența infinitivului fără *a* în special după *a ști*: *știu spune* (S VIIb), *o știut vorovi* (A VIIIa), *n-o știut nici apă cere* (B V), *am știut juca* (C VIIb), *am știut dansa* (C V), *aș ști spune* (C VIIIa), *știu și de-aceea face* (CU VIIa), particularitate considerată regională (GLR, I, 266). Folosirea infinitivului (însoțit de *a*) după verbe de mișcare: *o umblat a chema la uspăș* (C VIIa), *mereau a corinda* (OP VIIa), *umblă a cerși* (CU VIIIb) este, de asemenea, o trăsătură dialectală, întâlnită în graiuri din Munții Apuseni și din Maramureș (Vulpe 1963, 139), ca și construcția cu *de + a + infinitiv*: [o vacă] *ii d-a fâta* (Bt VIIa), specifică tuturor graiurilor dacoromâne nordice (Vulpe 1963, 140–141).

6.8.2. Participiul

6.8.2.1. Ca rezultat al transformării diftongului *ja* în *je*, verbele de conjugarea I cu infinitivul în *-ja* au participiul în *-jet*: *improștiț* (A VIIIa), *înmuiț* (B VIIb, S VIIb), *întârziț* (Bt VIIa), *tăiț* (A VIIIa, S VIIIa, VIIb, c), cu var. *tiiț* (A VIIc, S VIIIc) ș. a.

6.8.2.2. Participiul din compunerea unor timpuri și moduri apare atât sub formă masculină, cât și feminină. Atestată încă din româna veche (Densusianu, ILR, 143) și răspândită astăzi, pe arii mai extinse sau mai restrânse, în majoritatea zonelor dacoromânei (Marin 1991, 63; Gr. rom., 87), precum și în dialectele românești sud-dunărene (Caragiu Marioțeanu 1968, 106 ș. u.), varianta feminină ar putea reprezenta, după unii autori, o reminiscență a pluralelor neutre latinești în *-a* (Diaconescu 1969, 35–37). Această formă apare în următoarele construcții perifrastice:

– perfectul compus⁴¹: *o fostă așa* (A VIIIa, S VIIIc, OP VIIb, Bt VIIIa, CU VIII d), *i-am dată* (B VIIIa), *m-am căsătorită* (S VI), *am umblată* (J VIIb), *o vrută* (Bt VIIIa), *or vinită* (CU VI);

– mai mult ca perfectul: *m-am fost spărietă* (B – Hoțopan 1984a, 30), *n-am fost gândită* (OP VIIa), *ne-am fo luată* (C – Ann., 6);

– conjunctiv perfect: *să fi învățată* (OP VIIb), *să fi avută* (Bt VIIIa), *să fi mâncată* (CU VIIb);

– condițional-optativ perfect: *n-ar fi vrută* (OP VIIa), *ar fi rămasă* (C VIIIa), *m-aș fi dusă* (Bt VIIb), *ar fi foastă* (S VIIIc, M VIIIa, C VIIIa, Bt VIIIb, V), *m-aș fi căsătorită* (CU VI);

– prezumtiv perfect: *bătrâna a fi făcută ceva și o rătăcit* (C – Ann., 136), *or fi avută* (M – Petrușan 1997, 24), *o fi marsă* (OP – Purdi, 73), *o fi căpătată* (Bt VIIIb), *o fi umblată* (CU VI).

7. ADVERBUL

Pentru părțile de vorbire neflexibile, sunt avute în vedere, în general, aspecte referitoare la inventar și la distribuție (cf. Pană 1978, 514 – 515; Vulpe 1983, 261; Ciompec 1985).

⁴¹ În *Tratat*, 320, nota 265, se menționează că, în graiurile crișene, pentru perfectul compus nu au fost înregistrate forme cu participiul în *-ă*.

7.1. În ceea ce privește inventarul, evidențiem următoarele trăsături:

7.1.1. Conservarea unor forme și sensuri arhaice sau învechite:

acoáce (< lat. *eccum hocce*; v. DA, s. v.), *din* - „dincoace, de aici” (S VIIIa)⁴², cu var. *coáce* (M – Martin, 21).

adéca / adécă „adică” (B VIIIa, VIIIb, A VIIa, c, S VIIIc, M VII, OP – Purdi, 16), cu varianta amplificată *adécate*⁴³ (S VIIIc, OP VIIa, C VIIIa); adverbul *adică* și variantele sale apar în contexte de ocurență specifice pentru *iată*: *M-am dus înlontru. amu deșchig televizeul, adecă din Budapesta băsădea sârbește. tânea sclujba* (A VIIc); *băsama o ... inima i-o ... și-i-o truda, așa adecate c-o fost moartă săraca* (OP VIIa); *o vinit o căldură mare dă două mii dă focuri căldură, amu gânești numai s-or uitat, adicate o vinit o pasăre mare* (C VIIIa); *Și noi am fujiț să videm că ce poate fi și cine fuje. Adică se-ntoarce în față și nu știe să răspundă* (C – Texte, 45); sensul acesta este atestat în textele vechi (Densusianu, ILP, 161; Rosetti, ILR, 569).

adevăr „într-adevăr; adevărat” (Bt VIIIb).

aiće (în toate localitățile).

alés „mai ales, mai cu seamă” (S VIIIc, CU VIII d).

aminte (< **aiminte* < lat. *alia mente*), întâlnit în compusele *într-áminte* „altminteri” (A VIIa), cu var. *într-ámintete* (A VIIa, b), *într-amintetea* (B VIIIb), *trámintete* (A VIIc) și compusul *ácărminte* „oricum” (A VIIIb).

amú „acum” (în toate localitățile).

asúpra „deasupra”: *Dumnezeo-i asúpra* (C – Borza 1984b, 35).

atúnce (în toate localitățile), cu var. *atúncete* (B VIIIa).

delungát „îndelung, mult timp”: *dălungat nu era ploaie* (Bt VIIIb).

dirépt „drept, adevărat” (în toate localitățile), cu var. *diréptu* (< lat. *dīrecto*) (CU VI) și *dărăpt* (C VIIIa); varianta *dăr(t)* apare în locuțiunea adverbială *dărt-ace(e)a, dăr cee* „de aceea” (M – Ann., 133, 137, OP – Purdi, 86, C VIIIa): *dărt ace nu-i bună urete ta* (OP – Purdi, 86).

fără „doar, numai” (B VIIa, V, A VIIIa, VIIa, b).

de-a fétca „în zadar, degeaba” (< lat. *effete*) (Bt VIIa, CU VIII d, VIIa)⁴⁴.

înánțe „înainte (local și temporal)” (< lat. *in ab ante*), cu *-i-* redus (B VIIIb, A VIIIb, S VIIIc, VIIa) și cu forma *áinte* (< lat. *ab ante*) (C VIIc); varianta cea mai frecventă a adverbului este cu afereza lui *i-*: *nánțe* (B VIIIa, A VIIIb, S VIIIb, VIIb, c, M VIIIa, VII, OP VIIa, V), întâlnită în graiurile crișene (Tratat, 311) și în cele transnistrene (Gr. rom., 88), cu var. *nénțe* (C VIIIa, CU VI); apare și forma compusă *mánțe* „mai înainte, mai demult” (< lat. *magis ante*) (A VIIc, Bt VIIa,

⁴² Formele și sensurile prezentate pentru adverbe sunt rareori ilustrate prin exemple, întrucât acestea se pot găsi în *Glosarul* care însoțește volumul de față.

⁴³ Referitor la originea sufixului cu valoare adverbială *-te*, v. Marin 2001–2002; cf. nota 20).

⁴⁴ Locuțiunea *de-a fetea* „în zadar” apare sub formele: *de fete* în *Cazania* lui Coresi din 1580–1581 și în *Psaltirea* lui P. Tordaș, tipărită la Oradea sau la Cluj, în 1570 (Densusianu, ILR, 166; Gheție et alii 1997, 142); *de-afétea* în TDRG și CADE, ambele dicționare considerând-o specifică Banatului; *de-afetele*, *de-afete* și *fete* în DLRV, care o atestă în texte vechi din Banat și Transilvania. Referitor la etimologie, singurele lucrări care se pronunță sunt TDRG și DLRV, ambele considerând-o urmașă a latinescului *effete* < *effetus*.

CU VIIa), atestată și în Maramureșul de la nord de Tisa (Gr. rom., 88), precum și în dialectul iștoromân (DA, s. v. *înainte*), cu var. *ménțe* (OP VIIa).

îndărăpt (M VIIIb, C – Borza 1984b, 34).

înde „unde” (< lat. *unde*, cu *u* neaccentuat trecut la *î*, cf. Rosetti, ILR, 554, sau din lat. *inde* confundat cu *unde*, v. DA, s. v. *inde*) (S VIIIb, c, VIIa, b, Bt VIIIa, b, CU VI). Adverbul este atestat mai ales în varianta mai nouă *înde*, curentă în toate localitățile. Utilizarea aproape exclusivă a lui *înde/inde* pentru *unde* a determinat apariția unui mare număr de compuse cu acest adverb: *ácarinde* (B VIIIb, V, J VIIb), cu var. *ácărinde* (A VIIa, c), *áltinde* (B VIIa, M VIIIa, Bt VIIa, CU VIIIc), *ánderete* „altundeva, în altă parte”, formă creată din *a* + *inde* + *re* + *te* sau din *ainde* (< lat. *aliunde*) + *re* + *te* (B VIIIb, S VIIIc, VIIa), cu var. *ándirete* (S VIIb)⁴⁵, *dánde* „de unde” (B V, A VIIa), cu var. *dінде* (S VIIIc, M VII, C VIIb, c, Bt VIIIb, VIIb), *îndevea* (CU VIIIb), cu var. *indevea* (Bt VIIIa, b, VIIa, CU VI), *mácarinde* „oriunde” (C V, CU VIIIb), *nicăriinde* „nicăieri” (S VIIb), *oareinde* „undevea” (B VIIb), cu var. *oriinde* (B V), *oareîndete* (B VIIIb, S VIIIc, VIIb), *vareîndete* (B VIIIb), *pánde* „pe unde” (OP V, C – Ann., 139), cu var. *pінде* (OP – Purdi, 118).

în lături, variantă veche pentru locuțiunea *în lături*, este forma folosită preponderent: *cocenii îi dăm în lături* (B VIIIa), atestată, însă, și cu substantivul la singular: *și te uiți în lătură* (B VIIIb).

lóntru „înăuntru” (Bt VIIId), cu var. *lúntru* (CU VIIIb), formă întâlnită mult mai des în compuse: *dánlóntru* (S VIIIc), *dinlăuntru* (A VIIIa), *înlóntru* (în toate localitățile), *înlúntru* (B VIIIa, S VIIb, Bt VIIa, CU VIIIb).

nicări „nicăieri” (B VIIIa, b, A VIIc, S VIIb, M VIIIa, OP VIIa, C VIIIa, VIIc, Bt VIIIa, b, VIIa, CU VIIIId, V), cu var. *nicheri* (Bt VIIIa, VIIa, CU VIIIb), *nicăria* (CU VIIa, c).

níce (OP VIIa, C VIIb), cu var. *nici* (B VIIb, S VIIb, M VIIIb, VII, J VIIb, C VIIIa, VIIb, c, Bt V).

oără apare cu sensul „dată” în locuțiunile *înt-o oără* „într-o vreme, odată, odinioară” (S VIIb) și *de altă oără* „altădată” (CU VIIIb, d), aceasta din urmă fiind atestată și în limba veche (Densusianu, ILR, 166).

7.1.2. Utilizarea ca adverbe a altor părți de vorbire, prin schimbarea categoriei gramaticale:

áltu / áltă folosit exclusiv în propoziții negative înseamnă „altă dată, în alte împrejurări” (B V, Bt VIIIa).

an cu sensurile „mai demult, odinioară” (S VIIIb, VIIb, M VIIIb) și „(în) anul trecut” (Bt VIIId, CU VIIIId).

7.1.3. Unele adverbe și locuțiuni apar cu sensuri sau cu forme diferite, necunoscute limbii standard :

cu acéea „de aceea” (B VIIIa, b, V, A VIIa, S VIIIb): *cere wărecete cu-acéea și nu zăcă că o mărs numai așa* (A VIIa).

⁴⁵ Soluția etimologică propusă în DA, preluată de la I. Rădulescu-Pogoneanu, conform căreia *anderete* ar reprezenta o formă coruptă a germ. *anderwärts*, este respinsă de către Andrei Avram, care demonstrează că adverbul este un compus al lui *ainde* < lat. *aliunde*, cu finalele adverbiale *-re-*, *-te-* (Avram 2001, 27–28; cf. Marin 2000, 204; Marin 2001 – 2002).

înt-acéea „atunci, în perioada aceea”: *înt-aceea s-or așezat aici* (M VIIIb).

bugăt „destul (de mult)” (B V, A VIIc, S VIIc).

de cóntră „în contră, împotrivă” (S VIIIc).

delóc „pe loc, imediat” (B VIIIa, A VIIa, S VIIIc, M – Borbély 1990, 89, OP VIIa, C VIIIa, VIIa, b, Bt VIIIa, VIIa, b), cu var. *dolóc* (C VIIa) și cu valoare locală „în imediata apropiere” (S VIIIa).

deodată „deocamdată” (S VIIIc, Bt VIIIb).

de-a fúru „pe furiș” (A VIIc).

încă „de asemenea” (S VIIb, Bt VIIIb, VIId), cu var. *încăte* (OP V).

meréu „încet, fără grabă” (J VI, OP – Purdi, 99, C VIIb, Bt VIIIb, VIIa, V, CU VIIa), cu dim. *mereuăș* (M VII, J VIIb, C VIIIa, VIIa, b, CU VIIb).

dînr-úna „deodată, imediat, pe loc” (S VIIIb).

cu ușór „cu ușurință, ușor” (S VIIa, M VIIIa).

În locuțiunea verbală *a-i fi drag* „a-i plăcea”, adverbul este folosit în variantă feminină: **drágă** (B VIIIa, CU VIIIc): *ț-o fost dragă să meri pă uliță* (CU VIIIc). Particularitatea, atestată și în graiuri din nordul Bucovinei și în Transnistria (Gr. rom., 88), ar putea să fie pusă în legătură cu utilizarea formei feminine a participiului din construcția unor timpuri și moduri perifrastice (v. *supra*) și, deci, să reprezinte reminiscența pluralelor neutre latinești în *-a* (Diaconescu 1969, 35–37).

Variante în *-ă* sunt întâlnite și la adverbul **chiáră** (B VIIb, S VIIIc, M VII, OP VIIa, V, C VIIIa) și în locuțiunea **în zădără** (S VIIa), **sígură în nu știu sígură** (S VIIIc).

7.1.4. Îmbogățirea inventarului de adverbe prin numeroase **c o m p u s e**, create mai ales din elemente românești moștenite și, mai rar, din împrumuturi:

– **ácar-** (< magh. *akár*): *ácarinde* (J VIIb), cu var. *ácăr-*: *ácărcăt* „oricât” (J VI), *ácarcum* „oricum” (B V), *ácărcum* (A VIIb) (cf. *supra*);

– **ált(ă)-**: *áltán*, cu sensurile „(mai) demult” (A VIIIa, S VIIIc, Bt VIIa), „niciodată” (C VIIIa), „(în) anul viitor” (S VIIc), și locuțiunea *de áltán* „de altădată” (A VIIa); *áltcum* „(în) alt fel, altfel” (S VIIIb, M VIIIa, OP V, C VIIIa, V, Bt VIIIa, b, VIIa, CU VIIa, b), cu var. *áltăcum* (A V); *áltcumva* (M VIIIb); *áltinde* (B VIIa, Bt VIIa, CU VIIIc); *íntaránd* (< *ínt* + *ált* + *ránd*) „altădată” (S – Garami 2003, 49, B – Hoțopan 1984, 28, OP – Purdi, 46, 70);

– **mácar-** (< ngr. *makári*): *mácarcând* (C V, CU VIIIb); *mácarinde* (CU VIIIb);

– **oare-** (< lat. *volet*): *óarecând* „cândva” (B VIIIa, VIIb, c, A VIIIa, b, VIIc, S VIIIa, c, VIIb, c, M VIIIa), cu var. fonetice *warecând* (A VIIIa) și *várecând* (A VIIIa, b); *oarecândvá* „cândva” (B VIIIa, A VIIIa), accentuat, și *oarecândva* (B VIIIa, A VIIIa, S VIIIb, C VIIIa); *oarecúm* „cumva” (S VIIIc, VIIb), accentuat, și *óarecum* (S VIIIc, VIIa); *oareúndete* „undevea” (S VIIb), cu var. *oariúndite* (B – Hoțopan 1984, 32). Cu o singură atestare apare și varianta cu *oare* postpus: *undivár* „undevea” (S VIIc);

– **(la)oláltă** (< *la* + *o* + *áltă*): *deoláltă* „unul cu altul, împreună” (B VIIIb); *lângăoláltă* „unul lângă altul” (M VIIIb); *peoláltă* „unul pe altul” (M VIIIa), *pesteoláltă* „unul peste altul” (B VIIIa, OP VIIa, C VIIb).

Menționăm, de asemenea, compusul **astără** „astă-seară” (considerat în DA, s.v., învechit și dialectal) (S – Ann., 137).

7.1.5. Influența maghiară, și, foarte rar și limitată geografic, cea sârbă, se manifestă prin prezența unor adverbe cu circulație doar în graiurile în discuție sau cu răspândire mai largă, în graiurile dacoromâne nord-vestice⁴⁶:

altán „direct” (< magh. *áltál*) (B VIIb, A VIIIa, C – Borza 1984a, 14, Bt VIIIa, b, VIIb).

baş „tocmai, chiar”, cuvânt turcesc intrat în graiurile dacoromâne sud-vestice prin intermediul sârbescului *baš* (CU VIIIb, c, d, VI, Va).

bătăr „barem, măcar” (< magh. *bátor*) (M VIIIa, OP VIIb, C VIIIb).

bístoş „fără îndoială, sigur” (< magh. *biztos*) (S VIIIc, M VIIIb, OP VIIb, C VIIIb, VIIb), cu var. *bístoşon* (A VIIc).

de biu „din belşug” (*de* + magh. *bő*)⁴⁷ (OP VIIb).

de-a bizuítă „de bună seamă, desigur” (< *de-a* + *bizui* < magh. *bizony*) (CU VIII d).

crestúl „cruciş, curmeziş” (< magh. *keresztül*) (B VIIIa, A VIIc, S VIIIc, M VIIIa, C VIIIa) și locuțiunea cu același sens *de-a crestúl* (S VIIIc).

dechilín „deoparte; separat” (< *de* + magh. *külön*)⁴⁸ (B VIIIa, A VIIa, b, M VIIIa, VII, OP VIIa, C – Borbély, 1990, 82, 86, Bt VIIIa, VIIa, b, CU VIIa), cu var. *dechilini* (Bt VIIa), *dechiling* (Bt VIIIa).

de furt „totdeauna; de fiecare dată” (< rut. *hurt*) (CU VIII d)⁴⁹; adverbul este întâlnit mai des în construcția *tăt furt* (CU VIIIc, VIIa, c).

hába „geaba” (< magh. *hiába*) (B VIIIa, b, VIIb, A VIIIa, VIIa, S VIIIc, OP VIIa, C VIIa), cu var. *iába* (B VIIIa, b, A VIIIa, VIIc, S VIIIc, VIIb, Bt VIIb, d).

hoghi (< magh. *hogy*), folosit pe lângă adverbe sau pronume nehotărâte cu rolul de a sublinia valoarea nedefinită: *cândva hoghi* „cândva, oarecândva” (Bt VIIIa), *cățiva hoghi* (Bt VIIIa), cu var. *goghi* în *cândva goghi* (CU VIIIa) și *góghe* în *céva góghe* (CU VI).

ida, cu sensurile „aci (aproape)” (B V, A VIIa, c) și „așa, uite așa” (M VII) (< magh. *ide*), cu var. *íta* (A VIIIb, VIIa, b, c, M VII), *hída* (S VIIb), și compusul *idară* (< *ida* + rom. *dară*), cu sensul „apoi, pe urmă” (S VIIIc, C VIIb).

ınca „mai bine; mai degrabă” (< magh. *inkább*) (S VIIb), împrumut susținut, poate, și de românescul *incă* și folosit adesea precedat de adverbul *mai* (A VIIc, S VIIb).

ístină „adevărat, drept, într-adevăr” (< srb. *istino*) (Bt VIIIb, VIIa, b, CU VIIIb), cu var. *íştină* (Bt VIIb).

de măgán „de la sine” (< magh. *magán*) adaptat la sistemul limbii române în construcții ca *de măgánu meu* „cu de la mine putere” (S VIIIc), *de măgánu lui* „de la sine” (C VIIc).

mégghiş „cu toate acestea; totuși” (< magh. *mégis*) (B VIIb, A VIIc, C VIIIa).

⁴⁶ Nu am inclus în listă împrumuturile neadaptate, rar folosite.

⁴⁷ Locuțiunea *de biu* este semnalată încă din secolul al XVI-lea (Densusianu, ILR, 166, 170).

⁴⁸ Deși lucrările care îl atestă îl notează sub forma *de chilin*, întrucât în graiurile românești *chilin* nu apare niciodată separat, am preferat să-l notăm în varianta *dechilin*.

⁴⁹ DA, s. v. *húrtă*, notează locuțiunile *cu hurta*, în expresia *a vinde, a cumpăra cu hurta* „pe de-a-ntregul, cu toptanul”, *la hurta* și varianta *cu vurtă* „la întâmplare”, atestările provenind din Moldova și Bucovina.

mînton „imediat, îndată, repede” (< magh. *menten*) (Bt VIIb), cu var. *mîntoni* (C VIIIa), *mîndeni* (Bt VIIIa), *mînde* (S VIIIc), *mindonătă* (CU V) și cu diminutivul *mîntonăș* (Bt VIIb, CU VI).

moid „apoi, pe urmă” (< magh. *majd*) (B VIIIa, VIIb, A VIIc, S VIIIa, b, VIIa, b), cu var. *moaid* (A VIIIa), *moaidă* (S VIIIa), *moaiide* (S VIIc), *moidă* (S VIIIb, VIIb), *moi* (S VIIIa, c), *máidu* (Bt VIIa).

pérse „sigur, desigur” (< magh. *persze*) (B VIIb, V, S VIIIc, OP VIIa, CU VIIa).

șóhan „niciodată” (< magh. *soha*) (B VIIIa, V, A VIIc, S VIIIb, VIIb).

7.2. În privința contextelor de ocurență, reținem câteva situații în care adverbele se întrebuintează pentru a exprima relații diferite de acelea din limba standard.

Unele adverbe sunt folosite în contexte deosebite și, în funcție de acestea, cu sensuri sau valori speciale:

áltu / áltă în propoziții negative cu sensul „altă dată, în alte împrejurări” (B V, Bt VIIIa) este specific ariei transilvănene și celei maramureșene de la sud și de la nord de Tisa (Tratat, 377; Gr. rom., 88).

decát, în propoziții afirmative, are sensul considerat dialectal „numai, doar” (S VIIIc)⁵⁰.

mai, întrebuintat pe lângă numerale cardinale are sensul „încă” (A VIIIa, VIIc, S VIIIc, J VIIIa, C V, Bt VIIIa, b, VIIa, b, CU VIIIb, VIIa, VI): *mai o dată ne ducem* (Bt VIIb); *nu-i bai dacă știe mai o limbă* (CU VIIIc).

mai mult, în propoziții negative, semnifică „în alte împrejurări, altă dată; niciodată” (S VIIIc, A VIIc, C V): *eu nu m-am dus mai mult după el napoi* (A VIIc).

nici, la fel ca în limba veche (Densusianu, ILR, 254), apare fără dublă negație: *nici m-am belit, nici nimic* (B VIIb); *nici-i noră, nici-i soră* (C – Texte, 5).

núma, în afirmative, are sensul „doar” (B VIIIb, A VIIIa, VIIc, S VIIIa, Bt VIIa).

táre, cu sensul „mult, în cantitate mare”, apare pe lângă verbe (B V, S VIIIc, VIIb, c, J VIIa, b, Bt VIIb): *la Bedeu, acolo tare vorovesc românește* (A VIIa); *tare s-o grijit* (J VIIa); în enunțuri negative, *tare*, determinând un verb, are sensul restrictiv și topica lui *prea*: *eu nu tare beau* (CU VIIIc), *nu-i tare place dă mine* (A VIIIa), trăsătură atestată pentru graiurile maramureșene (Tratat, 338).

Pentru redarea comparației sunt utilizate mijloace diverse, unele dintre ele deosebite de limba standard:

– adverbul **cum** introduce complemente comparative: *eu așa spun cum voi* [= ca voi] (A VIIb) sau subordonate comparative de egalitate: *asa o fost numai știi, făr' dă pene, cum puiu când scoate* [= iese din găoace] (B – Hoțopan 1984a, 30); determinând adverbul *asa* negat (din regentă), **cum** poate introduce comparativ de inegalitate: *n u a ș a se face cum aici* (B VIIIb); *n u a ș a furcă [era] cum acuma* (Bt VIIa);

– adverbul **ca** urmat de nominativ (și nu de acuzativ, ca în limba standard) introduce un complement de egalitate: *ști acela ca eu* (S VIIIc), dar și de inegalitate: *vorbăsc mai frumos ca noi* (C – Ann., 83); *mai ocoșe ca popa* (C VIIIa); *dumneta mai bine știi ca eu* (Bt VIIa); *mai bătrân ca eu* (CU VIIIb);

⁵⁰ În dicționare sensul restrictiv al lui *decát*, folosit în propoziții afirmative, este semnalat pentru Moldova; el este atestat, însă, și pentru o arie largă din Muntenia (Gl. Munt., s. v.).

– locuțiunea **ca cum** introduce modale comparative de egalitate ireale: *așa făcea ca cum descântă* (OP VIIb); *calu umbla ca cum ar fi toltiș* (C – Ann., 134); după o regentă negativă, poate introduce o comparativă de inegalitate: *n-o fost ca cum i-amu* (M VIIIa);

– locuțiunea **de cum** introduce modale comparative de inegalitate: *s-o făcut mai frumoasă dă cum o fost* (OP – Purdi, 67); această locuțiune este considerată specifică limbii vechi (Gheție et alii 1997, 167);

– locuțiunea **ca și** introduce complemente comparative de inegalitate: *nu [era] ca și amu* (S VIIa, C VIIb); *n-o fost ca și acuma* (S VI); [la noi] *nu este loc frumos ca și acolo* (Bt V); *mai bine o fost ca și aice* (B V); *mai credincioși ca și azi* (S VIIa).

Superlativul se exprimă, de regulă, cu adverbul **tare**: *tare mare amar o fost* (S VIIIc), *ii tare bun* (M VII), *tare bun om o fost* (J VIIa), *tare era bună* (Bt VIIa).

Adverbul relativ **când**, folosit după *a fi* predicativ, introduce subiective: *era când făcea și cije* (B V); *o fost când pă lopată am pus* [pâinea], *da o fost când în tâpsâie am băgat* (C – Borbély 1990, 84); *este când fac și ungurește* [slujba bisericească] (CU VIIIa). Ca și subiectivele introduse prin *cine*, *care* (v. *supra*), construcțiile de acest tip nu sunt atestate pentru limba română actuală. Folosirea lui **când** poate fi motivată, eventual, prin ușoara nuanță temporală pe care o au subordonatele. Pentru exprimarea unei asemenea idei, în limba română (populară și dialectală) se poate utiliza *de*: *s-o întâmplat de-o nins* (Țăra 1976, 209; cf. Cazacu 1969, 171).

8. PREPOZIȚIA

8.1. Referitor la inventarul prepozițiilor, semnalăm următoarele:

– păstrarea vechii prepoziții a „la” (< lat. *ad*) (B VIIa, A VIIc, S VIIIb, c, M VIIIa, OP VIIa, C VIIb, CU VIIIc): *așezată a drum* (B VIIa); *după amiază a două ceasuri* (A VIIc); *meri-a dreacu, măi bărbate* (C – Texte, 37);

– frecvența deosebit de ridicată a lui **cătă** „către”, întâlnit, pe de o parte, în construcțiile cu acuzativul, uzuale pentru redarea funcțiilor dativului după verbele *dicendi*, dar și cu diferite alte sensuri specifice lui *la*: *cum să zăce cătă cisme românește?* (S VIIc) sau în locuțiunile *cătă în* și *de cătă* „către” (cu valoare temporală și locală) (A VIIIa, S VIIIa, M VIIIb, VII, OP – Purdi, 15, 82, 83): *cătă-n sară* (OP – Purdi, 15); *o vinit dă cătă zuuă* (M VIIIa); *o stat dă cătă răsărit* (C VIIIa); *s-o culcat dă cătă părete* (S – Ann., 137);

– utilizarea formei **dâr(t)** cu valoarea prepozițională din limba veche a lui *derept* „pentru, din cauza” (Densusianu, ILR, 178)⁵¹, dar evoluând sub raport semantic (v. *infra*); o singură dată a fost notată, cu același sens, varianta *dep* (M VII);

– folosirea ca prepoziție a variantei **nántea** „înaintea”: *nantea mea* (S VIIb), *nantea ușii* (OP VIIa);

– prezența prepoziției **îngă** „lângă”, rezultată dintr-o analiză greșită a lui *lângă* (*la + îngă*; v. DA, s. v. *lângă*) (A VIIIa, C VIIIa, b, Bt VIIb), și a compuselor

⁵¹ Variantele formale ale lui *derept*, cum ar fi *deptu*, *dere*, *derp*, *dep*, explicabile prin fonctică sintactică, sunt atestate începând cu textele vechi (Densusianu, ILR, 178; cf. CDDE, s. v. *drept*).

acesteia *dângă* „de lângă” (CU VI), *pângă* „pe lângă” (M VIIIa, OP VIIb, C VIIIb, VIIb, Bt VIIa, d, CU VI), forme specifice unora dintre graiurile transilvănene, crișene, maramureșene din stânga și din dreapta Tisei și nord-bucovinene (Tratat, 378; Gr. rom., 91).

8.2. În privința distribuției, se remarcă folosirea unor prepoziții și locuțiuni prepoziționale în contexte (și cu sensuri) diferite de cele din limba comună sau din alte graiuri.

dâr(t), recunoscut ca element regional specific unei arii aparținând graiurilor de tip nord-vestic⁵², apare cu sensuri diverse, și anume: a) „pentru, din, din cauza”: *dâr apă or fost bolnavi* (S VIIa); *ficiorii [...] să mai băteau dâr fete* (M – Borbély 1990, 87); *poate dâr religie, dâr limbă* [nu se căsătoreau românii cu ungurii] (C – Texte, 6); cu același sens *dâr* (și foarte rar *dep*) însoțește relativul *ce* care îndeplinește rolul de complement de cauză în propoziția pe care o introduce: *nu știu dâr c e e așa* (S – Ann., 140); *nu mă precep că dâr c e îi zăce așa* (S VIIb); *nu m-aduc aminte că dâr c e o trăbuit așa și facem* (M – Petrușan, 21); *nu știu dep c e trabă așa* (M VII) sau interogativul *ce* având, de asemenea, rol de complement de cauză: *dâr c e ai tăiet dâ la coadă dâ la vacă?* (M – Ann., 141); *apu dâr c e* [n-ai luat fata]? (OP – Purdi, 13); *da dâr c e să poate asta?* (C VIIIa); sinonimia cu *din* este susținută de cazuri în care cele două prepoziții sunt ocurente în contexte identice: *s-or certat din pământ* (CU VIIIb); *s-o luat dân oarice* (S VIIb); *nu știu dân ce traje clopotu* (M VII). Subliniem că în toate situațiile în care apare *dâr ce* nu este vorba de o locuțiune conjuncțională subordonatoare introducând cauzale, ci de prepoziția *dâr* + pronumele relativ/interogativ cu rol de complement de cauză⁵³; b) „din, de, pentru” (fără implicarea ideii de cauzalitate): *răspunde dâr pruncușu acela* (M – Petrușan, 23); *popa să roagă dârt-iei, adică îi sclujește* (*ibidem*, 25); *am să-i plătesc dâr lucru aista* (OP – Purdi, 124); *Spălate-s [poalele] dă spălătoare / Dâr clisă și dârt unsoare* (C – Texte, 49); *dâr aceia rar or fost* (C VIIIa); c) „pentru” (introducând un circumstanțial de scop): *ține post dâr varice [= ceva]* (S VIIa). Alternanța dintre *dâr* și *dârt* este, de regulă, condiționată fonetic: în contexte în care prepoziția precedă un cuvânt începând cu o consoană este folosită varianta *dâr*, iar în cele cu o vocală apare *dârt* (consemnată cel mai frecvent în locuțiunea adverbială *dârt-ace(e)a*; v. *supra*); o singură dată a fost notată o variantă *dir*: *până dir vremea asta* (C VIIIa), care ar putea fi interpretată ca rezultat al apropierii *din / dir* (rostit cel mai adesea *dân*).

de, ca și în alte graiuri din Transilvania (Tratat, 379) și din Maramureș (Gr. rom., 90), intră în construcția *învață de* „învață de la”: *am învățat dă părinți* (S VI); *o învățat dă profesor să vorbească* (CU V); după *a rămâne* are sensul „fără”: *o rămas dă tata bun* (A VIIIa); *o rămas dă mama* (A VIIb); *o rămas dă tată-su* (A VIIIa, OP VIIa); *am rămas dă beserică* (C – Borbély 1990, 84); în construcția *întreabă de* înseamnă „întreabă (ca să afle) de la”: *am întrebat eu dă tată-meu* (S VIIIc); *o-ntrebat dă muiere* (M – Martin 1989, 24); *iel tăt întreba dă mă-sa, da*

⁵² Aria lui *dâr* cuprinde zona dintre Crișul Repede și Crișul Negru, dar și puncte situate în afara acesteia, inclusiv localitatea Seleuș din județul Arad (Tratat, 311), precum și localitatea Negrești Oaș (Teaha 1969, 219).

⁵³ Singurul exemplu în care *dâr ce* reprezintă vechea locuțiune *derept ce*, păstrată astăzi în graiurile din Bihor, este cel invocat în lucrările de sintaxă (Avram, M. 1960, 91; Gheție 1961, 163); exemplele citate de D. Urișescu (Tratat, 311) nu sunt concludente, întrucât lipsește contextul lămuritor.

mă-sa n-o vrut să-i spuie (OP – Purdi, 106); același sens îl are prepoziția compusă de la: *am întrebat dă la un popă* (S VIIIc).

de toți înseamnă „cu toții” în contextele următoare: *dă tăț o fost douăzeci* (C VIIb); *vo douăzeci sântem dă tăț* (CU V).

din în contextul *învață, aude din cineva* înseamnă „de la” (A VIIc, S VIIb, OP VIIb): *auzeam dâ n maica* (S VIIb); *am învățat dâ n preot* (OP VIIb), sens atestat în textele vechi (Densusianu, ILR, 257); atunci când prepoziția se găsește înaintea unui cuvânt care începe cu o vocală, este înlocuită cu sinonimul *dintru*, în var. *dint/dânt*: *auzeam și eu dânt-o bătrână* (OP VIIa). Uneori *din*, având sensul „cu”, introduce complementele instrumentale (Bt VIIIb, VIIa, b): *dâ n mână lucrăm* (VIIIb); [Cânepa] *o spălam din apă multă* (VIIa).

în apare cu sensurile „la” (M VIIIa, C VIIIa, Bt VIIb, CU VIIIa, d, VIIc): *mă uit în televizor* (M VIIIa); „pe”: *o trebuie să merg în front* (CU VIIIa) și „ca, drept”: *o primit [pământ] în cinste* (M VIIIb).

pe are o frecvență ridicată, fiind utilizat, la fel ca în graiurile dacoromâne nordice (Vulpe 1983, 271; Tratat, 341, 379), într-un număr mare de contexte (și construcții): a) cu sensurile arhaice „în, prin”: *umblă pă oraș* (S VIIc); *pă sate așa îi* (S VIIIb); *mere pă hotară, pă păduri* (M VIIIb); *să merem pă lume* (OP – Purdi, 21) (cf. Densusianu, ILR, 180); b) după verbe ca *a se uita* (și sinonimele lui), *a zice, a striga* (și sinonimele lor), are sensul „la”: *s-o uitat pă ele* (A VIIa); *asa te uiți pă om ca pă haina ceea sânjoasă* (S VIIIc); *mă uit pă fătusele celea* (S VIIIc); *s-o ciudălit pă oarice* „s-a uitat, mirându-se, la ceva” (M – Petrușan 1997, 18); *o străgat pă ea* (Bt VIIc); *nu zâc pă el nimică* (A VIIIb); *m-am răstit pă unu* (S VIIIc), și acesta reprezentând un sens arhaic (Pușcariu 1922, 579–581); c) după *seamână* „se aseamână” are sensul „cu”: *pruncușu a sămâna pă animalu acela* (M – Petrușan, 18); *samână pă tată-so* (OP – Purdi, 13); *fetile nu samână nici una pă mine* (OP V); *pă mama samână fata mea* (C VIIIa); *pă el [= tata] am sămănat* (C VIIb); d) pentru a exprima complementul indirect al locuțiunii *a-i părea rău*: *le-o părut rău pă români la unguri* (A VIIc); *le pare rău pă mine* (OP – Purdi, 130); *tare rău i-o părut pă el* (OP VIIa); e) pentru *la* cu valoare de numeral nehotărât, însemnând „în cantitate mare”, se folosește adesea *pe*: *mama tăt o făcut pă prescuri* (A VIIa); *am grăpat pă el tătă zuua* (S VIIIa); *fierbem pă el [= magiun] tătă noaptea* (M – Borbély 1990, 89); [copilul mic dus la câmp] *mânca pă pământ cât i-o plăcut* (OP VIIa); *am băut pă leacuri mereu* (C – Borza 1984b, 17); sensul este probat și prin prezența adverbelor *tot, mereu* și a locuțiunilor adverbiale *toată ziua, toată noaptea*.

Unele prepoziții se construiesc cu substantivul în formă articulată: *am căpătat dă la s t a t u* (S VIIIc); *pă b a n i i le afumă* (CU VIIa); *mă uit la t e x t u* (CU VI), trăsătură semnalată pentru Maramureșul de la sud și de la nord de Tisa, pentru Bucovina (Tratat, 341; Gr. rom., 91) și pentru cea mai mare parte a Transilvaniei (Tratat, 380).

9. CONJUNCȚIA

9.1. Trăsăturile referitoare la inventarul elementelor conjuncționale (conjuncții simple, compuse și locuțiuni) vizează anumite variante formale învechite și elemente specifice numai anumitor arii, dialectale.

9.1.1. Conjunții c o o r d o n a t o a r e:

ăcăr ...ăcăr (< magh. *okár*) se folosește corelativ, în coordonarea disjunctivă la nivelul propoziției: *acăr bărbat, acăr femeie* (A VIIa), *acăr afară, acăr înlontru* (J VIIb)⁵⁴.

că „ci” exprimă raportul adversativ față de o propoziție negativă: *da ... nu chemătorii chemau, că cine o fost chemat în nuntă, ala chema* (B VIIa); *nu în cuptor, că acoloa am fiert* (A VIIc)⁵⁵.

ce păstrează forma și sensul adversativ din limba română veche: *preot n-au dân Rumânia, cum și spun, ce dân Ungaria* (A VIIa); *nu pă vacă u-o durut, ce pă acela* (S – Ann., 37); *vraciuri se făceau, da nu la verjel, ce numai la Anu Nou* (M – Hoțopan 1984b, 5); *n-o fătat, ce-o puiat* (J VI); *erau nu ca vântu, ce ca gându* (OP – Purdi, 45); *Mâncă neagră n-am furat / Ce-am furat ima cam sură* (C – Texte, 57); *dămult n-o fost TV, ce or mărs la casă* [în șezătoare] (Bt – Ann., 143); varianta actuală *ci* apare foarte rar: *n-o putut vini în zâua aceie [...], ci ieri o vinit* (A VIIa). Utilizarea lui *ce/ci* adversativ, curentă în textele vechi (Densusianu, ILR, 182; Gheție *et alii* 1997, 161), este astăzi caracteristică limbii române literare, spre deosebire de variantele dialectale ale dacoromânei, unde nu mai este întâlnită (Teiuș 1980, 135).

da, variantă fonetică a lui *dar*, apare într-un singur exemplu cu valoare disjunctivă, fiind folosită în alternanță cu *ori*: *aduce-ne-a da pită v ă [= ori] pălincă* (A VIIb).

dără, variantă și ea a lui *dar*, este frecvent în realizarea coordonării adversative (S VIIb, Bt VIIIb, CU VIIIc): *acolo lucră, dără nu ni s-o dat așa modru bun că și mă duc* (S VIIb).

fără este folosit cu frecvență mare în coordonarea adversativă intra- și interpropozițională: *nu înt-un loc o fost, fără în tăt hotaru* (B VIIIa); *nu în hurdău* [se pune varza], *fără în sac* (B V); *nu bunică* [se zice], *fără mămuță* (B VIIb); *n-o fost înt-una, fără tăt așa dărăburi* (S VIIIc)⁵⁶.

fire-ar ... fire-ar cu valoare de conjuncție disjunctivă apare o singură dată: *puneam acela fir-ar aice, fir-ar aice* (S VIIIc); relevantă ca element arhaic, ea a fost atestată la nivel dialectal doar pentru graiurile munteneste (Neagoe 1975, 146)⁵⁷.

ma este folosit cu valoare adversativă: *nu ne-o-nvățat la școală, ma o dat-am întrebat* (S VIIIc); *maica o știut bine ungurește, ma n-o vorbit* (CU VIIa)⁵⁸.

núma are valoare adversativă și apare la nivel intra- și interpropozițional: *eu n-am învățat românește, numa ungurește* (A VIIIa); *ficioru aista nu picioare are,*

⁵⁴ Conjunția *acar ... acar* este specifică ariei nord-vestice a Transilvaniei (Teiuș 1980, 114).

⁵⁵ Teiuș 1980, 108–109 semnaleză valoarea coordonatoare a lui *că* în corelație cu *nu numai*, ilustrând-o prin două exemple din Ceanu Mare, județul Cluj.

⁵⁶ Aria conjuncției adversative *fără* cuprinde nord-vestul țării (Teiuș 1980, 123).

⁵⁷ Motivul pentru care Victorela Neagoe o încadrează între arhaisme este doar topica. Considerăm că nu este vorba neapărat de un arhaism, dat fiind faptul că, în formele de condițional-optativ, variantele cu auxiliarul postpus sunt specifice limbii române (mai ales în imprecății) și că *fie* (formă de conjunctiv fără morfem, cu valoare de imperativ), în calitate de conjuncție disjunctivă, este, de asemenea, un element curent. Apariția acestei construcții în zone atât de îndepărtate una de alta nu trebuie să surprindă, atâta timp cât ea reprezintă rezultatul unei evoluții normale, în spiritul limbii române.

⁵⁸ Atestată, în primul rând, pentru graiurile din Banat (Vulpe 1973, 388–389; Teiuș 1980, 122), dar și prin Transilvania (Gămulescu 1974, 151), *ma* provine din sârbo-croată (CADE, s. v.; Gămulescu, *ibidem*).

numa picioare dă cal (Bt – Ann., 143); *nu aceea corindă corindau, numa alta* (Bt VIIb); *este oleac dă dăosăbire, numa nu mult* (CU V); *văd, numa nu tădauna* (OP VIIa); *amu nu-i dăstul că mi-s străin și fără straiță, numa trabă să-m dau și viața* (OP – Purdi, 25)⁵⁹; *o fost aici în sat, numa o murit* (CU VIIb)⁶⁰.

o provenind din vechiul *au* este cea mai frecventă dintre conjuncțiile disjunctive, apărând, sub diverse forme (*o, wo, vo, vă*) (v. *supra*, în cap. **Fonetica**), în toate localitățile: *o cu mere, o cu nuce* (S VIIa); *o meri, o nu meri* (CU VIIIb). Rareori, raportul disjunctiv este realizat cu ajutorul lui *voghi* (< magh. *vagy*) (S VIIIc), cu var. *vaghi* (Bt VIIIa).

9.1.2. Pentru conjuncțiile **s u b o r d o n a t o a r e** reținem următoarele aspecte:

bătăr „cu toate că, deși” (< magh. *bátor*) și **bătăr că**, recunoscute ca elemente dialectale (Avram, M. 1960, 172), introduc subordonate concesive: *o-ndețat dă frică, batăr i-o fo cald* (OP – Purdi, 25); *batăr o fost culac, numa o fost om bun* (C – Ann., 89); *să face că nu-l vede, batăr că d-abde l-aștepta* (OP – Purdi, 18); *ii plăcea să joace, batăr că ave optzăci și cinci dă ani* (*ibidem*, 90).

că introduce următoarele tipuri de subordonate: a) subiective, după verbul *a fi* predicativ: *este că zăce* [românește], *da nu ști că ce* (B VIIIa); *este că sânt lumine așa în temeteu* (M – Ann., 134); *o fost c-o cumpărat fărînă* (M VII); *o fost că le puneam* [prunele] *num-așa în covată, o fost că le-am și dărălit cu moșina* (M – Borbély 1990, 88); *este că l-am pus* [magiunul] *ș-așa numa* (CU VIIc); b) circumstanțiale modale determinând adverbul *așa*: *asta amu a ș a o-am făcut că am fert croampele* (B V); *era a ș a că chemau fete* (B V); *a ș a -i cucuruzu că să dășchide* (A VIIb); *pita a ș a s-o copt că în cuptor* (S VIIIa); [tăvile] *erau a ș a că și rotundă, da era și în patru colțuri* (Bt VIIIb); *părinții mei nu a ș a or fost că s-or sfădit, pace o fost în casă* (Bt VIIa)⁶¹.

căci **că** introducând o cauzală este rar întâlnită: [Jirezile de fân] *să-mpărțea și între cosași, căci că ne-or dat și nouă* (Bt VIIIb)⁶².

câci (< *cât ce*) introduce temporale de anterioritate: *Câci oi mere [...] dau la fată-n gură* (B – Hoțopan 1984, 25); *câci moare* [omul] *apoi îl îmbracă și-l duc acolo afară* [la capelă] (S VIIb); *la noi căce moare cineva, cântă după el* (M – Ann., 158); *câci îl vede fata împăratului, odată-l strâgă* (OP – Purdi, 72)⁶³.

de introduce: a) subiective (Bt VIIIb, CU VIIc): *s-o-ntâmplat dă câte-o palmă mai câteodată* [le-am dat], *ca la copii* (Bt VIIIb)⁶⁴; b) predicative: *crește Petrică și ajunge dă-i ficior* (OP – Purdi)⁶⁵; c) atributive: *o fost oameni dă o dus*

⁵⁹ Dată fiind prezența adverbului *destul* în prima parte a enunțului și a lui *și* adverbial în cea de a doua, propoziția *numa trabă* ar putea fi interpretată și ca o subordonată cumulativă paratactică.

⁶⁰ Adverbul *numa*, variantă a lui *numai*, se folosește cu valoare de conjuncție adversativă în Banat, Crișana, Transilvania și Maramureș (Teiuș 1980, 121).

⁶¹ Circumstanțiale modale introduse prin *că* sunt atestate doar de Magdalena Vulpe (1980, 188) și sunt exemplificate numai prin două fraze provenind din Bran, județul Brașov, și Șușag, județul Alba.

⁶² Conectivul *căci că*, specific limbii române vechi (M. Avram 1960, 77; Gheție *et alii* 1997, 168), nu este atestat pentru graiurile dacoromâne actuale.

⁶³ Locuțiunea *cât ce* are caracter regional, fiind atestată doar în nordul și vestul dacoromânei (Avram, M. 1960, 50, 51; Gheție 1961, 156; Țăra 1976, 209).

⁶⁴ Un exemplu asemănător este citat de Țăra 1976, 209.

⁶⁵ În corpusul excerptat de Magdalena Vulpe nu este întâlnit conectivul *de* pentru predicative.

sămânța (B VIIIa); *pânza d-o fost tăt dîn tort* (M VIIIb); *am avut [...] un mănuștean așa dă-l tiscuiam* [curechiul] (OP VIIb); *acolo era semnuri d-or trăit oomeni* (Bt VIIIb)⁶⁶; d) complementive directe: *nu știu dă s-o-ntâmplat* (CU VI)⁶⁷; e) modale determinând adverbul *așa*: *fost-o a ș a dă ceva nu i-o plăcut o la unu, o la alt* (Bt VIIa); *fost-o ș-a ș a dă o fujit* (Bt VIIa); în lucrările de specialitate nu sunt atestate modale introduse prin *de*; f) subordonate finale cu nuanță de coordonate copulative: *m-am pus d-am prânzât* (M VIIIa); *umblau vacile dă pășteau* (CU VIIIc)⁶⁸.

de și/să „ca să” introduce subordonate finale: [porumb] *ne-o trăbuit dă și sfărâmăm la porci* (M VIIIa); *nu-l putea ara pământu dă și samene* (M VIIIb); *așa făceai dă și fie încolorat* (M VII); *il ferbea dă și fie numai cinci litere* (J VIIIb); conectivul *de să* (*și*) nu este atestat în lucrările de sintaxă.

făr(ă) **că** introduce o subordonată de excepție (cu nuanță concesivă): *vă puteți uita* [la casă], *fără că nu-i mobilă* [în ea] *acum* (CU VIIIa)⁶⁹.

înainte de ce introduce temporale a căror acțiune este posterioară celei din regentă: *înainte dă ce s-o-nceput* [...] *sufla dă trii uări pă obraz* (M – Martin 1984, 21); *înainte dă ce ajunge acolo, vine cea* (OP VIIIb); *înainte dă ce le-am băgat, le-am pus sare* (CU VIIa); *o luăm înainte dă ce să arde* (Bt VIIIb)⁷⁰.

măcar „cu toate că, deși” introduce subordonate concesive: *și să scriu am învățat* [sârbește], *macar n-am umblat la școală sârbească* (Bt VIIIa); *era sârbă, măcar ea s-o dat dă unguoroie* (Bt VIIIb); *mărocu, măcar o-nvățat la Seghed, nu vorbește românește* (CU V)⁷¹.

pe când introduce temporale redând o acțiune momentană, în raport de simultaneitate cu cea din regentă: *încă n-am fost gata cu prânzu pă când o vinit junere-meu* (M VIIIa); *pă când s-o trezât bine, iaca Pavăl* (OP – Purdi, 19); *pă când am gătat, o vinit* (OP VIIa); *pă când o vinit, am fost su masă* (C VIIIb); *pă când o sâmțât, iute o fujit* (Bt VIIIb); *pă când am fost gata, am dâschis fereasta* (Bt VIIa); existența acestei valori este strict legată de prezența unui verb la modul indicativ; construcția are o frecvență foarte ridicată în toate localitățile⁷².

și „să” poate introduce orice tip de subordonată proprie conjuncției *să* (v. *supra*).

⁶⁶ GLR, II, 276, ca și Drăganu 1923, 268–269, consideră atributivele introduse prin *de* dialectale, iar Vulpe 1980, 134–135, le încadrează între particularitățile populare.

⁶⁷ Aparținând, după GLR, II, 284, limbii vechi și populare, *de* ca element introductiv al complementelor directe apare extrem de rar în corpusul cercetat de Magdalena Vulpe (1980, 97).

⁶⁸ Raportul sintactic apropiat de coordonare, exprimat prin conjuncția *de*, des întâlnit în româna veche (Densusianu, ILR, 259), este considerat o caracteristică a limbii române vorbite (Cazacu 1969, 171; cf. Vulpe 1980, 207).

⁶⁹ Construcție arhaică (DA, s. v. *fără*), restrictiva introdusă prin *fără* este curentă azi mai ales în Transilvania (*ibidem*); la Vulpe 1980, 226, apare un singur exemplu (din Avrig, județul Sibiu) pentru această valoare a lui *fără*.

⁷⁰ Locuțiunea *înainte de ce*, întâlnită în limba veche sub forma *mai nainte de ce*, cu o circulație restrânsă (Gheție et alii 1997, 166) și consemnată de Gheție 1961, 157, pentru Maramureș, nu apare în materialul cercetat de Magdalena Vulpe (1980, 163).

⁷¹ Considerat în GLR, I, 326, regionalism, dar neatestat de Vulpe 1980, *măcar* cunoaște multiple atestări în graiurile de tip nordic (cf. Marin 1989b, 88).

⁷² Particularitatea a fost atestată pentru nord-vestul teritoriului dacoromân (Gheție 1961, 154, 156, 159; Țăra 1976, 209; Vulpe 1980, 150–152), dar și pentru Valea Bistriței (Gheție 1976, 126).

9.2. În privința folosirii elementelor conjuncționale, se remarcă frecvența deosebită a fenomenului hipercaracterizării sintactice (Vulpe 1980, 100–103), constând în utilizarea simultană a mai multor conective pentru a exprima un raport sintactic: *să-njelejeu că pă care hididuși și-i teme* (M – Hoțopan 1984b, 7); *se sfădeau că cine să cânte* (Bt VIIIb); *înțeleg că ce citesc* (S VIIc); *nu știi că câte clase are* (Bt V); *ce știi eu că cum o fost* (S VIIb); *n-o spus că inde stă* (A VIIIa); *ar vre că să nu mai mereș* (OP – Purdi, 18); *ne-o cerut că și merem* (A VIIIa); *trebuie tare și grijăști că și nu scoată* (M VII); în sintaxa dialectală, această trăsătură este caracteristică îndeosebi graiurilor nord-vestice (Vulpe 1980, 103).

10. INTERJECȚIA

Referitor la interjecție, reținem doar împrumuturile din maghiară, specifice, în general, graiurilor românești nord-vestice. Unele se întâlnesc la toți informatorii:

ni „uite, iată” (< magh. *ni*).

noa „ei (d-apoi)” (< magh. *no*).

Altele apar doar la unii dintre ei:

túlvai „vai, aoleu” (< magh. *tolvaj*) (C VIIb), cu var. *túlai* (S VIIIc).

Majoritatea particularităților privitoare la topică reprezintă elemente învechite, conservate la nivel dialectal.

1. Determinantele numelui (atributele) sunt adesea a n t e p u s e:

– atribute genitivale: *a lui lucru* (E VIIIa), *a mării mamă* (B VIIIb), *a ómului muiere* (A VIIIa);

– atribute adjectival-pronominale exprimate prin pronume posesive: *a noastră fată* (B VIIIb), *a noastră stare* (S VIIIc), *a meu bărbat* (J VIIIb), *a me urete* (OP – Purdi, 86);

– atribute adjectival-pronominale exprimate prin pronume demonstrative: *asta casă* (A VIIa), *ieștea zâle* (A VIIb), *alea vremi* (B VIIIa, S VI), *aiesta preot* (Bt VIIIb). De cele mai multe ori, demonstrativul are aceeași formă, cu *-a* deictic, indiferent dacă este ante- sau postpus, ceea ce reprezintă o caracteristică a limbii române vechi (Densusianu, ILR, 120–121).

2. Pronumele atone *au*, de asemenea, topica specifică limbii române vechi.

2.1. Între formele pronominale a n t e p u s e se numără, în special, complementul direct exprimat prin forma atonă feminină *o*, care apare aproape întotdeauna antepus: *o-am vândut*, *o am făcut* (A VIIIa), *o am spălat* (OP V), *o au rupt* (C VIIa), *nu o-am cunoscut* (Bt VIIa) (cf. *supra*, în capitolul **Morfosintaxa**).

2.2. Forme pronominale p o s t p u s e, în situații în care româna actuală folosește variantele antepuse:

– complemente indirecte: *aducu-mi aminte* (A VI, S VIIc); *aduce-v-a pită vă [= ori] fărină* (A VIIIb); *cânta-v-oi o cântare?* (S VIIc); *face-ți-le-oi eu* (M VII); *afla-ne-om și noi năște fete* (OP – Purdi, 24); *spune-ț-oi cât bani ai în jeb?* (C – Borza 1984b, 29);

– complemente directe: *cunoscu-l și p-ala* (A VIIIa); *noa, lăsămu-le aștea* (S VIIIc); *cine știe-l muncească [pământul]?* (S VIIc); *prinsu-le-a ploaia* (C VIIa); *știț-o dumneata, poți ști-o* (Bt VIIa).

Remarcăm faptul că această topică apare atât în propoziții interogativ-exclamative, cât și în cele cu intonație neutră.

3. Forme verbale compuse (perifrastice) apar, de asemenea, ca în limba veche (Densusianu, ILR, 143), cu auxiliarul p o s t p u s, indiferent de tipul de intonație:

– cel mai bine reprezentate, din acest punct de vedere, sunt formele de perfect compus: *fost-am*, *auzât-am* (B VIIIa), *fost-o* (în toate localitățile), *auzât-ai* (C VIIb), *furat-au* (M VIIIa);

– frecvente sunt și formele de viitor cu auxiliarul postpus: *mere-oi* (S VIIc), *fi-oa popă vă n-a fi?* (S VIIb); *Iubește-mă dumneata / Să vezi muri-i or ba* (C – Texte, 18);

– formele de condițional-optativ cu auxiliarul postpus (mai frecvente în versuri) apar în două variante: fie, atunci când sunt la pers. a 2-a sg., cu auxiliarul contras: *be-i* (< *be-ai* < *bea-ai*): *be-i cu bade, nu vine* (C – Texte, 29), fie, atunci

când sunt la pers. 1 și a 3-a sg., cu vocala de legătură *o/u* între verb și auxiliar: *șide-u-aș cu tine* (C – Texte, 54); *da-o-ar bunul Dumnezeu* (*ibidem*, 39). Ambele variante se întâlnesc în unele graiuri din aria nord-vestică a dacoromânei (Tratat, 338).

4. Topică inversă apare și în construcția predicatului nominal, cu auxiliarul sintactic postpus: *nu știu păcatu-i vă nu-i păcat* (S VIIb), *sclobodu-i a corinda?* (S VIIIa).

5. În cadrul *n u m e r a l e l o r* distributive însoțite de prepoziție, aceasta dislocă adverbul *câte* de numeralul propriu-zis: *câte de două ori* (B VIIIa); *ne sculam câte la tri ceasuri, câte la jumătate la tri* (C – Borbély 1990, 82); *locuiam câte-nt-o casă două cileghiuri* (C VIIIa), particularitate considerată populară (GLR, I, 196).

6. Alte chestiuni de topică se referă la poziția *a d v e r b e l o r* în diverse contexte:

– **mai**, spre deosebire de limba standard, și la fel ca în graiurile muntenești, nu dislocă formele verbale compuse: *mai mi-am făcut* (S VIIIa), *mai o fost, mai am căpătat* (Bt VIIIa); uneori, adverbul nu stă pe lângă verb, ci în fața cuvântului subliniat intonațional, de obicei un nume: *să fac mai greblături* (Bt VIIIa); *am pus pângă el mai haine* (Bt VIIa); *ș-atuncea puneam mai fărină* (CU VIIa); această poziție s-ar putea datora și apropierii semantice de *încă*, adverb care are o topică mai liberă;

– **nici** dislocă formele verbale compuse: *n-am nici ascultat* (B VIIIb), *nu m-o nici plăcut* (B V), *nu l-am nici cunoscut, n-am nici întrebat-o* (S VIIb) sau, dimpotrivă, nu dislocă prepoziția de pronumele negativ introdus de aceasta: *să nu vă mai vadă nici pă unu* (OP – Purdi, 18);

– **tare**, folosit ca adverb pentru exprimarea ideii de superlativ, cu referire la acțiuni, apare în antepoziție în raport cu verbul determinat: *mie m-o tare plăcut, nouă ne tare place* (B V), *ii tare place* (S VIIb, J VIIb), *s-or ele tare pretinit* (Bt VIIa); aceeași topică o poate avea adverbul *rău*: *m-am rău rău lovit la jerunți* (B VIIb).

FORMAREA CUVINTELOR

În domeniul formării cuvintelor procedeul cel mai bine reprezentat este derivarea. Inventarul de sufixe și prefixe prezintă puține excepții în raport cu limba standard. Diferențele dintre cele două sisteme lingvistice constau în distribuție, posibilități combinatorii și în semantismul unor derivate.

1. DERIVAREA

1.1. Derivarea cu sufixe

Ca modalitate de creare a categoriilor gramaticale de derivate, procesul derivării cu sufixe prezintă aspecte definitorii pentru sistemul lingvistic respectiv. Întrucât majoritatea particulelor derivative se combină cu teme nominale, adjectivale și adverbiale, în formarea de termeni identici morfologic cu baza sau încadrabili într-o altă grupă, în cele ce urmează prezentăm secțiunile acestora (majoritară și minoritară), în ordine alfabetică, după criteriul clasei morfologice create, grupându-le în sufixe nonverbale și sufixe verbale.

1.1.1. S u f i x e n o n v e r b a l e

-ar, particulă derivativă productivă la nivelul limbii standard (Graur 1929, 123; Iordan 1943, 159; 1956, 308), reprezentată în perimetru dialectal cel mai bine în Transilvania (Tudose 1978, 28), în graiurile discutate, prin atașarea la teme din ambele variante lingvistice, formează substantive denumind agentul și obiectul produs de acesta.

Substantivele, nume de agent, sunt definite după activitatea executată în mod permanent sau temporar, ocazional.

În cazul persoanelor efectuând munci permanente acestea sunt denumite prin raportare la:

– mediul în care activează sau elemente ale acesteia, exprimate de radical: *stăvar* „cel care lucrează la s t a v ă; herghelegiu” (M VIIIb), termen apreciat în DLR ca „popular”, cu majoritatea citatelor ilustrative din Transilvania: *În sat la oameni erau cai mulți și caii îi mânau din iștalău pă nimaș tătă vara. La aiște o trăbuit on grijitor. Cătă omu acela, care o grijit dă cai, or zis că-i stăvar* (M – Hoțopan, A. 2002, 51); *vișelar* „paznic la vișei” (M – Hoțopan 2001, 46);

– obiectul produs, exprimat de radical: *ciubărar* „cel care face sau vinde ciubere” (M – Hoțopan 2001, 47); ca *nomen agentis*, derivatul figurează în DA (s.v. *ciubăr*), menționat pentru zona Sibiului; *mărmântar* „gropar” (C – Borbély 1990, 12); *ștregar* „frânghier” (Bt VIIIb), termen atestat pentru Banat și Transilvania (v. DLR, s.v.);

– obiectul cu care lucrează (= baza), determinând specializarea persoanei în domeniul corespunzător: *pănar*¹ „colector de pene, de fulgi” (M – Hoțopan 2001, 39): *Tatăl meu, în calitate de pănarul satului, cunoștea toate familiile locale.*

¹ Cf. Gl. Munt., s.v. *fulgari*.

Gheorghe Hoțopan a fost primul negustor de pene din Micherechi (ibid., nota 2°); derivatul nu figurează în dicționare.

În denumirea persoanelor după o acțiune temporară se are în vedere obiectul exprimat de cuvântul-bază cu (la) care se muncește. În cazul acestui tip de derivate, „sfera de activitate a oamenilor este riguros delimitată de sensul temelor de la care provin termenii respectivi” (Tudose 1978, 269). Din acest motiv, formațiile cu *-ar* reflectă diviziunea muncii în cele mai mici detalii și specializarea nu numai pe r m a n e n t ă, ci și m o m e n t a n ă, ocazionată de circumstanțe diferite:

– anumite etape ale muncii de sezon la câmp: *jiredari* „persoane care, la treieris, fac j i r e a d a” (C VIIIb); *stogari* „lucrători care, la treierat, aruncă snopii de grâu din stog tăietorilor de snopi, pentru aprovizionarea batozei” (Botea 1984, 42). Primul dintre derivate este neatestat, iar cel de al doilea este apreciat ca regionalism (v. DLR, s.v.);

– obiceiuri la a căror desfășurare participanții dobândesc rangul desemnat de evenimentul, obiectul exprimat de bază: *uspătari* „invitați la u s p ă ț; nuntași” (Bt VIIa); *pălăscari* „tineri care invită la nuntă cu p ă l a s c a” (cf. DLR, s.v. *pălăscăș*): *Doi pălăscari băga fata, doi junele care mereau să cheme la uspăț* (C – Borza 1984a, 11). Dicționarele nu au înregistrat derivatele.

Ca nume de agent de la teme verbale, în general puțin numeroase (Ionașcu 1959, 79), *sugar*, de altfel unul dintre derivatele semnalate și comentate de Graur (*op. cit.*, v. *supra*), constituie un termen distinct față de acela din limba standard, deoarece desemnează „copilul care continuă să sugă după vârsta corespunzătoare”. În acest caz, numele de agent denumește persoana după activitatea provizorie prelungită abuziv: *Era care suga doi-trei ai pă dă ascunsu ca și nu-l rădă nime. Pă dă aista pruncuț îl porigleau sugar* (M – Petrușan, 15). Cuvântul a căpătat o conotație peiorativă prin raportare la *sugaci*, termenul din grai specializat pentru „copil nou-născut, în primele luni de viață”: *Dacă un sugaci plângea, să spunea că plânge fiindcă „are aripoi”* (M – Martin 1983, 19).

Sufixul *-ar* creează și alte categorii semantice de termeni, nume de obiecte (Pascu 1916, 79; Ciobanu 1969, 143), în cazul cărora se are în vedere:

– locul de fixare a obiectului: *grumăzări* [la ham] „părți protectoare pentru g r u m a z u l calului” (Bt VIIIb);

– materialul din care s-a produs obiectul: *zdrențare* „preșuri țesute din zdrențe” (Bt – Borbély 1995, 162);

– scopul în care a fost produs, exprimat de bază: *umbrar* „umbrelă” (M – Borbély 2000, 173), termen atestat, de altfel, pentru Transilvania (v. DLR, s.v.);

–aș formează derivate cu diferite valori, aceleași ca și în limba standard, valoarea diminutivală fiind cea mai frecventă.

Diminutivele cu acest sufix, în marea lor majoritate formații cu caracter inedit sau regional, caracteristice ariei nordice (cf. DLR, s.v. *purcelaș*), se dovedesc specifice graiurilor doar din punctul de vedere al t e m e l o r selectate (substantive și adverbe), unele chiar din fondul lexical al limbii standard, având în grai, uneori, un alt înțeles, altele din fondul dialectal: a) substantive: *colăcaș* < *colac* „cozonac” (B VIIIa), cu var. *colocași* s. m. pl. (A VIIa); *nepotași* (Podaru 2001, 11); *pruncași* < *prunc* „copil de orice vârstă”: *Nume din familie or căpătat pruncașii din vremurile noastre* (M – Petrușan, 22); *purcelași*: *Să ai somn dulce și bun ca și purcelașii de sub care am furat paiele* (S – Borza 2001a, 59); *tăneraș* < *tâniar* „adăpost, locuință pe câmp” (A VIIIa); *tânăraș*: *Bărbatu meu o fost tânăraș de*

saptespece ani (M – Hoțopan 1996, 285); *vițelași* (S VIIIc). Diminutivelor enumerate, indiferent de sens, în varianta standard le corespund derivate cu alte sufixe: *colăcel*, *pruncușor*, *purceluș*, *tinerel*, *vițeluș*; b) adverbe: *mereuaș*, *pe* ~ < *mereu* „încetul cu încetul; încetișor” (M VII, C VIIb, VIIIa, CU VIIb): [Pisatul] *trabă mai un ceas dă vreme și fiarbă așa pă mereuaș* (M VII); *mintonaș* (Bt VIIb, CU VI) și var. *mintănaș* (CU VIIIa) < *mintoni* „imediat”. Unele dintre diminutive atrag atenția prin încărcătura lor strict afectivă: *Anume li Moga Crăciun se numea un românaș* (M VIIIb). *Cățiva românași care acum în chirie erau pe-aici, vin la Esterhaz* (M VIIIb).

Sufixul *-aș* este atestat și în câteva nume de agent. În general, el „a format puține nume de meserii în limba standard, fiind slab reprezentat în nomenclatura actuală” (Ciobanu 1969, 24), deoarece derivatele de acest fel „par a fi caracteristice limbii populare” (Tudose 1978, 281). Temele (nominale) aparțin vocabularului dialectal și exprimă:

– obiectul muncii temporare sau permanente: *jăcași* < *jac* „sac”: *Jăcașii erau oamenii care purtau sacii cu grâul treierat în pod* (Botea 1984, 42); *rudași* < *rudă* „lemn, prăjină”: *Rudașii încărcău paiele pe rude și le cărau în jireada de paie* (*ibid.*); *tamburași* < *tambură* (Bt VIIIa), cu varianta *tămburași* „toboșari” (Bt VIIIb, CU VIIa, VIIIb);

– unitatea de timp a muncii prestate: *ziuași* „muncitori cu ziua; zilieri” (Bt VIIa, CU VIIIc);

– modalitatea de plată în schimbul muncii prestate: *simbrași* „lucrători, angajați cu simbrie” (A VIIIa).

Dintre numele de agent înregistrate, *rudași* figurează ca regionalism (v. DLR, s.v. 2°), *simbraș* „învechit”, ca element lexical popular (v. DLR, s.v. *simbriași*), iar *ziuaș* a fost atestat în Muntenia (v. Gl. Munt., s.v.) și în Maramureș (Lexic reg., I, p. 25).

Caracterul foarte variat al derivatelor, sub aspectul răspândirii, probează integrarea graiurilor românești din Ungaria în aria graiurilor dacoromâne nord-vestice și, în același timp, îmbogățirea lor cu noi unități lexicale proprii, în consens cu ansamblul limbii române.

Alte câteva derivate reprezintă cazuri izolate, neclasificabile: *lucrași* 1° adj. „care lucrează mult, harnici” (CU VI). 2° s. m. pl. „muncitori, lucrători”: *Când mereau la lucru, la sapă, la secere, să lăudau câtă ceialți lucrași* (M – Hoțopan 2002, 54). Termenul a rezultat, probabil, prin schimbare de sufix din *lucrător*², ca și *luțărnaș* „teren cu lucernă” (B VIIIa), obținut, probabil, prin același procedeu din *luțărniște* (B VIIIa), sub influența și atracția lui *nimaș*, din aceeași sferă semantică.

-ător, -itor se combină exclusiv cu teme verbale de participiu: *șezătoare* < *șezut* sau, în egală măsură, de participiu și/sau infinitiv: *grăitor* < *grăi*, *grăit* (Popescu Marin 1962, 179) din lexicul dialectal sau al limbii comune. Derivatele reprezintă diferite categorii.

Nume de agent efectuând acțiunea exprimată de verbul-bază: *bosconitoare* „vrăjitoare” < *bosconi*, *bosconit* „a face vrăji, a vrăji”: *O avut o soacră și aceea o fost așa bosconitoare* (C – Martin 1993, 81); *cositoare* „croitoreasă” < *coase*, *cosut*

² Cf., în acest sens, un fragment ilustrativ pentru adjectivul *lucrător* „harnic”: *Și n-am nici frate, n-am nici soră, singură am fost la părinți. Am lucrat, că părinții așa or [fost] lucrători ... dă tăte or făcut* (Bt – Borbély 1995, 161).

(Bt VIIIb); *croitoare* „croitoreasă” < *croi, croit* (Bt VIIa); *feștitoare* „vopsitoare” < *fești, feștit* (C V, VI); *grăitor* „peșitor” < *grăi, grăit*: *Dacă i-a plăcut la un fecior d-o fată, atunci, dintre neamurile lui, pă cine l-o avut mai glumeț, mai vorbitori, l-or ales să-l trimată dă grăitor* (C – Borza 1984a, 12); *învățătoare* „care învață și este învățată; elevă” < *învăța, învățat*: *Fata o fost bună învățătoare, da ea nu are așa mare școală* (A VIIIb). Termenului omonim din limba standard, ca nume de agent, în grai îi corespunde *învățătoriiță*, derivat motional de la numele de profesie masculin; *mănunchetoare* „femeie care face mănunchi grâul secerat” < *a face mănunchi* (S VIIIb); *pluguitor* „pogonici” < *plugui, pluguit* „a prăși porumbul cu plugul”: *Eu am fost pluguitor așa când am fost de patrusprece ani* (Bt VIIIa).

Nume de obiecte, de materii servind la îndeplinirea acțiunii exprimate de radical: *fumător* „afumătoare” < *fuma, fumat*: *Afumatul se face la foc ... slab. Aproape la fiecare casă era fumător* (S – Garami, 2003, 39); *înșepenitor* „scrobeală, apret” < *înșepeni, înșepenit* (Bt V); *murătoare* „saramură pentru conservat carnea de porc” < *mura, murat*: *Murătoarea s-o făcut să nu să strice hărana* (C V); *șezătoare* „anexă constând dintr-o scândură pe patru picioare, atașată la furcă, pentru a toarce mai comod” < *șezut*: *Moșu Moroșanu m-o făcut furcă, d-apoi nu așa furcă cum acuma să toarce, o bătă lungă și i-au făcut așa ca o șezătoare, o scândură pe ce să șezi* (Bt VIIa); *ștergătoare* „șervet, prosop” < *șterge* (Bt VIIa); *topitoare* „topilă” < *topi, topit* (M VII, VIIIa).

Nume exprimând rezultatul acțiunii: *lipitori* [la casă] „lipeli cu lut” < *lipi, lipit* (S VIIIa).

Adjective exprimând, ca în limba secolului al XVI-lea (Asan 1959, 217), posesorul unei calități prin excelență (Pascu 1916, 12): *glumitor* „glumeț” < *glumi, glumit*: *Cismașu aista bătrân o fost un om glumitor* (M – Hoțopan 2001, 46); *întrecătoare*, *cale* ~ „cale de trecere” < *în- + trece, trecut* (M VIIIb); *trezătoare* „care se trezește ușor” < *trezi, trezit*: *Eu bade nu pot ieși / C-am o mamă trezătoare / Ș-o ușă scârțâitoare* (OP – Purdi, 17); *viștitoare* [referitor la scroafă] „bună de prăsilă” < *viști, viștit* (B VIIIa); *vorbitor*³ „vorbăreț” < *vorbi, vorbit* (C – Borza 1984b, 12).

Derivatele de la radicali din grai constituie termeni specifici unei arii mai largi (de nord-vest). Cele provenind de la teme existente în ambele variante ale limbii, în perimetru dialectal cunosc sensuri diferite: *întrecătoare*⁴, *înșepenitor*, *învățătoare*, *lipitoare*, *șezătoare*, *ștergătoare*.

-*ătură*, -*itură* (-*ură*) formează deverbale, în marea lor majoritate termeni specifici graiului fie datorită radicalului, fie semantismului (în cazul verbelor din fondul comun al limbii).

Derivatele de la verbe cu aceeași rădăcină pentru prezent, infinitiv și viitor pot fi considerate ca provenind de la oricare dintre aceste forme, cu mențiunea că în funcție de tema selectată sufixul este -(*ă*)*tură*, -(*i*)*tură*, -*ură* (Seche 1962, 189). Situația se întâlnește în cazul verbelor de conjugarea I: *călcătură* < *calc, călca, călcat*; *furătură* < *fur, fura, furat*; *îmbălătură* < *îmbăl, îmbăla, îmbălat*. Pentru verbele de conjugarea a III-a sufixul se atașează la prezent: *cocătură* < *coc, făcătură* < *fac*, iar pentru cele de conjugarea a IV-a, la infinitiv sau participiu: *clăditură* < *clădi, clădit*.

³ Cf. Gl. Munt., s.v. *vorbitor de gură*.

⁴ În cazul termenului discutat, deși o formație parasintetică, aportul prefixului, sub raport semantic, este nul.

Formațiile derivate cu acest sufix exprimă mai multe valori:

Nume de acțiuni, activități: *călcătură* „treierat”: *Fieștecare și-a ținut rânduiala lui ... tu ești la paie ... tu ești la pleavă ... tu ești la saci ... până ce o mârș călcătura* (CU VIIIc); *purtătură* „transport; depozitare”: *Era așa vremea purtăturii: cărau acolo slujile la bucute* (Podaru 2001, 11).

Rezultatul acțiunii exprimate de radical: *clăditură* „parte aranjată a unor obiecte în dezordine” (Bt VIIIb); *doritură* „dorință, poftă”: *Dacă muierea grea mare dorește acarce, totdeauna trăbă să-i dai că poate și peardă pruncuflu o, doamne feri, poate și muri ea din doritură* (M – Petrușan, 17); *făcătură* 1° „vrăjitorie, descântare” (cf. DA, s.v.) „*Namă Savetă, nu gândești că Fica dumitale îi bolnavă de făcătură?*” (C – Borza 1984b, 34); 2° „naștere” (sens neînregistrat în dicționare): *Pă vremile acelea or murit cam multe muieri în făcături* (M – Petrușan, 15); *îmbălătură* „amestec de pământ cu apă folosit pentru a construi pereții bătuti”: *O nimerit îmbălătura de pământ ș-o bătut cum o trăbuit, în zi de astăzi nu bate cui în perete* (Bt VIIIb); *învăluitură* „amestec, combinație”: *Limba asta rămânească îi o învăluitură cu ungreasca* (C – Borbély 1993, 61); *leznitură* „marfă ieftină” (Bt VIIa). Verbul-bază *lesni* refl. „a se ieftini” a fost atestat pentru Vâlcea: *S-au lesnit toate* (Ciașanu, *Glosar*); *potcovitură* „zgomot produs de potcoavele cailor în fugă”: *Așa să auzea calu cela că umbla ca cum ar fi toltiș [=asfalt]. Nu-l vedeai, numa îl auzeai. Asta s-o-ntâmplat când am fost dă zece-nouă ani. Am zis că-i strigoi. Așa potcovitură⁵ ce s-o auzit, când o mârș calu cela în viața mea n-am auzit* (C – Ann., 134); *vrăjituri* „vrăjitorii” (Bt VIIc).

Valoarea de rezultat al acțiunii, de altfel, „cea mai clară și mai bine conturată” a sufixului în discuție (Seche 1962, 190), explică semantismul unor derivate corespunzătoare substantivelor colective, înregistrate ca deverbale colective (Sădeanu 1962, 43): *greblătură* „spice adunate cu grebla de pe miriște” (C VIIIa, Bt VIIIa), pl. *greblături* (Bt VIIIa, CU VIIIb, c); *unsătură* (prin refacerea radicalului de participiu după modelul conjugării I) „grăsimi de tot felul”: *Am topit ... cărnuri, jumere, unsătură* (C – Borbély 1990, 84).

Uneori derivatul figurează în dicționare cu mențiunea „rar”: *furătură* „furt” (M VII) (v. DA, s.v.) sau în grai cunoaște o restricție de sens: *zdrobitură* „talaș” (A VIIc).

-esc, -ească se combină în exclusivitate cu substantive (comune sau proprii) din limba standard (*că[i]ne, mireasă, popă, român, ungar*) sau din grai (*cantor* „cântăreț la biserică, dascăl”; *gazdă* „gospodar, om înstărit”; *paur* „țaran”; *strigă* „strigoaică”) și formează adjective.

Valoarea fundamentală a prefixului este de a crea adjective exprimând însușirea impusă de bază. Obiectele și persoanele se diferențiază astfel prin trăsătura particulară conferită de derivatul determinant, comportând sesuri diverse.

Posesia, apartenența pentru baze nominale proprii și comune. În cazul substantivelor comune, numele posesorului constituie radicalul derivat: *cantorești*⁶, *hectare* ~, *popesc, pământ* ~ „ale cantorului, respectiv, al preotului”: *Bisărica noastră a avut douăzășiopt dă hectară dă pământ și o avut cantorești și* [pământul]

⁵ Semantic, derivatul nu se justifică de la verbul *potcovi*. Ar putea fi raportat la expresiile *a lovi cu potcoavele, a tropoti cu* ~. Credem că mai degrabă este vorba despre o formație analogică după *tropotitură*: *S-or dus ș-or bătut la fereastră la Marișka și or iesta. Numa amu zice c-așa tropotitură dă cai or auzit și cum or tropotii și s-or dus, c-amândoi or sclăbit ... că acolo o fost necuratu* (C – Borza 1984b, 27).

⁶ Adjectivul a fost atestat doar în forma de plural.

popescu o fost douăsprezece holduri (A VIIIa); *mirească* din sintagma *casa ~* corespunde formei de genitiv a bazei (*a miresei*): *Merem la casa mirească și aducem mireasa* (A VIIIa); *bătânesc* din secvența *teritoriu ~* (Bt VIIIb) devine sinonim al radicalului în genitiv: *teritoriu al Bătăniei*. De altfel, în toate cazurile expuse, derivatele în *-esc* reprezintă o modalitate sintetică de realizare a genitivului, fapt evident în posibilitatea de redare prin construcții genitivale: *ale cantorului, al preotului (popii), a miresei, al Bătăniei*.

Derivatele de la nume proprii exprimă apartenența la un trunchi [= neam] comun, ai cărui membri poartă, individual, numele indicat de radical, iar ca ansamblu, numele exprimat de derivat la plural: *Mai dămult or fost mulți Curtești în sat. Și dârt aceea l-o dăschilinit Buzatu Curtului, că numa el sânгур o fost așa la gură* (M – Hoțopan, A. 2002, 52). *Moșu la Fusăștii aiștea o fost un om uscăcios și lung în grumaz ca fusu ... Dârt asta l-a poriglat ... Fus* (*ibid.*, 53). Procedul, fiind cunoscut la nivelul limbii standard, atestă apartenența graiurilor prezentate, din acest punct de vedere, la ansamblul dacoromânei.

În cazul substantivelor desemnând specia sau, cel puțin, având valoare de prototip pentru categoria respectivă, din ideea de apartenență decurge o altă valoare: însușirea ca o trăsătură definitorie, aparținând în exclusivitate acesteia, în raport cu alte specii sau categorii. Astfel avem *cânesc*⁷, *bai ~* „de câine, tipic pentru câine”: *Dacă muierea grea mare dădea cu picioru în câne, atunci o avut pruncuțu bai cânesc* (M – Petrușan 1997, 18): *păurească* „țărănească, proprie p a u r u l u i”: *Aveam cocie păurească* (Bt VIIIb). Ca determinant al unui substantiv animat, același derivat devine echivalentul unei construcții prepoziționale *de p a u r*, prin raportare subînțeleasă la alte categorii sociale: *Și ea o fost fată păurească și eu ficior [păuresc] și așa ne-am întâlnit* (Bt VIIIb); *strijăsc* „propriu, specific acțiunii contra *strijelor*” < *strigă*⁸, în sintagma *rug ~* „remediu specializat în combaterea *strigoilor* și de protecție a gospodăriei împotriva acestora, prin expunerea unor crengi anumite, aduse din pădure, în ziua de Sfântul Gheorghe, în curte și în casă”: *La Sânjorz puneam pă garduri, în fereastă și în uși rug strijesc și nu poată mere înlontru străgoii* (M – Ann., 133). Tot cu o construcție prepozițională este sinonim și adjectivul f. *găzdească*: *Aveam casă găzdească* (CU V). De fapt, în secvența *casă găzdească*, adjectivul constituie, în exprimarea vorbitorului, o comparație ireală „ca de gazdă”, reprezentând un tip de locuință superior condiției sociale avute, în dezacord cu această condiție.

Din aceeași valoare de bază, a apartenenței, decurge și posibilitatea subsecventă de diferențiere a oamenilor după etnie sau locul de baștină, printr-un calificativ în *-esc*: *un popă unguresc și c-un popă rumânesc* (C VIIIa). *Am avut dascăl rumânesc* (C – Texte, 5). Adjectivele derivate *rumânesc* și *unguresc*, prin asocierea lor cu animate, perpetuează o modalitate de exprimare caracteristică limbii vechi: *Pre aceea vreme ucise și Șuşman pre Dan voievod, domnul rumânesc* (Moxa, v. DLR, s.v.). Procedul amintit se dovedește actual în graiurile cercetate: *bănățească* din structura *vorbire ~* (Bt VIIIb) a rezultat fie prin schimbare de sufix

⁷ Derivatul figurează în textele secolului al XVI-lea: *Trimise pre ei muște cânrești* (apud Asan 1959, 214).

⁸ Termenul, frecvent în graiurile românești din Ungaria, cu pl. *strige, strije* circulă alături de *strigoaie*, pl. *strigoii*, cu același sens: *Eu am auzit de poveștile aște dă străgoii. O fost un om pă care l-o băntăliu strijile* (S – Ann., 137).

bănăţeană > *bănăţească* şi, din acest motiv, este mai puţin reprezentativ pentru afixul în cauză, fie prin reducerea formei integrale: *bănăţenească* (v. DM „rar”, DEX, s.v. *bănăţenesc*). Mai probabilă ar părea cea de a doua ipoteză, dacă avem în vedere unele formaţii similare: *micherechenească*, *limbă* ~ < *micherecheni* „locuitori din comuna Micherechi” (M – Borbély 2000, 181).

Din seria derivatelor prezentate, cele mai numeroase constituie formaţii necuprinse în dicţionare, dat fiind caracterul dialectal al temelor (excepţie *mireasă* > *miresească*): *bătănesc*, *cantoreşti*, *găzdească*, *strijesc*. Dintre adjectivele atestate (*câfi]nesc*, *păuresc*, *popesc*), doar *păuresc* nu necesită comentarii: *popesc* este înregistrat în dicţionare cu restricţia „rar” pentru limba contemporană (v. DLR, s.v.), contextul din graiuri fiind inedit, ca de altfel şi pentru adjectivul *cănesc*.

-*este*, specializat pentru o anumită clasă morfologică, a adverbului, considerat ca unul dintre cele mai vechi şi mai productive sufixe din limba română (Haneş 1960, 139), este atestat încă din secolul al XVI-lea. Formaţiile în *-este* apar constant în textele vechi: *Popa ce va cânta sau va juca mireneşte să se gonească din popie* (*ibid.*).

În graiurile româneşti din Ungaria, sufixul combinat cu substantive, adjective, adverbe formează exclusiv adverbe cu o valoare unică: de similitudine cu baza. Prin derivare se realizează un tip de comparaţie sintetică: *lumeşte* < *lume*, în sintagma *cânta* ~ (OP v), defineşte „un mod anumit de a cânta, de a intona melodii laice, așa cum obișnuiește lumea să cânte la petreceri sau în momente de veselie”. În aceeași sintagmă, cu accepția „ca lumea profană”, adverbul figurează în SDLR. Ca și adjectivul corespunzător – *Judecătorul ceresc* / *Judecătorii lumești* (Berényi 1993, 35), *Cântece bisericesti* / *Cântece lumești* (OP v) –, el favorizează contextele opoziționale și capătă relevanță prin antonimie. De altfel, antonimul *morfește* a fost atestat, de asemenea, în aria nord-vestică în construcție cu același verb: *a cânta* ~ „a cânta (ca) pentru morți”. Dat fiind semantismul special al verbului *cânta*⁹ în zonă, vorbitorii au simțit nevoia unei mărci suplimentare, a unei determinări adverbiale pentru conturarea fiecărei accepții¹⁰. Cea mai recentă atestare, de care dispunem, pentru antonim provine din Maramureș: *Mi-am lăsat o cămașă a bărbatului [decedat] s-o am în casă, s-o tot văd ș-apă am mai luat-o-n brațe. Am încuiat ușa tinzii ș-am deschis ușa la ceea casă și la ceea casă ș-apăi împlam cântând morfește cât puteam eu dâncă ceea casă până în ceea casă* (TD. Maram., Botiza, 40). Din această perspectivă, *cânta lumește* se conturează mai pregnant. Dacă prin *lume* înțelegem „viață și tot ceea ce cuprinde modul de petrecere a acesteia”, atunci *cânta lumește* ar însemna, *stricto sensu*, „a cânta”, iar *cânta morfește* „a boci, a jeli”. Secvența înregistrată de Alexiu Viciu în *Supliment la Glosar*, pentru Transilvania: *Trecui Dunărea p-un pește, / Mândra mă cânta morfește*, se întâlnește, pentru aceeași provincie, construită și cu verbul *boci*: *Împărăteasa rămase bocind morfește, smulgându-și părul din cap* (I. Pop-Reteganul, v. CADE, s.v.); *micherește* „ca la Micherechi” (M VII) se revendică, indirect, prin derivatul *micherecheni* (J VI, Bt v, CU VIIIc), de la substantivul propriu menționat.

⁹ Vezi *Glosar*, s.v. 1° „a emite cu vocea sunete muzicale sau versuri, pe baza unor melodii, fără acompaniament”: *De cântat n-o cântat, numa ziceau cu muzica, cu higheada* (A VIIIa). 2° refl. „a boci” (Bt VIIb).

¹⁰ Din acest motiv, pentru limba comună s-a adoptat o variantă reflexivă, probabil prin analogie cu sinonimul *boci*.

Este vorba, evident, de o formație analogică (cf. *muntean* > *munteneste*) care atestă deprinderea mecanismului lexical de producere a tipului de adverbe. O remarcă specială impune redimensionarea termenului originar în două variante distincte, provenind de la aceeași informatoare, prin reducerea unor segmente diferite: *micherechenește* < *micherecheni* + *-ește* > 1° *micherește*, prin haplogogie; 2° *michereche*, prin apocopă: *Țucut zice pă micheche*. Asamblarea derivatului într-o construcție prepozițională reprezintă, de asemenea, o analogie: cf. *pe românește*.

Avansarea ipotezei pentru o formă integrală *micherechenește* se întemeiază pe atestarea adjectivului corespunzător *micherechenesc*: *Nu ne place să vorbim perfect în limba română. Mai în limba michechenească* (M – Borbély 2000, 181). De altfel, pentru marea majoritate a derivatelor adverbiale în *-ește* se poate stabili un perfect paralelism cu adjective în *-esc* (Haneș 1960, 139), ca și în cazul formelor semnalate *micherechenește/micherechenesc*.

Atașat unor adjective, *-ește* imprimă termenului nou creat același sens comparativ, prin raportare la bază: *sărăcește* „ca săracii (într-un anumit domeniu al existenței, cum ar fi îmbrăcămintea)”: *Sărăcește, așa să-mbrăca oamenii* (S VIIb).

-ește se combină cu unele adverbe „având o formă mai neobișnuită atât în limba veche, cât și în limba nouă” (Haneș 1960, 141). Astfel, *călărește* definește „un anumit mod de a sta pe ceva, în poziția călare, ca pe cal”: *Și iaca iese-o scroafă albă din cucuruz. Și cum erau ei tăți [tinerii] așa pângă foc ș-or fript cucuruz, drept așa s-o băgat pă subt unu, de l-o luat așa, știi, călărește-n spate și n-o mai putut sări jos du pă ea acela* (C – Borza 1984b, 30). *Scot vacile amu primăvara la ciurdă. Apăi gule este. Așa că zice că două femei s-or dus acolo afară inde o fost gule, nouptea, o fost marși sara, așa pă rudă. Or luat o rudă-ntre picioare și așe s-or dus călărește. Ș-apu zice c-or zis „Mie, laptele tăt”* (M – Ann., 142).

Adverbul, semnalat pentru epoca veche doar în cronică lui Neculce: *Oastea fiind deprinsă la loc larg călărește a dare războiul foarte este tare* (apud Haneș, *ibid.*), l-am identificat în înregistrări ulterioare pentru partea nord-vestică a dacoromânei. Astfel, apare în Țara Oașului: *Mihăilaș o stat călărește cu sabia-n mână* (Candrea 1907, 35), Transilvania: *La fâgădău de pește, / Beau voinicii călărește* (dr. Ioan Jarník și Andreiu Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, date la iveală de ..., București, 1885, 288) sau Bucovina: *Trece Iancu călărește* (Marian 1900, 66). În toate fragmentele citate, derivatul se suprapune semantic bazei: *călărește* = *călare*. În graiul românilor din Ungaria termenul cunoaște o extensiune de sens, exprimând comparația „ca pe cal” (*scroafa l-a luat călărește-n spate*). Cu același sens, el a fost notat de Papahagi (1925, 27/18) în Maramureș: *Cântă cucu vinerea, / Trec feciorii Dunărea, / Câte doi alătura, / Călărește pe un pește*, și, relativ recent (în ultimele decenii ale secolului trecut), în aceeași zonă: *Făcea pogace [tânăra de măritat] și o mânca călărește pe tăietor* (TD. Maram., Breb, 9).

Presupunem că, tocmai datorită extinderii registrului semantic, adverbul a fost notat în Bihor într-o secvență redundantă: *Pasărea a pus-o-n două blide și a luat-o cu ea călărește pe cal* (Teaha 1961, 192).

Atestările termenului, cu extensiune de sens, în aria de nord-vest, la care se alătură și graiurile românești din Ungaria, probează frecvența acestuia în zona respectivă.

Derivatele enumerate prezintă o trăsătură comună: radicalii lor, cu excepția toponimicului *Micherechi*, există în ambele variante ale limbii. În ciuda acestui fapt,

ele nu apar decât în vocabularul dialectal, deoarece provin de la teme s p e c i f i c e pentru derivarea populară (Tudose 1978, 135).

-iță, deși răspândit în toate regiunile, totuși cele mai multe derivate au fost identificate în Transilvania (Tudose 1978, 48). În zona cercetată, împreună cu teme nominale din cele două variante lingvistice (grai/limba standard), formează substantive. Sufixul conferă derivatelor diferite valori.

Valoarea de bază constă în crearea de diminutive de la unele teme care în limba standard selectează un alt afix, în același scop, sau de la altele specifice lexicului dialectal: *așchiță* „așchiuță” (OP – Purdi, 67); *colniță* < *colnă* „construcție anexă pe lângă casă” (S VIIa); *cofchițe* „paste făinoase de casă în formă de pătrățele” < *cofcă* (CU VIIb); *crăstoliță* < *crăstoală* „cratiță” (CU VIIa); *cruciță*¹¹ < *cruce*: *Moașa o luat în brâncă o crucițu, că doară la tătă casa să află cruce ... ș-apoi l-o botezat așa cum l-o putut și l-o știut* (M – Petrușan, 21); *frunțiță* < *frunte*: *Inde și-ț fac cruce? Pă frunțiță, la fătua* (B – Hoțopan 1984a, 25); *furchiță* „furculiță” < *furcă* (Bt VIIa, b): *Cu furchița o zdrobăsc brânza* (VIIa); *hănițe* < *hane* „rufe”: *Biata de ea o dus afară ce-o spălat, hănițele, ș-o picat su streșină* (Bt VIIIb); *hundriță* < *hundră* „haină bărbătească din pănură” (Bt V, VIIc); *măturiță* < *mătură*: *La pruncuțu mic în belci i-am pus un cuțit ș-o măтуриță* (M – Petrușan, 18); *Păștițe* „sărbătoare a doua zi sau a doua duminică după Paști, mai puțin importantă în raport cu termenul bază” < *Paște* (Bt VIIb, CU Vb, VIIa, VIIIb); *pirchiță* < *pircă* „bibilică” (C – Borza 1994, 25); *sobiță* < *sobă* „cameră” (S VIIIc, C VIIa, CU VIIIa): *Prima dată, când am făcut-o [casa] aicea am stat vo patru, cinci ani în sobița asta* (CU VIIIa); *slughiță* „slugă tânără pentru servicii minore” < *slugă* (CU VIIc, VIIIb, c).

În cazul onora dintre derivate, calitatea diminutivală avută în vedere inițial, în timp s-a estompat. Ea se reactualizează prin raportarea derivatului la familia lexicală. În acest fel se observă că pentru început selectarea unui anumit sufix a corespuns realității: *gropiță*¹² „mormânt” < *groapă* (A VIIIc), față de *groapaie* „groapă mare de unde s-a scos pământ pentru construcții, plină cu apă” < *groapă* (B V!lb, M VII); *ușiță* [la casă], „intrare, ușă” < *ușă* (Bt VIIa, VIIIb), în raport cu *ușa uliței* „poartă” (M VII).

Unele diminutive au dobândit o conotație specială. De la funcția de bază propriu-zisă au dezvoltat o dimensiune nouă, abstractă, în plan afectiv, astfel încât derivatul devine o modalitate de exprimare a afecțiunii, definit, în astfel de cazuri, diminutiv „alintător” (Pascu 1916, 255), precum *ficioriță* < *fecioară* (M VII), întâlnit în textele lui Coresi: *O fată și de nuntă neispitiță fecioriță* (se vorbește despre o fată de 12 ani) (*apud* Vasiliu 1959, 238) sau ale lui Dosoftei (*apud* Pascu 1916, 255), și care cunoaște un sens suplimentar „Maica Domnului; Fecioara Maria” (A VIIc). Sub această ultimă accepție, având o motivație afectivă, el nu este un diminutiv propriu-zis (cf. Pușcariu 1937, 310), ci unul determinat de momentul psihologic și de atitudinea sentimentală corespunzătoare, mai degrabă un „diminutiv cu nuanță dezmiertătoare” (Jordan 1975, 168)¹³.

¹¹ Derivatul a fost atestat recent și în alte arii din afara granițelor țării (Maramureșul istoric); v. Gl. Bas., s.v.

¹² Cf., în același sens, numele de agent *gropiș* „gropar”, atestat în Hațeg (v. Densusianu 1915, *Glosar*, s.v.).

¹³ Cf., în acest sens, o propoziție ca aceasta: „*Nu i-ar mai răbda Dumnezăușu* » (Îns. I., 2, p. 470). Subiectul vorbitor dezmiardă, ca să zicem așa, pe Dumnezeu, își arată respectul și adorația pentru el, dar totodată vede în el o forță extraordinară, al cărui nume nu poate fi diminutivizat în vorbirea obiectivă” (*ibid.*).

Sufixul *-iță* conferă unor derivate valoare motională, servind la formarea femininelor de la masculine: *golumbiță* „porumbiță” < *golumb* (Bt VIIa); *lunășiță* „muncitoare sezonieră la pământul g a z d e l o r” < *lunaș* (< *lună*): *Am fost lunășiță, mai nante, în mărțișor ne apucam* (Martin 2000, 221); *ostășiță* < *ostaș* „membru al sectei religioase «Oastea Domnului»”: *O fost maica mea ostășiță și mama lui ostășiță. Și preotu la beserecă dară, ce să țâne dă legea noastă, le-o adus sus că ele-s muieri întoarse și că cine-i la adunare și merjeau la beserecă și își cumune pruncii ... și-i creștineze dară la popa* (Hoțopan 1996, 278). Termenul, „învechit și regional”, figurează în DLR cu alt sens; *șogoriță* „cumnată” < *șogor* (CU VI, VIIa).

O grupă distinctă o constituie numele de agent atunci când acestea denumesc profesii în paralel cu numele corespunzătoare masculine: *boldășiță* „vânzătoare în b o l d” < *boldaș* (Podaru 2001, 11); *învățătoriță* < *învățător* (Bt VIIa); *poticărășiță* „farmacistă” (Podaru 2001, 11) < *poticărăș* (*ibid.*); *săbăiță* „croitoreasă” < *săbău*: *Mai demult nu erau în sat atâția săbăi și săbăițe* (C – Nicula 1992, 32). Există și excepții, în sensul că derivatului feminin îi corespunde un virtual radical masculin, în cazul îndeletnicirilor profesate în exclusivitate de femei: *prescurăriță* „bătrână care face prescuri” (A VIIc).

O altă categorie o constituie femininele create după masculine pentru a exprima:

- etnia: *jidoviță* „evreică” < *jidov* (A VIIIa);
- locul de origine: *julăniță* „locuitoare din Julia” < *julan* (Podaru, 2003, 13);
- clasa socială simultan cu diminutivarea: *grofiță*¹⁴ „fiică de grof” < *grof* (C VIIIa) (cf. DM, DEX, reg., s.v.).

Caracterul activ al derivării cu *-iță* poate fi apreciat prin atragerea în serie a unor pseudoderivate: *rățiță* < *rătită*¹⁵, varianta din grai pentru *răchită*, probabil prin refacerea unui nou singular după pluralul *rățiți*. De asemenea, ca o particularitate a graiurilor, semnalăm crearea unui sufix diminutival corespunzător masculin *-iț*, prin regresie de la femininul *-iță*: *pui* > *puiț*: *Cine știe inde își afla loc și să oua [găina], apu și le scotea, numa videai că se preumblă cu opt-zece puiți* (C – Borza 1994, 26). *Pentru a preveni orice neînțelegere cu vecinele ai căror pui, de asemenea, erau în stradă, puiților li se tăia pîntenul sau careva unghie* (*ibid.*). Sufixul se întâlnește într-un derivat adverbial, atestat de Frâncu, Candrea (M, 97): *Făt-Frumos se îmbracă cu hainele, și-apoiț să sui călări* (*ibid.*, 262). Interesantă ni se pare explicația care însoțește noul adverb, preluat în DA: „derivat din *apoi*, printr-un sufix *-iț*, care pare a fi identic cu suf. dim. *-iță* (sub forma unui pl. masc., din pricina terminațiunii *-i* a cuvântului *apoi*).

-oc, -oacă, răspândit în vestul Transilvaniei (Teaha 1961, 106) și nord-vestul aceleiași provincii (Tudose 1978, 69), formează, prin excelență, augmentative în combinație cu substantive și adjective din limba standard sau din graiuri: *blidoc, căloc, ficioroc, furcoacă, măroc, muieroacă, multoc, omănoc, pomoc, rusoc, tinoacă*.

Când derivatul se întâlnește fără determinant sau context explicativ, valoarea augmentativă nu este perceptibilă pentru cei din afara sistemului lingvistic. Într-un context precum *Un cănoc alb ședea acolo* (M – Ann., 135) nu se poate aprecia calitatea noului termen: augmentativ sau diminutiv. Uneori acesta, după cum

¹⁴ Cf. *împărățiță* „fiică de împărat” (în basmele lui I. Pop-Reteganul), atestat în Muntenia și Moldova (v. DA, s.v. 2°).

¹⁵ Termenul este atestat pentru Crișana (Teaha 1961, *Glosar*, s.v.) și Oaș (Candrea 1907, 52; Teaha 1969, 225).

rezultă din context, se suprapune semantic bazei: *Așa era a noastră [pita] de crescută, așa mândră, măroacă* [= mare, înaltă] (C VIIb). *Ap-atunci când era dă cules [cânepa], măroacă* [= mare] *era, atunci era coaptă, atunci o zmuljea* (B VIIa). *Așa o pătură d-aluat ai făcut, cât ai vrut de măroacă* [= mare] (C – Borza 2000, 63).

Identitatea bază/derivat este evidentă și în realizarea comparației, prin selectarea adverbului *mai*, incompatibil cu augmentativele: *Erau pruncii în leagăn, acolo puneam sub cap la perină tămăie, ai, mătură și cușit și biblie ... atâta făceam pân-or fost mai măroci* (M – Ann., 138).

Alteori, prin valoarea dobândită, derivatul se distanțează semantic de bază, situându-se la limită, între categoria diminutivelor și cea a augmentativelor: *La trei săptămâni, atunci să săpa... cam atâta* [gest: cam 10 cm.] *o fost dă mare cucuruzu când îl săpam, în trei-patru frunze. Ap-apăi așteptam... vo două săptămâni dipă săpare-nie, atunci îl săpam a douc oară, atunci era mândru, măroc* [= măricel, fiind mai mare decât atunci când a răsărit, și mai mic decât la maturitate] (C VIIb). *Mărocu* [fiul mai mare, prin raportare la cel mic], *măcar o-nvățat la Seghed, nu vorbește românește* (CU V). În cazul de față, semantismul augmentativ „relativ”, imprimat de sufix, rezultă din context. De altfel, *măroc* prezintă o situație specială în privința valorilor multiple cumulate, corespunzătoare gradelor de comparație: „mare”, „cel mai mare” (într-o anumită circumstanță), „foarte mare”. Derivatul înregistrat de Gorge Pascu (1916, 214) figurează cu o singură valoare: augmentativ propriu-zis.

Distanțarea de bază se produce și când derivatul glisează către augmentative, exprimând o extensiune a dimensiunilor, dincolo de limita firească: *Dacă o fost piaptân* [sub blid], *atunci o fost data lui cu dinți măroci* [= mai mari decât este normal, ca niște colți], *adică ziceau c-a fi colțată* (OP – Hoțopan 1983, 46).

În schimb, în majoritatea cazurilor, valoarea indiscutabil augmentativă apare hipermarcată în diferite modalități, în relația determinat/ determinant.

Derivatul augmentativ poate fi, uneori, asociat cu un determinant cu semantism „de sprijin”: *Punea fân c-o furcoacă mare* (C VIIIb). *Iese înaintea lor un omănoc mare și-i întrebă* (OP – Purdi, 103). *Punea blidocu cu vârv dă dospite* (C – Borza 1984b, 11).

În relația amintită doar unul dintre elemente este derivat: fie substantivul, ca în cazul de mai sus, fie adjectivul: *Un alipot grozav, măroc* (C – Borza 1984b, 27). *Într-un sat trăiau doi oameni ca zmeii dă tare și dă măroci* (OP – Purdi, 24). *Un om tare mare ... avea pă jeruș două pietre dă moară, da măroace* (*ibid.*, 114). O astfel de relație (nume + adjectiv derivat) devine echivalentă semantic cu un augmentativ nominal: *Să face o bubă măroacă, așa ca un huboi* (C – Borza 1984a, 18). Sensul augmentativ al sintagmei, imprimat de adjectivul sufixat, devine clar prin reluarea explicativă a acestuia: *În ieji d-astea măroace, dă cinci litere șinea oloiu* (C – Borza 1984c, 11). *Dac-o fost măroacă* [cânepa]¹⁶ *atunci, după secere o am smuls c-a fost așa mare, ca mine de mare* (S VIIb). *Noi torceam, el [socrul] răschia și făcea o jărebie măroacă, că era un răschitor dă doi vig dă lung* (Borza 1983, 26). *Aveam așa, vârtelnișe măroace, d-un metăr și jumătate dă lungă o bâtă* (*ibid.*, 27).

¹⁶ Derivatul definește dimensiunea cânepei pe verticală: „înaltă”. Accepția a fost notată pentru nord-vestul Transilvaniei (cf. ALRM, I, h. 94/315, h. 387/285). Cf., în același sens, un alt derivat cu același afix, pentru a desemna aceeași plantă: *firoc* (de cânepă) „fir înalt” (Teaha 1961, 224).

Alteori, ambele elemente ale relației fiind derivate cu *-oc*, înțelesul augmentativ se realizează prin cumul de mijloace: *O văzut un cănoc măroc, negru* (M – Ann., 133). *El o fost un fciioroc frumos și multoc dară* (OP VIIa).

Cumulul de mijloace poate consta și în asocierea a două derivate antonime: *Nante de Anu Nou, marți sara trăbuie să să suie fata-n pod care vrea să i se vadă ce fecior a căpăta: micuț o măroc a fi junele* (OP – Hoțopan 1983, 45). *Am un căloc* [cal matur] *cu cocie cu tăte și am două bicuțe* [viței mici] (S VIIIc). *Apu inde era pruncuț la casă, cereau să le facă bine să le deie domnu părinte olecuț d-apă dâ n țângalău la prunci, să aihă așa glas când or fi măroci* (OP – Hoțopan 1996, 157). Derivatul apare corelat cu un antonim neexprimat, în cazul unei opoziții subînțelese: [La botez] *apoi face rugăciune ca să fie om cinstit, îl cere pe Dumnezeu și-l păzească dă rele, și-i ajute-n viață, și-l crească măroc* (M – Petrușan, 24), deoarece vorbitoarea are în vedere antonimul *micuț*, „nou născut”, creat prin asimilarea adjectivului la categoria substantivului: *Dacă o muiere visează cu păpușă, a avea micuț* (Nicula 2000, 53).

În sfârșit, derivatul poate fi corelat cu o construcție echivalentă semantic: *O fost niște tinoace p-acolo pă uliță ... vai ș-umar* (A VIIIa).

În toate situațiile expuse, augmentativele au avut ca baze substantive concrete sau adjective determinative ale acestora. În graiurile respective se întâlnesc, deopotrivă, și derivate abstracte cu *-oc*: *O vinit la noi la sălaș niște rusoci mari... măroci, ranguri mari acolo* (C VIIb). *No, pă când vrea Petrică să spuie, mai vine un fciior măroc de-mpărat de la marjinea pământului* (OP – Purdi, 84). Prin *rusoci mari... măroci* trebuie să înțelegem „ofițeri ruși cu grade superioare”, după cum *fciior măroc de-mpărat* ar însemna fiul unui împărat „mare”, important, prin rang și nu prin statură sau vârstă.

Există și situații când derivatul se referă la ambele realități: [În Siberia] *pomocii cia de-o sută cinzăci dă ani* [mari ca dimensiune, dar și ca vârstă] *cu apă, cum o-nghețat, apoi să-ncârneau, îi trăgea frigu jos, apoi poc!, picau jos* (S VIIIc).

Sufixul *-oc* cu valoare diminutivală a fost atestat sporadic, în contexte speciale. Prezența lui într-o strigătură se explică prin caracterul acesteia de creație lirică pietrificată: *Bagă sama după joc/ Ca mâța după mățoc* (M – Martin 1984, 7).

La nivelul limbii standard, s-a remarcat că *-oc* „are, în aceeași măsură, derivate diminutive, cât și derivate augmentative” (Dimitrescu 1958, 249), iar relația dintre ele, destul de laxă, face ca același termen să fie calificat contradictoriu, chiar în dicționare (*ibid.*). De fapt, situația reflectă realitatea, ea însăși contradictorie, datorită căreia, în anumite împrejurări, derivatele glisează de la o extremă la cealaltă, fapt evident în textele culese din comunitățile românești anchetate: *O fost tare târziu* [noaptea]. *Nu-i bai. Mărg către casă ... Văd o pasăre că vine nante mea, o păsăruță cum îi un pui care iese din ou. O gândesc întră mine: oi prinde și oi duce la Laci acasă ... dar n-o am prins. Ș-o stat așa, s-o-ntors cu capu cătă mine ... da așa ochioci spurcați o avuț!* (B – Hoțopan 1984a, 30). *Ochiocii spurcați* ar putea exprima fie un diminutiv, fie un augmentativ și atunci contrastează ca mărime, în lumina de noapte, cu *păsăruța, un pui ieșit din ou*.

În cazul formelor suprasufixate, când *-oc* reprezintă cea de a doua tranșă finală, prin atașarea la un derivat diminutival, valoarea lui este de *i n t e n s i v* al primului afix: *omătioc* „om foarte mic”; el s-a format, prin modificări fonetice, de la *omuț* „om

mic” + -oc: *No, mneanșule gazdă, eu acolo nu mă mai duc, acolo-i necuratu. Că acolo o fost pă vatră, zăce, un omuș mic ... un omătioc așa la pământ* (C – Borza 1984b, 26).

-oi, -oaie, cu substantive și adjective din lexicul dialectal sau din cel al limbii standard, formează derivate aparținând aceluiași categorii morfologice. Sufixul conferă noilor termeni multiple valori.

Cu ajutorul sufixului se realizează moțiunea: se formează masculine prin derivarea unor baze de gen feminin: *gâscoi* < *gâscă* (Popa 1967, 172; Borbély 1990, 59); *măștinhoi* „tată vitreg” < *maștihă* (B VIIb); *tutcoi* „curean” < *tută* (Popa 1967, 173; Borbély 1990, 59); *văduoi* < *văduă* (Popa 1967, 174; Borbély 1990, 59; M – Hoțopan 1996, 287): *Mureșan sunt de la părinți și acum sunt Târnovan, văduia Emilia Târnovan* (Bt VIIa). *Dacă nu s-o înfăles ș-apu la săptămâna, două, o ce știu eu, s-o dăspărjit ... tăt așe s-o zăs în sat la noi: „Asta-i văduoaie o cela-i văduoi”* (M – Hoțopan 1996, 287).

Substantivele *măștioaie* (B VIIb, S VIIIc, Bt VIIa), cu var. *măștioaie* (3 sil.) (Bt VIIIb), *măștioaia* (4 sil.) (J VIIa), *măștihaia* (J VIIa), și *văduoaie* (A VIIa) au fost refăcute, prin derivare secundară, după masculinele corespunzătoare, *măștinhoi* și, respectiv, *văduoi*.

Cu același sufix se formează feminine de la radicali de genul masculin: *găzdoaie* „stăpână a unei gospodării” < *gazdă* (OP VIIa; OP – Purdi, 137; Borbély 1990, 60): *Am vinit că găzdoaia o fost dusă la părinți, am vinit să fac dămâncat aice la gazdă și la schuji* (OP VIIa). *Mere treaba cam rău fără găzdoaie la casă* (OP – Purdi, 137). Derivatul se justifică, întrucât corespunde radicalului cu determinant *gazda căsii*, necesar pentru dezambiguizare: *O venit gazda căsii, muierea* (OP VIIa); *goștoaie* „musafiră” < *gost* (B VIIIb); *sârboaie* „sârboaică” < *sârb* (Bt VIIb); *unchioaie* „mătușă, soție a unchiului” < *unchi*: *Unchioaie îi a tatii frate femeie* (S VIIIb); *unguroaie* „unguroaică” < *ungur* (B VIIIb, A VIIa, c, S VI, OP VIIa, C VIIIa, Bt VIIb, d, VIIIa, b, CU VI, VIIa, c, VIIIc).

În cazul radicalilor referitori la obiceiuri și tradiții, derivatul desemnează persoana care desfășoară (urmează să desfășoare) acțiunea exprimată de un verb: *ursoaie* (Hoțopan 1996, 162) „ființă imaginară care decide (=urșește) soarta omului la naștere; ursitoare”. Ca etimologie, DLR consideră termenul derivat de la *ursă*², la rândul lui, creat prin regresivitate de la verb. În cazul de față poate ar trebui luată în calcul și posibilitatea schimbării de sufix: *ursitoare/ursoaie*, mai ales că în legătură cu radicalul propus, sub aspectul difuziunii, dicționarul respectiv nu oferă informații; *dodoloaie* „divinitate pluviometrică invocată pentru a dezlega ploile, în cadrul ritualului numit *dodola* «paparudă», cunoscut în întreaga arie vestică, Banat, Crișana” (Ghinoiu 1997, 65, 146); „în Bătania, pe lângă români și sârbii practicau descântatul de ploaie” (Bencsik 1984, 34): *Umbla cu dodola să ploaie ... apoi în copilăria mea o fost: să-mbrăcau în hane rele și cu frunze mari ... păstă rochie și mereau și cântau „sclobod îi cu dodola?”... Apu îi lăsau: „Hai dodoloaie, / Deie Dumnezeu să ploaie, / Grâu până-n brâu”* (Bt VIIa). În acest caz, se pare că derivatul feminin corespunde unui masculin pe care nu l-am întâlnit în materialele din zonă, ci doar în surse din Transilvania: „*hai, dodoloi, dă-ne doamne plo!*” (Bârlea 1981, 397). De vreme ce, în graiurile prezentate, a fost înregistrată forma simplă *dodole*, *dodule* (*Dodule, dodușule, /Sclobози, Doamne, ploile, / Ploile curate/De la Domnu date, /Să moaie prăvușu, /Să coacă tenchiușu* – Nicula 2003, 194), presupunem că, de la aceasta, interpretată ca masculin, s-a creat mai întâi femininul *dodoloaie* și, ulterior,

pentru echilibrarea sistemului derivativ, un masculin corespunzător: *dodoloi*. Apariția derivatelor diferențiate a fost favorizată și de contextul prozodic: cf. *Hai dodola, / Deie Dumnezeu să ploaie* (Frătean 1995, 83) față de *Hai, dodoloaie, / Deie Dumnezeu să ploaie; Hai, dodoloi, / Dă-ne Doamne, ploi*.

Sufixul servește, de asemenea, la formarea de nume proprii feminine de la numele proprii masculine: *Gojoaia* „soția lui Goja”: *Du-te după Gojoaia asta, după muierea lui* (OP VIIa); *Gaboroaia* „soția lui Gabor”: *Tăte o fost cum o zâs nană Floare, zâceam cătă ea Gaboroaia* (OP VIIa); *Drăgănoaia* < *Drăgan*: *Era o găzdoaie mare ... a lu Drăgan o zâs cătă ea. Apăi pruncii ... „merem la Drăgănoaia, că ne dă Drăgănoaia”* (OP VIIa); *Lorințoaia* < *Lorinț* (CU VIIa); *Peiăcoaia* < *Peiacu*: *Am dus grâu la Peiacu și Peiăcoaia m-o văzut* (C – Borza 1984b, 13).

Sufixul imprimă valoare augmentativă, evidentă, în cazurile:

– numelor comune animate, adjectivelor al căror semantism corespunde superlativului absolut: *găzdăcoi* „(țăran) foarte înstărit” < *găzdac*: *Pogăcile le vindeam pe la căs și mai duceam, atunci care era mai găzdăcoi ducea pă la iosag, numai popa și notărașu din sat, numai ei cumpărau că iștealalți n-o putut cumpăra, că n-o avut bani, săracii* (M VIIa);

– numelor de obiecte: *gropoaie* „groapă mare plină cu apă, lac” < *groapă* (B VIIIa, M VII); cu același sens *gropoi* < *groapă* (C – Borza 1992, 36); *lădoi* „ladă mare pentru depozitat făina” < *ladă*: *Aveam fărână-n lădoi, nu așa ca amu că n-ai fărână* (C VIIb).

Unele derivate au reprezentat la origine augmentative în raport cu baza: *chegoi* „mezel de porc, tobă” (A VIIa); preparatul a fost denumit astfel după stomacul porcului, întrebuințat pentru obținerea cheagului, pentru a-l deosebi de cel al mielului, inferior ca mărime; *ierboaie* „floarea soarelui” (B VIIIa, A VIIIa, S VIIIa) denumește o plantă superioară prin dimensiuni ierburilor obișnuite.

Sunt situații când derivatul se suprapune semantic bazei, valoarea sufixului fiind nulă. Cele mai multe sunt derivate secundare, creații refăcute prin analogie, în raport cu derivatul primar, pentru simetria sistemului moțional: *măștinhoaie*, după *măștinhoi*, = *maștihnă*: *Pace o fost în casă și când m-am măritat, la bătrâni, ș-acolo o fost pace. Ba încă baba o fost măștinhoaie că baba dulce o murit și moșu s-o căsătorit și tare ne-o omenit* (Bt VIIa); *văduoaie*, după *văduoi*, = *văduvă*: *Dacă o fată o fost dusă acasă [la părinți] o s-or despărțit la o zi, două ... așa o rămas văduvă. Eu dac-aș fi vinit acasă cu tătu, cu tăt cu pup, aș fi rămas ca văduoaie* (M – Hoțopan 1996, 281); *unguroi*, după *unguroaie*, = *ungur*: *O mers la vecină și aceea o știut descânta, pedig, vezi is unguroi [soțul și soția]* (B – Hoțopan 1984a, 26).

Prin derivare cu *-oi* se creează și nume de agent: *uspătoi* „musafir, invitat” (B VIIb, VIIIb): *Când mereau uspătioii de să băgau înlontru, stătea cineva cu coșara cu penile celea* (C – Borza 1984b, 15).

Derivatele adjective, prin raportare la radical, exprimă o atenuare sau o intensificare a calității: *negroi* „negricios”: *O ajuns un lup, băsamă lup bătrân că s-o văzut pă păr că n-o fost așa negroi, o fost sur, sur, alb* (S VIIIc).

Nota intensivă este evidentă în cazul unui derivat specializat semantic: *greoaie* „gravidă” (B VIIb, VIIIb, A VIIc): *Buiguiam, era pă mine o slăbiciune... atunci am gândit că mi-s greoaie* (Borza 2001a, 50).

Deși „sufix hotărât augmentativ” (Iordan 1956, 196), „sufix augmentativ prin excelență” (*ibid.*, 201). -*oi* are, în unele cazuri, și sens diminutival (Dimitrescu 1958, 244). De altfel, Sextil Pușcariu demonstrează că derivate precum *butoi*, *căsoi*, *acroi*, *alboi* denumesc diminutive, ultimele două întâlnindu-se frecvent în Sălaj, pentru a exprima o atenuare a sensului: „acriu, al cărui gust bate în acru” și „alburiu, care bate în alb” (*apud* Dimitrescu, *op. cit.*, 244). În vocabularul dialectal al comunităților românești din Ungaria, *dosoi* (OP VIIb, C VIIc), pl. *dosoaie* (OP VIIa, b) < *dos*, înseamnă „șervet (pentru mâini)”, în vreme ce radicalul *dos* denumește același obiect, dar superior ca mărime și cu altă întrebuințare „șervet lat și lung folosit pentru prelucrat aluatul de pâine”: *Să punea ... [pânza] care era mai lată apoi dă dosuri în care să rupă mamele noastre pita [= aluatul] când cocea* (M VII). Pentru unele dintre derivatele cu -*oi*, -*oaie* valoarea sufixului se dezambiguizează prin relația de sinonimie cu un diminutiv necontroversat: *spătoi* „ie” (C v), cf. *spăcel* (A VIIa).

-*os*, -*oasă* formează în exclusivitate adjective, cele mai multe întâlnite în Transilvania, unde, și în cazul acestui derivativ, partea mai activă este nordul, vestul, oarecum și sudul acestei provincii (Tudose 1978, 54).

A. de la substantive din limba standard: *ban(i)*, *întumeric*, *nădragi*, *vedere*:

- de la variante fonetice din grai ale termenilor din limba standard: *prav*, *sânje*;

- de la substantive din limba standard cu sensuri speciale în grai: *goz* „iarbă, buruiiană (în culturi)”;

- de la teme nominale din grai: *ciont* „os”, *ranț* „cută, pliu”, *sic* „argilă”, *tar* „povară, greutate”, *tină* „noroi, nămol”;

B. de la adjective din ambele variante ale limbii:

- primare: *dârz*, *hád*, *tulbure*;

- secundare (ca mod de producere): *ciufilitos* < *ciufilit* < *ciufili* „a porecli”.

Derivatele exprimă calitatea în grade diferite:

- persoana sau obiectul dețin calitatea în mod exclusiv: *ranțoși* f. pl. [despre haine] „în cute, în pliuri” (S VIIc);

- posesorii au dobândit calitatea în mod extraordinar, excepțional: *sânjos* [despre lapte] „cu sânge” (Bt VIIb): *O vinit el [vraciul] și-o descântat asupra laptelui ce-o fost cu sânje, numa o luat oala cea inde o fost laptele sânjos și i-o spălat pe bătrânu și pă nevasta mea* (C – Martin 1989, 26); f. *sânjoasă* „plină, pătată de sânge”: *Așa te uiți pă om ca pă haina cea sânjoasă* (S VIIIc);

- posesorii dețin calitatea prin excelență, din belșug, în exces: *bănos* „cu bani mulți, bogat”: *Trăiau înt-un sat un tânăr bănos, adecă cu bani mulți, și avea o muiere tare harnică* (OP – Purdi, 39); *ciontos* „osos, ciolănos, p. ext. puternic” (C VIIIa, CU VIIb): *Ciontos om, tare om o fost acela* (C VIIIa); *prăvos* „plin de praf, prăfos”: *M-am spălat c-am fost dară cam prăvos* (M VIIIa); *tinos* „plin de tină”: *Cum o fost ploaie, ziua și noaptea așa o cotate afară ... gănești că erau porci de mângăliți, așa tinoși*¹⁷ (S VIIIc). Cu excepția lui *bănos*, considerat „rar” în DM, s.v., și „reg.” doar în DEX, s.v., derivatele amintite au caracter dialectal. Astfel,

¹⁷ Probabil datorită semantismului intensiv pe care sufixul îl conferă bazei, care atunci când exprimă cantitatea devine excesivă (bani mulți, praf mult) sau când exprimă calitatea devine esențială, definitorie pentru posesorul ei: *ciontos* [= cu oase mari], *dinșos* [= cu dinți mari], Ana Borbély (M – 2000, 12) apreciază termenii ca derivate augmentative. Semantic, derivatele de acest tip în -*os* devin sinonime cu unele augmentative; cf. *dinți măroci* (v. *supra*).

clontos (< *ciont* „os”), *prāvos* (< *prav* „praf”) aparțin graiurilor prin temă, iar *tinós* este declarat „reg.” în majoritatea dicționarelor (v. DM, DEX, DLR, s.v.);

– calitatea revine, în mod special, particular, persoanei sau obiectului respectiv: *nădrăgos* „care are nădraji”: *Mai dăm mult oamenii nu erau îmbrăcați ca și amu. Rar era care avea și pantaloni. Umblau în gaci larji o[r] în cioareci. Să aibă cineva nădraji, ai grijă, aceea era mare lucru pã vreme aceea.*

Noa, odată la un mort, muierea s-o cântat după bărbatu-său: „dragu meu cel nădrăgos”. O văzut una dintre muierele din juru ei, apăi zăce câtă ceealaltă:

„– Au, tu doară n-o avut și nădraji?”

„– Nu”, zice ceealaltă, „numa amu o vrut să-i cumpere” (Borza 2001, 11); *tăroasă* „care duce t a r mare; gravidă”: *La Săcal se numea că e greoaie, groasă, în altă stare, tăroasă* (S – Borza 2001a, 50).

Caracterul puternic intensiv al derivatelor, contextual, se marchează prin mijloace suplimentare, cum sunt unele adverbe care indică gradul sau măsura însușirii: *cam prāvos*; *așa* [de] *tinosi*; *bănos*, *adică cu bani mulți*.

Derivatele adjective de la radicali din aceeași clasă morfologică, cu sufixe specifice categoriei respective, constituie o serie specială, semnalată și în alte arii ale dacoromânei: Maramureș (Gr. rom., 100), Muntenia (cf. Gl. Munt., s.v. *cumintos* < *cuminte*, *dibăcos* < *dibaci*, *fălnicos* < *falnic*, *măros* < *mare*). Formațiile de acest fel au fost apreciate ca specifice graiului crișean (Coteanu 1961, 111) sau unei arii mai largi – nord-vestul Transilvaniei (Tudose 1978, 142). În cazul lor, clasa gramaticală a temei coincide cu clasa gramaticală a sufixului, iar cumulumul de mijloace duce la hipermarcarea derivatului (*ibid.*, 186). Consecința acestei duble determinări, prin bază și sufix, se reflectă în intensificarea calității în cel mai înalt grad, corespunzător superlativului absolut, ceea ce Gorge Pascu denumește „calitate intensă”: *betegos* „foarte bolnav”: *Dimineața, muierea nu s-o sculat c-o fo[st] muierea iapă. Nu s-o sculat muierea c-o fost strigoaie. Zăce câtă muiere „Hai de te scoală d-amu”. Ea nu s-a scula că-i tare ustănită și tare betegoasă. Omu-su o așteptat ... „Da tu nu te scoli și ferbi?” „Da nu mă poci scula că-s tare betegă”* (S – Ann., 137); *dârzos* „foarte dârz, îndârjit”: *N-o fost dârzos Murășu [în privința inundațiilor] p-aea vreme* (CU VIIIc); *glumeșos* „care glumește sarcastic pe seama altora; batjocoritor” < *glumeș* (A VIIIa); *hâdoși* „foarte urâți, fioroși”: *Nu pune cloște duminica că-ți ies puii hâdoși* (Nicula 2001, 27); *tulbuos* [despre oul pus la clocit] „opac, fără transparență, turbure”: *În caz că oul a devenit tulbuos*¹⁸, *era aruncat* (Bencsik 1992, 8).

Derivatele adjectivale secundare, ca formații suprasufixate, exprimă aceeași valoare de calitate intensivă: *ciufilitos* „batjocoritor” < *ciufilit* (A VIIIa); *uscăcios* „foarte uscat, foarte slab”, creat prin schimbare de sufix (*uscățiv* > *uscăcios*): *Moșu la Fusăștii aiște o fost un om uscăcios și lung în grumaz ca fusu* (M – Hoțopan, A. 2002, 53). Deși în DM, DEX, ca mod de formare a termenului se indică „*usca* + suf. *-(ă)cios*”, în legătură cu seria *-os* (*-ios*, *-cios*, *-icios*) ni se pare mai just punctul de vedere al celor

¹⁸ Unele dintre derivatele enumerate au fost atestate: *betegos* (Transilvania – GS, I, 115), *dârzos* (Transilvania de sud-vest – Densusianu Hațeg, *Glosar*, s.v.; GS, V, 236), *tulbuos* (Transilvania de nord – Candrea, 1907, 56, 85; GN, II, 57). Gradul superlativ, exprimat de ultimul dintre ele, se poate aprecia după sensul subsecvent dezvoltat „posomorât, întunecat (referitor la timp)”: *Ce mi-ai mănecat, / Dis de dlmineață, / Pe rouă, pe ceață, / Vreme turburoasă* (v. DLR, s.v. 2°).

care le consideră variante ale lui -os, rezultate prin alipirea lui la cuvinte terminate în -t, -ț (Graur 1929, 34; Iordan 1956, 342; Buzi 1960, 125; Tudose 1978, 15).

-uț, -uță, ca în toată aria vestică și nord-vestică a dacoromânei, formează diminutive (Drimba 1958, 113; Contraș 1967, 152; Tratat, 345) de la substantive, adjective, adverbe.

Formațiilor de la radicali din limba standard sau de la variantele fonetice din grai: *aripuță* (Podaru 2001, 11); *ășuță* (M – Petrușan 1997, 20); *bărduță* (CU VIIa); *bucătuță* (Podaru 2001, 11); *cănuț* (*ibid.*); *cocoșuț* (*ibid.*); *fătuță* (A VIIIa, S VIIIc, OP VIIa); *firuț* (M – Ann., 138); *fiuț* (Bucin 1996, 189); *frunzuță* (A VIIc, Bt VIIa); *gâscuță* (A VIIIc, C – Borza 1994, 25); *grămăduță* (Bt VIIIa), pl. *grămăduțe* (CU VIIIa); *inimuță*: *Jale-i inimuții mele* (Bucin 1993, 42); *măruț*: *Măruț roșu ți-i fața./ Apă rece gurița* (*ibid.*, 40); *mintiuță*: *Eu nu așa mare voie am avut* [să mă mărit]. *Eu am vrut și rup când să facem aluatele. Cum m-oi face amu și nu mărg după el. Așa mintiuță tânără, proastă ce-am fost, da șaptesprece ai trecut* (Hoțopan 1996, 260); *nepotuță* (S VIIIb); *păsăruță* < *pasăre* „vrabie” (C – Borza 1984b, 30); *pietruțe* (Bt VIId); *popuță* (M – Hoțopan, A. 2003, 53): *Părinții or avut avere și l-or dat și înveșe mai dăparte, da popă. Mă-sa l-o iubit mult și o zăs așa cătă oameni „Ia, vine popuța meu”*; *pruncuț* (M – Petrușan 1997, 16, 20); *rășuță* (C – Borza 1994, 25); *rochiuță* (Hoțopan 1996, 265); *snopuț* (A VIIIa); *stoguț* (Bt VIIIa); *tinduță* (S VIIIc); *vițeute* (S VIIIc); *zdrănușuță* (M – Petrușan 1997, 20) le corespund, la același nivel, derivate cu alte sufixe (v. DEX, s.v. *aripioară*, *așișoară*, *bărdiță*, *bucățică*, *că[i]nișor*, *cocoșel*, *fetiță*, *fiuleț*, *frunzișoară*, *gâsculiță*, *grămăjoară*, *inimioară*, *merișor*, *nepoțică*, *păsărică*, *pietricile*, *popică*, *rășișoară*, *rochiță*, *snopuleț*, *stogușor*, *tindișoară*, *vițelușe*, *zdrențișoară*).

Majoritatea derivatelor de la teme din fondul lexical dialectal sunt diminutive propriu-zise sau, într-o altă exprimare, „cu valoare diminutivală obiectivă” (Contraș 1967, 152): *bicuță* < *bică* „taur” (S VIIIc); *brâncuță* < *brâncă*: *Pui o brâncuță da sare* (OP VIIa); *cipcuță* < *cipcă* „dantelă” (S – Borza 2001a, 55); *clisuță* < *clisă* „slănină” (Bt VIIIb); *crumpuță* < *crumpe* „cartofi” (Bt VIIIb); *lășcuțe* < *laște* „tăiței (lați)” (CU VIIc); *lozuță* < *loză* „lăstar de viță de vie” (Bt VIIIa); *miezăzuță*¹⁹ < *miazăză* „masă de prânz”: *Când veneau de la biserică nănașii îi dădeau o miezăzuță* (M – Petrușan 1997, 24); *pocuț* < *poc* „pachet” (M – Hoțopan 1996, 266); *primuță* < *primă* „panglică” (M – Petrușan 1997, 24); *pihuțe* < *pihă* [la pui] „puf, pene”: *O fost numa, știi, făr da pene, cum puu când scoate cu pihuță d-alea* (B – Hoțopan 1984a, 30); *videruță* < *videre* „găleată” (Bt VIIIb); *zădiuță* < *zadie* „șorț purtat de femei la sărbători” (Bt VIIa).

Câteva dintre diminutivele cu -uț reprezintă creații speciale, semnalate și comentate de Sextil Pușcariu (1937, 310) și calificate de cercetători ca derivate afective (Contraș 1967, 152): „L'idée de «petit» peut voisiner avec celle «d'aimé», «sympathique», «pauvre», elle peut aussi manquer totalement et alors le diminutif

¹⁹ Graiurile cercetate cunosc și o modalitate lexicală de exprimare a valorii diminutive, prin construcții alcătuite din adverbul *oleacă* în antepoziție față de un nume precedat de prepoziția *de*: *Împaratu i-o îmbiet cu oleacă da cină* [= cină mică, cinuță, cf. m i e z ă z u ț ă] (OP – Purdi, 86). *Era înțelejere între părinți: făceau oleac da cină și părinții dincolo și părinții dincoace* (Hoțopan 1996, 270). *Să gată Petrică cu oleacă da straiță* (OP – Purdi, 79). *Nu i-oi omori, numa le dau oleacă da gloabă* (*ibid.*, 128). Astfel de construcții, bine reprezentate (și cu alte adverbe) în aria sudică (Mărgărit 1999, 121 ș. u.), au o răspândire cu mult mai largă în cadrul dacoromânei.

n'exprime que l'amour, la sympathie ou la compassion du sujet parlant à l'égard de la personne dont il parle". Conform observației lui Sextil Pușcariu (*op. cit.*, 305), *nevăstuță* (OP VIIa) 1° „mireasă”; 2° „noră, de curând măritată” desemnează (ca și *însurăței*) persoanele respective nu după statură sau ani, ci după sentimentul de afecțiune al vorbitoarei. De asemenea, *kiluță* < *kilă* (C VIIb), *lucruț* < *lucru* (Podaru 2001, 11) nu reprezintă diminutive propriu-zise, întrucât nu micșorează baza, nici nu au valoare afectiv-dezmierdătoare (Contraș, *op. cit.*), ci exprimă un sentiment mai complex (prin procedeul contrariilor), de compasiune a subiectului vorbitor pentru propria situație materială, în primul caz (*Aveam fărînă-n lădoi nu așa ca ș-amu cu kiluța*), de admirație pentru o femeie străină, în comparație cu propria soție, dezavuată pentru comportare publică, în cel de al doilea: *Ea [= gazda] barem ș-o făcut lucruțu ei [=inunca], în vreme ce ție ... toată sara numa gura ți-o umblat*. Fără să poată fi considerate diminutive afective propriu-zise (Dimitrescu 1958, 245), precum termenul anterior (*nevăstuță*), ele se înscriu în seria cuvintelor „cu aspect de diminutiv fără a avea înțeles diminutival”, în esență pseudodiminutive (cf. Bârsan 1962, 90; Contraș, *op. cit.*, 155)²⁰, în cazul cărora se poate vorbi de un sens intensiv (Bârsan 1962, 93): *kiluța* rezumă decăderea persoanei la condiția de cumpărătoare în limite minime, *lucruțu*²¹ semnifică obligațiile de gazdă, presupunând efort (fizic și spiritual), dar achitate exemplar în raport cu invitații.

Unele dintre derivate, pe lângă sensul diminutival, au dobândit unul nou prin restrângere, fără să se piardă total legătura cu baza: *lemnute* (A VIIIa) „șindrile”: *Acolo-n fund o fost o turlă de biserică, d-aceea cu lemnute; pătuț* (C – Borza 1996, 47) „piesă de mobilier, în trecut, de forma unui pat, dar mai mică decât acesta, folosită în scopuri menajere”: *La tătă casa era p-acele vremuri, zăcea pătuț cătă el, inde nu era așternut. Acolo puneai tăte căpășanele [de varză], le alegea că, noa, asta a fi bună de umplut*.

Alte derivate, în exprimare ironică, au trecut în registru augmentativ, fapt deja semnalat la nivelul limbii standard (Jordan 1975, 168; Bârsan, 1962, 93): *Aice numa acela poate întra care poate mânca șapte boi grași și poate bea șapte ocane dă vin*.

Atuncea tot îi hutupă Măzărean și bea vinuțu [= șapte ocane] (OP – Purdi, 109).

Contrastul dintre formă și conținut conferă valoare expresivă maximă derivatelor de acest fel, preferate pentru efectul lor stilistic chiar de către unii scriitori (Creangă), după modelul popular.

Diminutivele pot apărea în construcții pleonastice, însoțite de un determinant adjectival, convergent semantic cu diminuția, ca și temele nederivate (cf. Pușcariu, *op. cit.*, 308; Contraș, *op. cit.*, 152): *Acolo o fost pă vatră un omuț mic* (cf. *om mic*) (C – Borza 1984b, 26); *Bietuțu micuț* [micuț²² = copil mic, sugar], *vai și-amar de el, o trăit cum o putut, i-o dat și sugă cine s-o-ndurat dă el* (M – Petrușan 1997, 16).

Astfel de construcții, pe baza cumulului de mijloace, au ca motivație intenția vorbitorului de a sublinia insistent fie calitatea (micimea deosebită, excepțională)

²⁰ În seria falselor diminutive sunt grupate strict diminutivele în cazul cărora între derivat și temă nu există nici un fel de raport de diminuare explicabil: *opincuța* „dans țărănesc”.

²¹ Cu același sens de exemplaritate a îndatoririi, derivatul a fost înregistrat de Papahagi (1925, 107) în Maramureș: *Să ducă vestea în țară/ Ce lucruț Grula lucrară*.

²² Prin schimbarea funcției gramaticale, adjectivul derivat, ca nume, s-a specializat semantic („sugar”): *În scăldătoarea copilului mic să pune busuioc „să fle micuțu frumos”* (Botea 1983, 21).

pentru persoane (sau obiecte), fie intensitatea unei stări afective (compasiune, în cazul de față). Ele se întâlnesc atât în limba veche: *un hordeu mic* (Dosoftei), *mica jigăniuță* (Cantemir) (*apud* Contraș, *op. cit.*, 152), cât și în vorbirea populară (Pană-Boroianu 1989, 294–303).

Despre derivatele adjectivale cu *-uț*, *-uță* s-a spus că toate au „o pronunțată valoare afectivă” (Contraș, *op. cit.*, 157). Afirmația se dovedește clară, în afara oricărei discuții, în relația derivatelor adjectivale cu substitutivele animate: *Maica bătrână o avut mai mulți prunci și pruncu cel mai mic o fost tata meu. Câte tata tăt așa o zăs maica bătrână: „micușu meu”. Așa sântem toți, a Micului* (M – Hoțopan, A. 2002, 54). *Tată-su bătrân a lui Ioane Boanii o fost un om micuș, piticuș, și așa or rămas ei, a lu Pitic* (*ibid.*, 55). *Moșu lui Ghiurcă a Udului o fost la lucru oareindeva și l-o prins ploaia. Când o ajuns acasă, l-o văzut mă-sa tăt ud ș-o zăs cătă el: „Vine udușu meu!”*. *Așa or zăs cătă el: Udu* (*ibid.*, 56).

Interesant este faptul că tuturor derivatelor de mai sus, elaborate în context afectiv, familial, odată intrate în circuitul colectivității, li s-a refăcut radicalul, devenit supranume (*Micu, Piticu, Udu*).

Unele dintre diminutivele adjectivale sunt folosite cu valoare de aproximație (Contraș, *op. cit.*, 158): *răruș* [despre aluat] „potrivit din punctul de vedere al consistenței”.

Altele, prin semantismul temei și aportul sufixului, servesc la exprimarea superlativă a unei calități. În acest scop diminutivul poate fi repetat: *Carnea de vacă o tăiat-o scrijeauă subțirușe, subțirușe* (C – Borza, 1984a, 11).

Derivatele cu *-uț*, *-uță* în majoritate sunt substantive – 91%, adjective – 8%, iar formații care aparțin altor categorii morfologice – 1% (Contraș, *op. cit.*, 144). Deși adverbele sunt apreciate ca superioare numeric altor părți de vorbire din procentul 1% (Iordan 1975, 191), totuși, în graiurile cercetate, a fost atestat doar *olecușă*, fără să constituie, de altfel, un derivat specific acestora.

1.1.2. S u f i x e v e r b a l e

În domeniul creării verbelor, sufixele cu randamentul cel mai mare sunt *-a* și *-i*. Ele se combină cu substantive (chiar element nominal în structura locuțiunilor verbale), adjective, interjecții, mai ales din fondul lexical al graiurilor. Dat fiind caracterul dialectal al temelor, cele mai multe formații verbale pe care le-am identificat sunt inedite: *albot* „a devenit a l b o i” < *alboi* „albicios, alburii” (M VII, Bt VIIa), var. *alboiá* (Bt VIIa); *bătăll* „a bate cu bătăllău l” (B VIIa); *cocușă, cocușă* „a merge după cocuși; p. ext. a colinda” < *cocuș* „colac mic pentru colindători”: *Merem a cocușare* (Hoțopan 1996, 155); *cărșăli* < *cărșile, a se juca de-a* ~ (Bt – Borbély 1995, 152); *dăici* < *daică* „mamă”: *O fost o nevastă care-o avut prunc micuș ș-o murit. Și soacra l-o dăicit* (C – Borbély 1993, 82); *dărăburi* „a împărți în bucăți, a mărunți” < *a face dărăburi* (A VIIa, b, C Vb); *dărăll* „a măcina porumb prin d a r a l l a u 2” (B VIIa, S VIIIb); *divănl* „a sta de vorbă, a se consulta” < *divan* (Bt VIIa, VIIIb), *dodoli* „a umbla cu paparuda” < *dodola* „paparudă” (Bt – Frătean 1995, 83); *fărină* „a presăra făină” < *fărină* (C – Borbély 1990, 84): *Am rupt pita în coșeri, am pus dosoi, am fărinat oleacă și-am tăiet din aluat, găzdăci* „a se înstări” < *găzdac* „(om) înstărit” (S VIIIb); *Tânerii d-amu, d-astăzi dîntuna s-ar găzdăci, goștl* „a petrece în calitate de g o s t” < *gost* „musafir” (Bt VIIa); *grebănă* „a prelucra cânepa cu g r e a b ă n l o

(A VIIc, M VII); *hăfî* „a inhăța, a apuca” < *hař* (C – Borza 1984a, 13; M – Petrușan 1997, 21): *În apa în care l-or spălat pă micuț după ce s-o născut, spală hanele mamii. Iară și locu dărt acee trebă îngropat că și nu-l hăfască câinii* (M – Petrușan, 21); *mânânțelă* „a mărunți” < *mânânțel*: *O fost o hecelă care tot așa o trăjeam cânepa pân hecela aceea, o mânânțăla, și toți pozdarii săreau din ea* (Borza 1983, 24); *miezăză* „a prânzi” (S VIIIc, M VIIIa) < *miazăză* „masă de prânz”; *nimurici* „a deveni n i m u r i c” < *nimuric* „bolnav, neputincios” (M – Petrușan 1997, 137): *Duhu cel rău umblă și-i zmințește pă pruncii cei mici, îi face din om neom, îi nemuricește; obrăzi* „a obrăznic” < *obraz*, *a da în ~* (OP – Purdi, 34); *ponoslî* „a zvoni, a înștiința” < *ponoslu*, *a da ~* (C VIIIa); *săbiá* < *sabău*, pl. *săbăi* (C – Nicula 2001, 30), probabil prin disimilare de la *săbăiá* > *săbiá* „a exercita meseria de sabău; a face croitorie; a coase (haine)”: [Sâmbăta] *nu săbia hane că-s pentru morți; scorți* „a prinde pojghiță (despre unele conserve)” < *scoarță*, *a prinde ~* (Bt VIIIb); *zgărdá* [fig.] 1° „a aresta”: *De-ai fi foastă tata meu te-aș zgărda eu pe tine* (S VIIIc). 2° „a separa”: *Ne-o zgărdat că cine ce-i: care-i ungur, care-i român să margă acolo* < *zgărdă*, *a pune ~* (S VIIIc).

Verbele prezentate, cu puține excepții (*nimurici*, Transilvania, v. DLR, s.v., *obrazi*, „învechit și regional”, v. DLR, s.v. 2°), în marea lor majoritate neatestată, nu au corespondent în limba standard, ca derivate de la radicali specifici graiurilor. Crearea lor reflectă o tendință, semnalată cu decenii în urmă, de a forma verbe de la substantive și adjective „dacă împrejurările o cer, și împrejurări apar la tot pasul” (Iordan 1942, 22). Prin procedeul de atașare la primitiv a sufixului de infinitiv *-i* sau *-a*, în mai mică măsură a particulei *-ui*, se transformă în acțiune o noțiune, o însușire, o interjecție prin simpla adăugare la temă a caracteristicilor clasei verbului (Purdela 1970, 9). Procedeul, semnalat și pentru alte arii dialectale (Mărgărit 1989, 111), se întâlnește chiar la temele neologice: *culturá* „a (se) civiliza” < *cultură* (S VIIIc, C VIIIa): *Mai culturași or fost nemții* (C VIIIa); *telefoní* < *telefon* (OP VIIa): *S-a dus la poștă ș-o telefonit*. Graiurile au adaptat sufixul neologic *-iza*, fapt ce atestă evoluția lor sub aspectul îmbogățirii vocabularului: *unguriza* < *ungur* (S VIIb, VIIIc, Bt VIIIa): *Pruncii noști s-o ungurizat* (S VIIIc). *Nainte de bătaia a doua o fost baiu, o trăbuit să se ungurizeze cineva dac-o vrut să margă undeva* (Bt VIIIa); *gargariza* < *gargară* (Podaru 2001, 11): *Durerile de gât să vindecă cu urină amestecată cu oleacă dă șofran, cu amestecătura asta să gargarizează, după cure boala s-a tămădui cu tátu*. Verbele menționate reprezintă formații noi, recente, specifice graiurilor discutate, cu excepția ultimului, *gargariza*, considerat în dicționare (DM, DEX, s.v.) „rar”, pentru limba standard, ca împrumut neologic. Măsura acestui proces, în care sunt antrenate teme diverse ca vechime și ca apartenență morfologică poate fi considerată derivarea unei forme pronominale *a(iesta)* > *aiestá*. Verbul, de mare frecvență în comunicarea orală, are rolul de a suplini cuvântul, momentan, de negăsit (*Apoi* [primăvara] *mai facem când să aiestá* [= apare, crește] *morariu, facem rețișe* M VII), de a-l evita, de a nu-l rosti²³ (*No, aici pă la noi și dacă vine străin, ungur, ce știu eu, oleacă să iesta* [= se strămbă, face mofturi] *dă el* [= mărar în plăcintă] M VII). Trecerea de la o grupă morfologică la alta a bazei pronominale pare încheiată atunci când, în vorbire, apar forme din paradigma noului verb: *Mortu îl duc afară la ...iestează acolo la*

²³ În legătură cu semantismul verbului și rolul acestuia în comunicarea orală, v. Mărgărit 2003.

rovotonozău (S VIIb). *Nici armă n-o fost în brâncă, m-am pus la socoată, m-am iestat* [= m-am socotit] *barem că am vrut omori unu* [soldat rus], *atunci aș precepe că eu mi-s vinovat* (S VIIIc). Crearea unui astfel de verb, în aparență un fapt lexical minor, în realitate, prin selectarea unei baze neobișnuite, atestă capacitatea graiurilor de a se îmbogăți cu noi termeni, pe baza mijloacelor interne.

1.2. Derivarea cu prefixe

În procesul de derivare cu prefixe, de asemenea un proces activ, elementele cel mai des întâlnite sunt *a-*, *des-*, *în-*.

a- din cuvintele care urmează să fie discutate în continuare este tratat, în toate lucrările de specialitate, ca element protetic. La fel am considerat și în lucrarea de față (v. *supra*, în cap. **Fonetica**). Având în vedere, însă, că majoritatea termenilor în care apare acest *a-* sunt verbe, avansăm ideea că elementul în discuție ar putea reprezenta vechiul prefix, considerat specific secolelor al XVI-lea – al XVII-lea.

Așadar, derivatele cu acest element, cu o singură excepție (*aminos*), verbe, s-au format de la verbe simple, în majoritate din limba standard: *abirui*, *acăsca*, *acuteza*, *alua*, *amăsura*, *amerita*, *amiroși* (*aminosi*), *anota*, *anumăra*, *anumi*, *aprinde*, *apune*, *arăzăma*, *azhura*, *azvânta* și, în mică măsură, de la teme verbale din grai: *asoga*, *afuma*. Dintre acestea, unele sunt înregistrate în dicționare cu anumite restricții privind răspândirea: *anumăra* („rar” Transilvania, v. DA, s.v.), *anota* (Țara Oașului, CADE, Candrea 1907, s.v.); *amăsura*, *amiroși*, *amirui*, *anumi*, *astinge* (Banat, *Dicționar bănățean*, s.v.): *Apu o fert după miriște, floricecă* [sic!] *albe erau acele, numa micuțe, umbra albinele pă ele, așa de mândru aminosea* (C – Borza 1984a, 18); *abirui* figurează în DA în forma nominală, la origine infinitiv lung, *abiruire*, cu semnul grafic corespunzător pentru arhaisme.

Formațiile cu *a-*, semnalate în arii laterale (Banat, Oaș, nordul Transilvaniei) ca învechite, ca și procesul corespunzător de derivare, de altfel considerat definitiv încheiat – „prefixul a fost productiv în secolele al XVI-lea, al XVII-lea, iar în perioada următoare puterea lui de derivare a scăzut” (Gherman, Hasan 1978, 39) –, vitalitatea prelungită a preverbului, în zona respectivă, precum și în alte regiuni mai mult sau mai puțin arhaice: nordul și sudul Basarabiei, nordul Bucovinei, Maramureșul istoric, Transnistria (v. Gr. Rom., 102; Gl. Bas., s.v. *afumegă*, *amijă*, *arămâne*, *arăstoarnă*, *arușinat*, *ascoate*, *ascufundat*, *asfințesc*, *atăiem*, *atămiază*; Gl. Munt., s.v. *aculegem*, *adiba*, *adibuie*, *alarmă* „larmă”, *alase*, *alua*, *amira*, *amoi*, *ardicat*, *astabilează*, *astrâng*), au o motivație specială.

Observația că în limba română (standard) prefixul *a-*, moștenit din latină în puține cuvinte, n-ar fi cunoscut o anumită dezvoltare fără sprijinul prepoziției *a*, cu același etimon (Asan 1960, 6), o extindem și asupra cadrului dialectal în discuție, cu mențiunea că derivatele cu *a-* supraviețuiesc în zonele unde prepoziția omonimă se manifestă ca un element lexical viu, activ încă (cf. Gl. Bas., Gl. Munt., s.v.). Astfel, în graiurile românești din Ungaria, *a* < lat. *ad* se întâlnește atât ca particulă independentă, funcțională, cu principalele ei valori: de loc, de timp, de instrument: *Meream a pescuire* (M VIIIa). *Punem ș-aice doi pari și punem a lungu pă cânepă cât îi dă lung șiru* (Borza 1983, 23). *Vara ieșim a secere* (CU VIIIc). *După miazăză a două ceasuri* (A VIIc), cât și sudată cu termenii din secvența respectivă în forme analizabile: *abunăoară* (S VIIIc, Bt VIIIa, b); *abunăseamă*, *de ~* (B VIIIa, S VIIb, VIIIc); *adăunăzi* < *a dăunăzi*: *Băut-ai leacurile care ți le-am scris adăunăz?* (Nicula 2002, 186); *amante* < *a mai înainte* (B VIIa, S VIIIb); *aminte* (Bt VIIIa); *atădeauna*

(J VIIb)²⁴ etc. Într-un astfel de context cumulativ (preverb, prepoziție), șansele prefixului au sporit, căci unele dintre derivatele verbale provin din construcții cu *a*, cu modificarea de rigoare din postpoziție în antepoziție. Credem că nu întâmplător, pentru formațiile parasintetice de acest fel, în DA se menționează ca etimon sintagma corespunzătoare cu *a-*: *aculma* < *a culme*, *amâna* < *a mâne*, *amurgi* < *a murg*, *aprumuta* < *a prumut*, *asori* < *a soare* etc. Aproape pentru toate verbele înregistrate în lexicul dialectal cercetat se poate presupune, la origine, o construcție prepozițională²⁵. Uneori, sursele bibliografice confirmă ipoteza: *anota* < *a not*: *Nu era apa tare afundă, da rața numa așa anota până ce i-o înceluit* (OP – Purdi, 67). Construcția, identificată într-un basm publicat în „Șezătoarea” (IX, 1905, 20): *Când a ajuns la cele trei mări s-a făcut porc sălbatic și le-a trecut a notu*, figurează, în variantă, în poezia lui Eminescu (*Poezii*, București, 1939, 276): *Porni luceafărul .../ Vedeă ca-n ziua cea dintâi/ Cum izvorau lumine .../ Cum izvorând îl înconjor/ Ca niște mări de-a notul* sau în basme culese din Transilvania: *Nu era nici pod, nici luntre, iar de-a înotul nu se-ncumeta să treacă* (Basme, 324); *anume*, din limba standard, în limba veche *a nume*, în graiurile menționate se întâlnește în contexte care atestă o evidentă dependență etimologică de substantivul *nume* sau de substantivele proprii: *Aicea, undeva, locuia, ce știi unde, la Vimer, a nume (anume)* [= pe nume] *li Moga Crăciun* (M VIIIb). Indiferent de grafia prepoziției (autonomă sau în forme sudate), înțelesul ei se conservă distinct, ca și relația, specială în acest sens, cu verbele *dicendi*: [Pentru separarea untului] *a fost și așa* [vas] *a nume (anume)* [= pe nume, numit] *ghiobârlău zăceam câtă el* (OP VIIb). Dependența etimologică se păstrează și în cazul verbului: *Împleteam așa cunună sara și dimineața, la Sânziene, le anumeam: asta-i a lu Toader, asta-i a lu Petre... a morților* (Martin 2003, 260). [Carnea de lângă coaste] *d-apăi o fost pecie și iepure și ce știi eu cum or fost anumite* (OP VIIb).

Pentru alte derivate, structura prepoziție + nume, deși neatestată, poate fi admisă ca ipoteză în crearea verbului: *anumăra* < *a număr* „cu număr”: *Anumăram că o păpușă, că două* (S VIIb); *amerita* < *a merit* „pe merit”: *O mamă bătrână, să nu zăc babă, că nu ... n-amerită* [nu poate fi numită „pe merit”] *să zăc babă* (S VIIIc); *azbura* < *zbura a (nori)*: *Păparugă, rugă, / Încotro îi azbura, / Încolo m-oi însura* (M –Frătean 1996, 204); *azvânta* < *zvânta (a aer, a vânt)*: *Carnea și clisa le agățau „la azvântat”* (S – Garami 2003, 39). Prepoziția din construcțiile originare, asimilată în formații parasintetice: *amăsura* < *a măsură* „cu măsură”, este substituită, cel mai adesea, în secvențele nominale cu un alt conectiv, cu același înțeles: *Eu n-am sucuit să fac cu măsură* [p e c m e z u l] (CU VIIc).

²⁴ Una dintre formele sudate, *atimp*, probează atât vechimea procesului, cât și difuziunea, prin sensurile distincte, în funcție de zona unde au fost identificate: 1° „la timp” (Moldova): *Și nu va răspunde cela ce-i în strămoare până atimpu* (Dosoștei, v. DA, s.v.). 2° (La moți) „anul viitor, la anul”: *O fată mare din ținutul moșilor dacă voiește să știe că se va mărita în cursul anului sau peste unul ori doi ani merge la cotețul rămătorilor și zice cu glas tare: hui estimp, hui atimp, hui dincolo de atimp* (Nota: *atimp* „anul viitor”, *dincolo de atimp* „anul proxim viitor”, Frâncu, Candrea, M, 128). Aglutinarea, ca proces încheiat, determină disponibilitatea compusului de a se combina cu alte prepoziții: *până atimp, dincolo de atimp*.

²⁵ Situație reperată și în aria sudică, unde, în cazuri similare, numele a fuzionat cu prepoziția *a* antepusă, constituind, de asemenea, radicalul unui derivat verbal: *a zăvadă* > *azăvadă* > *azevedî* (Mărgărit 2000, 17).

Verbele înseși, de proveniența respectivă, manifestă, în continuare, disponibilitate pentru construcțiile de același fel: *Zice că tot cu vica amăsura apa* (M – Ann., 139). În noua sa formă, extinsă, prin aglutinarea elementului prepozițional, verbul se combină cu o prepoziție echivalentă semantic cu *a*, care, absorbită, rămâne un augment golit de sens: *a soage a fărînă* „a modela aluatul în forma dorită, pentru a-l pune la copt” devine *asoage*, cu var. *asoga* în regim prepozițional: *Tăiam așa din pită [coca], așa cât ar fi ... o pită bună aceea o asogam așa bine în fărînă* (B VIIb).

Calitatea de element exclusiv formal a preverbului este evidentă în mai multe situații:

– utilizarea contextuală a dubletelor verbale (simple și prefixate): *Dimineața, când or auzit dă blidu cela ... nime n-o vrut și margă acolo aproape, n-or cutezat ... După ce or ars blidu, o acutezat muierea și spună ce-o văzut noaptea* (M – Ann., 133);

– prepoziția concurentă în crează, în paralel, forme de la același radical, reproducând același sistem: *sogai în fărînă > însogai: Când era dospită [pita] ... o sogai așa în fărînă, olecuță, numai să nu se prindă* (OP VIIa). *A însogat pita în fărînă* (S VIIc);

– construcția prepozițională originală cu *a-* și cea concurențială cu *în-* coexistă chiar la același vorbitor: *îmi pică aminte / îmi pică în aminte* (Bt VIIIb). Paralelismul construcțiilor prepoziționale, selectarea uneia sau a alteia „faptul că pentru «a deveni tânăr» s-a format verbul *întineri* de la *tânăr* + *în-*, pentru «a deveni surd» există *asurzi* de la *surd* cu prefixul *a-*, iar pentru «a deveni mut» avem *amuți* (cu *a-*) și, regional, *înmuți*, l-au determinat pe Sextil Pușcariu să vorbească de o confuzie între *a-* și *în-*. La baza acestei confuzii stă sensul comun (local) al celor două prepoziții” (*apud* Asan 1960, 10);

– existența paralelă a formelor prefixate și deprefixate (*abirui/birui, acăsca/căsca, acuteza/cuteza, alua/lua, amăsura/măsura, amerita/merita* etc.) a determinat creșterea numerică a acestora din urmă, fapt explicabil prin caracterul strict formal, și, de aceea, facultativ al preverbului: *aspeșe, să se ~* (Bt VIIa) / *speșe, să se ~* (Bt VIIb); *astupam* (B VIIa, S VIIc, C VIIa) / *stupam: Aluatul îl astupam cu măsărița* (C VIIb). *Cânepa o am dus la apă ș-apăi atunce o am stupat acolo cu smorcila aceea* (A VIIa).

Uneori sunt asimilate seriei și supuse aceluiași tratament false derivate, verbe care nu îndeplinesc condiția, nu au în structură prefix dobândit pe terenul limbii române, ca și în cazul de mai sus (*speșe, stupat*), *cățăm / acățam: Sălamul [= toba de porc] și maioșul [= lebărul] le scoatem [de la fiert], le lăsăm să să răcească și le cățăm acolo inde-oi afuma* (C – Borbély 1990, 86); *cupa / acupa*, varianta din grai a verbului *ocupa: Au zâs că noi dă voie bună, cîă voluntari am vrut să acupăm tăt ... Rusia* (S VIIIc). *Este cine să acupă acasă, și cu scroașă, și cu purcei* (C V). *Noi nu ne cupam cu aște* (C VIIIb). Și formele nominale sunt interpretate în mod similar: *pus/apus: Mormântu făceam și ...făceam cu capu cătă pus, picioarele cătă răsărit* (S VIIIb). Chiar și neologismele, fie și nominale, sunt supuse aceluiași tratament: *sigurare/asigare* (S VIIIc); *vion < avion: Când or fost p-aice rușii, ap-o picat un vion ... unde-am fost noi la sălaș atunce și era o negură mare și n-o văzut să coate vionu* (C VIIb).

Existența unei serii de verbe cu prefixul *a-* a determinat crearea altora prin analogie sau atracție în cadrul perechilor sinonimice: *acăță* (refl.) „a se spânzura” /

aspânzura (refl.): *Și mori de moarte curată, și nu te lovescă nimica, și nu te aspânzuri* (Martin 1998, 147); antonimice (*aprinde / astinge* (S VIIIa, Bt VIIa): *Când era jarul astâns ...* (Bt VIIa). *O țucă mă-sa și astânge șterțu* (OP – Purdi, 75) sau sinonimice: *apuca / aprinde* (A VIIIa, M VIIa): *Măi Ioanci, aprinde-te de videră* (A VIIIa); *așeza / apune* (B VIIIb). Uneori chiar contextul poate impulsiona prefixarea termenului, sub presiunea aceluiași model formă simplă/formă prefixată: *Pe care știulete pui brânca, micuț, urât, cum îi, aie-l și acela adă-l jos* (C VIIb). *Stranticot odată să azmuțește și azmulje pomu cu barba și să ia la fugă cu pomu pân pădure* (OP – Purdi, 117).

Nu se poate vorbi, pentru momentul de față, de caracterul activ al derivării cu *a-*, ci de o vitalitate întreținută, prelungită în timp cu aportul lui *a-* protetic și al prepoziției corespunzătoare, prepoziție care, dacă nu mai dezvoltă construcții, se conservă în secvențele vechi, atât ca element lexical autonom, cât și absorbită în structura unor substantive, adverbe sau verbe. Unele derivate conservă sensul original: *atârna* (refl.) „a se fixa, a se stabili”, explicat în DA ca un derivat de la *târn* (plantă de care se poate agăța, prinde, mai ales lâna oilor), creat după modelul altor verbe (*aculma, anina, atăgârța*): *În 1614 o adus români dă cătă Timiș și de-atunci ne-am atârnat noi aici* (A VIIIa). De asemenea, tot ca reflex al vitalității, interpretăm și crearea unor termeni noi de la bazele cu *a-*: *amirositor*: *Trăiește jupâneasă mireasă / ... Ca primăvara cea înfloritoare / Cu flori amirositoare* (Gurzău-Czeglédi 2002, 21); *arăzâmat, bate de ~ „cârje”*: *Învalinzi în bate d-arăzâmat* (S VIIIc). Poziția consolidată a prefixului se poate aprecia și după dezvoltarea unor forme supraprefixate, al căror radical îl reprezintă un derivat cu *a*: *Cu funi groase îl sclobod în groapă, să țâpă bani mănânțai neanumărați și să zice „Dumnezeu îl ierte și îl hodinească”* (Hoțopan 1982, 34).

des- (**dez-**) formează verbe care, ca și în limba standard, exprimă acțiunea inversă, opusă în raport cu radicalul (Ficșinescu, Popescu Marin 1978, 89). Specificul noilor termeni stă în *t e m e l e* derivate, din ambele variante ale limbii, dar și în faptul că aceștia reprezintă creații neatestate: *descăța* [despre soți] „a se despărți, a se separa” < *des-* + *acăța* (var. din grai pentru *agăța*): *O zăs că s-or dăscățat unu dă altu, n-or putut laolaltă* (M – Hoțopan 1996, 280) și, cu același sens, *descununa* < *des* + *cununa*: *Mă-sa lui Toader o fost măritată după Lică...apoi ea, cununată, o fujit cu Toader. Apoi, și dac-o fujit cu ista, nu s-o dăscununat dă ista* (Hoțopan 1996, 279); *destrânge* < *des-* + *strânge*: *Ș-apoi punea pă el [hârdău] doajele celea ș-avea și șitău cu care-l strănjea ... Ap-atunce când îl spăla, îl dăstrânjeu ș-ap-atunci lasă moare jos* (Borza 1996, 47); *despocoli* „a despacheta” < *des* + *pocoli*: *Vine c-o lăcrușă. Top! ceea pă masă. Tăt dăspocolește acolo din pipărușe, nime nu știe câte boscoane* (C – Borza 1984c, 15); *dezbumba* < *dez-* + *îmbumba* „a descheia o haină în bumbi”; *dezmânia* < *dez-* + *mânia*: *Iară-i nor, iară-i noros./Iară-i badea mânios./Iară-i nor, iar a ploia./Iară s-a dezmânia* (Borbély 1990, 90).

În seria verbelor cu *des-* sunt atrase, ca false derivate, și alte verbe cu structură apropiată: *deschilini* „a despărți, a deosebi, a diferenția” < *de chilin* (adv. „separat”) + *-i*, prin asimilarea prepoziției *de* la prefix²⁶: *Dăschilnire între fujit și cununie n-o fost. Tumna așa o fost ca și cum s-or fi cununat* (M – Hoțopan 1996, 250).

²⁶Vezi, în special, Romulus Todoran, *Contribuții la studiul limbii române*. Ediție de Ion Mării și Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca, 1998, 154.

în- formează în exclusivitate verbe. Majoritatea dintre acestea reprezintă forme cu prefix de la radicali simpli din limba standard: *îmbănuî, îmboși, îmbucura, împărea, imprimi, impropti, încălări, încolora, înholba, înminia, înnaște, înșchimba, înspăla, înstrâmba, intermina, învântura* sau din grai: *încelui* „a înșela”, *închinzi* „a chinui”, *îndărăli* „a fărâmița, a mărunți”, *înhortăci* refl. „a se împrieteni”, *înspina* refl. „a se înțepa în spini”.

Deși, aparent, toate verbele prefixate cu *în-* pot fi considerate derivate propriuzise, în realitate, ca mod de producere, ele nu reprezintă o categorie unitară.

Parte dintre ele au fost atrase în categoria derivatelor având la bază construcții sintactice sudate cu prepoziția *în*: *împăna* „a împodobi cu p e n e (= flori), a pune p e n e în...”: *Tăți erau caii împănași, cu prime, cu cocotori și cociile erau împănate* (Borza 1984 a, 14); *imprima* „a pune p r i m e (= panglici) în...”: *Tăt ficioru ș-o-mprimat clopu ca și fie mai mândru [...] caii or fost împrimași, și la cocii s-or pus prime* (Hoțopan 1995b, 52); *imprimi* < a primi *în*; *impropti* < a propti *în*; *încăruța* < a încărcă, a urca, a pune în căruță; *închita* < a aduna, a strânge în chită „mănunchi”; a (se) *înnaște* < a (se) *naște în*; a se *înșchimba* < a se *schimba în*: *N-o vrut să-l ieie [la școală] până nu-și înștîmbă numele* (C – Texte, 6); a *învăra* < a văra *în* ...; *învrâsta* < a țese, a coase *în vrăste* „dungii”.

Altele au putut apărea fie ca dublete ale unor verbe sinonime: *îmbătrâni* „fermenta” după *înăcri*²⁷; *încălări* după *încăleca*: [Vrăjitoarea] *o gândit că fata ei l-a încălări calu pân-a muri pă drum* (OP – Purdi, 65). *Până-i lume n-oi uita că grofu, ficioru, să-ncălărea p-acolo, până-i lume nu uit* (C – Texte, 5); *încelui* după *înșela* (Șuteu, Fl. 1960, 47): *Bade de vrei a veni, / Vină, nu mă-ncelui, / Că-s înceluită eu, / Că tot cat în drumul tău* (Bucin 1993, 37), fie în perechi antonimice, *îmbucura* după *întrista*: *Părinții să-îmbucurau și ei dă noi* (C – Texte, 5); *înfrica* după *încuraja*; *încârni* și *înstrâmba* după *îndrepta*; *intermina* după *începe*. În textele culese din comunitățile românești se întâlnesc contexte ilustrative pentru crearea de forme verbale prefixate prin conversiunea prepoziție > preverb: *Nu-ți tăia unghiile [vinerea], că așa ți-i pune spini în drum* (Nicula 2001, 23). *Dacă visezi că te-o înspina un sündisznó însamnă că cineva te învinovățește de o faptă rea* (Nicula 2000, 31).

Contextele de ocurență, pentru derivat și radical, identice, confirmă caracterul analogic al formelor prefixate chiar în cazul antonimelor: *Părinții ne înfrica* [cf. *încuraja*] *că vine marți seara* (M VII). *Gata, s-a înterminat treaba* [cf. *a început*] (Bt VIIIa). *Pă mâncare niciodată să nu vă înmânași* [cf. *îmbucurași*], *că îți rămânea flămânde* (Garami 2003, 43).

Tot contextele pun în evidență relația de sinonimie sau antonimie (*încârni / îndrepta*): *Acolo un om foarte tare încârnea pomii care erau drepti în pădure* (OP – Purdi, 113).

Alteori, prin fonetică sintactică, pronumele personal I sg. dativ, dintr-o expresie, a fost absorbit în forma verbului care preia semantismul ansamblului: *îmi pare bine* > *împare* „îmi pare bine, mă bucur, îmi convine”: *O fost la cine nu i s-a prea împărut să ia sârboancă* (Bt VIIIb).

Din punct de vedere semantic, aportul prefixului pare imperceptibil: *Mi-am adus tenchiu cu sacu o cu coșara și sfârmam cu brânca și la moară când am dus*

²⁷ Cf. Gl. Munt., s.v. *înfermenta*.

de dărâlit tot cu brânca (M VIIIa). *Strugurii apoi i-aducem, acasă îndăralim* (A VIIc). În ciuda acestui fapt, frecvența formelor prefixate cu *în-* reprezintă o realitate, explicabilă prin modalitățile multiple de creare a acestora. Condiția lui *în*, de preverb și prepoziție, constituie factorul hotărâtor în activarea procesului de derivare. În plus, derivatul apare ca o modalitate sintetică de redare a formației analitice originare: *Prinde caii la hinteu și ne încăruțăm* [să ne urcăm, să ne suim în căruță] și *ne plimbăm oleacă* (OP – Purdi, 65).

Conversiunea expresie > verb, prin transferul prepoziției ca preverb, determină extensiunea formei, fără afectarea sensului. Faptul se confirmă prin conservarea aceluiași determinant: *ne încăruțăm* [= ne urcăm în căruță] *oleacă*. Economia de mijloace, evidentă prin contragerea expresiei în verb, contribuie la activarea procesului de derivare, ca de altfel și în alte arii ale dacoromânei (Mărgărit 1982, 104).

1.3. Derivarea regresivă

Alături de forme înregistrate în dicționare, ca termeni învechiți și regionali, cum sunt: *sărmă* (CU VIIa, Bt VIIb) „sarma”; *scaldă* (S VIIIc) „scăldat”; *socoată* (S VIIIc) „socoteală”: *Își face socoata că a mai veni odată* (OP – Purdi, 70); *miru* „mirele”: *Miru și mireasa s-o gătat de ospăț* (Bt – Frătean 1995, 84), în graiurile cercetate am identificat termeni noi: *smântă* (< *sminti*) 1° „supărare, necaz” (C V, VIIIa): *Dacă s-o-mpreunat un român c-o unguroaie n-o fost smântă* (VIIIa). 2° „nebuie”: *Dacă cineva ponăsleşte la Ungaria că-i rău, acela ceva smântă ori în cap are, o dară mai mult vrea decât trebă* (C VIIIa). 3° „greșală, eroare”: *Numa ici și colo am aflat câte-o zmântă, dă pildă în legătură cu numele conducătorilor d-atunci* (Podaru 2003, 13); *ștergă* (S VIIa) „prosop”, pl. *șterguri* (B V, A VIIa, S VIIb).

2. COMPUNEREA

Prin compunere s-au format substantive, adverbe, prepoziții.

2.1. Compusele cele mai numeroase aparțin clasei *s u b s t a n t i v u l u i*, în cadrul căreia tipul de compunere cel mai frecvent constă în alăturarea a două unități integrale. Compusele respective, ca grupuri sintactice stabile, cu un sens unitar, analizabile din punct de vedere gramatical, prezintă mai multe structuri.

2.1.1. Substantiv + substantiv: *babă soacră*, termenul compus exprimând un rang de înrudire dobândit prin căsătoria nepoților, respectiv „bunica unuia dintre soți”: *Bărbatu meu n-o avut părinți. Tată-său o murit în bătaia din patrusprăce, mamă-sa o murit și atunci părinții bătrâni l-or crescut și o vinit baba soacră să mă ceară în căsătorie* (Bt VIIa); *țucur prav* „zahăr pudră”: *Când mănâncă plăcinta cu brânză o face deasupra cu țucur prav* (Bt VIIa).

2.1.2. Substantiv + substantiv în genitiv: *fața casei* (~ *cășii*) „pomosteală”: *Când o casă era aproape gata, ne adunam la gazda casei să îi ajutăm la bătucirea feței casei noi. Veneam fete și flăcăi, apu toată seara dansam cum știam. Aducea un țiteraș, iar scopul principal era netezirea feței casei: aduceau și întindeau pe fața casei noi un strat de pământ galben, îl acopereau cu un alt strat de pleavă*

mânânțea, apoi îl udau cu apă căldușă, iar noi dansam (Hoțopan 1995b, 51); iarba soarelui „floarea soarelui” (S VIIa, VIIIa, M VIIIa, b); casa morților „capelă” (B V); hora mortului „cântare religioasă intonată de un grup de femei alături de cantor, în cadrul unui ritual, la înmormântare” (A VIIc); ușa uliței „poartă” (M VII).

2.1.3. Substantiv + prepoziție + substantiv: cale de neauă „pârtie” (OP VIIa); carte de botez „certificat de naștere”(OP VIIa); casă de dormit „dormitor” (CU VIIIa); covată de broască „carapace de broască țestoasă” (Borza 1984c, 15); bâte de arăzământ „cârje” (S VIIIc); casă de goști „cameră pentru oaspeți”(OP – Purdi, 104); călcat de fuioare „operație ulterioară melițatului, efectuată de fete și feciori, pentru a îndepărta puzderiile din cânepă” (M VIIIb); coade de laboș „supă de post” (M VII); cocie de jele „dric, car mortuar” (C – Borbély 1990); lingură de leveșă „polonic” (CU VIIc); măsăriță de covată „ștergar pentru prelucrat aluatul de pâine” (M VII); mășină de călcat „batoză” (Bt VIIIb); moară de ulei „presă de ulei” (M VIIIa); nume de ciufă „poreclă” (S VIIa); sfaclă dă miere „sfeclă de zahăr” (CU VIIIa).

2.1.4. Substantiv + adjectiv: aluat lung „tăiței” (B v); bătă cârnă „baston” (CU VIII d); Erau doi pălăscari ... cu hane frumoase și aveau palască și bătă cârnă ... ș-apu cu-acelea mereau să cheme la uspăț (C – Borza 1984a, 12); casă cârnă²⁸ „casă în formă de «L» (cu două camere la stradă)” (Borza 1992, 40); cârpă femeiască „basma” (C v, VIIIa); cucuruz fript „porumb copt” (C VIIb); curechi împlut „sarmale” (OP V, VIIa); păsulă groasă „iahnie” (CU VIIa); păsulă stoarsă „fasole bătută” (Bt VIIIb).

2.1.5. O altă modalitate constă în aglutinarea substantivului cu prepoziția antepusă, întâlnită în construcții corespunzătoare cu a (v. supra) și de.

Pentru prepoziția de, formele întâlnite, de sudură a acesteia cu numele, sunt demâncare, demâncat, deșod, deșoade „caraghios, caraghioasă” <: de + șod, șoadă „glumă, poznă”: Ne duceam cu demâncare ce-am avut, ce ferbem în toate zilele. Nu ferbem noi nu știu eu ce bunățate. După ce o trecut muiere de o zi o două, am mârș cu dămâncat (M – Petrușan, 16). M-am purtat să fac dămâncatu (OP VIIa). Aceea o teritlit masa tătă cu băutură și cu dămâncat (B – Hoțopan 1984a, 32). Măzărean stă el în ocol și să uită că era dășod locu inde să juca el când era mic (OP – Purdi, 129). Nu o fost pe vreme noastă așa nume dășoade ca amu, dă nici nu le știi spune numele la pruncii dă amu, așa-s dă dășoade (M – Petrușan 1997, 22). Micherechenii tot din sat or avut [neveste]. Pă vremea asta își mai aduc ficiorii, numa pă vremea noastă aceia or fost mai dășod care or adus din alt sat (Hoțopan 1996, 282).

Stadiul încheiat de fuziune a elementelor componente poate fi apreciat și după posibilitatea cuvântului compus de a selecta alte prepoziții (cu demâncare, cu demâncat, de deșoade) și de a fi articulat enclitic: să fac demâncatul. Ambele substantive: demâncare, demâncat, datorită radicalului, nu sunt specifice graiurilor, fiind cunoscute la nivelul limbii standard (v. DEX, s.v.).

²⁸ Cf. zicala referitoare la o persoană care ar putea să se îmbogățească: Nu d-aci ș-a face casă cârnă (Borza 1992, 40).

A fost atestat și un compus rezultat din sudarea elementelor dintr-o construcție temporală, respectiv substantiv + adverb: *marșarea*, cu var. *marsarea*, ambele de la aceeași informatoare (M VII): *Nu lucra nime marșă sara sau dă vineri sara, nu mai lucra că vinea Marșarea ... ne înfricau că dacă te întâlnești pă uliță cu cineva ... că te-a bate că di ce-ai tors o di ce-ai cosât.*

2.2. **Pronumele** compuse, v. cap. **Morfoxintaxa**.

2.3. **Adjectivele** obținute prin compunere reprezintă grupuri sintactice fixe cu sens unitar, cunoscute în gramatică sub numele de locuțiuni adjectivale. Categoriile gramaticale ale grupului sunt: adj. + prep. + subst.: *sclabă de minte* „proastă”: *Acolo o fost un bogat mare, ș-o avut o fată oleacă sclabă dă minte, și nu s-o putut mărita* (C VIIIa); subst. + prep. + subst.: *găzdoaie de minte* „inteligentă, deșteaptă”: *Era săracă de bani, da găzdoaie de minte* (OP – Purdi, 32).

2.4. **Adverbul**, în formele sale compuse, reprezintă stadii diferite ale procesului de compunere.

2.4.1. Alăturare, prin crearea de grupuri sintactice fixe: *până-i lumea* „în veci, niciodată” (B VIIIa, b, A VIIa, S VIIIc, M VIIIb, C VIIIa, CU VIIa): *Până-i lumea n-oi fi unguroaie* (A VIIa). *Până-i lumea o palmă n-am căpătat de la el [= soț]* (CU VIIa).

2.4.2. Sudarea elementelor dintr-o construcție adverbială *a + bunăoară* (<*bună + oară*) „de pildă” (S VIIIc, Bt VIIIa, b): *Fost-o rumâni mulți care abunăoară și-n patruzeci câți rămâni dară or mers din Ardeal?* (S VIIIc); *a+totdeauna* (<*tot+de+una*)>*atotdeauna*: *Pă mine mă trimetea și îi duc la domnu părinte [vin], atădauna îmi dădea oarice* (J VIIb).

După un prim stadiu de sudură, prin absorbția prepoziției, adverbele compuse nu pierd capacitatea de a se combina cu prepoziții și de a crea noi construcții prepoziționale: *de- abunăseamă*: *Apăi eu acolo cum am șezut acolo [la sălaș] singur, c-o fost cam zece ceasuri noaptea ... apu așe mă temeam atuncite de-abunăsamă acolo, noa!* (B VIIIa). În aceste condiții se poate observa că procesul de compunere se desfășoară în două etape, dar în moduri diferite. Faza de început, prin alăturare, se încheie prin aglutinare și se reia prin combinarea cu o altă prepoziție: *din + jos* > *dinjos* „în partea de jos, dedesubt” (A VIIc, OP VIIb, C v, VIIIa, CU VIIc, VIIIc): *Podu și dasupra și dinjos era lipit* (CU VIIc); *de dinjos* „din partea de jos” (A VIIIb, Bt VIIa, b, CU VIIa): *Haine dă dânjos* (Bt VIIa); *de+chilin>dechilin* „separat, deoparte” (B VIIa, VIIIa, A VIIa,b,c, M VII, VIIIa, OP VIIa, Bt VIIa,b, VIIIa): *Ungurii să-ngroapă dăchilin, nu-s cu românii* (A VIIc); adverbul îl regăsim ca radical al verbului *deschilini* (*dechilin+-i*), pseudoasimilat la seria cu prefixul *des-* (cf. *deschilinire* CU VIIIb).

Uneori, adverbul a rezultat în urma unor serii succesive de aglutinări cu prepoziția antepusă, de fiecare dată alta: *dé-a mâna* > **demână*, *în ~* > *îndemână*, *de ~* > *dindemână* „la îndemână”: *Ni-i mai dindemână așa [ungurește], ales dacă tervezim ceva și aiesta, ap-atunci bistoș aceea nu mere românește* (OP VIIb). *Dacă să scutură dâr acărce, îi dindemână și zăci* „scutura-te-ar frigurile” (Martin 1998, 149).

2.5. În compunere unul dintre elemente, cel invariabil, mereu același, se aglutinează cu determinantul. Este cazul adjectivului nehotărât *alt*, în combinații diverse:

– cu substantiv (rezultând adverbe): *altan* < *alt* + *tan* 1° „demult” (A VIIa, VIIIa, S VIIIc, Bt VIIa): *Vorbele noastre nu-s așa ca celea dă altan* (A VIIa). 2° „niciodată” (C VIIIa):

– cu pronume (rezultând pronume nehotărâte): *altăce* „alceva” (Bt VIIb); *altăceea* „alceva” (A VIIc, CU VIIIa): *Omu sărac tăt cu apă rece ferbe ... și cu sare, altăceea nu-i nimic* (CU VIIIa); *altucine* „alteineva” (C V):

– cu adverb: *altcum* „altfel” (S VIIIb, M VIIIa, OP v, C v, VIIIa, Bt VIIa, VIIIa, b, CU VIIa, b); *altcumva* „altfel” (M VIIIb, CU VIIIc).

2.5.1. Cuvintele formate prin compunere, în marea lor majoritate, reprezintă compuse analizabile (Ciobanu, Hasan 1970, 25) chiar atunci când, prin sudură, s-au pierdut unele sunete din structurile fonetice combinate: *băsamă* adv. „probabil” < *bag samă* (B VIIb, S VIIc, VIIIc, OP VIIa, C VIIc, Bt VII): *O ajuns un lup, băsamă lup bătrân, că s-o văzut pă păr* (S VIIIc); *câce* conjuncț. „îndată ce, imediat ce” < *cât ce*: *Câce moare* [omul], *apoi îl îmbracă și îl duc acolo afară* [la capelă] (S VIIIb). *Câci oi mere* [acasă], *mai întăi c-o linguriță și-i dau la fată-n gură* (B – Hoțopan 1984a, 25). *La noi, câce moare cineva, până ce nu l-or îngropat, tăt să cântă după el* (M – Ann., 158). *Ce-oi zice eu, aceea să faci: câci or veni și-i pui la cină* (*ibid.*, 140); *iecoa* interj. desprinsă din secvența specifică din grai *ie coată* „ia uite!”, cu apocopa verbului: *Zăce una că ie coată acolo-i oarecine cu lipideu alb în spate* (S – Ann., 134). *Jaj* [= vai!] „doamne” zice „că iecoa ce rău îi mireusa” (B – Hoțopan 1984a, 26). *Când erau pruncii așa mai mici, apăi umblau așa p-acolo mai iute. Apoi zăceam că o, iecoa, că gândești că ești pricolici* (M – Ann., 143); *întarând* adv. „altădată” < *înt(r)-alt rând*: *O fătat și întarând șapte litere o avut vaca* (B – Hoțopan 1984a, 28). *Întarând să nu mai vii că te bag în temniță* (OP – Purdi, 70). *Dimineața, când s-o sculat pruncu, ca și-ntarând, s-o uns pă păr* (S – Garami 2003, 49). *Și-i haji la fătută iute* [leacul]. *Și i-o trecut „No! amu-ntarând, fie-vă de-nvăț!”* (B – Hoțopan 1984a, 26); *mainu* adv. „aproape că” < *mai nu*: *La zi dă sărbătoare mainu în toate casele să ferbe „curechi împlut”* (S – Garami 2003, 40). *Zăceam că-i cânepa bine* [melițată], *când dă la meliță vine mainu scuturată dă pozdări* (Borza 1983, 25). *La biserică am învățat mainu toate cântările* (C – Texte, 10). Semantismul, ca și valoarea (locațional-adverbială), este pus în evidență atunci când acesta reprezintă un element de reluare: *Vin odată acasă cu ea, aproape că, mainu, moare micuța* (B – Hoțopan 1984a, 25); *mainte* < *mai* + *ainte* (A VIIc, Bt VIIa, CU VIIa); *mante* < *mai* + *ante* (B VIIa, b, S VIIIb, c, M VIIIa), ambele cu același sens „mai înainte”: *Aște n-o fost mante d-asta* (S VIIc). Compusele datează de foarte multă vreme, după cum atestă unele surse documentare: *Cât răsare soarele, zarea și lumina lui mainte loveaște și nunții cei mari, turnurile și copacii cei înalți luminează* (M. Gaster, *Crestomatie română*, I, 14/21, v. DLR, s.v. *zare*).

2.5.2. Totuși, de multe ori, graiurile prezintă în vocabularul propriu cazuri de sudură mai complexe „încât numai specialistul mai știe că are de-a face cu un cuvânt compus și nu cu unul simplu” (Ciobanu, Hasan, *op. cit.*, 26): *neșcă* „parcă” < *gânești că*: *Mă, da ce-i cu tine, că gânești că ești părete?* (C – Ann., 135). La aglutinare, verbul, în varianta din grai, a pierdut silaba inițială (poate prin sincopa vocalei și rostirea tot mai slabă a consoanei până la amuțire), ca și secvența finală [-ti], prin sandhi: *Să mereși numa, nu știu inde, pă șanț, și cotași aricioi. Știi ce-s aceia? Neșcă-i căciulie dă mac, tăt, tăt, tăt cu spini, numa mare* (C – Borza 1984c, 19). *Așa umblă,*

neșcă-i cu fusu-n fund (C – Borbély 1990, 84); *șeș* „așa” < *așe și* > *așeși* pare să fi rezultat din fuziunea adverbului *așa*, în varianta fonetică locală, cu particula de întărire *-și*, apoi „scurtat”, prin sandhi : *Visai ceva, te duceai la o muiere bătrână dă-ntrebai, o cătai pă una care să pricepe la dă tăte ... Una ți-l tălmăcea așe, ceialaltă șeș, dă ieșea un lucru țișraș din el* (Nicula 2000, 30). Forma adverbială *așuși*, ca arhaism, este, de altfel, atestată pentru Banat și Crișana (v. DLRLV, s.v.); ca „învechit și regional”, pentru limba standard (v. DM, DEX, s.v.), „se mai aude azi prin Moldova și e foarte des întrebuințat în Bucovina. În literatura veche o întâlnim mai ales la (cronicarii) moldoveni, uneori însă și la scriitorii din Ardeal și din Banat” (v. DA, s.v.); *coacea* loc. adv. „de aceea, din acest motiv” < *cu aceea* se întâlnește atât în forma originară, cât și în varianta sudată: *Duhu cel rău... strâca calu, apoi în iștalău strâca și vaca, apoi ieșe iară afară. Coacea puneau ai în iștalău și tămâiau. Coacea o stropit și popa cu cruce pân căs și pân iștalăuă cu apă sfințită că cu aceea nu are putere duhu cel rău* (M – Ann., 133). *Zăceau că coacea am auzit lucrurile aște, pentru că ne-am culcat pă jireadă dă paie* (ibid.).

1. Compartimentul vocabularului atrage atenția prin aspectul său diversificat, în sensul identificării de termeni vechi, cu semantism învechit sau neatestat (dezvoltat prin evoluție proprie), de elemente regionale și neologice în repertoriul cotidian. Categoriile indicate reflectă particularitățile lexicului cercetat: caracterul **c o n s e r v a t o r**, **i n o v a t o r** în același timp, de **c o l o r a t u r ă r e g i o n a l ă** și de **r e c e p t a r e a** neologismului.

1.1. Zona vestică a țării, arie conservatoare, reprezintă deja un loc comun în dialectologie. Ca parte componentă a acestei arii, graiurile românești din Ungaria excelează prin caracterul lor **c o n s t a n t** conservator. Această trăsătură rezultă din următoarele:

1.1.1. Păstrarea de termeni care prin **f o r m ă**, în limba standard, s-au distanțat de etimon. Variantele de tip etimologic aparțin diferitelor straturi din structura vocabularului dialectal:

a) Termeni moșteniți din latină: *are* „arie pentru treierat” < lat. *area* (A VIIIa); *beșică* < lat. *vessica*: *Să desfăcea de brâncă* [pita], *atuncea era bine frământată și pomnea, stii așa era beșice* (B VIIb); *fărină* „făină” < lat. *farina* (B V, VIIb, A VIIa, S VII a,c VIIIa,b, M VII, OP VIIa,b, C VIIb,c, Bt VIIa,b, VIIIb, CU V, VIIa,c, VIIIc); *frâmbie* „frânghie” < lat. *fimbria* (M VII, VIIIb); *scamăn* „scaun” < lat. *scamnum* (Bt VIIIa); *văduă* < lat. *vidua* (Bt VIIa).

b) Împrumuturi din limbile slave: *cersală* „șesală” < bg., srb. *česalo* (Bt VIIIa); *clâți* „câlți” < sl. *klūkū*, pl. *klūci* (B VIIIa); *crăstăvete* (C VIIIa), pl. *crăstăveți* (B V, OP VIIb, C VIIIa, Bt VIIb, CU VI), var. *crastaveți* s.m. pl. (C VIIIa) < bg. *krastaveț*, *krastavița*; *obiceai* < bg. *običaj* (Bt–Borbély 1995, 162); *perină* „pernă” < srb. *perina* (C VIIb); *vrăstă* (B VIIa, A VIIIc, SVIIc, VIIIc, Bt V, CU VIIIb, V) < sl. *vrūsta*.

c) Dintre împrumuturile maghiare le avem în vedere pe acelea existente și în limba standard. Aparținând limbii oficiale a statului în care trăiesc nativii de limbă română, împrumuturile respective reproduc, sub influența acesteia, etimonul în mai mare măsură, spre deosebire de dacoromână, unde s-au îndepărtat de limba de origine: *dobă* s.f. < magh. *dob*, cu multiple sensuri, 1° [la mașina de gătit] „cuptor” (Bt VIIb, CU VIIc). 2° [la batoză] „parte prin care se introduc snopii” (CU VIIc). 3° „instrument muzical; tobă” (A VIIc, VIIa). 4° în expr. *îs de-o ~* „sunt gemeni” (S VIIIc). 5° „naiba” (Bt VIIb). 6° [la viețuitoare] „burtă” (A VIIIb); *nimaș* „imaș” < magh. *nyomaș* (A VIIIa, S VIIIa, M VIIIa, CU VIIa). Verbele în **-ui**¹, la nivelul dialectal, au desinența **-i**: *făgădi* < magh. *fogadni*: *Badea tot îmi făgădește! Și deloc nu se ivește* (C–Texte, 171); *tămădi* < magh. *tamadni*: *Hai, hai, inimă hai / Că nu-i cine să-mi*

¹ Pentru discuția problemei referitoare la desinență, vezi Andrei Avram, *Sufixele verbelor românești împrumutate din maghiară*, în LR, 2000, XLIX, nr. 4–6, p. 655 – 663.

vorbească / Nici doftor să tămădească (C–Texte, 202). *Haba i-o dat leacuri, nu s-o tămădit* (C–Borza 1984c, 13). *Dămult, o fost așa muiere care te tămădea din aștea. Știa tămădi* (Bt–Ann., 139); *tăgădi* < magh. *tagadni* (M–Borbély 2000, 160): *Fata și-ar fi tăgădit părinții, numa și-o ieie Dele* [de soție] (Hoțopan A. 2003, 61).

d) Derivate pe terenul limbii române, păstrând forma din secolul al XVI-lea: *bătrâneășă* < *bătrân* + *-eașă*; *tinereașă* < *tânăr* + *-eașă*: *Tănăreașă, tânăreașă, / Nu te-aș da pe bătrâneășă, / Tănăreașă multe face, / Bătrâneășă le desface* (Gurzău-Czeglédi 1996, 15). *La tânăr îi place c-a trăi mult, numai n-o știut ce-seamnă bătrâneășă* (C VIIb). *În tânăreașă noastră zicea highiduşu cu higheghe* (C V). *Așa ne-o trecut tinereașă* (M VII).

1.1.2. Conservarea unor termeni s p e c i f i c i secolului al XVI-lea, ulterior d i s p ă r u ț i din limba standard.

1.1.2.1. Dintre elementele lexicale de origine l a t i n ă, proprii veacului de început al culturii române, în graiurile menționate, au fost atestate câteva:

duroare, pl. *durori*, termen vechi pentru „durere” < lat. *dolorem* (Densusianu, ILR, 315), cu o arie în restrângere în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea (Moldova, Banat, Crișana, Transilvania) (v. DLRLV, s.v.), concurat de sinonimul creat pe teren românesc, *durere*, sprijinit, ca poziție în lexic, de verbul de la care descinde, *durea*, și de alte derivate, *dureros*, se mai întâlnește sporadic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în perimetru dialectal (prin părțile Sibiului, v. GS, VI, p. 226), în secolul următor nemaifiind atestat în limba literară „astăzi [= 1914] numai dial., pl. *durori* «goutte, rhumatisme» (v. CDDE, nr. 528)”. Păstrat în aria vestică (Teaha 1961, 108, 111), menționat, de asemenea, în lucrările de profil (cf. Dial. rom., 158), identificat recent în partea meridională a dacoromânei (v. Gl. Munt., s.v.), *duroare* a fost întâlnit, în graiurile cercetate, într-un bocet unde, contextual, și-a consolidat poziția, în alternanță cu sinonimul concurent, prin prozodie: *Moartea ți-o venit în cale / Și te-o dus acolo sus / Unde trăiește Isus, / În raiul cela cu pene / Inde nu este durere, / În raiul cela cu flori / Inde nu este durori* (Gurzău-Czeglédi 2002, 175).

fericat, adj. part. < vb. *ferica* < *ferice* < lat. *felicem*² (v. DA, s.v., SDLR, s.v. *fericesc*), este frecvent în secolele al XVI-lea și al XVII-lea (în Banat, Crișana, Transilvania, v. DLRLV, s.v.). „Aria verbului *ferica* trebuie să fi fost în trecut mult mai întinsă decât astăzi, cuprinzând în afara Banatului și a Hunedoarei și centrul Transilvaniei, unde *ferica* se mai păstrează astăzi izolat. Probabil că în aria lui *ferica* intra în secolul al XVI-lea și nord-vestul Olteniei” (Gheție, Mareș 1974, 282): *Ferecați meserii că a voastră este împărăția lui Dumnezeu* (Coresi, *Tetraevangheliar*). *O, fericat părinte ce are feciori ca aceia* (*Codex Sturdzanus*) (v. TDRG, s.v.). Folosit alături de adjectivul propriu-zis invariabil *ferice*, la un moment dat, prin analogie cu regimul prepozițional al acestuia, *ferice de*, se creează și o construcție similară *fericat de*, pe care DA, după *Cuvente den bătrâni* II, 65, o semnalează cu mențiunea „se găsește o dată și construcția *fericați de ceia*

² Al. Rosetti, ca și I.-A.Candrea, consideră verbul moștenit din latină < **felicare*. Aceeași soluție se întâlnește în CDDE (nr. 580). După Densusianu (1977, 170): „*ferica* reproduce un derivat latin *felicare*, din *ferice* avem derivatul românesc *feric*”. Gheție, Mareș (1974, 282), de asemenea, iau în calcul ambele posibilități. Indiferent de originea sa, verbul, în forma simplă și prefixată, (*in*)*ferica*, figurează în psaltirile manuscrise (v. DA, s.v., Dimitrescu 1973, 58).

ce plâng”. Structura, apreciată în DA ca unică, am regăsit-o în graiul românilor din Ungaria: *Soră-mea...așa o murit că or aflat-o moartă...Fratele iară...l-or aflat mort, așa după două ceasuri! No, amu, numa a mea moarte nu știu cum a fi. O! fericat dă mine, dac-aș muri și eu să nu mai chinuiască nime că, doamne, își bănuie omu rău...numa mai bine când mori și nu te necăjești* (OP VIIa). Selectarea termenului *fericat*, în construcția prepozițională, a avut loc, probabil, după cum se menționează în DA, și sub impulsul expresiilor *sărăcul de...*, *vat de...*, privilegiate în contexte afectiv-emoționale. Avansăm ipoteza intersectării celor două structuri, deoarece *fericat de mine* a preluat, cel puțin în cazul de față, semantismul secvenței *sărăcul de (mine)*, pierzând legătura cu familia lexicală *ferice*. Credem că nu întâmplător expresia figurează în idioclectul aceleiași vorbitoare: *N-am făcut [școală], nu știu carte, mi-a murit mama. Dac-am crescut, am mârș slujnică...pă la sălașe, da n-am fost [la școală] săracu dă mine* (OP VIIa). Se cuvine să remarcăm forma adjectivală invariabilă din expresia citată, așa cum a fost atestată și în aria sudică a dacoromânei (Mărgărit 2000, 645). În consecință, devierea semantică o interpretăm ca un reflex al vitalității unui termen în a cărui funcționalitate încrucișările de forme și de sensuri devin inevitabile. Forma *ferica de mine*, inserată de Densusianu în *Glosar* (Hațeg, 317), reprezintă o variantă explicabilă prin fonetică sintactică. (Pentru alte atestări, v. Gheție, Mareș 1974, 282.)

fur „hoț <lat. *fur*, -is: *Să vedeai furul, curai cu nus* (Coresi, apud Dimitrescu 1973, 52). Termen propriu secolului al XVI-lea (Densusianu, ILR, 315; CDDE, nr. 900; Rosetti, ILR, 531), considerat în DA „aproape învechit, înlocuit prin *hoț*”, *fur* s-a menținut în creația populară: *Furul când fură ca un mut tace* (Zanne, v. DA, s.v.). În graiul românilor din estul Ungariei a fost atestat în locuțiunea *de-a furul* „hoțește, pe furiș” (A VIIc).

iuă (*iuo*) „unde” < lat. *hic ubi* (cf. CDDE, nr. 689), adverb specific veacului al XVI-lea (Densusianu, ILR, 172, 319; Rosetti, ILR, 531; Dimitrescu 1973, 166), supraviețuiește în zona cercetată: *La Rusalii grâu sfințea ...inde era mai aproape de hotar grâu, acolo meream a sfinți popa, dascălu, cântând cu praporii, cu iconă iuă-i hotaru* (Martin 2003, 158).

pasă, vb. imperat. 2 sg. „pleacă, du-te” de la *păsa* < lat. *passare*, „învechit și regional” (v. TDRG, CDDE, nr. 1346, CADE, SDLR, DLR, s.v. *păsa*), uzual în secolul al XVI-lea: *Pasă de te pocăiește și plângi derept păcatele tale* (Coresi, v. DLR, s.v. 1°), semnalat pentru Crișana și în forma *păsați* (imperat. 2 pl.) (Petrovici 1941, 551), se întâlnește în vorbirea cotidiană a românilor din Ungaria: *Noaptea vaca o tăt boncălit. Nu și-o aflat locu vaca. Eu zic, „pasă mă, afară”* (B – Hoțopan 1984a, 29). Dicționarele, precum și lucrările de istorie a limbii (Densusianu, ILR, 317), menționează păstrarea exclusivă a formelor de imperativ din paradigma verbului. În aceleași graiuri a fost atestată și forma de indicativ prezent, 3 sg./3 pl., „extrasă”, probabil, de la imperativ, 2 sg., dată fiind omonimia de forme: *Atunce, dacă ita o murit, atunci dăloc ita...amu-atunce spun că, noa, pasă și-i tragă clopotele* (AVIIa). Vitalitatea prelungită a verbului, chiar în forme relicte, despre care s-a spus „termenul acesta a mai circulat sporadic până la începutul secolului al XX-lea sub formă de imperativ” (Dimitrescu 1973, 52), atestă caracterul pronunțat conservator, sub aspect lexical, al graiurilor prezentate.

1.1.2.2. Dintre elementele slava proprii secolului al XVI-lea, cităm:

băsădi³ „a povesti, a vorbi” < v. sl. *besedovati*⁴, cu foarte multe atestări din localitățile Bedeu și Apateu (v. Glosar, s.v.): *Numa așa să uita [vraciul], gândești că m-a mânca. Ști el că-i de vină... nu băsădesc eu cu el* (B–Hoțopan 1984a, 29). *Mărocu [=fiul cel mare] o-nvâțat la Jula, meghiș nu ști băsădi românește* (AVIIC). *Muierile or mai băsădit și l-or priveghit mortu* (Borbély 1990, 92).

Desinența formei verbale atestă influența termenului maghiar, pe plan local. În ce privește limba standard, optăm pentru soluția oferită de Scriban. Atestat în primele noastre texte: *Băsădui dă biu până la zori* (*Codicele voronețean*), ulterior, înlocuit în aceleași contexte. *Vorovind cu ei* – (*Noul Testament*, 1648). *Vorovind până la ziuă* (*Biblia*, 1688) (v. DA, s.v.), frecvența verbului în graiurile românești din Ungaria se explică, probabil, prin existența împrumutului slav în limba maghiară.

dală, probabil, din v.sl. *delo* „lucrare, faptă” (Rosetti, ILR, 532), aparținând „vorbirii de toate zilele în secolul al XVI-lea” (Dimitrescu 1973, 58), era polisemantic în limba textelor aceluși secol: 1° „lucrare”: *Între dealele mânilor sale leagă-se păcătosul* (Coresi, *Psaltire*). 2° „acțiune, faptă”: *Mulți de credincioși ... spunea dealele sale* (Coresi, *Praxiu*). 3° „pedeapsă, trudă”: *Ceala ce voi rătăcește elu-și va purta deala lui* (Coresi, *Praxiu*) (*apud* Densusianu, ILR, 322).

Termenul a fost înregistrat, în materialul cules de la românii din Ungaria, în varianta locală *dală* (reprezentând vechiul *deală*, cu monoftongare datorită caracterului dur al dentalei în rostire (v. cap. **Fonetică**), având un sens special, „obicei”, în relație sinonimică cu *datină*, *rânduială*, *sucă*: *Când o venit vremea aceea, o zâs mătușa că „haidați, pruncii mei, că treabă și-nvălim mireasa și facem așa cum îi dala”*. *Ș-apu am mârș în ceea casă ș-o trăbuit și șadă mireasa pă jenunche la mine ș-așa o-nvălit. Așa o fost dala. Da nu știu dâr ce* (Hoțopan 1996, 272). *După ce o am adus [mireasa], o săptămână n-a fost sclobod să iasă din ocol și n-o vadă nime, așa o fost dala* (*ibid.*, 275). *La biserică, așa-i dala, îl dau din brâncă-n brâncă pă pruncu* (M–Petrușan 1997, 23).

Deși cuvântul există în graiurile sârbești învecinate (v. Mile Tomici, *Dicționar sârb-român*, vol. I, 1998, s.v. *dêlo*), considerăm că, după formă, este vorba de împrumutul vechi slav, atestat în var. *deală*, în sec al XVI-lea, poate reactualizat prin influența neo-slavă ulterioară. De altfel, la nivelul limbii române, *delă* a cunoscut un traseu sinuos: atestat în textele secolului al XVI-lea, folosit apoi tot mai rar, se reimpune, pentru scurt timp, cu specializare de sens „dosar”, în epoca Regulamentului Organic, prin mijlocirea administrației ruse. Concurat de neologisme romanice, recade în vocabularul periferic, dispărând definitiv din uzul limbii comune. El supraviețuiește în graiurile românești izolate de ansamblul limbii române, mai ales acolo unde a fost întreținut și reactivat de mediul slav. Recent a fost înregistrat în graiurile românești din Transnistria, împreună cu expresia pe care a dezvoltat-o: *a face o delă* „a face o treabă” (v. Gl. Bas., s.v.).

³ Verbul, ca și numele, reprezintă unități lexicale curențe în vorbirea românilor din Maramureșul istoric: *Glasul l-a împriceput că-l mândru, frumos, da besăzile nu le-a știut că ce zice* (v. Gl. Bas.).

⁴ Pentru etimologie, cf. SCLR, s.v. *besedulesc* și *băsăduiesc* < v. sl. *besedovati*, „de unde și ung. *beszedni*”.

dosădi „a certa, a muștra” < v. sl. *dosaditi*, apreciat în dicționare ca „vechi, azi vest” (v. SDLR, s.v. *dosădesc*) sau „arh.” (v. CADE, s.v.), menționat pentru epoca de început a culturii române (Rosetti, ILR, 532): *Cu limba batjocoreai și dosădeai* (apud Densusianu, ILR, 322), pentru aceeași perioadă, atestat în *Palia de la Orăștie* (Pamfil 1962, 133), se întâlnește în lexicul uzual al comunităților românești din Ungaria: *Și el o dosădită pã muiere până o mârș muierea la hane și i-o dădut cele trei rânduri ce-o tăiet din păr* (M – Martin 1989, 24).

gârtan „gât” < v.sl. *grūtanŭ*, identificat în primele noastre texte: *În pântecel și gârtanu lui toate le aduna* (apud Densusianu, ILR, 324), atestat în opera lui Cantemir: *Strușo-cămila...prin glasul fără articule din piept și din gârtan, acestea îi clocotea* (v. TDRG, s.v.). *Cu larg gârtan a înghițit* (v. DA, s.v.), răspândit în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în Moldova, Banat, Crișana (v. DLRLV, s.v.), a fost atestat într-o formă coruptă *gârt*, probabil prin încrucișare *gât/gârtan*, având două sensuri 1° [la om] „gât, parte internă” (AVIIa, A VIIb): *Când gâtam* [colindul] *spuneam că „ș-un cardaboș cât de gros și-l trajem pã gârtu-n jos”* (S VIIIb). 2° [la păsări] „gât, parte externă” (A VIIa). În forma originară, dar *pluralia tantum*, *gârtene*, termenul a dobândit un sens figurat „paste făinoase de un anumit fel, care, prin formă, sugerează partea anatomică evocată” [Altădată, la nuntă] *era zamă de găină cu tăiței, mai târziu s-o făcut apoi gârtene* (C – Borza 1984a, 13). Extensia de sens dovedește, pe de o parte, păstrarea unui termen din fondul vechi slav, pe de altă parte, caracterul activ al depozitului lexical dialectal, în sensul că uzul curent a determinat modificări de formă și de înțeles.

1.1.2.3. Termenii *m a g h i a r i*, atestați pentru secolul al XVI-lea, în zona menționată nu mai au aceeași relevanță. Fiind vorba despre o minoritate românească în mijlocul unei majorități maghiare, este firesc ca destinul acestor termeni să fie diferit de al celor identificați în primele noastre texte (cf. *supra* 1.1.1.). Din acest motiv, *aldui, bădic, biu, de ~, celui, hasnă, majă, marhă*, alături de mulți alți termeni, reprezintă fondul de împrumuturi maghiar, activat și întreținut prin contextul social-istoric.

1.1.3. Păstrarea unor cuvinte cu s e n s u r i specifice secolului al XVI-lea .

Ca elemente caracteristice, pentru semantismul lor, secolului de început al culturii române, am identificat următoarele:

brâncă „mână” < lat. *branca* „labă”, atestat în *Palia de la Orăștie: Duseră darurele în casă întru brânciși* (apud Densusianu, ILR, 270), odinioară mai răspândit decât astăzi (Sever Pop și Emil Petrovici, în DR, VII, 1931–1933, 97), reprezintă, în zona cercetată, un termen curent, aproape exclusiv față de cuvântul corespunzător din limba standard. *Mână* apare cu totul nerelevant, fie în creații folclorice versificate, păstrate sau preluate tale-quala din culegeri ori din localități din România, fie în idiolectul unor informatori din Bătania „cu neamuri dă la România și [care] umblă la noi”, fie a existat cândva în aria respectivă și s-a păstrat sporadic în texte fixe, iar, mai apoi, s-a reactualizat. Astfel, în unele secvențe din jocurile de copii, se întâlnește termenul din varianta standard a limbii: *Mână, mână moartă, Cine și-o poartă, Fetile, buretile, Zop cu crăstivetele* (Nicula 1996, 249). Alternanța de sinonime are loc contextual, întrucât, în același tip de relatări, a fost atestat, din puncte diferite, dubletul sinonimic: [Recoltatul porumbului] *făceam cu*

mâna, tăt cu mâna, tăt cu mâna să făcea și cu mâna să șapa dăsfăcat (Bt VIIIa). [Porumbul] *il rumpeam așa cu brâncile ... așa cu brânca goală* (B VIIIa). Dacă unele dintre compusele termenului din limba standard par a fi transferuri recente în grai, *coasa de mână* în opoziție cu agregatul mecanic: *Cu coasa de mână tăiau oamenii atunci* (Bt VIIIb); *lucru de mână* „cusătură, broderie”: *Acasă cu mama când eram și pită m-o-nvățat să fac și să ferb și lucru dă mână, atâta lucru de mână ce l-am făcut: pânză țeseam, albă, zdențare, procovițe* (Bt – Borbély 1995, 161), altele, după gradul de coeziune avansat al constituenților, atestă, neîndoielnic, o anumită vechime: *dindemână* < *de îndemână* < *de + în+de-a mâna*: *Ni-i mai dindemână așa* [ungurește], *ales dacă țervezim ceva și aiesta, ap-atunci histos aceea nu mere românește* (OP VIIb).

Brâncă a fost atestat în toate localitățile cercetate cu sens propriu: *Frământam coca până să dăsfăcea de brâncă* (B VIIb) sau cu sens figurat, în expresia *sub brâncă* „sub dominația”: *Pă vremea aceea sub brânca Austriei am fost* (C VIIIa). Interesant este faptul că aceeași expresie apare și cu termenul din limba standard, fapt explicabil fie printr-o substituție de moment pentru evitarea elementului dialectal, fie prin fixarea expresiei din vechime: *Nu și-o lăsat pânea aceea bună* [din România] *pentru ca să vie aici în Ungaria, adecâte să fie sub mâna lui Horti* (S VIIIc). Este de presupus că, în istoria limbii, aria mai largă a aparținut termenului *mână*, iar *brâncă*, după o evoluție semantică pe teren românesc, de la „labă” la „mână” (v. DA, s.v.), s-a fixat într-o anumită zonă. Astfel, în *Palia de la Orăștie*, *brâncă* figurează cu o singură atestare, față de *mână* cu peste 150 de atestări (Gheție, Mareș 1974, 271). Ulterior, aria lui *brâncă*, în expansiune la un moment dat, apoi în evident regres, corespunde părții nord-vestice a dacoromânei, respectiv județelor Arad, Bihor și unor puncte izolate din Hunedoara, Alba, Sălaj (*ibid.*). DA atestă termenul pentru Banat, fapt confirmat recent în același timp cu multiple dezvoltări semantice (Purdela–Sitaru 1979, 516). Culegerile de material dialectal (pentru atlase și volume de texte), din ultimul timp, atestă existența cuvântului și în aria sudică a dacoromânei, fapt ce pledează pentru o fostă arie de difuziune cu mult mai largă decât aceea fixată până în prezent.

carte „scrisoare, epistolă” < lat. *charta*: *Cum și apostol Pavel la începutul cărții lui către ovrei scrie* (Coresi, apud Deunsusianu, ILR, 270) se întâlnește ca termen uzual unic cu această semnificație, atestat în relatări despre fapte mai îndepărtate în timp sau recente, actuale: *În october, în patruzecișisase atunci am scris cartea acei dintâie* [către părinți, din Siberia] (S VIIIc). *Încă și astăzi este cartea ce i-am scris* [soției drept cerere în căsătorie] (AVIIIa). *Fata mea, eu am un frate în fundu României, da i-oi scrie lui carte* (B–Hoțopan 1984a, 28). În graiurile românești din estul Ungariei, termenul a dezvoltat înțelesuri suplimentare pe baza celui atestat: 2° „act (de proprietate)” (CŪ VIIb). 3° „act de identitate”; ~ *de botez* „certificat de naștere”: *N-am avut cărți bune, carte dă botez* [pentru căsătorie] (OP VIIa). Vitalitatea termenului se reflectă și în crearea de derivate de la sensul primar, *cărticică*: *O vinit cărticica napoi și o-am primit și m-am dus și m-o primit cu drag* [viitoarea soție] (A VIIIa).

ciudă „minune, mirare” < v. sl. *čudo*, atestat pentru secolul al XVI-lea, (Dimitrescu 1973, 139): *O ciudă prinse el și toți cine era cumusul de vânarea*

peștelui ce prinseră (Coresi, *apud* Densusianu, ILR, 271), în limba standard cunoaște o anumită deviere a sensului față de înțelesul inițial al etimonului slav „miraculum”, cf. și bg. *čudo*, srb. *čudo* (Mihăilă 1960, 157). Pietrificat în numele sărbătorii *ciuda lui Arhanghel*, „ziua minunii arhanghelului Mihail – 6 septembrie”, atestat pentru Maramureș în secolul al XIX-lea (v. CADE, s.v.), cuvântul figurează în textul unei strigături, cu variantă, din două localități din zona cercetată (Micherechi și Chitighaz): *Mândru zice, rău jucăm,/ Nu-i ciudă că ne-nvățăm; Bine mere rău jucăm,/ Nu-i ciudă că ne-nvățăm.* (Gurzău–Czégledi 1996, 3). Vitalitatea prelungită a termenului, pe plan local, se explică, probabil, și prin pătrunderea împrumutului slav în maghiară: *csoda* „miraculum, prodigium; mirus, mirabilis; insolitus, singularis; monstrum; immundus, deformis” (Kniezsa, 138, *apud* Mihăilă, *op. cit.*, 57) (cf. Tamás, EWUER, s.v. *ciudăli*).

clăti < v. sl. *klatiti* „a mișca, a zgudui, a scutura” se întâlnește cu o frecvență deosebită, cu semantismul etimologic: *Omu de la care a furat [laptele] o mărș oareinde și-o-ntrebat ce și facă... O zis că și țipe chimeșe după [sic!] el, și țipe pă vacă, apu ieie o botă mare apoi și bată vaca. O bătut vaca, vaca nu s-o clătit, numa o stat* (Martin 1989, 28). *Or zâs muierile că să trag broască... Maica și c-o vecină o tăiet broasca și așa m-o tras vie pă jejet. Ș-ap-apoi m-o-nvârtit așa în zdrențe multe. Apu eu am ținut așa, numa tăt n-o murit broasca, să clătea broasca. Apu eu, când să clătea broasca, tăt cuc săream* (Borza 1984c, 13). Verbul cunoaște, în perimetru dialectal, și o accepție figurată, „a agita, a tulbura”: *Când aud muzica românească, sânjele se clătește-n mine* (A VIIIa). Cu sensul de bază, cuvântul figurează în graiurile românești din nordul Basarabiei sau în arii izolate din Federația Rusă (v. Gl. Bas., s.v.).

făgădi „a acorda ospitalitate, a trata ca oaspete” conservă sensul etimonului maghiar *fogadni*, în timp ce în limba standard s-a îndepărtat de acesta: *Și dacă fum noi întru Ierusalim cu iuboste făgădiră noi frații* (Codicele voronețean, *apud* Densusianu, ILR, 277). *Și sosind în Ierusalim bucuroși primiră pre noi frații* (Noul Testament, 1648) (v. DA, s.v.). Trebuie să precizăm că în DA, pentru perioada următoare, nu mai figurează exemple cu sensul atestat la românii din Ungaria: *Pe ostașii români i-o făgădit [= i-a tratat ca pe oaspeți] că pentru ce[pentru că] i-o mântuit din mâna comuniștilor pă domnii [unguri], apoi i-o făgădit [= i-au primit ca pe oaspeți] până la Szolnock [în același fel]* (SVIIIb).

făli „a lăuda, a slăvi” < v. sl. *hvaliti*, în textele secolului al XVI-lea în regim tranzitiv: *Slăviia și făliia Dumnezeu* (*apud* Densusianu, ILR, 271), conservă sensul primordial, fără nuanța peiorativă, dobândită, mai târziu, ca reflexiv, în cadrul limbii comune: *Fiecare țigan calu lui își fălește* (Bt VIIIb).

foarte < lat. *fortis*, întrebuințat absolut în secolul al XVI-lea, cu înțelesul „tare, mult”, ca adverb (Densusianu, ILR, 168) sau ca adjectiv (Rosetti, ILR, 536), apare în lexicul uzual al românilor din Ungaria: [Se întâmpla ca bărbații români să se însoare cu sârboaiice?] *Da, da, da, foarte, foarte, foarte. Mai demult încă mai tare* (Bt VIIIa). Semantismul din context, „tare”, se probează prin adverbul următor (*tare*), al cărui comparativ relativ se raportează, ca sens, la gradul pozitiv al adjectivului precedent.

grai „vorbă, cuvânt” < cf. *grăi* < bg. *graja*, srb. *grajati*, derivat regresiv (v. DEX, s.v.): *Graiurile mele socotește, Doamne* (*Psaltirea Scheiană*, apud Densusianu, ILR, 278), este termen curent pentru românii din Ungaria: *Un grai nu ști românește* (AVIIc). *Zice „du-te acasă, numa nu te uita napoi și nu spune nici un grai pă drum”* (Martin 1989, 29). Termenul a fost înregistrat, într-o cercetare recentă, în graiurile românești din regiunea Odesa: *Nu-ți găsi aice graiurile celea ce cătași, la noi is cuvinte tare vechi*.

lemn „copac până stă în picioare” < lat. *lignum* (v. DA, s.v.; CDDE, nr. 976), uzual în secolul al XVI-lea (*Hi-va ca lemnul răsădit lângă ieșitul apei*, apud Densusianu, ILR, 286), se conservă cu același sens în zona cercetată (A VIIIa, S VIIIc, M VIIIb): *Acolo o fost mai rar pomii, lemnele* (SVIIIc). *Zăce că măru nu pică mai departe de lemn* (A VIIIa).

mărturie „martor” < *martur* + *-ie* (v. DM, DEX, s.v.), frecvent în secolul al XVI-lea cu această accepție (Dimitrescu 1973, 79): *Să nu fii mărturie strămbă vecinului tău* (*Texte mähăcene*, apud Densusianu, ILR, 289), este uzual în lexicul comunităților românești din Ungaria: *La popa nu ne-am cununat, numa la casa satului cu două mărturii* (Hoțopan 1996, 278). *La doi ai după fujit ne-am cununat, ne-o adus popa două mărturii, doi bătrâni și-atâta* (*ibid.*, 279).

nare „nas” < lat. *naris*, localizat în sud-vestul Transilvaniei încă la sfârșitul secolului al XIX-lea (v. TDRG, s.v. 2°), readus în discuție în perioada interbelică pentru a i se confirma răspândirea: „Există o regiune întregă în Ardealul de nord și de vest care nu întrebuițează cuvântul *nas*, ci îl înlocuiește prin *nari*, un vechi plural al lui *nare*” (Pușcariu 1929–1930, 510), semnalat de Al. Rosetti (ILR, 374) cu același sens, înregistrat în anchetele pentru ALR II (I, h. 18, 95): *Băsădește pe nari* (despre cineva care vorbește nazal), inserat de Emil Petrovici (1970, 41) între elementele lexicale caracteristice graiului crișean, supraviețuiește în graiurile în discuție nu numai în descântece și nu numai în forma veche de plural *nari*: *Nu coace,/ Că bine te-oi alege/ Din fața obrazului,/ Din crucea nărilor* (Borza 1984c, 12) sau în strigături: *Cine joacă-n postu mare/ Pice-i piele de pe nare* (Garami 1984, 37), ci și în expresii corespunzătoare celor din limba standard: *a da, a căpăta peste nas; a fi fără nas: Cine merjeau la beserică să-și cunune pruncii să-i creștineze dară la popa? No, dară, ca și nu capete mamele păstă nare când mereau și să cuminece, ne-am cununat și noi la popa* (Hoțopan 1996, 278, 300). *D-apu eu, ca cel fără nare, tăt cântam așa când și când, când mă lăsa ei* [la biserică] (Hoțopan 1982, 25).

năduși < bg. *naduša*, atestat începând cu secolul al XVI-lea cu înțelesul „a se sufoca” (Densusianu, ILR, 292; Dimitrescu 1973, 190): *Limbile li s-au înflai ca un dop și s-au nădușit* (Dosoftci, v. DLR, s.v. 2°), se întâlnește, fără modificare de sens, în graiurile cercetate: *Aiesta care s-o-ngropat astăzi, dă doi ai tăt la ispitai...s-o nădușit. La plămâni o avut oarece bai* (A VIIc). [Bolnavul] *s-o nădușit tarește* (OP VII a).

negoț < lat. *negotium* a fost atestat pentru secolul al XVI-lea cu două sensuri: 1° „comerț”; 2° „marfă”: *Vamă de pe negoațe* (apud Densusianu, ILR, 293). Înregistrat de Tiktin în dicționarul său ca specific limbii vechi: [Manolachi] *făcea multe pagube negușătorilor, luându-le negoațele fără de preț* (Neculce), păstrat în

Transilvania: *Opincarii ridicară prețul negoțului* (v. TDRG, s.v. 2°), apreciat ca arhaism (CDDE, nr. 1216), „vechi, azi rar, Transilvania, Banat” (v. SDLR, s.v.), de asemenea, se păstrează în graiurile prezentate: [Femeia] *vinea la piață cu negoț din România* (C VIIc).

pelită „corp” derivat de la *piele* < lat. *pellis*, calc după v.sl. *plutū* „corp, caro, color” (v. CDDE, nr. 1379; Densusianu, *op. cit.*, 295), în secolul al XVI-lea cu sensul general „corp, carne”: *Omorât fu cu pelița, învise cu duhul* (*apud* Dimitrescu 1973, 53, 54), evident și în locuțiuni ca *a primi peliță* „a se încarna” (*ibid.*): *Dintru tine născutu-s-au Isus Hristos și-au priimit peliță* (*Codex Sturdzanus*), circumscris de Tiktin secolelor al XVI-lea, al XVII-lea: *Să luăm cuminecătura, pelița lui Dumnezeu* - Coresi (v. TDRG, s.v.), se întâlnește în graiurile discutate în secvențe preluate din textele bisericești și adoptate de limbajul curent: *Eu am pus în helci la pruncii mei furchiță, ai, grâu curat. Dărt aceea le-am pus ca să îi pută strigoaiei când o vrea să-l înștimbe pă pruncuț. Grăul, că...grău îi pelița lui Isus Hristos, el și nu lese strigoile și să apropie de prunc* (M-Petrușan 1997, 18). *Să plătești corinda noastră/ C-un colac mândru frumos/ Din pelița lui Hristos* (Martin 2003, 46). În același timp, se cuvine să observăm că și fragmentele ilustrative selectate în general pentru termen, în special în DLR, sunt, în totalitate, de factură religioasă, extrase din textele de cult. Chiar și cele câteva versuri din *Psaltirea* lui Dosoftei se înscriu în același profil: *Că mi-ai audzātu-mi de să-nfloreaste/ Mișelul de suflet și pelița-mi creaste* (v. DLR, s.v. II). Dat fiind rolul bisericii ca element coagulant al comunităților aparținând etnicilor români, înțelegem cum a avut loc glisarea anumitor singtagme în vorbirea cotidiană și păstrarea lor în forme fixe, originare. Față de situația întâlnită într-o altă arie a dacoromânei, extremă față de aria descrisă, cea a graiurilor muntenești, semnalăm desprinderea termenului din secvențele specifice textelor de cult și laicizarea, prin separare definitivă: *Seamănă cu mamă-sa toată pelița ei* (v. Gl. Munt., s.v.).

popor „parohie” figurează în lista cuvintelor specifice secolului al XVI-lea, elaborată de Ovid Densusianu (ILR, 297). Fragmentul ilustrativ însă pare să ateste o dublare de sens, neluată în calcul de lingvist, încheiată în cele din urmă prin conturarea unui înțeles subsecvent: „totalitate a credincioșilor; enoriași”: *De nu vor fi [preoții] cu poporu-ș [=credincioșii lor]...poporul [=parohia] să cheme alt popă* (*Pravila Sfinților Apostoli*, cca 1570, *apud* Densusianu, *op. cit.*, 297). Așadar, prin *popor* se înțelege, în cazul de față, „colectivitatea localnicilor de același rit religios în raport cu clericalul respectiv”. De altfel, DLR, cu același citat, selectat de Densusianu pentru înțelesul „parohie”, ilustrează sensul 1° „învechit și regional” „totalitate a credincioșilor; enoriași” al cuvântului *popor*. Pentru termenul în discuție, cu accepția modernă „neam, națiune”, Gh. Mihăilă (1960, 144) propune o dată de pătrundere ulterioară: secolul al XVII-lea, probabil din ital. *popolo* (cf. TDRG, CADE, s.v.). Atestarea acestuia în secolul anterior constituie un argument pentru dezvoltarea unei noi semnificații în interiorul limbii române, cu care mai apoi s-a întâlnit împrumutul romanic, pătrunzând pe un teren „pregătit” deja pentru a prelua încă o accepție. De aceea, în povestirile culese de la românii din Ungaria, întâlnim termenul cu sensurile 1° („învechit și regional, în Transilvania”, v. DLR, s.v. 1°) „populația de același cult constituind o comunitate”: *Atunci din satu-aiesta*

poporu tot [= populația de aceeași credință religioasă] *o mârș în Comad* (S VIIIb). 2° („inv.” v. DLR, s.v. 2°) „totalitate a populației conviețuind în anumite limite teritoriale minime = sat”: *Într-o sară târziu...că marși sara era, că vineri sara...o vinit cam la miazănoapte o stavă de cai pă uliță. Da numa o muiere o văzut, cela popor n-o văzut. Muierea o zâs că când o mârș stava aceea tăt roată, o fost în mijlocu drumului pă dimineața un blid. Și-n blidu acela o fost 99 de feluri, tăt nouă din tăt felu, 99 de sămânță și bani. Poporu s-o temut să se apropie acolo* (M – Ann., 133).

prost < v.sl. *prostŭ* a fost identificat, în textele secolului al XVI-lea, nu numai cu semantismul cunoscut, ci și cu acela din vechea slavă „simplu, natural, de condiție modestă, neinstruit etc”. „Limba română a împrumutat un cuvânt polisemantic ale cărui sensuri coincid cu cele din limbile slave învecinate”(Mihăilă 1960, 185). Dintre acestea, nu toate au fost preluate de limba standard. Folosit ca adverb, *prost*, cu sensul „din belșug, mult” (Densusianu, ILR, 298), se întâlnește în lexicul dialectal prezentat: [Ginerele] *o fost tare harnic. Ap-o lucrat așa mult, prost, c-așa rădica tăte, că făceam cătă el...„Doamne, Gheorghe, da nu te chinzi așa”* (OP VIIa). Termenul apare anticipat de un adverb, contextual convergent semantic (*mult*).

putere „posibilitate” cf. *putea* < lat. *potere*: *Nu iaste putere celui ce are mult să între în împărăția cerului* (apud Densusianu, ILR, 299). În graiurile din Ungaria substantivul apare în construcție cu *a avea*: *Cine-o avut putere și bani acela l-o făcut* [acoperișul] *din hârș sau cum zăceau ciripă* (CU VIIIc). În aceeași combinație apare și în aria sudică a dacoromânei, uneori chiar în același context: *Acoperea casa...figlă nu exista pă timpu ăla, ori cu coceni, care n-avea putere, ori cu fier* (TDM, I, 382, pct. 778). *La mort care nu mai are putere rămâne până la unu cu soroacele astea făcute* (TDM, III, 1025, pct. 863). *Care au mai putere și-s mai înstăriți atinge și la suta de pomneți la înmormântare* (TDM, III, 339, pct. 816).

silă < v.sl. *sila* „putere, forță (forță armată)”, cu același sens, cf. bg. *sila*, srb. *sīla* (Mihăilă 1960, 163), prezent în scrierile din veacul al XVI-lea cu înțelesul „putere, forță” (Rosetti, ILR, 537; Dimitrescu 1973, 221), a cunoscut în veacurile următoare o anumită deviere, prin ștergerea înțelesului inițial și dezvoltarea unei nuanțe noi, „sentiment de neplăcere” (Mihăilă, *ibid.*): *Cu puterea și sila lui Hristos* (apud Densusianu, ILR, 302). El a fost întâlnit în graiurile discutate fixat într-o expresie: *Când un copil se născu bolnav și nu mai putea fi salvat nici într-un fel și, dacă nu mai era nici timp, nici posibilitate de a chema preotul, era botezat cu sila, botez dă sâlă sau de sfântă nevoie, de către moașă sau de către un membru al familiei* (Hoțopan 1996, 25). Accepția figurată a compusului, denumind botezul în caz de forță majoră, se exprimă dialectal prin dublet sinonimic: *botez de silă/botez de sfântă nevoie*, ca în limba veche: *puterea și sila*.

zare „lumina soarelui; rază” < v.sl. *zarja* păstrează înțelesul etimologic din secolele de început ale culturii române: *Soarele luminează cu căldura zareei lui* (Coresi, *Evangheliar*, v. DLR, s.v.). Mai târziu, la nivelul limbii standard, își lărgeste sfera semantică. Semantismul original, păstrat în aria sudică a dacoromânei (Mărgărit

2002, 60-63), apare și în graiurile românești din Ungaria: *Astupam fereastra să nu fie zarea* [=lumina] *la ochi* [când erau copii bolnavi de vărsat] (C VIIb). *O șezut în pat și s-o rugat lui Dumnezeu și nici soarele și ziua nu s-o văzut. Nici zare* (C-Ann., 139). *Am auzit și să se-nschimbe-n lup. Numai așa că fine oarece zare înaintea lui și duce oamenii după el. Acela zice că-i pricolici* (C-Ann., 143).

zâmbea a râde „surâdea” reprezintă o construcție arhaică, din verbul *zâmbi*, în forma învechită, după bg. *zâbja se* (< *zâb* „dinte”) „a-și arăta dinții, a rânji” și *râde* < lat. *ridere*. Mai întâi, reflexiv, *s-a zâmbit a râde*, apoi dereflexivizat, *zâmbi*, prin separare de grup și deetimologizare, a preluat, în cele din urmă, sensul acestuia (Mihăilă 1960, 202). În graiurile prezentate, vechea construcție se întâlnește într-o variantă de tranziție: *Când și când mui merea-n ogradă, mai întreba câte ceva, da el numa zâmbea a râde* (OP - Purdi, 43). *Da fata numa jimbea de-a râde câtă Petrică, că era frumos și cu cotătură frumoasă* (*ibid.*, 84) sau într-o variantă inovatoare, prin modificarea verbelor componente: *o jimbat să se rădă; o înjimbat a râde* (Borbély 2000, 154).

1.1.4. Menținerea unor termeni sau sensuri **n e a t e s t a t e** pentru epoca veche.

1.1.4.1. S-a arătat în repetate rânduri că aria nord-vestică excelează prin conservarea unor termeni de origine **l a t i n ă** (Petrovici 1941, 1954b; Todoran 1956; Coteanu 1961, 111; Tratat, 311). În lista celor semnalăți, mai adăugăm câțiva:

deșert(uri) „deșertăciuni” < lat. *desertus*: *Pă lume tăte-s deșerturi* (A VIIIa). Dintre dicționare, doar în SDLR se confirmă caracterul învechit al termenului.

domn „stăpân” < lat. *dominus*, pop. *domnus*, menționat în dicționare ca „învechit, arhaic” (v. CADE, SDLR, s.v.), în aria descrisă păstrează sensul etimologic, dar a dezvoltat și sensuri subsecvente: 1° „stăpân al unui pământ, al unei moșii” (CU VIIIa). 2° „stăpân al unui utilaj”: *Venea domnu a cui o fost mașina de treierat* (CU VIIIc). 3° pl. *domni* [p.ext.] „stăpâni, prin forță, ai unor țări, popoare etc.”: *Între timp că ne-o ocupat domni turci, or cucerit, să zic așa șesu ăsta ungur* (M VIIIb); [fig.] [Odinioară] *sărăcia a fost mare domn* (Hoțopan 1996, 262). Termenul nu a rămas izolat. Ca probă a randamentului, prin derivare și compunere, s-au creat noi unități lexicale: *domnie* < *domn* + *-ie* „teritoriul unui *d o m n*; moșie” (CU VIIIa); *stare de ~* „orânduire socială condusă de *d o m n i*”: *Atunci [în Ungaria] o fost ...iesta, stare de domnie...ș-apăi i-o chemat, de la Antonescu o cerut armată, că pentru ce? I-o mântuit din mâna comuniștilor pe domni* (S VIIIc); *domnime* < *domn* + *-in:e* „boier, moșier” (S VIIIb) (ca formă, termenul s-a desprins, probabil, din omonimul colectiv); *domnitor* < *domni* + *-itor* 1° „stăpân al unei moșii, moșier”: *Dup-aia îi strânjeau [fânul] în jirezi așa mai mici ...asta să-mpărșea cu domnitoriu dară, cu stăpânu* (Bt VIIIb). 2° pl. *domnitori* „persoane din organele de conducere ale unei țări” (C VIIIa).

Seria sinonimică *domn, domnime, domnitor* este îmbogățirea vocabularului dialectal prin mijloace proprii.

frământa⁵ „a mărunți, a zdrobi, a face fărâme” reprezintă un verb cu etimologia controversată. DA (s.v. I 1°) consideră că înțelesul etimologic al

⁵ Asupra etimologiei disputate a termenului *frământa*, v. Balacciu Matei 1992, 27-31; Mărgărit 2001, 167-177; Ursu 1995, 16.

verbului menționat, lat. *fragmentare*, nu s-a păstrat, ci numai cel special „a fărâmiți, a zdrobi...prin îndesare și bătaie îndelungată pasta uniformă a aluatului”. Textele culese din localități cu populație românească din Ungaria demonstrează că termenul cu sensul declarat pierdut supraviețuiește în graiurile prezentate, chiar cu un spectru larg de aplicabilitate pentru diverse activități din gospodăria țărănească: 1° „a mărunți, a zdrobi semințele decorticate de floarea soarelui în presa primitivă de ulei”: *Întâi le desfăcea* [semințele]...*mereau în zdrobalău, le făcea fărînă ș-apă era o mașină c-un guiob, le șipau olecușă de apă [...] ș-ap-atunce le zdrobea bine, bine, bine, le frământa* [=mărunțea] *laolaltă* (M VIIIa); 2° „a mărunți, a face pastă drojdia pentru aluatul de pâine”: [Cumlăul] *cu morjocă și cu...punem și ilesteu o frământăm așa cu lingura, o batem sus* (A VIIIc). Din text rezultă că restul de aluat, păstrat ca afânător pentru prepararea unui aluat nou, împreună cu drojdia, trebuiau zdrobite, mărunțite insistent cu lingura pentru a alcătui o pastă omogenă prin adăugare de apă; 3° „a călca cu picioarele repetat și insistent, unidirecțional, fuioarele pentru a îndepărta ultimele puzderii”: *Încă până a nu toarce* [cânepa] *fete și ficii or care-or fost, cu picioarele să frământa fuioarele aște care or fost melițate de femei* (M VIIIb). Presupunem că acțiunea de zdrobire și înlăturare a particulelor lemnoase rezistente se desfășura ordonat, într-o anumită direcție, excluzând amestecarea pentru a nu compromite fuioarele care urmau să fie toarse; 4° „a toca, a mărunți carnea pentru mezelurile preparate în gospodărie, manual sau cu mașina (de tocat carne)”: *Maiu așa cam dă jumătate* [fiert], *il ferbem și îl dărălim și cu clisa care-i din cap, unsoare, o dărălim laolaltă* [= le tocăm sau le tăiem cu cuțitul]. *Și punem două ouă și oleacă dă piper, oleacă dă sare. Și-o* [= sau o] *frământăm* [= tocăm] *și cu mașina* [umplutura corespunzătoare, dacă dorim] (Borbély 1990, 86).

În fragmentele exemplificatoare *frământa* exprimă o singură operație: de fărâmițare, de zdrobire, în cazul presei de ulei sau al călcatului de fuioare (de altfel numele din grai al activității respective, v. **Glosar**, s.v.), ceea ce corespunde semantismului *fragmentare*. Diviziunea în particule (mici sau foarte mici, infime) se dublează cu amestecarea, mișcare secundă, specifică verbului *frământa* < *fermentare*, în cazul aluatului sau al mezelurilor. Scopul celor două acțiuni este de mărunțire și omogenizare. Contiguitatea semantică a termenilor a determinat suprapunerea de forme etimologic diferite, dar cu urmași identici. De altfel, Sextil Pușcariu (1923, 775) a remarcat faptul că *frământa* poate descinde tot atât de bine din *fragmentare*, cât și din *fermentare*. Păstrând rezerva necesară față de recomandarea „din punct de vedere semantic trebuie să-l preferim pe *fragmentare*” (*ibid.*), propunem recunoașterea celor două verbe latinești, cu același reflex românesc *fragmentare/fermentare* > *frământa*, cel de al doilea, chiar dacă într-o etimologie ipotetică, *fremmentare* (Fischer 1979, 533), și „cu bază filologică nu prea solidă” (Coteanu, Sala 1987, 97), ale căror domenii de referință comune au determinat suprapunerea, lăsând impresia unei singure unități lexicale cu etimologie disputabilă. Atestările multiple ale verbului moștenit *fragmentare* pentru domenii variate ale industriei casnice, în partea de sud a țării (Mărgărit 2001, 167–177), ne determină să pledăm pentru recunoașterea sensului declarat pierdut (v. DA, s.v. *frământa* I 1°), dar identificat de curând în spații îndepărtate

între ele. Nu excludem posibilitatea de a se extinde aria termenului prin cercetări ulterioare.

loc < lat. *locus* conservă sensul lat. *loci* sau *loca* ... dar și bg. *město* (v. DA, s.v. 12°) „placentă”. A fost atestat sporadic pentru Bucovina: *Îndată ce o femeie a născut locul, moașa îl stropește cu agheazmă* (Marian 1892, 284), *Țara Hațegului: Sub locul copilului se înțelege acea peliță în care a fost înfășurat înainte de naștere și la naștere. După naștere, locul copilului se îngroapă în ieslea boilor, fiindcă în iesle a născut Maica Domnului pe Isus Cristos* (Densusianu, Hațeg, 232) și, recent, în zona discutată: *În apa în care l-or spălat pe micuț, după ce s-o născut, apoi apa asta laolaltă cu locu trebă îngropate. Dârt aceea că și nu beie câinii o mășale sânjile mării că aceea îi păcat mare. Iară și locu dârt-aceea trabă îngropat că și nu-l hățască câinii, că nu-i bun lucru* (M–Petrușan 1997, 21).

1.1.4.2. Dintre termenii *m a g h i a r i* care păstrează accepții arhaice a fost atestat *bitang* „străin” < magh. *bitáng* (v. DA, SCLR, s.v.): *Ungurii ne zăceau numai puturoși și bitanci* (S VIIIc).

1.2. Atestarea unor termeni cu *s e n s u r i* noi, create prin evoluția graiurilor.

1.2.1. Ion Coteanu (1961, 111) stăruia asupra a două aspecte fundamentale ale lexicului crișean: arhaismele și dezvoltările semantice interesante. Cele două dominante menționate, existente și în graiurile comunităților românești din Ungaria, s-au împletit atât de strâns, în evoluția acestora, încât uneori separarea lor ar impune ca același termen să figureze, simultan, ca element specific secolului al XVI-lea, deci arhaism, și ca inovație prin dezvoltarea de sensuri noi (*carte, clăți, domn*). Alteori, cele două coordonate se îmbină atât de mult în „biografia” aceluiași termen, încât delimitarea lor devine o operație dificilă: *fericat* conservă o formă verbală veche, iar prin analogie dezvoltă o nouă construcție și un nou sens.

Evoluțiile semantice numeroase atestă vitalitatea graiurilor, care, până la o dată anume, s-au dezvoltat prin mijloace proprii, au creat cuvinte noi, au admis și au dezvoltat înțelesuri colaterale, au absorbit împrumuturi din limbile învecinate și, când a fost posibil, chiar din varianta cultă a limbii (la început exclusiv prin intermediul bisericii, în ultimul timp prin acces la emisiunile de radio și de televiziune din România).

Îmbogățirea compartimentului lexical prin diversificare semantică reprezintă o *c o n s t a n t ă* a ramificațiilor dialectale din zona cercetată. Termeni moșteniți din fondul vechi latin, împrumuturi vechi slave, formații interne, prezintă sensuri specifice, neinventariate în dicționare. Cu titlul de exemplu enumerăm câteva dintre formele întâlnite:

acăța < lat. *accaptiare* prezintă două accepții noi, descinse din sensul de bază „a se prinde cu mâinile (de ceva)” (v. DA, s.v.): 1° „a se sinucide prin spânzurare, a se spânzura” (Bt VIIb). Sensul nou al termenului a determinat derivarea analogică cu prefixul *a-* a verbului simplu *spânzura*: *acăța/ aspânzura* (refl.), prin falsă analiză *a/căța; a/spânzura*, deoarece în graiuri au fost atestate ambele forme ale verbului influent (v. cap. **Formarea cuvintelor**). 2° [fig.] „a se căsători”. De la acesta, prin derivare cu *des-*, s-a creat un verb nou pentru a exprima procesul invers: *Dacă nu s-o înșăles, la săptămână, două s-o despărțit... o zis că s-o descățat unu dă altu. La asta i să zice-n sat că-i descățată, adică văduoaie* (M–Martin 2000,

271). Pentru a putea aprecia diversitatea lexicului dialectal prezentat, precum și bogăția acestuia, menționăm seria sinonimică în care se înscrie derivatul: *a se despărți / a se desface / a se dezvorța / a se descăta*.

adauși adj. m. pl. (< part. vb. *adaoge*) [referitor la soți] „recăsătoriți” atestă o dezvoltare semantică specială, pe baza unuia dintre sensurile verbului de origine latină (*adaugere*), identificat în secolul al XVI-lea cu sens specific „a se lega, a se asocia”: *Mai mult cu ei să nu ne adaugem să greșim* (*apud* Densusianu, ILR, 420). Calitatea exprimată de participiu devine criteriu de interdicție în relația cu astfel de persoane marcate de neșansă, pentru a nu influența negativ pe cei din jur, mai ales, în cazul unor boli (deochi), când suferinzii apelează la protecție divină prin descântece: *Dacă un prunc era deocheat, luai apă din fântână unde soții nu erau adauși, adică era soție și soț dintâi* (Hoțopan 1996, 164). Demn de semnalat este faptul că adjectivului din sintagma *a (nu) fi adauși*, în aria sudică a dacoromânei îi corespund expresiile *a fi de casă întreagă, a fi de părinți întregi* (Mărgărit 1995, 135), care, de asemenea, funcționează drept criteriu de selectare, la nuntă, a nașilor, a cavalerului de onoare, din același motiv: de protejare a tinerilor pentru viitor prin evitarea persoanelor provenind din cupluri refăcute, purtătoare de ghinion.

adăpa < lat. *adaquare* a fost moștenit cu sensul etimologic, pertinent prin aportul semantic al constituentelor *ad aqua* „(a duce) la apă”. După DA, înțelesul fundamental, atestat în secolul al XVI-lea, „a duce la apă spre a da de băut” (*Adapă toate fierile fsatelor (Psaltirea Scheiană), Adapă toate gadinile satelor Coresi*), „e firesc să se poată aplica numai la vite”: „*Trebuie să știi, cucoană dragă, că numai vitele se adapă, dar oamenii beau*” (Alecsandri) (v. DA, s.v. I). După același dicționar, cu timpul, „ideea acțiunii inițiale dispare”, rămânând ca accepție doar „a da de băut”: *Am fapt numai puțurile / Ca s-adăp setoși cu ele. / Care cum se adăpa / Tot mie îmi mulțumea* (G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, București, 1885, 31). Accepția se întâlnește și în graiul românilor din Ungaria: *Maică care m-ai lăptat, / M-ai hrănit, m-ai adăpat* (Martin 1989, 31), alături de alta nouă, neatestată în dicționare, desprinsă prin evoluție firească din sensul de bază, „a da de băut lapte (=a hrăni, a da hrană sub formă de băutură) copilului mic; a alăpta”: *La o muiere pruncușu o fost mic în perină și o văzut ea că nu mai adapă nimic pruncu, nu mai crește* (M–Petrușan, 19). *Zice că o fost o nevastă care o avut prunc micuș. Ș-o murit ea și or îngropat ș-o rămas prunc micuș. Și soacră-sa l-o dăicit. Tăt cânta și plânjea. Zice că s-o culcat bătrâna. Odată vede că așa stă o lumină pă leagăn, așa o zare. Zice că ea, mă-sa venea și dădea țâță la prunc. Zice că atunci bătrâna o zâs că: Brânci străini te leagănă / Mama ta te adapănă*⁶ (C–Borbély 1993, 82).

a asmuți, var. a lui *asmuța* < lat. **asmucciare* însemnând: 1° „lancer, exciter ou acharner (des chiens contre quelqueun)”; 2° „exciter on pousser (quelqueun contre autrui)” (v. DA, s.v. *asmuța*) cunoaște o lărgire evidentă de sens, neconsemnată în lucrările lexicografice. Menționăm că extensiunea semantică a avut loc firesc, prin evoluție lineară, unidirecțională, și nu prin devieri sau deturnări de înțeles. Astfel, de la „a instiga (câini sau, p. ext., persoane)” s-a conturat un sens

⁶ Forma augmentată a verbului se explică prin context, din necesități prozodice.

nou „a se mobiliza, a se capacita, a se forța”: *O luat Măzărean bardu să-l omoare pã Stranticot. Să duc tăși trii și când îi vede Stranticot odată să azmuțește și azmulje pomu cu barba și să ia la fugă cu pomu dăpă el pân pădure* (OP–Purdî, 117). De asemenea, din aceeași accepție de bază, „a îndemna la ceva”, s-a desprins, în linie directă, „a tiimite, a îndrepta pe cineva, a încredința o sarcină”: [Pe slughii] *il azmuțeau inde trebuia să margă* (CU VIIIc).

cerneală < v. sl. *črūnilo*, specializat în limba română cu sensul bine cunoscut, în limba veche atestat cu înțelesul „doliu” (treptat înlocuit prin neologismul concurent, alături de verbul *a se cerni* „a se îndolia”, în aceeași situație), în graiurile discutate, cunoaște o restrângere de sens, după cum s-a întâmplat și în cazul înțelesurilor cristalizate anterior, tot prin restrângere de la sensul etimologic „negreală”. Subliniem consecvența din procedeu de separare a unui sens nou pe aceeași bază: componenta cromatică, deoarece termenul din grai desemnează „cenușa (de pe vatra cuptorului)”⁷ (Bt VIIb).

cerșitor < *cerși+ -itor* prezintă o semnificație inedită, deoarece denumeste pe „cel care cere găzduire” (sensul nou, în mod consecvent, se înscrie în linia semantică a radicalului, diferind doar obiectul: *cerșit*): [C e s n i ț a] *să-mpărțea la fiecare, întâi...casa stăpânului...dup-aceea cerșitorii* (Bt VIIIb). Din nou trebuie să remarcăm faptul că derivatul face parte dintr-o serie sinonimică, specifică integral graiurilor prezentate: *gost* 1°, *uspătoi*, *vindic* 1°.

duios „tendre, doux, sensible, mélancolique”, în limba veche „triste, affligé, lamentable, douloureux” < lat. **doliosus* (v. CDDE, nr. 527), în graiurile cercetate se întâlnește cu sensul „dornic, doritor”: *Nevasta mea era doioasă să-și vadă și ea data. Nevasta mea era slujnică lângă sat și s-o dus să-și vadă data, ce fecior ș-a căpăta măroc sau micuț* (Hoțopan 1983, 46). Termenul a fost înregistrat în ținutul Săcelelor (Brașov), pentru secolul trecut: *Apăi noi mocancile nu sântem așa duioase dă oameni, ca alte muieri, ei stă în țară aproape tot anu* [ca ciobani] (Moroianu, *Din Ținutul Săcelelor*, II, în GS, V, 1, 1931 – 1932, p. 26, text CXXVII). Fragmentul reflectă ambivalența semantică a cuvântului „întristate, îndurerate de absența soților”, ca în limba veche (v. CDDE), și totodată „dornice, copleșite de dor, nerăbdătoare”. Termenul atestat în graiurile românești din Ungaria reprezintă rezultatul unei evoluții încheiate cu desprinderea unei noi accepții: „dornic, nerăbdător”, prin pierderea componentei de bază impuse de radicalul *dolus*. *Duios* a fost notat în localitatea Vâlcele din județul Cluj, cu înțeles concret: „care dorește cu lăcomie ceva ce nu a mâncat de multă vreme, dornic”: *Îs duios de poame* (Todoran, Vâlcele, *Glosar*, s.v.). Pentru același sens, în graiurile crișene întâlnim un derivat creat pe teren românesc, *doros*, refăcut de la radicalul *dor*: *Îi tare doros pruncu aista după clisă friptă-n frigare* (Teaha 1961, *Glosar*, s.v.).

fir < lat. *filum* cunoaște o evoluție specială în calitate de constituent al expresiei *fir de* + un nume „grain, petit morceau”. După DA, s.v., punctul de pornire al asociațiilor de acest fel l-a constituit sintagma *fir de păr*, creată pentru a exprima cantitatea în dimensiunea cea mai redusă, infimă. Probabil, observația dicționarului este justă, de vreme ce, din aceleași elemente, s-a conturat a altă

⁷ Se impune să avem în vedere și eventuala influență slavă modernă, exercitată prin sârbă.

expresie, ca determinant verbal, pentru a defini aspectul ultradetaaliat al unei expunerii: *din fir în păr: Apoi ar fi un redin dacă le-aş spune așa tăte din fir în păr... toaică viata cum o mărs* (B VIIIa). Aceeași expresie a fost notată la românii din munții Apuseni: *Îl întrebă din fir în păr...ce i s-o întâmplat în pădure* (Frâncu, Candrea, M, 239). Deși prepoziția *a* apare în vorbirea curentă a localnicilor (v. *Glosar*, s.v.), expresia s-a remodelat în raport cu limba standard (cf. *de-a fir a păr*), dacă nu cumva a fost constituită astfel din capul locului. Oricum, varianta din grai nu prezintă caracterul învechit pe care i-l ar conferi prepoziția *a*. Graiurile prezentate au inovat, deoarece *fir*, extras din construcția *fir de*, a dobândit înțelesul „exemplar”. Presupunem că este vorba de o dezvoltare colaterală de sens, relativ târzie, deoarece termenul este asociat cu nume îndepărtate, ca aspect și ca dimensiune, de *filum*: [La mâncare] *punem un fir, două de cartofi* (M VIIa). *Mai am în frigider două fire de cârnați* (A VIIc). În aceeași ordine de idei, amintim o evoluție de sens similară pentru accepția „exemplar” într-o altă parte a dacoromânei, îndepărtată față de aria nord-vestică, zona sudică (v. Gl. Munt., s.v.). Cele două ramificații teritoriale au evoluat independent una de cealaltă, dar în aceeași direcție, ca unități componente ale aceleiași trunchi lingvistic: limba română. În linia semantismului primordial, semnalăm compusul *fir de mașină* (*moșină*) „băt de chibrit” (Borza 1984c, 15; Borbély 1990, 88).

grumaz, termen din vocabularul autohton (Brâncuș 1983, 84; cf. alb. *grumas*; v. DM, DEX, s.v. *grumaz*), a fost identificat, în scrierile secolului al XVI-lea, cu un sens arhaic notat în dicționare cu semnul grafic corespunzător. Astfel, înțelesul „gât, gâtlej (parte internă)”, întâlnit în tipăriturile lui Coresi: *Să lipească-se limba mea de grumazul meu să nu pomeni-voi tine* (*Psaltirea Scheiană*, 375, v. DA, s.v.), îl regăsim, în prezent, la nivel dialectal: [Pisatul] *îmi place uns [...] că pă mine dăloc mă gheară pă grumaz* (C VIIb). Același termen a fost înregistrat și cu sensul „gât, parte externă” (A VIIc, CU VI): [Puiul] *îl prind și-l tau la grumaz* (A VIIc).

De la cele două sensuri de bază s-au creat accepții și expresii noi, neînregistrate în dicționare: 3° pl. *grumazi* „amigdale”: *Pă mine tare mult m-o durut grumazii. Ș-amu mă doare dacă nu mă grijesc...amândouă să umflă dacă mă răcesc* (C VIIb). 4° [fig., la vioară] „gât” (Bt VIIa), sens atestat și în Maramureș. 5° în expr. *până în grumaz* „până în gât, cu totul”: *Fost-o care-o picat acolo în zăpadă până în grumaz* (S VIIIc). 6° în expr. *pe grumazul* (cuiva) [fig.] „în grija, în seama”... *O rămas toate pă grumazu meu* (Bt VIIIa).

Larga răspândire a termenului se reflectă și în derivatele de la sensurile de bază: *grumăzări* (S VIIIc) „părți protectoare (la ham)” pentru *g r u m a z* 1°; *grumăjer*, *grumăjor* (S VIIIc), *grumăzuș* (Bt VIIa) „parte zidită prin care se leagă soba de horn”.

învălu (refl.) < *în + val + -ui* se întâlnește cu dezvoltări de sens și de expresii, neînregistrate în dicționare: 1° „a (se) amesteca (lucruri, materiale, oameni, coduri lingvistice)”: *Învăluiesc piatră mierie c-oleac dă var* (CU VI). *Când am fost noi fete...n-a fi vorbită o fată dă rămân cu ficior dă ungur. No, ap-o vinit democrația asta... s-o-nvăluit tumna ca pisatu cu mămliga și ungur și neamț și țâgan și...cine ce-a fi* (C VIIb). Derivatul nominal a preluat sensul: *învăluitură* „amestecătură”: *Limba asta românească îi o învăluitură cu unjureasca* (C–Borbély 1993, 61).

2° refl. *a se învălui ziua cu sara* „a se îngâna ziua cu noaptea; a amurgi” (S VIIIc).
3° refl. ~ *bătaia* „a se complica, prin suprapunere, cauzele care au dus la război” (C VIIIa). Extensiunea de sens reflectă semantismul radicalului: *val după val* generează, inevitabil, amestecarea în sens propriu sau, figurat, referitor la unitatea de timp în succesiunea zi/noapte, dar și la război, prin înțelesul arhaic „necaz, supărare” al substantivului *val*.

moare < lat. *moria*, de la accepția larg răspândită în aria nord-vestică (inclusiv Moldova) „eau de saumure dans laquelle on a fait fermenter la choucroute”(v. CDDE, nr. 159), semnifică „sucul rezultat, prin presare, din varză”: *Am avut așa anume un măiușteț de-l tiscuiam [c u r e c h i u l] până ieșea oleac dă moare* (OP VIIb). *Și noi nu ne putem împărți, care sântem mai tistaș pă picioare să călcăm curetiu. Ș-apu, atâta trăbuie să-l chelci, până ieșe moare* (Borza 1996, 47). Accepția particulară a cuvântului a impus crearea unui termen nou care să preia semnificația „apă sărată, saramură”, rămânând în cadrul aceleiași familii lexicale (*a muru*): *Șoncile, coaște, aște toate se moreau, în sare să băgau...să țineau tri patru săptămâni în sare, apăi să spăla când se scoteau din sare, din murătoare* (C V).

nevastă < v.sl. *nevěsta* „mireasă” (cf. Mihăilă 1960, 122, 228) a evoluat fără să se distanțeze considerabil de etimon. Cum se poate presupune, fosta mireasă a devenit „noră”, prin raportare la părinții soțului, înțeles atestat la românii din Ungaria: *Șed cu nevasta, cu noru-mea* (S VIIb). Interesant este faptul cum s-au soluționat, pe plan local, unele distincții semantice prin delimitare, în cadrul terminologiei de înrudire: *nevăstuță*, pentru a nu se confunda cu *nevastă* „noră”, denumește „femeia măritată de curând”(OP VIIa). Soluția adoptată prin pseudodiminutiv amintește cazul *ginere/ginerică* din aria sudică, confirmând faptul că ramificații teritoriale distanțate între ele, dar aparținând aceluiași bloc lingvistic, inovează similar, ca procedee, modalități etc.

a (se) odihni, dial. *hodini* „a fi în repaus, a dormi; a dormi somnul de veci” < v.sl. *otdahati*, bg. *otdihna* „a respira, a răsufla”, a înregistrat o evoluție de sens încă pe teren slav, după cum demonstrează semantismul termenului din limbile slave, pe teren românesc generalizând înțelesul mai nou, la care s-au mai adăugat și alte nuanțe: „a dormi somnul de veci” (Mihăilă 1960, 202). Ultimul adaos semantic, înregistrat în dicționare ca „învechit” (v. DM, DEX, DLR, s.v.), reprezintă baza de la care s-a desprins un înțeles nou, păstrând aceeași linie directoare de sens „a se liniști”, atestat în graiurile cercetate: *Ap-atunci căți am fost la porc ne punem roată după masă și mâncăm și bem. Apoi dormim hodiniți* (Borbély 1990, 84). *Eu nu mi-s hodinit până nu-l omor pă Stranticot* (OP-Purdi, 118). *Bine nănașă, o făgădui Voșodi, ț-oi aduce [pește], fii hodinită* (Garami 2003, 42). *La poștă i-au spus să fie hodinită că Mihăieșul va primi pocul* (Garami 2003, 13). *O zăs că el numa așa a muri hodinit dacă i-a face la nepotu aista casă* (Hoțopan A. 2003, 54). Noul înțeles a fost preluat și de postverbalul nominal: *Amu nici noaptea n-ai hodină? Și nici mâncare nu-ți treabă? Nici nu mânci? Ce-i cu tine? Doară ț-ai pus ochii pă tare nevastă tânără* (C VIIIa). Cu noul semantism, substantivul a dezvoltat și o locuțiune: *a pune la hodină* „a înmormânta” (S VIIIc).

omori, verb de origine sud-slavă < vsl. *umoriti*, bg. *umoria se* „a ucide”: [fig.] „a chinui” (Mihăilă 1960, 200), în graiurile discutate⁸ a fost atestat cu înțelesul „a tăia, a sacrifica animale pentru hrana omului; a tranșa”. În zonă, obiceiul din preajma Crăciunului, de tăiere a porcului, are un nume corespunzător verbului: *Vergelul se ținea după omorât de porc, la anumite zile, Crăciun, Anu nou, Sântioane* (Hoțopan 1984b, 5). Sensul nu a fost notat în dicționarele limbii române, deși figurează în textele culese din Apuseni la sfârșitul secolului trecut: *Baba pusese o căldare de apă la foc și numai ce clăcotea apa, ea aștepta să vină Ionișă ca să-l fiarbă în căldare de viu, apoi să-l omoare* (Frâncu, Candrea, M, 256). Succesiunea operațiilor imaginate: *să-l fiarbă de viu, apoi să-l omoare* relevă același sens „a tăia în bucăți, a tranșa un animal sacrificat”. Într-o culegere de folclor, realizată după un secol, în aceeași regiune, regăsim accepția: *Stricai la un om sărac două jurinci de-alea faine și una o omorâi [= tăiai bucăți] și mâncai din ea* (Ionișă 1982, 176). Termenul se întâlnește și în culegeri dialectale din zone limitrofe, fapt ce atestă o arie de răspândire cu mult mai extinsă: *Acu un om a fost omorând porc pă la d-iștilalți oameni* (Oaș – Bârlea 1966, 168). *Boul l-am omorât c-am fost tare flămând că voi n-ați vinit cu prânzul* (*ibid.*, 72). Probabil că verbul, cu această accepție, dobândită exclusiv pe terenul limbii române, a cunoscut o altă difuziune, a circulat în arii largi, de vreme ce figurează în cronicile muntenești: *Ca unui câine trupu omorându-i [= tăindu-l în bucăți] în ulițe l-au aruncat* (Cronici 1988, 175). Distribuția termenului în graiul românilor din Ungaria se poate aprecia și după faptul că, atunci când, într-o relatare, apare un sinonim considerat de autor ca mai puțin cunoscut de comunitate, în paranteze se menționează verbul *omori*: *Când am turtit (omorât) porcul, pă căllan am fiert în căldare ce-o trebuie* (Garami 2003, 32). În acest fel este atestat încă un termen, sinonim cu cel precedent, al cărui sens, de asemenea, nu figurează în dicționare: *Noi cei din Săcal turtim (injunghiem) [sic!] porcul* (*ibid.*, 35). Verbul, neîndoielnic, prezintă o evoluție de sens specifică ariei vestice. DLR a inserat înțelesul „a ucide prin strivire” (v. valoarea metaforică a derivatului a cărui acțiune este evocată de radicalul *turtă*, sugestiv ca rezultat). În textele culese de Frâncu, Candrea, M (238) întâlnim verbul în plină evoluție semantică: *Pruncu se roși tot de mânie, prinse lemnul de un capăt și se învărti într-un picior cu el [...] Pre balaur cum îl ajungea, cum îl turtea*. Dacă nu uităm că *lemnul* era copacul integral („până stă în picioare”, v. DA, s.v.), că dimensiunea balaurului impunea o armă pe măsură, atunci *turtea* presupune omorârea parțială a balaurului, prin strivirea fiecărui cap în parte, implicând, în acest fel, derularea acțiunii pe părți, în tranșe.

pană < lat. *pinna* a fost atestat cu semnificația „floare”, ca și în alte graiuri din nord-vestul dacoromânei. În graiurile românești din Ungaria însă *pană* reprezintă un termen absolut⁹, denumind orice tip de floare naturală sau artificială

⁸ Termenul este cunoscut și cu sensul general răspândit: *Nu plângeși că nu i-oi omori* [pe vinovați], *numa le-oi da oleacă de gloabă* (OP–Purdi, 128).

⁹ Cuvântul din limba standard l-am întâlnit, prin excelență, în texte folclorice: *Mândră-i grădina cu flori/Și bădița-n sărbători* (C–Texte, 120), în relatări axate pe astfel de creații: [Aseară te-ai dus în priveghi, ț-or spus că și faci h o r a m o r t u l u i ?] *Căci m-am dus, m-or chemat în casă ș-or zăs că „bace Lică, fă bine dară atunce și te rugăm și faci și la noi ca la alții”: „Traje clopote cu jele/ Că astăzi din lume oi mere,/De vecine m-am despărțit,/ Niște flori am vrut să rup”, că tumna acolo la pene o picat jos* (Hoțopan 1982, 26), cu mențiunea că explicația punctuală nu făcea parte din textul artistic.

(țesută, desenată, cusută): *La muieri [pentru înmormântare] s-o țesut și o măsurită cu pene cosâte cu brânca* (Marc 1982, 12). [Mai demult] *nu era casă cu pene pe pereți [= zugrăvită]* (B VIIIa). *S-apucă grădinaru și sapă penele și le udă* (OP-Purdi, 41). *Birăiță, birăiță./ Nu purta roche pristiță./ Ci poartă roche cu pene./ Pân mai ai oleac de vreme* (C-Texte, 50). *Zis-a mama să mă-nsor./ Că nu-mi stă bine ficior./ Ci-mi stă bine cu nevastă/ Ca și la pana-n fereastră* (ibid., 53). *Mândră, pană de bujor./ Mărită-te să mă însor* (ibid.). *Dacă o fată visează cunună din pene înseamnă că s-a mărita* (ibid., 39). *Nu uda penele duminica c-or face viermi la rădăcină* (Nicula 2001, 29). Cuvântul, îmbogățit semantic, a dezvoltat compuși: *pene de cuscrie, pene de ospăț „cocarde (la nuntă)”: Penele de ospăț...când mereau uspătoii stătea cineva cu penele celea și vindea cu 10 fileri. Care era de la ospăț să cunoștea că-i cu pană de ospăț* (Borza 1984a, 14). De asemenea, îl regăsim ca bază derivativă: *a împăna „a decora cu p e n e, p. ext., cu orice podoabă, la ocazii festive”: Tăți erau caii împănați cu prime, cu cocotori. Și cociile erau împănate* (ibid., 12). [La 1 mai] *se practica obiceiul punerii anumitor verdețuri la poarta fetelor, numit împănutul căputurilor* (Martin 2003, 150).

Deși derivat de la *pană* „floare”, verbul *împăna* nu acoperă integral sfera semantică a radicalului, deoarece s-a specializat semantic prin restrângere, corespunzând lui *înflora* din limba standard, disociindu-se de *înflori*: *Cine visează pom înflorit a avea mare noroc* (Nicula 2000, 38). *Penele uscate din vis aduc năcaz, cele înflorite noroc și sănătate* (ibid., 41).

pelincă < ucr. *pelinka*, magh. *pelenka* „scutec” figurează cu semnificația „foi (subțiri) de varză murată”: Extensiunea semantică, rezultat al unei metafore, are la bază subțirimea, finețea obiectelor comparate și modul lor comun de dispunere: prin înfășurare.

1.2.2. Graiurile românești din Ungaria, ca parte componentă a ariei vestice, reprezintă, totodată, o arie *i n o v a t o a r e*, fapt semnalat deja, într-un anumit fel. Astfel, referindu-se la zona vestică, Sextil Pușcariu atrăgea atenția asupra ariilor marginale, considerate mai mult pentru faptele lor arhaice, îndelung conservate, reprezentative numeric, și mai puțin pentru faptele inovatoare pe care le prezintă. În legătură cu aceeași parte a dacoromânei, în alți termeni, Ion Coteanu (1961, 111) exprima un punct de vedere apropiat. Ambii lingviști puneau în relație cele două aspecte din dezvoltarea unei limbi: tradiția și inovația. Pe baza stratului vechi de elemente lexicale au loc extensiuni, specializări, restricții de sens, ca semne ale evoluției. La nivelul lexicului, dimensiunea acestui proces poate fi apreciată după dezvoltările semantice și consecințele acestora în cadrul vocabularului: specializarea unui sens implică crearea unui substitut al vechiului înțeles abandonat (cf. *moare/murătoare*), ceea ce determină un anumit mecanism al vocabularului. Concurența dintre termeni se încheie cu lărgirea unei arii în detrimentul alteia: concurentul învingător pe plan local se infiltrează pe teritoriul celui învins, preluându-i paleta de sensuri și subsensuri ca unitate lexicală, expresie etc.

Referindu-ne strict la unii dintre termenii emblematici pentru aria nord-vestică, nu este lipsit de interes să prezentăm unul dintre ei, în același timp specific secolului al XVI-lea, așa cum a rezultat din materialul dialectal. Ne-am oprit asupra lui *brâncă*, al cărui sens primar moștenit din latină era „labă (la animale)”, ulterior,

pe terenul limbii române, evoluând către înțelesul „mână” (v. DA, s.v.). Graiurile cercetate au conservat ambele accepții: 1° „labă, gheară” în expresia *în patru brânci* „în patru labe”: *S-o băgat sub cocie în patru brânci și-o ardicat cocie singur* (Hoțopan 2001, 46). *Nu i-oi omorî, numa le dau oleacă dă gloabă: să umble în patru brânci roată după coteț. No, să iau în patru brânci ori în patru picioare roată după coteț* (OP – Purdi, 128). Glosarea autorului popular are la bază intenția de-a dezambiguiza expresia. 2° „mână”: Cu această accepție, *brâncă* figurează în contexte identice cu termenul general din limba standard, *mână*:

– instrument de lucru: *O prins toporișca cu amândouă brânci* (OP – Purdi, 60). *Ș-o luat sabia-n brânca direaptă și cu brânca stângă o dăschis ușa* (*ibid.*, 111). *Nu-i bine ca femeile și lucre [miercuri] că fac bube pe brânci* (Nicula 2001, 18);

– palmă: *Să taie la un jejt la brâncu stângă* (OP – Purdi, 50). *Adă brânca la bace./ Că ți-a spune oarice* (C – Texte, 104);

– încheietură: *I-am legat la brânca pruncuțului o ațuță* (M–Petrușan 1997, 20);

– membrul superior prin raportare la membrul inferior: *O spus ea câtă mă-sa că-i tremură picioru și brânca* (Borza 1984b, 34). *Domnu popa îl unje cu untdelemn pă brânci, pă picioare [pe copil, la botez]. Dârt aceea îl unje ca și lucre și el în via Domnului* (M – Petrușan 1997, 23). *În picioare ca rășchitoare./ În brânci ca fusălc./ În ochi ca blidele* (OP – Purdi, 114). *La doptor n-o vrut și margă. Atunci o luat dună după ea și o văzut că-i potcovită pă picioare și pă brânci. Ea o fost strigoaie* (M – Ann.,137).

Expresii nominale:

în bune brânci „pe mâini bune”: *Când o mârș împăratu la ea, dăloc o gândit: în bune brânci vii și tu, împărate* (OP – Purdi 64).

o brâncă de; o brâncuță de „o mână de”: *Punea o brâncă dă sare la tătă sita. Punem o brâncuță dă sare* (OP VIIb).

cu brânca goală „cu mâna goală”: *Inde așli un om dă care depinde ceva la acela nu poți mere cu brânca goală* (Podaru 2001, 11).

din brâncă-n brâncă „din mână-n mână”: *La beserică așa-i dala și meri când încă ține sclujba. Când ajunge la beserică nănașa, îl iau pă prunc din brațe de la ea, îl dau din brâncă-n brâncă pă pruncuț* (M – Petrușan, 23).

Expresii verbale:

a lua cu brânca „a lua cu mâna, a vindeca rapid”: *Din ce-o picat să fie groasă, ca cum ai fi luată cu brânca n-o mai avut nici un bai* (Borza 1984b, 34). *Gura i-o fost țăpenită și brâncuțele nu le mai putea dăschide. Și-i bag la fătută iute [leacul]. I-o trecut boala așa cum ai lua cu brânca* (Hoțopan 1984, 25).

a pune brânca = *a pune mâna* 1° „a apuca”: *Pă care știulete pui brânca, micuț, urât cum îi, aie-l și-l adă jos* (C VIIb). 2° „a dobândi; a câștiga, a stăpâni”: *Urâtul satului să tot gândea că cum ar putea pune brânca pe mândra satului* (OP – Purdi, 21).

a lua la brânci „a lua la palme”: *Ș-apoi eu i-am lăsat acolo și nu mă ieie și pă mine la brânci* (OP – Purdi, 99). *Tăt fecioru își vede dă dobitoace tătă iarna, că, dacă nu, le vine și lor vremea ca în săptămâna Paștilor să-i ieie la brânci Joimărița* (Nicula 2001, 23).

a da brâncă = a da mâna 1° „, a accepta, a primi”: *Părinții ne-o primit tare bine și-o dat brâncă cu noi să fim sănătoși* (M – Ann., 289). 2° „,a înfrunta”: *Noi vrem să dăm brâncă cu zmeu* (OP – Purdi, 102). 3° [fig.] „,a pactiza, a se asocia”: *Să dai tu brâncă cu dracu, să lucri cu dracu?* (Borza 1984b, 35).

a mer(g)e cu tăte brâncile „,a lua în căsătorie cu amândouă mâinile, din toată inima, bucuros”: *Ea o plâns și s-o amărât că o vrută mere cu tătă brâncile după el. Da lui Dele nu i-o trebuit* (Hoțopan A. 2003, 61); expresia pare să ateste ambele sensuri ale termenului „,ar fi mers cu mâinile și cu picioarele”.

a ajunge pe brânca judecării „,a ajunge pe mâna justiției”: *Unii numa arareori ajung pe brânca judecării* (Podaru 2001, 11).

Brâncă s-a fixat și în proverbe: *Ce văd ochii nu lasă brâncile* (CU Vb); **brâncă cu brâncă să spală** „,o mână spală pe alta”: *Cum să zice pă la noi: brâncă cu brâncă să spală* (Podaru 2001, 11).

Paralelismul celor două repertorii lingvistice, în cazul dat, pune în evidență două stări de fapte: pe de o parte, graiurile, care au preluat un cuvânt din fondul latin și l-au apropiat prin evoluție proprie, pe de altă parte, varianta standard a limbii, care a păstrat în mod consecvent, din secolul al XVI-lea și până astăzi, același cuvânt. Element de inovație lexicală la un moment dat, *brâncă* se învechește treptat prin fixare într-o arie limitată și neacceptare în varianta standard, decât restrictiv, în expresia *pe (în) brânci*. Statutul său de arhaism rezultă din perspectiva istoriei limbii sau a românei literare, deoarece în graiurile descrise el reprezintă un cuvânt v i u, a cărui vitalitate nu poate fi pusă la îndoială.

1.3. Termeni î m p r u mu t a ț i din limbile învecinate

În cazul acestei secțiuni a vocabularului dialectal este vorba, în primul rând, de limba maghiară, factor principal de influență ca limbă de stat, de limba sârbă ca limbă învecinată și, în mai mică măsură, de limba germană ca fostă limbă oficială în istoria acestei zone.

1.3.1. Împrumuturile *m a g h i a r e* reprezintă categoria cea mai numeroasă și constituie o realitate incontestabilă. Ca mod de pătrundere, ele se repartizează în două categorii, după calea de acces:

a) elemente pătrunse pe cale administrativă, denumind instituții, acțiuni, produse, profesii: *alomaș* „,gară” < magh. *állomas; corhaz* „,spital” < magh. *kórház; poticarăș* „,farmacist” < magh. *potikarius; uișag* „,ziar” < magh. *újság* etc.;

b) elemente pătrunse prin influență populară ca urmare a conviețuirii populației majoritare cu populația minoritară, uneori chiar în aceeași localitate. Acestea, constituind categoria cea mai largă, marea masă a împrumuturilor, s-au infiltrat aproape în toate domeniile vieții materiale rurale:

– casa și accesorii ale acesteia: *bădic* „,tablă” < magh. *bádik*: *Copărișu era dă lemné, așa din mânăștele, s-o făcut, apoi cu bădic, pă beserică* (S VIIIb); *căput* „,poartă” < magh. *kapu; ciripă* „,țiglă” < magh. *cserép; belci* „,leagăn” < magh. *bölcső; hăizaș* „,acoperiș” < magh. *hajzas, hajzas; teteu* „,acoperiș” < magh. *tető; vălău* „,jgheab la streășină” < magh. *valo*;

– obiecte casnice: *badoc* „,bidon” < magh. *bádok; bădic* „,fontă” < magh. *bádik*: *Îi așa un cătlan mare de bădic și punem căldare pe cătlan* (C V); *dună* < magh. *dunna, dunihá* „,plapumă umplută cu fulgi” < magh. *dunyha; fedeu* „,capac

pe oală” < magh. *fedő, labos* „cratiță” < magh. *lábos, lábos; spor* „mașină de gătit” < magh. *spór*;

– obiecte de îmbrăcăminte: *belej* „căptușeală” < magh. *béllés; budigái* „chiloți” < magh. *bugyogó; cipcă* „dantelă” < magh. *csipke; clop* „pălărie” < magh. *kalap; gaci* „izmene” < magh. *gatyá; jolj* „pânză de bumbac” < magh. *gyolcs; nădragi* „pantaloni” < magh. *nadrág*;

– mâncăruri și acțiuni legate de acestea: *cocioane* „piftie” < magh. *kocsónja; coștoli* „a gusta, a mânca” < magh. *kóstol; laște* „țâței” < magh. *laska; leveșă* „supă” < magh. *leves; lipiu* „pâine mică” < magh. *lepény; licțar* „magiun” < magh. *lekvar; rețeșă* „plăcintă” < magh. *retes*;

– animale: *bică* „taur” < magh. *bika; iosag* [colectiv] „animale” < magh. *jószag; marhă* „vită” < magh. *marha; poțoc* „șobolan” < magh. *pocok*;

– ocupații, îndeletniciri (permanente, ocazionale): *cătănă* „soldat” < magh. *katona; căuaci* „fierar” < magh. *kovács; cios* „paznic de câmp” < magh. *csősz; culduș* „cerșetor” < magh. *koldus; pec* „brutar” < magh. *pék; sabău* „croitor” < magh. *szabó*.

1.3.1.1. Ceea ce trebuie remarcat în cadrul acestei influențe active asupra graiurilor românești, exercitată prin contactul permanent dintre cele două etnii, dar și pe cale administrativă, este capacitatea de absorbție a elementului maghiar prin adaptare la propriul sistem. Am putea afirma că nu am întâlnit împrumuturi maghiare neadaptate. Când sunt în dificultate, în absența cuvântului românesc, vorbitorii schimbă codul și reproduc secvența integral în limba maghiară: *Așa că alea ... să așa să ... félvívódic, cum să spune?* (B V). *Căpăta fata ciureac, c-atunci așa să zicea cătă cum să zice amu bondă. Acea era ca semn dă inel, c-amu dau inele și nyaklánc* (Borza 1984a, 12). *Mere acolo la streșină, la șanț, scoate d-acolo așa o lăcruță, spurcată să gândești... și o ieguță d-asta dă sósborszez* (Borza 1984, 13); (între paranteze, în text, apare explicația autoarei transcriptoare „spirt «Diana»”). *Dă te visăzi că te-o-nspinat un sündisno, asta însămnă că cineva te învinovățește de-o faptă rea. Da dacă apuci să-l omori atunci îi scăpa de ellenség* (Nicula 2000, 31). Cuvintele compuse, în astfel de cazuri, apar într-o reproducere mixtă, cu elemente lexicale din ambele limbi: *Da n-ai citit în Blibie, în vanghelie, că zice că este și răiukaró (voitori) [nota autorului] și bunu?* (Hoțopan 1984a, 29).

1.3.1.2. Cât privește împrumuturile mai vechi, unele existente ca regionalisme în alte graiuri ale dacoromânei sau ca elemente populare în româna standard, ca dovadă a deplinei fixări, acestea au dezvoltat derivate numeroase, creând familii de cuvinte: *beteag* < magh. *beteg* apare consecvent în contextele de ocurență pentru *bolnav*: *Pă vremea aceea nu erau douăzeci-triizăci dă beteji la un doctor, ca amu, unu-doi o dacă era cineva* (Borza 1984c, 14). Verbul corespunzător este *a se beteji / a se îmbeteji* ca și *a se îmbolnăvi, a se bolnăvi*: *Cel care să visează că umblă pân tină s-a beteji dă oarice* (Nicula 2000, 50). *Cel care în vis are de-a face cu cioante, acela să betejește nu păstă mult timp* (*ibid.*, 51). *Cel care sângerează în vis a avea necazuri o s-a-imbeteji* (*ibid.*, 57). Participiul *betejit(ă)*, pe lângă substantivul *muiere*, s-a specializat seruantic „lehuză”, sens înregistrat în *Lexiconul de la Buda: Când o vinit înlontru rușii, amu,*

asa-i spunea, am fost de-o săptămână betejită (A VIIa). *Muiera betejită, adică lăuza, sta mult în pat* (Borza 2001, 55). Interesant este faptul că substantivul *beteșug* „boală” (sens „reg”. în dacoromână, v. DM, DEX, s.v.) < magh. *betegség* apare cu această formă, semn al vechimii (*Toate boalele, toate beteșugurile* – Coresi, v. DA, s.v.), dar și în varianta mai apropiată de etimon, prin reactualizare, *beteșig*. Împrumutul maghiar substituie termenul general, *boală*, în contextele de ocurență ale acestuia, cum sunt unele expresii: (mai ales imprecății) cf. *la boala (dă-l ~, ducă-se ~): Un om din sat i-o dus laptele...numa s-o uitat câtă vacă...nu [mai] trăiește, la beteșigu* (Hoțopan 1984a, 29). Prin distribuție în astfel de contexte, cuvântul s-a specializat ca eufemism „dracul, naiba”, frecvent, de asemenea, în formule injurioase: *Du-te, pe calea ta, beteșigului* (Hoțopan 1984a, 30). Se impune să semnalăm similitudinea de repertorii lexicale, în domeniul expresiilor, cu graiurile muntenești, prin selectarea termenului specific cu aceeași semnificație, pe de o parte *boală* (prin suprapunere cu *bală*, cf. Mărgărit 2002, 30), pe de altă parte *beteșig*, impus de influența maghiară.

1.3.1.3. O dovadă a fixării împrumuturilor în sistemul lexical al graiurilor o constituie și c r e a r e a d e d e r i v a t e: augmentative: *găzdăcoi* (M VIIIb) < *găzdac* „bogat” < magh. *gazdag*; moționale: *găzdoaie* „stăpână a casei” (OP VIIa) < *gazdă* < magh. *gazda*; diminutivele *coțchițe* < *coțcă* < magh. *cocka* „zar; formă pătrată sau cubică (dintr-un material)” (cf. Tamás, EWUER, s.v.; srb. *kocka*, cf. Gămulescu, Elem., s.v.). Ca *pluralia tantum*, *coțchițe* a dobândit sensul „paste făinoase în fomă de pătrățele” (CU VIIb), sub influența românescului *tăiței*. De altfel, în procesul de integrare în vocabularul dialectal, unele împrumuturi au cunoscut anumite restricții: magh. *láska* a fost adoptat ca *pluralia tantum*: *laște*, sub influența aceluiași termen românesc *tăiței*, cunoscut exclusiv ca defectiv de singular (de fapt, aceeași motivație ca și pentru *coțchițe*). Forme de singular precum *lușcă, lacșă, locșă*, atestate în graiurile ardelenesti (Tamás, EWUER, s.v.), nu au apărut în lexicul dialectal cercetat. Alte împrumuturi cunosc sensuri neatestare în dicționarele românești, dar proprii termenilor respectivi în limba maghiară. Astfel, *iosag* a fost înregistrat cu următoarele sensuri atestate în dicționare (v. DA; Tamás, EWUER, s.v.): 1° [colectiv] „totalitate a animalelor aflate în proprietatea unui gospodar” (B VIIIa, A VIIIa, S VIIIb, M VIIIa, J VIIb, C VIIc, VIIIa). 2° „avere constând din vite, animale” (B VIIIa, C VIIb,c, VIIIb, Bt VIIIa, CU VIIIa,c), dar și cu unul nou, „animal, vită”, care figurează printre accepțiunile cuvântului în maghiară: *Rugucea și țare rău făcea, așa că n-o putut sta aproape dă el, dă vaca aceea, dă iosag* (A VIIa). *N-o avut stare și așezare vaca, că o strigat după lapte. Așa că vaca merea și buncălea acolo inde i-i laptele. Iosagul acela o sânțat că cine i-o luat laptele* (M – Ann., 141).

1.3.1.4. În procesul de asimilare, unele dintre împrumuturile maghiare sunt r e f ă c u t e p a r ț i a l, în sensul că li se atribuie o desinență românească. Astfel, *popiroș* 1° „hârtie” (B VIIIb) < magh. *papiros*. 2° „act de înțelegere; convenție”, la nivelul graiurilor românești a dezvoltat o variantă prin metateză: *piporoș*, pentru ambele sensuri: *Am făcut atunci piporoșu sau potrocolu* (S VIIIc), căreia, în cele din urmă, i se atribuie un sufix românesc -uș: *Credeți-mă, tătă, tătă...s-o dezlipit coajba pă ceea zi dă pă pruncuț, știți, ș-o rămas pielcuța ceea ...ca pipărușu cela și nu s-o*

moi făcut bube (Borza 1984c, 13). *Vine c-o lăcruță, top cu ea pă masă, tăt dăspocolește acolo din pipărușe* (*ibid.*, 15). *O zăs dacă m-oi suscrie su piporușu cela ca să rămân acolo la ei ca grejdan, ca rus, grejdem, dăloc mă lasă acasă* (S VIIIc). Omonimia cu *pipăruș*, diminutiv de la *piper* „ardei” nu ridică probleme, probabil, date fiind domeniile de referință diferite și posibilitatea redusă a confuziilor.

Uneori, elementele maghiare, prin analogie sau prin contaminare cu un cuvânt românesc, au suferit m o d i f i c a r e a complexului sonor: *minteni* > *mintonată* (CU V). Adverbul, în forma mai apropiată de etimon (cf. magh. *menten*), s-a încrucișat cu forma românească *odată* „imediat, îndată” (B VII, Bt VIIIa). L. Tamás (EWUER, s.v.) atestă, pentru graiurile din Transilvania, varianta *mintinată*, prin intersectarea aceluiași adverb de origine maghiară cu *îndată*.

Alteori, procesul de reconstituire a unui termen pe teren românesc are loc integral, îmbrăcând aspectul de c a l c: alături de *maioș* „preparat culinar din m a i u l porcului, pateu de ficat” (B VIIIa, A VIIc, OP VIIb, Bt VIIb) < magh. *májos*, a fost atestat și *măiuș* (Bt VIIIb) < *mai* „ficat” (< magh. *maj*) + *-uș* (Bt VIIb). De altfel, în condițiile de bilingvism, pentru minoritarii români calcurile sunt frecvente, mai ales cele de structură (integrale) (Hristea, 1968, 160): *apă acră* „sifon” după magh. *borviz, savanjúviz: Atunci așa o fost. Atunci n-o fost cola, venea soldașu cv cocia și-aducea apă acră* (Borza 1984a, 16); *casă de folii* „seră” după magh. *fóliaház* (Borbély 2000, 160); *caș de porc* „tobă (mezel)” (OP VIIb) după magh. *disznósajt, disznofősajt; văr dulce* „văr primar” (A VIIc, S VIIb,c) după magh. *édes testver*.

1.3.1.5. Morfologic, împrumuturile maghiare reprezintă substantive, adjective, verbe, adverbe (pentru ultima categorie v. **Morfosintaxa** sub 7.1.5.), unele gramaticale (*ibid.*, sub 9).

1.3.1.6. Sunt situații în care același împrumut poate avea origine m u l t i p l ă, întrucât a fost preluat din surse lingvistice diferite, uneori greu de departajat: *metăr* s.m. și n. (Bt VIIa, CU VIIa, d), pl. *metări* (S VIIIb, c), *metăre* (CU VIIc), *metre* (CU VIII d) se explică, deopotrivă, prin magh. *méter*, ca și prin germ. *Meter*. Alteori, în impunerea unui cuvânt străin, în graiurile românești în discuție, sunt implicate trei surse: *fras* „boală a copiilor caracterizată prin crampe” (Gămulescu, Elem., s.v.) sau „epilepsie” (Tamás, EWUER, s.v.), atestat în aria vestică a dacoromânei, se poate explica prin srb. *fras* „idem”, germ. austr. *Frass* și magh. *frasz*. Cuvântul, asimilat semantic contextelor de ocurență pentru *boală*, a dezvoltat expresii: *mânce-l frasu* [=boala]; *călca-l-ar frasu* [=boala] (Gămulescu *ibid.*), unde a putut fi decodat și cu sensul eufemistic „naiba”: *lasă-l frasului!* = *lasă-l boalei!* = *lasă-l naibii!* = *lasă-l dracului!* (CU VIIa).

1.3.1.7. Prin intermediul limbii maghiare au pătruns și unele cuvinte germane: *credeș* „bufet de bucătărie” (CU VIIa) < magh. *kredenc* < germ. *Kredenz; strujac* „saltea” (OP VIIa) < magh. *struzsák* < germ. *Strohsack; țenti* „centimetri” (B VIIIa, Bt VIIa,b, CU VIIIc) < magh. *centi* < germ. *Zenti* etc.

1.3.2. Influența s â r b ă are caracter p o p u l a r, întrucât s-a exercitat în cadrul relațiilor de vecinătate (teritorial-statală) sau de comunitate, sârbii și românii, uneori chiar maghiarii și nemții, conviețuind în aceeași localitate: *Eram o sută patruzeci de copii într-o stradă: acolo erau sârbi, români, nemți, unguri. Și*

din asta s-o dat aceea căci copiii de atunci or învățat trii limbi. Că să spunem, care or fost sârbi o trăbuit să știe românește, o trăbuit să vorbească limba ungurească căci, în care ogreadă care... aiesta am intrat, nu căpătai apă o[ri] lapte, un dărăb de pâne, dă pită, dacă nu pă limba aceea ai cerut, cine-o fost stăpănu (Bt VIIIb).

Conviețuirea populației aparținând celor două etnii se reflectă în semantismul împrumuturilor din sârbă. Unele dintre ele exprimă simbioza dintre români și sârbi, prin preluare de obiceiuri, credințe, tradiții împreună cu denumirile respective: *cesniță* s. f. „plăcintă specială pentru Anul Nou, în care, conform tradiției, se pune un ban” < srb. *česnica* „idem”: *La Anu Nou ...femeile făceau ...să numește cesniță...o plăcintă ...pe o tepsie să făcea [...] să punea un ban, cine-avea norocu să-l găsească...Cine-o fost mai dă vârstă mai...acela împărțea și acela nu știa că unde-i banu acela* (Bt VIIIb); *dodola* s. f. „ritual de invocare a ploii, paparudă” < srb. *dodola* „idem”, răspândit în Banat (Gămulescu 1974, s.v.); *gost* s. m. „musafir” < srb. *gost* „idem”, termen atestat în dacoromână, din Banat până în Oltenia (v. Gl. Olt., s.v.; Gămulescu 1974, s.v.); *zacon* „obicei, datină” < srb. *zacon* „idem”, pătruns în Banat și Transilvania (v. CADE, s.v.): *La Anu Nou era un zacon că cine ț-o intrat în casă, acela ț-o fost gostu care ț-o adus nărocu păstă tât anu* (Bt VIIIb).

1.3.2.1. Împrumuturile sârbești reprezintă, în marea lor majoritate, termeni referitori la viața materială din cadrul comunităților rurale, la natură, la profesie, la regnul animal: *cantă* s.f. „cană mare” < srb. *kanta* „idem”, atestat în Banat, Transilvania (v. DA, s.v.) și Oltenia (v. SCLR, s.v.), termen reconfirmat relativ recent pentru Banat (Gămulescu 1974, s.v.), frecvent în graiul românilor din Ungaria (B VIIIb, A VIIc, S VIIIc, M VIIIa, OP VIIb, C VIIIb); *pilari* s. m. „precupeț, negustor” (OP VIIa) < srb. *piljar* „idem”; *tutcă* s.f. „curcă” < srb. *tutka* „idem”, răspândit în Banat; *zgodî* vb. „a (se) nimeri” < srb. *zgoditi se* „idem”, de asemenea cunoscut în Banat (Gămulescu 1974, s.v.).

1.3.2.2. Pentru cele mai multe dintre împrumuturi se poate observa că, la nivelul graiurilor românești discutate, au dezvoltat s e n s u r i n o i, distincte față de etimonul sârb: *bic* s. m. < srb. *bik* „taur”, în forma de pl. *bici*, a fost atestat cu înțelesul „viței (exclusiv masculii)” (S VIIIc). Trebuie să menționăm faptul că același împrumut se regăsește în două limbi: sârbă și maghiară, ceea ce atestă caracterul conjugat al celor două influențe, dat fiind contextul social-istoric. Uneori există anumiți indici gramaticali după care putem deduce originea termenului: *bici* < srb. *bik*, *bicuțe*, dim. de la *bică* < magh. *bika*: *Am un căloc cu cocie cu tăte și am două bicuți, doi bici acolo dinapoi* (S VIIIc). Alteori însă, forma relativ identică a termenului din limbile influente face dificilă stabilirea unei singure căi de pătrundere; în consecință, se acceptă ambele posibilități: *cantă* cf. srb. *kanta*, magh. *kanta*; *jeb* cf. srb. *džep*, magh. *zseb* (Gămulescu 1974, s.v.; Tamás, EWUER, s.v.); *citov* adj. „întreg, sănătos (la minte), < srb. *citav* a fost întâlnit în formă modificată, ca și *coșcov*, *hálpov* (Mihăilă 1960, 174), cu înțelesurile 1° [despre un obiect] „întreg, bun de folosit”: *Din câte vâganuri este pă drum dă feri, n-o rămas numa unu citov* (C VII). În varianta *șitov*, cu același înțeles, împrumutul a fost atestat pentru Banat (apud Gămulescu 1974, s.v.). 2° „autentic, adevărat”: *Du-te pe calea ta, beteșigului...nu cred că ești citovă pasăre* (Hoțopan 1984b, 30); *coșară* s. f.

„coș împletit din nuiele” < srb. *košara* 1° „coș (de mărimi diferite) din nuiele” (B V, VIIb, A VIIc, S VIIc, VIIa, M VIIa, OP VIIa, Bt VIIa, CU VIIa, VIIIb): *S-o băga! înlontru cu coșara pă brâncă cum mergeau mai dămunt bătrânile* (Borza 1984b, 34). 2° „pătul din nuiele împletite” (C VIIb, VIIIb). 3° „împletitură de formă conică, din nuiele, folosită ca stup” (B VIIIb); *cotarcă* „hambar” < srb. *kotarka* „idem” (Gămulescu 1974, s.v.), în afara acestei accepții (Bt VIIa, CU VIIIb), a dezvoltat una nouă, subsecventă: „coș din nuiele”(Bt VIIa, VIIa, CU Va, VIIa); *lebenișe* s.f. pl., cu modificare de formă prin disimilare (cf. srb. *lubenica, ljubenica* „pepene verde”), a fost adoptat și cu specializare de sens 1° „dovlecei” (OP VIIa). 2° [p. ext.] „culturi cu l e b e n i ș e 1°” (M VIIa); *poneavă* s. f.< srb. *ponjava* „pătură, scoartă”, răspândit cu acest sens în Banat și în sudul Transilvaniei (Gămulescu 1974, s.v.), a fost înregistrat cu următorul semantism 1° „bucată mare de sac gros pusă pe podul carului la transportarea cerealelor” (B VIIb). 2° pl. *poneve* „țoale” (M VIIIb). 3° pl. „prelate”: *S-o fărbut ponevile pă mașinile dă la Rusia, așa pă camioane* (CU VIIa). 4° [la seră] ~ *de făulie*, ~ *de nailon* „învelitoare de plastic; folie” (S VIIIc); *tarisfat* s. m. < srb. *starisvat* „om care conduce nunta, vornic”, atestat pentru Banat (Gămulescu 1974, s.v.), tot în varianta fonetică redusă, *taresfat*, desemnează, în cadrul nunții, „însoțitorul principal, martorul miresei” (Bt VIIIb).

Parte dintre împrumuturile din sârbă, în graiurile românești au fost deviate ca sens, dar în cadrul aceleiași sfere semantice: *dăcă* < srb. *dica* „fală, orgoliu” a dobândit înțelesul „capriciu, toană, încăpățănare”: *Am neamuri dă la România și umblă la noi d-aici din România de la Pecica și dă la Arad și [soția] d-atunci o învățat. Nainte dă ceea n-o vrut să învețe românește, n-o vrut. Așa-s sârbii aștia oleacă căm cu dăcă* (Bt VIIa). Împrumutul, ca și derivatul său, au fost atestate în Crișana, tot cu deviere de sens: *dăcos* „cu dăcă, care poartă pică, țâfnos” (Teaha 1961, 107); *ucunoc*, ca derivat pe teren românesc de la radicalul *unuc* (< srb. *unuk* „nepot”) cu sufixul -oc > **unucoc*, modificat prin metateză (*ucunoc*), desemnează, între diferitele categorii de nepoți, pe aceea de *strănepot*, făcând mai clară opoziția *nepot / strănepot*, prin formă.

1.3.2.3. Ca dovadă a adaptării definitive la sistemul lingvistic al graiului, unele dintre împrumuturi au dezvoltat *f a m i l i i l e x i c a l e*: de la *daică* s.f. < srb. *dajka* „mamă” (Gămulescu 1974, s.v.) s-a creat verbul *dăici* „a îngriji un copil mic orfan, rămas fără mamă”: *O fost nevastă care o avut prunc micuț și-o murit ea și soacră-sa l-o dăicit* (C – Borbély 1993, 82); *goști* „a petrece ca *g o ș t i* 2°” (în graiul local *gost* figurează cu două înțelesuri 1° „musafir”. 2° „nuntaș”). D. Gămulescu consideră verbul un împrumut < cf. srb. *gostiti (se)*, întrucât în dacoromână a fost atestat *a (se) gosta*, ca derivat. Este adevărat că verbul românesc se explică satisfăcător prin etimon sârb, dar, în același timp, nu putem exclude nici posibilitatea creării acestuia, la nivelul graiurilor românești, cu atât mai mult cu cât există un alt derivat, de la același radical, *goștoaie* „musafiră” (Bt VIIa).

Alte derivate au fost refăcute în graiuri prin schimbare de sufix: *miserniță* „măcelărie” (M VII) < srb. *mesarnica* „idem” a devenit *meserie* (Bt VIIb), poate sub influența altor termeni sinonimi: *căsăpie* (cf. Gămulescu 1974, s.v.) < *casap*, chiar *măcelărie*, deoarece în graiuri a fost atestat *măcelari* (CU VIIa).

1.3.2.4. O serie interesantă de împrumuturi o reprezintă **calcurile** de structură integrale (Hristea 1968, 160) după model sârb: *deloc* adv. „imediat, pe loc”, aproape general: *Să nu ieșiți că dăloc își îngheța* (S VIIIc), după structura *smesta* < prep. s. „de (pe)” + *mesto* „loc” (Gămulescu 1974, s.v.); *mânezi* „a doua zi (fără raportare la astăzi)” (Bt VIIIa), creat din elemente românești după compusul *sutradan* „idem” < *sutra* „mâine” + *dan* „zi” (Gămulescu 1974, s.v.).

1.3.2.5. O mențiune specială se impune pentru elementele de origine turcă, mediate de limba sârbă. Semnalate de L. Șăineanu (IO, 80–84), pentru modul lor de pătrundere în Banat, și acceptate ulterior ca o grupă distinctă, atât între împrumuturile sârbești propriu-zise, cât și între cele turcești (Petrovici, *O seamă de sârbisme în Banat*, DR, III, 1929–1930, p. 336–369; Coteanu 1961, 97; Mării 1968, 15–105), rediscutate prin susținerea aceluiași punct de vedere, cu argumente multiple (fonetice, de accent, de adaptare morfologică, semantice, de ordin geografic) (Gămulescu 1974, 63), cuvintele turcești prin mijlocire sârbă (uneori chiar și maghiară), în aria vestică, reprezintă o problemă soluționată, întrucât „în Banat nu a putut fi identificat nici măcar un singur împrumut cu trăsături specifice limbii turce sau vreun «turcism» care să nu poată fi explicat prin sârbocroată” (*ibid.*).

Situația expusă pentru Banat poate fi extinsă și asupra graiurilor românești din estul Ungarici, unde, pe aceeași cale, au pătruns, de asemenea, elemente lexicale turcești. Aproape toate reprezintă regionalisme, cu o singură excepție: *căfă* s. f. „cafea”, răspândit în tot Banatul și în sud-vestul Transilvaniei < srb. *káfa* „idem”, deosebindu-se prin accentul cuvântului slav de termenul din limba standard; *diván* s. n. „conversație, taifas” (Bt VIIa) < srb. *divan* „idem” < tc. *divan*; *diváni* „a sta de vorbă”, cunoscut în Banat și în Transilvania < srb. *divaniti* sau < rom. *divan* (Gămulescu 1974, s.v.); *duhán* s. m. „tutun” < srb. *duhan* < tc. *duhan*: *Cu un cuțit cu care tăia duhan, cu cuțitu cela o tăiat broasca* (Borza 1984c, 12); *duhăni* „a fuma” (C VIIIa), cu var. *dohăni* (CU VIIa), reprezintă fie un derivat românesc, fie tot împrumut, cf. srb. *duhaniti se* (Gămulescu 1974, s.v.); *jeb* s. n. „buzunar” (C VIIIa, Bt VIIa, VIIIa) < srb. *džep* < tc. *cep*: *Mireasa o avut o zădiușă cu jeb mare, cine-o vrut tot acolo i-o pus pengăi* (Bt VIIa); *ortac* s. m. „tovarăș, camarad” (A VIIIa, OP VIIa) < srb. *ortak* „idem” < tc. *ortak*; cuvântul a dezvoltat forma corespunzătoare de feminin *ortacă* (OP VIIa), var. *hortac*, pl. *hortáci* (S VIIIa), precum și verbul (*în*)*hortáci*: *Am avut al treilea prunc, ala s-o hortăcit cu pruncu la bătrân-aceea* (S – Ann., 136). *D-apoi, bărbatul meu îi din Rămânia. Eu am avut un frate, or vinit mai mulți ficiori la joc la Micherechi și s-or înhortăcit cu frate-meu* (Hoțopan 1996, 256); *paivan* s. n., cu var. *poiván* s. n. (M VIIIa) „funie” (M VIIIa, Bt VIIIb) < srb. *pojvan* „idem” < tc. *pajvant*: *Fune noi zăcem, paivan câte ea* (M VIIIa); *pecmez* s. n. „magiun” (Bt VIIb), cu varianta *pegmez* (CU VI, VIIc) < srb. *pekmez* „idem” < tc. *pekmez*; *podrum* „beci” (Bt VIIIa) < srb. *podrum* „idem” < tc. *podrum*: *Acolo o fost necuratu, că zicea că tătă sara închidea ușa la podrum și pă dimineața o fost în lături* (Borza 1984b, 27); *săjac* s. n. „pirostrie” (Bt VIIa) < srb. *sadžak* < tc. *sac ajak*; *zănat* < srb. *zanat* „meserie, meșteșug” < tc. *sanat*, întâlnit în graiurile românești cu înțelesul „obicei, deprindere”: *În tăt satul, zănatul* (Bt VIIa).

1.3.2.6. În sfârșit, trebuie să menționăm și împrumuturile germane mijlocite de aceeași limbă, cum sunt: *crofnă* „gogoasă” (Bt VIIa) < srb. *krofna* < germ. *Krapfen*; *paor* „țaran” (CU VIIa, B VIIa, VIIIa, CU VIIa, b), atestat pentru Banat < srb. *paor* (Gămulescu 1974, s.v.) < germ. *Bauer*; *figlă* „cărămidă” (Bt VIIIb) < srb. *cigla* < germ. *Ziegel*.

1.3.3. Influența germană s-a exercitat asupra graiurilor românești din Ungaria, ca și asupra celorlalte graiuri din Transilvania, pe cale administrativ-culturală, în perioada de dominație a imperiului austro-ungar. Multe dintre împrumuturile germane au fost mediate de limba maghiară (v. *supra* sub 1.3.1.) sau de limba sârbă (v. *supra* sub 1.3.2.).

Majoritatea împrumuturilor germane fac parte din domeniul vieții materiale: *dunst* „baie de aburi” < germ. *Dunst*; *farbă* „vopsea” (Bt VIIIb, CU VIIa), pl. *fărburi* (Bt VIIIb) < germ. *Farbe*; *fărbui* „a vopsi” (CU Vb, VIIa, b, Bt VIIa, VIIIb) reprezintă, probabil, un derivat românesc din *farbă* + *-ui*, ca și *dunstui* „a steriliza conservele prin fierbere în d u n s t” (J VIIb), derivat cu același sufix; *părădaisă* „pătălăgică roșie” (Bt VIIa), cu varianta *părădăi* (CU VI) < germ. *Paradeiss*; *zodă* „sodă (caustică)” (B v) < germ. *Soda*; *zupă* „supă” (S VIIc) < germ. *Suppe*.

Unii dintre termenii împrumutați s-au îmbogățit semantic: forma de plural a lui *dunst* („abur”), *dunsturi*, a fost atestată cu sensul „compoturi sterilizate prin fierbere în baia de aburi” (Bt VIIb), iar derivatul *dunstuit*, în compusul ~ *rece* înseamnă „sterilizare a conservelor prin învelirea borcanelor fierbinți pentru a le proteja împotriva răcirii bruște” (J VIIIa).

1.3.4. Ca o consecință evidentă a influențelor străine, exercitate asupra graiurilor amintite, menționăm și dezvoltarea sinonimiei. Cuplurile sinonimice sunt constituite din astfel de împrumuturi: *acaț* < magh. *ákáz/ băgran* < srb. *bagrin* „salcâm”; *bădic* < magh. *bádik/ pleu* < germ. *Blech* „tablă” sau dintr-un cuvânt moștenit din latină și un împrumut ulterior: *fune* < lat. *funis/ paivan* < srb. *pojvan* „funie”. Interesant este faptul că vorbitorii stăpânesc deplin sistemul sinonimelor: *Fune*, noi *zicem paivan căă ea* (M VIIIa). Sinonimele pot apărea și în serii mai ample: *acoperămint/ coperiș/ teteu*; *farbă/ feștele/ vopseală*; *henteș/ măcelari/ mesaroș*; *inaș/ sclugă/ serv*. Serii sinonimice succesive s-au organizat din diverse categorii morfologice: substantiv (*bai/ betesug/ bolnăvie/ bolnăvire*), adverb (*abunăseamă/ bistoș/ bistoșon/ doară/ perse*), conjuncție (*chiar că/ batăr/ macar/ meghiș/ pedig/ tot*) ș.a.

1.4. Influențele străine, exercitate asupra graiurilor românești din Ungaria, au contribuit la conturarea profilului dialectal al acestora. Latura conservatoare, recunoscută sub raport lexical, menținută constant, dublată, în simetrie, de o altă latură, inovatoare, evidentă în semantismul elementelor moștenite, al împrumuturilor, al creațiilor proprii, se completează, pe de o parte, prin latura regionalismelor constând din elemente provenite din maghiară, sârbă, germană și, pe de altă parte, din elemente neologice. Oricât ar părea de ciudat, graiurile comentate dovedesc o mare permeabilitate față de neologisme, deși accesul acestora a fost precar.

1.4.1. În vocabularul graiurilor cercetate se distinge un grup de elemente de tip neologic, în majoritatea lor covârșitoare, de origine latină. Acestea nu constituie

o categorie unitară în ce privește epoca penetrării în lexicul dialectal, ci în privința căii de acces și totodată de fixare. Nu pot fi considerate împrumuturi livești, pentru că nu au parvenit nemijlocit prin studiu, prin instrucție, ci au fost mediate și induse masei de vorbitori de către Biserică. Deoarece ele marchează vorbirea localnicilor fără să se armonizeze întru totul cu celelalte elemente ale lexicului uzual, le-am numit *c u l t i s m e*¹⁰ (având în vedere sursa generatoare) *l a t i n e* (pentru originea lor).

În general, în spațiul românesc de dincolo de Carpați, rolul Bisericii a fost fundamental, nu numai ca factor de coeziune a etniei românești, ci și ca factor de cultură, de modelare spirituală și comportamentală a enoriașilor. După cum s-a observat, în acest sens, „Biserica Ortodoxă Română a dat cadrul legal pentru orice inițiativă, acțiune culturală, chiar dacă nu biserica a fost inițiatorul” (Csobai 1998, 82), deoarece „credința ortodoxă a însemnat, de fapt, existența românească sub pavăza acesteia” (*ibid.*). *Eu de când am fost dă patru ani, mă prindea tata de mână...și tata meu în douăzeci și cinci de ai o fost titor la biserică: titor mic și titor mare și prejbiter, că nu puteai fi prejbiter în comitet dacă nu erai în cinci ani. După aceea te alejea dă membru, dă titor mare o dă titor mic* (A VIIIa). Neologismele mai mult sau mai puțin corupte: *titor* < *ctitor* „curator, epitrop”, *membru*, *prejbiter* < *prezbiter* au fost însușite în activitatea desfășurată în cadrul bisericii, unii dintre enoriași fiind cooptați în administrarea acesteia: *El o fost președintele bisericii, da dâr aceea pă mine m-or ales dă diac. Eu le-am mulțumit la comitet, că știi că o biserică are comitet, și comitetu o fost strâns acolo tot, și-o votat pă mine. Și eu apoi, după ce-o trecut alejere, le-am mulțumit* (Hoțopan 1982, 25).

În spațiul amintit, autoritatea instituției și a slujitorilor ei a fost deasupra oricărei discuții. Credem că nu întâmplător în graiurile de dincolo de arcu Carpat (intra și extra, către nord-vest), formula de apelare a preotului (în vorbirea directă și indirectă) a devenit aproape un șablon lexical: *domnu părinte* (mai rar, *domnu popa*): *Slujba botezului nu să face la altar, ce este un altu loc pentru lucru d-aista. Nănașa ține pruncuțu în brață și să întoarce cu spatele câtă domnu părinte. Domnu [părinte] întreabă: „lapezi-l dă satană?” Asta întrebare și răspuns să zice dă trei ori. Apoi iară întreabă domnu părinte: „lăpădatu-l-ai de satană?” Nănașa: „lăpădat!” Asta iară dă trii ori. Apoi nănașa să întoarce câtă domnu părinte. Pune pă micuț pă masă și îl dăsfăce din perină. Domnu popa o întreabă pă nănașă cum să-l cheme pă micuț* (M – Petrușan, 23). *Apăi, la miazăza, mere cu dom părinte [la capela mortuară], apăi sântem niște muieri, câte zece muieri, apăi le ajutăm cantorului și cânte și când îl pun în groapă iară zicem hora mortului* (A VIIc). În povestire, celor doi slujitori ai bisericii, ierarhic în poziții diferite, li se acordă apelative diferite: *dom părinte, cantor*.

Biserica, prin mijlocirea preotului, s-a preocupat de viața enoriașilor în toate etapele ei. La sugestia acesteia, în vederea căsătoriei, tinerii erau propuși unul altuia de către persoane vârstnice, oarecum specializate, a căror activitate, în circumstanța respectivă, a fost desemnată printr-un termen neologic *a comanda*,

¹⁰ Pentru accepția termenului, v. *Dicționar de neologisme* de Florin Marcu și Constant Maneca, 1978, s.v. 3.

corupt din *a recomanda*: *D-apu da, erau muieri care comandau. Bătrâne erau care mereau de la o familie la alta. No-apu-amu, dacă o avut o nepoată spunând, o muieră bătrână o avut o nepoată, nu vinea la ea fecior. „Mă duc și văd că ce-i pe acolo”. Aște n-o fo plătite, num-așa neamuri, așa aduceau laolaltă pruncii (Hoțopan 1996, 257). Io înainte de ce m-aș fi măritat cu Feru, nu l-am cunoscut pă el [...] Numa ne-or comandat unu la altu. Am învățat la sora lui dă săbăiță, ceea i-o scris lui carte și așa o știut el dă mine. Apu și eu ar fi trăbuit să scriu numa-n numele meu i-o scris o verișană (ibid.). Această practică a dus la conturarea unui obicei: *comanda* „recomandarea” sau *comandatul* „recomandatul”: *Cu comanda așa o fost. Și zăc cum am fost și eu cu găzdoaia mea. O fost unchiu Ioșcă...o fost mult slugă la Floare...Nu m-am gândit eu la ea, c-o fost dă gazdă pângă mine...Unchiu Ioșcă m-o comandat, el o zăs că fatu aceea-i bine, dacă o aș lua, ar veni după mine și tâte (ibid.). Fost-o suca comandatului... Știi o fo neam dincoace și neam dincolo ...i-o-ntolocat neamurile (ibid.).**

Dacă pentru verbul *comanda*, separat prin falsă tăietură din *re/comanda*, am beneficiat de texte care să releve modalitatea de preluare, fixare și specializare a termenului neologic, pentru o împrejurare anume, în cazul celorlalte elemente nu dispunem decât de contexte minime care atestă existența lor în lexicul dialectal: *abzice* „a da declarație de renunțare, a renunța” < lat. *abdico*, inserat în *Dicționarul de neologisme* (1978) de către autori (Florin Marcu și Constant Maneca) ca împrumut „rar” pentru varianta standard, în graiurile comentate se întâlnește la o informatoare din Bătania. Forma corectă de reproducere a neologismului relevă reactivarea acestuia, ca termen însușit prin Biserică, fiind atestat și în alte puncte din aria nord-vestică (Maramureșul de dincolo de Tisa), în variantă populară, *azice*: *Am văzut că nu mi-e bine aiesta servici, m-am uzâs dă el hăt* (Gl. Bas., s.v.).

Frecventarea bisericii creează cadrul propice de însușire a cuvintelor noi, deoarece, în afara îndatoririlor strict religioase, preotul oferă și explicații lingvistice: *Se mai întâmplă cazuri în care mai scap, și chiar destul de des, cuvinte noi pe care ei nu le-or auzit. Atunci îndată mă corectez și-mi dau seama că cuvântul respectiv ar trebui să-l explic, practic chiar și etimologic. În eventualitatea în care se simte o neînțelegere de felul acesta în vorbire, automat mă corectez eu, sau în cazul în care sânt întrebat, normal că dau explicația sensului mai pe larg și pe înțelesul necesar* (M – Borbély 2000, 187). Faptul relatat se petrece în prezent, preotul paroh fiind originar din România. Bănuim însă că procedeul se înscrie într-o practică a locului. Pentru *a grătula* „a felicita” (CU VIIc) nu ar trebui să omitem aportul limbii germane și autoritatea acesteia până într-o anumită epocă, fiind vorba de un etimon latin, mediat de aceasta, *gratulari* > *gratulieren*; *serv* „slugă” < lat. *servus*, de altfel cu o largă circulație în Transilvania, înregistrat de Dumitru Șandru (*Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. VI. District de Năsăud (Nord-Est de la Transylvaie)*, în BL, VI, 1938, p 215) în Năsăud (*Am avut doi servi, doi slujii*), este uzual în lexicul românilor din Ungaria: *Când cineva este pe moarte este chemat preotul, servul lui Dumnezeu să-l dczleje dă sub păcate* (Hoțopan 1982, 4). *Stăpânul meu, când am fost serv la el* (C VIIIb). Termenul se întâlnește și astăzi în predica religioasă: *Ai grijă de servii tăi, Doamne* (M – Borbély

2000, 193); *su(b)scrie* (refl.) „a pune semnătura; a se semna” < lat. *subscribere*: [Rușii] *o zâs că...dacă m-oi suscrie su...piporuușu cela ca să rămân acolo la ei ca grejdan, ca rus...dăloc mă lasă liber* (S VIIIc). *Fiți așa de buni și veniți și vă suscrieți că noi vrem să ne cununăm* (Hoțopan 1996, 278).

Cele câteva exemple prezentate fac parte din seria unor neologisme percutante pentru o anumită epocă (împrumuturi culte, calcuri după latină sau franceză operate de cărturarii latiniști transilvăneni), dar, în momentul de față, învechite, așa după cum atestă dicționarele unde figurează cu diverse restricții: „rar” (*abzice, serv*), „învechit” (*subscrie*).

Există însă o altă categorie care grupează neologisme mai recente în raport cu cele discutate mai sus, față de care graiurile românești din Ungaria prezintă o receptivitate remarcabilă. Aportul bisericii, ca element fundamental de întreținere a limbii materne, prin frecvența regulată și conștiincioasă în cadrul serviciului religios, rămâne c o n s t a n t, chiar și atunci când este vorba de alte culte, în afara ortodoxiei. Latura pozitivă a acestora, din punct de vedere lingvistic, constă în desfășurarea prelegerilor în limba maternă, prestate, într-un mod programat, organizat de către un pastor din România: „Aceste programe religioase se fac în limba română. Fiecare membru are cărți de cântări și de poezii religioase aduse din România. Citirea, zi cu zi, a acestor texte religioase influențează în mod pozitiv menținerea limbii române” (M – Borbély 2000, 190). Printr-un astfel de „canal cultural” îngust, la care adăugăm și posibilitatea de a urmări emisiunile posturilor naționale de radio și televiziune (cf. *Asară m-am uitat la actualități* – M VIIIb) și de a vizita „neamurile din România”, graiurile sunt conectate la trunchiul comun al limbii române, de unde absorb elemente lexicale neologice ca unități distincte: *colectivă* „gospodărie agricolă colectivă” (S VI, VIIc, VIIIa,c, M VII, OP V, CU VI, VIIb,c, VIIIb), pl. articulat *colectivele* (CU VIIIb); *sărvici* „loc de muncă”: *După ce se lasă soarele, mereu ud sau dimineața, în zori, până nu vii la sărvici* (J VI) sau în sintagme: *Cuperișurile iestea o fost o problemă* (Bt VIIIb). *În sat toată lumea își producea alimentele necesare* (Garami 2003, 34). [Conservatul prin congelare] *vara este foarte practic, nu trebuie să dai bani pe ciuperci* (J VIIIa). *Cum și spui? Asta-i limba și asta-i natural* [s-o vorbim] (M – Borbély 2000, 181). *Sunt modernă, draga mea* (Bt VIIa). *Nu știi pontoșon cum să spune în ungurește, nu știi exact* (Bt VIIIb). Unii termeni neologici poartă amprenta locală din punctul de vedere al accentului: *cultivător* „mașină agricolă” (Bt VIIIa); *democrația* (C VIIb), *predicător* (S VIIIc), sub aspect fonetic: *proșente* (S VIIIc), *penzie* (S VIIIc) sau frazeologic: *sântem în penzie* (C V); *mere în ~* (B VIIIa, A VIIIa); *am venit în ~* (S VIIIb, Bt VIIIa).

Uneori cuvintele noi sunt adaptate la sistemul fonetic al graiului: *congelători* (CU VIIa); *rămoarcă* (M VIIIb); *teritori* (Bt. VIIb) sau sunt preluate în forme aproximative: *cosmechitește, se ~* (CU VIIIa); *fridiger* (A VIIc); *a telefoni* (OP VIIa); *telegram* (A VIIc); *televizior* (S sil.) (S VIIa, Bt VIIa); *televizeu* (A VIIa). Uneori sunt recreate, precum: *mă nervesc, nervală* (S VIIIc): *Vai, bădiță, ce-i cu tine/ De nu mai vii pe la mine,/ Tot aștept și mă nervesc/ Și tu nu te mai ivești* (C – Texte 100), fapt firesc, de altfel, pentru vorbitori lipsiți de sprijinul școlii în limba maternă și de prestigiul variantei literare.

În ciuda acestui impediment, elementele lexicale noi au pătruns și s-au fixat în vocabularul dialectal uzual. Asimilarea și apropierea acestora se reflectă în asocierea firească dintre neologism/arhaism/regionalism, normală pentru vorbitorul de grai, șocantă pentru specialist prin intersectarea de planuri: diacronic, sincron. Comunicarea cotidiană frapează prin combinații inedite dintre unități lexicale din epoci diferite, unele proprii istoriei limbii și altele epocii contemporane sau dintre lexeme aparținând unor paliere lingvistice distincte: de o parte, graiurile, de cealaltă, varianta literară a limbii: *Nu prea am vreme și stau ore întregi lângă șpor* (Garami 2003, 32). *Noi, copiii nu ne zdrobeam de problema Verjunii* (*ibidem*, 45). *Eu am născut tare greu, moașa m-o făcut masaj la doabă, m-o pus pă doabă ștergar ud cu apă caldă* (S – Borza 2001a, 52). *Eu-s încă tânără, nu știu rându căsii cum se conduce* (OP – Purdi, 45). *Nu-i rău, numa o muiere bună ar trebui care să-l conducă* (J VIIb). *O trăbuit să se prezinte la asta dă la care o dus laptele* (Martin 1989, 26). *Bace Gală o știut zice la higyede, o fost super!* (Hoțopan 2003, 207). *Vaca mea gândeai că-i căpitan, așa o fost dă faună, da n-o mai avut lapte.* (Martin 1989, 23). *Vaca era bolnavă, dar nu știa nimeni. A trebuit tăiată. Cum a constatat medicul veterinar, vaca a avut antrax. Tata s-o infectat, cum o suflat vaca pă el când i-o tăiat grumazu* (Garami 2003, 49). *Grijesc și amu tradițiile cele de demult* (Borbély 2002, 52). *Facem compoturi și acrele [= murături], turtim porc, facem scoacă* (Garami 2003, 38).

Potențialul de asimilare a neologismelor poate fi apreciat și după infiltrarea acestora în textele oarecum pietrificate ale unor specii folclorice în versuri, unele dintre ele, cum sunt descântecele, foarte puțin „deschise” inovațiilor lexicale: *El și treacă curat și luminat/ Ca Dumnezeu cum l-o dat / Nici on bai n-o avut, Nici on bai și n-aibe / Din ceasul și din minuta asta* (Garami 2002, 48); altele mai receptive (strigăturile): *Socăciță de la oale, / Dvie-ți Dumnezo cereale / Și noroc și sănătate / Și poți ferbe-n altă parte* (Gurzău-Czeglédi 2002, 23). *Mireasa-i a junelui, / Cinste-i a nănașului, / Nănașu-i onoare mare, / Noauă voie bună tare* (Frătean 2000, 305).

1.4.2. În afară de capacitatea de a recepta și asimila neologismele, ca elemente necesare în evoluția unui idiom, este momentul să remarcăm o altă valență a graiurilor respective: calitatea de a s u p l i n i termenul nou prin mijloace proprii, atunci când obiectul a penetrat în universul rural fără nume, în absența variantei culte tutelare: *bătă cârnă* „baston” (CU VIIIId); *casă cârnă* „casă în formă de L (cu două camere la stradă)” (Borza 1992, 42); compusului neologic *pom fructifer* graiurile discutate i-au premers prin structuri proprii: *pomi de roadă* (Bt VIIa), atestat la Sadoveanu (v. DLR, s.v. *rod*); *pomi de legume* (Bt VIIa); *pomi de corobețe* (CU VI). Ultimele două formații conțin determinanți specifici prin semantism (legumă „fructă”), prin calitatea de derivat propriu graiurilor (*corobețe*, cf. *coroabă*, v. DA, s.v.). De altfel, în vocabularul dialectal au existat termeni compuși pentru care limba standard a selectat structuri neologice: *cocie de jele*, alcătuit din regionalismul *cocie* „căruță” < magh. *cocsi* și determinantul *jele*, variantă locală pentru *jale* < v. sl. *žalĭ*, cu sensul învechit „doliu” (v. *Lexiconul de la Buda*), se întâlnește ca termen corespunzător pentru *car mortuar*. *Dac-o fost mai departe [cimitirul] o cu cocie, o cu de-ast cocie, cocle de jele l-or dus* (Borbély 1990, 92).

1.5. Cuvinte c o m u n e cu aria nord-vestică.

1.5.1. Foarte multe dintre elementele lexicale identificate în corpusul de texte sunt comune în principal cu Transilvania, în numeroase cazuri aria lor cuprinzând și Maramureșul, Moldova sau și Banatul, chiar Oltenia. Dintre termenii, de altfel, cu origini diverse, răspândiți cu precădere în aria nord-vestică, am selectat următorii:

ai „usturoi” < lat. *alium*, cu multe atestări (B VIIIa, A VIIc, JVIIa, OP VIIa, b, Bt VIIa, CU VIIa, b, VIIIb): *Tistulea ai și-l zdrobea bine-bine până ce era ca praiu* (Martin 2003, 119).

bănuî „a regreta” < magh. *banni* (C VIIIa): *Și voi frații mei iubiți./ Care mult mă bănuîți./ Vă sărut pe fiecare* (Gurzău-Czegliđi 2002, 19). *Draga mea, măicușă mea./ Rău îmi bănuî după ea* (Marc 1982, 14). *Dacă lacrimile cad pe obrazul mortului înseamnă că mortul își bănuie după lumea asta* (Botea 1983, 43).

beteag „bolnav” < magh. *béteg* (A VIIc, S VIIIc, J VIIb, OP VIIa, CU VIIIb), f. *beteagă* (A VIIc, S VIIIc, OP VIIa, CU V), m. pl. *betegi* (A VIIc, S VIIa): *A meu om o murit acasă...nu multă vreme o fost beteag* (OP VIIa).

cânta „a jeli, a boci” < lat. *cantare* (Bt VIIa): *Să strâng neamurile, pă cum aud dă jele, să pun și șadă pă scaun tăt roată după mort. Cine vrea să cântă după el* (Marc 1982, 13). *Când îi ziua morșilor să duce sara lumine [la t e m e t e u] și să cântă* (*ibidem*, 21).

copârșeu „sicriu” < magh. *koporsó* (A VIIa, c, S VIIIa, OP VIIa, CU VI), pl. art. *copârșeuăle* (A VIIa): *Să duce mortu în casa cea mare...un neam mere după copârșeu, altu și vorovască cu popa* (Marc 1982, 13). *Până ține sfeștania să dă altan, păstă copârșeu, colacii în străiți* (*ibidem*, 19).

gândit part. de la *gândi* < *gând* +i (cu înțeles activ) „care gândește, chibzuit”: *Bace-to Toader o zăs că el numa așa o muri hodinit dacă i-a face la nepotu aista casă, că tata la nepotu aista o cam băut și n-o fost așa gândit cum am fost noi* (Hoțopan, A. 2003, 54).

la „a spăla” < lat. *lavare*, atestat în două compuse pe baza supinului *mai de lăut*, *scaun de lăut* „accesorii necesare spălatului la râu”: [Înainte de melițat] *cânepa o batem bine c-un mai de lăut* (M VII). *Tortul era transportat cu căruțele [la râu], precum și scaunele de lăut* (Garami 2000, 15).

lesne „ieftin” < bg. *lesno*, notat de Densusianu (Hațeg, Glosar s.v.): *Stătea chișbirău în capătu ulișilor și spunea în gura mare la muieri și la oameni că este carne lesne și în cinste* (Hoțopan, A. 2002, 52). Locuțiunea în *cinste* „gratuit” este, de asemenea, specifică ariei nord-vestice (v. DA, s.v., cu atestări din opera lui I. Pop-Reteganul și I.I. Țiplea): *Dumneata aște [textele pentru h o r a m o r t u l u i] în cinste le faci o își plătesc* (Hoțopan 1982, 25).

lumină „lumânare” < lat. *lumen* (A VIIc, OP VIIa, CU VI), pl. *lumine* (S VIIc, CU VIIc): *Lângă el [mort] îi pus clopu și lumină înt-on sfeșnic dă la biserică* (Marc 1982, 13).

miere „zahăr” < lat. *mel* (CU V, VI, VIIa, VIIIa, c), cu un sens diferit, specializat pentru plural: *mieruri* „dulciuri” (CU VIIIb) și un compus nou, *miere de stup* (Marc 1982, 13), de altfel explicabil, pentru a preîntâmpina confuzia (cf. *miere de albine* din graiurile moldovenești).

mulțami < (la)mulți ani „a exprima o urare, a ura”, păstrând sensul etimologic: *În ziua de Anul Nou [...] băieții în vârstă de 10-12 ani umblau să ureze un nou an fericit [...]. În fiecare sat obiceiul era denumit în felul următor: umblau pruncii a mulțami dă Anul nou [...] În ziua de Anul nou umblau a mulțami și doi, trei muzicanți. Pentru urarea cu muzica primeau bani și băutura de la stăpânul casei* (Martin 2003, 99).

(h)oare „orătării” < lat. *ovaria* (S VIIIc): *Nu tăia din hoară până ce-i slujbă că toate ț-or muri* (Nicula 2001, 28).

porunci „a trimite vorbă” < sl. *porunčiti* (atestat în Todoran, Vâlcele, în Lexic reg. I, p. 9, pentru Baia Mare, cu același sens) apare în zona cercetată: *La două săptămâni îmi poruncește că vaca-i de vândut* (Martin 1989, 28).

rugare „cerere, petiție” < lat. *rogare*: *Ar fi trebuită să-l ducă [la armată], da am făcut rugare ca să rămâie* (Bt VIIa).

zbea „a absorbi” < lat. *exhibere*, considerat „înv. și reg.” în dicționare (v. DLR, s.v.), în trecut cu o arie, probabil, mult mai largă (este atestat în *Biblia de la București*, v. DLR, s.v.), în prezent cu cele mai multe atestări din Transilvania de nord-vest (v. *Materiale și cercetări dialectale*, I, 1960, p. 103, 272): [Am copt plăcinta de c r o a m p e] *în unsoare am sucuit, am și oloi da...uleiu-ăla tot așa rămâne oarecum...nu să zbea așa bine* (B V).

1.5.2. Cuvinte p r o p r i i graiurilor din Crișana.

Studiile asupra graiurilor crișene au relevat o serie de termeni care contribuie la i n d i v i d u a l i z a r e a acestor variante teritoriale. În mare, este vorba despre trei categorii: a) cei mai numeroși, cuvinte de origine latină sau sensuri ale unor cuvinte de origine latină, păstrați în special sau numai în această arie, caracterizată, pe drept cuvânt, ca o arie conservatoare; b) împrumuturi din limbile învecinate (mai ales maghiară), numeric inferioare primei grupe, care, prin caracterul lor local, particularizează graiurile în raport cu celelalte ramificații ale dacoromânei; c) formații interne și termeni cu originea necunoscută, adesea, cu sensuri specifice.

Întrucât în anchetele dialectale nu s-au urmărit în mod special termenii considerați caracteristici subdialectului crișean (cf. Petrovici 1941; 1954b; Todoran 1956; 1961), ne mulțumim să-i amintim pe cei atestați întâmplător în corpusul de care dispunem.

abua-abua „nani, nani”, cunoscut și prin Transilvania și Bucovina (v. DA, s.v.), apare, evident, tot într-un cântec de leagăn: *Dormi, dormi, puiul mamei,/ Aaa, aaa doarme, doarme micuța,/ Abu, abu, abua,/ Abua, abua* (Borza 2001, 61). Interjecția-refren a dezvoltat o formă verbală: *Nani, nani, puiul mamei,/ D-abua-te, d-abua/ Că mama te-a legăna* (Frătean 1996, 201). B.P. Hasdeu, pe baza unui text din Șomcuta Mare (*Abuă-te cu mama/ Că mama te-a legăna,/ Culcă-te tu pititel/ Și te scoală mâni la ziua*), observase că „*abua* figurează ca și când ar fi un verb «a se abuă = a adormi»” (HEM, I, 100).

În aceeași calitate, termenul se întâlnește într-un alt text folcloric din Transilvania: *Culcă, culcă și te-abuă/ Până mâne-n albă ziua/ Că ție tata ți-a face/ Legănel de păltinel* (I.G. Bibicescu, *Poesii populare din Transilvania*, 1893, p. 280).

bolând „nebun” < magh. *bolond* (Tamás, EWUER, s.v.) a fost întâlnit în varianta *bolund* (C VIIIb).

brâncă, termen general (v. *supra* sub 1.1.3; 1.2.2.1.).

ciont „os” < magh. *csont* (Tamás, EWUER, s.v.) (OP VIIa, Bt VIIa), pl. *cioante* (A VIIa, S VIIIb, OP VIIb, C VIIIa, Bt VIIb): *M-am adus aminte de mama mea, Dumnezeu s-o hodinească și cioantele ei* (S VIIIc). *Cine joacă-n postu mare/ Pice-i piele de pe nare/ Și rămâie ciontu gol/ Ca și multe de topor* (Nicula 1999, 35). Termenul este general. Totuși, într-un descântec, specie folclorică cu totul specială ca mod de conservare și transmitere („Ca să aibă leac, descântecul trebuie să-l furi: tragi cu urechea când baba descântă și-l înveți prin « furarea șoaptelor » numai câte o frântură din el [...]. Descântecul nu trebuie spus nimănui, căci astfel își pierde leacul”, Candrea 1944, 23), alături de ciont, apare și cuvântul din limba standard: *N-o știu descânta./ Ce-o știu semăna:/ Os cu os, ciont cu ciont, vână cu vână./ Sânge cu sânge, carne cu carne, piele cu piele* (Garami 2003, 48). *Să-ți ajungă os pe os/ Cioantele prin pat în jos* (v. DA, s.v.). Așa cum se afirmă în DA, probabil că *os*, ca termen moștenit, a reprezentat, pentru început, o arie unitară. Abia mai târziu a fost concurat de împrumutul maghiar, în anumite zone, substituit, în majoritatea contextelor, rămânând sporadic fixat în expresii (*os pe os*) sau în specii folclorice cu circuit închis, cum sunt descântecele.

ciumurli vb. refl. „a-și strica stomacul” < magh. *csömörteni* (Tamás, EWUER, s.v. *ciumurliu*): *No, atunci oi fi hodinită că nu m-oi ciumurli da pește* (Garami 2003, 42).

cotătoare „oglinďă” < *căuta* + *-ătoare* apare consecvent într-o formă modificată, prin accident fonetic repetat (*cocotoare*): *Tu, Mihaie, da nu te-ai uitat în cocotoare* (Garami 2003, 49). *Pă tăt locu să astupă cocotorile și să opresc ceasurile și nu mai umble până după înmormântare* (Marc 1982, 13).

cuștul(u)i „a gusta, a mânca” < magh. *kóstol* (Tamás, EWUER, s.v. *cuștuli*): *Tu te lauzi că cât pește mănânci și mie nu-mi aduci nici atâta să coștolesc* (Garami 2003, 42). *Frate, ne dai și nouă? Putem coștoli? Așa colaci nici n-am văzut* (*ibidem*, 50).

făt (sfăt) „paracliser” < lat. *fetus* (A VIIa, VIIIa, S VIIb): *Moș Bace Toader a Sfătului o fost sfăt la biserică. El o umblat cu chidelnița și cu taljeru și o tras clopotu, dârt aceea or zis a Sfătului cătă pruncii lui* (Hoțopan, 2002, 55).

hori „a cânta” < *horă* (A VIIa, VIIIa, C VIIIb): *Meream la casa miresească și aduceam mireasa și să cununau, apoi horeau. Oarecând n-o fost voie și horești românește în sat* (A VIIa). *El o fost un om treaz din cap și știa hori mândru* (Hoțopan, A. 2002, 55).

iagă „sticlă (recipient)” < magh. *űveg* (A VIIc, S VIIc, Bt VIIa, VIIIb, CU VIIIa) apare și cu alte sensuri: „material din sticlă” (S VIIIb); „borcan” (B V): *Tătă viașa să sapă mormântu și să pune pene în iagă ori în pământ* (Marc 1982, 21).

ic „pană de despicat lemne” < magh. *ék* (Tamás, EWUER, s.v.) a fost înregistrat cu transfer de sens (de la instrument la obiect): *Când era înghețată tare [apa], apăi mereau și tăiau un ic acolo în Criș că și poată lua cu vederea o cu cânțale apă* (A VIIa). A fost notată, de asemenea, varianta *lic* s.n., pl. *licuri* (S VIIa).

mășini „chibrituri” apare în variantele *mășini*, *moșine* (Borbély 2000, 117), *mașină*, *moșină* și compusul *fir de moșină* „băț de chibrit”: *Dacă n-am avut în brâncă oarece, un fir dă moșină o ceva... dac-o fost în brâncă moșină atunci o fost băiet* (Borbély 1990, 88).

moimă „uimă”: *Apu pă moimă trebuie să pui carne dă vacă să-ți treacă. Moimele-s așa că să face o bubă măroacă așa ca un buboi, apu roată pângă ea așa pui mulți o făcut* (Borza 1984a, 18).

pițiga „a pișca” (S VIIc).

poplon „plapumă” (B V, A VIIa, Bt VIIa, CU Vb, VIIb) < magh. *paplan* (Tamás, EWUER, s.v.).

prunc „băiat” (A VIIb, OP VIIa), pl. *prunci* M VIIIa, OP VIIa, CU VIIIb: *Am fost [la părinți] trei prunci și două fete* (M VII). [Fiica] *are o fată ș-un prunc* (OP VIIa). *Cine naște fată în vis are neplăceri. Cine naște prunc a avea noroc* (Nicula 2000, 50). *Pruncii cu pruncii, fetele cu fetele* (Martin 2003, 163).

scopit „scuipat” < *scopi*: *Acolo în mare./ Acolo să piară/ Ca roua de soare./ Ca scopitu su picioare* (Garami 2002, 47).

șogor „cumnat” (B VIIb, A VIIc, VIIIa, S VIIIb,c, M VIIIa, OP VIIa, Bt VIIa,d, VIIIa,b) < magh. *sógor* (Tamás, EWUER, s.v.).

temeteu „cimitir” (B V, VIIIa,b, A VIIIb, S VIIb,c) < magh. *temető* (Tamás, EWUER, s.v.).

Pentru a completa lista adăugăm alți doi termeni indicați de Coteanu (1961, 111):

cocon, **cocoană** „băiat, fată” (et. nec. v. DM, DEX, s.v.) a fost întâlnit, alături de o formă diminutivală, la plural, *coconi* (Bt VIIIb), *coconici*, în colinde: „*În Vifleim am umblat/ patrusprezece mii de coconici am tăiat*” (Martin 1982, 37).

pasăre „vrabie” < lat. *passer*, *-eris* a apărut într-o formă învechită: *Mășini nici n-or cunoscut [țărani] în timpul cela. Mai târziu, ...or început, dar și-atunci foarte rar, ca paserea albă* (Bt VIIIb).

1.5.2.1. Deși graiurile prezentate conservă mulți termeni de origine latină dispăruți din celelalte variante teritoriale, totuși, unii dintre cei indicați în lucrările de specialitate (Coteanu 1961, 111; Teaha 1961, 108) nu au fost întâlniți: *săcreată*, *pedestru*, *custa*, expresia *zo te custe* etc. Probabil, dinamismul lexicului dialectal, evident în caracterul de idiom vorbit, instrument de comunicare cotidiană, unic până la o anumită dată, a determinat mutații în destinul unor termeni: *custa* „a trăi” < lat. *constare*, atestat în textele din regiunile nordice, din Moldova și din Banat, apare sporadic, ulterior, în scrierile din provinciile menționate: *Să custe în mulți ai – Varlaam. Va să custe vreme nencetată – Dosoftei, apud Pamfil 1958, 231*. După ce încă din secolul al XVI-lea cunoaște o restrângere, ca arie de circulație, *custa* nu mai apare în textele rotacizante și nici la Coresi, frecvența lui se reduce considerabil, concurat de verbul corespunzător de origine slavă, *trăi*. Chiar din secolul al XVII-lea se înregistrează construcții lexicale în care complementul intern este de origine slavă: *Acest voinic bogat cerca traiu mult să custe – Varlaam, apud Pamfil, ibidem*. În cele din urmă, aria în care se fixează *custa* pentru a supraviețui corespunde munților Apuseni și Bihorului. Majoritatea atestărilor reprezintă creații folclorice, formule fixe etc. În cea dintâi monografie a zonei, verbul apare într-un basm: *Așa între dealuri și munți custă (trăia) [n.a] un om sărac* (Frâncu, Candrea,

M, 267). În schimb, în același volum, în textul unei orații, figurează sinonimul *trăi*: *Și voi să zic iar./Ridicând acest pahar./Să trăiască nunu mare/Cu soția dumisale./Să trăiască toți mesenii./Bătrânii, tinerii junișenii (ibid., 162).*

Termenul, semnalat pentru Crișana și discutat de către N. Drăganu (DR, I, p. 308–312), E. Petrovici (DR, X, p. 354–355), I. Pătruț (*ibidem*, 361), s-a păstrat nu numai în expresia *zo te custe* < lat. *Deus te constet* (Petrovici 1954b, 8), în forme pietrificate sau în imprecășii, ci chiar cu sensul obișnuit al verbului *a trăi* (Teaha 1961, 111). Verbul nu a fost atestat la românii din Ungaria. Afirmășia are o relevanță relativă; mai întâi nu știm dacă termenul a figurat în mod cert în repertoriul lexical local, apoi corpusul de termeni reprezintă o recoltă spontană, ancheta dialectală făcându-se după metodele și principiile AFLR (Marin 1996, 41–45), fără să se urmărească o anumită secțiune a vocabularului. Totuși, în contextele de ocurență pentru *custa*, în mod constant, a apărut sinonimul de origine slavă (*trăi* < *trajati*), mai ales în regim factitiv: [De Anul Nou] *la miazănoapte, apoi ieșeau afară, descântau, horeau și se-audă păstă sat. Apoi dădeau brâncă Văsălicii și ziceau că Dumnezeu te trăiască și ne-ajungă un an nou (Hoțopan 1984b, 7). Trăiește, Doamne, cumătru./cumătru și cumătra/Și mai poată cununa/Și cu finii lăuda (Gurzău-Czégledi 2002, 18). Doamne, iartă-i pă morși și-i hodinește și ne trăiește pă noi (Martin 2003, 158).* Conform dicționarului, și verbul *trăi*, la rândul lui, reprezintă un termen „învechit și popular” ca formulă de urare. Atestat în opera lui Șincai (*Dumnezeu te trăiască pe Măria Ta*), a lui S. Fl. Marian (*Cinstite vornic de loc./Dumnezeu să te trăiască/Și graiul tot să-ți sporească*), în monografia lui Densusianu pentru Hațeg, în Glosarul lui Ciaușanu (v. DLR, s.v.), verbul supraviețuiește încă în graiurile românești din Ungaria, ca și în aria sudică a dacoromânei: *Da ce, trăi-v-ar Dumnezeu, ați mers atăta drum, atăta cale și nu vreți să mai mergeți un kilometru?* (TDM, III, 21, pct. 787). Substituția de verbe *custa* / *trăi*, în cazul în care a avut loc în realitate, sau păstrarea verbului *trăi*, cu sens învechit, reflectă dezvoltarea graiurilor prezentate în consens cu alte variante teritoriale ale dacoromânei.

1.5.2.2. Întrucât, cu foarte puține excepții, majoritatea cuvintelor stabilite ca definitorii pentru graiurile crișene au fost atestate în comunitățile românești din Ungaria, putem aprecia, pe de o parte, gradul înalt de reprezentativitate al elementelor lexicale pentru aria respectivă, pe de altă parte, înscrierea graiurilor descrise în mod organic în subdialectul crișean ca *p r e l u n g i r i* ale acestuia. În același timp, trebuie să remarcăm unele elemente de inovație ale acestor graiuri, atât ca formă cât și ca sens, ca expresie a evoluției proprii prin separarea de blocul limbii române.

1.6. Caracterul conservator al acestor graiuri rezultă din perspectiva evaluării lor în raport cu limba standard, ca reper evolutiv, și cu limba secolului al XVI-lea, ca epocă a începuturilor noastre culturale. Ele par arhaice sub aspectul menținerii unui fond lexical dispărut din varianta standard, dar retras la nivel dialectal. Caracterul conservator devine relativ prin raportare la economia graiului, unde faptele vechi constituie elemente vii, nestigmatizante în vorbire (Beltechi 1978, 117) și, în orice caz, lipsite de imobilismul pe care îl presupune termenul.

CONCLUZII

Graiurile românești din Ungaria, privite în ansamblu, evidențiază o serie de particularități, dintre care multe sunt comune cu aria nord-vestică a dacoromânei, incluzând aici Crișana, Maramureșul, o parte din Transilvania și, mai puțin, Banatul. Altele (cele mai numeroase) reprezintă trăsături specifice subdialectului crișean sau unor graiuri aparținând acestuia, dintre care unele se regăsesc și în subdialectul muntean, și foarte puține se întâlnesc exclusiv în subdialectul bănățean. Se remarcă, în același timp, anumite trăsături care individualizează aceste graiuri fie prin simpla ocurență, fie, adeseori, prin frecvență și prin modul specific de îmbinare. Toate aceste afirmații se susțin prin fapte oferite de materialul cercetat.

I. Particularitățile (arhaisme și inovații) comune cu aria nord-vestică a dacoromânei apar în toate localitățile cercetate, dintre care amintim: evoluția diftongilor [ɛá] la [ê] și [oá] la [ô], palatalizarea dentalelor în stadiile [tʲ]/[tʲʰ] și [dʲ]/[dʲʰ], confundarea oclusivelor palatale [kʲ], [gʲ] cu sunetele rezultate din palatalizarea dentalelor; utilizarea cu preponderență a formelor analitice pentru exprimarea raporturilor cazuale, modalități caracteristice de evitare a sinonimiei apărute prin iotacizarea verbelor, forme și valori ale unor prepoziții și conjuncții, conective specifice subordonării în frază, hipercharacterizarea sintactică, topica determinantilor ș.a. Unele dintre aceste particularități ale graiurilor românești din Ungaria reprezintă elemente comune cu alte idiomuri ale limbii române vorbite în medii aloglote (în Ucraina, în Federația Rusă, în Bulgaria): forme învechite ale articolului hotărât și ale pronomelor, variante ale desinențelor întâlnite la unele substantive și adjective, unități lexicale proprii limbii din secolul al XVI-lea sau cu sensuri specifice aceluși secol.

II. Particularitățile de bază din fonetica, morfologia și lexicul subdialectului crișean, aduse ca argumente de către dialectologii care au pledat pentru identificarea și individualizarea acestuia între subunitățile dialectale ale dacoromânei (Petrovici 1941; 1954b, 5 ș. u.; Todoran 1956, 46–47; 1961), se regăsesc în graiurile din Ungaria astfel:

A. Ca particularități generale, în domeniul foneticii, în toate localitățile apar următoarele trăsături:

1. evoluția africateri [gʲ] la [j];
2. transformarea diftongului [uo], provenit din [o] la început de cuvânt sau de silabă, în [uã];
3. prezența lui [r] în cuvinte ca *a corinda* (*corindă*, *corindători*), *fărină*;
4. forme cu [i] pentru [i] în *tînerî*, *tînerét* etc.;
5. palatalizarea dentalelor în stadiul [tʲ]/[tʲʰ] și [dʲ]/[dʲʰ], întâlnită pe o arie care depășește considerabil subdialectul crișean; stadiul specific subdialectului bănățean [ć] este atestat sporadic în trei puncte situate în zone diferite: *bóce* „bote, bâte” (S), *ćemeľéy* (J) și *ćíce ćinć* (Bt);

6. evoluția diftongului [ɛa] la [ɛ] (notat uneori [ä]), atunci când [a] reprezintă articolul hotărât, curentă în toate localitățile, cu o singură excepție, Cenadul Unguresc, unde are o frecvență redusă;

7. palatalizarea velarelor [c] și [g] urmate de [ă], [î] (care se transformă, indiferent de poziția fonetică, în [e], [i]) în cuvinte precum *kimêse*, *gînă*;

8. păstrarea lui [n] etimologic în *sînți* „simți”, *sînț* „simț” și derivatele lor.

B. Cu c i r c u l a Ț i e l i m i t a Ț a sunt atestate particularități din domeniile:
– **fonetică:**

1. epenteza oclusei [c] în grupul consonantic [sl] în majoritatea localităților, cu excepția graiului din Bătania și din Cenadul Unguresc; absența fenomenului din cele două puncte nu este surprinzătoare, întrucât la nivelul graiurilor crișene acesta nu apare într-o arie care ocupă vestul județelor Arad și Bihor, de la Mureș până la Crișul Repede (Tratat, 297 și h. 101);

2. alte forme conținându-l pe [r] pentru [n], menționate în studiile amintite, se regăsesc doar în sate din județul Hajdú-Bihar: *jerúnte* (A), pl. *jerúnț* (B), dar și *jenúnț* (S), iar *irimă* nu apare deloc; la fel, sg. *coaste*, forma *barost* și cuvântul *pincete* cu metateză (citată de Borbély 1990, 37, din C și OP) nu sunt atestate în textele înregistrate. De asemenea, *fecior* apare relativ rar și numai în varianta *fićór*;

– **morfologie**

1. utilizarea lui *și* ca morfem al conjunctivului, frecventă în satele din județul Hajdú-Bihar (B, A, S) și în două localități din județul Békés (M, OP), apare mai rar în J, C, foarte rar în CU și deloc în Bt. Această situație se explică prin repartiția fenomenului în graiurile crișene, unde, după datele NALR Criș., este atestat în aria dintre Crișul Alb și Someș (Tratat, 306);

2. formarea condiționalului perfect cu auxiliarul *a vrea* la perfectul compus + infinitivul verbului conjugat se întâlnește în majoritatea localităților, cu excepția orașelor Jula, Bătania și a satului Cenadul Unguresc. Și de această dată, repartiția construcției este în strânsă legătură cu aria de răspândire din subdialectul crișean, unde apare de la Crișul Alb până în Țara Oașului (Tratat, 310 și h. 106);

3. adjectivul *subțire*, cu două terminații, a fost înregistrat cu forme diferite de singular după gen doar în două localități, S și M (în celelalte puncte fiind notată varianta invariabilă din limba veche).

În Bătania și Cenadul Unguresc nu se regăsesc unele dintre trăsăturile specifice subdialectului crișean, fapt ce dă impresia că acestea se înscriu, mai degrabă, în aria graiurilor de tranziție dintre Crișana și Banat (cf. Tratat, 286). Situația lor, ca și a întregii zone cercetate, este însă, în general, mai complexă.

Pe de o parte, trăsăturile considerate comune graiurilor de la sud de Mureș și celor bănățene, cum ar fi lipsa totală a palatalizării consoanelor [p], [b], [f], [v], nu se întâlnesc decât parțial în cele două localități. Astfel, în timp ce labialele [p], [b] se palatalizează în *kátră* (CU), *ketriță* (Bt), *prăde* (CU), *téptu* (Bt), *bďáta* (Bt), labiodentalele [f] și [v] rămân intacte.

Pe de altă parte, două particularități prezentate de obicei ca elemente comune pentru Banat și sud-vestului Crișanei se întâlnesc în toate localitățile cercetate:

– indicativul prezent al verbului *a fi* la pers. 1 sg. și pl. și a 2-a pl., precedat de pronumele personal aton în dativ: *eu mi-s*, *noi ni-s*, *voi vi-s*;

– păstrarea pronomelor demonstrative de depărtare compuse cu *ecce* (*acela, aceea...*) în paralel cu formele simple ale pronumelui de apropiere (*ăsta, aiesta*).

– **lexic**

Dintre elementele lexicale indicate de Emil Petrovici (1941, 551; 1954b, 5) ca specifice graiurilor crișene, majoritatea se întâlnesc și în graiurile românești din Ungaria. Menționăm că ele, fără a fi urmărite prin chestionare speciale, au apărut spontan în relatările informatorilor. De asemenea, adăugăm și faptul că, întrucât „o particularitate fonetică se repetă în sute și poate mii de cuvinte, pe când un element lexical reprezintă un fenomen unic, care nu se repetă” (Petrovici 1954b, 13), prin specificul lor, unitățile lexicale reperate ca individualizatoare pentru un grai nu au frecvența faptelor de fonetică, motiv pentru care atestările lor nu sunt numeroase: „adesea citim pagini întregi de texte dialectale fără să întâlnim vreun cuvânt din cele care au fost relevate drept caracteristice pentru un dialect” (Todoran 1956, 39). În ciuda acestui fapt, s-au înregistrat *nari* „nas”, *abua-abua* „nani-nani”, *prunc* „copil”, *hori* „a cânta”, *brâncă* „mână”, *ciont* „os”.

Dintre termenii identificați ulterior de Romulus Todoran (1956, 46–47; 1961, 69) ca specifice acelorași graiuri și adăugați seriei indicate de Emil Petrovici, menționăm *custul(u)esc* (*custălesc*) „gust”, *moimă* „uimă”, *temeteu* „cimitir”, *bolând* „nebun”, *mășini* „chibrituri”, *s-a ciumurlit* „și-a stricat stomacul”, *iagă* „sticlă”, *făt* (*sfăt*) „paracliser”, *pișiga* „a ciupi, a pișca”.

Referindu-ne la lista (integrală) a celor două serii de cuvinte, semnalăm unele modificări de formă și de sens: *cotătoare* „oglinză” se întâlnește, în mod consecvent, cu o schimbare fonetică: *cocotoare*, iar *ic* (cu varianta *lic*) apare cu un sens subsecvent, desprins din sensul de bază: „copcă de formă triunghiulară în gheață”.

Remarcăm încă o dată fațeta inovatoare, care, aproape constant, o dublează pe aceea conservatoare, devenită emblematică pentru aria nord-vestică, cu atât mai mult cu cât, în general, evoluția acestor graiuri a îmbrăcat, în timp, un aspect autarhic.

III. Particularitățile care individualizează graiurile românești din Ungaria pot fi grupate în:

1. elemente a r h a i c e / v e c h i care astăzi nu mai sunt atestate în alte zone ale dacoromânei: variante ieșite din uz ale desinențelor unor adjective, păstrarea formei și a sensului adversativ al conjuncției *ce*, construcțiile cu verbul *a fi* predicativ de tipul *este cine, este care*, folosirea lui *cine* pentru *care* ș. a;

2. i n o v a ț i i care, chiar dacă se întâlnesc și în alte arii dialectale, aici au o frecvență deosebită: evoluția velarelor [c], [g] + [ă], [î] la [ke], [ki], [ge], [gi]; modul de îmbinare a unor trăsături, dintre care remarcabilă este prezența în consonantism a celor două tendințe opuse: înmuierea (ca stadiu incipient al palatalizării) și durificarea manifestată la majoritatea consoanelor; drept consecință a acestei particularități, uneori, în vorbirea aceluiași informator, pot apărea forme precum: *femn, măr'e, r'e ducem*, alături de *melag* „meleag”, *năște* „niște”, *dă, pă* etc.

Elementele lexicale arhaice care particularizează graiurile românești din Ungaria reprezintă:

– cuvinte specifice secolului al XVI-lea, ulterior dispărute din limbă. Aici se încadrează termeni de origine latină: *fericat*, în expr. ~ *de mine, păsa*; pentru ambii consemnăm, pe lângă păstrarea lor, ca formă și sens, și elementul de inovație în

cazul fiecăruia în parte: *fericut de mine* exprimând compasiunea sub impulsul unei alte formule cu care s-a încrucișat și suprapus la un moment dat: *săracul de mine*, iar *pasă* a fost înregistrat cu o altă formă din paradigmă (ind. prez. 3 sg./pl.), nemenționată până în prezent în bibliografia de specialitate; termeni de origine slavă: *băsădi* (atestat recent într-o altă arie conservatoare – Maramureșul istoric), *dală* (dispărut din limba comună, dar păstrat în ramificațiile teritoriale aflate în contact sau sub influența limbilor neoslave), *dosădi*, *gârtan* (ambii aparținând vocabularului uzual, *dosădi* fiind atestat în majoritatea localităților, iar *gârtan* fiind întâlnit cu sensuri noi);

– termeni cu sensuri specifice secolului al XVI-lea: *brâncă* „mână” (la toți informatorii și în toate localitățile, circulând ca termen unic) a fost atestat și cu sensul de bază din latină [la animale] „labă”; corespondentul din limba comună figurează în forme petrificate, aproape irecognoscibile (*dindemână*) sau în texte folclorice colportate din România ori în idiolectul unor vorbitori cu rude în țară; alături de acesta, mai amintim: *lemn* „copac până stă în picioare” (v. DA, s.v.), *loc* „placentă”, *nari* „nas” etc.;

– elemente arhaice neșemnalate până în prezent: *deșert* „deșertăciune”, *domn* „stăpân”, *frământa* „a mărunți”; aceste cuvinte nu numai că supraviețuiesc, dar unele dintre ele și-au creat familii lexicale: *domnie* „moșie”, *stare de ~* „orânduire socială corespunzătoare”, *domnitor* „stăpân”.

Graiurile românești din Ungaria se grupează din punct de vedere dialectal cu graiurile învecinate geografic din România, împreună cu care formează arii continue, așa cum, de altfel, în perioada anterioară anului 1918, secole de-a rândul, au făcut parte din același stat, Ungaria sau Austro-Ungaria. Așadar, aparținând subdialectului crișean, ele se încadrează firesc în grupul graiurilor dacoromâne nord-vestice.

Prin felul în care îmbină elementul învechit cu inovația, graiurilor din Ungaria li se potrivește caracterizarea lui Sextil Pușcariu (LR, II, 322) referitoare la zona vestică a dacoromânei: „Faptul că găsim inovații și în regiuni cu un caracter arhaic nu trebuie să ne surprindă, dat fiind veșnica evoluție a rostirii pe tot întinsul unei limbi. Rămâne totuși vrednic de atenția noastră faptul că asemenea inovații se prezintă în general cu aceleași arii de răspândire ca formele vechi păstrate în regiunile marginale”.

Explicația relativelor deosebiri dialectale dintre comunitățile cercetate se află, pe de o parte, în însăși varietatea graiurilor, remarcată, în decursul timpului, în general, de către dialectologi. Pe de altă parte, aceste diferențe se pot explica prin faptul că legăturile dintre comunitățile românești, și în special între cele mai îndepărtate geografic, situate la nord și la sud de Jula, au fost foarte slabe sau chiar inexistente. Dacă au existat totuși unele relații între sate, ele au fost pe axa orizontală, vest–est (deci cu vecinii din zonele înconjurătoare orașelor Oradea, Arad sau Timișoara) și nu pe direcția verticală, nord–sud. În al treilea rând, pierderea treptată a deprinderii de a vorbi românește și a contactului cu factorul unificator – româna standard – a favorizat păstrarea unor trăsături (vechi/dialectale) diferite, uneori, de la sat la sat.

Toate aceste elemente ale diversității, în fond elemente ale vitalității, precum și unitatea de structură a graiurilor cercetate și comuniunea cu grupurile dialectale dacoromâne învecinate, atestă statutul lor evident de componente ale ramificațiilor teritoriale nord-vestice ale limbii române.

TRANSCRIEREA FONETICĂ

Sistemul de transcriere fonetică utilizat în acest volum are la bază sistemul *Atlasului lingvistic român* (cf. ALRT, 9–14), căruia i s-au adus unele modificări sau completări impuse de realitatea fonetică a graiurilor cercetate (vezi, mai jos, lista semnelor).

În scopul de a nota intonația – fie și în mod aproximativ – și beneficiind, în prezent, de experiența dobândită în transcrierea textelor dialectale, s-au preluat inovațiile adoptate de colectivul de dialectologi de la Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”. Aceste inovații au fost prezentate pe larg în volumele TD – Porțile de Fier (XXXIII – XXXVI) și TDM, I (XVII – XIX)¹. Ele au fost aplicate, cu unele adaptări, de către dialectologii ieșeni la editarea culegerilor de texte moldovenești (TD – Mold., Bucov., I, 1, XLV–XLIX).

Astfel, s-a renunțat la semnele de punctuație: punct (.), virgulă (,), punct și virgulă (;) și, drept urmare, la literele majuscule², deoarece normele ortografice care reglementează folosirea acestor semne impun împărțirea fluxului vorbirii în grupuri semantico-sintactice, adeseori, necoincidente cu unitățile intonaționale ale exprimării orale³. În consecință, segmentarea textului s-a făcut cu ajutorul barelor oblice.

În structurarea unui text în unități semantico-sintactice, variația de înălțime a intonației este mai importantă decât pauza, informația lingvistică fiind preluată de tipul de intonație care precedă această pauză (Vulpe 1980, 47; Dascălu-Jinga 1989, 350). Practica transcrierii textelor dialectale evidențiază faptul că în vorbirea curentă pauzele nu coincid în mod obligatoriu cu limitele curbelor melodice; așa se explică, între altele, de ce, în vorbirea *allegro*, pot apărea, între cuvinte aparținând unor unități melodice și sintactice, diferite fenomene de *sandhi* (TDM, I, XVII; Vulpe 1980, 47).

Ținând seama de aceste constatări, segmentarea textului s-a făcut cu ajutorul unui sistem de bare oblice, care nu au nici o semnificație în raport cu ortografia oficială (tradițională). Barele notează întotdeauna sfârșitul unei unități de intonație: două bare (/ /) marchează intonația caracteristică sfârșitului unei comunicări, limita unui contur melodic terminal, iar o singură bară (/), limita unui contur melodic non-terminal⁴.

Criteriul care a stat la baza delimitării unităților intonaționale a fost impresia acustică subiectivă, indiferent de structura sintactică și semantică a frazei. Așa se

¹ Același sistem de transcriere a fost utilizat în toate volumele de texte dialectale publicate ulterior de institutul nostru (TDM, II, III; TDD; TDBN; TD. Bas.).

² Pentru consecvență, majusculele nu sunt întrebuițate nici pentru redarea antroponimelor, a unor nume de sărbători religioase și a toponimelor. Atunci când neutilizarea majusculilor poate crea ambiguități, s-a apelat la sistemul notelor, mult mai explicite decât simpla notare cu majusculă.

³ Neconcordanța dintre punctuație și prozodie a fost evidențiată adesea și pentru limba literară (Avram, M. 1980, 11–26).

⁴ Sistemul marcării unităților intonaționale cu ajutorul barelor are tradiție în dialectologia europeană (cf. TDM, I, XVII) și continuă să fie folosit în zilele noastre (cf. Joan Veny, Lidia Pons I Griera, *Atlas lingüistic del domini català. Etnotextos del català oriental*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1998).

explică faptul că, uneori, barele apar după un element de legătură, cum ar fi și (exemplele, în acest sens, sunt numeroase).

Pentru nuanțarea acestei notații, care simplifică, desigur, realitatea acustică, în transcriere sunt folosite și o serie de semne de punctuație tradiționale pentru a sugera, odată cu limita unității intonaționale, și caracterul ei: semn de întrebare (?), semn de exclamare (!) și două puncte (:). De remarcat că ultimul semn marchează o coborâre sensibilă a tonului, urmată, de obicei, de o pauză; el are, deci, o valoare „muzicală” și nu apare automat ori de câte ori urmează vorbire directă, enumerare etc. Pentru intonația de suspensie, s-a păstrat, de asemenea, punctuația tradițională, ea fiind notată prin trei puncte (...). S-au marcat prin acest semn pauzele perceptibile făcute de vorbitor; fără a fi însoțite neapărat de schimbarea liniei melodice, aceste pauze pot fi determinate de o ezitare a informatorului, de căutarea unui cuvânt⁵, de perturbarea fluxului povestirii printr-un element/fapt exterior sau ele pot fi, pur și simplu, pauze de respirație: *nu m-aș adu^xcămint^e așe... hîr^tîl^ăz^ă zîc^em* (5); *care cum o ș^ti^ut făc^e... hub^oo^oie*(96); *pă^jăsta ... / cum să spun?* (100); *mîna... p^or^ci/a lu s^ătu a^fară / p^ă.../n^oă cum să-^t spun?*(125)⁶.

Un alt mijloc grafic pentru sugerarea intonației îl constituie **a c c e n t u l**. S-au întrebuițat următoarele tipuri de accent:

– accentul ascuțit (´) marchează vocala din silaba care poartă accentul într-un cuvânt polisilabic sau, uneori, într-un grup de cuvinte care formează, din punct de vedere accentual, o singură unitate: *d-^up _ ^âc^ê aș^e s-o făc^ut* (9); s-au marcat prin două (sau mai multe) accente principale (ascuțite) silabe ale aceluiași cuvânt, fie pentru a reliefa faptul că locutorul silabisește cuvântul respectiv, fie, în textele ritmate, respectând întocmai intonația și unitățile accentuale specifice acestora;

– accentul grav (`) marchează un accent secundar și a fost notat pe cuvintele polisilabice compuse: *ș^ăptez^ășⁱp^ătru* și, cel mai des, atunci apare ca o formă a reliefării afective: *o zmulj^eη _cu brî^jcă* (61); *cînd o foz _n^oo^ot^e* (75); *f^ăta o fos _ma^j ^ocoșe ca p^op^ă* (88) (v. **Accentul** în cap. **Fonetica**);

– accentul de intensitate (") notează o silabă pronunțată cu un accent dinamic, energic, având de cele mai multe ori valoare stilistică: *și m-am rî^șu _lovit la jer^un^t/ da f^ău* (8); *a^m _fost i^o mîr^eș^ă la ^ăltu* (75).

În sfârșit, atragem atenția că notarea sunetelor intermediare într-o formă inedită a fost impusă de motive exclusiv tehnice: în loc de litere suprapuse, s-a apelat la redarea lor prin: *k/ł, d'g, ș/c, đ/z* etc. (cf. TD. Bas., XXXII).

În continuare dăm, în ordine alfabetică, lista semnelor întrebuițate în transcrierea fonetică a textelor. După semnul egalității, este indicat corespondentul cel mai apropiat al semnelor folosite de noi în sistemul de transcriere al Asociației Fonetice Internaționale (ASSOCIATION PHONÉTIQUE INTERNATIONALE), publicat de D. Jones în *Laut-zeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten* (Berlin, 1928, p.18 – 27).

⁵ Aceste pauze sunt frecvente îndeosebi la informatorii care au pierdut deprinderea de a vorbi în mod curent românește. Adeseori ele sunt precedate de lungirea sunetului anterior sau de adăugarea la ultimul cuvânt a unei vocale de sprijin (*ă, â, î, i*).

⁶ Spre deosebire de punctele de suspensie, trei puncte între paranteze [...] notează omiterea unui fragment, mai scurt sau mai lung, din textul transcris, din diverse motive: pasajul respectiv nu este semnificativ din punct de vedere lingvistic sau nu are legătură cu conținutul mesajului.

- a (cea mai deschisă vocală din seria centrală: *î, â, ă, Ț, a*) în munt. *cap*. = între a și a.
- â (cea mai deschisă vocală din seria posterioară : *u, o, ɔ, â*) în istrorom. *c â p* = o.
- ă (cea mai deschisă vocală din seria anterioară : *i, e, ɛ, á, ä*) în bucov. *păle* „piele” = æ.
- â (a cu nuanță anterioară, între a și ä) în munt. *steâ* = între a și æ.
- ã (vocală cu deschidere mijlocie din seria centrală) în munt. *pâr* = ə.
- ă (ă deschis) în mold. *bărbát* = e.
- â (vocală din seria centrală, între ä și î, mai aproape de î) în mold. *cásá* „casă” = între ə și i.
- b (oclusivă bilabială sonoră, corespunzând surdei *p*) în munt. *bun* = b.
- c (oclusivă velară surdă, corespunzând sonorei *g*) în munt. *corb*; semn întrebuițat înaintea vocalelor *a, ă, â, î, o, u*, înaintea consoanelor sau la sfârșitul cuvintelor = k.
- ĉ (africată alveolopalatală surdă, al cărei element fricativ este un *š*, corespunzând sonorei *ĝ*) în munt. *čáră* „ceară” = între Ț și Țf.
- č (africată alveolopalatală surdă, al cărei element fricativ este un *ś*, corespunzând sonorei *đ*) în băn. *fráče* „frate” = Ț.
- č̣ (africată palatoalveolară surdă, al cărei element fricativ este un *ʃ*, corespunzând sonorei *ǰ*) în maram. *čăr* „cer” = Țf.
- č̣̣ (africată alveolopalatală surdă, între č și č̣) în maram. *čēr* „cer” = între Ț și Țf, dar mai aproape de Țf.
- d (oclusivă dentală sonoră, corespunzând surdei *t*) în munt. *domn* = d.
- ď (oclusivă dentală sonoră, puțin palatalizată, corespunzând surdei *tʲ*) în mold. *únd'e* „unde” = între d și d.
- d' (oclusivă palatoalveolară sonoră, corespunzând surdei *tʰ*) în trans. *d'in* „din” = d, aproape de ʃ.
- d'' (oclusivă palatală sonoră, între d' și ĝ, corespunzând surdei *tʰ*) în trans. *d''in* „din”, *cád'e* „cade”; *d''útă* „gheață” = ʃ.
- ɖ (africată dentală sonoră, corespunzând surdei *ɖ*) în mold. *ɖic* „zic” = dz.
- e (vocală din seria anterioară, cu deschidere mijlocie) în munt. *vezí* „vezi” = e.
- ɛ (e semideschis) în mold. *plăști* „pește” = între e și ε.
- ɛ̃ (e deschis) în trans. *véde* = ε.
- ɛ̃̃ (e și mai deschis) în bucov. *véde* „vede” = între ε și æ.
- ɛ̃̃̃ (e închis) în mold. *véde* = e (mai închis).
- ě (vocală centrală cu nuanță anterioară, între ä și e) în băn. *fásě* „face” = între e și e.
- ě̃ (ě deschis, între ě și ě̃) în trans. *ašě* „așa” = între ε și e.
- f (fricativă labiodentală surdă, corespunzând sonorei *v*) în munt. *fin* = f.
- g (oclusivă velară sonoră, corespunzând surdei *c*) în munt. *gol* = g.
- ĝ (africată alveolopalatală sonoră, al cărei element fricativ este un *ʒ*, corespunzând surdei *č*) în munt. *ĝer* „ger” = între dʒ și dʒ.
- ĝ̣ (africată palatoalveolară sonoră, al cărei element fricativ este un *j*, corespunzând surdei *č̣*) în maram. *ĝăr* „ger” = dʒ.
- ĝ̣̣ (africată alveolopalatală sonoră, între ĝ și ĝ̣) în maram. *ĝăr* „ger” = între dʒ și dʒ, dar mai aproape de dʒ.

- g (oclusivă velară sonoră palatală, corespunzând surdei k) în munt. *gem* „ghem” = g_J.
- h (fricativă laringală surdă) în trans. *háimă* „haină” = h.
- h̃ (fricativă palatală surdă, corespunzând sonorei y) în mold. *hîr* „fir” = ç.
- i (vocala cea mai închisă din seria anterioară) în munt. *fîr* = i.
- i̇ (i deschis) în mold. *védî* „vede” = i̇.
- î (vocala cea mai închisă din seria centrală) în munt. *cînd* = î.
- î̇ (vocală centrală închisă, cu nuanță anterioară, între i și î) în trans. *rîu* „râu” = î̇.
- j (fricativă palatoalveolară sonoră, corespunzând surdei ș) în trans. *jar* = ʒ.
- ĵ (j puțin muiat, corespunzând surdei ș̃) în olt. *ĵunĝ* „junghi” = între ʒ și ʒ̃, mai aproape de ʒ.
- ʃ (j muiat, corespunzând surdei ș) în munt. *ĵug* „jug” = între ʒ și ʒ̃.
- k (oclusivă velară surdă, identică cu c. Semnul se întrebuintează numai înaintea lui e și i) în băn. *kip* „chip” = k.
- k̃ (oclusivă velară surdă puțin palatalizată) în munt. *k̃ip* „chip” = între k și k̃.
- k̄ (oclusivă velară surdă palatală, corespunzând sonorei ĝ) în mold. *kisôr* „picior” = k̄.
- l (laterală alveolară) în munt. *pălărije* „pălărie” = l.
- l̃ (l puțin palatalizat) în trans. *ĵel'ĕ* „cle” = l̃.
- l' (laterală palatală) în arom. *hîl'u* „fîu” = l'.
- ł (laterală velară) în maram. *cał* „cal” = ł.
- m (oclusivă nazală bilabială) în munt. *măsă* = m.
- ɱ (nazală labiodentală cu ocluziune incompletă, înaintea de f, v) în *îqvăf* „învăf” = ɱ.
- n (oclusivă nazală dentală) în munt. *mînă* = n.
- ñ (oclusivă nazală dentală puțin palatalizată) în mold. *pîñi* „pâine” = ñ.
- ň (oclusivă nazală dentală palatală) în mold. *ňel* „miel” = ň.
- ɲ (nazală cu ocluziune incompletă, urmată de constrictive și lichide) în *îqsîr* „însîr”.
- ŋ (nazală velară, urmată de c/k, g) în *încă* „încă” = ŋ.
- o (vocală posterioară cu deschidere mijlocie) în munt. *pot* = o.
- ɔ (o deschis) în trans. *pótĕ* „poate” = ɔ.
- ɔ̇ (o și mai deschis) în trans. *sôre* „soare” = ɔ̇.
- ɔ̄ (o închis) în mold. *dihor* = o (mai închis).
- ö (vocală anterioară labială, cu deschidere mijlocie, de nuanță închisă) în magh. *cör* „cerc” = ø.
- p (oclusivă bilabială surdă, corespunzând sonorei b) în munt. *par* = p.
- r (vibrantă apicală alveolară) în munt. *rar* = r.
- ʀ (r cu mai multe și mai puternice vibrații) în trans. *řu* „râu”.
- ʀ̃ (r cu și mai multe vibrații) în trans. *řău* „râu”.
- s (fricativă dentală surdă, corespunzând sonorei z) în munt. *sôră* = s.
- ś (fricativă alveolopalatală surdă muiată, corespunzând sonorei ž) în băn. *fásé* „face” = ç.
- š (fricativă alveolopalatală surdă, aproape identică cu ś, dar mai puțin muiată, corespunzând sonorei ž) în mold. *fási* „face” = ç.
- ʃ̃ (fricativă palatoalveolară surdă, corespunzând sonorei j) în mold. *și* „și” = ʃ̃.
- ʃ̄ (ʃ puțin muiat, corespunzând sonorei j) în munt. *muș'k* „mușchi” = între ʃ și ʃ̃, mai aproape de ʃ.

- ș (ș muiat, corespunzând sonorei *j*) în munt. *așă* „așa” = între *ʃ* și *ç*.
 t (oclusivă dentală surdă, corespunzând sonorei *d*) în munt. *tătă* = *t*.
 ʈ (oclusivă dentală surdă puțin palatalizată, corespunzând sonorei *d'*) în mold. *munte* = *ʈ*.
 ʈ (oclusivă palatoalveolară surdă, corespunzând sonorei *d'*) în trans. *frăț* „frate” = între *ʈ* și *c*, mai aproape de *c*.
 ʈ (oclusivă palatală surdă, între *ʈ* și *k*, corespunzând sonorei *d'*) în trans. *frăț* „frate” = *c*.
 ʧ (africată dentală surdă, corespunzând sonorei *ç*) în munt. *șin* = *ts*.
 u (vocala cea mai închisă din seria posterioară) în munt. *bun* = *u*.
 ü (vocală anterioară, labializată, închisă) în magh. *fül* „ureche” = *y*.
 v (fricativă labiodentală sonoră, corespunzând surdei *f*) în munt. *vără* = *v*.
 w (fricativă bilabială sonoră) în ucr. (la huțuli) *wodá* „apă” = *w*.
 z (fricativă dentală sonoră, corespunzând surdei *s*) în munt. *zac* = *z*.
 ž (fricativă alveolopalatală sonoră muiată, corespunzând surdei *ʃ*) în băn. *žáná* „geană” = *ʒ*.
 ž (fricativă alveolopalatală sonoră, aproape identică cu *ž*, dar mai puțin muiată, corespunzând surdei *ʃ*) în mold. *žáná* „geană” = *ʒ*.
 e/ɛ, o/ɔ etc. arată nuanțe vocalice intermediare.
 ʰ/t, ʰ/d, ʰ/ð etc. arată nuanțe consonantice intermediare.

SEMNE DIACRITICE

- ˜ (deasupra vocalelor) nazalitate: *õ* = *õ̃*.
 ı (sub vocale sau consoane sonore) asurzire: *j*, *ɓ* = *ĩ*, *ɓ̃*
 ˙ (sub vocale și sub semivocale) închidere: *ă*, *ɛ*, *ɔ*.
 ˘ (sub vocale) deschidere: *ı*, *ɛ*, *ɔ*, *u*.
 ˘˘ (sub vocale) deschidere mai mare: *ɛ̃*, *ɔ̃*.
 c (după oclusive) arată o explozie mai puternică: în olt. *pat^c* „pat”.
 ˆ (sub consoane) consoană silabică: *ŋ* = *ŋ̆*
 ˘˘ (sub vocale) arată că vocala constituie elementul consonantic al unui diftong: *u* (în *day*) = *ũ*.
 ˘˘ (deasupra vocalelor) arată că două vocale formează un diftong cu elemente egale: în trans. *tôte*.
 ˘ (deasupra unei vocale sau a unui diftong egal) accent principal: *vêde* = ‘vede, *tûâte* = ‘tuate.
 ˘˘ (deasupra unei vocale) accent de intensitate – accent dinamic mai puternic, mai ales în fraze (având, adesea, valoare stilistică): *nû vrăy*.
 ˘ (deasupra unei vocale) accent secundar (de multe ori ca o formă a reliefării afective): *sănătate* = sana'tate.
 - (deasupra unei vocale, lichide, nazale sau fricative) lungime: *õ* = *oː*, *ř* = *rː*, *m̃* = *mː*, *š* = *sː*.

- < (deasupra unei vocale) scurtime: ũ (în *dŭpă*).
- + (sub o nazală) arată că articulația nazalei nu e completă, ci analoagă constrictivei următoare: *îṅvăt* = iṅ'vats.
- ı, ʋ, ı̇, etc. (la umărul literei precedente) arată sunetele slab perceptibile.
- ı̇, ı̇̇ etc. arată sunete și mai slab perceptibile.
- ı̇̇, ı̇̇̇ etc. arată sunete extrem de slab perceptibile.

ALTE SEMNE

- (cratima) se întrebuițează ca în ortografia oficială: *dă-tē la driăpta, l-am văzút, să-mvéte*.
- (sub litere sau sub cuvinte) arată că anchetatorul a auzit bine sunetele sau cuvintele respective subliniate, deși acestea par neobișnuite.
- leagă două sau mai multe cuvinte care formează un singur grup fonetic, marcând, de regulă, diverse modificări de fonetică sintactică: *nŕ-ăp-amú*. marchează o puază perceptibilă făcută de informator în vorbire, care nu e neapărat legată de schimbarea liniei melodice; ea poate fi determinată de o ușoară ezitare a informatorului sau poate fi, pur și simplu, pauză de respirație.
- / marchează limita unei unități melodice cu intonație nonterminală.
- // marchează limita unei unități melodice cu intonație terminală.
- :
- notează limita unei unități melodice care precedă un dialog sau o enumerare etc. (vezi TDM, I, p. XVIII).
- ? notează intonația interogativă a unei unități melodice.
- ! notează intonația exclamativă.
- ?! notează intonația interogativ-exclamativă.
- „” încadrează pasaje de vorbire directă.
- « » încadrează pasaje de vorbire directă citate în cadrul altei vorbiri directe.
- [...] indică omiterea, în transcriere, a unui fragment.
- [] încadrează intervențiile anchetatorului sau ale altor persoane care asistă la înregistrare; de asemenea, acele titluri de texte care nu sunt redată în transcriere fonetică ori, atunci când, din diverse motive, redarea în transcriere fonetică a informațiilor indicând numele și vârsta informatorilor nu a fost posibilă.
- [?] (după un cuvânt) arată că anchetatorul se îndoiește de exactitatea formei înregistrate.
- [!] arată că informatorul râde.
- [!!] arată că informatorul râde foarte tare.
- [ε] arată o ezitare a informatorului.
- [k] arată că informatorul s-a corectat.
- [r] indică repetarea, de către informator, a unui cuvânt sau a unui fragment.

TEXTE

BEDEU

județul Hajdú-Bihar

tént'u

[Care este tot lucrul la „tenchi”, de la început, de când pregătiți toamna când se ară locul.]

d-ápăi amú primăvára zícę nõq!

dă tótna încépi¹

toqmna-l...ăi arăm// așé/ că noi așé zícém// ă dup-acé...primăvara ăi sãmănăm și-l...plugăriŋ _cu...cu mașina/ ăea-l făcém amú c-amú nõ-ășé făcém ca și ȝarecînd

[Mai demult cum făceați?]

d-ápū atúncě cînd o floz...pîna n-o fo _colectívu/ pîn-atúncît'e am _făcút _î zícęŋ _cu...o cu căi uă cu vač/ io am avú _vač t'ără nõq! io așé l-aŋ _lucrá _cu vácile/ da// ș-apóî...da dâp-acé d-amų/ dac-o răsăriđ _l-am plugărit l-aŋ _săpát/

dup-acé...am aștePtá _și víje tótna/ zícém la tent' aista T...â...a lui/ lúcru//

[Și toamna cum îl culegeați?]

cu brîncîle// ăi rumpém cu pănúj _da// ăi rumpém așé cu brîncîle/ ș-ăpu-l dučém îŋ cóciie

[Fără pănuși.]

fără mănúj _da// fără mănúș/ așé cu brîŋca gólă//

[Îl culegeați cu foi cu tot sau acasă îl desfăceați?]

nu nu/ acólo dălógu _ul dăsfăcém/ și-l aruŋcám așé cümüuȝ pă... acólo pă

húldă/ cînd _î ierá gáta/ atúncît'e meręŋ _cu cócię ș-apóî îl îŋcărcăŋ _su^s _și-l adučém acásă// așá o flost//

[Și ce rămânea după ce luați „cucuruzul”?]

amú ten^t...da n-o rămás acóló/...tulhéni...că tulhéni acíe i-an _tîiét/ și l-am da _la vači i-am dá^t _da/ tulhéni// tulhéni i-an _tăiét/ i-aŋ _legát ę-am _făcū _pup/ ș-apóî cînd o fo _gáta i-am adús acásă/ la ioság/ la vač//

[Și acasă unde-i puneați?]

în ográdă//

[Îi făceați tot „pupi” sau cum?]

așé îi făcém acólo...căzál o pup/ uă nõ! că dóră...cîine cum nõq așé l-o făcút//

[Dacă avea mai mulți, îi făcea „căzal”, nu?]

mda// căzál făcém așé mai lunğ/ ș-apú _ierá tăt înt-úna ȝor amú-n dõuđ/ cîtă...cît ȝ-avú _uómu nõ!//

¹ Intervenția aparține soției.

[„Tenchiul” unde l-ați pus?]

tɛnt'u ɪ...goɥurije

[Unde?]

ɪŋ _goɥurije/ goɥurie noq! cǎ noi așe zicem...coșar uǎ nu ș'iu cuŋ _zice la dumnevostǎ//

[Și aceea care acoperă boabele cum se cheamă?]

pǎnușe// pǎnușe cǎ aie...ɪŋ _care...ɪŋ _care-ɪ tɛnt'u/ ɪl dǎsfǎcɛm/ pǎnușe zicem noi cǎtǎ ije/ noq!

[Și cum desfaceți?]

ɪl dǎsfǎcɛm acolo-ije-n laturɪ/

[Aveți ceva „surcǎlǎu” ori ceva?]

nimica/ așe cu brinǎile ɪl prind'em/ ǎpu _ɪl dǎsfǎcɛŋ _și ɪl rumpɛm ǎpu _ɪl tɪpǎm cǔmǎuǎ//

[Și, pe urmǎ, cǎnd voiati sǎ-l duceți la moarǎ, cum faceți?]

ɪ-ap-atunca _ɪl sfǎrmǎm/ ș-ǎpǔ _ǎl...ɪl bǎgǎm ɪŋ _saç/ ɪl duçɛŋ _la mǔrǎ ɪl dǎrǎlɛu/ și am _fǎcǔ _fǎrinǎ dǎ mǎlǎi zicɛ/ c-atuncǎ așǎ o fɥost lǔmeç/ nu cum _ɪj amǔ cǎ.../ acǔ tǎ _nu ni-ɪ bine cu-acɛ//

pɛle iǎnoș

șapt'ezășipǎtru [de ani]

am_fo_șasǎ frat

[Cum era lucrul la boier?]

d-ǎpǎl _mie m-o plǎcǔt acolo cǎ...cuŋ _și zic? am_fo _mai mult la cǎsǎ _am_fo_șasǎ frat// apoi...mǎiça fie _iertǎtǎ/ c-amǔ o muri _dǎrǎ/ mǎiça n-o joit _i și aducǎ la... ɪntǎ tǔt'e laturɪ/ cuŋ _zicɛŋ _și ducǎ la amǎzǎ... ferturǎ și mǐnce...și mǐncǎm// ș-ǎpu...io-ap_zi _cǎ oi mɛre acolo/dǎ mic tǎt acolo-am_foz_dǎ dǔișpeçe ai pǐnǎ m-am ɪnsurat_ɪ/ cǐnd am_fo_dǎ dǔozășitrii dǎ ań// io tǎt acó-lo-am_fo / n-am_fost alt...

[La ce lucrai acolo?]

d-ǎpu _am arǎt aŋ _sǎmǎnǎt am...tǎt'e lúcrurile/ ș-am purtǎt bucat'ele și...pǎle tulhɛŋ și ɛ-o fɥost...tǎcǎrmǎn/ ǎșt'e [k] d-ǎșt'e lɛ-am_fǎcǔt// și aŋ _grii _dǎ ɔsǎg// am_foz_dɥoi_ǔǎmeń acolo zicem...așe cǎ ǎ...o fos_cit'e zɛçe dǔișpeçe cai/ zɛçe dǔospeçe dǎrǎburɪ dǎ vac/ pǎtru buoi/ wo cǐnzǎj _dǎ pɥorç/ acɛ tǎ_nɥoi doj ɪș/ iǎca tǔmna zǐl _dǎ mǔlt'e ɥorɪ cǎ cum am putǔ _și joim dɥoi_ǔǎmiń la atǐta ɔsǎg// cǎ dacǎ aș_spuńe zicɛn _dǎ la-nçepǔt ɛe am...ɛe am ajúnș _și piŋ_cit'-am mǎrs lǎ altǎn/ apo-ar fi ũ...ũ _regiŋ _zicem noi amu [!]/ dacǎ lɛ-aș_spuń-așe tǎt'e diŋ_fir ɪm_pǎr cum am...tǎtǎ viiǎta cum o mǎrs ɪn vig

[Și ce ar fi dacǎ ați spune din fir ɪn pǎr?]

nu că nu m-aş adúć-amínt'e aşé...hîrt'iléan_zîćem [!]

[Cum ai zis „hărt'ilan""]?

hîrt'iléan/ nu jú't'e ǎe cî...¹

cuǎ_şi zîc? aşé nu...aşé nu-m_víń-aşé ĩ dăgrábă/

[Dar vorba aceea pe care ai zis-o.]

hîrt'iléan/ ę! hîrt'iléan/ aşé hîrt'i...ca cuǎ_şi zîc amú aşé? la noi ăcę męřē aşé cum noi zîćem aşé męře că am...n-am [k] nu m-o víńít ĩn_fire aşé dăgrábă//

[Acelaşi]

vręme gre

[Ţi-aduci aminte de vreo întâmplare cu vreme rea, o întâmplare pe care n-oi ũiţi niciodată?]

aşé nu m-adúć amínt'e şi ĩ fi flost// dím _prunĉle...dím _prunĉije m-adúć amínt'e şť'iy c-am_fost aşé cam d-ō zęĉe ai/ apóĳ...purtám tęnt' la...ă gázda álă_la cäre...că táta ĩ-o fo_săĉerăt_vlor lă_ála acólo índ'e_aǎ_lucrá_ĳo// aşé că...purtán_tęnt'/ áǎ _o víńít...sára ĳerá nǎpt'e// apo _o víńít o p...vręme gre/ atúnş _s-o şĳ...ars o cásă_ăĉĳ ĩn_sat la vrom .../ ũ_vrom// ápă_ĳo acólo cum am şezút acólo síngur/ c-o fos _caǎ _zęĉe cásurĳ nǎǎpt'e/ amú aşé-nt-ásta vręme zîćem ĩ _vtoctómbrie/ apǎ-aşé mă t'emęm acólo/ că tuná/ fuljerá/ ápŭ_ĳo ca prunĉ nǎǎ! síngur acólo// amŭ _mă t'emęm atúnĉit'e d-a búnăsămă acólo nǎǎ! dacă o flos _vloc la...vómŭ-ala índ'-o fo...ars cása/ áǎ_o [k] n-o víńít_pînă nu...s-o...

[S-a-ntâmplat să trăznească şi oamenii?]

fost-o aşé / flost-o dără/ fost-o dără da// ĩm adúć amínt'e că _prunĉ_ĳerám/ apóĳ...ĉę şť'iy d-amú pátruzăĳ_dă ai o avú _vómu// ş-áǎ_l-o treznĳ / dar aşé n-ǎ_ăvú_niĉ om_bai/ núma...aşé ca cum o... l-o amŭorĳtĳ/ o flost/ c-o [k] ascuĉę cǎsa/ la şęĉere o fost// nai ş-ápŭ _dacă n-ascuĉę ĳel cǎsa pǎǎt'e că nu l-o vu _ajúnĳe fŭljeru/ da vǎǎľŭ-ála o tras... fŭljerŭ-acólo// po_aşé că n-o avút ap_ăşé niĉ om_bai aşé...mai...mai máre bai n-o avŭt//

[Acelaşi]

tátă_o fos_la ámerica

n-am avú_pămĳn_mult/ tátă_o fos_la ámerica// şi dac-o víń_dă la ámerica o loǎt dǎospęĉe hǎóld'e dă pămĳn _dac-o víńít acásă/ şi cu ála [k] dar-aǎ_fos _şásă fraĳ şi o trăĳ_şi mai lucrán_cătă ĳel/ că am_fo_tăĳ...núma o sóră _am avút fátă/ cǎlalĳ tăĳ am_fo...copĳ//

[Şi când s-o dus ĩn America tata?]

im_pát'uspêce/ jo nu m-am...n-ai_ fo_născút când s-o dus//

[Și de ce s-o dus?]

că și-ș cø [k] și cøt'e/ că cøládū-o fo_máre/ amū-átúnê o... amū-átúnê o fo_
cøiș_p_rúnçi/ și_cáladū-o fo_máre ș-aiê n-q-avú...loc únd'e și lúcre că și cøt'e/
ș-acólo o cotá_șj când o viñit acásă o luyát pámínt//

[Și ce-o lucrat acolo?]

în...în d'ār o flost^u/ ĩ_ǫárîcê d'ar// [...]

[Tata era căsătorit când o plecat?]

da/ că cum nu? că cálóalț tăt ĩerá...núma ĩ_ǫ-am_flost...încă [ε] jo nu ĩerám//

[VIIa] ĩel ĩerá încă mi [k] nu ĩerá nicări²

[VIIb] n-am_fo_născút încă jo/ [!]

[VIIa] tp-acêș l-o născút

[Cum era mama?]

[VIIa] grávidă māmā-sa//

[Cum era mama?]

[VIIb] grávidă//

[VIIa] greǫáie

[VIIb] greǫǫie/ așș sã zícê [!]/

[Aici la Bedeu cum se zice?]

greǫǫie//

[„Grávidă” în România.]

da/ rímíniș da//

bót'iș d'órd'e [75 de ani]

pítă

[Cum se făcea „pita”?]

aĥā _há! încă júñere-míney ș-amú o zis cînd o flost acásă că: „ǫnúcø nu-
cøcê? nu coê amú pítă?” zícê

jo zíg_„dacă niș_cuptǫróru n-ávem”/ ș-ála l-an_șipát/

[VIIb] acóle-am avu_cuptǫró

[VIIa] așș am avút uŋ _cuptor așș// „c-acê așș dă búnă píñe o fo_úñsă
cu...uñsǫrie uă c-ócarê” zícê/ „acê așș dă...”

[Cum o făceau?]

d-ápăi așș că sára o cernéi idáră/ dūp-acê puñem.../ cum_ũi zícê amú? pã
rímíñeșt'e/ că uñgurêșt'e-i cóvas/ da rímíñește na!

[VIIb] morjăucă/ noi zícem morjǫucă

[„Cumlău”.]

² Cei doi informatori, Gheorghe Bochiș [=VIIb] și soția, Magdolna Bochiș [=VIIa], intervin adesea unul în textul celuilalt.

ei ȝe! cumlău/ cu morjóucă și cū...puñem și ilestéu/ ilestéu/ ș-ap-atúñș _
puñem...[ε] uă frămîntám așé cu língura/ o băt'ém suvs/ ap-atúñj _ d'emiináta né
sculám/ și atúnê [k] acêçé _o lăsám așé-álbije/ ín... fărína acê/ ȝerá acólo// acêçé dospé
míndru// ș-apo-atúnê d'imiináta né sculám și ȝncălzém oleág _dă ápă cáldă/ nu rêce/
și puñem cît'ě...fr [k] coșérí dă fărína atít'ę brîñj _dă sárę// puñem ín ápă _acê/
ap-acêçé uă topém bíne/ apo-atúnê o turnám acólo pã...

[VIIIb] aluúatu cêl dă pítă

[VIIa] aluúatu cêl dă pítă/ apo-atúnê né priñd'ém ápo _și uo ȝnvăluȝem acólo
și uo frămîntám bíne// cu ápă cáldă uđ ȝmoȝem bíne pînă ȝerá așé bíne ȝmoȝétă/ nu
tăre mólle/ c-acê nu ȝerá bíne dacă ȝerá mólle// numă _așé bíne// ap-o frămîntám/
atâtă _o frămîntám pînă...pomné

[VIIIb] sã dăsfăcê dă brîncă

[VIIa] sã dăsfăcê dă brîncă/ atúnê ȝerá bíne...frămîntátă// și pomné// ș'ti
așé...ȝerá beșice//

[Făcea bășici.]

făcê beșic' / noă amú atúnê ȝerá gáta frămîntátă// atúnê o-astupám și o lăsám
acólê-álbije/ cî _ȝerá gáta dospítă/ atúñș _ puñem coșérile cêle dă pítă/ puñem
ș'térgurí pã ȝele/ și fărínă pã ș'térgurí

[VIIIb] sã nu sã lipęască

[VIIa] sã nu sã.../ ap-atúnêit'e tăȝem așé dín pítă/ așé cît ar fñi...o pítă búnă ȝn
coșáră/ jumátát'ę coșára// acêçé a o-asogám/ așé bíne-ȝ _fărínă/ āpo-atúnê o puñem acólé
ín...coșáră// ș-ápo-așa [k] o-astupám acólé bíne/ și uă puñem... aís _ș-o-astupám bíne//
ș-ap-acê dospé//

[VIIIb] și dospăscă/

[VIIa] dospé míndru _ácólo-ȝ _coșáră// dospé bíne

[VIIIb] ȝerá plínă coșára/ de jumát'e

[VIIa] pân-atúnêit'e ȝncălzém cuptóru// amū _cî _ȝerá ásta dospítă/ p-atúñj _
ȝerá gáta șî cuptóru// ála ȝerá ȝnfocát míndru// ș-ap _atúñș _cî _ȝerá ars atúnê o
ducém/ t'icázém bíne cuptóru/ măturám bíne/

[Cu ce?]

cu mătura șî cu dríglă/ trăȝen _tăt afără dî _ȝe/ [...]³ no! ș-ap-atúnêit'e cu
lopáta cê dă pítă/ cáre am lopátă dă pítă/ atúnêit'e tãñen _de lopátă/ cîne uđ _tîné uo
puñem pã oarecê/ ap-atúñș _turnám píta pã lopátă/ ș-ap-aș-o băgám ȝn _cuptór//
p-atúnê puñem alitáyu pã ęę ș-ap-on cás dă vrême ȝerá acólq // sã cocê așé dă
míndră! crîșt'ę dă núma// da ȝerá búnă și la...

[La gust.]

la gus _și la têt'e.../ nu sã muțezé/ hába ȝera-n dđo săptămín coqóptă/ nu sã muțezé//
[Și puneți și „croampe”?]

³ Fragment de text ininteligibil.

ie/ ierá care și croámpe puñeu/ ierá ie

[VIIIb] ierá mai moǒle/

[VIIa] atúnê ierá mai moǒli/ mai moǒli/ ei! ierá și cu croámpe/ da

[La început ați zis că puneți lapte acru?]

nū/ îm_pită nu să púne ac [k] lápt'e drágă/ nu să púne lápt'e//

[Da' lipii n-ați făcut?]

lipiu? d'ehod' nu/ făcēm lipiu/ că d-abd'ē_ășt'eptám că și să coǒcǎ [!] lipiútu

[!] și-l trăjém/ și mîncăm

[VIIIb] și moșocórnă făcē/

[VIIa] și moșocoárnă//

[Bochiș Magdolna, 74 de ani]

pop mógdo dǎ fátǎ

rǎu_rǎu m-an_loví_la jerúnț

cum am picát? așé am picát că... máma me trăie/ și táta mneú// acólo șid'eu
ind'ē_âi amú...còrmanzóta⁴/ acólo_o șezú_ii// iiii n-o avú_núma pǎ nuoj n-ǒ_ávút//
trăieú amîndúoi ie/ io l'e dućen_dă mîncát/ dǎ priņz dǎ mńázǎzǎ d-aíce/ că ierá
bǎtrín// ș-ápu_io an_vinít/ cum am_foz_dǎ_la iiii ș-am adús înt-o brîncǎ am adús
hánile și spǎl⁵/ întj_áltǎ brîncǎ ǎrǎ am avút.../ cum și zíc amú?

[VIIIb] ê-ai dúsu d'e...ê-ai duz_dă mîncát

[VIIa] ê-am duz_dă mîncát/ în ê-án [k] într-éșe an_duz_dă mîncát/ cǒnd'le
acéle dǎ vasǎ

[VIIIb] vásǎle/ vásǎle

[„Coandri”?]

[VIIa] cǒndilí⁵ și zíc aíce/ ie!// noǎ ș-ap_cînd am_fost ací.../ am avút nõúǒ
gîșt'e/ bǎtrîne// șî_kózbę...d'i [k] pǎ imăș o foz_ da le-ám_mínát...acólo-a-fǎrǎ/ și
ieie dupǎ grǎúntǎ/ că...êopórtu o cǎlcát

[VIIIb] cǎlcát/ o cǎlcát êopórtu/

[VIIa] dus grîu// dupǎ grǎúntǎ o vinít pǎ úlițǎ

[VIIIb] pǎ drum

[VIIa] pǎ drum// io cí_ le-an_vǎzút ací n-an_vinít îplóntru și puņ_vásile/
fǎrǎ le-an_luǎ_și le-am întǎrgăt'it/ napúoi pǎ jîp// și

[Gâștele.]

gîșt'ile

[VIIIb] și marg-aíc îj_cápǎtu sátulu

[VIIa] și atúnê io m-an_dus dupǎ ieie și ieie cînd_o fos_cǎtǎ cápū_sátulūi
acólo/ s-o bǎgát pǐ_arác⁴// io iǎrǎ m-an_dus tǎ_dúpǎ ieie pǐ_arác/ cînd o flost
acólo la cápăt acólo o fost o fintínǎ/ acólo iește/ și acólo ieie o ieș_sus pǎ puod/ ș-o

⁴ Termenul este sugerat de soț: ôncormazótu.

⁵ Dându-și seama că nu a fost înțeleasă, informatoarea accentuează fiecare silabă a cuvântului.

vu_mēre altán la čopórt/ diŋcǎólo// ijo iárá am pášit_sus pá ará [k] după [k] dǎ_arác
am pášit_sūs/ acólo_o fost aș-un drouǎ / iŋstrimbát// așé dǎ grǎos o fo⁶// și ijo cum
am_fost cu pǎpúčile/ mi s-o-acǎtǎ_vírvo pǎpúčilvor ǎ_dróuǎ-ólǎ/ ș-atúnc brîncile
am avút vásále/ șî am picát acólo pá...drouǎ/ acólo_pǎ...dru^m_pǎ t'étril'ę-ále// c-acólo
o fos^t_t'etri/ máre/ așé t'átrǎ d-ásta térmiškü zíc/ aice...cáre-ǎ...lăcruítǎ ǎ drúmu/
iñ'de sǎ scúture t'ina// ș-am picát acólo

[VIIIb] șarazǎu/ așé-ǎ zíc...

[VIIa] și m-am řǎu_rǎu m-aŋ_loví_la jerúnt//

[Ce-i acela „șarazǎu”?]

[VIIa] la ála če

[VIIIb] la [k] iŋ_cápǎtu drúmuluǎ čel dǎ t'átrǎ cîn [e] la tát'e drúmurle cîp_sǎ
gátǎ drúmu čel dǎ pt'átrǎ/ cîn_mēre...pǎ čel dǎ pǎmínt/ ięste...lăcruít^d_dîn...t'etri
d-ále așé ca...

[VIIa] mǎrǒčę/ cum sînt čele dǎ

[VIIIb] așé máre și e! și scu [r] și sǎ scúture [r] sǎ scúture cáru pînǎ_če víne
pǎ drum sus^ǎ// așé dǎ luŋg...așé dǎ luŋg

[VIIa] da/ ále máre/ tǎ^d_d-ále máre

[VIIIb] cam dǎ dǒ^ǎozǎșičîŋj_dǎ métri tréizǎj_dǎ métri/ ǎi făcú^d_núma dîn
pt'etri dę-áčǎ sǎ scúture t'ina dî pǎ ruoǎ//

[VIIa] și ijo-am picát acólo pá ále// și m-am řǎu_rǎu lovít la jerúnt/ da řǎu//
cǎ nu m-am putú_sculá/ acól-o fost o...^{vo} zęče oǒmiñi/ ș-ab_d-acólo o viñít și m-o
ard'icat ș-așé m-aŋ_sculát/ da nij_m-am belít^ǎ/ nič nimícǎ/ numǎ_acólo diǎlóntru
m-am lovítǎ rǎu la jerúnt// [...] ș-amū_d-atúncit'e...ášt'e nu-z_d-amú/ c-áște-z_
dǎ cîț ǎi amú?

[VIIIb] da nu ũ-o durú_nu múltǎ vręme nu ũ-o durút

[VIIa] nu m-o dǒrút atǎta/ da ǎpǒ-amú mǎ dor

[Și nu te-ai dus la doctor.]

dǎ řǒst-am

[VIIIb] și nū/ d-amū_n-a avú_tim_și márgǎ//

[VIIa] atúŋș_n-a [k] atúnc nu m-an_dus ođátǎ/ cǎ nu m-o dǒrút^ǎ/

[Unde nu te-ai dus?]

lǎ dóctor// nu m-an_dus atúŋș_cǎ nu m-o dǒrút// mǒi^d_cím_m-o dǒrút amū_
atúŋj_m-an_dúz_ǎd/ da pîn-atúŋj_nimícǎ// și s [e] șî iŋ_sęged am_fo_la dóctoru//
[Și ce ți-a dat?]

ō! unșǒre m-o dat/ și mǎ uŋg pá ięl'e/ și d-ále/ da n-ájung ále nimícǎ//

[Aceeși]

⁶ Gest: cǎt degetul.

đáma dă croq̃mpe

[Cum se făcea „zama de croampe”?]

ápăi đáma dă croq̃mpe drágă făcê...puné și fărbbă cárné/ cî_ierá

fíartă cárné băgá croq̃mpile/ atúncît'e făcê rîntășu/ și puné zmîntîná/ c-atúnê
avé vác/ apói avé zmîntîná/ că nu ducê lápt'ilé// atúnj_ură gátá cu zmîntîná/ olgá_dă
uăttăt f_ie/ așé dă búnă ierá dă núma/ ierá zámă// și mai făcê lîngă iá Țo pán Cove
Uă...plăcînt'e uă...cê șt'u i_o// făcê/ mń-aducê dă mńázăzâ tádauna//

[Aceeși]

taŭ gálițáli

[Cum făceai când voiai să gătești, să faci mâncare dintr-un pui?]

d-ápû_dînt-um_pui/ Țo cūpelím/ Uă prînd'em púju

[De la început, o prinzi...]

[VIIIb] l-ai tăiē gîtu/ la...

[VIIa] șoácteru [!] cā iē [ε] iel Țo táie⁷

[Dumneata nu?]

nu că nu p...

[Cine-i „șoacterul”?]

bătrînu/

[Da` de ce? dumneata...]

n-o poê cā f [k] n-o p [k] nu mă poê îndoie/ n-o poê tíne su_picq̃óřile...su_
picq̃óře/ cā...

[Și dumneata nu tai niciodată?]

bā cîn_nu-î acasă...d'úrca/ pa...atúnj_mă t'injuiés_și i_o/

[De ce zici că el îi „șoacter”?]

[VIIIb] cē nu/ așé i să zîcē jidovēște/ zîcē șoq̃ctē/

[VIIa] așé jidovēșt'e așé zîc șoq̃ctē/ jidovi

[VIIIb] i_oī i_oī! da cā și la jidoȚv șoq̃ctē tăiē cā și

[VIIa] acê taŭ gálițáli// apû_noi...uă tăiēŭ_ș-ăpói Țo cūpiléscȚ

[Cum?]

cu apă cáldă/ pun apă cáldă f_úalâ ș-apú_o f_cînjém/ Țo ȚopărléscȚ// ș-ap-o
cūpilésc și uă spāl și o b_Ńonțálim// dácă făcém súpă_atúnçît'e púnem...joi_cég/

[Când o „bonțalești” ce iei întâi?]

d-ápo_măi dîntiē i_i iēȚ dă la iē gúșe/ acá o iēȚ mántiē/ c-acê și nu fiē-acólo
gúșe [!]/ și flítu a vq̃d' cl_Ńónțu/ il iēȚ dă la iē/ ápûi...dă la... lábile úñd'il'e l'e culég mai
dîntiē/ nq! și dup-acê ápo_ápúc și taŭ úñd'il'e/ și tómburil'e și arípil'e/ ș-ápă_dup-acê
ápă_o crepám...uă spāl apă_și...mátále le culéjem d_f_ie afără// culég máțile

⁷ Și îndreaptă privirea spre soț.

[Și ce mai are „înlontru”?]

êi mai [...] acólo iéște máju la máță și iéște rînza/

[Și pe „mai” ce e, aia care nu-i bună?]

io! acêe-î fêre/ fêre/ și acê o tăiem afară și nu să spargă ȝarecúm pã mai/
c-ápãl _tãtã...cãrnê nu-î búnã niê nu.../ acêe o tîiem afarã/ cí scot'ém máțãle
ȝodãtã așê o t...tau afarã și io// apȝ-atúnçit'e rînza dup-acê dacã-î gãta cãrnê luȝatã
_afãrã dupã...î _ap-acê núma áșt'ê le spãl// ș-apũ _ătúnj _dup-acê áleã l'ê dãm apóí
la míțã ȝo la cîn// ș-ápũ _dup-acê spãlãm iãrã cãrnê înt-dȝo ápe/ ápu _dup-acê vin
ápu ș-o puném la fȝoc/ și fãcém dî _iê...súpã ȝȝ êe vreȝu și fac//

[Aceeși]

[Mãmãliga]

[Mãmãliga cum o fãceți?]

d-ápã _acê așê o fãcãm cã puném ápã la fȝoc/ puném sãre în ápã/ ș-ap _dupã
acê [!] cîn _ferbê ápa atúnçet'e apúí puném/ ierã cãrle ȝo puné...mai tãtã puné
fid'êȝu/ da ierã cãrle ȝ...puné cît'-olșacã numã _așê fãcã...

[VIIIb] núma tãt așê o covîrlê cu...

[VIIa] o covîrlê și nu fiie bȝoȝ// ș-ápã _aș-o fîerbêm/ aș-o fîerbêm//

[Tot mestecând așã.]

tã _mest'ecînd/ e! așê o fîerbêm//

[Aceeși]

greȝ lucrú o fost cînepã

[Ne spui așã, de la început, tot lucrul cãnepei.]

ãȝ! acê ȝa fo...acê o fo _grêȝ lucrú

[Mult și greȝ, știm.]

[!] ájá-î grîeȝ lucrú [!] greȝ lucrú o fost ála// cînepã _o fo _grêȝ//

[Și cum se fãcea?]

d-ápãí o culejé

[Înainte de cules, cum o semãna, cine?]

ȝo sãmãnã/ pu _ȝȝmeñi o sãmãnã/ ȝȝmeñi ȝȝ sãmãnãȝ/

[VIIIb] ȝȝmeñi...o puñeȝ sau cu sãpa ȝorí puném...ȝã sãmînãm

[VIIa] așê cu sãpa// ap-atúnç cí _ierã dã cullés/ mãrȝcã ierã am-atúnj _ierã
cȝptã/ atúnçit'e ȝo zmuljêȝ/ ȝo legã _ãșê mãnúșe/

[VIIIb] o rêt'ezã/ tăiê ále jȝos dã la rãdãcîniile/

[VIIa] iê! ap-ătúnçit'e ȝo bãgã í...gropȝie/ așê-î zîcém noi ín _gropȝie avém

[VIIIb] aĉi-ŋ_cápu sátuluĵ ierá gropóĵe//

[VIIa] apă_acólo ʋo lăcruĵeŋ ɔ́męni aşé/ tăt úna lĳngă álta// mănúşe

[VIIIb] mănúşe/ úna-ntórsă úna-ŋcóĉe úna-ncólo/ tăt aşé-ntórsă puńé/ o

puńém páe pá ęę/

[Ce făceau, o „lăcruia”?]

ę! o lăcruĵe ɔ́męni/

[O împloteau?]

nu o-mplet'ę drágă/ núma aşá o puńeŋ...mĳn aşé

[VIIIb] numă_aşé/ núma tăt aşé tăt aşé úna lĳngă álta⁸

[O „tomneau”.]

[VIIa] ę! ę!

[VIIIb] o tomńeŋ/ da// apuńém...dacă nu ierá luŋg pátu/ aşé zĳĉę cătă iel pat/ atúnĉe...cĳtu-ĵ dę-ăĉi piŋ_la úşe puńém dŋoi parĳ/ le băt'ém acólĉ-ápă/ că ŝi nu márgă mai dăpárt'e/

[VIIa] nu dúcă ápa

[VIIIa] ŝi-ŋ...dĳnd'e ĳncepę iără al _pat// dácă ierá luŋg pátu _atúnĵ
mai...iără-nt'ind'ém ųcóló_pátu ĉel dăt'ilĳn/ iără puńém parĳ//

[„Pat” se zice?]

pat/ pat dă cĳnepă//

ap_puńém pá ię páĳe⁹/ ŝ-a...mŋóhă/ d-áĉa dĳŋ_gropóĵe/ cuŋ_să fáĉe [k] fáĉe
ápă/ puńém pá ię strĳŋĵęŋ _ŝi puńém pá ię ŝĳ_dup-acé puńém d-acólo dĳn ápă/
scot'ém pămĳn_ŝi puńém pá ię//

[VIIa] pămĳnt/ t'ĳnă//

[„Mohă” ai zis?]

[VIIIb] móhă

[VIIa] ŝi mŋóhă d-acéę ŝi

[Ce-i aceea?]

[VIIIb] mŋóhă drágă acéę care să fáĉe ĳ_ápă// ĳĳ aşé sibĳĳră/ ĳĳ áĳa//

[Aşa ca o iarbă subĳire?]

da da/ ĳĳ d'ásă ĳ_ápă/ da pá_núma afără stă aşé cu [k] pá ápă cu.../ stă aşé
strĳmbă// mŋóhă d-áĳe strĳŋĵém/ ŝi puńém pá ię /_ápo...dĳp-acéę puńém pămĳnt_pá
ię/ orĳĳ puńém páĳe// apă_mĳn [k] apŋ-acólo sta//

[VIIa] puńé t'ĳnă pá ię/ pá_nóŋo zĳle/ nóŋo zĳle ierá acólĉ_ápă//

[ŝi pe urmă?]

[VIIIb] dac-o ŋŋoz_vręmę căldă atúnĵ_nóŋo zĳle ĳ-o tráĳ_[=trebuie]/ dac-o fo
_ręĉe atúnĉ o trebui_mai mŋltă vręmę// ŝi stęĳe_ápă cĳnepă//

[ŝi apoi?]

⁸ Gest: ĳŝi alătură măinile.

⁹ Propoziĳia este rostĳtă simultan ŝi identic de cătore cei doi informatori.

[VIIa] ap_atúnçit'e o [k] merę și ʋo scot'ę afără dĭ_ápă/

[VIIIb] pă_o băt'ęm pă apă acólo/

[VIIa] ap_atúnș_pă_ápă ʋo spăláu/ ș-ánt'e o [ε] ȇ-o băt'ęu pă apă/ apó_
să...apq-atúnç ʋo-nt'ińd'ę afără tát așę rʋot'ilátă ʋo-nt'ińd'ę/ așę ca ș-o... colíbă/

[VIIIb] ca ș-o coșără dă stup//

[VIIa] ę! așę o făcęu acólo la sǒrę// ápo_o lăsá acolo la sǒre apĭ_să uscă
acólo/ sára q-aducęu acásă_ apû qómińi/ care-a cui ʋo fʋost/ că tátă muięre ʋo
cunoscut a iij// q-o adús acásă/ apq-acásă pĭ_ȃocuól o-nt'ińd'ęm//

[VIIIb] cĭ_ȃo melitát/ atúnș_ȃă-nt'ińd'ę numa

[VIIa] ę! ápo_cînd/ c-ápo_amû_atúnç o melitá...

[VIIIb] ȃă...puńę că și n-o plǒlȃă/ ápû_cĭ...cĭ^m_melitá atúnș_scot'ę afără/
scot'ę cĭt put'ę îń_ȃzúua áĭă afără/

[VIIa] cînd o fo_cald/ că lă_acę cald iĭ trábuię/ lă_acę-i trábuię cald_cal^d_cald//

[VIIIb] și márgă puzdări...puzdăriĭ dĭ_ię//

[VIIa] apq-atúnç o băt'ę pá...pă męĭlița ierá și ierá...zdrobitȃoru_ála așę cu
d'ín/ mántie p-acęę ʋo zdrȃobęm/ dup-acęę pă męliță/ apă_dup-acęę ápû_merę/
ierá fujȃórĭ//

[VIIIb] și ȃă băt'ęi dă rúdă dă...rúda acęi dă cār/ ʋo băt'ęi/ că și márgă dĭntĭie/
dup-acęę ʋo băt'ę supt...gręábăń/ merę puzdări afără dĭ_ię// cáre ierá táre
topită/...atáta rămĭ^ń_o_lȃuȃ îń_brińcă/ atĭta rămĭ^{ńe}/ ș-áęă o fo_táre topită//

[VIIa] dup-acę pĭń_greábăń ápûi/ avę gr [k] avęm greábăń așę...rot'ilát/ cūȃie
ierá la gręábăń/ apû_le da p-acę...pă gręábănu ȃă grĭebăńám/ așę/ ș-apq-atúnje ierá
fujȃór mĭńdru/ ála ierá fujȃór și ierá cĭlĭ/ acęę ierá mai

[Cum era?]

cĭlĭ/ cĭlĭ/ ęę! acęę o fʋo_cĭlĭĭ// nq acę-i tȃorcęm/ cĭń_torcę^m_mai dă grȃos/
fujȃóru ála-l torcęń_sĭbĭr/ că dĭnt-ála făcęm...¹⁰ dĭnt-ála făcęm ș'tęrgurĭ și abroqósă
și lipid'áua și cárĭ ȇe/ ȇíne ȇe//

[Aceeși]

lecvár

[Din prune ce faceți pentru iarnă?]

d-ápu am_fácút [!] lecvár [!]

[Cum se face?]

d-ápu_ĭo așę fərb cum o fert máma mę// am î...dacă spălám prúnele...și
luqám símburi afără/ da núma așę îń_jumátát'e rûmĭń... prúnele/ și atúnç le puń_
sus/ și fərbă pĭńă ȇe iĭ lecváru_òla tápăń/ și bun// și táre

[Fără zahăr, fără nimic?]

¹⁰ Pauză cauzată de una dintre anchetatoarele, care reia forma adjectivului „sĭbĭr”.

nu/ n-am pus zăhlăr
 [Sunt dulci ele.]
 da dulcê// atunc cîn^d sã...cã-s bine coopt'e prunile//
 [Și mestecați cu ceva?]
 da ápu _cu lîngura/ dá lemn/ da// și am așé uņ _vas máre/ cáre îi mai gṛos/
 nu așé.../ da nu în...cã iō-amú n-am _fert atíta/ cá și în... cáldáre/ sã fárbã/ núma
 așé înt-un vas máre/ cam _vo dóuđzãj _dã lítëre/
 [Mama în căldare fierbea?]
 dã/ așé-l ferbë în ocól/ d-ápîi noi pã gaz d-amú da [!] núma túzelé [!] cu...cê
 sã put'é/ cê avé//
 [Și, după ce e gata, în ce-l pui?]
 atunc îl pun ı _iej(ı [...])¹¹
 [Mama fierbea în căldare?]
 îj _căldáre/ da//
 [Din ce?]
 da...n-o fost așé cu.../ dá fer/ cáldáre dá fer/ da// [...]
 [Și în ce-l pui?]
 ı _iej/ așá în...așé ı _iej mai miçe/...și...așá am...le las [k] il las atunc
 cînd...sára îi gáta/ pînã dimináta/ și dup-acê...am sucú _și il pun în...ler [!]/ cum
 sã spuine// aprînd puțin/ lëru/ și sã-ncălzască/ și dacã-ı... cald/ atunc le pun iějile pã
 o tãpșîie/ și il bag acól^o// da il înt'íg/ da/ și fiie cal^d/ și atunc așé...sã prînd'e oïon
 așé piél^l cá dasupra/ și atúnj _nu sã strícã//

creț ilona
 cînzășîsasă de an

crastavét

d-ápî crastavéti [!] așá aņ _sucúit cá...așé mai...iéftin/ așé mai minîntái/ cînd
 avém așé// da dácã aņ _sucúit și îj _cumpăr dácã nu avém// apói...iō așé-ı fac
 cá...îi spãl/ bine/ și atuncê îi bag în...mai _întîje pun [k] iey tãdauna cu
 moraréu...îi pun ı _iágã// pun acól moraréu/ și dâp-acê îi bag în iej/ îi...așé mîndru _
 șj.../ cá mult și înt-a [k] în _i t'áfã/ înt-o iágã/ și atunc aņ _sucúit...pipér/ da
 așá...nu dărãlit/ așé boqbe/ și...nq da pipéru il bag acólō _iágã// și dúp-acê tuorn
 núma apă cáldã/ ad'eca uățătu aņ _sucúit și il tuorn pã crastavét/ așé fak _iō cá...
 p-un...pã vo iágã dá cînê lítëre/ dá crastavét/ pun așé fórmã o...doi d-ășta...voțãt//
 și atunc torn apă cáldã/ fierbînt'e/ și îi las așé și sã-ncălzască// crastavéti// și dúp-acê
 cînd așé vãd iō cá s-o-ng'elbenit puțin/ atuncê...da cam uņ caz _dã vrême trábã sã

¹¹ Textul este întrerupt de către fiul informatoarei.

stèle aşé// atúnče-ı tʋorn în [k] ápa jʋos/ înt-o qálă/ și puŋ_záhăr/ și sáre/ și...aşé că cum îm plăče mlé// cu gústu mneų aşé// dácă nu-ı bugăt dă...á cru/ atúnč mai puŋ încă ʋoțăt// da aşé táre ácre nu-m plac/ nu le puŋ că nu né plăče// și atúnč făr^b bíne/ áp-acê/ cu sáre cu záhăru/ și atúnč tʋorn ıáră înapʋóı/ dă tătă ıága/ pînă ıı plínă// cít'e ıej fac// și atúnče le leg jʋos și il puŋ în sárqz/ duŋst ıáră [!]/ da/ áşá aŋ_sucuí / și ás táre...fajń//

[Aceeși]

plăcintă cu crómpe

bărbátü_o zı^s_să fac plăcintă dă crómpe/ aşé...că și fiıe fęrt'e crómpilě// d-ápo_ásta amü_aşá ı-am_fácút că am_fert crómpile și am pus puŋin lápt'e/ ı-am...și trei ıóuă/ aşé am...și sáre/ și aşá l-am_frămíntát cu fărínă/ atíta am pus pînă...am g'ınd'ıt ıo că ıı [!] bíne// și dup-acê apü_ı-am c'ıopt//

[Și în ce ai copt-o?]

da/ ásta aşé ı-am...în...ıo în unsórie aŋ_sucuí și.../ am și ʋolʋóı ca...ací ʋo cánă dă uléı/ da îm mai plăče dacă fac aşé plăcintă că...uléıı-ala tot aşá rămíne ıarecúm.../ nu să zbé aşé bíne// că plăcinta ásta dacă ıeste ıóuă-n ıe atúŋş_nu-ı aşé táre ıŋsă// că cu-acêe aŋ_sucuí și puŋ ıóuă// da ıeste un_fel dă plăcintă aşé dă crómppe reselít'e/ nu șt'ıı.../ nu șt'ıt'//

[Nu, nu.]

[!] aşé...cum ás crómppele/ aşé m...crómppe_mai máre/ alég...le curățasc/ și dup-acêe le reselésc/ ıeste aşé...reseléu ála care áı îm_pátru cuóltur/ aşé mai

[Ála mai mare.]

ála la mai máre/ da nu...și aşé să múntucă bíne crómpil-éle și táre fajıne ás// și puŋ_ı ıóuă/ cıt ın kılógrám trábă cam 0 [= vreo] pátru ıóuă// și pipér sáre...și lápt'e n-aŋ_sucuí și puŋ/ ı_ıel/ numă_aşé cıt_ı...dacă ás táre uscát'e crómpile atúnč puŋ un_pig_dă ápă/ cătă ıéle/ da nu mult/ și atúnč cu fărínă aşé ca și scovérzile cum ás/ aşé mai...aşé dă tápăŋ_și fiıe/ atáta fărínă puŋ/ că dacă ʋoı púne în_ı.../ cum să spúne? [!] ıŋ_ıěspíd'e [!]/ nq și acêe [!] și să...poč înt'ınd'e bíne cu língura/ cu cárę 0 puŋ// aşé că ále s...să aşé să...fělfuvódic / cum să spúne? aşé ıı...aşé cresc și aşé_ıız_dă fajıne//

[Astea în „lespede” se puŋ; le pui la cuptor?]

aşé/ nu/ aşé pá fʋoc/ aşé pá fʋoc/ da//cınd_ı...nóuă né táre plăče// și_ıı ıút'e gáta/ cınd...

[Și plăcinta cealaltă cu „croampe” tot pe...nu se dă la cuptor?]

tot/ da/ nu/ nu se_bágă/ nu// că_v-ádúc și (vă-mbiıı)

[Aceeși]

[Cum făcea mama când spăla rufe?]

d-ápu...cum să spun? că ęo cînd _i am _flost așá mai fetiță/ că noę...ierám/
atúnĉ o fo _bătăje/ și n-áve niĉ _â cu ĉe și spēle// ferbĉ sopónu.../ máma iără táre
bíne știie fĉrbe/ nu șt'iu cum l-o făcút/ da șt'iu că

[Făcea săpun?]

dă/ făĉĉ sopón/ în tát sátu uđ t'emá că no! ierá cáre ferbĉ sopón și merĉ-ę _
láturí/ da/ nu sta bĉot//

[Nu era legat.]

da// și atúnĉ t'emá pá máma că să fárbă sopón/ că și...[...]

[Și cum spăla?]

d-ápu _iņcálzĉ apă...și avĉ...cu zúoldă/ nu móșolpĉor și d-ášt'e cum ás amú//
și le ferbĉ/ cáre ierá...háne álbe/ nu...nu avĉ máre dá spălát/ și.../ d-apu-avĉ _
fintínă/ în ocól// nu ierá...fördösobă și...

[Nu le făcea și bătute cu maiul?]

dă s...făĉĉ/ dĉhod'is nu/ și așĉ// apă _le puņĉ/ avĉ uņ _scáyon așĉ și uņ liemn
așĉ [!] și cu-ála le...le băt'ĉ// da/ și avĉm...nu voșoláu/ că avĉm și voșoláu/ d-ápu...
voșolít núma hánile-ále...a fĉt'ĉlĉor/ că avĉm dară _surórí mai máre/ ...Pâi núma
ále să voșolĉáu/ că...ș-ála ĉe voșoláu o fost/ ida cu... jar// așĉ ierá// puņĉ jar f _iel/
să-ņcálzĉ și...

[Dar cele care erau albe, din „jolj”, ce le făcea ca să fie mai tari, aspre?]

da le-ņtepeņĉ/

[Cu ce?]

cu...ferbĉ iņtepeņítór/ așĉ đin [!] fărínă/ da/ đin _fărínă/ da// și puņĉ și cum să
spúne? și fiie mai așá albástru/ kĉiķitö/ nu șt'iu cuņ _să spuņĉ [!] da/ că ierá... să
put'ĉ cumpără d-ála așĉ/...să fie hánile mai albástrĉ//

[Aceași]

símbătă ierá núnta

da că atúnĉ așĉ o fĉlost: că trăbuĉ să márgă părinți [!] să vorbáscă/ și iij dacă
să plăĉĉu tíneri/ și atúnĉ vorbĉu cum a fi núnta/ și...dacă s-o putút vorbí bíne și...s-o
[k] u-o ĉĉrút pá fátă/ că ida o trăbuít și o ĉără și părinți [!]/ și dup-ac-ápu...or vorbíť
cînd a fi núnta/ cîņ _s-or cununá// și núnta nu aș-o fos _ca și amú//

[Dar cum era mai demult?]

d-ápu mai demúlt ierá așĉ că kemáu fĉt'e/dă cum să spuņĉ? cóșorușlănoc [!]

[Sâmbătă sau când făceau nunta?]

símbătă ierá núnta/ núma símbătă/ númai símbătă/ și atúnĉ...și jĉóje făĉĉu
aluųát/ în lĉveșe/ a [k] că dacă făĉĉu...făr [k] ferbĉu găińł și...tăť cáre ieráu t'emát

în nuntă/ atúŋj _ducęu și fărínă/ și Țóuă/ da núma colác ierá/ nu ierá și șuteμένουr/ și d-ășt'e fęlur/ núma colác// cu mac/ cu nuč/ și colác goi/ și...da núma jóię sã încere núnta// atúnc fãcęu aluúat în _iëveșe/ și...fãcęu coláci/ jȚóię/ și

[Ce aluat făceau?]

d-ápu...čije táre ráreȚor/

[Cum?]

čije nu fãcęu/ fãrã núma...núma aluúat așę uă...așę cóșt'e ieráu/ da nič lung/ aluúat lung așę nu ierá//

[„Cijcle” cum se făceau?]

d-ap_čij...čijele...ierá cind fãcęu și čije/ da

[Cum is acelea?]

d-apu-așę cu...fãcęu aluúatu și ál tăięu așę cóșt'e și atúnc pã...niș _nu ierá čigočinalo [!] cum sã spuńe/ ierá

[Pe spată.]

pã spată [!] da/ așę fãcęu// [...]

[Chemătorii când mergeau să cheme?]

t'emători...atúnc meręu jȚóię// așę îm páre/ da nu/ nu jóię ierá/ fãrã dumíneca/ înaińt'e dă nuntă/ da/ înaińt'e dă nuntă dumíneca/ atúnc umblá t'emătȚori// și t'émă la nuntă//

[Și cum ziceau când intrau în...?]

d-ápu țivlęu [!]

[Numa „țivleau”?]

țivlęu și [!] vinęu înlúntru/ d-ápu vęrșur/ avęu

[Nu le știi?]

nū le șt'iu [!] io vęrșur tăt [!]/ da niș _nu...númaı unęuręșt'e/ da/ unęuręșt'e t'emá//

[Și atunci mai demult?]

și mai d'emúlt/ io nu m-adúc amińt'e că rumińęșt'e și fię fóstă//

[Și, deci cum începea nunta atunci, sãmbãtã dimineața?]

d-ápu símbãtã dimińãta așę sã începe că...d-ápã _námuril'e și socãcițãl'e cáre ierá t'emát'e că și fãrbã/ da...nu t'emători t'emáu/ că číne o fos _t'emát în nuntă/ pã ála il t'emá și đęie și pãlínčã dimińãta// în tăt [k] pã tăt sátu/ cáre-o fos _t'emát și...pã qámeń [ε] imblá/ tãta júneluı Țo a mńere [k] a mńireși/ ind'e ierá t'em [k] că-n dȚuo lócur/ ierá nuntã// și... t'emá sã beje pãlínčã/ ș-apã _merę...um _pãhár dóȚo pãhárã/ că nu ca și amú că ięșt'e [!] pínã la mńázã tã _și bejě/ [!] și atúnc meręu acásã și dipã mäsã iará meręu// și nu ierá mńázã/ atúnc/ núma cáre lucráu acólo și...la acęle ferbę/ dă mńázã// și dip-acę meręau la cunuńię/ dac-o viń _sára/ núma čínã ierá//

[Și cum era, mergeau nașii...?]

d-ap_ťãt/ cáre o fȚost_ı námurile júneluı/ și t'emătȚori/ tãț sã strínjě acólo la júne/ și dip-acęę vinęu după mńirásã/ și Țo ducęu la...cása sátuluı/ acȚólo sã...o

măr^s/ și dúp-acê la bisêrică// și dúp-acê merêu la mirásă nap^uóí/ și sára uo dučêu pá
mńirása acólo la júne/ și námurile mńirêsi vínêu și acólo cíná/ la mńirásă//

[Neamurile miresei cinau la mireasă?]

da da/ și...da așê// așá/ și la mńázănoopt'e/ pá cînd _î jera dánțu mńirêsi/
merêu...ac^uól la júne// și pînă dimińátă _apóí...tăt...tătă núnța jera înt-on _loc//

[Acceași]

dacă noi om murí ar...murí și límba romínă aíce

[Dumneata te ții româncă?]

d-ápû _jo așê mă țin [!]

[De ce, ce înseamnă asta?]

d-ápu _și máma me o fos _și pńrínți n^uoșt' tăt o fost rímín// și d-ap...jo
rímínêșt'e am învătát mai întíie/ cînd am _fo _și mică ída/ dup-acê m-am învătát
núma unğurêșt'e/ să vorbêsc// d-ápu cum și zíc că-s...nu-s rímínă cînd ás...ás
rímínă? și pńrínți mńeí și buníci n^uoștí tăt o fost rímín// [...]

[Și cu cine mai vorbiți românește?]

d-ápû _núma cu sóru-me [!]/ núma cu sóru-me// că niê ái cáre-s mai tínerí/ no
dar...și șt'ít că límba ásta romínă/ cum am zís că dacă noi om murí ar...murí și
límba romínă aíce// cu n^uoí cu tăt// ș-ápu _nu vorbêșt'e níme// c-ápu _și jo am ujtát
și êe am șt'íút/ am ujtát//

[Acceași]

APATEU

județul Hajdú-Bihar

satu-aiésta

[Știți ceva de istoria satului ăsta, de când, cum o fi luat naștere și de ce se cheamă așa?]

aiće n-o fost...n-o fost satu-aiće pã melágu-aiésta/ cê n-o fost aiće înd'e-i biséřica/ acólo-ŋ _ fund o fost o...túrlã dã biséřicã/ d-acíię cu lemnúță șt'i/ o fost...plet'itã și o fos _ lipítã/ ș-așé o fost/ și înd'e-s kinepiștíle cromptíșt'ile-ací língã sat/ acólo o fos _ sátu// dín șásã...familiј s-o ținút satu-aiésta/ dup-acêę înt-o mie șásã^{sã} sut'é pátrusprãzãcê q-adús aiće rumín dín...dã cáta bejúș/ și d-atúnçê n-am atírnã _ noi aiće/ romíni// da aíc o fost romín cum și vă spun? qámení...la vrístã care-o fost strãmóși noștí/ fõrte besericós// jo dã cînd am _ foz _ dã pátru ań/ mã prind'é táta dã mîná și...táta mney în dõuzãșiçînj dã aј o fos _ titor la biséřicã// titor mic și t'itor máre și prejbíter/ cã nu put'éi fi prejbíter/ iņ _ comítet/ dacã nu jeráj în cînc aј prejbíter/ dup-acê t'e alejé dã...dã mêmbru dã...t'itor mic o dã t'itor máre// uõ dã preșãd'int'e// ș-q avút beséřica nõqstã dõozãșiob _ dã hlectãrã dã pãmínt// cáre numã-o fost a biséřici/ ș-o avút...cantorésc și popésc o foz _ dõuosprãzãcê hõldur// ș-ał _ pîm párt'e...aic...c-ací-i frontié^{ra}/ pátru sút'e dã métri dã la sat// ací-i keresígu¹// d-ací _ iz _ dõozãșidõj dã kílometru uõrãd'a// acólo umblãm la piátã la uõrãd'a da// qarecîpvã// [...]

[Cam ce nume aveau familiile românești?]

bérke/ mocánu așé-i sã...fãcê poríglã/ mocán/ ápoj o fost _ i luņcán/ ápoj botãu/ ápoj brãd'a/ apóј...kíwãri/ kívãri/ și máma bun-o fos _ kívãri//

[Și numele ăsta, cuvântul ăsta înseamnă ceva?]

^da cã aésta-i cam uņgurești _ iј/ kíwari/ iј dupã...cum sã spúne? t'átrã//

jo mi-s iqán gít'a zis nuț
jo-z...în șázãșișãpt'e [de ani]

merem la fujõre

merem la fujõre cî _ jerám jo fiçór/ merem la fujõre/ cu piçõrele/ pã scãrã pusã _ acólo/ o scãrã luņg-apãj dã dõo látur fêt'ele/ apãj așé...cãlcãu fujõrele// pãj acolé le strînjéu fiçóri fêt'elã și...cîm _ merem acólq-am rupt aiće la o...un

¹ Cheresig = sat în județul Bihor, România.

céla...no_i am avú^d şápt'e fiçór aiç...fra_t// mai nu aşé rú^de tă_t// şi am rupt/ zíc „nu t'e...nu t'e supără dómnu/ că p-al_u dimiⁿă_tă a fi lémnu aiç”// niş nu ñe-an culcá_u pînă nu i-am dus lémnu acólo_u la băt_rín/ că iélu ierá d-aiésta cum ál spúne? ca...báçe şándor/ ijen kérecd'artò^u// şi l-o şi tomⁿít şi...nu-i bai/ înt-áltă sáră zíc un Yortág d-a mⁿeu că „mă_i cum a^s ş^t'i i_o voroví cu fáta ásta/ că má₋sa táre nu-i pláçe dă míne”//

„lásă núma/ că i_o i_{au} in spát'e” zíc „cínepa”// şi cînd am_u viⁿít [k] ieşít la úli^tă/ vi [k] tă_tă lúme ieşé la úli^tă/ p_{ai} ierá...cít'e tri^zăc pátruzăc/ fiçór şi fét'e şi mujérⁱ mai la vrístă viné_u şi il ajút'e şi strîngă fuⁱo^orele// „mă_i” zíc „da stai^u că v-o picát...céla”// apó_i o râmás fáta napó_i// apó_i „vorovít acó^lea”//

„mă_i bătă-t'é/ cu cáⁱeru ála a tă_u” zíc nánă iulíscă/ că-i...ála...acéⁱe i-o foz_u drăgú^tă táti// apó_i nu u-o lu^uát táta că.../ o fos_u nálcose// „aşé i^ej dumetá” zíc că...

„mă_i! dâpă t'íne t-aj_u da p_a moríco”//

zíc „mie nu-m trábă moríca dumetá că am áltă mări^e” zíc//

[Şi asta cum se chema, când vă strângeaⁱ acolo la fuioare?]

horé_u şi...făc^e

[Da' cum se chema, clacă?]

clácă/ da/ şezăto^ore² ierá iárna// ap_{ai} cáre nu tuca fáta ap_{ai} lu^uám fúsu şi i-l dăpánám/ ierá stíl^p cu lémne ş^t'i aşé.../ nu ierá aşé atún^cê ob^lo^oáçe d-áste// apó_i atún^cê tá^tă...fuⁱo^u şi tá^tă...fíru²/ tras p-acólo pⁱ Yocó^o// că „mă t'-i tuca tu”//

[Acelaşi]

bum_u băⁱát o fost

ap_{ai} o dátă o picá_u p-o om...pă...veçínu aiésta o avút u sclúgă/ on jidán o picát pă...pă sclúgă// „i^o i^o i^o há_u há_u!”// céla s-o spári^et ş-o fuⁱít in^lóntru/ [Că n-o ştiut că-i acolo.]

nu l-o v^uzút// o vai ş-amár!// şi jidánu ála o m^ars i ámerica s^arác^u/ şi m-an_u visát in no^opt'a acⁱ cînd o murí_u şi la d^o zíc o viⁿít vést^ea c-o murít// aşé bum_u băⁱát o fost/ jí^dov// veçín şi i^ei ierá surumán/ ierá şápt'e fra_t// că tă_t...úna ierá fátă núma// apó_i aşé dă buⁿ o^am^en/ ap_{ai}...i^el ierá dă la kişineu³/ o viⁿít aiçe/ dă cá^v/wá^c// şi zíc „dómnu gít'a”/ zíc/ întrebám dă veçína că „ê-o fert mujé^rea?”//

zíc „cro^ompe cu bo^t”//

il întrebám i^ară_u álta zⁱ „da ê-o fert mujé^re?”

„bo^t cu cro^ompe”//

„da cúmu-i ásta?”

² Termenul este sugerat de so^{fi}a informatorului.

³ Chişineu-Criş, oraş în jude^ţul Arad.

zîce// „înt-o zî o fost...bótu mai mult/ ĩ_áltă zî o fos_crómpile mai mult'e”//
[Da' „boț” ce înseamnă?]
șt'ii boț așe rupt cu...pițigát/ uđ pițigát/ cu lîngura/
[Din „fărină”.]
da/ din făjină da// alușát// galóșt⁴//

[Același]

n-am și căsătorit laoláltă

[Cum v-ați cunoscut cu soția și cum v-ați hotărât să vă luați împreună?]

ásta-ı máre întrebáre [!]/ ĩo-am avút o nevástă áltă și n-am dăzvortát/ și _
dířsa o fos_vádu^W/vă/ ș-ápăi așe.../ aņ_fost la colectiv-acólo și m-am înterésát că
„nu ıęste-aic ęarecê névástă?”//

zîce ę...d-aij_dîņ_sátu cêlălált o...că „ıo oı fi búná?” zîce//

„mie nu-m trábuıe” zíc/ „că v-am a [k] aņ_cunoscut ıo pă”...și pîn-a-túnce//
și...așá o vru_dumnezó// și-ņcă ș-ástáz ıęș'e cárt'a cê ı-aņ_scris/ că níci vórbă n-o
sta _ mai réped'e// și tát am lușát átíta curáj ı-am scris/ și tátál nóstu ęa fost
în...scris/ în...// și cînd am márs/ o vińl_cártîcica la trii zîle napóı/ și ę-am primı_
și m-am du^Z și m-ęá primı _ cu drag/ și...la șasă _ săptămín n-am și căsătorit
laoláltă/ și...sócru-mńeu ıerá om cîņstít ca táta a mńeu sárácu/ așá l-am șı ıubít...
l-aņ_vázút/ ęoa zíc dacá ıı...părınt'ile așe/ atúnce și famılie ęęót'e fi núma așe// că
zîce că máru nu pică ma...dăpárt'e dă lemn// și...mulțám lu dumnezáu/ amú la
dęozășinòo dă áń tráım laoláltă// [...]

[Și aici, când se însoară un băiat cu fată din alt sat, e vreun obicei așa mai deosebit?]

făcê nuntă/ da//

[Cum se făcea?]

făcê nuntă/ da// meręu pá úliță șt'i/ meręu la...cása mńiresáscă și aducê
mńirása/ și să cununáu/ apóı horęu/ oarecîn_n-o fost vóıe și horęș_romîńeșt'e pîņ_
sat/ că ıngurı ști.../ ápăi zîce o^U fi d'e om [?]/ că ála o fost ĩ_ámerica/ ála ıerá t'itor
mic/ cam înt-o cîņzáj_dă áń// zîce_apóı „măi rōmín” zîce/ „nu vă lását/ horít!”//
ápăi zîcê la ıęșt'ia bătrńi vo.../ únu nélu/ o...ıerá o sútă trıızáj_dă kîle dă om/ și ála
tăd _dă bumbác/ și ıárna și vára// zîce „măi ıo cu...”/ dă la...dă la căsur(ı) șt'i cu
colóńtu cêla/ „vă puı ıo apă _dă și nu...da și nu vă t'emez _măi! apóı și jucát
ard'ęlenéșt'e”// apóı noı...ę dęómnel// cînd o vińl _rúși/ ápăi o lușát_stágu cêl
rumîńesc jos/ fićóri cêı dă ıngurı// sára așá o fos_mîņgălít/ pînă dîņcóló//

[Cum or fost?]

⁴ Termen sugerat de soție.

bătúť//

[„Mângăliť”?]

mîngălis _ tăt únu...căt'e únu [!]/ ásta așá o fost/ dacă nu s-o purtá _
cumsăcád'e// ápöj o fost nășt'e...fîcór din...iel o [k] iij o fost...polițérŃ
dîn...vesermén⁵/ tăs _pă oblác-or zburát afără// așé o fost atúnê/ atúnê o fost áltă/
ástáz ĩz _mai liňișt'it qámeňi/ mai cu băgáre dă sámă// mai să iuhés⁶ _qámiňi únu pá
áltu/ iș bágă únu dă áltu dă sámă/ și dacă nu-ĭ pláce/ nu s-arítă// ápăi ce ięste
dîňlóntru/ acêĭe-ĭ áltă căcúlă//

[Același]

ásta o fost obiĉéju

[Cum învățau „corinzile” cei mai mici, copiii, cum era obiceiul?]

fêťile să pregăté// ápoi...să-mbrăcáu fêťile-ápoi dimiňáța/ ále să... băgáu cólo
pĭ _oblác fîcóri și să úĭte că cum să-mbrăcă fêťile [!]/ á! ca tíneri// așé o fost// merém
căt'e șápt'e ȳopt/ cím _bă [k] apöj merém la șezătoqore/ torĉém/ t'ina acólo pá la stĭlp/
și dimiňáța t'icázé fáta/ că...ĉ-o avút și fáčă?// c-o fost nășt'e t'inqóĉe p-acólo pá úliťă
la ále vaj ș-amár!// n-o fost curățánie așé ca amú// murluiéu...cásĭle⁶/ varecĭnva/ că
așé ĩeráu// și pá la kĭkĭchaz ĩerá așé// și trăĭe cu jéjet'ile așé júrá și...mai trăĭe așé//

[Și la Anul Nou era vreun obicei?]

la sĭňjorz ĩerá obiĉéj/ udáu fîcóri fêťele// ápoi prind'é qámiňi la úliťă pá fîcóri//
pĭ tăt'é [k] căt'e únu-ĭ ascăldá// ápă _ĭară o priňs fîcóri pá.../ ásta ĩncă táta bun/ da
și táta...ș't'i tréburile așé/ o ș't'iu _táta mňeu tréburile ále/ amú cĭn _noj ĩerám né
mai udán _da nq-așé// núma olácă dĭň _víd'ere că spălăň _fêťele/ da nu...așé//

[Mai demult chiar le uda așa.]

á! așé/ ápoi fîcóri

niș _kilóťi nu ĩerá uscát⁷

niĉ kilóťi nu ĩerá uscát [!]/

[Da' de ce zicea că e bine să le ude?]

ásta o fost obiĉéju/ și táta bun o fos _c-on _vecĭn/ și viňé...jídovu ș't'i cáre
tiĭé. (g'ĭșt'ile și ráťale și gínele//

[Cum ĩi zicea la ála?]

șqoĉťer// viňé cu cuťitu dĭntodátă/ și ĩel...dacă nu d'ĭntĭodátă/ atúnĉe...ĩerá
tréĭfli/ átúnĉe nu-l put'é mĭňcă// ála-l vind'é la áltĭ// și... zĭĉe.../ o fost acĭ altán
úliťă/ că ș-ásta o fos⁵ _cása męa acĭ/ pĭnă n-o muri _táta o fos⁵ _cása męa acĭ/ c-q-ăň
cumpărát// și...zĭĉe „măĭ _ moldován” zĭĉe/ táta bun/ „măĭ ĩqónĉi/ udámu-l pá
șqoĉťer”// [...] ⁸ și...zĭĉe/ o gătát acólo víd'era/ zĭĉe „măĭ ĩqónĉi da aprind'e-t'e dă

⁵ Vesermen = localitatea Vásárosnamény din județul Szabolcs-Szatmár.

⁶ Cuvânt sugerat de soție.

⁷ Intervenția aparține soției.

vid'era⁸// iel nu s-aprînde⁸// nõ zîce táta „amú prîndu-mă io”// cîn_o trecút şo [k] jidovu p-acóle/ dinapóĭ ierá cu_om_mantón ş'ti aşé jos/ pōc! pá iel// [...] ⁸ápoĭ o vińít aiş_la jidov/ la jidovítă/ şi spúne că „ud'an?” ê-ăĭ pătít?// ápoĭ ĭ-o spus că ind'e// „acólo cum am işít” [!] „de lă _autobúsă mínt'én” zîc-„acólo m-am ... şcápátat o víd'eră dá ápă” zîce şi...zîc-„ajésta núma d'úrc-ġ putú_fi”//

[Acelaşi]

teńt'

[La „tenchi” cum e tot lucrul lui?]

d-ápoĭ a...am ĭō õn róbi/ aşé zîc unġuręşt'e/ cu-ála l-aġ _făcút mai_réped'e/ dâp-acéę l-aġ _săpát ĭo síġgur/ síġgur l-am săpát/ şírĭle núma// şírile // íntă şire am márs cu géĭpŭ-ajésta/ cu róbi_ájésta am márs/ aşá l-aġ _făcut ĭo//

[Şi când îi copt, pe urmă?]

cĭġ_l-aġ _copt apóĭ l-am...am priņs laoláltă nõĭ/ dóo pátru oámén/ ápoĭ l-aġ _culés/ apóĭ dacă l-aġ _culés a mńeu/ a [k] l-am adús acásă cu căru/ apóĭ díp-acéę dacă o...o culés şi cu...cĭń-o fos_la míne/ şi ĭo am márs la ĭel/ apóĭ aşá l-aġ _culés teńt'ŭ-ajésta//

[Şi cum îl culegi, cu pănuşă cu tot?]

nŭ/ nu cu pă...nu pă.../ nú_aşá núma t'ístaş/ t'ístaş l-aġ _culés//

[Numai „cucuruzul”?]

cucurúzu l-am adús acásă/ n-am

[Şi cu ce desfaci pănuşa?]

cu brĭġca núma/ cu brĭġca

[VIIb] cu únd'ele/ cu únd'ele⁹

[N-ai aşa...„surcălău”?]

[VIIb] nŭ-am...n-an...nu-n _trábă mulţám lu dumńezó nu-m trábă míe/ n-aġ _făcút aşé/ nu/ niĉodátă//

[„Surcălău” nu-ţi trebuie?]

n-am/ nu-m trábă/ nu-m...nu m-o trăbuít/

[VIIb] da ĭęste cĭńe.../ da nu pre...nu pre...táre rār/

[VIIIb] ĭęste cĭńe o...cĭń-o...o făcút// ş-ástăz aġ _fost la ũ_om cáre m-ajútă míe/ ă [k] ĭo aġ _fost şi-ĭ ajút şi lui a...curăţĭ-lă// ópspreĉe dá saĉ aġ _culés...teńt' aşé/ da nu mĕ-o trebuí_surcalău nimícă/ núma ĭă aşá l-aġ _culés//

[VIIb] că să [k] ĭęst'-aşé că să...aşé-ĭ cucurúzu că să dăşt'id'e

[VIIIb] dăşt'id'e

[VIIb] apóĭ núma

[VIIIb] cu brĭġca

[VIIb] pánúşęa trábă luŭátă jos şi să rúmpe/ apóĭ ĭġ _sac ţípám pá ĭel/

⁸ Fragmentele de text omise cuprind explicaţii în limba maghiară.

⁹ În textul informatorului Teodor Irimie [= VIIIb] intervine adesea soţia, Ermina Gorun [= VIIb].

[Și acolo afară, la câmp, ce rămâne?]
númă...núma...tuléji¹⁰ o rămás/ tulh...tuléji

teódor írimie [70 de ani]

noi sînt'ém rîmîn

[De ce ziceți că sunteți români?]

d-ap...înt'-áię n-am născút// și táta a mńeu și máma a mńeu o fost rîmîn// și muięre a me táta și máma o fost ri [r] rîmîn// la tát laoláltă//

[VIIb] amú prúnęi noșt'...am...am...avém ım _prunę ș-o fátă// prúnęu n-o lu^w/vát fátă dă úngur// fátă járă s-o duz _dâpă...dupâ fiçór

[VIIIb] úngur// d-apóji noi n-ávem niç ım _bai cu jéj/ d-apóji će să făcém cu jii?

[VIIb] ápoj ęšt'e că s-o [ε] ăș amîndóji școlár// apóji acóle ind'e _o-nvățát în dobrîțnú¹¹/ acól s-o cunoscút laoláltă/ apóji așę că...

[Amândoi ăs școlari?]

[VIIIb] da

[VIIb] amîndóji

[Și ce școală au făcut?]

[VIIb] [...] ¹² acól s-o cunoscút cu muięre/ ș-ácięia ij d-ácię// fátă járă...ję și ję o foz...bună învățătořrę/ da ja n-äre așá máre școlă//

[VIIIb] ja fáçe píta/ și colácu// fátă a mńeu/

[VIIb] ígen/ în ifaláu¹³

[VIIIb] în ifaláu// acólo șed'e-n ifaláu// și jo [k] și și júńere...și júńere acięe o învățát// și făcă píta...și făcă píta și făcă colác/ și júńere acięe a învățát/ acólo-ș _școlá/ în debriți [k] în dobrîțnú// atúnč oco [r] ăcóló _o veńít laoláltă/

[VIIb] că fátă apóji acólo s-o cunoscút/ apóji s-o și căsătorit laoláltă// jo cu-acęę șt'iu așę nu că nu șt'iu cum zíc rîmîńeșt'e căsătorit?

[Așa, da.]

dĩ...dîn _táta am auzít jo/ dă ášt'ę// [...]

[Ați fost în România?]

șt'i jo cînd am _fost în rîmîńięe? [!] cîn _n-o fos _pítă apóji a...o fos _máica la rîmîńięia dâpă...pítă vă dâpă fărín-apóji núma jo am măr^s _ș-o așt'ępt și vínă sara

[VIIIb] pînă n-o vińít ruși îńloóntru/ pîn-atúnč

[VIIb] pînă-n keresíg¹⁴ la trĕn// la gără am măr^s _ș-o așt'ęptám pă máica/ cícă adúče-n-a da pítă vă fărínă? [!]/ așá am _fost//

¹⁰ Termen sugerat de soție.

¹¹ Se referă la orașul Debrețin.

¹² Numele școlii și specialitatea sunt spuse în ungurește.

¹³ Uifaláu, numele românesc al localității Berettyóujfalu.

¹⁴ Vezi nota 1.

[VIIIb] avəm námur/ și io am námur/ da dăpárt'e/ apó...niș _nu ținem așá tare...námurile/

[Da' unde sunt, cât de departe?]

niș _nu șt'iu/ că...

[VIIIb] cînd o fos_bătăie/ am mîncát...mult...măláj dúlce//

[Cum se face?]

d-ap...d-ápăi așé trábă

[VIIIb] dîn țent'/ dîn țent'/

[VIIb] dîn fărínă/ dîn fărínă dîn țent'//

[Același]

cînepa

[Ne povestești care era tot lucrul cânepei, de la început, de la semănat?]

io! dă la sămănat// ápăi o sămăná/ că cînepa zîcəm așé...în aprílie.../ ș-ápăi dac-o crescút așé/ ı́ águst átúnce o-am...culés/ ș-ápăi dîp-ácéę iără o-am dus la pépe¹⁵ la apă/ ș-ápăi atúnce acéę u-am...stupát acólo cu păm [k] cu smorcîla acîe/ ș-ap-o săptămínă s-o...acéę s-o topít/ ș-ápăi la săptămínă o trăbuí_și o du [k] luám afără/ acólo s-o spălát în ap-acîie/ ș-apı _dácă s-o uscát dăp-acéię iără cu melițu u-aņ _zdrobít/ dăp-acéę iără o trăbuí_și uă...amu-acéę nu știu spúne rîmînéșt'e/ așé o trăbuí_și puńeņ _su _piçoore/ șt'i ș-o zdrobím// ápăi dăp-acéę iără o-am smelițat/ dă právu-álă/ apă _dup-acéę o-aņ _grebănat/ și dăp-acéę...o-am tıors// cu fúrcă cu roqótă/ și cu brîjca cáre cum o trăbuí _să făcém// nq-ap-acéę dacă o [k] s-o făcút/ dăp-acéę iără pásmel-ęle.../ că l-am rîșt'ijet/ ále iără... l-am spălát/ și dăp-acéę o trăbuít și dăpăná/ dăp-acéę o trăbuí_și urzím/ dăp-acéę o trăbuí_și țesém//

[„Pasmele” alea cum le albeai, ca să fie frumoase pânzele?]

ápăi pázmele-ále o trăbuí_și le ráz [k] am avú _rîșt'itor/ ș-ápăi așé o trăbuí_și le făcēņ _că-ntrămint'et'e cum? dă pă fus n-ai puté făce// c-o trăbuí_álea spălát'e/ o trăbuí_și...înt-ala//

[Și cum le spălați ca să se facă mândre, frumoase?]

d-ápăi așé o trăbuít că așá: am avút o d'ėje/ ș-ápă-ntr-ala am _făcút leșije/ dă cēnușe/ ș-ápăi așé s-o muiet iele-acólo/ dăp-acéę iără n-an _dus acólo pă cîmp/ ș-ap _atúnce am¹⁶...spălát// ad'écă cu máju o trăbuí_și le...pă scáuņ// ș-ap-atúnce dácă s-o uscá _dăp-acéę am dăpănat//

[Și ce le făceați cu maiul?]

cu máju/ da

[Ce le făceați?]

¹⁵ Nume topic.

cų-acęę cǎ așǎ _ am¹⁶...o trǎbui _ și le...și mǎrgǎ _ afǎrǎ...rujina dǐ _ ijele/
nų-a-șę¹⁷ o trǎbui _ și le spǎlǎm// [...]

[Cǎnepa, cǎnd o torci, cum e? toatǎ la fel?]

d-ǎpǎi cǎre o foz _ dǎ lipid'ǎuǎ ș-o foz _ dǎ șt'ergur(ǐ / ǎle nůma dĭņ _ fuiór...o
trǎbui _ și ĩl torcém/ cǎre o foz _ dǎ sac...vǎ dǎ ǎltǎcevǎ spúncem așę mai...jeșta/ ǎla
jǎrǎ dĭņ _ cĭlt'// ad'ecǎ cę s-o zgrebǎnǎ _ dĭņ fuiór/ ǎla s-o pus dǎ lǎture/ și fuióru s-o
fǎcú _ dǎ lipid'ǎuǎ și dǎ șt'ergur(ǐ și dǎ fǎțǎ dǎ mǎsǎ/ d-ǎște s-o fǎcút// [...]

[Și cǎnd aveau femeile sau fetele mult de tors, se adunau la...clacǎ, la șezǎtoare?]

d-ǎpǎi așę cǎ și fęt'ele mele nų! o umblǎt așę...cu fúrca c-așę zĭcém noi// ș-ǎpoi
torcęu pĭņ _ la úņsprǎ _ cǎsurǐ/ cĭnd cu^m/ apóĭ...meręu fičóri la ijele/ nųǎ! ș-ǎpoi
apucǎu fúsu dǎ la ijele/ ș-ap-o trǎbui _ și mǎrgǎ rǎtǎ și țúce pǎ tǎț [!]

[De ce, ca sǎ-i deie fusul?]

dǎcǎ nu-l da fúsu/ dǎcǎ nu merę fǎta/ atúnce ĩl ducę fusų-afǎrǎ și ĩl
rǎșt'ĭjeu...pǎ úlițǎ// cę o tors// așę cǎ o vińit acǎsǎ cu fúsu gol//

[Așa cǎ mai bine ĩi „țuca”.]

d-ap-o trǎbui _ și-i țúce dac-o vru _ și ǎĭbe tort^u [!]/ cǎ mámele-ș... „ida
da-nd'e...da c-ǎj fǎcút?”// ș-ǎpǎi ș-așę ĩta cǎre cum o fos _ nų!//

bóttó sófia
șǎpt'ezǎ _ și șǎpt'e [de ani]

strĭgói

așę strĭgói ad'ecǎ zĭcęu cǎ nų! ĩ-o fǎtǎ _ vǎca/ ș-o furǎ _ lǎpt'ele/ ǎpǎi nu ų-o
putú _ nič mǎlje/ cǎ tǎre rǎu fǎcę// d-ǎșt'e am auzĭt^u//

[Și cum a fost asta?]

ǎpǎi...pǎ-amú...acęę nu șt'im cǎ čĭne cum/ nůma-ț męre ida/ femęę-acęę
vǎd' ast [k] cǎre șt'i strĭcǎ/ a męre-apóĭ...cęre vǎricet'e/ cų-ǎcę cǎ și nu zĭcǎ cǎ _ o
mǎrs nůma așę/ ș-ǎpǎi ǎla ida ǎcǎr bǎrbǎt ǎcǎr femęie/ dac-o fos _ cu...acĭĭe/ n-o
șt'ĭút acęę cǎ cę vre// nůma dacǎ s-o pus su _ vac-acĭĭe/ ǎmų-atúnce acęę n-o stat// și
num-acęę rugučę/ și tǎre rǎu fǎcę//

[„Rugucea”?]

da// așę cǎ n-o putú _ sta aprǎpe dǎ ĩel/ dǎ ^w/vac-acęę/ dǎ ĩoság// ǎpǎ _ ǎsta
s-o-ntĭmplǎ _ și pǎ ĩoság/ pǎ ųđĭ/ cǎre d'ĭlot'ęu/ și pǎ femęie/ și pǎ pruncĭ// șĭ pǎ
gĭșt'e/ pǎ rǎțǎ/ ǎpǎ _ s-o ųĭtǎt pǎ [r] pǎ ijele/ ǎpǎ _ nůma sǎ-mburdǎu cǎre ĩncǎtrǎo//

[Aceeși]

¹⁶ Intrucǎt nu-i vine ĩn minte un cuvǎnt romǎnesc adecvat, informatoarea apeleazǎ la gest,
bǎtǎnd cu palma ĩn masǎ.

¹⁷ Gest: ĩși freacǎ mǎinile.

tomn-ačí jęste um_mort

[Cum e obiceiul la îngropăciune? Ce trebuie să-i facă mortului până când îl bagă în pământ?]

d-ápăi ásta-j așę că dácă o murít/ amú tomn-ačí jęste um_mort/ ș-ápă_s-o dus afără/ aíce c-amú noi avém aíce cum și spun? unğuręst'e/ rǒvǒtǒlozǒu// acę núma d-acęę sámiă/ că acólo núma mórtu il duc/ că amú nu-ı sclóbod/ dácă o murít/ pástă dǒvo cásur în_vręme dácă [...] ¹⁸ nǒ-ap-acólo să dúce/

[Toți morții de prin oraș se duc acolo.]

și pî_șorăș jęste acfię/ c-ap-atúnce cę

[La noi se duc la capelă.]

dǒámñe/ ș'it că cę númę árę/ că io nu știu núma unğuręst'e// atúnce dácă ida o murít/ atúnj_dălóc ida...ámų-atúnce spun că nǒa pásă și-i trágă clópot'ele// ș-atúnce măr_dâpâ coporșeu/ ș-ápă-l pun în_copîrșeu și-l adúc alć afără// c-aíce-ı ...nu-ı dăpárt'e// la úlița ásta în_cápăt// ș-ap-atúnce.../ d-ápăi cáre cum o murít_tăt/ ajęsta o murít așę la mńázăs/ ápă_s-a-ğropá mǒj^dnércur// [...]

atúnce ida să înğrǒpă/ ád'ecă...ácăr unğur ácăr rímín/ că unğuri să înğrǒpă dăt'ilín/ nu-s cu rămíni/ babtíști-s cu nǒj/ acólo să-ğrǒpă ád'ecă/ da nu vin la besęrica nǒǒstă// niș_nu le pláce...// ș-ápoj...atúnce ida sára merém im_prevét/ ș-atúnce... cîntăr jęste și să rǒǒgă pópa/ c-ajęsta viń-afără/ la prevét// ș-ápăi ıt-áltă zî iarâ să-ğrǒpă// aíc ida nu pîntru bań să înğrǒpă/ fac grǒpă/ mormíntu/ cę m...aíc táre mult mǎrg// ș-ápú_ida...jęste băyutúră/ ímbíje cu iij/ și néšt'e pugăc/ [...]/ ș-ápă_dácă ij gáta/ atúnce rămíne acólo un...un bărbát/ că nu ^w/váreçum și-ș píce ^w/váreçíne pîná nu-l... să-ğrǒpă// ap-atúnce...mǎrg afără/ ș-ápăi acólo... tîne sclújba ad'ecă și...

[Și pe urmă mai vin oamenii acasă, acolo la casa mortului?]

d-ápoj amų-așę la óameń zícem că...acólo núma námuríle să t'ámă/ ș-ápoj ferb/ cáre cę// váje tájē/ vǎ...dă gǎjíne/ cáre cum i să víjęst'e// apǒ-atúnce...tăt vómu męreç-acásă//

[Aceeși]

[Găina]

[Când vrei să tai o găină sau un pui, cum e obiceiul p-aicea, când vrei să gătești, să faci mâncare? Întâi o iei, o prinzi, cum?]

o prind/ ápu_ı...ferb ápa/ ș-ápă_vǎ cępelés^c/ vǒ(taj) jos și vǒ cępelés^c//

[O opărești?]

vǒpărítă/ da//

¹⁸ Pauză cauzată de o discuție dintre anchetatoare.

[Și după ce-i gata „ciupelită”?]

d-ápă _dácă-i gáta cūpelitã _atúnce ȳo spălám/ ș-ápăi dup-acêșe ȳo...spărjém/
ș-ápūi cáre cuș _să lérbe// dă lèveșe/ o popricăș/ care... ad'écă cum dorêș / púju
járă dă...îl fac așa dă...rántvo/ cum și zíc unğurêș [k] rumîneș'te [!]?//

[Și ce arunci, ce e bun de la el, de la pui, de la găină?]

d-ápă _cî _cê [k] cui cê-i plăcê/ mie núma acêșe-m plăcê cáre îi cu cōqónt'e/ nu-m
plácê cáre-i amú...tómburul'e și...t'éptu/ amú nu-m plăcê//

[Nu-ți place „t'eptu”?]

nu/

[Da' care-ți place, numa coastele?]

núma așa cáre-i núma cu cōqónt'e// spát'ele/

[Da' de ce?]

asê...mie ácîșe îm plăcê [!]?// cáre cui îi plăcê// népófi mnei núma tát_î cáre-i cáme//

[Adică ce le place lor mai mult?]

d-ápăi tómburele și.../ da și arípele și...t'éptu//

[Și înăuntru ce are puiul? Ce are când îl desfaci?]

d-ápăi máțale/

[Alea le arunci.]

da/ ále ș-aruncă/

[Și?]

rîșza/ máju/ ále să tîne//

[Și ce mai arunci de-aicea de la...¹⁹]

d-ápăi ála să tîp-afárâ/ gîrtu/ gîrtu// ad'écă máțale/ d-áice¹⁹/ să-ncêpe

[Aicea, în care are semințe în...]

ei! acêșe să tîpă//

[Da' cum îi zice?]

d-ápă _tă _mățá zícen _căt-ála/

[„Gártul” care e?]

cáre mēre q...q s'vtül

[De la inimă.]

dă la ínimă/ ála-i gîrtu//

[Aceeși]

púju

[Când tai puiul cum faci? Așa de la început când îl iei.]

îl prid...îl prind și îl ~~tau~~ la grumáz/ atúnce îl opărés^c_jos/ luv jos pēnele dă pă jel/

[Ce faci cu ele?]

¹⁹ Gest: la gât.

îl o...opărește la apă caldă/
 [Și apoi, cu penele?]
 luv pēnele dă pǎ iel
 [Ce faci?]
 d-ápǎi le...cupelése cu bri
 [Da' bine ai zis mai înainte, numa n-am înțeles.]
 [VI!b] ięu pēnele joz_dă pǎ iel/²⁰
 [Nu, nu așa a zis.]
 nū_așá o zis?
 [VIIb] cupelése/
 [Și înainte de aceea, „luv”?]
 ẽ! luv pēnele dă pǎ iel/
 [Cum ai zis, „luv” ori rup?]
 nu/ luvám²¹/ luv dă pǎ iele așé ni// lūv// [...]
 [Și pe urmă ce faceți cu puiul?]
 cu púiu? atúnče ăl dǎrǎbu [k] ăl tau/ dǎrǎburése în látur/ luv máțele dǐ_ iel/
 dau la mǐțǎ [!]/ máțele [!]/ atúnče așé...piçõporele dǎcǎ-ı ind'/ aripele/ și grumázu
 și...cúru uǎ cum și zíc/ ȝ fõrǎt [!]
 [Și acela se taie.]
 da apo [ε] atúnče...așé apăi îl pun acólo vă cu...põprikașon/ cum și zığ_ amú?
 põprikașu-n rímîneșt'e//

iermína górun [65 de ani]

ȝ-avú_ȝáriçe bai

[Care-i obiceiul aici când vede că omul trage să moară?]
 d-ápǎi că ș-aięsta a fost amú/ căre s-a-ȝgropǎ ástǎz/ amú ȝo nu știȝ dǎ doiǎn
 tǎt la ispitái// dóȝo sǎptǎmín dac-o fost acásǎ/ iar o mǎrs// ș-aięstǎ_o fost așé s-o
 nádușit și...la plǎmín ȝ-avú_ȝáriçe bai// apói...l-o-adús acásǎ sǎptǎmína o fost
 marț/ dumínic-apói o murit/ înçǎ ȝȝ-am_fost îm_beserícǎ_cînd o vińl_și-ı dúcǎ
 [k] și trágǎ clópot'ele// ápǎi nu l-o-ȝgropát pînǎ ástǎz/ că frát'e-sǎȝ_șéd'e-m_
 búdapéstǎ// ápǎi...iába ida dumíneca nu pȝát'é niș_telegrám/ țe luń o pus.../ d-acólo
 ș-o cǎpǎtát ș-ála telegrámu/ n-o putú_vińi în_ziȝoa cîięe/ și-ȝgropȝe marț// țe ȝerl o
 vińit apóięe// amȝ-apói la mńázǎz atúnč or înȝropǎ//
 [Și cum e obiceiul; cine-i face groapa...?]
 da ȝǎmíni dîȝ_sat//
 [Toți oamenii din sat merg acolo.]

²⁰ În textul informatoarei Ermina Gorun [= VIIb] intervine soțul, Teodor Irimie [= VIIIb].

²¹ La insistențele anchetatoarelor, informatoarea silabisește cuvântul.

tăţ qámeņi dîn _ sat mărg apăi.../ ięşte căre męre d'imińát-/apăi încępe...
groqópă _ apăi atún _ sápa tăţ [...]

[Şi totdeauna a fost aşa obiceiul, să meargă mai mulţi oameni din sat?]

da/ da tăţ aşę/ tădauna/ dă cındu-i ásta tăţ aşę/ ıncă vrut-o şi...báje pátru
qámeņ/ că pá Țoráşuri/ da qámıńı n-o lăsát// o _ is că nu/ nu să poqót'ę// la^s _ să márgă
aşę cum o mäs...pın-amú

[Obiceiul vechi.]

veť/ veť//

[Şi acolo, când sunt oamenii adunaţi să sape groapa, cum e, le dă ceva?]

fac pogăc drága meş şi duc pălıńcă/ şi vin// apăi ımbıie pá ııı//

[Şi pe urmă?]

ápăi...la mńázaza a męre ıda cu dóm _ părint'e/ apăi sınt'em náşt'e muiéri/ cıt'e
zęce muiéri/ dqospřazece/ căre _ cum/ stăm la spát'ele dómnuıı/ apăi ę-aju-tám...
cántoruluı şi cınt'e// şı cınd ıl pun ıń _ groqópă atúnċ ıará zıcém hóra mórtuluı// [...]
ápăi atúnş _ Țđ cęt'ım acę/ apăi atúnċ ıı gáta mormıntáreă _ apăi da...fărb/ că fac
comındárie// c-aşę zıce//

[Ce fac?]

comındárie/ ıgen/ comındárie// apăi atúnċ męre pópa şi náşt'e qómeņı/ ca şi
námurıl'e// apăi fac acolo...fęşńıcù/ dup-acę apăi să puń _ şi mııcă//

[„Feşnicul”-l fac acolo la masă.]

la [ε] acásă pá păřet'e//

[Ce-i acela?]

da ıo nu ştıu/ c-aşę zıce [!]

[O slujbă sau ce?]

sclıjb-aşá acęę

[Sfıńtesc ceva acolo?]

sfıńteşt'e...páus ıeste/ ş-o ıágă dă vın ııńgă ıel/ cęę-l sclıjeşt'-apăi cu lumıńă _
acęę făc-o crúce aşę pá...păřet'e// páı la şásă săptámıń dau páus//

mariıa bęrt'e
şázăcşásă dă ń

[Porcul]

[Să ne spui cum creşti porcul, ce-i dai de mâncare şi, pe urmă, cine-l taie,
cum ıl ımparte şi dumneata ce faci din fiecare parte.]

d-ápăi...cındu-i dă op _ săptámıń atúnċa ań _ suca [k] sucı _ şi-ń ıeu/ dȚoı//
apóı...ıı dau şi mıńċe// daraláı/ cu...dă grăı şi dă Țorz/ şi dă teńt'// şi-ı ıeu tab/ dă
la...tápoş// apăı ıe dau apăı şá-ıńgráşe ıei// şi verd'átă le dau// măı cătă crăcın atúnş _
l-om ıııę// prıńcu sóru-meş-qa sucıı/ că ıélu-ı hęnteş/ ş-apóı ıel...ıélu-l fáce//

[Și cum îi în ziua ȳa cānd îl taie?]
sĭmbāta am sucuit/ sĭmbāta/ sĭmbāta//
[Așa, și? Deci vine aici...]
sōru-mę vine nūma și...șogōru și prĭncu-i// āpāi mațā nu t'icāzĭn_nūma cęle supĭre//
[De-alea groase nu?]
nu! nĭci ūna// amŭ dā...dā zęce an// fācēm cu-ōcę mājōș/ nŭmā mai gros
ięu...așę...māțā ięu/ dā la bold/ mai grōșā//

[Aceeși]

a fācŭ_māmā caș

[Din laptele de vacā ce se făcea?]
a fācŭ_māmā caș și-l ducę la ūorād'e//
[Și cum se făcea cașul?]
da apāi jo nu știu cā n-a^m...pręa am_fācŭt// nu// ō-āvŭ_ōar'cē_prav/ cu cāre
l-o...dormĭt/ āpāi îl puńę așę-m_blid/ și stā ię acōle// pĭnā ōārecĭnd/ dup-acę apōi îl
topogotle acōle il...și-l strĭnję cu...merind'ēlcā_āpā-l acāțā sus//
[„Scoaca” cum se face?]
cā scōca iārā așę sā făce cā dacā sā doșme/ o puńę_la cāldŭrā/ și sā alegā
ĭmbātrĭnāscā / apāi dup-acę ūo...puńēm la foc și sā...strĭngā// pāi o strecurām iārā...
[Īn ce o puneți?]
pĭl// luŭōm dĭn...d'ōd'sertārbol/ așę rar// pāi ĭnt-āla an_sucul_și-l legām//
[Și mai demult tot ĭntr-ala?]
tāt/ ș-ātunĉ/ ș-ātunĉ//
[Nu aveau femeile „merindare”?]
d-āpāi tāt așę sā luŭā acēię dā scōcā// tāt//
[Și cu ce vă ștergeți pe māini cānd vă spālați?]
cu ștęrgura// cu ștęrgurā//
[Da' vasele?]
și vāsāle cu merind'ēiĉe// noi așę [!] zĭcēm/ merind'ēiĉe// așę cĭn_ńe spālām
pā brĭnĉ am așę...cāre sā strĭcā lipid'āŭa/ āpāi le(tay) pāi le cos așę ni²²/ așę micŭtā/
āpāi ńe ștęrgem pā brĭnĉ dā ię// cĭnd ĭi pĭscoșe ūo spālām//

[Aceeși]

surēt'

[Cum e obiceiul la „suretelit”?]
d-āpāi...merēm și culejēm/ strŭguri// āpāi ĭ-aducēm acāsā-n- dārālĭm/ apōi
dup-acę-ĭ pręișelic//

²² Gest: cam de 30 – 40 cm. lungime.

[Și unde îi aveau strugurii?]

da/ avem/ vije//

[Unde?]

o! mai mul_d-op_kilométri d-acî// așé dă láturi//

[Și merg toți oamenii care au vie acolo?]

că au vije// da multă-î țipătă afară amú// nu l'e trábă amú vije// [...]

[Și cum se duceau oamenii acolo, ce-și pregăteau mai demult?]

ap_oarecînd o fost așé mările surț'/ că tătă lúme-o avút//

[Cum făceau, cu ce mergeau acolo?]

cu hûrdăuă/ cu d'ejî/ înt-ále puńem/ amú puńem în sag_dă náilon/ strúguri//

[Da' atunci înainte?]

atúnê în_coșerî și-n hurdáuö d-ále// d'ej d-ále ieráu//

[Aceeși]

SĂCAL

județul Hajdú-Bihar

istoria scrije

satu-ajesta...nu jegzát aic s-o făcút ind'e-i.../ ieráu p-acól mai... pámintu mai sus// că nánt'e dă_ásta...trii sút'e dă an n-o fos_crișu d'ólme/ făcút știi/ ș-acu aic cūră crișu rēpedle/ și cin_să topēju pǎ d'alurīle zǎpáda/ viñeu...umbláu p-aíș_pǎ tá_lócu ind'e aflá loc ș'ti// móidă la...o miie nóusu'e cīnsut'e¹ dǎrǎ s-o făcút/ că ierá...amú zic șqácal/ kőroșsoácal// dīm_přima/ dīntiie ierá șocol/ socól// și a fost iŋcă besēricǎ aic līngǎ sat/ ind'e sīnt ș-cās amú p-acól// ind'e s-q-aflát t'étri/ ș'ti t'égle cárē...s-o făcút// bisēricǎ_ásta iárǎ...s-o făcīt o miie...noúo sút'e șápt'e sút'e¹/ ézerkíleŋtsazhétvenbe// vod' ézer hētsaz...nólton hētbe// că túma amú în Ůobzǎșiopt ū-am sf...curǎșt/ și dīŋlúntru și afárǎ și s-o sfinșit/ la dóuǎ súde dǎ ar// și... istoriia scrije/ ieráu aicē rúmíni/ ieráu...reformát/ așe iŋ lēje ș'ti/ iŋ_sátu-ajesta mic o fost cīnē lŋj: jido^{w/v}/ Ůortodócs/ reformát/ catolíc și baptís/ da// áșt'e núma jidovi n-q-avút bisēricǎ/ tát o [k] au/ bop [ε] bǎptiști/ cējelalț tát ș-q-avút/ și nu bisēricǎ o fos_la cǎtolíc/ o cásǎ ind'e făcēju sclúbǎ/ și jidovi/ ca bǎiát m-adúc amínt'ē cum făcēju așe² pǎ cap/ așe sǎ rugáu/ și pǎ fīn//

[Și pe urmǎ, când s-au mutat oamenii, cum s-a făcut?]

qámeŋi au viŋi_d-acól ș'ti dacǎ s-o făcút dólmele/ pē criș/ și nu viñe ápǎ_ afárǎ ș'ti? și s-o făcu_ind'e-i sátu amú alic// da ięste dīn istoriie cum merl la apat'eu/ d-a stīnga/ acólo o fos_úarecīndva o besāricǎ micǎ// și cin_s-o făcút acólo cǎș/ cīnd an_lucráť cǎ ierám tīnǎr ș'ti/ și merēm la...pǎ tǎ_lócu ind'e sǎ făcēju ș'ti așe im_pománǎ/ merē Ůómu și ajút'e ș'ti la cǎș// apói acól am afǎ [k] am aflát mormínturŋ / da mormíntur da// cin_s-a făcút parokíe ásta/ o miie nóosut'e triizǎșișápt'e/ triispeče mŮormínt'e s-o aflát acólo cum o făcút ș'ti fundumēnt// triispeče/ da// ș-ai [k] acúma amú trii an am_fácú_ș'ti așe bǎi/ și...d'i cūrje ápa dīn bǎi ș'ti/ am_fácút în betón și trii...cōnt'e dǎ úámiŋ am aflá_dǎ.../ și iárǎ līngǎ besēricǎ/ līngǎ parokíie avém noi o...cámere ind'e iárna sīnt'ém ș'ti/ iŋd'e făcēm foc/ și su_aciie am fócút pējŋitǎ/ zīcēju úámeŋi cǎ și mǎrg iŋcă și curēťasc acól/ și t'icǎzǎsc/ pámintu ála acól afárǎ/ da cum řin acó_lopáta/ ca cucúrbet'e ieráu așǎ/ atúnē vǎd cǎ-s...úámiŋ...cab_dǎ úámiŋ/ cōqnt'e/ și dǎ prunč// wárecīnd cred cǎ...așe ni gīnd'ēm nŮoi p-aic cǎ ierá bǎlǎ dǎ pēștiș/ kē ieráu aburdát cu var/ cu var// și i-o iŋgropát acólo/ da mūlț o fos_niș_nu

[Or murit așa, o fost o molimǎ.]

¹ Informatorul nu stǎpǎnește sistemul românesc al numeralelor.

² Gest: iși pune mâinile pe cap.

da/ dá_da// da// [...]

[Și „temeteul” unde o fost, acolo unde era înainte...?]

fost-o-n mîlt'e lócur// înd'e a fost colectív/ acólo lîngă criș și pódu lui...jeráu
așé cum și spun? așé...șápt'e hectárë șt'i cáre ierá _îngrád'it/ și o făcút o gróópă
acól/ cíișe cáre fac cásile/...și...și stîngă^w/var// și cum o făcút/ meréu jos/ acólo s-o
aflát iará cînt'e// da dămúlt pót'e fi înmormîntát/ că noi în vréme
ásta...mormîntu...făcém și sc [k] făcén _cu cápu cătă pus/ picóárele cătă rásárit//
acól ieráu cápu cătă...

[„Cătă” apus?]

apus/ și...tă éisqncq volt o fei delneç o lábq// și o viínt afără și o cotát// și
înd'e...încă mă și mă-ntórc napóî iará înd'e o fo _sátu prima cînd am zis că socól
acólo colectívu o culés tîrfă/ șt'i că ie așé i păm[int]// și...cum culejéu/ meréau
ș-așé cînc mētrî dă jos// apăî pã márjine să vedéu că ieráu cum făcēu fluc// că nu
ierá clás/ îm _pãmînt șid'éu oómini p-áleá vremi/ da// ș-q-aflát cînt'e// ș-q-aflát
acól d-ále míce dîn t'être.../ cred'ém nșoi/ amú cáre trăim că p-áleá făcēu gráuș și
fárină uó tēnt'u// și pisát//

[Ce făceau?]

făcēu/ dáráleu șt'ii/ așé ca cu mína/ da nu ierá móră p-áleá vremi/ cîine șt'i că
cînd/ nu șt'im// și iará...amú su _șográda me aíc iēste înd'e ni să mormîntázē/ aíc
s-o cēpút/ așé o sútă zēce...dă _an dă cîș _să-șgróópă aíc/ în cîmitíru nost//

[Dar cum se zice aici, cimitir?]

cîmitír/ cîmitír spúnen/ cîmitír// cîmitír da//

[Nu morminte?]

și mormînt'e cáre să-șgróópă șt'i// [...]

[Aici în sat tot așa amestecați or fi fost oamenii, de la început?]

da cînd o viínt.../ cum și spun iēste istóriie/ rûmîneșt'e tătári umblá p-aíc/ aț auzít/

[Da, sigur că da.]

atúnj _dîș _satú-aiēsta popóru tăt...o márs îș _comád/ d-aíj _dâ zēce
kilomētēri/ înd'e az _dormít/ acólo// o márs acólo-ș _comád// și dacă o márs
napșóî.../ atúnș _o viíni _iará popóru napóî// pã áleá vremi/ atúnș _s-o făcú _beséřica
reřormát/ acólo _înd'e-î/ și biséřica nóstă// amú aíc popóru s-o priș laóláltă șt'i/ și
copářișu ierá dă lémne ie așé dî^m _mînințēle/ nu șt'iu cum zic rûmîneșt'e [!]

[Se cheamă șindrilă ori șită.]

șită/ șitá da// moî în dó^užzășinòuă/ o mie dó^užzășinò¹ s-o făcút apóî cu
bád'ic pã beséřicá// ieráu/ aís _tră [ε] trăiēu aíc și reformáti/ șt'iuău tăt...oámiíni
șt'iuēu rîmîneșt'e// așé dau...o da _binéțá oarecînd// și pã vrémea meă/ cînd ierám io
fič^uor^u/ umblám cu reformát/ cu...d-aíj _dîș _sat// aís _n-o fos _șóhan...pentru
acēē nq! tu ieș _rûmîn vă...nu s-o făcú _șóhan/ nū! níci șóhan//

bódnar pētēř
șáizășicînc [de ani]

la crăcún umblăm și corindăm

am corind'í d'imnáta la...dăpă mnázăznăpțe n-aș sculát așé tíner/ cînć fět'e
uă...și băiét vă cînć/ și umblăm așé diŋ cásă-ŋ cásă// cum zícē corind'a// „și
umblăm diŋ cásă-ŋ cásă” [!]/

[Aveați niște „corinde” speciale, la preot altă „corindă”, la oamenii de rînd
alta?]

nu ieráj/ tăț laoláltă ieráj/ tăț laoláltă/ nu ierá aíc că cîne i sărác cîne-í.../
p-álça vrem n-o fost așé...ca și...amú și...lúme că...dîn...tíneri d-ámù d-ástăz
dînt-úna s-ar găzdăcî/ dînt-úna// pă álçă vrem(î nū// dácă ieráu índ'e ieráu că a...nu
doj băiét ierá prunc̃/ și șásă și șápt'e// cáre meréá dimińáta la școálă...iárna í-o luáá
topánçele.../ cêlalalt tă cu topánçele ále meré dăpă ma [k] dăp-amnázăz// nu ierá
ca ș-amú/ ô// și nu ierá la crăcún...cum și zíc cătă çoraçônfo? plin cu țúcur așé/
ierá nășt'e țúcur apói gáta!//

[Și ce vă dădeau oamenii la „corindă”?]

sînt [k] o foz băiét d-acîe că „mie nu-m tróbă...colác/ núma forínt” [!]/ da
cînd găt'ę spunem că: „ș-oŋ cardáboș cîdă grós/ și-l trájem pă girtu-ŋ jłos”/
da//

[Același]

n-o văzú șóhan iel pítă

u-ádús prunc̃/ mult/ aíc îŋ sat/ la beserică/ și s-o-mporțít așé la cás// da/ dim
moldóva// acólo o fos máre sęcetă

[Foamete.]

ba foámete// m-adúcu ămínt'e că ierá [!] șițu gavríl il t'emá p-om... băiát/
„c-ai mîŋcă gavrílă?”/ kî ierá băiát așá dă șásă ai//
„buruiéne” zícē//

și la feméie me/ la părinți lor o fost.../ nu șt'u...cu cê d'órd'e l-o t'emát/ ála o
fos mái màre/ și întelép' ierá/ cînd o fócút píta la socră-me/ o făcít în...s-o-n
...culcă și o țúcat píta/ că n-o văzú șóhan iel pítă// scrílilo d'ord'/ spúne acólo
çareínd'ete că dá dacă...trăișt'e/ că n-ar plăcá și víie/ da//

[Și pe urmă au plecat de aici?]

o țí [ε] fost-o aícă așé doj...dôuo luń/ pînă nu ierá școóla șt'ii?/ dóo luń/ așé
iúnje și iúlije ierá aíc//

[Și pe urmă s-au...]

da/ tăț o măr săráci acasă/ í-o plăcút p-aíc// așá s-o-mpărțí dă la beserică
șt'i/ așé cîne cît...fost-o așá...așá trîizăj dă...va vo pátruzăj dă prunc̃// skírilo
d'órd'e/ âl t'emá//

[Același]

cît și cît o murit acólo!

[Câți ani aveai când te-au luat rușii?]

dă nõşpeçe/ pă _ mi-s născúd _ dîn dõuăzeşişăsă/ ie...anumărát/ îm _ pátru²şipátru/ în dõuözăşi _ septémber [k] dõozăşişápt'e dă septémber m-o.../ la bíhorugro la sóra meă am_fos^t/ în _ gránířă

[De-acolo te-a luat așa?]

d-acólo/ cum o vińít rúřî n-am luuá _ sáma/ am_fos _ cu cái/ cu cáji lu táta ři cu cócîie ĩ-am ajutá _ să purtám fínu laoláltă/

[A! nu erai în armată atunci.]

nū

[Erai civil.]

m-am dus aşé ca cívil// aşé că...nij _ nu m-o mai văzú^t _ pă míne/ aş-o fos _ că...m _ or omorí m-or ĩmpuşcá// á sóra lu...a lu cúscra nõstă/ acîie o văzú^t// íreńķe nēńl/ numa niş _ nu s-o uítát/ că o văzú _ că ĩeráu beř/ ap-atúnĉ o [k] ferbeų vínu aíce/ la úńgur atúnş _ s-o fĩer...ferbe vínu// únu ři...l-o aflá^t _ cúscru...toút acólo.../ ĩerá hirdáuă dăř'ísă/ apõ-átít o băú^t _ pínă ĉe nu s-o putút...ĩeşe afără/ acólo o murít/ acólo s-o-ńecát/ pínă gínés _ că-l făĉám// ř-ápu _ ca beři dáră/ în armátă// d-ápõ ĩntră...cartófli/ cum o fos _ plõje plõje/ plõje zııa ři nõpt'e/ aş-o cotát afără/ cum o sári _ sułs/ gínés _ că ĩeráu porj _ dă măńgálıř/ aşé ř'ınós// ř-ápo ĩ m-o prińs/ m-o dat ĩntră...doĳ soldát/ únu m-o lovít ĩnánt'e să nu mă duc/ únu m-o lõvít ĩnapõĳ să mă duc// dă triĳ uăr am _ vru _ să fug dĩnánt'e lřor// ápo _ ř _ uórĉe...cumínă/ cásă/ am _ fujít ĩńlõntru/ ajęř'tĩe o traz _ dăpă míne/ acĩie o luuá _ sáma că ĉe feř dă trag/ ři o ieřít afără/ d-ap _ ałú^z [k] am auzít _ řivlínd femęjile/ řęř'ile-n úgre// sořl...dõmńe ferăscă-mă dumńezõ să mai ajúńg/ aşé// nõ ĳo zĩc vai d'e ř-amár dă voi// aşé că a triĳe uără cĩn _ m-o prińs/ ap-átúnĉ atúta tát m-o lovít ajĩĉe³/ pót'e că ř-ámu să ved'e olęácă cĩ _ dă cĩt/ aşé albářă// aşă că o vińít...o vińít _ tar aşé pă uăt'/ am _ gínĳ _ că m-o lovít afără uăt'ĳ// sořl...ńĳrne nu deĳe dũmńezõ ĩmăřúĳ// ři m-am gĩnd'ít ásta/ da ĉe-ĳ? că...nu mi-z _ dă vĩnă// ĩĉ _ únu n-am...ńĉ ármă n-o flõst ĩm _ brĩńĉăř// că bárem nu că am _ vrut/ acĩie m-am ĩestát...m-am pus la socõótă/ bárem dacă am _ w/vut omorí únu/ atúnĉ aş preĉepe că...ĳo mi-s vĩnovát/ am omorít dĩntră ĳĳ// da aşé/ năvĩnovát/ aşă mă ř'tĳu/ ři pátrĳ an...

[Patru ani ai stat.]

pátră an/ d-ápo...aõ! cĩnd am ajúńş acásă/ poř gĩnd'ĳ dă...dă ĩervále/ aşă m-o umblát! d-apõĳ^w/vo řásă luń ři cĩnd am fost...ă...că mă pun la hod'ĩnă/ adęcat'e nõõpte/ ap _ ářă⁴...aşă mă tresăreř// aşé mă spăriĳem dĩn lócu ĳesta// ř-ápõ... ĳăřă vĩn dăpă míne/ ĳăřă vĩn dăpă míne⁵// poř gĩnd'ĳ pátrĳ an//

³ Gest: ĩn tãmplă.

⁴ Informatorul se scutură, ĩmitãnd tresărirea.

⁵ Cele două propoziřii sunt rostite sacadat, redãnd teama trãită ĩn perioada respectivă.

ej! jo ũ_{van} dă zîle.../ dăpă ũ_{van} am șt'iu^d bîne rusêșt'e/ a_m fos_{tolmác}/
 peri_{óci} cum zîce iij/ a_m fos_{tolmác}// da⁶ u_{ómi}ni cîi_e mul_t/ care_{-o} murit acólo/
 și-m...zîs-am/ că mai blî_{ně}...maj bîne m-o vu_{lu}á pã míne/ că i_o-a_m fost
 om...om_{băi}et_t tî_{năr}/ n-am avút famílie/ dă o lu_uát acîi_e care_{-o} fos_{pã} front/ pîm_b
 bătále/ cu...cu coplî acasă și cu băi_et că la cáre cum fost-o/ că la cáre o f.../ abd'e o
 născút...fátúta/ și l-o dus.../ n-o mai vâz_u pî_{nă}-i lúme// da cîț și cîț o murit
 acólo!// d_om^hé! acî...d-acîi_e nu po...p_{lo}t_{să} vorbáz/ da nu...n-aș...ă...nú m-aș...
 n-aș fi mî_ni_uó_z dacã aj_{zîc}e că a_mu-ásta nu-i d'irépt/ că acîi_e tráá sã trăiáscã
 om_u tráá sã ajú_{ng}ã kómu/ tra_s-aj'ú_{ng}ã// atú_{ng}zîc_e că...d-apó-ásta-i d'irépt//

[Unde ați fost dus?]

î_nsibéri_e/ î_nsibéri_e/ î_nsibéri_e/

[Pe unde, în ce parte?]

î...v_orășu...maj mult a_nstat ivánova/ ivánov// sã áflă pã potóp// dă cît'e v_orî
 am ajutat...î cînd o-_nvătát fáta me_ș rusêșt'e/ și maj întîi_e... a_m vâz_uc-așé că...
 „doám_ne apu_{dară} crez// fáta me_ș nu zîc i_o prostîi_e/ nu t'i t'ê_me/ scrie ásta...scrie
 nu t'i t'ê_me”// dacã i_e șt'i_ie cîtí darã cá...așé î...dî ișc_olă o-_nvătá^d bîne/ da n-o
 precêpút ce cît'êșt'e// „n_o cît'êșt'e cá i_ol_t-o_i spúne cá ce a_i cît'ít”//

[Ce ați făcut acolo?]

ápo_{mult}/ maj...maj dămúlt...maj maj_i múltă v_remă a_m f_{ost}...maj
 n_e-am dus les/ ca cum zîce iij pã pãdúre// tăt î_m pãdúre/ lém_ne și lém_ne/ lém_ne
 lém_ne-s tăt .../ da și n_oópt'a dă cît'e v_orî...o foz_{vréme} cînd p_{lo}z_{gînd}'i o jumátá
 dă caz_{dă} v_rem_e-o trãbu_isă m_erem pã línie afárâ/ cum zîc-acîi_e...líni_ie/ că núma
 o jumátá_{dă} cás n-o...o putú_{lăsá}/ c-al...ap_ló_i viné u_o dă la m_lóscva u_o dă la
 kié^v// áp-o jumátá_{dă} cás la...la on cás/ apó„stáváit'è!” cum o fost așé/ f_rum_lóș//
 ș-apó_i „padajd'i n_em_nóșca” i_o strígám pã iij/ că așteptát olácă/ p_orș_{și} p_oi în tã
 kîp i-am purtá_{cînd} apó_i...am șt'iu^t în límba lor// ș-apó_{vai} d'e ș-amá_t/ o fos_{scláb}
 da n-a_m vâz_ut/ o fost_î...cum zîc_e acîi_e...câ zîc_e că [e] nu/ f_oq_orcos v_oștag
 [k] v_ocșag⁷/ că ca lúpu/ cîn_{nu} v_ed'e...nu v_ed'e zúua/ așé ca sára//

[Nu se vedea bine.]

așé/ așé așé/ așé cá idără m_er_em pãstă șan_t/ la drum dă ferí/ am pus...â lém_ne
 așé...rotúnd'e/ trij pátru/ laoláltă și p-acîi_e sã du_c lém_nele// fost-o care_{-o} picát acólo
 în...în zăpádă pî_{nă}-n grūmáz// s-o...feráscă-l dum_nezó pã dușmán! cáre-i dușmán/
 i_o cre_{că} n-am.../ da t'ar dacã i_ește/ și p-acéla//

[Și unde stăteați acolo, aveți case?]

no_i...cînd am umblát la pãdúre/ tăt î_n v_ogón/ ad'ecat'e am avút â...am avút
 pátru v_og_oné/ dînt pátru v_og_oné o fos_{trij} la q_omeñí/ àd'ecat'e șázáj_{dă} u_ámen_i/
 cãt'e d_ouozăc d_ouozăc a_m fos_{sál}úșuít în... în v_og_lón// n-o fost frig cá dără c-am

⁶ Oțcază.

⁷ Maghiarul *farkasvakság* corespunde românescului *orbul găinilor*.

avút lémnie dăstúl și dîn [ε] hârdău d-ajesta dă beņzină am _ făcút...jesta...am _
făcút cázán _î...cáihă// ș-apó _înt-acîie amú să...

[Făceați focul.]

ę! d-ápo _s-o stîps ęarecúm ęare...tăť o durmít apóĵ... pŕŭ! pę-acîie s-o trezít
ómu mai nu-n...înd'ę!/ d-ap _cum nu/ că am _ájúnș pátruzĵșiĉinĵ _dă grad/ în
pátruzęșișapt'e/ în pátruzășișapt'e an// atúnĉ o fos _mai frig/ și-n pátruzeșipátru cîn _
ń-or dus afără// ā! pā...dimináța cînd am ajúnș cu tręénu acólo...afără...o stat _î
d-o lăture idará/ pā líniie d-acîie mórtă/ cum...ĵo așę ę-am întŭórs/ ș-apóĵ...aúúđ ĵo
că tá...pic! pic! ĉe sārăĉie?// ș-apóĵ ęómeni ĩncă durmęu/ mă uĵt afără că înd'e
sînt'ém?// zĵc _cătă _ă jęsta...cătă ĉéla cáre ĵerá pā mózdoń/ că „înd'e sînt'ém?”

„am _ájúnș” zĵĉe/ „núma să nu ĵeșĵt afără/ că dălóc ĩť înd'eťá”/

„da dā ĉe?”

„pátruzășiĉinĵ _dă grad/ hai să ve” _zĵĉe/ „atĵta arĵtă”/ ĩĵ _gáră/ cum o fost
acólo//

ș-ápo ș'tĵt că cum o fŭost/ pomóĉi ĉĵie d-o sútă ĉĵnzăĵ _dă an dáră...t'ar acĵie
carę-o fŭost/ n-o fost înt-únă/ fără tát așę dărăburĵ Āĵ pā pómi ĉĵie/ ș-apo-a-ĉĵie...
cúm o fŭost ínănt'e d-acĵie...dórá cu dóuo _trĵ zĵle...ā plęĵe d-acĵie... ólmoușęșő/
ș-ápoĵ...cu ápă// și acĵie cúm _o-nd'eťát apó _să-ĵĉĵímę...trăĵę frĵgu ĵŭos/ ápo _poc!
poc! picáu ĵŭos//

[Cădeau.]

da/ kędęáu ĵŭos cum trăĵę frĵgu/ în... táre ĉĵie frĵgu ș't'i cum o fost ínănt'e
d'ę-acę údá/ ș-ápo...núma d-acólo vid'ęm că să suĉę/ să făĉęu așę marĵ [!] ca
cardobŭóșŭ/ ápo _pouĉ!// n-aĵ _ș'tĵú _că ĉĉ sārăĉie?// ș-ápo _mă ŭĵt/ mai d-acólo
mă uĵt/ aúđ odátă că prŭf!// da ĉĵne pŭșcă aĵĉ? mă uĵt/ ád'ecat'e vąd că trĵĵ vądáz
ĵeráu puș acólo⁸...săpát ĩĵ _zăpádă/ și mă uĵt că ĩncătrău...ĵmpŭșcă nu dăpárt'-o
fóstă/ acólo o fŭoz _mai rar pómi/ lémńe/ și s-o vázú _mai ĩnlóntru// zdrántă
legátă cu drŭod/ rőșĵie rőșĵie/ ád'ecat'e...dă lupĵ ĵeráu dă...

[Sperietoare.]

dă sperietŭóř// așę că...dă...să márgă/ o gĵńĵ _că-ĵ sĵĵje// ș-ápo _aúúđ ĵo ędátă
urlĵn/ táră spurcád _d-ápo _áŭúđ ũnu/ áúđ dŭóĵi...ĵo d-acólo mă uĵtán _núma dĵn
úșę/ și...vid'ęĵ _că ę-ájúnș...ā ę-ájúnș on lup/ bāsámă lu^b _bătrĵn/ că s-o vázú _pă
păr că n-o fost așę négruĵi/ o fo _sŭr _sur/ alb// ápo _cum ę-ápucád _dă háĵna
zdréntele ĉéleę řti tă _șĵrĵnc o fŭos / așę legátă// ș-ápoĵ cĵnd s-o-nt'ĵnzuĵt acólo ca cu
sĵĵje/ aĵęș'tę d-aĵĉe poŭc! am _vázú _că să-ntŭorĉę lŭpu// atúnĉe am... řt'ĵút ĵo că Āĵ
pus afără dă... dă jęsta.../ cúm _zĵĉe căt

[Cursă pentru lupi. Cu carne...]

cŭrsă/ dá _da da da da/ da// nu/ nu cárne o pus/ fără o vázúđ _dĵn dăpárt'e
pă...pă zăpádă idará acéle/ ā...háĵna ĉĵie ruőșĵie/ ĩncă scĵipeșt'e/ așę să ĵę dă la
zăpádă// așę că.../ d-ápă _ĉĵt'e am ajúnș d-acéle//

⁸ Informatorul oftează.

[Și ce fel de animale mai erau pe acolo?]

ápoj ieráu... lucrám la tőzeg dá... ad'écă nŭ cãrbún/ ca [k] diŋ_cãrie ás... nu-s cãrbún íŋcã/ acíiĕ fãcĕu așĕ în for...

[Mangal.]

mãrgál// așĕ ierá mai nu ca píta lor/ cã așá⁹ dá lung-o fos_túmna// ínt-o nŏpt'e n-o dus la scãldã/ ș-ápoj... astã_o foz_vãrã/ d-ápã_n-o fost... și nŏpt'e așá s-o vãzŭ_cã aícĕ cîn... sã púne... sã-ŋvãlujĕșt'e sára cu... zúya cu sára// ápo_sãr_ĭo afãrã/ vãd pã drum acólo/ șez_nũma/ șid'ét¹⁰// zúya cu sára/ ápuĝ_dã iĕsta/ ápo_bãsamã o dus... cu cãrútu píta/ ș-ápoj cĩ_ũ-aŋ_luȳá_sus/ atúnĉ aŋ_vãzũ_cã-ĭ tőzeg/ ō spúrcat!... ū-an_ŧipát afãrã [!]/ da și cĩiĕlalt „ód'al nékem iș/ dá-m_și mĩie dá-m_și mĩie”// „nése” zíc/ „na/ mãnĭŋcã dacã [!] aĭ_d'inŧ/ aĭ mãsĕle [!] búne” [!]/ așĕ cã... tãre mŭlt'e.../ ș-am lucrát în... în_â fabricã d-acíiĕ dá... ōțelmũvec/ cũp_zícĕ cãtã ĭel/ ōțelmũvec?// índ'e fac tŏŧile cĕleĕ dá... dá vogoŏne/ și... mãĭ_dã mŭlt'e/ mai... mai dá mŭlt'ĕ d-ășt'e fac [k] fãcĕu// și... și mol [k] și outomobil/ tŏŧ'e d-acĕleã marĭ/ ieráu ĭŋ_fłórmã/ ĭn ōulo^m//

[Oțelãrie.]

oțlãriĕ/ tãt acíiĕ o pu [ε] o fã [k] o putũ_fi/ ș-ápoj rusĕșt'e am șt'íu_ / da unĝurĕșt'e n-am șt'íut cã cum zícĕ cãtã ĭe// așĕ cã pĩnã-ĭ lúme n-o șt [k] uĭt/ doi ŋemŧ... o luȳát ã... așĕ cu bíltã/ o bãĝát ĭn víd'ere/ aĭ d-apo... víd'ereã ĭerá dã fłó^m// ínt-acíiĕ c-acĕĭã nu â... s-o topít// ș-ápo așĕ curá/ atúnĉã_aŋ_vãzũt/ așĕ curá fĕãreã ca lápt'ele/ sã zíc așĕ// ūarecum... o stropít pã... bocŏnĉ aícĕ/ dãlŧŏc aíc o ĭeșit cĕpu/ da cũm o urlát acĕla ūom tĩnãr!// mã duc acólo cã „vas iz_dás? vas iz_rŏyș?” cã „cĕ? cĕ s-o-ntĩmplát?”//

„ãyũ menĉ¹¹/ ay menĉ” ápoj tã_zícĕ/ tã_zícĕ// ș-ápã... l-o duz_d-acólo apŏĭ/ așã// așĕ cã ĭo n-am lucrát acólo índ'e o curs_ĭ fĕãreã/ fãrã ãñd'eret'e afãrã purtãm... cãrbúni-ŋlŏntru/ și tőzeg aĭĕsta/ cã ș-ãĭesta o foz_dã... dá fłoc/ fãcút// mŭlt'e fĕl/ pã_tã_lo^c// ápo_aŋ_fłost ĭn pátruzãșĩșãpt'e... n-o dus la colectív/ la cłolhŏz/ sã scot'ém cartŧŏfle// sára o fos... ĭn octŏber ínt-a dŏyŏzãș... șĩ... cam ĭnt-a dŏyŏzãcĩle/ pĩnã-ĭ lúme nu uĭt/ am_ãjũŋs afãrã la colhŧŏz// ĭo-aŋ_fost ã... comendãncũ/ pãstã qãmiŋi cĩiĕ ŧŏbzãĉ// cum v-aŋ_spus cã amũ-atúnĉa am șt'íut ĭo bíne rusĕșt'e// și ĭ-am... arĩjãt qãmeŋi/ la cãre cãsã/ aícĕ șãsã/ ș-a cĕleĕ cãsã ĭãrã pátru/ índ'e/ ŧŏrĩnd'e// ma bãtrĩne/ mãmã bãtrĩne ĭeráu!// am ajũŋs/ úna... acólŏ-aŋ_fost ĭo/ cu șãsã qãmeŋ/ ápo_pã spĩĉki/ pã... pã cuptŧŏr am durmít// atúnĉ aŋ_vãzũ_cã cĕ-ĭ// aĭesta mi-ĭ bãĭĕtu¹²/ aícĕ șĕd'e ĭn... ĭŋ_vecĩn/ staj acólo¹³// așã cã... ãre dŏyã bãbũtã dodãtã.../ ĭs ĭkerĭ/ cum zícĕ cãtã ĭe¹⁴/ mĩndre ĭs

⁹ Gest: cam de 25 – 30 cm.

¹⁰ Se adreseazã uneia dintre anchetatoare.

¹¹ Germ. *Mensch* „om”.

¹² Intrã ĭn camerã fiul informatorului.

¹³ Subiectul se adreseazã fiului.

¹⁴ Se referã la cele douã nepoate.

[Să vă trăiască!]

dă/ aşĕ-m plăĕe dă iĕ amú...amú zîĕĕ că ápō p-ídară că-s úngure/ apō _cătă míne tát „táta táta táta táta!”/ cîn _m-aúĕe d-aiĕĕ dă múlĕe ŷorĭ apă strîg dă...dă cunóz _dă víne táta//

am _ájúņs...am ajúņs ō...o...â...lúcrù cáre m-o cŷurs lácrămele// ōh! bába bătrînă/ o mămă bătrînă sã nu zîg _bábă/ că nu...nu/ n-ámeritã sã zîg _bábă// da s-o vâzú _că-ĭ táre mîņcátă dă viiátă/ vaj d'e ŷ-amár/ ŷ-apŏĭ ínrĕb dă...„mánt'i/ gd'e cŷolovĕc?”//

„ă! soséd mnĕtu”// o zîs că „am ōn...ōn d'e_lúŷcă”//

zîc „dă ciĕ an ĭĭ?”

„dă ŷŏpsprăzĕĕĕ”

„únd'e-ĭ?” că ĭerá amú sára//

„ĭĭ la fabrícă” zîĕe//

„ŷi cum? cîn _víne?”/ ĭerá símbîtă sára//

„víne pã úņŷpeĕe cãsúr/ viń-acásă”//

„cŷm? d-índ'e?” am ŷt'íút că gára cîĭaláltă/ pîn pãdúre/ cam...cam _vo cîņŷpeĕe kilomĕtărĭ o fost// fáta nŏpt'e/ că síņgură o...sau mai flŏst-o/ ásta nu ŷt'iu/ núma noi n-an _culcát acŏlo pã spiĕ [k] pã cuptŏrŷ/ ŷi la cápătŷ...la cápu nŷost o fost ĭņcă acĕla...ĕe ŷt'iu ĭo cum o zîs...aiĕe la nŷoi/ ...grumăĭăr o zîs la nŷoi// ĭņ _cápăt/ líņgă cuptŏr/ grumăĭŏr// ŷ-ápo _aşĕ că.../ mă trĕzĕsc ĭo...la dŏŷăŷpeĕe cãsúr/ da máma nŏstă ferbĕ/ c-o zîs cătă míne că sã zîc cătă ŷámeń/ ŷ-ădús o pocrovítă táre/ o lînă lu [k] látă/ aşĕ că tát ĕĕĭ cîņŷ _care-am _fos _pã cuptŷŏr am...ŷŏol... n-ŷ-ájúņs/ n-am astupá _cu iĕ// tát _tát am ŷpá _dă pã noi/ c-am avú _pãdút// mŏĭĕreă cîĭe...mŷĭĕre-ăcĭĭe...că atúnĕ o flŏz _dă ŷáptezăĕŷídŷŏĭ dă an/ ŷ-am ínrĕbát// iĕ ŷ...ŷ-ĕŷĕ ĭerá urítă/ ŷărecínd/ cînd o flŏs _fetítă/ o putú _fi...picá ĭn tífuŷ/ ŷt'ĭĭ dă ŷŏbráz// tá _tă _tă _o flŏz _buburúz// da mŷĭĕre cîĭe cĭ _dă urítă _o flŏs / cînd am ajúņs aşĕ dă mńdră o flŏs _pă...la mńázăznŏpt'e ĭo m-an _trezít/ n-am putú _durmĭ// m-am _vă [k] m-am uĭtă _că ĕe/ ferbĕ ínt-o cãldăre...cartŏfli/ croămpĕ/ ŷi am _vázút um _peŷt// atúnĕ am _vúzút peŷt/ afumát/ uscát// l-o ŷpălát máma ŷi o tíĭĕt cu fŏărĕĭĕle acĕĕe...ă cu cárĕ...ĭĕsta cum zĭĕe cătă iĕ? úŷŏŷŷ/ ŷpúrcata _lŷmĭ! nu m-adúc amínt'e/ ne mńd ed' tátuna-ĭ// núma...o pus cînd...ĭņ _jumătát'e o flŏs _fert â...cartŏflele/ o pŷus...peŷt'ele ŷi ŷŏ astupát// dŏŷmńe ŷŏ dŏŷmńe zĭc/ apo _niĕ ĭĭ n-au// nŏĭ am adús cartŏfle/ amŷ-ăņ _lucrá _dŏră o zĭ o dŏŷŏ/ noi am adús cartŏăflele/ ŷi o fert máma// văd _ĭĕŷŷ că ĕe fáĕe//

„mánt'i/ davăĭ spat' ” zĭc/ „dú-t'e ŷi t'e cúŷlĕă/ că táre ĭĕĭ _zdrobítă”//

„nu” zĭĕ _că [k] zĭĕe că...tra _sã le voŷŏĕăŷcă hánele sã sã úŷt'e pã cîn^d _n-om trăzĭ//

„d-ápŏĭ dă ĕe faj _dumetă” zĭc „noi am vińít aşĕ-ņ _cŏntra dumăvŏŷtă/ t'ără nŷ _nŷŏĭ/ aşĕ-ĭ”//

„da” zîce „nu şt'iu înd'e mi-î tãta lu fãta/ prunçu mneu/ cîne şt'i înd'-o murit/ cã d-o lúnã dã zîle n-am cãpãtãt/ n-am primit cãrte dã la iel/ dîn nemţîie”/ ş-o plîns/ da şî jo am plîns// „acéla un bãieţ am avút” zîce/ „bãrbãtu îm_pãtruspreçe o murit îm_bãtãie”/ bãrbãtu iij/ „şî prunçu/ cum ţ-aş spus/ prunçu amú îm_pãtruzãşipãtru/ acîie în triisprezêce o murit bãrbãtu/ prunçu/ bãieţu o murit îm_pãtruzãşipãtru qareind'et'e-n nemţîie”// zîce „cîne şt'i înd'e o murit prunçu mneu/ uð cîne şt'i înd'e sã t'înzuişte/ qãre”/ jo nu mi-s/ nij_n-am_flost mîniðós cã [k] aşe ca pã ruş/ ca pã comu[nişti]/ va_d'e ş-amãrã/ şt'i cã...aşe dã buñ o floz_dã súflet// am_î [ε] am_lucrát uodãtã afãrã/ am îñşt'imbãt stîlpurle cêleã dã...dã tramvãî şt'i/ ş-apoî mai d'i [k] afãrã dîn wãrãş/ ápu_vinê/ merêu femêile duçeu píine dîm_bucãtõriie/ dã la bucotõriie aşe zîce dã la buold/ tãt úna îi/ ş-ápo_ierãu...idãrã cã şãzãj_dã...şãsã_sút'e dã gram dã pítã/ „îm_mãre vorbíz”_zic/ „puţîn mîncãt”// n-o zis cã şãzãj_dã...dlécuri(î dã pítã/ fãrã şãsã sút'e dã gram [!]/ „vorbiţ îm_múlt'e [!]/ şî mîncã_s_puţîn”/ aşã s-o ris dã míne!// aşe cã...o flost...o fost_î potãlit cu...cu [ε] furkesãu d-acéla dã...dã dã...dã brad// o fost cît o trãbuiţ sã fiie dã şaz_î_sút'e/ un dãrãbút/ a mai mãre/ ápo_unguri noş_cîi mai mãre úngur/ acîie o-ñvãtã_dãstúl dã perféct sã culduçãscã/ „mãmco dai to málo keb [= hleb]”/ mie m-o foz_ruşîne/ „nu ţi-î ruşîne/ cã noi...cã noi primím acêleã şãzãj_dã grãmur [k] şasã_sút'e dã grãmurî pt'ãrã/ şî dãcã n-am mãrs la lucrú/ şî acîie”/ n-aj_zîce [ε] cã aş minţî// priñsionéri o primit acîie cît.../ da iij fost-o vrême cîn_n-o putút...n-o putú_sã dúcã/ pînã c-o foz_vrémur búne/ bucãt'-acólo/ ap-ápo_iañã [= iarnã] n-o putút dã zãpãdã/ c-o foz_zãpãdã dã cît'e uorî dã...drum dã fer_î...pãstã drum dã fer o flost dõuo_trîi_méterî dã zãpãdã// acólo n-o mai putút// dacã n-ó_dús/ pînã cê n-o viñî_jãrna/ apó_poi o gãtãt/ o mîncã_cê o flost acólo//

[Dar pãrinţii matale ştiau unde eşti?]

tãta îñ_şãzêşi.../ mãma cum am zis cã mãma o murit în triizãşinõuð/ atúnç am_foz_dã_pãtrusprãzêce_ãñ// pînã-î_lúme...pînã-î_lúmeã n-a trêce dínãnt'e uót'i_mêle númãru_cêla_du_pã_copîrşãu/ pãtruzeşisãpt'e dã_ãñ o_flost¹⁵.../ d-acólo-ñ-coçc-apoî...núma_ãmãr_şî_supãrãre_m-o_flost.../

[Şi tata ştia cã eşti plecat acolo?]

îñ_şãzê [k] îm_pãtruzeşisãsã/ atúnç_ñ-o_da_voîe_sã_scriem// da// iij_ãşã_o_şt'iuţ/ şî_m-o-ñgropãt_aice_la...la_îesta

[Nu mai ştiau...]

la_besêricã/ nu!// cã_cum_am_zis/ sõra_lu_so [k] a_lu_cúscra_nõstã_acîie_atîta_o_vãzú_cîn...o_şinút_geipistvõju_pã_míne/ şî_nu_s-o_uítã_/_sã_nu_mã_vãdã_cã_cînd_oj_picã// acîie_o-adús_vêsta_cã_pã_d'uri_l-o_ûmpuścãt_rúşî// õ_an_dã_zîle_n-o_şt'iuţ/ cã_n-am...nij_ñ-a_vu [k] nu...nú_ñ-o_da_voîe_sã_scrim/ aşe_cã...am_foz_îñgrõpãt// îm_pãtruzãşisãsã/ î_óctober_u/warecînd/ atúnç_am_scris_cãrt'-acêie_dîntîie/ care_pã

¹⁵ Informatorul lãcrimeazã; urmãtoarea propoziţie este rostitã cu vocea tremurãndã.

pipdörös/ o dată an _ scris pă...pă cõje d-acîie dă nírfõ/ ş'ti aşe i nílfõ-acîia aşe
ca...ca [ε] ca plõpi aşá dă alb(î/ da árë aşe cõje cã frumvõs an _tiie _cu brieca şi
p-acîie am scris//

[Mesteacăn?]

körbölóc acîie/ mi sã páre cã acîie// n-áre...n-áre creñj núma sũs _sũs/ aşe
dã...õõ! ş-ápõj nõ! atunc o ş'tiút// nõa-m _pátruzãşivõpt.../ în _î pátru [k] da dã
cít'e võrõ o zís _„scõra domvõj pojadít'e”/ cã...aşe n-o-õvãtãt şi bãjéti/ micúti/ dã
propogõndã/ cã dacã vãd cã ís úngur/ î... priñsonér úngur/ „a u ñicévó” zicé/ „nu-
niê um _bai/ nu pâstã mûltã vrẽme mẽreţ acásã”/ pátrî an// pá únu ş'tiú c-aşé m-am
rãstít aşé dã dã... dã hírvõs/ „dũ-té d-aic! c-aşé-s _trag úna/ cã dãlóc ieş// cã dã
pátrũ an” zic „bíne t'-a [k] t'-o-õvãtã / cîne t'-o-õvãtãt?”// ápã _am _vãzút...acîie...
fãrã um _picõr/ iñvaliñzi ş'ti/ ş'ti/ d-ápo _fost-o cáre fãcãu cu...cu bítle cèle dã
iéstã/ d-arãzãmát// pá nõõi am _foz _dã vínã?// aşá o ş'tiút/ aşe-î...aşe o fos _
propogõnda võr/ c-aşá o zís cã nõõj dã võje búnã/ dã voluntár am...am _vru _sã
acupãm tát...rusiie// şi d-acîie au...n-au iij núma um _picõr sau o mîná//

d'eórd'e burzúc
dã şázãşinòo dã an

aş minţí dacã aj _zicé cã nu mi-s romín

[De ce zici dumneata cã eşti român?]

d-áp_cã...d-ap_cã aş minţí dacã aj _zicé cã nu mi-s romín//

[Dar de ce crezi cã eşti român?]

ápõ _tãtã familia nõstã tã _rumín o fost// d-áp_cum nu? cã... acîie nu ş'ti _
sígura/ da îi võrbã/ dã mûlt'e võrõ iõ m-an _gînd'í cu...cu mînt'e me: di êe p-aice
pîngã grãniţã/ pîñ _la bíhõrkereşteş/ pîñ _la nõd'kerekí/ pîñ _la bédõ dacã mẽrjet
p-acólo/ tát cumíne rumín sînt// ş-ápõj...ásta nú n-o-õvãtãt la işcõla nõstã/ ma
võdat-am întrãbãt dã la ígozgotõu cã...dã la şéfu cël mai máre cã...cum dã aieşt'e
ş'tiú aice?// o zís cã rumínu õarecítã vrẽme õ-acupát/ în...dîn...ínãnt'e dã dõuãzãc/
în nõõsprẽzece// ad'ecat'e i-o t'emát...pã rumíni/ pá...võşgardíşt'i/ i-o t'emát/ dãrã
nu// i-o t'emã _şi ásta şí tãta o zís// i-o t'emát iñlõntru cînd o viñit pãrínfi nõşti/
ad'ecat'e dîn...dã la rúşie/ dîm _bãt [k] o foz _gãta bãtãie/ ad'ecat'e s-o fãcú _
rãvulútiij// ş-apõj pá dómniij âi spũñzurãu comunişti sus amú la budapéstã/
pã...stîlp la lámpe// atúnş _n-o võz _viloñ/ núma lámpe d-ãşt'ã dã...dã iéstã// aşã
cã...ê-o f [k] atunc o foz _bũn romínu// dómniij...i-o t'emát afãrã cã idãrã şi rumínu
atunc o võst _î...iéstã...stãre dã...dã domniie/ rẽnţer// ş-ápãj i-o t'emát pá...dã la
antonãscu o cẽrút armã _acîia êe am...am-õ võst amvõu zicé cãtã ie/ geipiúg//
atunc o fos _võşgardíştõ// acîia o viñit' şi bíne cã di ê-a viñit' _sã cúrjã sîñjele cêla
rumín pá cum o curs?// tisa?// tã _võõşu i-o fost ápa/ dã romín/ dã sîñje dã rumín//

i-o făgădit...că pîntru țe...i-a mîntuîi dîm_mîna comûniștulvôr/ pă dómni/ apói i-o
 făgădit pîn_la slólnoc/ pîn_la tîsa// ásta n-ò zîs cãtã nuõî/ ca bõjéť/ la ișcólã.../
 núma...acîișe că.../ cînd s-o gătát/ s-o-ntãrit huórti/ q-ã^w/vút ářmã/ ápo_îi apásãu tã_
 mai_înafãrã pã rumîni/ tã_mai_řafãrã/ tã_mai_ãfãrã// iõ-am înrãbãt cã di cẽ jéste
 dușmãniã ásta înrã úngurî și-ntã rumîn? acêe am_vru_sã řřu// nq! řefu cêl dã
 igozgotóv cum zî_đ dã ișcólã/ acêla m-o spuz_d'irépt// d-acêișe că...n-o sta_đ dã
 vórbã/ únguru cînd.../ d-ápo_țe gîniș_cã cu...tãre mult o murit/ romîn// în ápa
 cîișe tisa/ tãre mult// ř-apo-apói idãrã...i-o pãrú_bîne la domn(đ cã i-o mîntuîd_dîn
 mîna comunîștulòr/ așé cã...cînd o trãbuî_sã stêje dã vórbã.../ „vã multãmím/ și
 cum n-am tomnît/ cum am_fãcút atúnê [ε] piporóșu sau vórcum potrocólu/ né
 s...scrim su_jel și iácãtã/ pîn_la sãcál vóř_pîn_la...”/ aîc o foz_grãnița/ ásta o
 fúost altãn// cã iõ nu řřiu și tãta/ bãtrîni cîi dîn trãcút/ nu řřiu di cê n-o...o...n-vor
 vorbit/ n-q-acut'ezã_sã vo [k] dã multe vórl m-añ_gîniť: di cê n-o vorbit cãtã bãjéť/
 di cê n-qa zîs cã c [k] cum o fúost_și c-o fúost?// núma cum nvoî cáre cum/ care-o
 fúoz_mai.../ nu cã mã/ nu/ nu mã řîn cã mi-z_dãřt'épt/ da pã míne tãre m-o
 înterésãt// cã dî_înd'e řřim noi...dî_înd'e řřim noi řîmînișt'e? di cê...di cê mi-s iõ
 rumîn? c-au [k] cê cáut_iõ aîj_dîn...ř_ungãriișe?// řř'i așé iõ/ dã mágãn zûc cu m [ε]
 cu mínte/ dîm_mîntea me// ř-apo-apói...añ_řřiuť iõ-apói/ s-o dãscopãriť_cîndvã_
 apói cã qarecítã vrême aîc o fos_rumînu// ř-ápoi cînd or mãrs înlóntru fost-o rumîn
 mûlt/ cáre abúnãqãrã și-m_patruzãc.../ cîť rãmîn or mãrs idãrã dîn ard'ál?// s-o
 dus// am_ãvú_și iõ alecsãndru drãgãv/ vãr/ dúlçe/ ieqãne/ o fost în armãtã řîmînã/
 cu-acêișe o fost ofițér/ ápó...bîne cã... nu ř-a lãsãt pit-acîișe/ piîne-acîiã búnã/ pîntru
 cã sã vie...aîc în unğãriia/ ad'ecãt'e sã fișe su...supúsũ...mîna lu hvórti// s-or cá^m
 mai řřers// tãre n-am bãnuî_đ tãre i-am...n-am...n-am jubit únu/ ca vlãr dúlçe//

[Același]

núma țara m-q-adús acásã

o zîs cãtã míne-ñ_lãgerî cã sã stau lîngã telefon/ sã nu mãrg... acólo înrã
 qãmeñ/ sã stau lîngã telefon cã m...pînã...nu řřim cã cînd or telefonã_dîñ_lãger//
 așã qã_fost// p-amú atúnê am_vorbit_îo cu strãjãmęșteru cêla d-acólo care-qa
 fúost_î óřpqrqncnoc și/ ř-ápu_odãtã/ înrãnt'e dã mnãzã^z_jumãtãt'e la dóospeçe/
 pînã-î lúmřa nu ujť/ îm_pãtruzãșiivópt.../ îñ dóozãșiicînc a aprilișe/ jumãtãt'e la
 dóosprãzêce/ súnã telefonu mñeu/ ard'ic/ zîc „plřãcã!”// â řefu dîñ_lãger/ únguru/ o
 zîs cã sã le dau iñstrumẽtele jvós/ la ruř/ ř-ãpã_dãlóc sã męrgem...cã o^m
 mñezãzã și męrgem între...trãspórturî/ gãta!// nq! dã cîť'e vórl n-o...o mîniť așé/
 cã...núma sã...sã né dãřřim/ sã nã...sã né jelenķezím/ ř-apói n-o dus ánd'eret'e/ nu

acásã// aşê că tãre...dã cí [k] â! dã...dã vo cînc ʋorî o minţîtu// amú n-am mai crezút/ amú n-am mai crezútu// io d'irép _ că pînã-î lúmęa...acêęa...speránţa acîię tã_nú m-o lãsát// ʋoclátã tã_n-a lãsã-ã// cînc añ/ zêće añ/ acîię am anumărát/ apó_ amú mi-s â...zîcînd îm _ pátru^{zã}şi...ʋopt/ dã dỏozãşi...trii dã añ/ d-ãpói...t'árã sã şed íncã cînc an(î// o zis că...dacã m-oj suscrięe su...pipõróşu cêla că sã rămîn acólo la iij/ ca grejdán/ ca rus/ grejdán/ dăľʋóc...mã lãsã líber// „iõ/ aíca la ʋʋoj! pt'árã rămîn dacã...tãtã mʋóscva mi [!] mi-z _ da mięe [!]"// nu şt'iu/ da t'ára-mi [k] ţara me nu ʋ-am.../ v-aş _ spus că...dã la pátruspeçe añ íncóce tãre amár m-o fost// pînã cê o trãii _ máma/ su _ áripelę-a iij...tãt am íņkepút/ tãt şásã// dăpã c-o murít/ dăp-õ _ an/ ín pátruze c s-o íņsurá _ táta/ ʋ-adús o mãşti^hqóię/ da acîia pt'árã mãşti^hqóię-o fʋost// [...]

ş-amú put'ę sã rămîn acólo-n rusięe/ am şt'iu _ bíne/ şi şt'iu şi pînã ástã^z/ şi am _ vut ajúnje la bíne nõq!// nú/ ţara me...t'e doręşt'e íníma ma/ o cîntãrle şt'im noi/ tãre mîndrã cîntãre/ că...núma ţara m-ʋ-adús acásã/ că dacã am _ vu _ gînd'í...//

[Acelaşi]

pʋórcu

amú-am tięet únu/ cam dã dỏʋo mãj o fost/ amú-am tięet...kárã ierl/
[Cum aţi fãcut?]

apãj aşê...gãşęşt'e cum sã fáçe ^w/ʋàrecînd/ núma amú núma nu aşê cu páię/
fãrã cu gãz ídarã cu...perjãlęu d-acêla

[Înainte de a-l pãrli, ce-i faci?]

dã_da_da_da_da/ nu ín apă fiãrtã/ núu/ cu d'-ésta cu...

[Da' înainte de a-l opãri, ce-i faci?]

nu-l opãręşt'e/

[La ínceput, cum íncepi?]

apã_cîn_î.../ męrem aşê/ şî cînd îi...îi iãj dã su _ mãmã/ îi...îi íntércî/ apu-atúnş
îi...t'-apúc mai cū tocormán/ mai...mai mai...mai cu cum sã zíc aşã mai...mai bogãtã o cum sã zíc?

[Mãncare mai bunã îi dai.]

tãpu d-acêla şt'ii/ şi ta^b/ d-apu-am _ ávút io/ am anu-aiésta nu pre am cumpãrát ta^b _ dîn [k] dã la bucotorúię/ c-am...am awút cum am primit pãmíntu napóij/ şásã hectãrle// l-am...la şázãşinóo dã añ şásê hectãre// am uņ _ cãlóc/ cu cócîię cu tãt'e/ cu...şi am dóo bicút/ doi bi c acólo dîn... napʋói/ nu aşê tãre dãmúlt ʋo fãtát dỏo váce am aíce/

[Ce aţi zis că aveţi, douã „bicuțe”?]

d̄o bicú/ acólo napó/ êe...amú or [k] l̄e-or f̄atá_d̄orã d̄ã trii v̄or d̄ã pátru.../ d̄ã pátru s̄aptãmîñ/ îz_mîndri/ amîndói îz_bicî/ și am... máma l̄vor/ d̄o vaș/ cu l̄apt'e/ cam...cam v̄o d̄ozej_d̄o_đzășicînj/ únã_o foz_bet'ágã cáre...o f̄atá_amú mái_pã úrmã/ da dacã n-o v̄u_f̄ostã... bet'ágã/ acîișe trîizã_trîi_zășicînc d̄ã lítãre de l̄apt'e d̄ã/ d̄ã!

[Porcilor le dați și lapte când sunt mici?]

nũ/ q̄aręcînd l̄e-an_dat/ amú nu// am avút...mázere/ c̄eșe mai búnã// mázãre/ v̄ãrz/ ovãs/ cucurúz/ șî așt'e le fac urlãu// put'et̄ înt̄el̄eje așe? urlãu/ la t'it'ihaz aș-am zîs//

[Înțelegem, da' aici cum se zice?]

d̄ãrlãu [!]/ cã ai [k] d-acēja zîc_cã...dacã q̄aręcîne o vinî_dã d̄upárt'e/ o zîs: „bãce/ d-înd'e ieșt'?!/ d̄ã úñd'e șt'i dumetã așe rumîñeșt'e?” zîșe „nu-așã vorbãști” apói aice rumîni noștî...zîce...mêrem pã d'olouut/ [!] c-aice-î mai k̄ožel̄eb [!]

[Aici la Săcal vorbesc așa?]

dã// nu zîce cã mêrem pã...pã t'/kelcãuã/ cã-î mai aprãpe/ mêrem pã d'olouut/ kelcãu-î d'olouud [!]/ unșur̄eșt'e [!] cã-î mai k̄ožel̄eb/ cã-î mai aprõpe// zîc „mã/ la ásta nu trãbã tolmãc sã [!] sã zîcã// așe cã...

[Și unde vorbesc mai mândru românește?]

în bedeu// în bedeu/ aprãpe...aprãpe dã grãnițã/ și la v̄lo¹⁶// n̄o! șî la mik̄er̄eș/ da și la mik̄er̄ek_tãre le mîncã/ î^m mik̄er̄ek/ tãre le mîn[!]/ cã/ tãre le_fac/ ma c-acólo îs...n̄o_đzăș_dã prot̄ent'e romîñ// [...]

[Dar nu ne-ați terminat cu porcul.]

așe cã...și dãpã c̄e îi gãta puórcu/ curãf̄it/ spãlát/ așe dã f [k] alb/ ca vãru// âi...îi gũst/ ai mîncã_așe cúmu-î/ ai tișe dîn iel// ș-ápõ_îl tãie-n d̄ouã/ și frumós îl scoq̄t'e/ îi ie mai întișe viñe cápu j̄uos/ îl tãiem în d̄ouã dã la fãlcã/ îl ieșe...în d̄o plãrt/ ș-ápo_cápu îl tai așe cúmu-ș...iêsta... násu/ îl tai pînã-ș_vígu/ și d-a crestul înd'e-î cápu crejelv̄or/ acólo-l tai iãrã d-a crestul/ ãl dãșt'iz așe d'-o lãture/ și frumv̄ós ieșe afãrã cápu crejelv̄or/ și puî înt-o șólã/ o ulcãuã/ nu șt'u cum...îo înt-amîndouđ șt'iu/ și ápã r̄eșe/ hozãica/ soșîișe/ ș-ápoi acîișe apói cũ cãpã o sucui_sã frígã fãinã/ tãre búnã// úmblã jos?¹⁷// n̄o! d-ápõ...fir-ar aice/ fir-ar aice/ c̄e sã vorbãscã ómu?// d-ápã_nu șt'u cã¹⁸...cre_cã n-am zîs...acîișe cáre...cu státu...fac îñ_cuóntrã/ nu cre_c-am zîs// a! d-acîișe an_zîs cã...nu/ nu m-o plãcut/ și ș-ãmu zîc acîișe/ nu fak_îo dînt-acîișe...â iêsta cã nu/ núma ámu-am îmbãtrînit/ pr̄ñci n̄loș_s-o unșurizát/ da di c̄e?// înd'e-s_șcólur̄le c̄eșã r̄umîñ? îo-am zîs ș-ãmu//

[Același]

¹⁶ Observația este adresată Anei Borbély, originară din Chitighaz.

¹⁷ Abia în acest moment informatorul își dă seama că magnetofonul înregistrează.

¹⁸ Oțtează; în continuare este vizibil afectat.

m-am_ădús amiñt'e dă máma me// acîie ĩęrt'-o dumnezóv s-o hod'ínăscă și.../ și cōpñt'ele ĩi/ dacă mai ĩęst'e cōpñt'ele/ în...în trîizășinòv o murít// d-atúnċ nu mai...văd că înd'e-ĭ/ că dacă o-aș put'ę scobi/ și să fiĭe aiċe amú ar fi d-o sûtă...d-o sûtă și cîñj_ dă an// așę núma dac-ar fi aiċe s-o văd culcînd!// așę aj_ griĭ dă ĩę că...¹⁹/ că d-acólu-ņcólo n-am... nu-s [k] n-o fos_ locăința ásta// fost-o vręme cînd am zís că...²⁰/ fost-o vręme cînd...am_vru_să dęje...ști zís-am că dęje bōmba-ņ_ căsa ásta// că dă cînd o murít máma așá am pătít ca...ca púĭi cîie cînd víne budugávu și zîcém că...o zídít î...máma lvor/ clōșca/ și víne budugávu/ nu ĩęste cîine să-ĭ mîntuĭăscă/ cîine să-ĭ s [k] culję laoláltă su_aríp(ĭ/ căre ĩncătrău am márs/ căre ĩncătrău// șásă ĩñș ĩn șásă feĭv(ĭ// și mă petręce/ pînă la mōrt'e mă petręce sîn-țu-aięsta/ pîñ-la mōrt'e// ĩnánt'e d-acîie am_ flos^t mai sārácĭ/ da tăt_ tăt am ĩñķepút su_arípă lú máma/ș-am_foz_bíne/ nu m-adúc amínt'e d-acólo-ņcólo că n-o fos_rău...tăre biñ-o fvoz/ da d-acólō ĩņcōacę/ alés cînd o vinít mășt'iqōĭă_ ásta/ ĩñcă cu sílă o vrut să zícă ĩęrt'e-l dumnezō și pă táta/ o vru_să zícă că să zîcęñ_ cătă ĩę/ ĩq-am_fo^z_dă pátruspeċe an/ să zîcęñ_ cătă ĩę máma// cînd an_șt'íut că abd'ę_ o-ășt'eptát să...ĩñș [k] să-ș ĩnt'igă máma văt'i...ásta nú ĩ-am putú_ ĩertá// ásta nu ĩ-am putú_ ĩertá//

[Același]

cînepă

[Spune-ne tot lucrul cănepei, de la început.]

mai nánt'e_ o sāmánát// și dacă o fos_mărócă/ frumósă mările/ după sęcere/ atúnċe u-am smuls// c-o fost așá mără/ că míne dă mără// pî_dacă u-añ_smuls/ o am_făcút așę ĩp_snopĭ/ mic/ și u-am dus la válĭe// și am băgát acólo ĩn ápă/ ș-am pus_ă dasúpřă f'ínă/ și să cōcă ĩę acólo-n ápă// și cînd am_vázút că-ĭ fřum [k] mîndřă álbă/ atúnċe w-am scvos și u-añ_spălát acólo-n ap-acîie fřumós/ álbă// și dâp-acę u-am meliát/ u-añ_grebánát/ apōĭ v-an_tors/ dup-acę apōĭ dac-o foz_gáta ĩără am spălă_tlvōrtu/ și fiĭe ș-ála mîndru álb// ș-ápú_dup-acę am țásút// și n-am luuá_mițir/ cum să spúne/ și dacă n-añ_luuá mițir atúnċe am țásút// añ_făcút lipid'ăuă/ șt'ęrgurĭ/ ĩñcă ș-ámu am dînr-ále cárĭe mńi lę-o dat máĭca me ĩęrt'-o dumnezó/ așę că.../ cînd apōĭ o foz_gáta/ atúnċe am opărlt pîñza/ și v-am tras așę frumós pă măsă/ și w-am mîngălít așę sūs/ ș-ápūĭ dînt-acęę am curuĭd_gáċe și kímęșĭ// ș-ápăĭ așę o fost/ așę o fost//

¹⁹ I se înmoaie vocea și lăcrimează.

²⁰ Întrerupere provocată de un zgomot din casă.

[Înainte de a țese pânza, firele pe ce le puneai?]

da o fost uřzłóı d-ále/ uřzłóı așe da/ așá o sũcuı ſi zícă/ o fost urzłóı/ ſi am urzít pã jële ſi am ſt'iu noı cã ce ſt'u io cã cít'e pöpúșe/ c-amú ſi io am uıtát/ cã n-am făcút amú dă

[Păpuși așa numărați.]

așe păpúșe/ așá anumărám/ cã o păpúșe dđo păpúșe/ ſi atúnĉe așe...puńem spáta// ſ-apóı dup-acê apóı spũnu-ț cã...am țã [ε] ^w/u-am țásút/ ſ-o fost bíne//

[Dar când o femeie avea multă cânepă și era greu s-o toarcă singură, că se zicea că până la Crăciun trebuie să fie gata...]

așe/ așe a fos ſ c-așe o fłost/ dápã crăĉún dápã ánu nou amú atúnĉe spălám tłórtu/ spălám to

[Se făcea și clacă sau șezătoare la tors mai demult?]

fost-o/ mǎı dămúlt/ mai dămúł ſ d-ápo-ámú nu-ı amú// amú nũ/ amú núma tevėu²¹ trábă amú nu trábă tłors/

[„Amu” nici cânepă nu mai e.]

niĉ cínepă/ nũ/ nu nu/ nu ięște nímic/ niĉ cínepă/ níci...cum ſi...zícėu? ſezătórá łor ai/ nu așe zícė/ în ſezătóre/ merėm...merėm așe cu fúrca/ cum să zícė cã cũ fúrca/ ſi pń la mńázăznopt'e torĉem// dácă ierá marț sára atúnĉe nu torĉem/ ĉe mńėrcurı pńă-ń zúyă né sculám ſi... torĉem iără mójidă/ cã ſt'iu c-așe o fo p-acól pã lă dumevóștă/ c-așe o fost//

[De ce se zicea că marți seara nu e bine să se toarcă?]

ſi vínerı sáră/ d-ap-ámú io-acėıę nu ſtiu/ núma așe n-am ínvițát noı cã no! n-on tořóĉe marț sára ſi vínerı sára/ cã nu să tóĉĉe/ d-ápo cã đır ĉe o fost așt'ė/ io nu ſt'u/ io nu ſt'iu/ nu

[Prin alte părți se zice că venea unul Marțolea, care le speria pe fete sau făcea rău.]

nu/ nũ ſt'u/ nu ſt'u/ dă áște nu ſt'iu/ cã da...aícė nu s-o întimplá d-ále/ nũ/ n-o vorbí níme d-ále/ nu// apł-ámú...așe o fłos dămúł ſi o trecút// tát'e o trecút//

đerdan ánuș

șápt'ezășidłòı ĩ ienuár oi ímplínı

ca prunĉ rumínėșt'e am ſt'iuť vorovı

pã dácă...ásta-ı cã d dără dácă nu vorovım/ atúnĉe cam uıtám//

[De ce? Nu vorbiți cu nimeni românește?]

dă aícė mai vorbım...ięște un [k] spũnu-ț cárę o...s-o mărıtă dın rımínıęe/ íńcă dămúł cã cu míne-ı dodátă/ cı-acıęe tă rúmínėșt'e vorovım// da nu/ cu áłți nu/ cã ię amú nu să pre zdrobăsc/ cã ſi ſt'ıę ſi vorbăscă rúmínėșt'e//

²¹ T.V. = televizor.

[În ce limbă ai vorbit mai înainte?]

d-ápoj rîmînéşt'e/ ca prujc rumînéşt'e am şt'iút voroví/ mǒjîd dup-acê m-o dădút máma la grăd'iniţă/ acól am învăţát unġurêşt'e// c-atúnċe táre mult vorovêu rúmînéşt'e/ táre mult// fost-o şi únġur mult/ carġ-aşá o şt'iút rumînéşt'e voroví ca rîmîní//

[Chiar așa, da?]

da/ da//

[Dar de ce, se făcea pe vremuri şi şcoală românească aici?]

fóst-ò/ fost-o fost-o fost/ că o fost...pót'e că o spus pęşetěr²²/ dă fost-o aíċe şcoólă rúmînáscă/ dá_dă//

[Dumneata ai umblat la şcoala aceea?]

nă! jo amú nu/ núma părinti mnei//

[Aceaşi]

cîċ mǒġre ápoj îl îmbrácă

[Ce obiceiuri sunt aici când moare cineva?]

dă apų-amú jo nu şt'u/ nu şt'iu/ cum? dácă mǒġre atúnċe îl îmbrácă mórtų-ola şi îl duc ac[k]fără la iestáză/ acólo lă rovġtolozău/ c-avém aíċ noi rovġtolozău/ da aíċ/ cîċ mǒġre ápoj îl îmbrácă şi îl duc acól afără/

[Mai demult îl ţineau în casă.]

váreċînd aíċ acásă/ da amú dac-o murít amŭ_pîná-ŋ_zúuă míŋe-l îŋġropáu// da/ îŋcă...părinti mnei/ adécat'e slócri/ îŋc-acásă iġe/ da aíċe i-am îŋġropát/ bărbátu mnei amú acólo l-au dus afără/ că amų-o_murí_şi dă uopt aġ a fi amŭ-ġenuár núma...// [...]

[Şi pomană când se făcea?]

la şaS_săptămín/ dăpă cê

[Cum se făcea?]

fâċem...oŋ_colác^c şi luuám váriċe vásă/ şi o iágă dă vin/ ş-apói sclujêşt'e pópa...páusu-ala şi iġ gáta//

[„Pausul” ce înseamnă, slujba?]

nu/ colác/ colácu ála-i páusu// da// şi luvám vo d-ásta...vo o válă o cê şt'iu jo şi...iġesta...

[Aceaşi]

fost-o máre crîşu

[S-a întâmplat vreodată să fie Crişul mare?]

d-apo-amú odátă o fost că o şi rupt acólo ġareínd'et'e ġz ólġi tǒŋo/ nu şt'iu jo că índ'e-i aíċe/ jo númă_am auzít// jo núma am auzít/ că...aíċe că o rupt acól

²² Se referă la informatorul Peter Bodnar.

afără/ ș-ápoj...că ê-o fost acólo/ cum o fost ijo nu șt'u/ nu șt'u núma atáta dím _
bătríni dămúlt că...o rupt acól afără/ c-o fost táre máre// o foz_máreș ș-acólo o rupt
afără/ ș-o márs acólo ápa/ ijo nu șt'iy inde/ ápu_c-am_fost ijo prunç mic^l/ nu șt'iy ijo
că cum o fost atúnçe/

[Și mai pe urmă nu s-a mai întâmplat să crească?]

așé dá...dêhod' nu/ fost-o máre críșu/ dá fost-o márijè/ dá fost-o/ núma că n-o
rup^t nícăriiñd'e afără/ nu/ n-o rup _ nícăriiñd'e că ijo nu șt'iy iñd'e ijestè acólo
vareíñd'et'e așé loc că dacá amú n-abiruiésc cu ápa/ atúnê acólo il táje afără și cúre
acólo/ d-ápo_că iñd'e-i ijo nu șt'iy că iñd'e-i/ nu șt'u//

[Aceeși]

píta

[Cum se făcea „pita” mai demult?]

așé că am pus sára aluúát/ că...dîn cîiçelaltă pítă [k] pîne cînd ^{w/v}-aņ_c^lopt
aņ_lását aluúát// ș-apóij ála idă s-o acrí/ apóij iar la dđo sáptámín jără m-aņ [k] aņ
c^lopt^t_nđo pi [k] pátru pít'e/ apóij ála... aluúátu-ála l-am înmojét și am_fácút...cum
să zícê? cóvas

[Plămădeală îi zice.]

dă/ ș-ápoj amú-atúnê sára cu...e...oz éleștöneç hod' mond'ág_

[Drojdie.]

nđ da? eș oz meğ keł áboc/ [ε] s-o c^lopt//

[O crescut, o dospit.]

o crescut/ și da o dospit și dimiñáță _ apóij am...frămîntát// am _ frămîntát//
apq-atúnê jără o dospit/ apq-amú-atúnê n-am priņș și iņçálzín_cuptóru/ apq-átúnê
am rupt píta și l-am pus iņ_coșáră așé iņ_coșáră dá pítă// ápo_ș-ácolo s-o dospit/
cînd o fos_cuptóru ars bíne/ atúnê am pus píta iņ_cuptór și să cđcă// ș-apúij s-o cob_/_
dđo cásur dá vrémeș/ u-aņ_scos afără și ijest'e pítă/ o fos_pítă//

[Cu ce ați scos „pita”?]

da cu drígla/ drígla// ápu cu lopáta...am băgát [!] da da da//

ijo-s floríca sílagi

șápt'ezășîñdòlo an am fost iñ septémbrie

MICHERECHI

județul Békés

o foz_rău dă rîndu pít'i

[Cum se lucra la moara de ulei? Cum era făcută?]

dă uléi? d-ap-o foz_și dōuă rîșniță dă...t'átră/ o fost...dac-o făcú_daralău// și măcináu p...șemę-ácé/ c-o foz_rău dă rîndu pít'i/ măcináu și grîu pã ię/

[A! și grâu.]

și grîu/ da// ș-ap-atúnčę mámele nóșt'e apói pîn_șítă ál cerné/ și đasupra îl luá hōspele-ácéle/ tãrișele cu_șícen_noi le luá afără/ dă dōu o dă trii uăr/ ș-ápu_făcē pítă cu croșmpę/ și mai băgám_încă și málai încã-ię/ cu biruit/ cū_biruit/ [Da, dacã era rău „de rîndul” grăului și al „pitii”.]

da/ o foz_rău dă rîndu pít'i/ da/ da//

[Și „daralăul” ceta de la...floare, cum se zice p-aceia, floarea soarelui sau cum?]

járba șoqrelui

[VIIIb] járba șoqrelui¹

[VIIIa] járba șoqrelui/ da/

[Așa se zice, da?]

da/ da//

[Deci întâi le „dărălea”.]

întiie le dășfăcē/ le dășfăcē// zicęn_cătă mașină_ăcēja hoiologieP_pă unguręșt'e//

[VIIIb] hántolo/

[VIIIa] hántolou/ da// ș-ap-atúnčę meręáu apói iără în zdrobalău/ dă le zdrobălę/ le făcē faină [k] fărínă/ ș-ap-apă_iără ierá o mășínă c-ų_guiób máre/ le řipám olecúță dă apă pã ię/ ș-ap-atúnčę le zdrobé bíne bíne/ le frămintă laoláltă/ da/ ș-am avút ápú_iară_o foz_dōuă... tãrcălăuă/ prăjitorí ind'e prăję sãmínța cîię/ o priję pînă să...făcē așę ca... cum dospęșt'e aluúatu/ dă pıldă/ řt'ii?// ápu-ápă_íl băgá apói îm_preiș/ și cu mășínă îl su [k] mînă în_su_ș-ápú_curá ulóiu ála afără apă// pugăcile...pugăcile apă_iără ierá ũ...frîmîntátór așá cū o rōqtă máre/ le-mbrîn [k] împinjam așę cu brîncă/ și picáu jos acólo// pátru cîșș_ / pã cum ierá dă mUltă járba șoqrelui acólo în preișu acéla// dă pugăc_//

[Și „pogăcile” pe urmă ce făceau cu ele?]

pogăcile_c le vind'em pã la cãs/ și mai dučęu atúnč așę cáre ieráu mai găzdăc_ój dučę pã la joság/ pã_la p_örç//

¹ În textul informatorului Toader Gurzău [= VIIIa] intervine Gheorghe Dulău [= VIIIb].

[Da' numa „găzdăcoii” duceau.]

găzdăcójii/ nūma pōlpa și notărășu dīņ _ sāt [k] dīņ _ sat dī la... nūma iij
cumpărău/ că iștelalz _n-o putū _cumpără că n-o avū _bañ sāráci//

[VIIIb] o fost _î

[VIIIa] lúme sārácă//

[VIIIb] nūma șt'iu și io c-o foz _lúme șārácă/ nūma...ă...atúnĉ níĉi n-o foz _
gréje nūma tāt...nūma a fost scump/

[VIIIa] o fos _scúmpă/ o fos _scúmpă/ da//

tó'd'er gurzáu/ bad'-a lúpuluĵ porígla
șáizășapt'e [de ani] am împlínit

tent'ŭ

[Să ne spui așa dumneata care-i tot lucrul la „tenchi”, da' de la-nceput, de când pregătești acolo în „hotar”; când aveau oamenii pământul lor.]

da/ ascultă// atúnĉe pă vrēme _aĉeĉ cĭ _ierá _pruņc/ că dáră și noi aņ _lucrát
pămíntu cu táta cu cáii/ cu plúgu// merĉeņ _la plug la tent'ŭ/ atúnĉe făĉe triĵ...dóuă
brēzde ará/ p-a tríile brēzdză puñēm tent'u/ cu bríņca il presărám așe/ ș-ap-atúnĉe
iáră vinē plúgu dă-l întorĉe pe iel apă _iar dă dóuō uărĭ/ p-a tríile iáră am măr_s
ș-am prēsărát tent'u mai dăpárt'e// cînd _o răsărít apói tent'u/ dă s-o vázú _șiru/
atúnĉa a^m _mărz _dă l-aņ _săpát/ cu sapa//

[VIIIb] l-ai șirăli _mai nánt'i

[VIIIa] d'irépt ai// l-aņ _șirăli _mai naint'e/ cu cáii// o fost așe mașín dă l-am
șirălit/ ș-áp-apoi l-aņ _săpát/ de dóuă.../ a tríie uără nu l-am putū _săp [k] mai săpá
tădĉaúna/ că ierá vrēme sĉĉerii// atúnĉe merĉeņ _cu plúgu ĉeĉa cu cáre il îngropá/ cu
[k] noi zĭĉeņ _cătă iel atúnĉe cormáne// și țĭpá așe olĉá _dă pămím _pîņgă iel/ și ierá
gáta//

[Făcea „moșinoi” așa sau cum?]

da// ș-ápoi toqmnà / cîņ _s-o copt/ atúnĉe merĉeņ apă _iáră și-l rupēm/ și-l
culejēm// átúnĉe merĉeņ p-uņ _șir o pă dóuō// dacă ierá mai d'es tent'u/ merĉeņ pă uņ _
șir/ dacă nu il rupēm dóuă șire/ cĭ _ierá mai rar// da n-o fos _ca cum ĵ-amú așe d'es/
c-atúnĉa-l lăsá ómu de la

[Mai rar.]

pátruze _ĉîņzăj _dă...tĉnturĭ// ș-ápo _rupĉeņ _cu bríņca/ il rūpēm... trăjēm
pănușa jöz _dă pă iel/ il rupĉeņ _ș-o aruņcāņ _la grāmădă// cînd aņ _gátá _cu
hóld'e/ ádică _cu hólda de rūpt/ atúnĉe...merĉeņ _dă strîņjĉeņ _grămlĉzile/ le țĭmái
[k] lē țĭpám mai bot olĉcúță// și le ĩņĉărcám pă cóĉiĵ și lĉ-aduĉém acasă// únu merĉe
și tĉiĉe cále// teĉe...dóuă-triĵ șire dă tĉnt'ŭ/ le tĉiĉe/ tulhĉni/ și-ĵ puñe jos/ ca...juĵi// cu

nadvagău²// ș-ap-atuncê vinê cóciie/ meręn _ și-ȋcărcám// c-o coșără o dõuă dă nuiéle/-l ȋpám ȋn _coșără dă nuiéle/ și-l urcám ȋn _cóciie/ pîngă...la cócile dac-o foz _mul _tęnt'u/ atuncê puńeų...dõuă scîndure/ cam dă dõuăzăj _trîzăj _dă ȋnturî dă lát'e/

[VIIIb] pã dă láturî

[VIIIa] pã dă láturê// dînańt'e/ ȋerá șiréglă...járă máre ca dînańt'e [k] dînapóĳ la cócile/ și dînapóĳ/ aculeá sã umplé doĳ o triĳ sási _járă cu ȋęnt'u// și pîngă scîndurî dacã ȋerá mul _tęnt'u/ ȋmplintám ȋncã cu cócu așe cû

[VIIIb] vírvu-ȳ _jos'u

[VIIIa] cu vírvu ȋn _jos'u/ merę pîngă scîndurî/ ȋęnt'u// și márgă cî _dă múltă/ âpõ _făcêm așe...cu...spináre//

[Da, da, așa, da.]

cu spináre/ cu spináre/ ș-ápâ _vinám acásă/ ș-ápâ _dacă vinám acásă...atuncê âl...dașcărcăĳ _cu brîĳca// ȋl ȋpám ȋn _coșără ș-ápo _ȋl ducêm ȋm _põd/ cã p-acêe vréme n-o foz _góriĳ ca cum ȋéstê amú/ nûma-m _pod'u _ul ducēju a noșt'/_ pãrínȳ noșt'ĳ// acólõ-l...ȋpá cît'-o coșără-nt-ȳ _loc/ ápo _așt'erné acólo pîm _pod la cásă// da// cîń _ń-o trêbuit apóĳ dă și sfărmám la porc o la...gáliță/ ń-am adús apóĳ dă sus/ ń-âm adús ȋęnt' cu sácu/ o _cu coșára/ și sfărmán _cu brîĳca// și la moáră _cînd an _duz _dă dărálî _tă _cu brîĳca/ nu-m _mășínă ca amú//

[Același]

fost-o vacă la tătă cásă

[Se cresc vite, vaci, vaci mai mult sau...?]

da/ vaj _da// fost-o vacă la tătă cásă//

[Și „bibolițe” sau alteceva nu?]

nu o fost așe táre ȋn _sat la noĳ/ n-o foz _bíboliță// n-o fost ȋn _sat la.../ bã _o foz _la ȳ _ȳom úna/ șogór d-a mńeų o fost/ o șázüt aíce păstă vímer³/ pã la úĳsolontõ/ zícem noĳ/ o avú _doĳ bíbolî/ da// luțerna cêe o hărăńęĳ _cu vacîle și cu cáĳi//

[„Bibolii” erau mai răi decât...?]

n-o fos _mai rěĳ/ n-o fos _mai rěĳ//

[Mai greu de crescut sau...]

nu/

[VIIIb] ȋeráu greųóĳ la múĳcă și ȋeráu léneșĳ/ foárte leșĳ [k] ȋ

[VIIIa] leńóșĳ/ leńóș/ leńój _dără/ da da/ nu meręáu așe ca cum or mărz _bóĳĳ/ așe ȳt'e...leńóș//

² Termenul este sugerat de VIIIb.

³ Localitate învecinată.

[Aveați numai d-asta semănată, „luțernă” și trifoi sau aveați și fân pe „hotar”?]

am_avút și fin/ da/ am avú_și fin//

[Aveați și locuri cu „imaș”.]

d-ápă_dă pá șántur/ dá pá nímaș și dá pá șántur!// da/ atúnče să

[VIIIb] márjinęa [r] márjinęa drúmuluĭ õ cosęá únĭ _de-âcêe// acúma nu cosęșt'e níme

[VIIIa] níme-/ atún [k] pá vręme-âcêje apu_și coqõmea dá la pámíntur!/_ș-acêe să tăé// ápă_cf_ierám afără cu cócięe cu cáji/ ap-atúnče táta-m_procót acólo_le da la cai coqõmă de pá_ălsta o șan^z_dă la cápătu drum [k] pámíntuluĭ șántu-l tăié/ da//

[Să ne spui acuma care era tot lucrul la fân sau la „luțernă”; acolo primăvara trebuia să-i dați îngrășământ sau să curățați dacă erau pietroaie?]

da// primăvara... atúnče să...meręu părínți noși_cū grápa// și-ăl grápá bíne/_ș-ap-a-túnča-l zdrîgălă pámíntu olecúță/ atúnče creștę mai... mai...

[Ușor.]

ușórų/ da// și luțerna și trifoių și tát'e da//

[Și pe urmă, vara?]

vára _ăpă _să tējē cu brîņca// cu brîņca să tăé/ cu brîņca să tăé// ș-apóĭ adunám/ iar tă _cu brîņca s-o-adunát/ să puņę páe/ ápu _il dučám apăĭ făčám porș_órí// da// dímu_porșór înčarcám apă_iar pá cócĭle și il dučęm acásă//

[VIIIb] ĩo da ș-aíce tę-aș completá lútě [?]/ cosęu

[VIIIa] d-ápõ_s-o cosít/ bugăt/ n-a putút mai náĭnt'e strîņje/ dacă nu ai cosít/

[VIIIb] nůma ĩa dără cęe spui/ că nu cu brîņca și cu sęcera o poț [...]

[Și omul, bărbatul, când se ducea la coasă, cu ce pleca, ca să poată să lucreze bine toată ziua?]

[VIIa] d-ápoi ĩj_ducę înt-õ cántă ųă înt-un...cuņ_sę_zițe la áęa? cu țĭță?

[VIIIb] ųălútu/

[VIIa] ųălút

[VIIIb] ųălút^ł

[VIIa] așę vręu și zĭc/ ųălútu ĩerá așę cū...cu țĭță zĭcęⁿ_noi/ da da// cu-acêęă bęam apă// nõ-acéla ál umplę dá apă/ il dučę/ în străĭță/ ĩ _um_bacăų zĭcęm noi acêlę vręme//

[VIIIb] hai vĭņę bataláųă

[VIIa] dę bataláųă/ ap-acólo o márs cút'e/ ș-o márs tócu/ da/ și clăpăcu/ și ilęųu/ da// ș-ápo_ĭņ_străĭța čálaltă [!] ĩņ_cáre ęără ș-o pus pítă/ clisă ș-o puz_dac-o_ăvúd / dacă nu...ș-o dus čápă ųo prai^ł// o coqõmęe cu cóje/ p-acêe vręme/ aș-or fost/ āș-or fost//

[Și „pita” în ce-o pune?]

ĭm_merind'ęică/

[În „merindeică”.]

merind'ėicǎ/ merind'ėicǎ/ da//

[Țesută în casă.]

Țăsută dǎ cásǎ/ da//

[Și cu ălelalte, cu „ilăul” sau ce-avea în „straița” cealaltă, ce făcea cu ele?]

la mǎzǎzǎ _sǎ puńe ăpǒj dacǎ n-o tăęe cǒsa/ sǎ puńe jos⁴/ ăpǒj băt'ę ilǎu im _
pǎmǐnt^c/ lovę cǒsa dĭn toporișc-afǎrǎ/ ș-ap-atúnęe ij _băt'ę cǒsa cu clǎpǎcu// da//

[Și pe urmă, când...]

ascuțę cu cút'e// avę un toc ăpŭ _il řinę acĭ la curăyǎ la cǒpǒręc/ ř _ię ĩerǎ ăpǎ ři
ĭerǎ bǎgátǎ cút'ę acólę în ăpa acęęa/ ș-o scot'ę afǎrǎ/ ș-ascuțę cǒsa// atúnęe ducę
mai dǎpárt'e//

[Ca sǎ ĩncapǎ cǎt mai mult fǎn în „cocie”, cum o pregăteai? cǎ era altfel decăt
atunci cĭnd ducea „tenchiul” sau...]

d-ăpǒ _ăltcum o foz _darǎ// al _dǎrǎ [k] ăltcum o fos _cǎ cĭnd o mǎrz _dǎpǎ
fĭn dǎ pĭldǎ atúnęe la cǒcĭie o puz _dǒyǎ rŭd'e/ pǎ d-a lǎture// ș-o foz _dǒyo
frĭntǎre// ș-ap-a-túnęe...bǎgǎ frĭntǎriju la...rŭd'ę/ ș-ad'ĭrcǎy rŭd'elę-sus/ le puńęy
cręstŭl pǎstǎ cǒcĭie/ ři-ņcǎrcǎ cǒcĭie// ři pĭn [k] la cǒcie cĭnd o-ņcǎrcǎt atúnęe așę cu
brĭņca o bǎgǎ _fĭn/ ři nu pĭce afǎrǎ// ș-ap-așę puńe fĭnu pǎvolǎltǎ pĭnǎ o...dǎrǎ o
fost...ĭncǎrcǎtǎ// ři cu dǒyo poi_vǎne ăpǎj lę-o...lę-o legát apǒj așę...cruřișęť//

[Același]

ș-apǒ-așę m-o trecŭt o zi

[Ce ați fǎcut ieri toatǎ ziua ři astǎzi, așa o luați de ieri dimineațǎ.]

ĭo! d-ăpu _mai _ĭntĭie m-an _da _la porĭ/ dĭpǎ c-an _gǎtǎt _cŭ lŭcru ăcĕla/
m-am puz _dę-am prĭņzĭť/ ĭņcǎ n-am _foz _gǎta cu prĭnzŭ/ pǎ cĭnd o vińi _jŭnere
mĭneŭ ři m-o adŭs...tulhęni acǎsǎ// dĭn tęleęy⁴/ cum aņ _culęs tęnt'u// ǒ-adŭz _dǎ
dǒyo ũǎrĭ cu cǒc [k] cu outǎyŭ/ cu ũtanfutŭyŭ/ ș-apǒ-apǒj...ĭo ĭ-am pus apǒj...hod'
mond'ác? ǒņȑc ma nȑ? bot/ cuņ _sǎ zĭcę cǎtǎ ĭiĭ? pup/ pup/ pub _dǎ tulhęnĭ// [...]⁵
ĭ-am pus pup/ ș-ap-apǒj m-aņ _spǎlǎt c-aņ _foz _dǎrǎ cam...prǎvós/ a^m _mĭnezǎzęť/
am ascultǎ _hĭrurile/ d-amńǎzǎzǎ/ ă _jeřĭt apǒj afǎrǎ la ũlițǎ/ ș-aņ _stat ř _ŭlițǎ _apǒj
pĭnǎ _la pǎtru// da// ș-apǒj a^m _mǎrs apǒj acǎsǎ ři ĭǎrǎ am apucǎ _lŭcru dǎ sǎrǎ cu
pǒrcĭ// sǎra apǒj...sǎra m-an _dus apǒj ĭǎrǎ ĭnǒntru/ m-ă _uĭtǎd _la...ęřti ęd'ęnleę/
la magǎrĭ/ ăpŭj ĭǎrǎ la romĭń la actualitęť/ da/ ș-apǒ-așę m-o trecŭt o zi...

[Și astǎzi?]

⁴ Nume topic.

⁵ Fragment de text ĭnteligibil.

az ęără am_fos_pă la b-ol^t/ m-aŋ_cumpără_pă míne de mîncăre/ ...núma p-acásă cu joságu//

[Același]

sátu nost

probábil comúna iéste o comúnă veķe// dîŋ_sécolu dóișpe tréișpe-apróape/ o fos_cunoscúta ca comúnă/ îps-atúnc^l iŋcă pe-acéleaș timpur{[...]} ierá sat maĝ/d'ár [ε] maĝár/ unĝurés c adică să zíc// moșier aicā...ad'icā căre o stăpîni_mai aicę iŋ_comúnele veține/ șórcó saŋ...aie [ε] iŋ_júru salóntei/ sólonto/ nóĝ_sólonto zíc/ că háb-oi Zíc-acúma salónta nóŋo și veķe// și a lŋor...â urmăși deč aveáŋ p-aic... moșier^l marí// și dîntr-acífię s-or așezát aic cîtvá/ ásta o fost_ iŋcă pe lă...sécolu tréișpe páișpe// áiéște cînd ō...[ε] mánte ā_avút_î pe curúť la ban⁶/

[Da, spuneți!]

cîŋ_s-o-ntîmpl [k] áęa o foz_răzbóai^léé_ástea a lui rácoťi/ atúnc ęărăș pē...îŋ timp [k] înte timp că...n-o ocupád_dómni turc// or cucērít_î...să...să zic așá șésu ásta unĝár/ mó^d/ĝor ólfódeť/ p-aicę...p-aicⁱ tócmá ierá grán'ța lor/ p-aicⁱ pă_la d'úlo...ŋorád'a// și ierá un dru [k] o căle-ntrecátóęre a túrcilor căre p-ací meré tócmá pe lîŋgă sátu nost// aiéșt'e n-o cuc [k] n-o_ávú_curáju să rămíje ací/ úŋguri care-or locuíť alj_atúnc^k/că...tócmá iŋ gășé túrci și-i mai...na! i_mai jęfuiá și ce ștí/ s-or...retráz_du p-aic// sî după răzbóju din o mie șápt'e...súte și cízvá ai acólo pái...p-a lu rácoťi// iésta vorbę...aic iŋ_șercád o comúnă večínă ierá o četátę// cînd o căzút četátę/ s-or bredát la ostrác/ curúťi căre or fost îŋ...îŋ četát'e/ ș-aíșt'á o foz_ńam cu ęi/ aíșt'á s-o s [k] traz_du p-aic/ n-o mai vinít îŋ...aică înap [k] îndărăpt// nę acúma aicá o rămás ō...cîmpíę máre...pustíje// și a vinít la ástă...ęsterhazi...família lor să zíc așá... fáťă...cum s-o comportád_dę vijená/ iŋi or primít_Ī cîmpía ásta/ pustíęa ásta [ε] cîmpía ásta máré_aic/ o primít îŋ cînste de lă vijená// dă la...dă la réje/ da adică// și fiŋcă ierá terítóru aicá nęlocuíť/ áicá ierá pustíje tóęte// bir [k] jei umblín_če ș'iy iŋ-ŋcóáče-ŋcólo/ așá spúne

[Legenda.]

povęșteęa/ da lejénda/ da/ acólo înte turc am mai gási^t_noi cít'eva dáte mai potrivíte/ căč aicá únd'eva locuíá če ș'iy únde [ε] la vímer⁷/ anúme li móga cráčún se numęá un rămínás// și...vinínd_î comísija lu ęsterhazi cînd a preluáť îŋ stăpînire

[Moșia.]

⁶ Banț = localitate învecinată.

⁷ Vezi nota 3.

moșia acăsta dă la... ieștî/ l-a găsî și l-a-ntrebă _pă iel că iel cui plătește sau datează [= datorează]// iel „nūma [k] la nīme”//

„noa să șt'i că de az încólo _noi sînt'ēn _stăpīni tăi/ și dácă tu ai cēvâ/ la nloj ai să vij la drīșca”/ ásta ierá dērečkē/ pīnă la [ε] rejiúnça sǎ...da/ cēntru ástuça a lu ęsterhaz
[VIIIa] moșiei⁸

[VIIlb] a moșiei/ ...și ca să spună [...] ⁹ móga crăcūn/ și a spus că „úitē! dácă tu aiē ai fraț sau űcāmuri/ căută-űc nōuo aiēe și...și-ī t'/kemát aiș _că vǎ dǎn _log _de cásă/ lémne dīn _pădure orcē/ pāmīn _nūma sǎ vǎ stăpīnis”/ și...munčască pāmīntul// așá spūne lejénda// ĩpsǎ...únele dát'ę c-am mai descoperid _dę-atūnc ĩncóče dǎ cīnd s-a ivit lejénda acăsta/ spunę că or fos _cītvǎ romīnǎș carę-acúma ĩn k'/t'iriie ierǎu pę-aiș _și munčǎu pāmīn _da viņ _la ęsterha/ fǎrǎ sǎ șt'īe cǎ cīne-ī stăpīnul// și contráctile áșt'a le fǎcǎ anuál dǎ lǎ...diņ _zęče-ű _zęče anī// și...acăsta poáte cǎ iéste mai apróape dē ad'evǎr sǎ spun/ dicīt lejénda/ dęqárfīe...Ī avém o...dátǎ cǎre _éste fics dupǎ ō...o tradúcere dīn límba latinǎ/ cīnd a lǎt ĩn _ī... ĩn [ε] propietát'e/ sǎ zīc așá pāmīntu acésta/ cǎc triizǎj _dǎ famīlii au fost aiēa...d'enumite/ a lu mi^háe/ unū bóșta/ șt'ėfan/ cē șt'iy ĩo așę cǎre cum/ dīntr-aéșt'a o foz _dóuo zǎșipátru cǎre a biruít/ a avút pāmīnt' / și cásă// adéĭ log _dē cásă și pāmīnt// și șásē famīlii au avút nūmái cásă// aiéștęǎ sǎ numeǎu jielėri/ cǎre n-or avút pāmīnt//

[Gheorghe Dulău]
șáizǎșapte [de ani] am ĩmplīnt

au primí _nūme dupǎ fóstu lǎor propietár

[Cum se cheamǎ fiecare parte de „hotar”? Ce nume are? Ce nume au avut mai demult, poate s-au mai schimbat? De unde începeți?]

[VIIIa] apucǎm dǎ la...apucǎm dǎ la t'isa//

[VIIlb] dē la...dǎ _la t'isa ásta a fost _ī apróape de moșile [k] s-o țīnū _de moșile...tīsqiștvan/ grof tīsę iștvan ísta cǎre l-am amintit únevǎ aiē/ apóĭ vineǎ mai ĩncóáčē zūgurile/ vineǎ arsūřilē/ dę-acęe spūne arsūrǎ cǎ...dǎ cīnd a avú _prętu mai máre// řítu zgrávuluj/

[VIIIa] da/ kīnepele/

[VIIlb] bológu/ bolójele/

[VIIIa] da// dacǎ-z _bolójele/...cīnepile/ k'/cīnepișt'e/ curekíșt'e/ lebińfǎ// dǎ cǎtǎ pústǎ/ la cuij/

⁸ ĩn textul informatorului Gheorghe Dulău [= VIIIb] intervine Toader Gurzǎu [= VIIa].

⁹ Fragment de text neclar.

[VIIIb] ăpoi îs înt-a pópi/ pă fuń// [...] şténgurł/ ǔălurł/ și cu ásta apróape c-am ajúns la...pe óájzva [?]/ ęstęrhází/ mórd'ic// [...] ajéstęã o foz [k] aų primł _ núme după fóstu ǔor propietár//

[După stăpânuł lor, după gazda...]

da după stăpínu lor/ da gázda/ a cui o fost//

[Dar celelalte, deci, Zúgurile de ce i-o fi zicând așa, vorba asta înseamnă ceva la dumnevoastră?]

da/ da ș-ásta dím _ magárã...devíne/ zug/ zúgurł// o fost așé lócurł cu...jerá o tńtã dã ápã/ și lća jerá cńt'e olęácã dã pãmńnt cáre l-o putú _ sã perd...íl muncám/ da/ și p-acólo núma cu lúntrę putęáų sã úmble pń _ zúgurile áș'ta cu ápa p-acólo/ cu lúntręã cńrculáų//

[VIIIa] c-acólo né trãbuię nõųõ...plúgu cęla cu cormáņę cáre îngropám tęńt'u¹⁰// ápu _ primávára de múlt'e orł nu-l putę ará/ pãmńntu/ de și sámińe tęńt'w/ núma meręm atúnce pă dímbu acęla cu sápa și puńęn _ tęńt'w/ acóleã// ș-ap _ apóı il șirălęm apóı cu cáıı// nu l-a^m _ putút ará/ c-așé dã jos o fost pãmńntu//

[Și la Arsuri acolo o fost pădure înainte sau de ce se chema așa?]

[VIIIb] tréstie/ nádã

[VIIIa] nádã/ nádã/ nádã

[VIIIb] núma așá o putú _ s-o [ε] nõ-adícã/

[Sã scape de ea.]

sã scãpe de ię ų-o ars/ o aprńns// [...]

[Și pe urmă n-o mai ieșit iarã?]

n-o ieșı / d-apóı în urmă zęcęe añ o ieșıt apo

[VIIIa] o ieșıt túmaı așé ca porumbélu cã-l dai afárã/ da jãrã mńnã// [...]

[Dar la Oluri de ce-i zice așa?]

[VIIIb] la ǔólurł? númaı d-acólo...dacã o fost un bre [k] ų _ loc/ únde...o

șęzút cęvã locuı^{10r} _ cáre făcã ǔále/ olár//

[O fi fost cu lut mai mult.]

da jerá cu lu [ε] ǔólurł/ făcę ǔále/ ǔólurł¹¹/ ol/ ólurł//

[Da' la Cuib?]

la cuib/ acólo jerá cuib de vúltur// șı acęęa sã ș'ńıe cã trãięșt'e foęrt'e mult/ ș-acólo jeráų ńıșt'e...ã copác marł/ cu cúıburł// [...]

[Da' la „Fuń”?]

fuń/ ă ș-ácéla jerá o [k] acólo tót în acęęaș pártę ųn teritórių așé máre/ jłos sub_ıel stătę prund/ și jerá un fel dę plántã/ jıt'ęı ńı spúne la noi// diņ _ cáre merjáų și făcáų fuń dę legătǔóri/ cńnd...sęcęeráų/ grńųu/ făcáų legătór(ı)/ fuń// sã léęe snópi//

[Același]

¹⁰ Aluzie la textul despre „tenchi”.

¹¹ Pentru a fi bine înțeles, informatorul accentuează fiecare silabă.

aluꞡát/ aluꞡátu...să fáĉe păturǎ//

[Da' cu ce faceți aluatul?]

cu făjínǎ/ făínǎ

[Şi cu mai ce?]

şi cu uou// dácǎ...dákĕ vrem dă postu/ atúnj _nu bǎgǎ _vóuǎ/ num-olęǎ _dǎ sǎre şi pătura o-nt'ind'ém/ ş-apóĭ să faĉ-apóĭ [...] ¹² ş-apóĭ pătura ásta o fáĉém şi ńe fáĉém apóĭ ĉápa cu ulóĭ şi cu pipér şi c-olęǎ _dǎ sǎre/ apū _ásta apǎ _ţípǎm aşę pǎ păturǎ/ ş-apóĭ o suĉim aşę/ şi cînd ĩĭ gáta o rǎsuĉim// ş-apóĭ să táĭę tǎt aşę dǎrǎbúţǎ/ ş-apóĭ _i să fęrbe ĩn _Ī zámǎ//

[Şi-n „zama” aceea mai puneți ceva?]

d-ápō...ĩnt-áĉa púne aşę uꞡ _fir dꞡuo dǎ cartófl şi olęǎ _dǎ mórcov petrinjél/ ş-ápǎĭ să bǎgǎ aluꞡátu-aísta acólo/ şi...nꞡ! i táre bun//

[Şi asta, toată mâncarea asta cu „zamǎ” cu tot se cheamǎ „coadǎ dǎ l...”]

cꞡd'e dǎ láboş/ aşę zĭĉém noi/ cꞡád'ę dǎ láboş aíĉe// ş-ápu _víńerĭę să mĭńĉǎ la noi cꞡd'e dǎ láboş

[VIIIb] de post ¹³

[VII] cárę...cǎrĭe nu mĭńĉǎ dǎ dúlĉe/ cárę nu mĭńĉǎ dǎ dúlĉe// d-ápo _ásta i mĭńĉárę dǎ post// apóĭ _i mai fáĉém apóĭ _Ī primǎvǎra/ cĭń _sǎ _ǎĭęsta morǎriu/ apǎĭ a [ε] acéla ĩl sfĭrĭĭm ş-ápu _fáĉém/ nõa! cǎ ĩmĭ _tǎĭęt n-am avút/ ĭerĭ [!]/ rǎt'ĭşe [!] apóĭ să fáĉe ĭę ręţęşteşoserü/ cárę...alꞡát/ cu ilestéu/ ş-apóĭ acela l-unt'ind'ém şi puńém morǎriu aísta ş-aísta-l sfĭrĭĭm/ ş-apóĭ

[VIIIb] cu coz dǎ ĉápǎ/

[VII] şi cꞡd'e...cu cꞡꞡd'e dǎ ĉápǎ şi cu ȝlóĭ/ să sfĭrĭĭęşt'e/ să púne acólo şi-i táre bun// nõ! aíĉ pǎ la noi...şi dácǎ víńe strǎlĭń/ úńgur ĉe ş't'u ĭo/ nõꞡ! olęǎcǎ să ĭęsta dǎ ĭel/ cǎ nu le pláĉe/ d-apóĭ ĩl mĭńĉǎ//

floricǎ/ dúpǎ bǎrbát ĭo mi-s rúĭę
d'órd'i nęńĭ/ dúpǎ pǎrĭńĭ flȝꞡręa búta
şǎĭzǎşĭunu [de ani]

aşę ń-o trecút tíńeręǎţa

[Cum v-ați cunoscut cu soşul, erați vecini sau cum v-ați luat?]

d-ápu...ĭerám aşę fęt'ē amú mai mǎrişȝre/ meręm sǎra-ń _şezǎtȝre/ ĭerǎ şezǎtȝrĭ p-acęĭę vremĭ// sau...nu ş't'u cuꞡ _sǎ spúne.../ ĩ meręń _cu fúrca/ şi torĉém/

¹² Vezi nota 9.

¹³ ĩn textul informatoarei Florica Ruja [= VII] intervine fratele acesteia, subiectul VIIIb.

torcēm// ș-atúnčē vińáu...noį merēm _fēt'ele/ sára įeráu căse índ'e...plăt'ēm// plăt'ē _
la căsa čįje įerá o femée bătrínă/ și hé lăsá/ įe șidē înt-álta căsă/ și noį înt-įástalaltă/
ne strįnjēm / fēt'e múlte/ įerá așē lăviț tă _roqță/ ș-atúnș _tătă fáta ș't'ijē în tătă sára
că índ'e îį lócu įį și șádă// și įerá [k] nu įerá...lélétrică/ bíne zíc? vilón/ lámpă

[VIIIb] įerá lámpă

[Lampă cu gaz.]

[VIIIb] cù _olói

[Cu „oloi”, da.]

cu ulói dă...cu pețról/ da da// da/ și plăt'ē la femée s-o...plăt'ē la femée čē la
lúnă// álta dučē o vică dă grįu la femée-acēe bătrínă/ álta o vică dă tenť/ saų banĭ/
cárē o-avút// ca-re-o fo _fēt'e mai...săráče dă n-o avút _î bucat'e/ o plăt'í _núma
bánu/ cînd o putú^d/ dă dpo vđorĭ pá lúnă/ o cît o putút// ș-atúnčē cînd įerá no ș't'ijēm
įáră/ tăt'e fēt'e hé strįnjēm/ cînd įnsărá// merčám _ vińáu fičóri// o fost...no! oarĭ
cárē cum// îį furá fúsu/ mai stįnje lámpa/ că stįnjēu fičóri lámpa/ ș-atúnčē įeį merčá
la...na! o sārútá pá fáta cárē cred'ē că noq _āmū _ásta mi-į drăgúță/ saų prēt'enă orĭ
cuq _să _spúne la dumńevqóstă?

[Drăguță.]

drăgúță// p-uițe-așē-p-ápoį...dácă įerá mai tırzĭu/ įncólo mai lă opt la nõ
čásurĭ/ atúnče vińē și...muzícă//

[VIIIb] merēm įo cu țităra

[VII] hid'idúși [!] da/ vińēu fičóri la ca [k] įerá [k] ș-áčeįe įeráu fičór/ n-o foz _
įį bătrín// saų čel căre n-o avút _ĭ dă n-o avút _ĭ hid'éd'e/ cū flúįera// saų cu piclăuă
așá cuq _să _spúne la dumńevqóstă?

[Fluier.]

atúnče jucám/ jucám apói fēt'ele// pá _n-am tors dă.../ că nu să făčē...númă _
atáta/ uq _fus// că n-o avú _ că nu dînt-acē merē fēt'ele că și...nu ș't'u cît a toárčē/
núma să mai strįngă// lúnē sára/ nercure sára și jóįe sára/ dă triį uorĭ pá săptámínă//

[Da' marțea nu era voie.]

nū dă/ că nu lucrá níme mărța sará/ saų dă vinerĭ sára/

[Da' de ce zicea că nu e bine să lucrezi marți seara?]

nū/ nu mai lucrá/

[Ce zicea? că vine...]

dă că víne marțársă//

[Cine zicea că este „marțsara”?]

d-ápo...n-am _văzú _n-an.../ núma hé-ņfricáu/ né-ņfricáu că dácă t'ē-ntîlnēs _
pă úliță cu činevá/ uă doqómńē că t'-a bát'e că dí čē-aj...tors uđ dí čē-aj...cosít¹⁴/ nu

¹⁴ Cuvântul îi este sugerat de către fratele ei.

mai făcē nime p-acēle vremi// nij_mámijle níci mámele bătríne// nu mai lucráu/ nu//
níci símbătă sára după mäsă/ dîn ce trăjē clópotu dă sáră// dîn ce trăjē dă trii cásurí
sau la trii/ trăjē dă sár.ý/ nu mai lucrái símbăta// că atúnce dáră să tíne dă dumíneca//
și d'ep_țe trábă// [...]

ș-ap_apóij dumíneca avēm joc/ dumíneca la zúuă/ avēm joc//

[Cum se făcea jocul mai demult?]

tot la acíiș cásă/ sau dáră nō ind'-or mai fost mai múlt'ē lócurí îñ_sat/ c-amú
jerá sátu mai máre și mai múlt'ē fēt'ē și fiçórí/ jerá jocý/ atúnce dumíneca// dúpă
dōsprēzece sau la on_čas ínçepē jócu// merēáu fēt'elē/ ș-apo-apóij merēáu fiçóri și
zîcēu dáră muzicání/ tătă zíuá/ pînă dāsára// pînă dāsará jucám/ dumíneca// ș-apóij
nu tare merēu sára fēt'ele pîñ_sat/ că zîcē că dáră nu să mēre sára fēt'ile pîñ_sat//
núma cînd_ jerá bálu/ sau...nu dácă...d-áp-amú tă_merēñ_cu frátí/ că zîcē că nu-î
bíñe și

[Singure.]

nu nu/ că ce dáră [!]/ [...] núma atúnce índē...aj márs în șezătōre/ da și că și
merí dūpă o úlițá pă álta// acēle fēt'ē dáră n-ō...n-o fo...

[Nu erau bine văzute.]

nu/

[VIIIb] și dîñ_șezătōāre c-a^{VU} [k] mai trăbuié/ ai ujtá_și spui afáră?// cîn_ț-o
furát fúsu/ dácă nu l-ai țucát/ c-ai pățít cu fúsu?

[VII] iē/ dácă nu l-ai ă...sărutá_ / că nō! n-ai vrú_ / o...

[VIIIb] țucád_zíce pă miķērēķē/

[VII] țucát/ da [!] atúnce ț-o rup_fúrca

[VIIIb] și mai?

[VII] și fúsu/ ț-o rupt/

[VIIIb] și?

[VII] și o ț-o [ε] ț-o luqát cájeru// álā dă cínepa ága/ dîñ_cínepă jerá cájer/
apo_sâ [k] l-aprind'ē/ il aprind'ē/ iș făcē

[VIIIb] da cîn_merēáj cu fúsu pă úlița dă l-ar [k] cîñ_l-arunçá_ăpo_îl
rîșt'iié/

[VII] da/ âl dăpíná [!] dă cît o foz_d-apó_ jerá la cáre jerá mai pliñ_fúsu/
jerá la cáre_numa olecúță jerá/ apó_îl luá d-ací dă la kéiș_uší d-acolē d-índ'e jerá
șezătōre/ kéiș_ăcē dacă-î șezătōre/ apó_o legá d-ací apó_púnă la úșē úliți/ o pínă
índ'e ajuñjé/ âl dăpíná/ il...făcē dară pă fat-acēe dă rušíne/ dácă...// apó...biñ-o fost_
că...așē n-o trecút tínerçáta//

[Aceeși]

primăvara sāmīnāŋ_cīnepā

[Cine o semăna?]

táta/ â pǎrīnți/ táta/ nù_mámā/ núma táta// îp_vrēme/ primăvara-ŋ_vrēme
sāmīnā mai înánt'ē cīnepa sǎ sāmīnǎ/ apói viné ęșt'elalt'ē: cartófi și...
zarzaváturīle¹⁵

[VII] da// ș-atúnċe_cīn ĵerǎ...în agúst/ atunċē o zmuljém/ cu...

[VIIIb] brīŋca

[VII] ǎșa o zmuljēŋ_cu brīŋcǎ/ fiméile/ qámeŋi nu táre/ nūma... nūma tot
fiméile/

[s] culéz_d'e cīnepǎ//

[VIIIb] ap-atúnċe făcǎu fiméile

[VII] da// și sǎ făcē și frumósŷ î...jup așé/ ǐl legǎ/ amú legám așé/ pīn dōo
lócūrǐ sǎ legǎ/ ș-atúnċe ĵerǎ aīce-m_márjiŋē sátuluĵ.../ sǎ spuŋé gropōĵe/ la márjiŋē
sátuluĵ índ'e ĵerǎ ápǎ/ ...acólo duċé táta cu...

[VIIIb] cócię

[VII] cu cǎrúțǎ/ și o...ŋburdám acólō_ápǎ// sǎ-ŋkítǎ frumósŷ...sǎ-ŋkítǎ așé
frumósŷ/ sǎ puŋé páĵe la cápít'e sǎ bǎt'ē și atúnș_tot [k] tōǎte fiméile.../ cǎ tǎt sátu
q-avút/ ǐș făcē sǎmn/ cǎ cáre ǐĵ/ și ǐș astupé cu zmorċíłǎ/ și trǎcǎ pǎstǎ ĵe ápǎ//

[VIIIb] ásta ĵerǎ...topitōōre dǎ cīnepǎ/

[VII] da/ sǎ spuŋé topitōáre dǎ cīnepǎ// și ĵerǎ acólo o sǎptámínǎ ǐ_ápǎ/
pīnǎ...da/ sǎ topé¹⁶/ meré dŷpǎ ĵe acĵię/ ș-atúnċ

[Ce punea semn?]

[VIIIb] dǎ zdrǎntǎ

[VII] zdra [k] puŋé zdrǎntǎ/ ǐș puŋé acólo...

[s] oŋ_clob_dǎ páĵe oŷ_o zdrǎntǎ dǎ

[VII] da/ fieștecǎre muięre o șt'íut cǎ cáre ǐĵ

[VIIIb] cŷhǎ

[s] ǐn tǎt félu/ cŷhǎ

[Și dupǎ ce o scoteați de-acolo?]

[VII] cīnd ĵerǎ topítǎ/ amú urícŷuŋé acé dǐ pǎ ĵe/ frŷnzǎle și céle trǎbuię bǎtútǎ
acólo pǎ ápǎ táre táre/

[VIIIb] o spǎlǎ bínē

[VII] o spǎlǎĵ acólo bínē_ápǎ/ cu ápǎ máre pīn-aīce¹⁷ ápǎ/ o spǎlǎĵ bínē bínē/
ș-atúnċe qámeŋi o purtǎ cǎ ĵerǎ táre gre/ qámiŋi o purtǎ afǎrǎ/ și o uscǎu// făcēĵi așé...

¹⁵ Pe lângǎ fratele informatoarei, la discuție participǎ și soșul, ale cǎrui intervenții le-am notat cu [s].

¹⁶ Termenul este sugerat de soșul informatoarei.

¹⁷ Gest: pǎnǎ la genunchi.

[s] ɔ-nt'ind'ɛ̃

[VII] fiȋecārē jup il int'ind'ɛ̃i așĉ cǎ_ o cǎsúťǎ/ sǎ-ŋkitá așĉ frumʋósʋ/ ș-apǎ_ ĵerá acólo...o zî/ uǎ...pînǎ sára//

[VIIIb] da/ sǎ uscá/ apɔ-atúnĉe o puñĉ pǎ cócîiĉe

[VII] sǎ uscá/ ɔ-ǎduĉĉĉ acásǎ ĵar cu cócîiĉ/ și ĩ_ogréz tǎtǎ...tǎt ʋómu ad'écǎ saų tǎtǎ feméiĉe o-ŋkitá acólo frumós ĩ_ ʋocól/ pînǎ sǎ uscá/ bíñĉ bíñĉ/ ș-ápoi o meliťǎu// [...] ș-atúnĉĉ tǎt feméile o meliťǎu/ bǎrbǎťi nu/ bǎrbǎťi núma o...bǎťĉĉu/ ĵerá așĉ um_ mǎi/ mai dǎ lǎuúť/ ap-o bǎť'ĉ bíne acólo_ la rǎdǎĉínǎ/ cǎ ĵerǎ

[VIIIb] pozdǎriĵ

[VII] da/ ĵerǎ greș la rǎdǎ

[s] ĵerǎ mai táre

[VII] ĵerǎ táre la...pozdǎrĵ sǎ spuñĉ/ ĵerǎ táre/ la pozdǎri cîiĉe/...ș-atúnĉe merĉ feméile mai múlt'e/ d-ajutórĵ// merĉ triĵ pátru feméi/ și-ĵ ajút'e la...úna pîn-o gǎtǎ/...pîn-o gǎtǎ dǎ meliťǎť/ ș-apóĵ la dǔuǎ zîle ĵárǎ o grebǎnát/ tót feméile/ nu bǎrbǎťi núma tót feméile// ĵerǎ uŋ_ greǎbǎn așĉ făcút dǎ...ím [k] buníc/ dǎ buníc/ așĉ cu spiñ/ ap-o...puñĉĉ acólo ap-o grebǎnǎu frumʋós/ ĵerǎ așĉ míndrǎ-ŋkitátǎ/ cîľťi cǎre ĵerǎ cîľť dîŋ_ cǎre sǎ făĉĉ sáci/ saų procǔťǎle/ sǎ puñĉ dǎť'ílínuʋ/ da fuióru¹⁶/ dîŋ_ cǎre sǎ făĉĉ...ǎ fáťǎ dǎ másǎșĵ/ saų [ɛ] saų...ǎ dósuri/ saų lipid'áúǎ¹⁶/ saų...acĉĉa ĵerǎ dîŋ_ fuiór/ acĉĉĉ ĵerǎ frumósǎ/ așĉ mai...ca lína_ āpu_ ĵerǎ táre táre frumósǎ/ ș-apóĵ acĉĉe le torĉĉem mai apóĵ// da mǎmile nõșt'e ĵeľĉ-aveǎu fúrĉǎ cu rǔťǎ// la fuiór trǎbuiĉ fúrĉǎ/ și máma meș și cîľťi ĵ-o făcút cu...

[Cu roata.]

cu roǔta da așĉ ĵerǎ...îñĉǎ pót'e cǎ o și ai/ n-o ai?¹⁸// fúrĉa_ ásta cu roǔťǎ/ n-ai/ n-ai// și cu-acĉĉĉ ĵi...torĉĉem/ ș-apɔ-atúnĉ tǎtǎ ĵárna/ dîn cĉĉ treĉĉ culésu dǎ țent'/ ab_ viñĉ dǎrǎ culésu dǎ țent' saų nõŋ! cĉĉ ĵerǎ mai múlt'e lúcruri/ ápǎi tǎtǎ ĵárna torĉĉem/ pînǎ sǎ gǎtǎ dǎ torsĵ// [...]

[VIIIb] sǎ terminǎ meliťǎtu/ grebǎnátu/ o puñĉ sus/ ásta viñĉ culésu porúmbului// cîŋ_ sǎ gǎtǎ ástfel de múnĉe/ viñĉ cǎlcátu dǎ fuióre//

[Da' cum se făcea asta?]

[s] cu piĉǔrile

[VII] da da/ da îñĉǎ pînǎ nu o torĉĉĉ/ da/ bíñe o spus cǎ...

[Și cum făceați?]

d-ápo...ápǎ_ș-atúnĉe fĉť'e și fiĉór or cǎre-o fost [...]¹⁹

[VIIIb] cu piĉǔrile așĉ frǎmîntǎ...cîľťi// [...]¹⁹ ĵerǎ c-am_ fos...cǎ mai...mai ĵŋ_ stǎre mai búnǎ/ ĵerǎ anúme...durǵaláúǎ-ĵ spuñĉǎ/ da// anúme făcútǎ o scúlǎ/ o unéľtǎ/ ĵerǎ-^m_ mijlocu ocólului/ úne sǎ bǎgǎ acólo_ fuióarile înt-om...lemn așĉ

¹⁸ Se adreseazǎ fratelui.

¹⁹ Fragmente de text ininteligibile: vorbesc toți cei trei informatori deodată.

căre avé o gaură/ ș-apóí_ierá aice nișt'e țulápl/ Țótă Țótă/ ș-apăi să [k] ásta să-ŋvîrt'á//
cît la stînga cît învérs/ ș-acoló să frămîntá...ca [ε] fuioárile așt'e/ căre or fos _
melițáte de fem

[VII] trăbuié doi trii să-l împínje/ că ierá

[Cum se chema ála?]

[VIIIb] ásta durjalău// [...]

[Și pe urmă, după ce era toarsă?]

[VII] cînd ierá gáta dă tors/ ierá un rișt'itóriu așé dă vo doi métri cît ierá/
atúnce.../ da mai táre tá_ táta/ la noi táta o rișt'iié/ bărbát-amú acíie și iiii făcê/ o
rișt'iié/ cel suptír dăt'ilîn/ cêla care_o fo_ mai gros

[VIIIb] acéla jirébii

[VII] jirébii// ș-atúnê să făcá și jirébii/ și le legá máma_ acólo în... cămáră_
su_și nu le ródă șórcêci/ că făcê „trábă ma_ mult”// nq! ș-ap-atúnș_ cîn_ o fo tód_
gáta la tors/ atúnce iar trăbuié moiét// atúnce le dásfăcê/ tăt'e jirébiile-acéle/ și
acólo afără în cúbêre// îmoieșu mámele/ îmoie acólo și făcê leșie dă cênúșe/
ș-acólo-^mmoié//

[VIIIb] cu țâmbár și

[VII] da/ ș-ap-apăi...o țíné acólo-moiétă_ o săptámínă/ ș-apó_ ierá dă l-o
băgát ĩ...

[VIIIb] gunói

[VII] îŋ_ gunói// pînă...pînă-și

[s] cum ieráu aňimálele tod_ d-aște mai marí/ cai vac/ ierá bălegár/ gunói i
spunéá

[VII] d-o fo cald/ gunói cald/ [...] să-ŋcálzê iel acólo și cîŋ_ vid'é máma
c-alboieșt'e/ amú zícê că îi bíne/ că amú-a fi...iel să-ŋg'elbené/ ierá frumós apói
dă...să făcê...frumós/ álb// o fo táre mult lúcrú// [...]

ș-ap-atúnca să țesé/ le țesé apói/ mámele nóșt'e dáră noá! și nłoi/ cînd am_
fos_ mai náint'e să țesé suptíru/ tot súpțíru/ lipid'áuále și ș'tergáreșe sau cum_ să
spúne la noi ș'térgurí// ș'térgurí// ș-apăi o să [ε] să puńé...cáre ierá mai...și mai
lat-apói dă...dósurí dă...îŋ_ căre să rupé mámile nóșt'e píta/ cîŋ_ cocé// acéle
trăbuié mai lăt'e dăcít ș'térguríle cáre ierá dă fáță dă másă// care_o fo dă fáță dă
ș'ters acéle-o fos_ mai îŋgúșt'e/ care_o fos_ dă...îŋ_ căre s-o rupt pítă/ acéle să
puńéu mai lát'e// și fáță dă...o [= ori] mäsărítă o cum.../ mäsărítă dă covátă să
spuńé/ îŋ_ cáre rupé mámele nóșt'e píta// ș-amú...io ș-ámu le am/ nu le-am...

[Nu le-ați prăpădit.]

nū/ le țin de la máma/ cáre le-o făcút máma//

[VIIIb] aț alés atúnce cu crod'énêu//

[VII] da/ alejêŋ_ cu crod'énêu/

[Cum făceați?]

[VIIIb] cu fitău

[VII] da/ d-apú ĩerá așé dînapóĭe la s...spúne la spată/ cum ĩerá naínt'e ĩerá spată și ĩĭtă// apóĭ să puńé așé un...

[VIIIb] crod'éc

[VII] crod'éc/ aș[k]títa ĩerá dă lăi²⁰/

[Dincolo de spată.]

[VIIIb] dă...dă...dă fuștéĭ/ dă fușt'éĭ

[VII] dă...dă ítă/ dă ítă// ap-atúnç cînd ĩl băgáĭ ĩ siveĭca cu mătása/ acéla ĩerá ard'icát/ cînd ĩ aĭ...

[VIIIb] umblá róstu

[VII] cînd o...cum dă umblá ĩt [k] ĩéșt'e

[VIIIb] lebedáuăle

[VII] lebedáuăle/ atúnçe cêla să lăsá ĩ ĩos// așé făcêĭ dă și fĭje ĩncolorát/ și fĭje frumós/ ĩncolorát//

[Aceeși]

²⁰ Gest: cam de 10 – 15 cm.

JULA

judetul Békés

cupérci

[Ciupercile] lîe culég de pe păşune// lîe adúc acásă/ le înlătur pîelcúta/ şi pilóru/ supicóru/ ş-atúnc le tai îm_pátru/ cam_vreó cînsprázêce minúte lîe opăresc/ dup-acéja cu strecurătoárea le strecór/ le pun într-om pric [k] um_pig_de uşoáre/ adică grásime/ şi dúpă_êce să răcésce le pun îm_puñj_dă náilon/ şi lę-aşéz în ládă// sau...fac şi tocăniţă dî_îjêle/ şi tocăniţa gáta o pun îm_punğî/ şi când avém_î nevojê de...mai alés vára iéstê foórtè práctic/ nu trébuie să dau banî pentru cupérc/ pentru ardéi/ pentru róşii/ pentru toáte legúmele îm_vin_î pe grátis//

téodor cósma
am şáizăşicînc de anî peste o zi

oráşu mic

[Aici au fost două biserici. N-ai mers şi la cealaltă biserică?] ¹
nŃ! nu né trebujê acólò// păi dácă cúmvá...s-o cununát cînévâ/ e! ş-apóji... la biserică/ ^apăi... să poáte că n-an _dus acólò// că n-òv vrut/ da nú! că niş_nu o lăsát// niş_vórbă n-o fo^s_să męrem acólò//
[Cum nu v-o lăsát? părinţii?]
păi nŃ/ păi ierá [ε] să né vádă/...cum îi... că lei stă^m_biserică/ cum merş_tu acólò?// păi nu-î î^m_biserică noóstră/ aşêi_î bisérⁱca noástră/
[Da' era conflict din asta?]
nu ierá conflict/ da nu-î...// bunică-meá dîn pártea ...tátăluî meş/ o foz_dîn oráşu máre/ dá pá gómbó úto/ sau dá pá eminésú_acólò língă gólom^b_féldö/ îñ_îñcóló s-o născút// ş-or bătú_şoc dá bunicu meş/ că cě ómu-î aiésta/ că nu ş-o găsît muiérea núma acóló o márs întră...cúmăndénî/ să să dúcă cu ię atúnc [!]/
[Şi Ciumăndan, ş-asta-i nume românesc. Care au avut mai mare prestigiu?]
ă...prestígu...ieráşu mai bogát// áşt'ia ierá mai.../ mi să páre că noi sunt'em aduş...sunt'em pórnit de_asta ai^s/c dîn tímput...da nu mai !...dîn oráşul máre romînesc// se zvoîñst'e că noi am fi îgán// oráşu mic// îpsă...dîn o mie şapte_súte

¹ Anchetatoarea se referă la faptul că în Jula sunt două biserici româneşti: una în zona numită Oraşul Mare, şi alta în Oraşul Mic (în care locuieşte informatorul).

ópsprăzece pînă-n o mîje șapte_sute trijzâcșioș sau trijzășinòuă/ banátu craiòvej
o-âparținút áustriei// și doșor atúnê ar fi adús háruken² colonișt d'-acólo
dîn...banátul craiòvej/ drêgîcîl/ mai iest'e pândău/ și mai sun_nîșt'e núme pe cáre jo
le găsesc în ziiárê/ și aiș_nu sunt...să numesc moldován și ol'tán/ însă au on
núme...al...a lu páncu de _egzemplu/ lișc-a páncului/ la [k] lișc-a páncului ij
mărcúș/ da páncu nu-î...nem vòlt meș// cêva núme de pe-acólo dîn...valák^hija cê
mică//

teódor ol'tán [71 de ani]

aíce am născút

[Dumneata ești româncă?]

dă da da/

[Și bărbatul tot român a fost?]

n-o fost/ n-o fost/ n-o fost// mășt'ihája o fost rumínă/ da/ a lui/ că... máma o
murit...³ a lui în trijzășioș dă an o fost// da așé o...murit//

[Și tata s-a căsătorit din nou?]

dá _da/ da...da dîn dóuâ da/ mășt'ioșja o fost rumíjca// da/ ș-ápăi tárje
bíne...cu prúnçi táre bíne o fost/ da// o-ádús-o aíca la...că o...la kéteghazo/ acólo o
șezút/ or șezút// d-acólo o vińít la...aíce lacatiș/ o-nvățát/ dă lácat.../ cum să zíce?

[Lăcătuș.]

da/ da/ acéla o fost/ meșt'er/ o-nvățát// ápoi meșt'ihója o dúșă/ și-nvaț [k]
să-nvêțá// și áibă măsărije// ș-ápôj táre...bíne...o lucrát/ táre frumos// mülț or vińít
aíce și... [...]/

[Dumneata ai avut serviciu sau numai acasă ai lucrat?]

núma ac [k] n-a [ε] nu m-o lăsá_și mărg la lúcro// núma „fêrbe și spalá la tăt”
[!] n-o zís/ da// tárje bú_șom o fost/ v-oj adúce și vid'et...⁴/ îngrijít// táre s-o-ngrijít//
ș-ápoj...ă!

[Și câți ani avea?]

șap [k] șázășioșt// da//

[Părinții dumitale au fost amândoi români?]

dă _da _da// máma tăt o zís: „vorbêșt'e rumîneșt'ê”/ că ie... rumîneșt'e o vorbí_
tăt cu nuoj// și nuoj unșurêșt'e an _rășpúnș// și o zís că „vorbít” [k] „vorbêșt'e
rumîneșt'e că-î uítá...rumîneșt'e” [!] da [!] d-ápă... sótu meș...o fost unșur
așé...tăt unșurêșt'e aș_vorbít//

² Este vorba de baronul Harruckern (v. Lista localităților anchetate și a informatorilor).

³ Informatoarea, neavând deprinderea conversației în limba română, vorbește rar, cu multe pauze, căutându-și termenii pe care și-i amintește cu greu.

⁴ Informatoarea aduce din camera alăturată o fotografie a soțului.

[Cu el ați vorbit ungurește?]

da da/ tot un.../ și iel o worbít/ că or fost aice dă la timișoára/ o... perát'e dă
gam [ε] oámeñi/ ș-ápoj...acîie n-o șt'j [r] nu o șt'iuț ungurește/ núma romînește// ș-ápoj
și iel o vorbít/ or șezút acólo afără/ și or vorbít rumînește/ și cînd or márs/ atúnc o
zís „unde ieșt'?” că io am fost acólo afără/ „unde ieșt'?” atúnc o zís/ da așe-î...bíne
j-o...hod' mond'óm? óiçon io...at nêki o róman soł

[I-a părut bine.]

da da// ud'...de iõ at nêki o róman soł//

[A sunat frumos?]

îhmî! da da//

[Dumneata ai fost plecată pe undeva, să stai mai mult, sau tot timpul aici ai locuit?]

aice am [ε] ásta-î a lu părinți mei o fos_cása ásta/ da da// aice am născút//
aice am născút/ am márs la timișoára/ la verișoára-meça/ da/ am_fo_și o săptămínă
și pátrusprăzêce zî/ tát m-o lăsá_sótu// „dú-t'e núma/ dú-t'e”// ș-ap...amú că...tăț
frățî lui și suroári [ε] árę o su [ε] ed' nôvere vçon meg// óz_îș pęșten vçon/ sórá/ áre
și...o zís că j-o murít un_frát'e... lu sótu-mneų/ la budapésta o șezút/ o murít_dîn
noçúă...noçúăzâc/ o su

[O mie nouă sute nouăzeci.]

da/ atúnc vára/ am_fost la...gropăcúne și apói o zís cînd am_vinét...acasă
că tăt...tăt oî lăsá și merg în tătă vára/ la budapésta/ d-ápăi...în nóuözășiuu o fo
[k] iel o...

[A murit.]

da da// ápăi atúnș_n-am márs// acîie or vinít la gropăcúne/ da// ápăi amú lă
[ε] la pașt'/ am scris acólo...la...frát'il'ě lui...lu sótu mneų frát'e/ muiere_î acólo/ și
fáta// ș-ápăi_î-aș_scriș acólo pă pașt'e/ cîñ_și iel o [k] și iij or...scriș mie// d-ápăi...
víně poștășu și adúce o...d'áslob_ noç/ hod' m [k] cum să zíc [k] zíc'e?

[O telegramă.]

da da/ ș-ápăi o murít/ ș-acîie// sótu o mu [k] iij o murít în nóu_o sút'e nóuăzâc/
w/vára/ că și io am_fost acólo la gropăcúne/ și muiere_ă amú o murít pă...pă pașt'/
da//

[Acuma, anul ăsta.]

da/ da// ápăi_îo cárt'e am...vru_și primăsc/ și ápoj...

[A venit telegrama.]

dá_da_da/ că o murít// o foz_dă șápt'ezășidoi dă an/ așe...hirt'ilán o murít/
așe da// da da//

rozálija moldován/ după șot
órovat ímre neș
șázășiopt [de ani]

[Preotului din Jula] ĩ-o plăcŭt vin dŭlŭce/ ŝi tŭta ĩn tŭt ănu fŭcŭe ...un hĭrdău
cu...dă cĭnŭzŭj _dă lĭtere vin dŭlŭce// la prunŭ ŝi ...măma nu putŭe bŭe vin ăcru/ nŭma
vin dŭlŭce// ŝi-ĭ tŭre plăcŭe //

[Vin dulce ĩnseamnă must ori vin...dulce la gust?]

nu/ nŭmaĭ cĭnd _ĭ suretlŭm...atŭncŭ...cĭnd ĭeră dă ŝi nu fĭărbă/ puŭe tŭta-n ĭel...
nu ŝt'u pă cĭt'e lĭtere...ŭ...aŝe ĭ un začcău o fos _nu ŝt'u cĭt'e dŭte/ ŝaliĭl// ŝ-atuŭŝ _ nu
fĭerbe/ rŭmĭne... dŭlŭce//

[Rămănea must.]

rŭmĭne mus _ nŭma să limpeză/ nu ĭeră ca ŝi cĭnd ĭl fac dă ĭĭ...zŭ- vŭroŝ/
nŭma să limpezŭ ŝ-o [k] ĭeră frumŭs/ ca vĭnu cŭre fĕrbŭe//

[Ŝi nu era ĩn el acool?]

nu/ nŭ _ nu/ tŭre faĭn o fo// ŝi fŭcŭe măma ŝ-aŝe/ nŭma mult vin trăbuiŭe// ĭl
ferbŭe/ ĭl fer [k] ŝi zĭcŭm zŭce lĭtere-l fĭerbŭe dă ŝi fĭje nŭma cĭnc lĭtere// nŭma ăcŭla/
cĭt fĭerbŭe/ atŭncŭ rŭmĭne...ca ŝ [k] ăŝe-ĭej! le puŭe ăcŭle măma cŭre le flŕerbe// ŝi să
vid'e...pă fund aŝe t'etrŭtŭe/ kĭŝ cŭvĭc// d-ăcŭle rŭmĭneŭ...cŭe fĭerbŭe dĭn vĭnu-ăcŭla// ŝi
rŭmĭne/ ăcŭla ŝĭ mai faĭn _ĭeră// ŝ-odătă l-o.../cĭnd o fos _la noi sabău⁵/ l-o-mbĭĭet
măma cu vin d-ăĭesta//,,o! c-ăĭesta ŝi mej.../ da cum...cŭe vin ĭĭ ăĭesta?"/

ăpăĭ ĭĭ spuŭe măma că ăĭesta-ĭ aŝe vin dă trăbă fĭĕrt/ nŭma dă jumătăt'e trăbă
fĭĕrt// ŝi o zĭs cătă tŭta că-n tŭt ănu/ cĭnd ĭ puŭe pă cŭp tŭta hĭrdău/ cĭn _ĭl ĭncŭpe/
atuŭŝ _ ĭĭ trimetŭe cu mĭne/ avŭm...tŭta o ĭăg-aŝe cu cŭtă ĭeră dămŭlt// dă dŭvo
lĭtere// ŝi tŭdauna pă mĭne mă trimitŭe/ ŝi ĭĭ duc la dŭmnu pŭrĭnt'e// atŭdauna-m dădŭe
vŭrĭcŭe//

[Aurica Voniga, 78 de ani]

bărbătu cŭla dĭntĭĭ

[Cum v-aĭi cunoscut cu bărbatul?]

d-ăpăĭ mŭltă vrŭme/ kŭe dŭpă cŭ-o murĭt tŭta/ am rŭmăs cu măma/ ŝi pĭn-o fos _
tŭta/ nŭma... ĭŭ-am rŭmăs acŭl-oĭ fi/ ŝ-atŭncŭ ŭa vĭnĭt... vrŭme az _grŭe/ dă... ŭ-o...
ŝt'i... că tat [ε] pă tŭta l-or puz _dă culăc// ŝi mult'-am... mult'-am suferĭt// nu l-am
[k] nŭ ĭ-am lăsăt acŭ _la.../ nu m-am mŭrĭtăt// nŭma am _foz_dă... pătruzăŝĭunu dă
an(ĭ// da niŭ atuŭŝ _nŭma... vŭru mŭneŭ/ a lu hotărănu/ o fost ĭŭ _vecĭn/ cu... ăcŭla
cu cŭre m-am cununăt// ŝi am umblăt [r] am umblăt la tŭjer ŝi la puĭ// ŝi ĭel o fost dă
ŭ-adŭs la pĭĭăt puĭĭ// cĭn-o foz _bărbătu cŭla dĭntĭĭ// ŝi... ŭărecŭm nu ŝt'u/ vŭru

⁵ Povestitoarea se referă la preotul Dimitrie Sabău.

mîeu/ a lu hotărânu i-o spus că i-o mi-s verișana lui// și... o-ăvút iel... iel o femeie/ nûma mai tînără/ cu mult mai tînără ca iel/ și l-o lăsát acólo că o-avút ie înaint'e d-acê... muiere_ cê dîntîi/ a lu... ăjesta ê-o fost a mîeu bărbát întîi/ ... on mîant/ ș-o picá _bet'ág/ nu șt'u cê boq_l-o avút cînvá// mămă-sà/ a fêt'i... l-o vorbi _cã și nu așt'épt'e dípe ie/ cã poát'e c-a și muri// „oi mēre dîpă iel ș-apăi... iel a muri și rē^bde ij rāmîné aci/ poq't'e cã avéț și prunê o cîine șt'i”// și cîn_o vorbi _șî s-o măritá _dîpă gúlai cu nûmile o fost// úngur o fost// și ia cê m-o vorbit atúnê cînd am umblátă i_o la pui/ m-o vorbit cã „nu iij rău”/ íce/ „núma o muiere búnă ar trábui cáre... sã-l... condúcă”// ș-ápăi i_o am _fost așe cã m-o fos _mîlîlă dă iel// apăi atîta m-o vorbi _frát'ilê_lū vāru-mîeu/ iānci/ dă am _viñit laol'áltă//

d-ápăi i_o am _fost așă și acásă/ cã m-o plăcú _șă lucrú/ ácarê-o fost lucrú/ m-o plăcú _să fac// ácar afără/ ácar înlóntru/ ácarind'e/ și _amu pîná poç// și acólo la pui/ cînd ducēm púji apói trábuiē sã îmblām mai iút'e/ și... și m-o văzút cã i_o... dă trii orl prind púji pîná... trii iņsă o fos _pîn-acêle d-a o prîndă um_pui// ș-ápăi... i-am plăcút// ș-ápăi atîta _o vorbi _cătă iel/ íce „da/ m-o vorbit” cã „tă _și mă... êoc égedül/ hat it von/ tu și ma [ε] māmà/ nu poț rāmîné sîngurá/ cã și mîie-n _trábă pã cîineva ”// și aņ _gînd'í_dē m-am... m-am duz _dîpă iel// d-apăi... mai dîntîie s-o... arátat iel bun/ n-o fost iel vóm rău/ nûma nu i-o plăcú _dă lucrú// nu s-o priņz _dă lucrú// i_o tă _i-aņ _vorbít „cã dacă faș _tu dă áșt'e”/ o... umblát la tē^r și la... kóșpont o fost/ în... magazină/ cum sã zîc ? eróctal// acóló _o fost/ și nu mult lucrú or avút iij pîná n-o viñit sêcere_ cu grîu/ cînd or... vr [ε] grîu înlóntru/ și cînd o... o fost _î dă culejēu cucurúz/ no! lucrú d-ăjesta dă tómnă și.../ atúnê avēm mai mult lucrú/ cã... trábuiē sã luá... iēje álta/ și no!// ș-apăi⁶... iel mai rāmîné la școqlă la biliárd// i_o... i_o așt'eptám pîná tîrzíu/ niș _nu mîncám/ niș _nu cînám//dă mûlt'e orl l-întrebám _cã „înd'e iej?”_d-ápăi... ș-ápăi am auzí _dûp-acê/ i_õni/ vāru-mîeu/ hotărânu/ cã și iel o fos _la biliárd/ ... s-o scăpát cu vqárba cã înd'e or fost// „ahā! atúņș _nu lucrát voi/ nûma la biliárd rāmînéț// cã iēste și... feméia ta cã fáce acásă cê-i trábă și i_o”/ ș-ápăi i-aņ _spus i_o áșe... mereuás cã „cum gînés _cã bín-a fi ásta? și drept?”// ș-ápăi dînt-ășt'e... încă sócră-me i-o dátă dirépt// „cã lucră iel dî la...” /

„cum sã nu”/ zîc/ cu... tácu/ ... și dă cārs _să jucá/ cu bañ/ nûma nu... nu mult bañ// dă mûlt'e orl dácă... iē! avē așe noróg _dă... primēu... cum sã spun?

[Căștiga?]

da/ mērt/ no//

[Căștiga cu cārțile]

⁶ Subiectul își drege glasul.

ápăi merem ș-ăfară // că avem penșie / ... țucurâni și cucurúz/ merem ș-ăcolo/
 apoi și fierbem/ și josăgu/ și țăgășit/ și noo! ce țieste la căsă la o muiere// și nu-m
 plăcê să le... lăs-î niči... locuința... să fie improșcătă/ numa să rămîie la rînd/
 c-așă am învățat acasă// ... ș-apoi... așe că și so... sócră-me i-o dat lui dă d'irépt/
 că vine ustănit acasă/ și dac-aș zis că da cum să... dă dăcu și dă tăt/ vine ustănit
 acasă// păi așă dă voarbă-n vorbe/ nu i-o plăcú / ș-apă i-o am zis cătă iel că „ști
 ce aș gând'it?// dăcă tu t'e port așé/ apăi rămîi sîngură// că i-o n-am viñit la t'ine
 dă slujnică/ numa dă femeie// da vād că tu n-ai bai... dă nimica/ că țieste cîne să
 făcă// că ș't'ii că fac”//

[Aceeași]

am avú și i-o năcázurí

[E periculos să lucați acolo în căldură, la seră?]

foarte mult oámení să-mbolnăvesc dîñ cáuza aia/ d-ája zic că
 miķerekéni... cîñzaj la sûtă-s pensionári de tînărí/ de bóla/ fiñcă... iēse d-acólo de
 su fólíie/ afără ie rēce/ ...// ie greu/ i periculós pãntu... pãntu sănătate// cu ínima
 plămîñile/ fâcê tensiúne máre/ c-acólo la căldură să rid'icã tensiúneșă/ ieș afără/
 scád'e/ ș-aiă așă// am fost înt-ō... înt-un an că am avú și i-o năcázurí/ că din
 căuza ásta sau nu ș't'iu... dîn cêu cáuza/ am avú năcázur cu tensiúneșă// nu put'an
 niș să mă bag su fólíie/ nu suportăñ căldúra// acúma mai mērgē// da nu mult/
 numa sau șăra ud/ după cē să lăsă soórele mereu ud/ să nu f'ie așe cald/ sau
 diminiáta in zorí/ pînă nu viu la sãrvic/ mă scol diminiáta și ud// [...]

[Și „rid'ita” tot așa se face?]

da/ to su fólíie o face și rid'ita/ da... ásta nu-i așé prețioásă/ nu... n-are așă
 preténții marí ca și ard'ēju/ nu trebúie fãcú foc/ nu trebúie foc// dacã are plus cînc
 i dē-ajunș/ și la salátă// da ácãrci dă... ácãrci de rēce-i ájeru afără/ dacã-i trásă
 fólíia n-ájunje ájer/ numa puțín să slujăscă soárele/ numa puțín/ su fólíie déjà-i
 plus// i mai cald//

tátu ióan
 pátruzășișapte [de ani]

cu pórçi-m plăcê să mă ocúp

[Porcii îi luați de mici?]

nu/ am scroáfe/

[Aveți scroafe și de la ele luați purceii.]

da/ da// am avú_trej scróafe și úna o_tráí_s-o dau că.../ cum_zíče? n-o fátát
c-o puíát/ n-o_ávú_núma doi sármána [!]/ ș-o_ávú_tréi_súteçîñzáj_dă kilográme//
[Și numai doi a făcut?]
núma doi a făcút//
[Și ce le dați să mánânce?]
la noi să primésc â furáje d-áleã...îñgrășámínt'ě...la stat// po^t_să cúmpăr cît
vréau// și mai am jo_čevá porúmb/ mai gríu/ mai.../ îl máçin și așá îl améstec//
[Îi creșteți pentru dumneavoastră sau îi vindeți?]
și_și// și pēntru noi și pēntru stat//
[Și cum îi vindeți?]
vij/ vij vij/ pentru abatór// da// dá la nóo^zășicîncă dá kilográme să... po^t_da la
abatór/ pórçi//
[Și ieșiți în câștig?]
â da// ad'écă înt-așá uñ_cîșt'íg_că dacá am_zéče.../ să zic o píldă dacá am_
zéče.../ atúnj_dîn áștja zéče doi am...préțu la doi...îi...îi a mieu curát// préțu la
doi//

[Același]

OTLACA-PUSTĂ

județul Békés

cu inima ȝ-ăvú _ bai _ bäsámă

și júneri mńei or foz _ rímín tăt// unȝ-o foz _ d-acólo dă la mármoroș/ șt'i c-acúm-o muri _ sărăcu/ doȝmńe bun om o fȝost// táre buȝ _ sărăcu// o căpătăt la...cu inima ȝ-ăvú _ bai _ bäsámă// c-o vińít ací...sára/ și zíce cătă míne „ò _ doȝmńe mămă”/ o mai foz _ la córhaz dă l-or operát/ c-o foz _ táre hárníc/ ap-o lucrát așé mȝlt prȝost/ c-așá răd'icá tăt'e/ că făcęȝ _ cătă iel „doȝmńe d'órd'e májki da”/ că táre l-am biculít/ c-o fȝos _ străiń sărăcu// apo _ ší _ iel o fos _ cu mínt'e și cu cred'ínțá cătă noi// „doȝmńe d'órd'e da nu t'e t'inqúí așé!”

„dă _ lásă mămă că nu...nu-ı așé greȝ” zíce// c-o biruí / c-o _ fos _ tńńăr// ș-ápo _ víne acíă/ da dȝpă êe l-or operát o dátă/ víne ací/ zíce cătă míne/ ȝ-ășt'eptá pă florica c-o foz _ dúșă d-acásă// „nu șt'iu mămă” zíce „c-așé mă doȝre aíce căfa” zíce/ „și in _ spát'ě// așé mă doȝre” zíce/ nu...da nu șt'u că reúmă/ êe...nȝ táre mă doȝre” zíce sărăcu// și s-o dus acásă/ și o vińí _ fáta ásta dă la rȝmńińiȝ dă la iȝi/ o mărz _ la hóld'e ș-o scoz _ verd'ęturíȝ/ ș-ápo _ să márgă iel dăpă frȝnzăȝ-acéȝ/ să ȝ-adúcă dă la hȝóldă// când ȝ-ajȝȝ la úșă la vȝcól o zí _ „ȝă!” zíce „așá m-i dă rău” zíce cătă iȝ/ „dú-t'e pă mă [k] dăpă mătúși-ta”/ amú după goȝóia _ ásta/ dăpă muiȝęra lui/ c-o mărz _ la dóptor să dúcă...míȝ ȝ-acur/ să m-adúcă/ c-am picá _ și iȝ/ ș-ápă _ bríȝca ásta tă _ nimurică m-i ș-ámu dă iȝ/ to _ m-i d'i męnt'e// c-am _ vru _ să văruiȝc și iȝ/ cólo/ ș-ápí _ m-am imped'ecát in _ prag/ ș-am picát in-t-ălta úșe/ cu-aista/ ș-ápu _ úmăru o vińít aíj _ la míne//

[Au! și de-aia-i „nimurică”?]

dă! și zíce cătă míne „nu șt'u” zíce/ „că mă duc amú” zíce//

zíce fáta ásta cătă iel „únt'ule/ nu t'e dúcě” zíce „să caz jȝoz”/ zíce „că nu t'e poș...dúce/ núma t'e du și t'e cúȝlăcă”// s-o dus iȝ dȝpă mătúși-sa/ și...iȝ n-o șt'iu _ sărăca că ín'd'e-ı dóptoru/ pín-o umblát iă rȝtă//...o vińí _ mătúși-sa dólóc/ s-o duz _ la póștă ș-o tȝlefoní _ dăpă męntö/ și dóptoru-o vińít...ș-o vińí _ cu męntö/ sărăcu și l-o dús¹//...ș-o murít.../ la êe căpăt o murít pă męntö//

[Of, sărăcul de el!]

da// o vińít o većiná d-ací/ zíce cătă míne „șt'i êe dă nu” zíce „dúce pă gȝója² męntö”/

¹ Informatoarea izbucnește în plâns.

² Gogea = numele de familie al ginerelei.

„ò_dòòmne! da êe bai áre?” cã sãrãcu omiínitu/ cã ma_ am și io to_cu-așé
êevã// ș-ápu_víne álta/ a trijle/ zícê „ș'ti êe dá nu nánã anúță?”

„êe?”//

„o murí_guója”// an_gînd'í_cã bolînzãsc³/ nò așé/ nu to_ad'icát'e sãrãcu//
[Și câți ani avea?]

d-ápã_îo nu ș'tiu/ cînzãj_o cît íncã mai cum/ așé êevã/ c-o fos_tínãr íncã//
[Da' de ce ai zis dumneata cã era strãin? De unde era el?]

dã la rãmînlã d-acólo_dã la mãmrorșosiget/ d-acólo

[A, de la Sighetul Marmației.]

dã la mãmrorșosig o fost/ da//

[Da' cum a ajuns aici?]

d-ápã_îel dá mic ș'ti c-o fos_rãotát'-amú/ dãpã ê-o foz_bãtãie ásta acólo
bãsãmã sarãcu/ ș-ápã_îel o fost așé nu ș'tu dá d'vòispeêe trijspeêe an o cum/ o mai
víní_cu êíneva/ cã umblãu d-acólo dá duê [k] cumpãrãu vãc/ și êe ș'tiu io êe// ș-ápã_
s-o-ntãlíní_cu néșt'e óamiíní din t'it'iház// ápo_o zís cãtã íeji cã „bãcê” zícê „îq-áj_
mêre sã mã bag sclúgã p-acólo” zícê/ „cã...”// á...cã ș'ti dac-o rãmãz_dã tátã-so
dórá cîș_prunê// o murí_tátã-so/ și núma mã-sa// ș-ap-o víníit aícã/ zíc_sãrãcu/ cã
îm povesté și mie/ cã-l întrebãj_cã cum o-ájúps// ș-o șezút ð_om afãrã_la úlîță
așé mai bãtrín/

„búnã zícã bãcê” zícê/

„búnã zícã”

„dã nu ț-ar trebui bãcê slúgã?” zícê// „cã io m-aj_bãgã sclúgã”//

„d-ápu_nu ș'tiu fátu mneú”// cã bãtrínu o șezú_cu prúnçu// „l-oj întrebã”
zícê// ș-a-pu-așé c-amú s-o bãgã_sclúgítã sãrãcu// și o șezút acólo mult an//

[Unde?]

la t'it'iház/ da o șezút_acólo la un podãrî/ așã o zís cãtã íel/ da íel o fo [k] nu
ș'tiu fost-o pocãit íel o mujérê// ap_o fost...lã...pilãrî cu_ sã zícê/ o cumpãrãt
gãínlí și d-ășt'ê// apo_pã íel táre s-o bizuít/ pã d'órd'e ajésta/ apu-amú íel sãrãcu s-o
urít acólo/ o zís c-ar víní p-aícê// sã sã bãje sclúgã// nò-ápo_o víníit aícã/ apã_êe
ș'tiu io ê-o foz_êe n-o fos_/ cã...s-o-ntãlíní_cu fáta ásta a me// și o umblã_/ d-ápã
n-o fost_dã șãspeêe an íncã fáta me/

[Așa micã.]

da// íel o flost o_ fîcoróc frumúóș_și [e] multógl_dãrã nò! cușãcãd'e// și o_
umblãt cu íe/ ș-o zís cãtã míne cã „ma [k] nánã_anúță”// c-așã...zíc_cã núță mã
tãmã/ „îq-aj_dúce pã floríca”//

„da náni nu...nu vorbí d-ășt'ê” io zíc_/ „cã-í tînãrã íncã fáta me/ și” núma
ê-am fvoz_mãritãtã pã úna/ ím_maj / ș-apã_amú íel...amú p-ásta vrême⁴ zícê [!]

³ În timpul relatãrii despre moartea ginerelui, informatoarea plãnge, ceea ce afecteazã cursivitatea textului.

⁴ Înregistrarea are loc în luna octombrie.

că s-o dúcã// ş-ápo aşę ad'ecát'e că s-or aflá/ şi u-o dūs// o fujít/ c-amų-atúnċe aşę
o fos_ríndu lúmi atúnċ

[Aşa s-a-ntâmplat, da.]

da/ aşá o foz_ríndu lúmi// ş-ápu...or fvoz_bíne//
dobriţán ána dă fátă/ da după
soţ púrđi mihájı neđ/ ána purdėj
Vóbzăşípátru [de ani]

n-ar fi vrútă să mǒqră

a mneų Voin acíę o murít acásă// acíę mn-o murít/ că io doqmne! tăt aij_dorm
dă zęċe án dîn ċ-o murít/ da dă pátruspeċe án o murít// ápu... n-o putú^d_vorbí
dęmínáţa/ l-o lăsá _grájı/ núma tăt...tăt plíņjé/ c-aşę ierá uát'i tă _la...lácrán şi
tăt'e// şi cínd_o_fos_sára/ o vínı_d'órd'e aíċe/ aísta ċ-o murı_góje/ ş-o stat/ avę şi
fáta _acę ċe m-i la rímı [k] la...júla// acęċę ċă mai tınără// ş-o zı^z„dú-t'e máma şi
t'e cúlċă dumńetá” zıċe ię/ „că stăm noi acíę lıngă táta”// că tăt îı udán _círpa la
gúră/ şi vaj ş-amár tăt o fost...// şi pă cín _m ajúnş să mă suđ acólo-n t'índă-m pat
„mámă/ vínă jút'e” Zıċe...// vin/ ş-ápu _iel apói tăt „oh! oh!”/ d-ápu _nu númă_o
dátă/ núma dă múltę uorı/ şi tătă zıċa n-o vorbıt// núma atúnċa...da şi io...vin io
„táta! táta!” şi-l prınd aşá dă...„mVorı tătă”/ d-ala...îı mVort ad'ecát'e/ nu áşa// ş-o
foz_mVort//

[S-o dus.]

dă _dà// şi răų să t'emę că mǒre sáracu/ „doqmne!” făċę cătă míne/ că nu
múltă vręme-o foz_bet'ág/ nu// „doqmne mujere”/ şıd'em afáră/ „da că míndră-ı
lúme ásta” făċę sarácu/ „şi cum tręa _să mVor/ să mă báje-m _pámın _să
putrăzăsc”//

[Săracul.]

dă/ n-ar fi vrútă să mǒqră/ doqmne nu// îņċ-amú o foz_bíne/ c-amų-am avú_
ċę né tręábă/ c-amú...ċít aņ _fos _tınărı/ doqmne múlt aņ _lucrát// că io tăt
sclújnică aņ_fvoz _că máma me o murít dă şásă án aņ_fost// frát'i-neų o fvoz_
dă pátru/ sóra-me o fvoz _dă dVoi// ş-ápâ _n-an _dus apói la máma lu táta la
uotláca// că iel o fos_cătánă// apċ-acólo sáraca ċít s-o năċájı _cu noi şi ię// ş-o-avú_
şi ię nóo prunċ/ numă _ámú ięi or fvoz _mai împoşcát/ mai marı/ núma nVoi...//
doqmne doqmne! mul_s-o t'ıņzui_ş-acę şi s-o năċájı _sáraca/ să spēle/ atúnċ _n-o
fvoz _măşınă şi d-áşt'e/ núma cu brıņca// dă!// ápâ _io m-am băgá _sclújnică/ ábăi
tăt sclujnicúţă aņ_fost/ şi...

[Unde, acolo la Otlaca sau aici?]

acólo aṅ_grijí_dă gîș'te la uodlăca/ ș-ăpu...dac-am mai crescú_mai máre am
 viní_la bótoș⁵// ș-acólo la leucusăház⁶/ acólo o foz_námurîle a lu táta/ ápo_p-acólq-am_fost// și cînd am_fost amú_dă cîșpeče an am_vínít ací⁶/ t'ar la
 sálășu-aięsta ací/ d-ací m-aṅ_și măritát// aiê am șezú^t/ dloj an aṅ_sclujít_și-nt-a
 trîiļe...am_fují_și jo/ ca...[!] cum o foz_dívqtu// am_fost jo mîręsă la áltu/ că
 aięsta ê-or [ε] umblá_cu míne/ miháie aięsta/ aięsta s-o mînię^t_nu ș'tu dă čě pá
 míne ș-o zîs cătă...ū_uortác a lu „nq pľoz_mere și lu...”/ c-așé zîcē cătă míne_a
 lu dimitrije/ „poz_mere să iej pá núța lu dimitrie/ că nu-m mai tręábă/ m-am mînię_pă
 ie”//

aiș'ta or vińít în cêçă sára și m-or cêrú^t// cu acělà// ș-o zîs și gázda să mărę
 după iel/ c-o fos_ficór gā...hárnic/ și n-o fľoz_băuutór nu nîmic/ q-avút-o trîjzăj_
 dă mājí dă grîu strînsă_atúnce în_vrémę-acéę// ápo_și jo m-am...păi n-am_foz dă
 vopspeče an înçă/ m-aṅ_gîní_că amú mă duc și jo/ că tă...sclujnică mi-s// ápâ_iel
 o vińít apöj/...că să nu mă duc/ c-ar fi plîņje [?] ací/ să nu mă duc dără că...d-ápöj
 jo zîg_„dacă tu t-ai mînię_pă míne”/

„nu nu”//

și n-an_duz_la táblă/ la bľozîięș⁷ atúnș_t'ę-ai scris la táblă// n-án_dus acólo
 și...cînd am_vínít/ o vińít_nánt'e lu [k] noqstă iel/ că jo-an...n-am avú_carz_
 búne/ c-o trebuí^d_dă la rămînię_să-ș_scótă mie čevá// cárt'e dă bot'ęz// că dără cătă
 táta mneų/ că iel mă dŭce pá mínc dără...și nu mă lásă_să mărę pá...p-adicát'e//
 zîcá táta că...„tu sã_nu faș_fata me dă mîríz/ c-âmîndoo piçqóřile iz_rup”/ zîcē
 cătă [!] iel//

„nū!” zîcē iel//

„nq-áp_amú bíne!”//

sára.../ că n-aṅ_șezút acól_la aięș'te să mînc/ am_víní_că gázdöię o foz_
 dúsă la rămînię la pârín^t/ am_víní_să fag_dămîncát aiçe la...gázdă și la scluj/ c-o
 avú_sclügă/ și o vi [k] uṁ_bătrîn o_zîs cătă míne „núță! dú-t'i că t'i t'ámă miháe”//
 sã-nsără/ înçă n-o ľos_sără// și m [ε] iel că doqřă iel mă dŭce/ nu ș'tiu/ c-ámu mă
 duc jo doqřm^{ne}/ cum aș_și dă mîríz p-aięsta//

„ba” zîcē iel//

ș-ápâ...gázdă dógot „ánă/ vînă-ñlontru d-acólo!”⁸ [...]

cînd o foz_noqpt'è/ s-o culcát/ iel o zîs cătă mă-sa că iel sã-nsqřă//

„pă cîne adúș?”

„pă núța”// iel_o_zîs că [!] o să vîie demináța sã.../ cum să vă spuņ?_că
 sclúga sã sculá la pátru cásuri/ sã vîie sã.../ pá_jo meręn_tădauna dăpă páię s-adúc

⁵ Botoș și Leucusăhaz, localități învecinate.

⁶ Locuința informatoarei se află în câmp, în apropierea Otlacăi-Pustă.

⁷ Boziaș, numele unei localități învecinate.

⁸ Pentru a sugera distanța, chemarea este strigată.

s-a[í]t f[ó]cu/ ı̇_ı̇şt[á]l[á]u// și i[el] o vi[í]n[í]_la d[ó]u[o]_c[á]s[ur]l[í]_ac[ó]lo// t[á]_s-o p[re]u[m]bl[á]t/ c-o
f[á]c[ú]_c[á]le d[á] n[á]u[á]_c[ít] [!]
s-o p[re]u[m]bl[á]t d[á]p[á]_ı̇şt[á]l[á]u [!]

[Acee[și]]

p[ít]ă

[Cum f[á]ceai „pita”? de seara p[re]g[á]teai...]

da p[er]se[!]
u[m]pl[er]ı̇_cu[m]n[á]u/ c[á]_pu[n]ám...c[ít]e p[ít]e f[á]c[er]ı̇_ı̇at[ı]ta p[um]n [e] p[um]n[ú]
d[á]_cu[m]n[á]u pu[n]e[!]
și-l mo[ı]e[ı] / s[á]_dosp[á]sc[á] / și i[el]_at[ún]ș_ s[á]ra f[á]c[er]ı̇_ı̇alu[á]t/
t[á]t...c[er]n[er]ı̇_d[á]_p[ít]ă_și f[á]c[er]ı̇_ı̇alu[á]t[ú]// at[ıt]_ı̇alu[á]t f[á]c[er]ı̇_c[ít]_o p[ít]ă// pu[n]án_d[er]ı̇j[ı]d[ı]i
și cu[m]n[á]u c[á]la/ ș-á_p[á]_fr[á]m[ı]nt[á]n_și-l_l[á]s[á]m ac[ó]lo-ı̇_cov[á]t[á] / pu[n]ám p[á]_ı̇el f[á]r[ı]n[á]
și pu[n]e[ı]m m[á]s[á]r[ı]t[á]_și-l_l[á]s[á]m p[ı]n[á]_d[em]ı̇n[á]t[á]// d[ı]m[ı]n[á]ta dac[á]_m[á]_scul[á]m / ı̇nc[á]l[er]ı̇m
á_p[á] / și pu[n]e[ı]n_ s[á]re / ș-ap[er]ı̇-ap[er]ı̇_ı̇l fr[á]m[ı]nt[á]m ac[á]la ac[ó]lo t[á]t_ı̇alu[á]t[ú]_și mo[ı]ı̇n[ı̇]
cu f[á]r[ı]na c[ıt]ă f[á]c[er]ı̇_ı̇c[ı]n[ı]ș_p[ít]e / p[á]tru p[ít]e / ș[á]s[á] p[ít]e / c[ı]nd cum / c-at[ún]c ap[er]ı̇_f[á]c[ú]
m[á]ı d[á]m[ú]l_ı̇ nu am[ú]-n t[á]t[á]_s[á]p[t]á_m[ı]na mer[ı] d[á]p[á]_p[ít]ă // ı̇n t[á]t[á]_z[ú]u[á]_cu[n]_s[á]...

[Atunci o dat[á] pe s[á]p[t]á_m[ı]n[á] f[á]ce[ı]ti.]

p[er]se[!] da// ı̇er[á]_m[á]ı_m[ú]l[ı] / ı̇er[á]m_și no[ı]_c[ı]n[ı]c / á_pu...m[á]ı_mer[er]ı̇_și la s[er]ca
s[á]r[á]ca / c[á]_ı̇e_ı̇o dur[er]_br[ı]n[ı]le / á_p[á]_ı̇o mer[er]ı̇_s[á]-ı̇_m[á]ı_ı̇aj[ú]t_și_ı̇e[ı] / și s[á]_f[á]c[á]_ı̇p[ıt]-a[ș]e[!]

[Și c[ı]nd o fr[á]m[ı]nt[á]i, cum trebuia s[á]_f[á]c[ı] ca s[á]_f[ı]e bun[á]?

á_p[á] [!]
o fr[á]m[ı]nt[á]i_á[ș]e p[ı]n-asud[á]_gr[ı]nda / c-a[ș]e z[ı]c[er]ı̇_b[á]tr[ı]n[ı]le / d[á] // tot
o-nt[er]c[er]ı̇_și pu[n]áı f[á]r[ı]n[á]_s[á]_nu_ı̇s[á]_p[ı]nd[á]_d[á]_cov[á]t[á] / și ı̇esta c[ı]nd ı̇er[á]_g[á]ta / at[ún]ș_ı̇o
ı̇ı_p[á]m m[á]ı_p[á]st[á]u_ı̇ol[á]lt[á] / pu[n]e[ı]m_ı̇l[á]c[á]_d[á]_f[á]r[ı]n[á]_și pu[n]ám... m[á]s[á]r[ı]ta / c-a[ș]e z[ı]c[er]ı̇_ı̇
ș-o p[er]ı̇n[á]_p[á]_ı̇e_ș-á_p[á]_dosp[er]ı̇ // c[ı]nd ı̇er[á]_dosp[ıt]ă / a[ș]e d[á]_ı̇um[á]t[á]t[e] / at[ún]c[á]_b[á]g[á]m_ı̇n_ı̇
cupt[er]ı̇ // și dac[á]-ı̇_vı̇n[er]_ı̇ [k] / n[er]-ám[ú]-ı̇_b[ı]n[er]_cupt[er]ı̇ / at[ún]c[á]_ı̇o_rup[er]ı̇_ș-o m[á]ı
l[á]s[á]m_ı̇n_ı̇co[ș]er[ı] s[á]_dosp[á]sc[á] // ap[er]ı̇-ap[er]ı̇_ı̇o_b[á]g[á]m_ı̇n_ı̇cupt[er]ı̇_ı̇am[ú]-a[ș]á_ı̇er[á]⁹

[Înainte de a o pune ı̇n „co[ș]er[ı]t[á]”, o f[á]ceai a[ș]a p[ı]n „f[á]r[ı]n[á]”?

d[á]_at[ún]c_ı̇o_sog[á]ı_á[ș]e

[O „sog[á]ı”, a[ș]a-ı̇?

ı̇o_sog[á]ı_á[ș]e //

[În „f[á]r[ı]n[á]” sau...]

ı̇l[er]c[ú]t[á]_n[ú]ma / s[á]_nu_ı̇s[á]_p[ı]nd[á] / da / n[ú]ma_ı̇o_fo_m[ú]lt[á] // n[ú]ma_ı̇l[er]c[ú]t[á] / da //
m[á]ı_d[á]m[ú]l_ı̇b[á]tr[ı]n[ı]le-á_pu_p[á]_t[á]st[ı] / c[á]_pu[n]e[ı] p[á]_t[á]ps[ı]e_rot... / á_pu_ı̇ı̇p[á]u_t[á]r[ı]t[á] //

[Acee[și]]

t[á]r[er]_m[ú]lt[e]_vr[á]c[ur]ı_ı̇foz_m[á]ı_d[á]m[ú]lt

[C[ı]nd n[á]ștea o femeie, cum se descurca singur[á], era o bab[á] pe-aici p[ı]n sat?]

ı̇er[á]_m[ú]ıere_ı̇a[ı]ș_p[á]n_sat // ı̇er[á]_c[á]_ı̇er[á]_ı̇na...ı̇ı̇ı̇g[ur]ı̇ıe_ı̇a[ı]c[er] / c[ı]n_ı̇s-o_n[á]sc[ú]t
ást[á]_ı̇a_m[er]_m[á]ı_m[ı]n[ı]c[á] / m[á]ı_t[ı]r[er] / ap[er]ı̇-a[ș]e_s-or_la...cu[n]_ı̇s[á]_z[ı]c_ı̇am[ú]_c[á]t[á]

⁹ Gest: arat[á] c[á]t era de crescut[á] p[á]inea.

dumńávóstå? la párnop/ aşé-ı la úngurı / nõa o zıs că ásta a fı cõpoşe fátă/ dară Ńi.../
că ıe la pář[ε]nõp s-o născ^u/ ápo_d'ırépt õ-ávút//

[Chiar așa o fost?]

dă! t'ar așa o fıost/ c-o fos^s și frumõsă o fost/ și...o fos_táre vązútă/ și la joc
și la tát'e// și vo-õvătă^t_săráca dă ıe/ dăscălıtă și...

[Și era obiceiul aicea, nu știu, prin alte părți era după ce se năștea copilul, la
trei zile zicea că vin ursitorile să îi urzeze...]

dá_da/ ș-ájı_vorbęáu aşă//

[Și cum se zicea?]

și nu t'e lăsá să ıeș afără_pıń_la șásă_săptămín/ ò_dõmne! da cıt'e vrăcurı
[!] or mai fost! [!]/ nõa ıo n-am mărs afără pıń_la șásă_săptămín cıń_s-a-nnăscút
az_mai máre / ș-átunçe să merı c-õń_cuřıt și cu mătura/ o [!] dõmne! dõmne! [!]/
dă/ aşé zıçęu bătrínile// și cım_merı afără să-l...leșı prıńcu/ să-l puı c-o zád'ě...aşé
pă ıel/ cu... cu-acę dıń_jos sus pın.../ cuń_să zıç? cu t'ıvıtúra// da/ trıda lor! [!]
táre múlt'e vrăcurı o^r_foz_mai dămúlt//

[Și cu...ursitorile cum zicea că...?]

vıne ș-o urzască zıçę//„ascúltă” zıçę/„dú-t'ę” zıçe „ın groápă... părăsıtă”/ amú
groópa cáre nu mai lucră níme/ „ș-ascúltă/ că-ı auzı că ce-ț...ıı urzęst'e”/
am...mărs-o trıda/ că m-an_t'emút/ da dă únd'e? că m-an_t'emú_să ıeș_ș-afără
dıń_cásă [!]/

[Și numai mama era bine să se ducă sau cine?]

d-ápă_nu șt'ıu/ că...máma bäsámă trębuıe/ dõr nu șt'u// nu mai řın mıt'e//
dõmne! mult'-or mai fıost!//

[Dar ce boli făceau copiii mici?]

zıçęu că-s dă sclębt_săráci/

[Cum e asta?]

d-apõ-amú...dumnezău șt'i...ıo núma aşé șt'ıu că sclępt că...să ıerț aşé merę
dân ııı núma vérd'e// amú nu mor prıncı/

[Nu se mai întâmplă așa.]

nū/ atúnçe muręu_săráci// da/ muręu// și ıerá búbe múlt'e atúnca

[Bube multe pe ei.]

dá_da_da// amú dõmne și pă cap/ aşé ıeráu tát/

[Erau unii cu coji așa.]

da cu sco [k] zıçęu că suol// da dá// că ıerá acı dâń_vecín dă_la míne păstå
drum// ápă_ıerá gıne că-ı lipıt// a mele n-o fos^t că ıo le spălân_cu sopłõń_șı... le
unjen_dără/ cıń_să nu...să să făcă// aıestă_așé ıerá gıne că-ı lipıt_sărácu/ dõră-n t'ıt'iház
șgd'-acéla// [!] a lu pělç/ aşé să zıçe cătă ıel/ d'ıord'-a lu pełç// [!] o dõmne dõmne!//

[Aceeași]

atúnce m-an _t'emút

Ʊodátă/ cînd o fos _fâta me_ cę mai m...bătrînă/ i-an _dat _îiță să iertă/ ș-an _
șezút așę și m-ă _uítát _încólo// ș-o fos _lúnă// ș-o viínít _uj _cal și c-um _mînz/ ș-or u
[k] stat așę la șant/ s-Ʊor uítát _ĭ _Ʊocȳó// atúnce m-an _t'emúí// dimińáta dacă m-an
_sculát/ m-an _du^s _să vād dac-o „ȳă” zîcę gázda/ „cę t'e _ujz _ánă?” zîcę „că o
fost...sclóbodă _iapa” zîcę „cu mînzu” zîcę// „o _umblá _pâm _mormínt'e”// nȳ
ap-atúnĭ _nu m-am mai t'emút//

[Aceeși]

o viínít vręme re

vorbęu că mai dămúl _la t'it'iház o fost...o muĳere/ ápu _zîcęu că jóile_ášt'e
dără...să nu cȳásă/ să nu spēlle/ să nu/ ș-apȳ-acęę zîcę c-o spălát/ și s-o dus cu
dămîncát la Ʊom ind'evá/ c-o fătúța-m _brátę// și băsámă cęvá...o viínít vręme re și
o _îpá _fátúța dă la ię dím _brátă/ și pă ię ȳ-o trázni^t// ȳ-o trázni^t _zîcę pă ię núma//
și tăt hánileă cît'-o avút acásă zîcę că tăt'e _or ars// nu ș't'u că d'irępt _iĭ// așę
vorbęău aică

[Cum adică ea a ars acolo și hainele acasă?]

da/ carę-or Ʊos _pă gard// cum o spălát/ cum o spălă _pă gard/ da//

[Aceeși]

cînepă

[Să ne spui care-i tot lucrul cănepei, de cînd pregăteai locul pînă cînd o
făceai cămașă.]

ĭl grăpám mîndru/ ș-o sāmănám/ ápu _núma nu trębuię săpát-acęię// cînd ĩerá
măřȳcă o trájęm/ ș-o...o legán _ș-o ducęm ĩn [k] la apă// o _băgám acólȳ-ápă și
_îpám pă ię pāmínt/ și să moię ș-o spălán _ș-o-aducęm acás-apóĭ/ și...o puńę _să să
_Ʊušt'e/ ș-apȳ-apóĭ o melițám// și _iárna o trájęm apóĭ o t'eptánám// și o t_Ʊorcán _dă
doqմne mult am _făcú _și _io d-acęię// că dă [k] o Ʊoz _răotát'e/ apú _făcęn _și la
fęt'e háne d_ĭ _jéle și d-ášt'e/ că nu s-o căpátá _și n-o fos _pă cę/ dă//

[Și, dacă o-ai tors, ce-i făceai ĩnainte de a ĩncepe s-o țęși?]

d-ápă _dacă ȳ-an _t_Ʊors/ și ȳ-an _spălát/ ȳ-an _rišt'ĭię _dără tără-amü _pă
răș'titȳórl/ ș-atúnca ȳ-am băgát _ĭ _ápă cu...leșĭie dă lęmne/ așá s-o zís atúnca//
ș-ápü _ȳ-an _sc_Ʊoz _d-acólo și ȳ-an _spălă _bíne/ și ȳ-am pus pă gard/ să _să úšt'e//

ș-ap-apóĭ ȳ-an_dăpănát/ și ȳ-ă_urzít apól_ĭáră// ș-am făcút// ȳō! c-an_țásút ĭo și la ișcōlă am_flost acólo ĭo//

[Da?]

pêrșe/ c-o foz...răzbȳóĭ d-ășt'e mărǒcê/ nūma nu știĭem_fáče ĭo cu ĭel táre blíne/ așé ĭo să fac// nūma meréȳ/ ĭo nūma cu a lu bócu/ așé o zĭs cătă ĭe/ nȳoĭ dōȳă aș_t'íu_fáče cu ĭel// dă/ o fost aíc la ișcōlă/ umblă muiĕrĭ acólo dă...tȳorcēȳ și...da//

[După ce o dădeai prin...]

urzȳóĭ?

[Nu, înainte de a o toarce, alegeai mai multe feluri de cânepă, că nu era toată la fel, una era mai aspră...]

d-ápu_ĭo...ĭo șt'ĭ c-am_făcú_cu ĭe? ĭo o făcēȳ_cu nășprēle// și dac-o făcēȳ_cu nășprēle_atúnĭ_nu să rupé cĭn_țesēm// da nūmă_la álta tă_să prind'ē cäre nu făcē/ tă_să prind'ē laoláltă/ táre mul_dă lucrȳ-avé cu ĭe//

[Și „nășprelele” din ce le făceai?]

d-ápă_dĭȳ_fărĭnă//

[Aceeși]

nu ríd'eț dă míne!

[La Crăciun ce obiceiuri erau mai demult?]

d-ápă_cê să fie? merçáu a corindá//

[Cum se făcea, cine mergea?]

d-ápu_prúnĭ/ amú nu mǎrg_ǒámeĭ/ nūma prúnĭ amú// da níĭi prunșĭ_táre nu/ la míne n-o foz_dǒră pátru prunĭ am avú

[Numai atâta, da?]

da/ nu mǎrg amú táre/ c-amú_ĭ_nalcoșágu máre și...aȳ dă tát'e/ ĭcê că nu mēre să culduĭáscă amú/

[Dar mai demult? nu era vorba de „culduit”, era așa de obicei.]

dă/ merçá/ merçáu sǎrácĭ// că ĭerá o găzdǒĭe máre/ a lu...drăgán o zĭs cătă ĭe/ apo_pĭn-acólo meréȳ prúnĭ sǎrácĭ apú_ / le dăd'ē triĭ-pátru nuĭ/ [!]/ apú_„merēȳ_la drăgănoĳĭe că né dă drăgănoĳĭe”// dă/ le dăd'ē trúda lȳor! [!]/ da//

[Dar, la Anul Nou sau la Bobotează, era vreun obicei, să facă fetele, să vadă cu cine se mărită?]

phō! să vă spun_ / așé că...nu ríd'eț dă míne!// ĭo-am_fost acĭ cu ȳortácă_ásta a meă c-ăȳ_zĭs că ĭ-o furát [ε] tȳórtu l-o dus¹⁰// ap-o flost o muiĕre bătrĭnă// g'oboráca zĭcē cătă ĭe// ĭe așé nu bo bo! făcē/ nu șt'ĭe vorbĭ blíne// că să....,fáces_

¹⁰ Se referă la o povestire anterioară.

fet'e să vă vid'et dáta"// să vez că cînj t'-a lujá// nõ-ápá _ né dúcem acólo lá _ o
mujere jără lá _ o večina a lu mătúșe me/ „hai să vă cot cu mása!" făcê cătă míne/
„să väd că cîn _ vi - z _ măritá"//

„õ dõmnê!" bat'-o/ „tar aşç/ o^m _ męř-a coltá cu mása?"//

nõ-ápo _ mătúșe me jără.../ cuņ _ să vă spun? aşç răotăcõsă/ nu mă lăsá să măr _
nicări/ să „las-o drácul¹¹/ că nu șt'i acîjē// vă va [ε] v-a povestí/ și v-a umpléá dă
mincúne"//

né dúcem/ „astúpă feréșt'ile"// jără áltá/ večina me/ „să nu né vädă acêç" [!]/
și né puñem...le cõqîá la áșt'e cu mása dáră și...că „răd'ică-t'e!"// amų-ap _ s-o
răd'icá _ mása/ ja așá s-a răd'icát¹¹// áų! aşç s-arădicá _ că m-an _ t'emú _ cînd [!] j-o
făcú _ la cîjē [!]/ nõ cá da să...că dă cîț an i și cîņ _ s-a măritá/ și nu-ı zî _ „tu"// nu-ı
arátá mása// nūma că cum o t'ámă și cê șt'iy iõ cê/ tă _ dă áșt'e/ și s-arăd'icá/ că nu
s-arăd'icá// nõ _ ápo-amú viñ _ iõ la rînd// dõmnê! d-ápo da cê-a fi și cu míne? [!] jõ
mă t'em [!]/ zîcê că dõră...cîț [k] cîm _ m-ıoj măritá/ iõ// nu s-arăd'icá// că la cît'e
luñ? atunc jē aşç ni făcê¹¹/ dă nõo uărı// și la nõo luñ m-aņ _ și măritát [!] //

[Chiar așa a fost.]

kar aşç o fust// și că ind'-a șidê?// îņ _ cıolț _ ásta f _ uliță// ápo... cătă-ņ _
cıolț/ cînd o zis îņ _ cıolț îņ _ cıolț s-o răd'icát [!]/ õ...dõmnê da că cê n-an _ t'emú
[!]/ da// aşç ıo s...o zis cá-ı...

[Chiar așa o zis?]

t'ar așá a zîs _ ș-așá o flos _ tăt'e cum o zis [!]/ nánă flõrie zîcēņ _ cătă jē/
gaborõjá [!]/

[Dar nu mai era un obicei să pună fetele niște blide?]

dá _ da da//

[Cum era?]

puńáų sárle și puńēų...t'áptăņ _ și puńēų...tęnt'/ și nu...nu șt'i níme/ cãpă/ ai/
tăt'e// să vädă că cáre cum a fi dă sárá^c _ cáre l-a lujá//

[Și astea se potriveau?]

d-ápū...jără trúda/ nu jără// cáre jără cu t'áptăņ jără coltát/ máre la d'ınț/ cáre
[!] jără cu sárē jără sárác/ da șt'i-le trúda ıor/ nu mai puñem//

[Aceeși]

jérăņ _ sclújnică

[Cătă școală ai făcut, câte clase?]

dă n-am _ făcú _ drágă// nu șt'iy cárt'e iõ// am _ fos...ń-o murí _ máma _ apă _
ń-an _ dus acólo a bába nõstá/ ápo _ n-am avú _ cu cê né-mbrăcá/ cu cê né-ņcálță

¹¹ Gest: mișcă masa.

járna/ apo_n-am_făc[ut]// dă făcút-o truda me/ n-am_făcút// nū!// ap_apăi dac-am
maj crescút am maj mǎrs ș-am maj grijít dă puorș_și dă ê-o fl̥os / sclújnică pâ la
błótoš¹² / tă_pă la sǎlășă// dă n-am_fos_sǎrăcu dă míne//

[Da` porcii cum erau duși la...era așe „ciurdă” sau cum?]

d-ápâ_nu ierá/ núma cít'e cîñ_șásă dǎrăburi ierá/

[Numai așa de la cineva?]

núma așé dă la únu/ dă/ ierăñ_sclújnică/ ápo_vai ș-amár cum m-o-mbrăcát//
că pâ cînd añ_gătát la ię n-am avú_cu êe mă-mbrăcă și cu êe mă-ñcǎltá// da vai
ș-amár ierám// num-ámú după ê-a^m mai crescút/ amú m-am...făcú_êe m-am_
făcút//

[Așa „găzdoaie” a fost de nu s-a grijit, nu ți-a dat...]

d-ápâ...am_foz_la unt'orșe me// apo_dorșmne re o mai fl̥ost!// bǎt'-o acólo
índ'e ij ím_pámínt!// că nu șt'i cu^m m-o bǎtút o dátă// șt'i c-am_făcú_mánúnt'/ am_
fl̥ost așá d-o...dóispêce an am_fost acólo// ș-ápo...cînd_o_fos^t_dă vo [k] o făcút
surúj/ o tăiět/ atúnê o vinít ię sǎ făcă mǎnúnt' și io sǎ mă duc sǎ fac dǎ mǎázăzǎ// sǎ
cúpǎlîés_pui și sǎ fac crúmpe fripte// pò-atúnê ierá cu creñj sǎ faș_foc și vai
ș-amár êe ierá!// m-an_du^s_și m-am adús o grǎmádă dǎ creñj și cùpelém púju cînd
o vinít// ię bǎsámǎ_o strígát sǎ-ı duc ápă că io n-am àuzít/ dacǎ ięșt' ínlúntru// ápâ_
o vinít apo_o_luyát_ıo bítǎ// apo_bǎtú^utu-m-ò-așé dǎ tǎtǎ tǎtǎ tǎtǎ m-o făcúd_
vínăt-așe/ t'ar mai// ámú_dî_índ'e-ı făce? dacǎ... nu...cuñ_sǎ zíc? iò-an_cùpelít
púju/ io m-am purtá_sǎ fac dǎmîncát// „hǎ! da êe drácu curvíșcă!” făcê cǎtǎ míne//
„cǎ n-ai bai núma...aiș_și șez”/

„d-ápu_nū...unt'orșe d-ápâ_cùpelésc amú”//

„lǎ^s_bátǎ-t'ě și múșt'i-t'e”/ și o! vai ș-amár//

[Aceași]

núma a me moșrte nu șt'u cum a fi

și sórǎ-me...așé o murít că ı-or aflá_morțǎ/ o șezút acólo pâ cêę úlițǎ/ și
diminǎta o viní_cu núgdije/ și io zî_cǎtǎ aięsta ê-adúce núgdije „fost-ai și la
zénı?”

„am_floz”_zícê/ „núma nǎnǎ_anúțǎ” zícê „cǎ nu-ı acásǎ/ cǎ-ı ínt'ísǎ úșe”//

ș-o viní_fáta me az_mai bǎtrîná p-ací/ io zî_cǎtǎ ię „dacǎ merı acásǎ/ bǎgǎ-t'e
pǎ la mǎtúșı-ta zénı” io zî^c „cǎ...n-o fl̥ost acásǎ zícê...poștășu”// ię nu s-o bǎgǎ_
c-o fos_fínǎ/ ı-o foz_grózá sǎ treácǎ drúmu// ș-ápo_tǎ...o veçínǎ a iij tǎt o mǎr^s
sǎ-ı dúcǎ cǎfǎ/ dǎ dorșo uǎrł/ și...„io nu șt'u índ'e-ı nǎnǎ zénı” zícê „cǎ...gǎiínileǎ-s

¹² Vezi nota 5.

tă'te strígã-ŃocŃól" zîce „și ie nu-î"// ș-ápã Ʋo vecînã íarã nánt'e cáși/ așé mai micuță sãrãca/ mai sclãbã/ s-o suiî pãstã cãpút și s-o du^s s-o uítã Ʋa ie pã ferçastã// amú o foz_dãp-amíãzãzã/ sãra// „nãnã zëni-î muãrtã" zîce/ „cã sã vëd'e pã ferçastã"// ș-ap-o viñit Ʋ_ŃocŃól apoi o rupt úșe și s-o bãgã^t/ pã ie ș-o fo_moçrtã// da// sãra s-o duz_Ʋa dóptor/ ap-o zis cãtã vecînã_a trije cãsã/ „uã! dómne" zîce „c-așã aș_Ʋoz_dã bet'ãgã/ dã cînd íz_numã_ãmú așé mi-z_dã bet'ãgã! dã_așé n-aș_foz" Ʋ zîce//

frát'ilé íarã...o murít aí [k] muiéře lui lîngã íel íarã// și „nø! scoãlã-t'e amú" o zis cãtã ie/ c-o Ʋoz_dã tãtuluj hãrãnát'icã/ cãrã pã țent'/ pã úrmã/ și...tãt ísta// și zîce cãtã ie cã „scoãlã-t'e_ãmú muiéře"// nímicã// „doçmne" apo_și mēre_ș-o clãt'ęșt'ę/ moçrt'ã/ odãtã pic-aísta/ cã s-o spãrije^t_sãrãcu// ș-ap-amú cînd...o mai trãíi_doãr dŃoi an fãrã ie/ õ_an așé cęvã// íel s-o du^s_sã hãrãnãscã pŃórci/ și bãsãmã í-o Ʋoz_rãu/ o picãt// vid'ereç_Ʋ-o dat úna și cînd o viñit o dõça uãrã...acólo-m_mijlocu ƲocŃóljulũ_Ʋ-or aflãt/ muort// așé dãpã dõ çãsurí/ cã n-o mai viñi_ãta sã vãdã/ sã-î dúcã dãmîñcãt// cę-î cu tãta? cę-î cu tãta? íel mor^t_sãrãcu//

nø! amú núma a mē moçrt'e nu șt'u cum a fi// õ! fericã^d_dã míñe dac-aj_murí și ío/ sã nu mai...t'îñzuiãscã níme// cã doçmne! íj_bãnuie Ʋómu rãu/ núma...mai bíñe cîm_morí și nu t'ę...nãcãjęșt'/ nu t'e nãcãjęșt'e níme/ ni_nu t'e t'îñzuięș_cu níme//

[Fiecare ce soartã are.]

dã/ doçmne! cã vecîñu-ajęstã_ã mîcũ/ a lu muiéře ásta/ ap-o fos_sãrãcu bet'ãg_rãu/ apã_fãcę: „vũ^h! vũ^{òh}!" cã sã nãdușe și nu...// ápu_strígãã/ cã lui í_ierã rãu/ „doçmnic/ d'órd'e/ cę fací?"

„uã verișãnã cã crep/ uã cã mŃor" fãcę sãrãcu//

„n-aj_lçãcurí dãrã?"

„nu"// apũ-amú mai mēre și bęje_lçãcurí/ ab_víñe afãrã/ șid'ę ací lîngã míñe/ „uã" fãcę „cã doçrã muor"// ie íerã la puí sãrãcã_aj_Ʋa...çoçur^t// da//

[Aceeși]

pisãtu

[Se obișnuiește pe aici sã faceți mãmãligã?]

da doçrã dã dõuã Ʋórl íñtr-o zi ie sã fãcę [!] aș_ãcũ_núma// [!] așé dã mult aș_ãcũt [!]/ nø/ pisãtu-acęla aș_ãcũt//

[ãla cum se face?]

d-ápũ...se f [k] cęrne dã fãrínã/ și dã hõspile-acęle dã_dasúpra/ și la spãlãm așé cu ápã// dasúpra ápi sã louãũ așé hõspile-acęle așé ie/ dã sã rãmíi-așé mîndru

núma...pisátu acála așé...iése/ ș-ap-atúnê acéla il ferbém așé ĩ _ apă sárátă//
ap-atúnê cu ușóre dâ pâ cǎrnát/ mai ușóáre dă gíscă cople toómna/ cá n-o fos_tăt
dă bių cǎrnát/ o mai fos_și nūma ușóáre dă gíscă/ îm_póstu máre cu ulúoi/ și cu
lápře//

[La ăla cu lapte se pune și „țucor” sau nu?]

d-ap-amú s-o mai pus cîn_s-o-ajúș/ cîn_nu...d-ápâ_cîn_o fost_pă țedúlă/
atúnê nu táre am pus/ că nu ai dă índ'e//

márie pilán mńi-s io
dín núme dă fet'íie [căsătorită Purdi]
șápt'ezăc [de ani] am împlínít amú_ăgust

táie Țómu pȚorc

[Când aveți porc, cum îl creșteți, când îl tăiați, cine îl tăia, ce făceați din el,
din fiecare parte?]

d-ápu_cîndvâ/ îņ_vrémurîle-acéle cînd or Țoz_dără pámînturîle la oqómiń/
cáre nu s-o...iése...nevóile áșt'a multe pâ noi/ apo_s-o măcínát Țărz/ și cucurúz
dără/ și dă la moqórá tǎrítă...dăd'ęu dără cînd măcínáų tǎríte/ acéle s-or îņváluít și s-or
dat/ și vára am păstorít// vára...păstorí_ și am măi strîņz_buruíeni și...// ș-ápě_
cînd o fost...amú máre dără nq! dă s-o băgá_la cot'et cum zícen_noi/ atúnê nu-
mai păstorę_ c-atúnê-i tîné înt'is/ ș-atúnê dără să hǎrǎné mai...bíne olecúță mai
iése// ap-atúnê la tăiét/ or Țos_cáre o șt'íut ríndu așé/ da mai la tǎtă cása o șt'íut
oqómińi bǎluíi cu iij// ap-amú né strîņjém așé...cît or fost înt-o...clángă cum [!]
zícem_mai d'emúlt/ cît or fost...êe șt'iy/ mai većín mai êe șt'iy io cîléd'u/ nȚoi dă
noi/ și cáre cum// să aiešta...cǎ...p-acéle vrémurí pîrjolę_ cu páie// pîrjolít
ș-ap-atúnê... cǎrnát cǎrtăbȚós/

[Dar întai cum îl împărțea, ce-i tăia întai, capul?]

d-ápō...âl...cum [r] cum să spun mai iése? mai întíie il dǎspícă așé pâ spát'ě//
il táie ap-așé-i luųá clis-așé la lǎturí/ și...táie apói cǎstíle și iése la iése/
ș-ap-atúnê să scot'é máțǎle dĭ_iel// apo_ápói le luųáų cęleălalt'e Țos// cap ș-așé
cêvǎ să ferblé dă Țăcęų cǎrdăbȚós_și sǎlám/ dĭ_íele/ și șónçile s-afumáų/ și cǎrnátu
[„Șoancile” care erau?]

d-apó șónçile...piçóqrîlă tǎt'e pátru s-or loųát așé d-aiése/ acéle dînapȚoi
jeráų mai máre/ mai iése/ acéle dînánt'e așé mai...miç//

[Și cu „cioantele”, cu partea de jos sau aia nu?]

d-ap-amú únd'ile acéle le tăiét_noi/ únd'ileă le tăię_ că dînt-acéle Țăcǎņ_
coçóhę// acéleă să tăiét//

[Și carnea aia de pe lângă coaste cum se cheama?]

d-ápă! o fʋost pęćiie și iepurle și ce șt'u ijo cum or fʋost anumít'e// spinărça și...acęle să sáráu ce șt'iu/ dõyo săptămín le înņem în_sáre ap-atúnçe le-afumám//

[Aceeși]

suret'ít

amú-i...iéstě acólo/ cum să zíc? în sálă așę...cumu-i sála ięste... dúd'e d-áste_
dă_fer sau hod'...hod' mond'óm cõvęc?

[Tevi.]

țávii/ ș-ápă_pă țávii să puņ_strúguri cu...cu lóză// tot tot// da nu to^d_dără
ięste trii rîndur[ı] ș-atúnê tăt cárę po/ nůma n-am putú_strîņje strúgur că tăt ní i-o
stricát albinile/ c-aņ_lăsát ijo strúgur pîntru ięle// ș-atúnçe... amú-i ánu am avú_
cõs/ carę-o furát uņ_strúgure o plăt'ít// dă_acúma nu// d-amú ce...iõ gînesc acólo?
ięie și mînçe cárę-a vrę ș-ápû...fii-i dă bíne! da cę? cū-ásta to_nu ní-om gázdăcí
noi// nõ-așá o fʋost nánt'ę dă ásta/ așę o fost[ı] ș-ámu-i ánu o fost așę [r] ș-ámu-i ánu
o fost așę// da nij_nu ięste õqómiń amú/ că la únu i-o murít_î u [k] mătúșe-sa/
célalant îi byolnáv/ ápõi...cáre aņ_fi vrut acéla iáră s-o duz_d-acásă/ așę că n-am
avú_pă cîne púne noi să fiie cʋos acólo/ că zícę că-l prind'e únu ș-atúnê dúce acólo_la
másă/ ș-atúnçe acéla-l ped'epsęșt'e// zęcę/ dõyăzăc o sútă o_cę șt'iu ijo cît...ómu i
să dă-ntă...// dă_acúma-s sārác õqámińi/ nu ięst'ę așę bań ca cîndvá o fost/ că nõ!
táre_sārác õqómiń/ nu-z_bań//

florică gʋódga [măritată]/

florică púrdii [de fată]

șájzășiuu [de ani]

CHITIGHAZ

județul Békés

cum o foz_îm_pruncénîje me

no-amú...doqóre...și acéje ar trebui să spuî că cum o foz_îm_pruncénîje me//

[Da, da!]

alipóturîle//

[Asta nu mai știe...noi chiar nu știm cum a fost atunci.]

noá!// níci fáta me...níci níme ca io// sígur că nu mai iés'te îp_s [k] comúna ásta așé ũ Țom bătrín.../ o fost amú-î ánu/ o murî_și iel i îngropát aci [e] câla o fos_ mai...îm_put'ére/ î...cam ca dumnelú¹ o fos_ / n-o fos_túmna așé gras/ [!] plin/ núma cõtós om/ táre om// și még'is d'éptu dá iel îm_bătáje n-o fos^t/ núma dípă bătáje atúnč o fos_silít dá ungarîje să ijeje...și cáre n-o foz_bun dě cătánă// că n-or fost oaménî// ș-ap-așá o-ajú^s_și iel dípă bătáje/ ș-an_sclujít pã gránița rîmínului// da/ da^r cî _ dě bíne m-o foz_ míje pã vrémę-acéje! că vińęu greńițeri dumńevóste...și vórbę_cu iîi/ apó_mă mai sų...zîcęn_noi că súduje/ mă suduieŭ măgári/ kě...„cum_vorbéșt'?”

„límba mámi nóșt'e”// ș-apú...așé kě n-am îńțelés// núma...če să zic? cultúra ș-atúnče aíce mai bín-o fos^t/ mai bun-o fost// mai îmbřacíĭ oám¹ni// no-amų-acéje aș spúne: kînd am_foz_ dá trîsprázęče añ... vorbęu oqómińi că nu-î d'irép_kě să-ntoqóre pámíntu/ c-ar cūră ápa diŭ_fintínę [!]/ ápiĭ...on dáskěl/ noi așé zícęm tónitoŭ/ dáră dáskěl/ și pástă dáscăl/ tónar/ așé-î zícę^m/ amú la dumńevóste cuŭ_ zícę? cáre-î pástă iîi? páste

[Director, director la școală.]

d'iréctor/ așé-î// c-am auzí_ dá vqrbă ásta/ nu núma c-am auzít [!]/ diréctor čéla o zís că dălóc vă ańt kě nu cūră ápa diŭ_fintínă// noq mă rog dă dumevóștę ie fã bíne táre cum?// așé vorbęășt'e/ destúl kě o luát o círpě/ femejáskě/ o făcút la tát cónu...² la tát córnu o făcút on nŭod/ așé sę spúne?

[Da, da da, așa e.]

no_ámú! o pus om_păhár cáre o foz_drept/ fãřă toqórt'e/ dě ápă/ řás l-o pus// și ie-așé³ o tras și d'im_mar [e] mereuáš/ naint'e/ pínă la păhár// dîntodátę o-apucá_ ș-o-ntorz_ da iút'e da iút'e da iút'e și iáră iáră// nu zíc kě nu s-o vársát ol'jácă dĭ_

¹ Se referă la salariatul de la primărie care însoțește echipa de cercetători.

² Informatorul întrerupe povestirea pentru a-i cere fiicei o batistă.

³ Gest: explică demonstrând cele povestite cu ajutorul batistei.

jel/ núma nij _jumăt [ε] cum îi zîce? nu kě jumătát'e/ nu s-o...nu s-o luját șeamă kě pîcă...//

tódor șimúŋca

io-s d'int-o miie uópsut'e nõuăzeșinóuă

cășile

alipóturiile cur_ș-or făcút? așe s-or făcút/ cáre o avút ol'că_dě avęri/ la acéla o foz_maj táre căsa/ maj.../ și o vińít dí [ε] nůma n-o fost t'átrę/ nu!!! apóji o vińít dipă vajúgurî dárę.../ maj naińt'ę o vińít dę-or bătút părăți-ntre skínduri// și cu mult or fos_maj buń ca vajúguril'e/ că vajúguril'ę-or stat rar/ și frígu ierá
[Era frig.]

maj iút'e-plóntru// nõ-ámu niș_n-or fost așe módęrn cășilę/ dacî_o fost o căse/ și locuięu kít'e-nt-o căse doi [k] dọuo cîléd'url/ uă máma cu fáta/ uă cu șoócră/ uă ińcă și așe kę...gázda căși ș-o maj bágát ęn_lękěu/ ș-a...ș-acólo ínt-o sóbă ierául culcát// feręásta nu ierá...kít să spun? kít dọo...nu túmna kít_dọo uót'url d-acęę la feręástra căsei/ nu intrá frígu// amú dă tăt'e létur'ile să fiie ájer/ să fiie vid'erós/ feręšt' [!]/ nõ-ápu așe dáră tręábă și maj mul_de foc// nõ-ámu dę fócu ierá la ómu sērác/ merę la pășúne acólo índ'e umblá vácilę/ și strínję...bálij_și...uscát'e_așe zicę/ iń_sat/ și tętă iárna...cu a^ș/cęię și cu cočén di pă hólđă/ cęcúoj așe sę spúne// lă_alét'e⁴/ noi tă_cočén zicęj_că cočéni di pă [k] di la cucurúz//

[Același]

aicę qómini or fost dọuo părți rîmîn

[Satul acesta a fost românesc sau unguresc, la începuturi?]

nișodátă n-o fost...satu-aięsta...kě-i rîmîn//

[Nu?]

nu! kejt eg haz/

[Deci, ca nume, totdeauna așa o fost.]

aięsta-i unğuręšt'e/ spui// noi nu spúnem kě...dọuă úna căș ar vińi [!]/ núma t'it'iház// nõ_mă rog aicę qómini or fost_dọuo părți rîmîn/ și o párt'e unğuręsčkę// únguri// únguri or fost ín t'ihęst'e dę_cătă rásărit// și rîmîni apóji ińcólo cătă skępátát/ âmîndọo t'izéd'e o fost acólo rîmîn// nu t'istaș/ ierá și
[Nu „tistaș”?]

⁴ Se referă la localitatea vecină, Aletea.

nu kã...cum îi zice? dacă s-o împreunat on rîmîn cu o unġurõje... n-o foz _
zmîntě

[Nu?]

nu// niş _maj demúlt/ nu// da đîr acêje rarî or fost/ núma care-or foz _bogát/
aclije meręu în áltû sat sã ş-adúkě mujere d-acólo di [k] c-olęá _d-avere/ dacă nu
căpátá la t'it'iház/ dacă nu ş-aflá// aşę-i spúnę// ápâi dákkě...aduće d-acólo/ am avút
jo oņ _stăpîn/ ...acéla o trăit o sûtă şi.../ stăpîn ş't'ii noi zîceņ _gázde/ gázdă amü _
jo aņ _sclujit la iel// núma đ _an am sclujit/ bătăr cel mai bun om o fost// núma iel
nu ş-o căpátád _d-aicę aşę feméje/ care _ar fi fõstă pîntru iel/...s-o dus la şicláu⁵//
acólo o fost um _bogát máre/ rîmîn/ dan iósiv// dan iósiv/ rîmîn/ şi q-ávút o fátě
olęacă sclábă de mînt'e/ şi nu s-o putú _măritá/ stăpînu-mnęu ca...iéstá niş _iel n-o
foz _măre gázde/ ...q-ăuzit kě la [ε] cęla/ dan iósiv árę-o fátě şi...ii dă mărit// cã
trimăs iij la t'it'iház/ kě dákkě vre sě...mărgă sã peţáskkě// s-o dus stăpînu mnęu// nu
atúnş cînd aņ _fost [!] la iel serv io/ núma kîn _o fos tînăr// şi u-q-adús/ savetă o
t'emát-o// savetă _o fos _sclábă de mînt'e// ş-ápâ _delóc or luuát sámă/ da frumõşę/
tári frumõşę// or luuát sámě námurile/ kě...ii uşoqrá la mînt'e// o zis cătă s...kom/
toq'd'er il t'emá/ ca pă míne/ zice „măi” zîşe.../ „nu-i vqrbă kě-i frumõşă/ núma
täre-i proástě” [!]/ o zis stăpînu// „nu-i bai/ avere i-i frumõşę”//

[Acelaşi]

om _pópă unġurés _şi c-om _pópă rûmînesc

ş-ápu _om _pópă unġurés _şi c-om _pópă rûmînesc// pópa cel unġurés c _tě _
laoláltă ierá cu pópa cel rîmînesc/ şi...ca doi pręt'in buñ/ zice pópa cel unġurés _
cătă pópa cel rîmînesc:

„stai ş-ascúltę/ ş' tu ieş _pópă/ ş' io-s pópă/ căre religie îi măi täre?”//

stă rîmînu îņ _loc/ „d-apâ” _zice „aş gînd'i cã _a nõstě”//

„dir cę?”

„d-acêje c-o míje dă ai s-o făcút creşt'inatát'è/ la rîmîn mai iút'e ca nõuă”//

„bíne” zice/ „núma ia ni! făcęm próbă/ ...noi...io unġur tu rûmîn/ io t'-oi
întrebá pă t'íne trii voqrbę/ şi...da muţęşt'e/ ca múut/ şi tu m [k] sã-n _daj rěspuns/
muţęşt'e/ núma...iáră...să ş't'iu şi io”//

„bíne”// ş-or plecát//

„núma ho! nu-i destúl ásta// dákkě tu-i buctá/ tu-i buctá zęcę iugurî đ'e pãmînt
cäre...ii trebuí sã-n _daj míje/ pîntru kě n-ai [k] ai buctát// iáră _dacă mi-i mîruí/
atúnce i [k] io t-oj da tije”// bíne//

⁵ Şiclău, localitate din judeţul Bihor, România.

rûmînu o gînd'î _kě êc-î acêje// trij luñ de zile sê...î-o da _să sê g'înd'âskě// la trij luñ dē zile sê...spûje dāră sê...să-ntâlânskě laoláltē și...// ° vâzút pręut'âsa kē pōpa ij...în êc o trecū _vrēmę din êc mai târi tē _mai i [ε] i tîulburát o fost/ noi zícem idegeș// tă _mai tîulburá// de la o vrēme...o zis:

„mă” zícē...êc-î cu t'îne?...amú niçi noqpt'e n-ai hod'ină/ și...niçi mîncáre nu-s _tręábă/ niçi nu mîncă!/ êc-î cu t'îne?// dôrē...t-ai pus uă'ti pã táre névástē tînerē?” [!]

o zis kē „nū! da ind'e g'înd'êș _prostîje âșt'e?”//

fáta jerá aculoș sclújnică ad'ecát'e/ și spălă vásále// oqreķîndvâ pu [k] jos puñē om _blid mai mári/ ș-ap-acólo spălă// fáta i-aúuzē kē êc vorbēșt'e// pînă _din vrēmę-apăi...n-o fost îjķētráu núma...sê spúje// o spus apăi kē jáca cum ij//

Zícē fáta „d'ómnule...bízuje pã míne// víje únguru vaj de iel/ fâc-oi io șevá/ núma dacă...i [k] únguru-a buctát/ atúnêc êc tręábă sê deje únguru/ sê fię-a lu pãrinți mîņi”//

„bíne” zícē//

no! víne úngurú pã vrēmę-acêje/ pópă/ úșe/ da fáta o fos _mai ócoșe ca pópă [!]/ o zis...o zis cătē pópă „dumnetá t'e púne și...t'e cúlcă” zícē/ „dumnetá dómně...t'îne oș _lipid'eu înt-ápă cáldē/ da cáldē sê fięe/ și ķînd a víni dóptorú” [k] medicu așē zícēz _dumně^vqstē/ „ķînd a víni medicu” dāră dóptorú/ noi a [k] tăt așē zícē^m/ „atúnêc...îņșt'îmbă delóc/ și dă ponóslu cum kē...árd'i ca fócu”//

ò _vínit medicu [!]/ cîñ _l-o cotát/ „waj” zícē/ „d-ápă _cum?”

„ia așē...di pã minút mînúť...ieų apă [k] lipid'eu ud rēce/ și út'i-t'e cum/ áco^r _nem _iș fógom/ niș _nu mă prind bíne”// sícfü...cuñ _să spúne? noa iút'-am _vru _să spun kē...aprínd'ere de plămîn [...]//

ķînd o vínit...únguru/ hop cã-î tidúlă róșie⁶// traz _de...tîngaláu/ kē oarecîņvâ n-o fos _c-apēs/ núma trájēi d-un...tîngaláu [!]/ și mēre fáta/

„ķi it o bēteę?”

„o gozdam”// cîne-î bet'ág/ gázdă//

„êc-î?”//

„nu poz _vorbí cu iel/ núma” zícē „ia ar _scrisoqre de la iel kē cu míne...”// i-o pãrú _bíne la úngur// amú fáta ști êc a-ntrebá iel// noq ásta-î mai șódē [!]/ víne [!] îñlóntru/ zícē „staj de...doj paj _de trij dē míne”// iel o-aríd'icát jéjetu-ñ sūs/ ię o aríd'icát...â arítád _j'os// „táre bíne”// o arítát cu jéjetu cătă ię/ ie o-arítát cu dōo jéjit'e// „ș-ásta-î bíne”// o-arítát cu pálmă/ ię cu púmnu// „ș-ásta-î bíne/ m-ai mîirujít”// bíne-î//

⁶ Se referă la un vechi obicei conform căruia, la casele unde era o boală contagioasă, se punea la poartă un afiș roșu.

o zis pópa čal unġurésč⁷

d-ap-amú [!] mġere la gázdă/ čéla...pópă/ „dómnule/ l-am mńirujt”//

„dără!// č-o făcút întrebăre?”//

„d-apă_o zis kġe iel dácă mőreġ iel să súje...în răi// iő-aő_zis meřl tu dráculuj_ im pámínt” [!]/ „apái o zis că-m s [k] i-o părú_rău/ o zis kġe-ő_scóő'te ő_űăt// apái iő-aő_zis cătă iel kġe dákġe-ő_scóő'te iel ő_űot'/ iő amíndői ij scot” [!] „apí_dákġe [!] nu i-o plácút/ o zis kġe...m-őă-ntrebát kġe” ba nu [k] „în_dě o pálmă// iő-aő_zis kġe-i daų iő lui őm_pumn în nás”// bíńe//

nő-ámú pópa rűmínésč iără s-o-ntălńi_cu pópa čel unġurésč// d-ap-amú iără s-or luųát iij a vorbí/ „nőő pái” zíče „mă...če aj întrebát? c-ai buctát”/

„am buctá”_zíče// „iő aő_zis kġe núma ię”/ ba i „kġe núma sus ij dumńezóų// ię o zis kġe ři j_os iij// àpái m-o-ntrebát_kġe núma [ε] iő am [k] ő-am întrebá_kġe núma ię áre pă dumńezó/ o zis kġe amíndőij// ő-am întrebát kġe lat-iij...lúme? dákġe-ij lőpoş ő vilag...?// o zis kġe nem/ meřkġeřek”

[Aşa, îi rotundă.]

hop! pópă_o tēcút [!] [buc]tat/ mai ócoşę-o fost//

[Acelaşi]

[Porumbul]

[Să ne spuneți care era tot lucrul la „cucuruz”; da' de la-nceput, de când pregăteai locul acolo, ca să iasă bine.]

pġerşę l-arán_őőómna/ ř-ap-atúnče primăvăra il lucrám pámíntu/ grăpám ři-l făčęm mánințăl să fie pámíntu/ ^apóij il sāmănám/ că dacă ięşę ap-atúnč il săpám//

[VIIb] la dőųő la triij săptămín săpám/⁸

[VIIIb] da/ la treij săptămín atúnča să săpá/

[Când îi ieşeau frunzişoarele, nu? Cam cât de mare era?]

[VIIIb] cam atíta⁹// cam atíta o foz_dă máre cu^{curu}zu cînd il săpám//

[VIIb] în triij-pátru frúnză/ ři-l săpám//

[VIIIb] da/ da/ triij-pátru frúnză/ cînd o iřit iel afară/ ap-atúnč il săpám/¹⁰

[VIIb] řp-apái ařt'ęptám pînă cînd...vo dőo săptămín d'ípă săpáre-nt'íie/ dă// atúnče il săpám a dőo qără// atúnče ierá mńndru măróc//

[A treia oară il mai săpați?]

nū/ nu

[Nici cu maşina.]

⁷ Intervenția aparține fiicei informatorului.

⁸ În textul informatorului Gheorghe Gancea [= VIIIb] intervine adesea soția, Sofia Gancea [= VIIb].

⁹ Gest: cam de 10 cm.

¹⁰ Cuvintele informatorului sunt însoțite de interjecții aprobatoare din partea soției.

númā l-o-ŋgropát cu plúgu/ cu cáji/ o tras aşé pámím_píngă iel/
[Da' de ce zicea că e bine să tragi pământ „pângă” el, pe lângă tulpina lui ?
de ce era mai bine să-i tragi pământ?]

[VIIIb] pērşē că i-o foz_mai bîne să traji pámínt píngă iel/ că nu s-o uscát
pámíntu apó_dac-o ploieţ/ c-o fos_pámínt_píngă iel//

gánċe d'órd'e mi-s
uóbzășidòi [de ani] oî împlíní-m_mărţişór

nu ne trebuię mulăcág

ascultă// noi...noi dáċċé n-an _căsătorít/ n-an _dus la șălăș// ap _acólo n-am
mai avú _grije dě șezătóre/ o fo^s_carę-o șezút/ ò _fóst/ o fost múlt'e d'-acę [k] ĸċ
sălășurle or fost _â apróápe úna dě álta// da or foz _dă s-or strîns la șălășuri/ și _cu
hid'ęđ'e și cu clánét și-și prętrečęu acólo și să mulătęu// jucáu acólo și nu șt'u cíte
făcę/ da ió nicódátă nu m-an _dus/ că n-o fost aşé tarę-aprópęe dă noi aşé sălăș//

[Era departe „sălășul”.]

d-ápoi nu n-an _dus aşé să lăsám sălășu gol/ să né dúcem...// d-ápoi álți s-or
dus^l/ dac-o-ávú _pă cîneș să mai lęșę-acásă// d-ápoi noi n-am avú _că prúnċi noștí
o foz _miċí//

[Da, trebuia să stați cu ei.]

dă/ să stăm cu iij// șt'i la ómu mņeu ni _nu i-o plăcút aşé tarę... mulăcág/

[Nu?]

nū nu nū

[I-o plăcut lucrul mai mult.]

māi mult/ cáji/ ióságu/ língă ióság ș-o pus cápu/ [!] aşé ș-o fost [!]/ și șt'i
cum? noi aŋ _lucrát mult/ și cînd o fos _sără d-abę aj așt'ęptá _să t'-álipuięșt'/ prunc-o
foz _mai mij / nę-ápă _cu únu cu álta/ aşé o trecú _vręmę și ierá...vręmę să t'ę culċ/
că pîn-ai gătă _cu ióságu/ avęm _vac/ pínă ċe muljém/ ápę...dáċċé
lę-alipuięm lápt'iłę/ ió dáċċé o vińt b [k] răzbóiu/ ió múltă vręme [r] múltă vręme
m-an _duz _la cába¹¹ cu prętu ięsta cu scořcă/ cu ūnt/ cu brņză cu lápt'e cu uřęđ/ cu
püj/ cu dă tăt'ę ċęle/ cît _put'ém púne...pă úmăr și-m _brînc/ mai aj_ută și ómu/ că
n-a foz _dăpárt'e dă gáră// d-ajunjém pî [e] pínă la gáră cu aşé múlt'e...ċe put'ém
adúċę// ș-ápoi nu ne trebuię mulăcág sára//

sófię/ după soț mi-s gánċe d'ord' nįi/ [de fată] sófię otlăcán
mi-z _dă óbzăj dă aj

¹¹ Se referă la orașul Békéscsába.

mie m-o plăcú_să joc/ [!] numă [ε] cîⁿ_j_u [ε] j'ucău... așĕ rimîneșt'e/ apă_dăscintău/ apă...ō! tărĕ-o fost.../ núma creșt' [k] îⁿ_creșt'ĕ íⁿima cînd_î zîc [k] i zîcĕ/ kî_jo hab-o foz_măma și táta pocălt/ da pă míne mă lăsa să mă duc la j'oc// jo la j'oc m-aⁿ_dus// m-am lu^uát cu fĕt'ile cárĕ or umblát la j'oc/ și nu m-o rupt să mă duc la _ădunăre/ mĭ-o dat păĕce să mă duc la joc/ dac-acólo m-am alés...să mă duc// kĕ atúnĕe p^oșt'ĕ c-ar fi _făcútă rău cu míne/ c-așă_o fost aice ō_om bătrîn/ mád'ar mójse/ ĕ-o făcút cu flo^oreș// fáta...fáta lu^u o fos_fátă máre/ o lu^uá dá la j'...dĕ la j'oc s-o dúcă la adunăre// și n-o fo níĕe la _ădunăre-apóⁱ/ níĕe la j'oc/ vaj ș-amár dá ĩe!// pă noi [k] pă míne nu m-o luá^d_măma/ níĕi táta/ nu! m-o da_păĕce dácă m-am alés să mă duc/ mă duc acólo// da aⁿ_șt'íu^d_j'ucá/ că táta mńeu așĕ o foz_dă j'ucăuș! așĕ...kĕlărăș uă cu^u_s-or zis atúnĕe...dă j'ucăuș/ táre...tărĕ-o foz_máre jucăuș// ápo_jo pă ĩe [!] pă ĩel aⁿ_sămănat/ [!]/

[Și cum se chemau jocurile astea românești? ardeleanca sau...?]

da ĩerá...dar ĩerá...ĩerá...nu șt'ju cu^u_să zîc// ĩerá d^o d-a...d^o d-a lúngu ídarĕ// ĩerá d-a lúngu/ ápĭ_ĩerá mĭnĭntău/ ápĭ_ĩerá țigănáscă / ápĭ_ĩără d-a lúngu pă úrmă// pátru sfĕre ĩerá ínt-oⁿ_danț// ș-ap-atúnĕe stăt'ĕu/ maj vorbĕ fĕt'ele/ să duĕĕ úna la [k] cu álta/ ficóri ĩar să strĭnjĕ tăt bo^u/ și ĕe șt'iu ĩo/ álțĭ horĕu/ álțĭ...ĕe șt'iu ĩo cí't'e// ș-ápoi...¹² ĩără s-apucă// ĩără că...așĕ o fo_jócu acólo la frájzingăr¹³ a noi idáră_că o fost...așĕ ní aice ní o fost_î séntă máre/ o fos_măⁱ nántă ca ásta/ și maj lúngă decĭt acólo/ acólo o șezút_î hid'idúși// și ĩiⁱ dĕ-acólo zĭĕu/ noi aice ni jo^z_j'ucám//

[Ei stăteau undeva sus așa.]

dáá! táre mĭnd...táre mĭndrŭ_aⁿ_șt'íu_zĭĕe dá dănt/ dă//

[Și ce erau muzicanții, români ori țigani?]

nŭ țigán/

[VIIIb] n-o fos_țigán¹⁴

[Nu erau țigani.]

[VIIb] nŭ nu// fost-o núțu fărĭni și fost-o...fărco¹⁵/ și o fos_báci pétre ĕetărău/ ș-o foz_găⁿúta/ n-o fos_țigán la noi/ nŭ! nŭ...îⁿ_sátu nos_n-o fos țigán/ țigáni la noi îⁿ_sátu nost...aice pĭnă ĕe n-o viⁿí_comuníșmĭ...levó^ut nĕlzve/ cu^u_să zĭĕe áltcum?// o fost uⁱtáz_j^uos/

[VIIIb] o fost îⁿjosăt táre

¹² Informatoarea își drege glasul.

¹³ Nume propriu.

¹⁴ În textul informatoarei Sofia Gancea [= VIIb] intervine soțul, Gheorghe Gancea [= VIIIb].

¹⁵ Nume sugerat de soț.

[VIIb] înjosás _ tarę / níme nu ȳ-o lya _ niĉ înt-o sámĕ// dácă-ȳ trebuię
 ĉevá... ȳerá áltu bătríne/ dă o fo _ și dă trĉabă píntru acĉię cĭtvá/ qámĕni acĉĭe n-or
 șezút cu țigáni așę táre/ „dăz _ gázdă dă-m o sárĉină dă plĉávă”/ c-avęá cĭt'-on _ cal/
 că țigáni ĉșt'e cu cáȳi s-or joít// „dă-m olĉacă dă plĉávă/ dă-m nĉșt'e...tor să
 făcă...bătrína dămȳcát”/ așę or trăiít țigáni// n-ōr fos [r] n-or fost ȳiȳ máre qámĕnĭ//
 fiĉōru [k] fiĉōrĭ/ ō nú _ nu _ nu _ nù// știȳ cum or fos _ țigáni mai d'emúlt aȳ _ la noi?
 prúnĉi lor?// cū kímęș pĭnă aiĉe spint'ĉcát'e/ kar i t'emę șă t'e uȳ _ cătĕ ȳęȳ/ mȳie m-a
 foz _ mnĭlă dă ȳęȳ/ vāȳ de ȳęȳ! kĕ mai bíne s-o dus țigánu să bĕe la bir^d _ đęcĭt să-șȳ
ĭmbrĉĕe prúnĉi//

[Așa e, da.]

așę-o fost// sāráj _ dĕ n-or mai putút/ și pādút' or avút/ c-o fost aiĉe ștĭȳ¹⁶ pe
 [k] báci pétre bolúndu// ȳel o foz _ dóptoru lor// ȳel merę de-ȳ... permetezĕ/ wă cuȳ _
 să zĭĉe álcum?// [!] ȳel ȳi șprĭtuȳ că...nō să n-áibă pālōșt'e și pādút' și...o vai
 ș-amár dĕ ȳęȳ!//

[VIIIb] ápo-ȳ _ vrĕmeȳ-acĉię n-o foz _ dóctor/ álĉtorvoș ca ș-amú// atúnĉe ȳiȳ
 tāmăđęu cáȳi la qōmeň//

[Aceeși]

pită

[Cum se făcea mai demult, când fiecare își făcea acasă „pită”?]

ă!

[Cum se făcea? de seara pregăteai, nu?]

dă dĕ sára// da sāră né ĉernĕȳ _ fărĭna/ c-atúnĉa o ĉernĕȳ _ c-avęȳ _ fărĭnă ȳ _
 lădōȳ/ ș-ápăȳ nu așę ca ș-amú/ că n-ai făȳină [!]/ nŭma cu kilúta [!]/ e! ș-ápă _ o
 ĉernĕȳ/ o puȳȳ ȳȳ _ covátă bíne q-ástupáj _ cu măsărița/ cĭnd ȳerá sára-ȳ făĉȳm
 alouátu/ kĕ așę făĉĉȳȳ _ că-ȳ făĉám aloqát la pitútĕ/ și lăsám pĭnă demĭnátă
 să...că...nĉ trebuię șă né sculám demĭnátă să o frămĭntám/ ca să dospăscă// né
 sculám qōȳle la pátru ĉásurĭ la trei/ cárę cum o fo muȳere dă hárĭncă/ ȳo nu m-aȳ _
 sculát așę táre dimĭnátă [!]/ spun d'irĕpt [!]/ nŭma ált'ile șă lăudáu/ da n-aȳ _
 vázút _ niș _ pă úna// că „ō ! pă cĭnd o foz _ zĭȳo o fos _ pĭta-ȳ _ cuptór”/ la míne n-o
 fost// [!] ș-atĭta cĭȳ _ s-o făcú _ zĭȳo q-am băgát ȳȳ _ cuptór [!]/ și făĉȳm lĭngĕlĕȳ/
 ápo _ cĭnd ȳę ȳerá dospĭtă/ o frămĭntán _ dáră/ āp-o lăsáp _ să creășcă/ ap-atúnĉe o
 rupȳm/ kĭt'e gĭȳȳm/ că pátru pĭt'e făĉȳm o triȳ pĭt'ę făĉȳm// amú né făĉȳm lĭngălăȳ/
 așę dĕ bŭn! puȳȳm pă...pĕ lōpátĕ/ și-l puȳám acólo/ da dácă vreȳm să fiȳe táre bun/
 ápăȳ puȳȳm ȳn tăpsĭȳe/ și-l unȳȳm/ ș-ap _ átúnĉę nu né mai trebuię áltu prĭȳz/ ȳerá
 gáta prĭȳzu cu lĭngĕlĕȳ//

¹⁶ Se adresează soțului.

[Da?]

da! ʃ-ápũ_píta o ʃínĕm amũ_mîndru-ŋ_cuptór(ĭ/ dŏo ĉásurĭ ʃi jumátát'e//

[VIIc] ʃ-amũ-aŋ_ʃi măĭ fáĉe dácă am avé fărínă/ cum am...aínt'e/ ʃ-ámu
n-âŋ_fáĉe noi pítă/ n-am mére lă fábrică dũpă pítă/ núma n-aŋ_fáĉe noi// că mai
bună pítă n-âŋ_fácũ_noi¹⁷

[Mai bună, da da.]

[VIIb] ă! aʃé ĩerá a noʃtă dĕ crescútă! aʃé mîndră inărŏcă/ ʃ-aʃé...îŋc-aʃé
stăt'ĕ-nt-o lătore colópu la pítă//

[Aceeași]

úŋĵe cárę cu ĉe vrę

[VIIc] o vińit o muiĕre [din România]/ táre_viń-aĭĉă la piĭát/cu négŏt// ap-o
fácũ...o făcũ_mămăligă// amũ_tăre [!] o fo búnĕ! aʃé o golĭ_pă máse/ aŋ-aʃé
dac-o-ai tăĭĕ_cu cuĭtu/ aʃă o fost dă găoĉĕtă/ noi n-o ʃt'im fáĉ-aʃé// ba fáĉem ʃi
noi/ núma nu/ nu aʃé ca

[O faceți așa cu făina presărată.]

[VIIb] dă da da/ da da// pisát fáĉem mai mult/ că să

[„Pisatul” cum se face?]

núma-l ĉérnĕm mîndru bínĕ/ ʃtiĭ_Ĭ a trebuĭ_să-l spăl/ dácă mai éste ĉevá
hŏspe dí pă ĩĕl să márgă dĕ-o lătore// ʃ-atúnĉe ĩl golĭm acólo cĭŋ_fĕrbe ápa// ʃ-ápă_
fĕrbe pĭnă ĉe...ĭl flĕrt//

[Și pe urmă îl ungeți cu ceva sau cum se face?]

cum?

[Îl ungeți cu ceva?]

d-ápăĭ né púnĕn_tăt amũ-m_bĭĭd/ ʃi úŋĵe cárę cu ĉe vrę// o cu olŏi o cu
uŋʃŏre/ ʃi cum_vreĭ dă táre// da ʃt'ĭi cum? amũ_ĭŏ-aʃé spuŋ_cum ĩi...// ĩ_anũ-aiĕsta
trecút/ amũ_anũ-aiĕsta cárę sĭnt'ém amũ n-an_tĭĭĕ_porĉ// ápu_cĭnd_ĭ măĭ fáĉem
pisád_zĭc „ma_ma_merĕu cu uŋʃŏre/ că nu-ĭ uŋʃŏre dĭstúlă”// [!]

[VIIc] no că háĭdaz_/ núma cu ĩă/ auzĭt-ai pă bába?//

[VIIb] míĵe aʃă-ŋ_víne mai bínĕ/ ĳĕ ĩo dácă ʃt'ĭi cum? ĩm pláĉe uŋz_/ núma
nu táre uŋz/ că pă míne dăłŏg_mă d'áră pă grumáz/ ʃi músai sâ mĭŋc pítă gŏlă_
apŏĭ// ʃ-ap_aʃé zĭc ʃi cătă ĩĭ/ că lor le pláĉe/ ʃi la uŋom ʃi la fátă// „mai merĕu núma
mai merĕu cu uŋʃŏre” [!]

[VIIIb] dácă pă míne nu mă d'áră/ [!]

[VIIb] doámne doómne!

[Da' „scoaca” cum se face? Din laptele de la vacă ce obișnuiți să faceți aicea
mai mult?]

¹⁷ În textul informatoarei Sofia Gancea [= VIIb] intervine Ana Sălăjan [= VIIc].

da apɔ-amú nu mai avém

[Mai demult, când aveați vacă.]

d-ápoi puńem ĩ _oále/ ĩest'e și ána¹⁸/ și ie ș-o făcú// il puńem ĩ _uále/ ...da
dacă așe cum ĩi amú/ o foz _vára ásta táre cald/ o trábuĭ _să grijeĭ _bíne dē ie/ că
dălóc s-o prińs// atúncē nij _nu-ĭ așe búnă că-ĭ...i muld _zăr// núma mai m̃ereuáš
o'ęcúťă/ să sâ prindă bárem(ĭ...míne/ ^ap-atúncē făcēń _scópcă//

[Și cum făceați?]

ĭńcă nu táre-ńcálzēm// mereuáš o-ńcálzēm/ mereuáš// băgám brĭńca olecúťă _
ie/ núma dáķē ĩerá...să nu t'e árdă/ că dácă o-ai [k] p^rę făcú/ pre cálido/ amú-atúncē
acēę așe-o fos _ca gúma// da/ n-o foz _búnă/ núma grijeń _de ie să ai [k] fie táre
fájnē// și făcēm unt//

[Și în ce-o puneți ca să se scurgă zerul?]

cum?

[În ce-o puneți să se scurgă de zer?]

ĭo! ĭo...ĭo tádauna o-am pus pă coșára acē de pále/ páie ĩń _coșáră/ ș-am pus
pă ie ń _sálvét/ și păste co [k] ĩń _coșáră o-am pus// știĭ cum? atúncē ĩi...să ie
páturĭ/ i [k] o fos _táre búnă// da ĩń _stráĭťă pă sáma me am _făcú _dă múlt'e orĭ/
c-am avú _și stráĭťă _anúme// pă sáma me an _făcú _ș-așe c-o-am pus ĩú't'e-ń _
stráĭťă sã _să scúre ĩú't'e să mĭńcám// núma dă vĭńzäre atúncē am pus ĩń _coșára cēĭę
dă pále/ și atúncē acólo o-ań _golĭ _și o-ań.../ núma nu cálďă/ nū túmna cálďă/ dacă
s-o răcĭť// o-acăťă^m _să să răcáscă ĩń _zăru ĩj/ dáà!//

[Aceeși]

n-o foz _dóctor aícă

[Cum făceau femeile când nășteau? Că ați zis că atunci nu erau așa doctori
mulți pe-aicea, femeile nășteau undeva la...?]

dă ĩerá bábe bătrĭńe/ bábe bătrĭńe// dácă țx-ai sclĭnt'ít brĭńca uă picōru/ uo t'o
durú _p-aíce pă la grumáz/ n-o foz _dălóc dop [ε] dóptor să t'e ķē [k] cápez _
ĭęcacurĭ// t'-ai du^s _ș-apĭĭ t'-o ũńs apĭ...ō!...t'-o boscot'ít acóle/ [!]/

[Cu ce ungeau?]

cum?

[Cu ce ungeau?]

d-ápō _aşá să unĭę pă jéĭit'e/ ș-ápâ _t'-ápásá p-aíc¹⁹ așe dă.../ cá ĭo m-adúc
amínt'e cã _pă míne táre m-o durú _mul _grumázĭ/ ș-amŭ _mă doáre _dacă nu mă

¹⁸ Se referă la informatoarea VIIc.

¹⁹ Gest: la gât.

grijesc// că aițe jo am așe jelúdă aițe ásta álonouõn să úmflă dácă mă răcesc//
am^u și cîn _am _fos _prunç-o fost așe// ápû _bába me máikě bătřínă/ „háide
măiki”/ i _zičé máma me/ „háide máiki kě pã sofle iar-o doõre grumázi”// viné/
ápû _m-apásá o [k] cît'-ol'ecútă/ nŭma cît'-ol'ecútă/ apû _la úrmă m-apásá așe dē
tă _túlvaì strigám [!]/// să să mójē št'i/ să să mójē jelúda/ e!// așe o fost mai
demúlt//

[Da?]

dă/ ě!

[Ce boli mai făceau copiii mici, mai făceau așa pe ei niște...roșii, mici mici,
de vărsat sau cum se chema?]

dē vārsát/ că vā spun dē vārsát// vārsátu cēla...aș-o foz _mulț prunč
dē...pã vrémurilē-acēlē/ cîn _ș-a noșt' o foz _mič/ o fost _î prunč/ de vārsát/ [ε]
tās _prunči o foz _dē vārsát/ nŭmă _amú nu ięste// amú nu mai _ięste prunç _dē
vārsát/

[VIIc] nu ma _tă [k] i tă _ultuięst'e

[VIIb] dē cînd iî tă _ultuięst'e/ nŭma atúnčē n-o fost ultu

[Se „ultuieste”, da da.]

da!// ápă _iî ți [ε] iî...nu-î lāsám să să scõle/ și astupám ferčásta să nu fię
záręa la vāt'/

[Da?]

dáa/ āșe o fost/ ș-apăi...șid'ē acólo-m _pat pînă cē iîi...cînd ierá așe cu cãldúri
// și dácă i-o trecú _cãldúrilē atúnčē l-añ _lāsá _să...acõlē pîn _cásă sã _să preúmb
nŭma _olecútă/ să fugăreáscă p-acóle/...ș-ápă _i-o trecút/ nu...n-am _fují _dă do [k]
log _la dóptor/ că nij _nu pre^o _fost//

[Da.]

da// túmna a [ε] aic ascúltă/ cînd _î a noșt' _copíi/ a noșt' copíi/ cînd o fos _ș-a
áñi²⁰/ n-o foz _dóctor aițe/ că i-o foz _dúsă...rúsu pã tăz _dă p-aic [!]/

[VIIc] n-o foz _dóptor/ n-o foz _nič șpitái/ n-o fo^Z _nimíc//

[VIIb] n-o fo nimíc// e!

[Se zicea aici că, la trei zile sau la nu știu cât după naștere, vin ursitorile, la
copil, să-i zică cum o să fie soarta lui, viața lui?]

[VIIc] da la^{noi} nu/ acēlē o fo _vrăjitõri// dumñezó să le áibe/ dă acēlē o fo^Z _
vrăjitõri// ay [k] or mințit ș-acēlē așe cît or măi putút [!]/ da n-aúz/ ómu...ómu cîn _
să nășt'e o prunçu cîn _să naște-acólo nu mai št'i níme nŭma dumñezóy dă su^S _că
cít'e zîle áre// nŭma vrăjitõre...iã št'ijē/ că iã spúnē...ē-o fo _nu št'u křit'e sút'e dă
aj.../ ha...hába nu-î d'irépt//

²⁰ Vezi nota 18.

[VIIb] dā! ascultăţ acî/ noi pă úlîta nõqstă/ pă úl'îta lu părinţi mlei/ ijo-am avút o sórá/ şi pă úl'îta nõstă _o fos_ fê'te vo pátru o cînê aṃ_foz_laoláltă// aṃ-acólo o murít [k] o şezút o űigánă/ â...nánă tétă

[VIIc] ş't'iu

[VIIb] ápă _ dacă ñe strînjem noi/ nűma aşé űigáne d-âşt'e cu...corturári d-aięşt'e/ nűma aşé rëndeş/ űigána o lucrá_la mujérí// âşá o spălát/ o tăgăşít/ o lipí _pă índē o trăbuji _ş-o t'emá/ nõ! viñé nánă tétă.../ „háida fê'te _şi vā cot cu cártile”// nűma ijo aṃ_ş't'iu _cā nu...nu cā i-o trăbuji _cêvā/ nűma aşé dā glúmă nűma// „noq! cātă!”// ápű_ijo-aṃ_foz_maj zdrávănă íntră ijele// ápű...„atíta/ hō! ho bátă-t'e fócu tău! atíta/ da” zîcē „aşé îi fi de...aşé îi fi de vązútă tu/ pă tinę-atíta t'e vā [k] coqótă ficórl” şi nu ş't'u cîte// mjię-ṅ _spuñe tāt cē nu ierá// tã _d-éle...cē n-aşt'eptám [!]/// pă la ált'ele _le spuñe cã-i trãi óbzáj _dã ai/ şápt'ezej _da ijo-amú ş't'i cã trãiez [k] la tînăr îi plãcē c-a trãii mult/ nűma n-o ş't'iu _cã cē-ṅsēmṅáză bãtrínátă// miñe tã _puñín mi-o spus/ ię cã mi-z _dã óbzáj _dã ai!// mię-ṅ _zîcē/ d-ápă_ijo ierán _năcãjită/ nană tétă sã ujtá cātă miñe/ mã vid'ę cã mã súpăr// „dã tu nu-i trãii” zîcē cātă miñe/ „tű nu ş't'i cã nu-i trãii”/ cîñzē _şázáj _dē an”// aşé merēm acásă dă năcãjită! Zîcē máma me cātă miñe/ dac-aṃ_vinít aşé dîntră fê'te/ „cē ięşt'í aşé bătútă dă fócu tău? cîñe/ cē ű-o făcút?”//

„nu m-o făcű_ñimíca/ nűma nánă teű _o zis cã ijo n-oi trãi maj mul _de cîñzăş _şázáj _dã an/ cēlçálált'e tāt'-or trãi dă óbzăc/ o nõqozăc”//

„da maj créd'e tu” zîcē „pă nánă-ta tétă!” [!]///

[Da' cum erau fete care la Anul Nou sau la Bobotează, ca să vadă cu cine se mărită...]

dă!

[Cum făceau?]

făcű/ ...cē...cē cum/ cáre cum o ş't'iút făce...buboqñe// cē ş't'iu ijo cum l'ę-o... cum...// cum o zis nõ? áltă _o zis cã-ş făce cucurúz _frîpt şi-l puñé la cã_p/ şi cu cîñe sã visáză/ dar c-o maj trăbuji _cêvā nűma nu ş't'u c-am ujtát// cu cîñe s-a visá cēla i-a fi dáta// dáă! aşé o fost// ierá acóle pîngă noi/ ána lu flútur o fost// ô! „fă” zîcē „tu sofie” Zîcē „sã nu t'e ştije nána fică”/ bába me fică o t'emá// „súji-t'ę-ṅ _gúra pódulu²¹/ şi dáķē ij...ijej cucurúz/ nu puñe brîñca/ pă cáre puñ brîñca/ micút urít cum ij.../ aię-l şi acēla l-ádă j'os/ şi _l frije/ ...şi _l puñe la cap/ sã vięzbă tu cîñe t'-ij visá” [!]/// şi visá cu cucurúzu// [!]/ nõă! mihái maj auzít-ai tu d-âste?²² [!]/ cu cucurúz cu frűñza-ṅ_sus [!]/// ô! máica dó^mnulűi!//

[Aceeşi]

²¹ Cuvintele babei sunt rostite cu voce scăzută.

²² Se adresează nepotului, care însoţeşte echipa de cercetătoare.

o fost o négură máre

da aúz/ zís cînd o vińít_î [r] o vińít_î/ cînd o fos_p-aíce dáră rúși// ap-o picát
uq_vijón mai încólo/ pã afáră unde-am_foz_noi/ la sálăș atúncę// și o fost o
négură máre// și or vińít că n-or vázút că încătrău să să dúcă/ să coqót'e vijónu// și
or...o vińi_la noi la sálăș/ mai cū večínu/ cū...cu večínu noz_mai apróapè/ c-acéla
o șt'iút rusęșt'e// áșt'e ñiște rusóc marl/ ș-or fo^s_și de-acéę...săráci cătăne/ așę...cuq_
să zîce? d'ólogoș/ cum să zíc

[VIIIb] d'ólóg

[VIIb] da da// ápă_p-acéę num-afără î-o lăsát// apă_céle măróc na
că...řāngurĭ mārĭ acólo// o porunčí_că să le fac rátotă/ apói...únù...únu ũ_rus
acéla.../ unu-o fos_táre s-o vázút řāu// māróg /ń-aq_și t'emú_dă iel/ táre řāu//
núma unū_o fos_táre...așę bún vóm s-o vázút la ínımă// s-ō_dús/ cuptóriu o fos_
cāld/ c-o fost iárnă// s-o duz_la cuptórl/ „măd'árskiĭ carașó măd'árski!” [!]

[VIIIb] da așę l-o priș cuptóru

[VIIb] „tă_mă...carașó!” l-o și țucá_dă tát'e lăturl'e/ că carașó măd'árskiĭ
cuptóriu// [!]

[VIIc] á-ápă_mai auzít-az_dumńevóștă? [!]

[Nu!]

doqómne/ sófie! [!]

[VIIb] ápo_a [k] kar atúncę-am_fácú_plăcîntă/ așę o fo_cāld/

[VIIIb] o fos_cal /da!

[VIIb] ā! dáră/ c-o fost iárnă// am_fácút_î kíflē dospít'ē_ápă rēce//

[VIIc] a^há!

[VIIb] și dac-o vińít ięĭ acóle lę-aq_lăsá_pă mäsă/ nu ne-am_mai făcú_
nimica// céla bă [ε] acéla așę [r] așę řāu înc-or dat...că să fāc/ să fac// io...nič așę
n-am_fácút apói dácă o zís că să fac// să fag_aq_gîńĭ_că tát'e lę-a mîncă iĭ [!]/

nu s-a dúce d-ací pînă nu s-a săturá [!]/ dăstúl iĭ kě lę-am_fácút rátotă// nu șt'u/
doqar dîn cîșșpeęe óo/ c-atúnce șt'i n-o fos_cíne să cúmpere óo/ āpĭ_găĭĭń am avú_
múlt'e la sálăș// noq! le fāc/ nu-ĭ bai/ mai șĭ rāmĭje dăcĭt...să nu s-aj_úrgă// și
ięĭ...lę-o trābuiĭt_să-ĭ fac și plăcĭnta/ nūma nu q-am_fácút/ acóle q-aq_lăsá_pă
mäsă pînă ce s-o dus// dacă s-o luad_négura/ atúncę s-ō dus cu večínu/ pîn-acólo
ind'-o fost_î víónu picát// și cu cătăńiĭă cáre lę-o řĭnúť afáră// nu ĭ-o lăsá_săráci/
habā_o fost řřig dă n-o mai putút/ nu ĭ-o lăsá_să víĭe-qlóntru//

[Rău o fost.]

řāu// da acéla mărócu acéla unū_táre_o fo řāu/ că cělălal_tă_să uĭțę pă
feręásta.../ că ună_am avút feręástă naiĭnt'e și úna q-am avút în tĭmát// cĭ_ĭel tă_să
uĭțę că încă mai...trăĭesc acéĭ d-afără săráci//

[Aceeși]

ō! șt'i dŭmŋetá cum o foȧ_mai dămŭl?_cîn_ȧȧ_foȧ_noi fęt'e și ȧe²³ și ȧo/ n-ă
 ři vorbítá o fátă c [k] dă rămín_ cu fiçór dă úngur/ dŭȧmŋe ferit-ai!//

[VIIc] nŭ!

[Nu, nu?]

[VIIb] dacă viŋęȧ...or fost care-o șt'iuȧ rŭmînęșt'e täre bínę/ fiçórł de úngurł/
 și...cînștít și dă omínę fiçórł/ or viŋít täre mult la ȧȧoc și să uȧtá că cuȧ_ȧȧȧȧ
 rímínł/ da dŭ...la úrnę/ cînd ȧerá gáta dánțu/ zícę și únguręșt'e/ ápi_člńę șt'ię ȧȧucáȧ
 și únguręșt'e/ člń-o șt'iu_ rŭmînęșt'e o șt'iu_ și únguręșt'e/ o ȧȧucá_ și únguręșt'e// și
 să uȧtáȧ nŭma/ nŭma așę să vorbáscă...fęt'e cu fiçórł de úngur/ nŭ s-o vȧzŭt// nŭ !//
 ŋȧ-ȧp-o viŋít democrátia ásta pă [ę] ásta s-o-ŋvȧlŭít/...tŭmna ca pisátu cu
 mămȧlįga/ [!] și úngur/ și mŋan⁵_ și řigánu și...člńę č-a fi// și řŭș și...cu tȧřł// [!]

[Dar dumneata cum te-ai cunoscut cu dumnealui, la joc?]

ōo! la ȧȧȧȧ/ la ȧȧoc o fost...da/ la ȧȧoc// mă t'emá să mă ȧȧȧȧ/ ę! d-ápoȧ așę/ nič
 ȧȧ nu ștł [k] amŭ nu ștĭȧ spŭŋę că cum ŋ-am ŋȧvȧ.../ dă mŭltę orł ȧindęȧ_ hȧba mi-z
 _bȧřłŋȧ/ da cum ŋ-ȧȧ_cunosćŭ_ȧȧřę?²⁴

[Poate dumnealui ține minte mai bine.]

[VIIc] [!] ŋȧ d'órd'e! [!] o dŭȧmŋę d'órd'e [!]

[VIIIb] o foȧ_demŭlt a [k] dę-atŭnč/

[VIIb] ō! täre dămŭl_ dę șȧzășł și...șȧptę dă añ//

[VIIc] ę! [!] pȧștă șȧzăș și ȧȧ-ȧȧ uȧtá

[VIIb] am...am și uȧtá_d-atŭnčę/

[VIIIb] dă_atŭnč čít'e ȧđndurł am avŭd_noi ȧłt'ile/ [...]/

[VIIb] nŭma dę-áęę șt'ĭȧ că ȧȧ-ȧȧ_șt'iu_ȧȧucá/ mă t'emá să mă ȧȧȧȧ/ ápŭ_ȧȧ
 c-așę ca bítá/ ȧȧ atítá²⁵// ŋȧ-o șt'iu_ȧȧucá// ŋimíc/ d-ápi_ȧȧ șt'ĭȧ dă če m-o plȧcŭ_dă
 ȧȧ/ că n-o șt'iu_ȧȧucá//

[Aceași]

d'ęptł prunčł

[Femeile care aveau mulți copii, când se duceau la lucru, unde-i lăsau?]

[VIIc] acólo-ȧ dŭčę

[ȧi duceau cu ele la...pe „hotar”.]

²³ Vezi nota 18.

²⁴ Se adresează soțului.

²⁵ Informatoarea sugerează poziția țeapănă a soțului, care nu știa să danseze.

dă! și șt'i înd'e-î puñe? dacă să tăie...!lăcă să tăie grîu/ ápu-ș puñe grîu cêla
așe...znopî/ púpură [ε] bot/ ap-acólo-î puñe la úmbră/ la crúce/ la...c-așe zîcém noi
crúce/ cată ie/ acólo-l puñe/ cu périna//

[Așa?]

nq așe-o fost// cîñ _ cu [k] la culés/ îi duçê...îi duçê și-î...făcēju pub _ dă
tulhçán/ ș-acólo-î băgá pá d'epți prunçi/ ș-ápú _ cînd _ î ierá flămín _ meręi și le dăd'e
să mînce/ ș-ápu _ vâi ș-amár/ cum o fo _ ș-átunç!// n-o fo _ bíne//

[Nu veneau furnicile la ei?]

nū/ n-o fo [r] n-o fo _ rău táre/ da níci ușór n-o foz _ / la care-o avú _ prunçi
n-o fost că m [k] atúnçê n-o fo^s _ să-î dúcă níci la...óvodă níci ñicări/ núma î-o dus
cu ięle/ d-ápu _ sára î-o pus îñ _ cócîe și háida cu îi la pămînt// o fos _ táre grîeu// că
la cáre n-o avú _ prunç háida că n-o fost așe grîeu/ núma la care-o avú _ prunç//

[Da' nu-i era frică să-l lase acolo singur, să vină vreun...„șerpe”?]

ău! e^c! priñsu-î-o plóie sārâci pá mult acólo dă...// ā^c! și-ñcă ierá óiçi!

[Șerpi nu erau p-aicea.

cum?

[„Șărpi”?]

[VIIIb] kígo

[VIIIb] nū/ nú _ nu n-o fost// și dac-o foz _ nūma nu d-acêie çii r [k] așe răi/ să-î
mînce//

ána sěláján/ dípă bərbát/

númîle mneų ána d'elán^l

uòbzășitrii dă án

sopónu

lă _ o kílă dē sódē puñem cînc lítère dă ápă/ și cînc lítère...cînc kîle dē
jirodéic// ș-atúnçê îl puñem...să _ fîrbă/ dácă ierá mai mul _ puñem zęce kîle/ ș-atúnçê
ierá cãldáre plin^q/ și-l ferbem dđo cásurî dă vręme/ ș-ápă _ ierá gáta sopónu// îl
luám apói/ dă pá ap-acêie çē.../ că s-aleje sopónu dasúpra/ și-^lluám/ și-l puñem
înt-o...înt-o troçcã/ puñen _ dosói su _ iel și-l puñem...acólo sopónu/ și...ap-acêie
o...dácă nu í-o trebuít o-âm țipát/ o-am îngropát/ sē nu mînce...ioságu dî _ ie// da
soponçái/ c-o foz _ búnă să spell cu ie háne rele// pos _ șt'i cã _ o foz _ búnă// am _
fiert amú.../ țipám îñ _ vára ásta la vecína/ pástă drum dă dđo uărî/ tă _ dîn... tă _ dîñ _
șásprãzęce kîle dē jirodéic// táre mul _ sopón î-o ișit!// nūma ș-o luát...ș-o luá _
sólădă/ că dînd'e o luát io nu o-am întrlebát// núma dă la...dē la rûmîñile/ dă la
dumnevóstă/ nūma dē la

[Poate, că la noi se găsește.]
e! nq! că d-aiçe nu să căpătă//

[Aceași]

pórcu să táje járna

iește cîne s-acúpă acasă.. și cu scrófă/ și áre purcêi/ și lēște cîne și-l cumpără
gáta cînd îi porġ grās/

[Când îi crescut.]

da// și il táje/ și cîņ _să táje la noi să fáce...cîņ _să strîņje/ să strîņg/ dácă nu
spun cêvá bíne/ ócor...

[VI] da da/ așá e bíne să vorbím ca pă la noi/ așá cuņ _vorbím/²⁶

[V] la noi așé să vorbê/ iō-așé șt'iy/ nqo!// dacă n-am _făcút... șcōalá
rûmînáscă/ iō nu șt'iy să vorbâsc álcum/ núma așá//

[Numai așa, chiar așa și vrem.]

[VI] și iō-am...tîrzíy/ cîņzășasă am terminá^d_iō/ îi mul _d-atúņ de cînd.../
am uítát/

[V] úitê/ și iel/

[VI] am uítát iō límba rom^{înă}/ și mai [k] noi mai mult vorbím límba mag^{áră}/

[V] și făcém dă prîņz...i [r] i sərbáre máre cîn _tájém porc/ víne tătă familie/
dă la mic pînă la máre/ tătă lúmeș-î p-afără/ lucrăză...făcém foc/ îņ _căldárie să
spúne la noi/ la căldárie/ îi așé uņ _cătlan máre/ dă bád'ic/ și púnem căldárie pă f
[k] pă cătlan/ așé să spúne/ și făcēm _foc su _iel/ și ál...îņcálzím apă/ s-avém apă
căldă/ să spălám pórcu// dăpă cê il...il táje/ [...]]// il júnd'ije/

[VI] júnd'ije/ dáră

[V] și...da/ ș-apoi il pârjolēst'e/ ...mai dămúl _s-o pârjoli _cu páje/ amú cu
aragáz _să fáce/ āșe.../ ș-ap-apói il spălă/ trábă apă căldă că-î frig/ că pórcu să táje
járnă// și dîņ _sîņje făcém dă prîņz//

[Cum, ce faceți?]

cu cãpă/ tájém cãpă/ așé mănîntă...mănîntáuyă/ ...o prájím așé olecútê/
nu...nu táre/ sîņjilê...il...strîņjem sîņjele dă _la porc înt-on _vas máre/ înt-om _blid
márie/ să spúne la noi// acéla sê-nt'ágă/ sîņjilê/ și-l băgám în apă ferbînt'e// așé fêrbe
ápa// il băgám așé sîņjele acólo/ il dărăburím așé ácōle-m _blid/ cum sê-nt'ágă
sîņjele/ acéla il tájém așá cu cuțítu/ și-l băgám acólo/ așé olecútê il...úl...il fêrbe
olecútê/ nu mul^d/ numă _așé olecútê// ș-ap-apói sê strlécurê/ și să bágă în cãpă

²⁶ În textul informatoarei Ana Buha [= V] intervine soțul, Ioan Buha [= VI].

ásta// sã fáce cu pipárcã róşile/ cu pipér cu sárle...care _cum îi pláce mai _ústurói/
 nu-aşé usturói/ ş-acéla il fácem dě prînz// piî...caş _la...zêce qóre pã cîş _sã gátã _
 ajésta şi...ajúnje pórcu pîn-acólo sã sã f [ε] sã fiie spálát// apói sē prînzéşt'e// s-o
 băgát o múscã/ bat'-o!²⁷// şi...prînzím/ ...i cu saş/ cuş _sã spun? nu ieş _flámînd
 pînã sára d-ajésta/ aşé-î de cu saş! cu pítē môle [!] sã mîncã ásta/ iéste cîne...fērbe şi
 crúmpe cáta ásta/ da noi nu...// ş-ápoî mérem afárã şi fáçem pórcu/ il dăspikém/ il
 bonţolm sã spúne/ noi vorbím aşé [!]/ şi unğuréşt'e şi romînéşt'e//

[VI] d-ápo _cã la noi mai mul _s-o lim...mult/ múlt'e...din mag'árã//

[V] şi amú...amú-î aşé kë...nu-î ca mai dãmúlt/...atúnc s-o afumát/ hrána
 mai tárle s-o murát/ s-o...s-o sárát/ an _dăspicã _pórcu/ aş _făcú _cárnát cãrdábós/
 clisã/ şónçile/ cóst'e/ únd'ile/ áşt'e s-afumáu [k] sã moreáu îş _sáre sã băgáu²⁸ sã
 ţîné...ce şt'u io/ trii-pãtru sãptãmín îş _sáre/ apói sē spálá áşt'e cîş _sã scot'eu dîş _
 sáre/ dîn mórátóre cēiē sã spúne la noi/ şi sã puñeu la fum// [...] şi cãrdábóşu mai
 dãmúlt sã ţîné núma cít'eva zîle/ c-acéla îi cu cãrne [k] dîş _cãrne fiártã/ dîn...cápu
 sã feárbã/ plámînilē/ dîş _porc máiū/ aşé cēvã/ şi dînt-acéla dácã-i...îi fiert nu sã
 ţîné múltã vrēme/ nù _stē// rişcás sã fierbē cáta iel/ şi sã fáçē cãrdábós/ ie
 fôrte...fáinē/ îi...i fáinã/ míle táre-m pláce cartabós// ş-amú sē băgã ş-acēşē aíce
 în...în hûtö...ládş şi poş mîncã kînd...cîn _poftéşt' dárã// da mai demúlt sã fáçē mai
 puşín/ cã núma...sã dăd'ē prşáspătã la noi sã spúne...la vecîn la námurí/ la fraş la
 surórí/ şi sã t'emã sára la... cînã la tăiē _dē porc// frijēi pşát'e tát cãrnáşu şi
 caldabóşu dakî _ierã mai máre famíliē// şi sã mîncã tot sára// nu ierã şmîntã/ cã
 înt-álta zî merēm la cēiēlálş fraş şi...şi námurí şi mîncám acólo dárã//

[Ana Buha, 50 de ani]

²⁷ Se referă la faptul că a intrat o muscă în cameră.

²⁸ Ultimele două propoziții se suprapun cu unele considerații ale soțului.

BĂTANIA

judetul Békés

acúma să maj îpválás _cu únguri

atúnê o fos _clúbu sírbés _clúbu romînésc/ o fo _jócu rumînéz _jócu sírbés /
nu șt'u așé o fôst atúnêa-ș _vrémgâ _acéja/ ș-atúnê merjém și...și coló și-șcôâce
și-n...coló/ și nqa așé n-an _cunoscú / ș-am _fost ca sâlășén/ și io-am _foz _dă
la...sâlășe d-acólq-așá// așé n-an _cunoscú _ș-așé n-am întálnít și.../ și ie o fost fátă
păurășcă/ și io/ ș-așé n-am întálnít/ așé n-am întálnít și...n-o foz _bîne/ și am _
făcút cum am _făcút/ újte am trăit cum am trăit/ ș-acúma trăim muljám la búnu
dumnezău că bîne/ trăim/ și ia mērem și la biséřică și nu șt'iy io êe/ și la sírbí și la
rumín/ pentru că ie sírbă/ cînd îi sârbâtoare la sírbí / mērem acólo la sírbí la
biséřică/ cînd îi la noi/ atúnș _mērem la noi// așé/ așé/ da//

[Aici se întâmplă ca bărbații români să se însoare cu sârboaiice?]

dă/ dá _dă/ fôrte fôrte fôrte / maj...maj în...maj _máj dămúlt íncă maj tárle/
acúma să maj îpválás _cu únguri/ táre să-șválás _cu únguri/ acúma/ táre să-șválás
acúma cu únguri// da maj dămúlt nu/ núma sírbi și rumíní//

trăján mureșán
șázășiopt [de ani]

bătánija

[Ce știi, satul ăsta, orașul acujna, Bătania, o fi vechi, cum a luat ființă, când,
ce fel de oameni au fost aici la început? Știi așa o poveste despre el?]

ápo _așé táre nu / da am auzít núma dím _po...núma dím _povēste șt'iy da/
pentru că au foz _bótu tóna cîndva/ bótoño/ bótu tóna o foz / dá _acúma îi
bătánija// da pentru că...aíca or vińít și.../ cum să spun? or [k] aci o fost numă _așé
on...nu șt'u io/ o...nu șt'u êe o fôst aíca/ nu/ nu mult êevá// ș-atúnêa or vińít...maj
mulț...sírbí/ nu șt'u dá únd'è/ nu șt'u dá únd'e/ sírbí/ maj mulș _sírbí/ ș-atúnê rumín/
atúnê...or vińít și únguri/ dá und'evá/ jără/ maj dămúlt/ nu șt'u io dîn êe/ că nu șt'u
póntoșon cuș _să spúne unșur^{es}/ nu șt'u egzá^{ct}/ dar or vińít și...tăuț și mńenț și nu
șt'u êe/ da tăt félu dá náție/ și ígán și nu șt'iy êe/ or vińít dá únd'e or vińít/ și așé s-o
făcút locuința ásta bătánija/ oráșu íesta acúma că-í orăș acúma/ mńnê-l ráyu/ că
nu-í vorăș/ că dá-l dráculuș că nu fáce nimică/ că ásta... mi-í ráyu că nu fáce nimic
aíca/ píș _sat núma tăt fáce álêevá _acúma// [...]

o fost o...o vreme cînd o fost după bătăia [ε] năint'e dă bătăia a dōqa acúma
ê-o fo/ atûncă o foz _ báju// átûnc o trăbui _ să să...o _ trăbuit să să unġurezeze
êinevá dac-o vrut să márgă uñd'evá/ o _ trăbuit așé să fácă nu șt'u êe//

[Același]

zêce luñ dă zîlę-aġ _căpăt

o vinít înt-o dîmînáță la sálăș la míne/ cu o...o...cum i-o spu^{s?} vōrșov/ o _s
[= o zis] cîndva hod' vōrșov/ mai dămúlt/ mășíní d-áșt'e ruséșt'/ trei/ uġ _sofér și
doj...milițién/ ê-or fo^s _șt'i dumnezó/ or vinít și.../ dîmînáță/ numa ĉe m-am sculát
și hai să...fac acólo tréaba me/ cu cáji/ cu...cu noá! joságu mneġ acólo/ să-i
hărănesc// și úrma...cuġ _látră cíni/ márg afáră/ ...cînd coló úġte viñ-o mașínă// êe
trúda víne aícă la míne mășínă?// víne/ tronç [?] să vîná-qlóntru/ și spúne că... pá
číne cōută/ móroșan tráian// „io sînt”// nō atûnc dălóc o scos dîn jeb¹/ ...„stăi la
păreț'e!”/ și dălóc m-or pus...la...ș-atûnc „hai îm _mașínă”// am spus „dă-m páce
numă _atíta să iău...rămáz _bun dă la femēca me”/ acólo o foz _femēca și...atíta//
gáta/ sánátát'e búnă/ ș-așé m-or duz _d-acólo/ dă la sálăș// făr _dîmînáță/ dă
dîmînáță// și așé am ajúps la júla/ ș-atûncă la câba² mai nēint'e/ atúnġ _la áviqfa [k]
áveha o ê-o fost aícă/ ca...cum iġ spúne éșt'a/ cáre-s

[Securiști.]

securij _da/ securișt'/ da/ ș-atûncă... nu șt'u șásă uob _zícê [k] zíle o^r _ê-o
săptămínă aġ _stat acólo/ acólo o fos _vaj ș-amár/ da// p-órmă m-or dus la júla/ ...
acólq-aġ _stat...dîn septémbríe...zêce cam/ pînă-n novémbríe nu șt'u io cît/ tát
sîġgur într-o cámară/ sîġgur într-o cámară/ oġ! într-o séctie acólo// ș-atûnc úrma
noq! o vinít _ê-o vinít/ și gáta s-o-nterminát _tréaba/ ... ș-aġ _căpátát iġ-aġ _căpátád _
zêce...săp [k] zêce luñ dă zîlę-aġ _căpăt

[Ați fost și judecați acolo?]

dă! cum să nu/ judecát _cum? și la...la júla _acólo/ ș-o fost înçă judecátóru o
fost...rumín/ și m-o-ntrebát rumînéșt'e/

„șt'i rumînéș?”

„cum să nu șt'iu”//

[De unde român, de aici sau din România?]

nú _nu _nù/ da tă^d _d-aíc d'in unġáriiă o fo// și úrmă/ cînd aġ _fost acólo la...
acólo la...lúcrú afáră/ únd'e aġ _fost/ am auzít că șí iel o picát/ pēntru că o făcút

¹ Gest: informatorul sugerează scoaterea pistolului și îndreptarea spre el.

² Se referă la orașul Békéscsaba.

așĕ ĉevá cǎ...dac-o putút/ pǎ ĉin-o putút ca sǎ-ĭ olĕácǎ sǎ-ĭ ĩngǎduĭĕžǎ nu _ș_ĉe/ ŝĭ ĩel o picát/ ĩn judecǎtórǎ/ ŝĭ ĩel o ajúnș.../ nu t'ar acólo núma ĩnd'evá/ ŝi ĩel/ ŝi pǎ ĩel_ l-or jud'ecát//

[Același]

cucurúzu

páoru așĕ/ páuru o-nĉépút dǎ tómnǎ sǎ...sǎ-ș árĕ tóatǎ hŭólda ĉĕ o áre/ s-o árǎ dǎ tómnǎ ca sǎ fĕ arátúra dǎ tómnǎ// ș-atúnĉ...o sǎmǎnát-o dǎ [ε] arátúra dĕ várǎ o sǎmǎnát-o cu grĭu/ cu ũǎrz/ saŭ nu ŝĭu ĩo ĉe mai/ dacǎ o _ávút ĉevá álĉeva/ nu álĉeva/ pentru cǎ...ũǎrz dǎ tómnǎ ŝi grĭu// da dǎ primǎvarǎ/ atúnĉ ĩárǎ o făcút o cu...cultĭvát/ d-ajĕsta cultivátor/ cǎ o _ávút/ ŝi ĩo-am avút așĕ ĉevá// ș-atúnĉa nŭoi...noi_ â făĉĕm așĕ cǎ sǎ sǎmǎnǎm ũǎrzu dǎ tómnǎ mai dǎ [k] dǎ primǎvarǎ mai dǎvrĕme/ ș-atúnĭ _vĭnĕ...cucurúzu// [...] dacǎ n-o foz _gruņjós pǎmĭntu ĉĕla dǎ...arátúra dǎ tómnǎ/ atúnĭ _núma l-o grǎpát/ ș-o șamǎnát/ ș-atúnĉ cĭnd o rǎșarĭt cucurúzu/ atúnĉa o făcút cu plúgu/ o pluguĭt/ așĕ ĭ-o spus/ la pluguĭt// cu...cu cáĭi/ cǎ cu cáĭi/ ŝi ĩo-am _fost...pluguĭtór/ așĕ cĭnd am _fos _copĭl dǎ pátruspeĉe anĭ/ doĭ caĭ duĉĕm/ tǎt...tǎdauna doĭ caĭ duĉĕm/ pĭntru cǎ... așĕ...așĕ o fős _ cǎ am avút ŝi lucrátór/ pentru cǎ tǎtǎ-mĭneŭ/ cum am spus/ n-o _ávút mul _pǎmĭnt/ da o...o luát pǎmĭm _p-arĭndǎ/ ș-atúnĉa o avút ŝĭ munĉítórĭ care-or vĭnĭt/ ș-atúnĉa vĭnĕ ŝi munĉítóru/ ĩnĕ um _plug/ ŝi ĩel ĩnĕ tǎta mĭneŭ um _plug/ ĩo duĉĕm cáĭi// ș-atúnĉa... făĉĕm ŝi pluguĭĕm// ș-atúnĉ o dátǎ... sǎ sǎpǎ ș-atúnĉ máĭ o dátǎ sǎ pluguĭĕș'e/ ŝi mai o dátǎ// se-ņgrópǎ/ am avút ŝi...plug d-acĕla cu cárĕ s-o ĩņgropát/ dǎ s-o-ņgropát așǎ dǎ...a triĕ oǎra...sǎnǎtát'e búnǎ/ atúnĉ atĭta la ĩel//

[De ce era bine sǎ-l ĩngroape?]

pentru cǎ...pentru cǎ sǎ ĩĭe ǎ...ĭilǎvǎla/ sǎ ĩĭe ĭilǎvǎla/ la rǎdǎĉĭnǎ/ sǎ ĩĕ ĭilǎvǎlǎ _ la rǎdǎĉĭnǎ/ cǎ sǎmǎ [k] s-o sǎmǎnát nu ŝ'tu la șǎpt'ežǎĉ ŭóbzǎĭ _ dǎ țentimĕtri dǎ...dǎpǎrtǎre rĭndurĭle/ ș-atúnș _pǎmĭntu ĉĕla s-o dat ĩn dóĭo lǎtur/ ŝi o ĩnút acólo ca sǎ ŝi ĩņcǎ...dǎ la vicól/ dǎ [k] cĭņ _vĭnĕ așĕ ĉevá vrĕme vicolósǎ/ nu ŝ'tu ĩo ĉĕva...vrĕme rĕ/ o ĩnút... cucu^{RUZU} ca sǎ nu sǎ...ca sǎ nu sǎ-mbqórd'e cucurúzu/ o ĩnút pǎmĭntu ĉĕla// atĭta o fost/ atĭt a foz _dǎ folós/ trǎbǎ _ǎĉĕǎ//

[Și pe urmǎ, toamna, la cules, cum făceai?]

ápo_la...toǎmna ĩárǎ tǎt așĕ atúnĉ/ făĉáu cu...cu mĭna/ tǎt cu mĭna/ tǎt cu mĭna sǎ făĉǎ ŝĭ cu mĭna.../ ŝi ò_la _grǎmǎdúțǎ/ sǎ ĩpǎ/ dǎsfǎcát/ saŭ noi făĉám așĕ...noi făĉám așĕ la...párt'a nõstǎ ĉ-o fost a...a nõstǎ _ a gǎzd'elor/ sǎ spun așĕ/ gǎzd'elor// noi ŝĭ noi avĕǎņ _ cucurúzu/ da avĕám ŝi lucrátór(ĭ cáre făĉáu [k] făĉĕŭ/ ĩĕĭ făĉĕŭ așĕ...ò _pǎ _grǎmǎdúțǎ/ ò _pǎ _grǎmǎz...greméz mai marĭ/ ș-atúnș _sǎ mǎsúrá cu coșĕrĭle saŭ cu mája/ saŭ nu ŝ'tu ĉe// dar noi făĉĕm așĕ cǎ cu șușórcǎ/ „dǎ _jós/ ĉe

mai jút'ě? și hai înlóntru"// și sára șid'ém la dăsfăcát acólo plóntru// sára-l dăsfăcém
acólo/ ș-atúnê míne-zí jără făcém cíțva hod'/ și cu cóciie cu cáii ducém înlóntru//

[Ce înseamnă „șușorcă”?

șușorcă? nu ș'ti cê? a...cê-î pă cucurúz/ cê-î șuș / cum îl kámă? cum spuî?//

[Aia care e pe cucuruz?]

căre-î pă cucurúz/ pare...păre căre-î pă cucurúz/ păre...co... coćánu cêla//
acêjia-î șușorca/ acêjia-î șușorca/ așé î kámă/ da/ șușorcă// și atúnê sára șid'ém/ ápo
ducém înlóntru cíte trii pátru cócii pă zî/ c-atítá put'ém să făcém noi/ trei pátru/ cíț
jerám acólo-ș famílije/ ș-atúnêa aducém înlóntru/ sára jără șez acólo/ la...lúnă/
pînă la zêce úșpêce cásurí acólo/ dăsfăcém/ típă la grámádă acólo/ cá stăt'ê acólo
la sôre/ să úscă/ ș-atúnê...cîn să uscá/ cînd o fost așé șușorcă acêjia cê spun că-î
șușorcă/ váđile/ márhălê/ táre li-o plácút/ cu-acêjé s-or...// puńém într-o jiréadă/
făcém o jiréadă/ și cu...t'uléji dă la cucurúz s-acupereá/ și táťá járna avém...dă
hărăńít la márhále acêjé/ așé mîńcá [r] așé mîńcá!

[Cu fân sau numai de-aia?]

așé/ da// și cucurúzu să bágá îń cotárcă/ átúnê cíń să uscá/ acólo sus odátá/
să bágă/ hai cū coșérile pă úmăr/ oái! cíť...cíťe coșérí an_duz_dómíe! să am atítá
foríńť acúma núma/ uá! fořt'e mult/ la cíť an dă zílę-ań lucrát acólo așé cêvá/
ș-așá o márs treába îń viáța ásta/ c-o fost atúnêa//

[Același]

únu pă áltu né ajutorím

[Cum de ți-ai luat muiere sârbă?]

cíń vîńě...zîqa úórbului/ cuń spúne/ [...] da nu să scrii-ácoló [!]³ care-o
tíne năińt'a ta ápăi sánátát'e búnă/ ai gătát [!]/ nu? așé-î?

[Așa e.]

așé/ da// ș-atúnê...pă_șí îo-așé cum...cum n-am găsít/ cum nu/ iacătă// cum
ań spus am umblát la jócur și la sírbí și la romíń/ îńcôce-ńcôlo/ și așé n-am
întálnít//

[Vă înțelegeți bine, nu?]

pă_dă/ úițe dacă úiťě...dă vo.../ aúz dîn...cîńzășidúóí n-am... întálnít și
cununát/ dîn cîńzășidúóí/ cíť an acúma or fi? pátruzăcși cíť?

[Patruzeci și trei de ani.]

da/ pátruzășitrêj dă ai/ da

[Mulți înainte!]

da/ mulțumíń frumós// și așé ia ni// d-ápî_cê să făcém? né...únu pă áltu né
ajutorím cum put'ém/

³ Se adresează uncea dintre anchetatoarele.

[În ce limbă vorbiți în casă?]

acî? sîrbest'e și unguřest'ě/

[Da' am văzut că știe și românește.]

cum [k] puțin da cuș _să nu/ e-am... am nămur dă la romînię/ și úmblă la noi
d-aij _dîn romînię dă la pécca și dă aráq / úmblă/ d'emúlt úmblă acólo la noi afca/

și inválă [k] d-atúnê o-ņvătát/ năiint'e dá _ăcêe n-o vruť _să invetě romínés/ n-ô
vruť/ așĕ-s _sîrbi eșt'á/ olĕacă cam...cu dícă/ [!] și uĭte-așĕ...acúma șt'i așĕ că
să-nțelĕje și cu dómnu părint'e și cu...nu șt'u căre...căre nu șt'iu/ căre nu șt'iu
unguřest'e sau sîrbest'ě// da io șt'iu sîrbest'e bíne că io-am învătá^d _dă la máma meș/
am învătát sîrbest'e bíne

[Care a învățat mai iute românește, un sârb ori un unguř?]

únguř? á! nu

[Ungurii nu învătă.]

nú _nu _nù/ únguř [r] únguri or fost ca rumíni cum zícê că bā și ba!// i vórba
că rumínu-ĭ așĕ/ da nu-ĭ drept/ pentru că nu-ĭ [ε] nu-ĭ drep _pentru că și rumínu/ úĭte
io-s rumín da dâ cê...dâ cêĕa am învătá _și să scriu am învătát _pa [k] mácar n-am
umblát la școálă romína [k] la sîrbăscă// am învătát și să scriu sîrbest'ě/ pentru
că...dă la máma-meș/ acólo noă! o fost acásă/ cum/ nū/ sára-ņcoqĕ-ņcólo/ vorbím
îņcoqĕ și în [ε] da și táta mneș o învătát sîrbest'e/ bíne/ așĕ că táťă fámilĭja am
șt'iu!//

[Da' ce înseamnă că românul „ba și ba”?]

pentru că ro [k] i vórba/ acî la noi ęa zís că...i vórba...d-acî dă la noi dîn
unĝárię spúne că...dăcá spúne romínu că „ba”/ atúnê bă atúnê/ nu și nu/ ba și ba/
gáta// ba și ba/ gáta/ atún _nu mai...nu mai vře áltu/ spúne cuș _vře/

[Categoric.]

da/ dá _da// da pentru că nu...nu mai vře să vorbăscă álcum/ o... să șt'ĭje/ că
ĭeștă...ĭeștă rumín/ io că...am nămur la pécca căre șt'i bíne unguřest'e/ da dacá...
cîneva [k] cu cîneva nu vře să vorbăscă atúnê nú vorbĕșt'e/ „spúné rumínĕșt'e dacá
vře ĭel”/ i unguř/ ș-o fost casieră la colectiv/ ĭņcă la pécca afca la o colectivă// și...
az _zícê că „las că ĭi dau io mînce-l”/ ĭņcĕ și-ņcólo că „trĕbă să șt'ĭje”/ pú _da
cum să nu șt'ĭje dacá i în romíniĭa?// cum noi șt'im unguřest'e/ nu?// trĕbă să șt'ĭje
ș-ácolo și únguri/ și șt'iu/ nu-ĭ istiná că nu șt'iu/ și io spun...că șt'iu/ și únguri acólo
romínĕșt'e// și așĕ că...ĭa noi așĕ...ĭi-s acúmă _așĕ// di cĕe spuș _că noi afc mai mul
că [ε] ò _sîrbest'e ò _unguřest'e vorbím/ cu...cu muiĕreș/ cu nepótu numa
unguřest'e/ pĕntru că ĭel _ĭņ _zădár o umblát la...gred'ĭnița rumínăscă/ nu șt'i că
pentru că...bábă-sa cĕĭăláltă și máma-sa sînt unĝuroqĭce/ nu mai șt'ĭje numa
unguřest'e/ și gáta/ nu mai mĕre trĕába/ mai dăpárt'e/ s-o terminát//

[Același]

númile bătániji

[Ce știi dumneata de istoria Bătăniei?]

ălca múlt'ē sā-ŋskímbă căc̣_î...úñij zî [k] vorbéz_ d'e al [k] or vorblt.../ că după turcománu cîíne o_ ocupát teritóru ásta/ în tímpu túrcilor dáră când or întrát aícă túrci// după nómile lui s-o pus// dar úñij jără vorbesc d'e ált'e trébúr/ căc̣ or găsít ɔŋ_ stílp/ or găsít o bisérică/ or aístă ș-apɔ-așé čevá or aístă// dar maj...maj mult...în istórije așé sā ŋsámná și așé-î ŋsámnat/ căc̣ după turcománu cáre jerá aíc comandánt// pã nómile lui bótucan/ dupe númele lu bátucan s-o pu [k] s-o făcút întíje bótu/ dup-acéčē can/ bóttoño/ ș-apɔ-așé s-o-ŋskimbát/ că maj dâm [ɛ] cum sā spun? s-o ŋskimbá_ dă dɔʋɔ oʀ_ dă trij ɔorí o dă cînc̣ ɔorí dáră nómile bătániji// numă_ bătánija nu tód'auna jerá pã teritóriu ásta/ jerá maj_ i ŋcóló/ în párt'a a lū túrnă⁴/ cătă tórna/ jerá/ ...căc̣ ș-ácolo jést'e sámnur d-or trájit ɔámeñ p-acóló//

[Și de ce s-or fi mutat încoace?]

â s-or mutát ŋcôčē căc̣ acóló jerá un teritóriu așá maj îndojet cu apă/ stăt'ē apă/ i-o mînat maj ŋcôčē pã dîmb/ pã dîmb// [...]

d-amú ad'evăr...cum sā spun? că jo núma cū vo dɔɔă străz maj jʋos m-am născút/ m-am rid'icá_ d'e aíc/ dar...jerám o...sútă pátruzáj_ dă copij într-o strădă// acóló jeráɔ sîrbí/ romín/ mînent/ úngurí/ ...acóló nu jerá pân.../ blín-apo_ s-o-n-tâmplá^d_ dă...cît'-o pálmă maj cît'odátă/ ca la copij/ dar așé că sā fije d-îndrăználă o sā né aístă únu pã áltu níčicînd// și dîn ásta s-o dat acčija căc̣ copiji d'e atúnc̣...or ŋvătát_ trij limbí// că sā spúnem cáre aɔ fo^s_ sîrbí o trábuí_ sā șt'íje rumîneșt'e o trábuí_ sã s [ɛ] vorbeáscă límba unguřeáscă/ căc̣ ŋ_ cáre ogrădă o-n cáre aístă am întrát/ nu căpătáj apă o lápt'e o...[!] on dăráb dă píne/ dă pítă/ dacă nu pã límbă_ acčija aî čerút_ î cîñ-o fo_ stăpínu//

córnel soldán
șáizășivòpt [de ani]

fínu

[Vitele cu ce erau hrănite, cu ce le țineai?]

vítele jeráɔ...maj alés_ î pje afără/ pã hʋolz/ pășt'ėu/ pășt'ėu//

[Și iarna?]

járna d'e la tuléj píŋ_ la fín/ și...tvéclă dáră...burɔóne...căpătáɔ/ plęáva/ č-o râmás dă la călcăre dă gríɔ/ jerá ŋválítă/ ș-ápoj áștea căpătáɔ//

[Să ne spui care era tot lucrul fânului, de primăvara când curățai locul.]

â fínu/ fínu cîndva...ɔámiñi d'e aíc.../ că precúm am amint'ít/ jeráɔ gospodărij máre/ acóló...acóló jeráɔ așá terítór če nu s-o putút ará/ nu s-o putút

⁴ Se referă la localitatea Turnu, din România.

munci/ su_săpă să fiie o...péntrū...â bucat'e să să sámeñe/ acólo fân/ dără fin [k] iárbă rămâne/ țélină// ierá...ierá un teritóriú// no_ámú...și la gospodării le trebuié ásta/ că avcáu bvoï/ avcáu cáii// ș-ápu...ím_párt'ě tăiēju páuri/ ba înca și pe lîngă drúmurî/ pe lîngă cále/ tát [k] toátă iárba să tăiėj jvos// ierá...a dóuð oþra ce s-o putút fáčē/ dară_če o putú_să primçască aicā qámeñi/ oñ teritóri/ cum de frontiéră/ díñçoqçe viním dă dréapta/ ierá a peșcániilor/ o țélină máriē// a peșcániilor³ ierá/ și tótuș așé a trija să tăiėj/ vásázic...â qámeñi/ cîn-or avút_Ĭ acasă vac/ voï/ vorșicē/ a trija tăiēju/ o trăbuít_s-o táje iárba/ s-o úșt'ě/ s-o strîngă/

[Spune-ne tot lucrul la iarbă. cu ce-o tăia...]

cu cõsa dă mîná/ cu cõsa dă mîná tăiēju qámeñi atúnē/ nu cu mașín/ mașín niș_n-or cunoscu_pă búnă [e] aješta care a [k] în tímpu cēla/ mai tírzíu/ în ánu cam...triizăc/ atúnē or înčēpu_dar ș-átunē fõrt'e rar/ ca páserça álbă/ așé rar ieráu/ da_ș-átunē númă mășínă cu cai ce s-o tras/ ierá/ dără cõsă/ c-acēę nu mășínă ierá núma o cõsă ierá/ ș-áčējă...cu cai trăiēju// [...]

fõrt'e bíne o cosít acēla číne [e] meré vop_nõuă zēce codráturî/ cum aņ_spus noi_i// acēla bíne o trăbuít_să șt'íje să cosáscă// ba înca ierá așé iárbă ce númai trimit'ě cõsa/ că așé fáină iárbă ierá/ dă_áčējă o fos_fín [e] iárbă_áčējă o fost dă fín măi búnă// ș-ápo trăbuié piñ_la pămín_t_s-o rádă/ căc áltfel...nu avé fínu// dóuă_trij zíle/ căc fínu ješta dără iárba ásta supțírle să uscá/ mai aléz_dacă ierá...în_vrémçașé búnă/ atúnca...în dóuă_trij zíle să put'ě să să strîngă// no_ámú la strîps acólo_or ajutat copíii/ femēile/...că cum merēju năiñt'ě cosáși// álta zî viñēju copíii și femēile-ntorcău o dátă/ ca să să úșt'e măi bíñē/ dúpă_aja il strînjēju în jiréz așé mai miē// áșt'e o trăbuít asēmeña să să fáca/ căc să-mpártē// ásta să-mpártē cu...domnitóriu/ dără...cu stăpínu/ dar să-mpártē și întré cosás// căc că așé_n-or dat...pártile áșt'a/ că [k] la oñ díñs/ or dat la oñ díñs/ da jel o trăbuít_să să gînd'áscă că dóuázăc/ cîn^čsprázēce/ triizăc...dă înș/ să fiijē/ căc oñ teritóri máre să fiie tăiėj/ díñtrodátă//

[Același]

cășile

cășile cîndvá...nu ierá că trēbuié [k] n-o trăbuít să márgă lă...la sfát/ să întrēbe/ să cápate aješta/ ja aicē ím_fac o căsútă/ cîndvá/ aicā ím_fac o căsútă/ númă acólo_o trăbuít să să gînd'áscă că ce áre ím_mîná și-m buzunáre// căc...únij...fáčēju...dă băt'ēju cu máju/ părăt bătút ieráu// no_ámú părăți ieșt'a bătút áșt'a-s măi mulț ím_sátu ješta/ căc să fáce díñtr-om pămínd_gálbănă// și dacă...l-o

³ Reluarea este determinată de o scurtă întrerupere ne semnificativă.

nimerit_î îmbâl [k] dără o nimerit îmbălătura dă pămînt/ ş-o bătút cum o trăbuit/ in_ zî dă ástáz nu bát'e cúju-m părét'e//

[Cum făcea, așa de jos începând, cum începea?]

or începút/ de dînjłos or începút// or începút de dînjłos/ ...la...la timpurle dîntîj/ cînd ierám înğâ copil fôrte mic/ núma m-adúc amînt'e că am_ vázút_î cît'eva tréburl/ că și táta umblá să ajút'ě/ că...să duçé únu la áltu s-ajút'e/ împreună făçéj// ş-ápō ierá așé o cunoșt'întă șî...și cum să spun? să d'ivănêj qámeñi/ să vorbeáj [!] acólo// într-acéçea și lucráj// „aíc să fáçe dójă cámere/ dójă sóbe”/ nq ş-or începút/ or bătút// cînzăç/ cînzăç^çșiçînj_ dă țenti lățime/ acólo o bătút...cît mai țápăñ_ să fije/ ş-atúnç să puñéj scîndurle frumós/ acólo dójō fêljurł s-o fă [k] să or făcút// ierá cîne făçé cu néșt'e stîlpurł nált'e// dără...stîlpi i-or pu_ jłós/ in_ lățimeā_ acéçja/ ĩ_ rînd/ în dirécție/ în drept/ ş-atúnş_ scîndurle să puñéj// ş-atúnç acólo tăt țípáj pămînt_și tăt băt'éj// și cum_ viné in_ sus/ așá să trăjéj scîndurle sus// ásta o fost on [r] on_ fêl// după ája/ cînd_î dîn ástă_ or ięsta/ atúnca făçéj néșt'e legátur dîñ_ fêre// atúnç n-or pus stîlpl// atúnş_ scîndurłle le prînd'éj laoláltă/ le-ncopçijéj/ înălțimeā acéçja// tádauna or adús atîta sus cît o bătút/ asúpra lui puñéj fiéru altán/ scîndura/ inçopçijéj laoláltă/ or tras laoláltă/ și dîn nou...// [...] ba să făçéj...cum urît or spus p-aíc/ bát'em văjógurł// făçéj văjógurł cu mína// ba înçă și femğja m-o_ ájutát [!]/ cînd...cása ceçaláltă an_ zîd'it-o.../ călcám t'îná/ ápă/ pămînt/ t'îná/ plęávă/ pájě/ ca să léje bíñě/ făçem_ văjógurł ş-atúnj_ dîñ_ văjógurł.../ abunaqóřă nu cā piętrile/ țiglile d'e acúma/ căç mai marł ieráj//

[Același]

niç nu ıo dátă s-o-ntîmplát

[S-a întâmpat vreodată să ia foc vreo casă?]

niç nu ıo dátă s-o-ntîmplát/ niç nu o dátă/ păj ásta.../ cum să spun? și mai aléz_ după ce s-or...s-or s-or [ε] s-or părăsít/ s-or mîncát cășile áșt'a puțin/ cuperișurłle áșt'a [...] / și mai tîrzíj/ a [k] dîn ásta o fos_ problémă//

[Poți să ne povestești așa, una, când te-ai speriat?]

păj dă spăriját așé táre núma...nu mi-s/ că nu mi-s așé t'ar_î aięsta să mă spărij/ dar...ieráj...căç pě cînd o sîñtít/ o fos_ tîrzíj/ o fos_ tîrzíj/ căç de jłos nu véd'ě/ atúnç vid'é cînd i-o ięșit flácăra afără/ pă cuperiș// și cînd o ięșit pē cuperiș flácăra afără/ [ε] iút'-o fujít// nq_ámú ba înçă...ba înçă căș [k] coperișurle áșt'a o fost pibrl[ε]blémă cînd ierá vífor/ cînd_ ierá aięsta/ î fúljeru cînd...cînd trázñé// nu o dátă...ierá dă pîná-ñ_ cápă^d_d întrodătă o aprîñs/ așé că ...//

[Același]

cînd am perdút pã máma

[Zici dumneata că nu ești sperios, dar ți s-a întîmplat vreodată ceva ce nu uiți niciodată?]

cînd am perdút pã máma// cînd am pierdút pã máma/ cãc î...aşá am pierdút-o cã io ierám acásã/ d'e pátru án/ ię spălã// táta ierá cu cînê cãşl mai ięcólo la o-ęngropãcúne t'ar// ş-ápo...bd'áta dã ię o dus...c-o spălát/ hãnířile o [ε] aducę afárã/ ş-ap-o picát aşã _afárã su _stręşinã// no _ámú ierá o iárnã jerósã/ cã ię _zî dînãnt'e dã ánu nou s-o-ntîmplá _t'ar/ dar cúřiva aşę...vręmea mai molcomítã ierá ş-ápü _stręşina curá// ş-ápuj o... strigá _biátã dã ię/ cã „vínã vínã córnel/ vínã şi mă trãje d-ãiş”/ no-ápã... ca oř _copil dã pátru án/ am probát io/ da...n-am mai ásta aşę táre/ cítva am ajutat-o cã nu ię _fãřã núma ię...ięcşóce.../ „dú-t'e dupã tátã-to”// ş-atúnca am _fujít aşę...ię cõrápl/ piⁿ _núuã/ pînã-ę _cşol/

ş-ápi „tátã/ vińiř acásã cã-i bai”//

„cê ij?”

„máma o picát/ o zis cã moşre”⁶//

ásta...ásta m-õ rãmás//

[Inima sau ce-o fi fost?]

trombózã dã ínimã o fi cãpãtãtã// cãc...or dus-o-ęlontru/ o cãpãtãt medicamént'e...trij zîle şi dup-açęia...n-o mai.../ da niç n-o mai vińit la uãři/ cã cum or dus-o/ i-or...i-or dat inecție/ i-or...dat medicamént'e i-o ásta/ ię: trij zîle n-o mai...la níme nímic mai mult//

[Același]

ierá uę _zacşón

[Ce obiceiuri erau la Anul Nou, la Crãciun, la Botez?]

d'ind'e sã-nçep?

[De unde vrei?]

la ánu nou.../ atúnş _sã-nçepem acólo/ la ánu nou ierá uę _zacşón/ cã cîine ř-o iętrát ię _cásã/ ię _zîřa açęia iętrij.../ açéla ř-o fşost góstu... care ř-o adús norócu pãstã tot ánu// ã feméile fãçęu...sã numęş'te cêsniřã// sã puńe om _ban/ cîń-avę noróc sã-l gãsascã// no amú... cãpu cãşij/ cîń-o foz _mai dã vírstã mai...açéla iępãřtę/ ş-açéla nu ştię cã ind'e-i bánu cęla/ ca sã nu fij-açęia cã...açéla l-o dat//

[„Cesniřa” era o plãcintã?]

o plãcintã pe aięsta...pe o tepsíje sã fãçę/ amú ieráu aşę cã şi rotúndã.../ da ierá aşę şi ię pátru uęğurí/ cólřur sã...

⁶ Informatorul, puternic emoționat, cu lacrimi în ochi, își drege glasul.

[Cu ce se umplea?]

cu nuč/ cu mněrie/ cu mac/ o dulcătă fájnă ierá/ nu șt'iu că dac-o cunóșt'ez _dácă nu/ nu.../ și pă úrmă și d'asúpra și núcê cu mněre/ ș-ápoj ierá o fájnă cêva// să-mpărțé/ ș-atúnj_la fiicáre [k] întíj...cása stăpínului/ â...dup-acêș cêrșitóri/ dáră góstu cêla-ntij [ε] nu o cãpátát/ și dup-acêș cãpátá fem [k] máma/ fe [k] dáră feméja/ prúnci-n cê rínd viñeu/ așé cãpátá/ ș-atún_cíne o_ávú^d_noróg_dă bánu cêla//

[Dar ce e „gost”, ce înseamnă?]

îñ_zúuā_câșie cíne ț-o íntrát íntíj pă pörtă-ñlontru// ò_fără_vêste ò_cu vêste// cã...cum să spun? ierá așé dă ap-amú...șt'i amú șt'ijem cã... îj zířa ásta// o... să-ntímplá dă m-o trábuit t'ar cêva/ o să-l íntréb cêva/ popt'e cã jo am_și uítát cã...

[Îi de Anul Nou.]

i d'ê ánu nou// [...]

no-amú...cê íeste zácón/ la pașt'/ acúmā mai trêce cãc cíndva ierá...dă să cõgnáu cu úquā//

[Și acuma se mai face?]

păi_i fôrte rar/ cã copíj dē-ácúma niș_nu...nu cunósc trébur'le áșt'a//

[Cum se făcea?]

cã să...qóuāle să ferbēu amú...lîngă șõncă fierbēu qóuā nāvopsít'ē/ nãfãrbuít'e// dáră pentru copíj să făcēu cu vopsçálă/ cu...// amú pă dobíndă meré trçába ásta// únu țíne úóuu/ cêla il bát'e și la cíne i să spárje acêla pãgubēșt'e/ úóuu//

[Același]

ieu am_fo^s_sîngûră la pãrînt

[Cum era obiceiul când se mărita o fată?]

da meré șocra cu mǎru// ducē un mǎr/ și dacã pãrînti fēț'i or primit mǎru/ îj sãmn cã pot să víje să cãrã fáta// dar dácã nu atúnca mǎru dǎlóc l-o dat napóij//

[Și la dumneata cum a fost?]

pîñ_vrēmę-acēja n-o...n-o fost iertát să umblám nópt'a fēț'ile/ cum umbl-acúma// pă cîñ_s-o făcút sar/-o sfîntít șqóřile/ așá vára ca iárna o trábuit_să fim acásă// dē lucrú/ ieu am_fo^s_sîngûră la pãrînt/ ...și lucrú dă cîmp/ am_lucráț_și cu cájji/ am lucrát...cu táta-mñeu/ și cu...cu mășina cîñ_sãmână umblám cu m [k] după mășiná/ și prind'ēm la grápă oñ_cal și umblám dă grápám pãmîntu...// acásă máma m-o-ñvátát să fac pîñe/ să spǎl// iárna tǎtă iárna făcãñ_lúcrú dă mîná/ cum aiés^t_îm_biserică/ cum am zís/ în altárí cê-î acēj⁷/ íntr-o iárnă tǎt am tras firile și am_făcút.../ nu șt'u/ noi ájur îj spuném

⁷ Informatoarea are în vedere faptul că, înainte de a veni la ea acasă, anchetatoarele au întâlnit-o la biserică.

[Ajur îi zice și pe românește.]

da? ș-atunc în alta iarmă am făcut cîpc-acēja/ látă ce-î în altár// cînd o foz _
biserică dă șaptează _clă an/ ap-atunca lę-am făcut// doi an [k] doųă iernur/ da vara
n-am avud _vręme/ că o trăbuít sã lucrãm afarã// da cu putere mare niccîn _n-am
fost/ tãt așã _am _fos _cã _acuma-ntrã feméi/ așã _am _foș și întrã copii și
cînd...am _fos _fãtã mare/ tãt în așã putere micã am _fost/ n-am _fos _cu putere
mare//

[Așã mai slăbuțã un pic.]

așe/ așe ușoșrã/ sunt _modernã/ drãga meșã//

[Sigur cã da.]

da/ modernã/ da cînd ieų o hãinã pã mîne parcã o-acãt în _cui/ [!]

[Și ai avut „credințare”?]

da// o viñit _î socrã/ da bãba-soșocrã/ bãba-soșocrã/ cã... bãrbãtu-mneų n-o
avut pãrĩnt/ tãtã-so o murit în bãtãia dım _pãtrusprãzãce/ mãmã-sa o murit cînd
bãrbãtu-mneų o foz _dã șapt'esprãzãce anı// ș-atunca pãrĩnți bãtrĩn l-or crescút/ și o
viñit bãba-socrã/ sã mã cãrã// tãta mneų nu m-ar fi dátã sã mãrg/ dĩn _cãsã/ nũma sã
vije fiçóru acólo/ pĩntru c-am _fos _sĩngurã/ ș-amú și tãta mneų o fost/ ieų am _foz _
dã doųãzãșũnu dã an/ și tãta-mneų o foz _dã pãtruzãșicĩtva dã anı/ cã i-ar trėbuít
ajutor sã aĩbã// da... bãtrĩni socrã și sócru or zis cã bãremi pã vo doį _trij an sã mã
deje/ sã fių acólo/ ș-atunca dacã or avé vóje/ atunca vije tíneri aĩcã// și așã s-o și
reușit// m-am dus/...m-or dus ad'ecã am _fãcút și nuntã/ in _vręme-acēja...ierãų și
cu hid'iduș/ la júne or fos _cu hid'iduș _și cu țitãrã/ da la mñirãsã o fost d-aięsta
cu...nu și'u cum il t'ãmã/ aĩcã⁸ -i umblã jeje^t _ș-aĩcã⁸ árle o pómpã mare

[Herman sau ce?]

nu și'u cum il t'ãmã romĩneșt'e/ niç unğurește nu și'

[Nu cimpoi?]

çimp^uoĩ/ na/ çimp^uoĩ/ da// și a lu mñirãsã...goșt' meręų nãint'e la cununie/ și
a lu júne la urmã// și cĩn _s-or cununat ierã int'ors/ a lu juñ-or mãrs nãint'e ș-a lu
mñirãsã or rãmãs nãpóı// dacã ierãų cu trãsúrule/ in _vręmeã _acę ierã cu trãsúrl'e/
da la noi pã jos o fos _ pĩntru cã nãnașu n-o avut cai și cóciie/ o fost...pantofãri
nãnașu// și o zis cã iel nu vre cu-a áltuia/ iel nũma pã jos vre sã fiie// ș-apó _pã jos
n-o fos _nunta// o fost iarmã/ dãrã o foz _vręme bũnã//

d-ãpoi după cĩnã atunca...dã la nĩrãsã...goșt'i meręãų la júne/ pã la zęce
ușprãzèce cãsuri/ acólo sã goșt'ãų cĩtva/ și dãzbrãcãų mñirãsa și așe ierã obiçeu in
vręme-acēja// mñirãsa umblã cu aluãt/ pã la goșt'/ la tãt și la [ε] cĩn-or viñit și la
carę-or fost acólo-n loc/ júñile umblã cu iãga cu vin/ cu pãhãru și imbiie goști/ și

⁸ Gesturi indicãnd locurile de pe cimpoi.

mńírása ǫ-avút o zăd'iuță cu jěb máre/ cńń-o vru _tăt acólo ń-o...ń-o pus...penǵăń ń
fost atúnca// penǵăń//

emílija mureșán sń _dă la părint/
și acúma sńt tńmován/ vădua emílija tńmován
óbzășídòń [de ani]

cńńepa o rod'ít ńm _pămńntu nost

[Să ne spui tot lucrul cănepei, cum se pregătea locul.]

ń-o plăcút pămńnt bun la cńńepă/ pămńnd bun pregăt'ít// și...să nu fńje cu ńárbă
múltă/ și nu să săpă/ că ńerá d'ásă/ núnă _umbláu dă plivěu ǫámeńń/ zmuljáu ńárba
vėrd'e// cńńepa cń _s-o uscát/ acúma cńtă vrěme or ńńńt cńńepa dă s-o uscát/ átunĉ o
ńńńu ńń ńpă// avém ańca crńșu ńęsta ĉe cură p-ańca/ ǫát'e ńńd'evă _at vă [k] trecút
păstă pĥod// ńĥ-ńpō ńerá și afără dń crńș ńpă/ acólo puńáu cńńepa// ńń fńĉěu lĥoc/ și
ńń...tră pătru parń o puńáu/ cńt'eva zńle/ nu șt'u cńt'e zńle...șíd'ě ńń ńpă ĉăńa/ ș-atúnca
o școt'ěu/ și merěu ńńd'e cură ńpă și o spăláu acólo/ c-atúnca o uscáu/ ǫ-aducáu acásă
și să uscă// ș-am avút...méliță am zńs/ tăt o băt'áu/ așě ńerá⁹... máre...dă lúnǵă/
pă pătru picōrńe o stat/ ańș _dóo picōare ań _dĥo picōre/ și lucráu cńńep-acĉńa¹⁰//
prńma dátă o avút numă _așě cĥolț máre/ cu cáre o băt'ěu/ atúnĉ o scuturáu/ cńń picá
dń ńĉ/ așě// așě-m plăĉě mńĥósu ca prńńcă/ m-adúc amńnt'-acúma// și _ńo mă
băgám acólo/ am...umblát la șĥoqlă/ da pńn-a^m márs/ cńnd am _foz _dă șásă ań/
cńnd am _foz _dă opt ań am márs la șĥoqlă// să văd și ńo/ ńpo _bába dumńezó o
ńĉrt'e/ bába moroșán.../ să...să mă-ńvăt și ńĉu// cńnd o trecút amú pă acĉńa cu cĥolț
marń/ atúnĉ or cu cĥolț micút/ átúnca mai mărunțel o zd'robńĥ -o/ și tăt o picá _dń _ńe
atúnca// atúnĉ ńárna torĉem/ și pă míńe m-or ńńvătát _să tĥorc// móșu dumńezáu ń
ńĉrt'e/ móșu moroșánu m-o fńcút fńrcă/ d-ńpoń nu așě fńrcă cum acúma cum să
tĥrĉe// o bńtă lúnǵă și ń-oĥ fńcút așě ca o șezătĥre/ o scńndură/ pă ĉe să șez/ și ańca
lucram cu...cu cńńepa// míe m-o plăcút _să torǵ / da verișána/ cu cáre am _vorbń ń
bńserńcă/ ńĉ ĥo ńpát-o su _pat fńrcă/ nu ń-o...nu ń-o plăcút// da ńo așă _am _fost
ńńvătátă...dacă táta mńĉu oĥ _máma mĉa o móșu o bun [e] márcare m-or spus că
ĉeva/ ńo acĉńa am ascultát// da vńĥra/ verișána/ ńĉ ńerá așě mai slóbodă/ și ca prńńc
așă ńerá năstájńcă// ńĉ nu pre ascultát// pă _ń-erá ĉúdă pă míńe că...că „tu tăt...tu tăt
fac”/ ńo așă am _fos / și ș-acúma așě sunt// ńo nu șt'u să mă sfăd'ésĉ _cu níme// ańĉ
sńnt cu nóra dă dĥuăzășńĥ _dă ań/ or șezút ńĉń la vărĥolĥ¹¹/ dńsprăĉe ań/ ńo tătă

⁹ Gest: cam de 1 m.

¹⁰ Informatoarea bate cu mâna ńń masă, sugerând melițatul.

¹¹ Oraș ńń Ungaria.

jána am rămás sîngură/ bărbátu m-o murit cînd aņ_fo^z_dă pátruzășipátru dă ań//
 jo n-am_vru_să mă cásătorés_cu áltu cu níme// noį dă coplį aņ_fost învátă
 laoláltă/ și mie...n-am_vru^t_să apúc álta viiátă cu cînevá// da noį nu n-am sfád'ít/
 nõá fost-o-așé dă cêva nu i-o plácút o la únu o la alt/ da nu așé cum aúd la áltu cã
 să súduie cu pãrinti și să iésta/ și ș-acúma tát așé sunt/ îngăduitóre// așá am învátă_
 dă la pãrint/ pãrinti mlej iar o^r_zís cã nu-i frumós_să...să mințéșt'/ niș_să t'e
 sfád'éșt' o să súduj pã prét'in o pã prét'ina pã cînevá/ núma.../ da niș_pãrinti mnej
 nu...nu așá or fos_că s-or sfád'ít// páce o fost în_cásă// și cînd m-am mãritát/ la
 bãtrîni/ și acólo o fos_páce// ba înçã bába o fos^t_mășt'ihóje/ cã bába dúlce o murit/
 și móșu s-o cásătorít// și táre n-o omínít/ da șî noį pã ie//

[Și după ce melițați cânepa, înainte de a o toarce, îi mai făceați și altceva, să rămână fuiorul frumos?]

da/ da nu șt'u cum...cum o t'emát-o p-acēja.../ ș-acēja o fost așá o scîndurã
 máre¹²/ átúnca aiç o-ávút cît on...táljer dîn cáre mîncãm/ farfurlje/ cu...cu c^uólturj
 ca cúile o fost/ ápu în acēja tát o...cêrsáláu zicéu// da// átúnç o fos_cu c^uolt^t mai
 micút/ mai suptír/ acólo făcáu mai fainã cînepã// bába me dumnezó o_iért'e așé dă
 fain o șt'ijé să căștije/ cînepa/ dă únt'u mneų/ a lu táta-mneų frát'-o fos_pantofár(į/
 țipeș/ așé să spuńe dómna? pantofár(į)?? și așé dă suptire șt'ijé să toqrcã/ dē cū-qçęę
 cîrpé țipélele/ tomné// da/ câ-ņ_vrēmçã_acēja n-o foz_d'-éșt'a cã sã aį tát/ tot cu
 țipéle frumósă și cē háne aį așá să fiie...și háne [k] țipélele și.../ s-ór cîrplt qómeńi//

[Aceași]

brînză

[Să ne spui ce puteai să faci din lapetele de vacă?]

ápu_íl lãs...pátru_cîņ_zíle vára iį dăstúl și triį zíle/ dă_acúma iį trábã și
 pátru și cîņ_zíle/ cã la noį acúma nu vi-i frig?

[Acuma nu, da, e frig într-adevăr.]

iį rēcóre la noį cã...or înkís cãldúra/ aiéșt'a a mnej/ núma în báje ne árd'e//
 ș-atúnca iáų zmîntîna du pã ie/ și n-o-ņcãlzășc/ așé cu lîngura máre o pun în_
 crăstólă/ noį așé spuńem crăstólă// ș-atúnç așé tát așé frumós/ meréu o întór_c_să
 să-ņcãlzășc/ să...să nu fiie táre cãldă/ nũma să fie cãldúță ie tátă/ ș-atúnç o golésc
 în cêvá cîrpã-n cêvá.../ am iç cîrpã anúme așá pîntru brînză/ rárá// acēja dac-o fac
 ástáz/ míne pot s-o folosășc// cînd o pun în plăcîntă atúnca o...cu furkîta o
 zdrobésc/ și-i pun uou/ și puńin gris zícem noį/ cum să spuńe romîneșt'e?

[Așa se zice și la noi.]

¹² Gest: cam de o jumătate de metru.

grísu-î? na! și puțină sare/ da dúlcê să nu fije táre dúlcê// da la cíne-î pláče dúlcê/ cîn _míncă plăcînta cu brînză o...făcê dasúpra cu... țúcur prav// da mije dacă-î brînză mije nu-m pláče brînză du^l/ nu că t'ar nu-m pláče/ da-î mai búnă sárátă brînză// da nu-î așé ásta dîn dukán cã_ásta cê-o fac io/ nu-î așé//

[Aceeași]

la sálăș

[La „sălăș” stăteați câteodată singură noaptea?]

n-am_fos_sîngură níccînd/ nu/ nu// tódauna am avú_pă cínevá și străîńl/ kě o fost...și cai mult am avút și vac múlt'e/ și porș_muls_și dá tát'e/ și ierá cū și străín cínevá// dar álcum tát cu...pîná nu m-am măritát cu táta ierám la sálăș/ símbăta viném acásă/ mă aducê/ cu trăsúra sau iárna cu sánia/ și pá máma o ducé înăpói/ c-atúnc noi l-am hărăńít pá vómu cíne...

[Care avea grijă acolo.]

da// ie făcê pítă/ máma me/ símbăta/ io lúna spălám hánele dá săptámínă cê s-or strîns tát'e/ și p-amnáz viné cu máma acásă și pá míne mă ducê/ la sálăș// d-ápu bărbátu-mneș p-acólo umblá tát.../ că și sálășu nu n-o fo^zdăpárt'e/ ne-ntálném noi și la sáláj_di cějă// mult'-or trecút//

[Aceeași]

aș_fos_culác

[Cu soțul matală cum s-a întâmlat de s-a prăpădit? A fost beteag?]

o căpátát o durere máre dá cap/ după mai múlt'e întimplări/ c-aș_fos_culác// și [Supărare mare.]

supărare și nácáz și múlt'e dá tát'e or foz_ bajocorít și-n tát fêlu/ dîn acějă o...o murít// dá pátruzășiçînc dá an// am rămáms [k] am rămás cu tátă bătrín.../ și...fiçórş-atúnc mi s-o dus dá soldát/ ar fi trăbúitá să-l dúcă da a făcút rugáre ca să rămíje/ pîntu că íeste lúcrú și fetița o foz_dă zêce añl/ ...așá am rămás/ năcájítă// și cu áltu n-aș_vru^tsă m...mă căsătorésc// nu m-am lăsát copíi...//

[Aceeași]

úmbłă cu dódola

[Știi ce-i „dódola”?]

úmbłă cu dódola// să ploóje// ápo _acějă o...îň _copilărija meș o fost// să-mbrăcáu în háne riéle/ și...cê feł dá? lóbodă uă cê-o fost a? [k] cu frúnză marí/

ačĕĭa o trájáŭ pǎ áťǎ/ cu ácu máre/ pǎ șpárgǎ/ ș-ačĕĭa puńĕŭ Țótǎ...pǎstǎ ruó^t/kiĭe//
și merĕŭ atúnĕa și cĭntáŭ/ că „slóbod ĭi cu dódolǎ?”// ap _ atúnĕa...da/ că tǎd _
bǎtrĭní ĭeráŭ p-acásǎ// ápu ĭi lǎsáŭ// āp _atúnĕa da/ ĭi dǎd'ĕŭ/ dǎcǎ ĭeráŭ țĭgǎn ĭi
dǎd'áŭ ș-o țir dǎ clísǎ și/...dǎcǎ ĭeráŭ d-ajĕșt'alǎlz _ mai ĭéstǎ _apo _núma bań le
dǎd'áŭ//

hai dodolóĭe/

dĕĭe dumĭnezǎŭ sǎ plóĭe/

grĭŭ pĭnǎ ĭn brĭŭ/

ĕ-o mai zĭs?.../ nu șt'u mai cum or zĭs//

[Aceeși]

cĭnd ĭerám copílǎ

[Unde se vorbește mai frumos românește ĭn Ungaria, ĭn care sat?]

da niș _nu șt'iu.../ acúma nu se pǎóte sǎ...nu-s...pot comparǎ fĭndcǎ...fǎórt'e
mult șĭnt cǎrĕ aŭ ĭńvǎțǎt lĭmba literárǎ/ și cĭnd vorbeáŭ qǎmeni lĭmba...ĕĕĕa [ε]

[Graiul local.]

da _ da _ dá/ atúnĕa ĭm _ bǎtǎnia și-n ĕenád vorbeáŭ mai frumós lĭmba
romĭnĕascǎ/ așǎ știŭ ĭeŭ// cĭnd ĭerám copílǎ/ și a...uzĕám...copĭĭi cǎre ĭeráŭ de la
ĕenád/ cǎre vinĕáŭ de la bǎtǎnĭia la júla acólo ne-ntĭlnĭám/ ĭeŭ așǎ-m coⁿvĭne că ĭeĭ
vorbeáŭ mai frumós/ lĭmba/ mai frumós ca și noi¹³ și ca mĭkeret'ĕní//

[Acea cum vorbesc?]

n-au vorbĭt așǎ níĕi ca și noi/ nu nu nu/

[Acolo nu vorbesc așǎ mǎndru?]

nu/ nu/ miĭĕ-așǎ mi s-o-mpǎrút cǎ...fǎórt'e múlt'e cuvĭnte aŭ[k]vĕáŭ đĭn lĭmba
magárǎ/ ǎblǎcǎŭ/ levegǎŭ/ așǎ fǎórt'e interesánt/ mie ĭmĭ ĭerǎ ĭnteresánt fǎórt'e [!]
[...]

[Tu te ții romǎnǎ?]

dǎ/ cum sǎ nu/ da sígur//

[Și ce ĭnseamnǎ asta?]

dirĕpt...fǎórt'e mult/ fǎórt'e mult/ da// da da da// ĭeŭ șĭnt mĭndrǎ... de náțĭa
mĕa// nu știŭ/ cǎ ĭeŭ...o [k] ca qǎmeni...mie tĕoț mi-s la fĭel/ ca qǎmeni// da cúmva
mie...náțĭa romĭnǎ...nu știŭ/ pentru míne...pǎó't'e că ĭeŭ șĭnt _ ĭ pĕra mĭndrǎ de
náțĭa mĕa/ și...cǎ șĭnt romĭnǎ// da/ ĭeŭ așǎ șĭnt [!]/

boár ána/ ána mĕsaróș șĭnt de fǎtǎ

ĕĭńzeșĭcĭnĕ [de ani]

¹³ Menționám că ĭnformatoarea s-a nǎscut ĭn Chitighaz, satul natal al Anei Borbély.

CENADUL UNGURESC

judetul Csongrád

cásă

[Poți să ne spui cum se făcea o casă mai demult? Ce trebuia să ai, să aduci materiale, cum se ridica și, pe urmă, câte camere erau?]

ășă // ásta-ı căsă dın pátruzășinòvò năș [k] făcútă/ ...și prima dátă/ dumnieta m-ai întrebát că êe treábă să ai// prima dátă baň treábă să ai//...ș-atúnca or umblát aıca în_sat/ că pá sá'te or umblát_ı qámin carę-or bătút päríeți// s-or bătút päréti-ntră dóo scínduri și l-or umplút cu pámínt și l-or bătút// nõq aşá s-q-aríd'icát// nu dın cǎrámídă s-o făcút//

[Deci așa e, de pământ, peretele.]

de pámínt/ășă// nõá!

[Și cum se făcea? întâi făceau temelia asta sau cum se cheamă, partea de jos, de piatră. Nu era cu piatră nimic?]

nu! ıo aıce n-am/ că pá vréme-açe ıerá.../ dá la fáta pámíntului pínă sus aıca núma dá pámínt// acúma da/ ıeste t'átră//

[Deci mai demult nu era cu „tatră”.]

nų// nu că nu ıerá/ núma dácă n-ai avút/ ...să cúperı și t'átră// vǎmu sǎrác tăt cu apă reçe férbe/ aşé-ı?//

[Da!]

și cu sare// áltăcêe nu-ı cu nimíc// ș-atúnș prima dátă cınd am_făcút.../ ásta tătă cíta ıı.../ núma cêjálaltă nu ıı.../ atúnê am adăugát-o// aıca am stat vo pátru cınd an/ în sobıta ásta// acóqle-am avút un_cuptóri¹/ ș-acóqle-am avút um_pat/ ș-aıca an_stat/ că în_cásă nų-am...n-o fos^tnic pódu niê lipítă/ cū f'ínă// că s [k] ıı bătút päríeți dım_pámínt/ și dup-acêc dácă s-or uscát atúnca ai lipít-o// ai făcút...că tă_dın pámínt ai făcú_f'ínă cu pleávă și cu...páıe și ástea s-or făcút//

ıoakím hid'ıșán

[am] fárá únu vóbzác [de ani]

niê amú nu să ș'i că cıń-or tras

[Cum a fost atuncea la revoluție?]

la budapéta?

[La Budapesta, da.]

¹ Întrucât casa bătrânească este vândută și camera în care se face înregistrarea este goală, subiectul indică locurile unde a avut diverse obiecte.

așe să t'emēju rúși dă tăt trămuráú// pîn...băițēi aięșt'e dă pátruspăce cîņspăce
ań așe pușcáú/ cu automat'ile dîn.../ pî_ii or fost/ prúnc-aeșt'a tînăr!// și cu armáta/
că armáta în dóozăc și trii după măsă o stat altán// și ca norócu că-n dőozăc și șásă
nu m-am dus la cóșut ter²/ c-acólq-am stat/ núma m-an_dus să vād pá...băjátu lu
váru-mneú/ că ierá Ī...la universitát'e/ zic nu s-o fi dúsă índ'eva? i-acásă o cèvea?//
și pá cîn_m-an_dus acásă vińáú/ dučēu młórti și ráńiți șj...dūmńetá [ε] na că
dumńevóstă nu știs_că índ'e-i piját-acēę cóșut ter/ náint'a parlaméntulu/ plin dă
ómiń ieráú și dă sus du pá ietáj or tīas Ī_ii// cū-automat'ele// acól^o_păst-o sútă dă
młórt or fost// cîț ráńiț_níme nu șt'i/ și nič amú nu să șt'i că cîn-or tra^s// să șt'i/
săcuritișt'i// núma nu s-or dat afără/ și ninč meę/ ninč meę/ meęhłt//

[Și cum de-ați scăpat?]

păi ió n-am_fost în nímica//

[A! n-ați fost.]

nó! amú is erói mult in_cínzăcșișase c-or fost/ nu-i ístină/ núma să fac ij_erłó

mărijenút vasíle

śáđășiłópt înt-a șázășinóuălęa [an] am

gríúu

[Care era tot lucrul la gráu? Așa de la început?]

păi_i...acēę o fost...cîn_ńę-am apucá^t / cîp_la noi cuņ_zičēu mai
dămúlt...ieșim a sęcere/ n-am apucá_să_sęcerám/
[Dar de la început, de la...]

[Dar de la început, de la...]

dă la...dă la-nčepút/ dă la-nčepút

[De la arătură, de când pregăteai sămânța.]

ápo...vręau să_zi_că ierá că tómna după porúmb/ să s

[VIIc] dăpă culés³

[VIIc] după culésu porúmbulu...trăbuię să ar! / și să...

[VIIc] sámiń gríu

[VIIc] sámiń gríu// ș-atúnca după cē ierá sámanád_gríu^l/ atúnč...noę pá
când vińę frígu iárnă_ap-atúnca ierá gríu frumós/ máre//

[Cât de mare era?]

păi_i cē șt'u ió/ cîņspece țenti o...zēcē țenti/ cáre cum// cu [k] cîț i-o fos_
pámíntu dă bun// cîț_foz_dă [l] dă gunoieț/ saú cē șt'u ió// și... după ája atúnca

prímăvara cîp_s-o dăsprímăvărát atúnč_otrăbuiț să márgă

[VIIc] să ved'áú cotrēńci

² Piața Kossuth.

³ În textul informatorului Sfetozar Ardelean [= VIIIc] intervine descori soția, Sofia Ardelean
[= VIIc].

[VIIIc] să făcău cotrênçi după iel/ dă porúmb/ că să nu rămíje/ să pótă cu cõpsa să cosască qámeñi/ atúnca după acéje...no!

[VIIc] la sęcere

[VIIIc] la sęcere/ né sculán _dă dimiñáta/ la mnezî nópti/ la dóo cásuri/ la trii cásuri dimiñáta/ făcém legátóri/ dă...dîñ _grîu/ ș-atúnca cînd s [ε] după ce să uscáu...să făcê zîyă și să ásta/ átúnș _n-ápucám// bătrîni noștî trájău cu cõsa/ noi făcém mánunt'/ înt'ind'ém legátóri/ păstă ię [k] îl strîñje// [...]

[Cei care lucrau „la cãlcat” cam cum erau, cum se-mpărțeau? Tu faci cutare, tu cutare, cum era?]

fieșt'ecãre ș-o șt'iút rînduiála lui// cînd l-o luýát...dómnu a cui o fos _mășina „no! tu ięj _la páje/ ...tu ięș _la pl'evã/ tu ięj _la saç/ tu hãrãñeșt' mășina”/ așe că dă fieștecare o șt'iút...tręaba lui/ nu _acólo n-o fost iñcãlce [ε] iñcîlçálă/ că „ápõj io nu mă đug _acólo/ nu mă duğ _acólo”// n-o foz _vorbã...índ'e t'-o luýát sus acólo.../ pînã ce o mãrs cãl [r] cãlcătúra tãt tãt așe// or mãrs pînã-ñ _cãpãt//

sfétozar ard'eľçán
sázăcșicînc [de ani]

o cãpãtãt comințãu

[Când erau oamenii aceia „gazde”, bogați, cine le lucra, cum erau organizați acolo la ei?]

Uorganizãt or fos [k] cã [ε] sãrãc or fos^t _ș-or fi fi tãt furt/ așe că cu...cu sãrãci dîñ _sat _î or lucrát// la gazd-aięsta dă [k] dîntîj il...așe la noi

[VIIc] să bågáu qãmiñi în sęcere

[VIIIc] ápã _avęu...avęu

[VIIc] sãcerãt^uõrî/ și slügã

[VIIIc] șasã șãp'te zêce qãmiñ lucráu la iel// iel núma cît conducê dárã/ ș-avé un [ε] la sãlăș um _biriș/ c-așã să zîcęu biriș atúnca cãre cum...cum conducê/ pã qãmiñi cęjalãlt/ vorbê cu gázda cã „no ástãz męrem să făcem ásta/ cęje”/ ș-atúnca iel dã⁴...iel dãd'ę porúñca la lucrátóri cã „no! mîñe ásta făcem/ ácêe făcem// cu voi aíc męreș cu...voi acólo męreș/ voi ásta făcêș/ cęjeș făcêș”//

[Ăștia erau oamenii cu ziua „tocmiți”.]

cu...pã...așã _o fos _cã o cãpãtãt comințãu/ așe să zîcê mai dãmúlt// or sãcerãt _î.../ vrçau să zîc nu șt'u cît'e...iugãre dã pãmînt o trãbuít cu cõsa să ľe ásta/ ș-atúnj _d-acólo nu șt'u/ a pátra pãrt'e o a zêca/ pã _nu șt'u cã...or cãpãtãt grîu/

[VIIc] d-acêç/ cã añ _fos _copîij/

[Și ásta era „comințãu”, ce le dãdea lor?]

[VIIIc] da/ comințãu/ da/ comințãu//

⁴ Pauză cauzată de o intervenție a soției, care, însă, nu influențează cursul povestirii.

[VIIc] pã _dácã or avút _î zêce métãre pŃat-o cãpãtãt um _mãtru o dŃuã/ nu Ńt'u/ c-atãta ar fi foŃstã noi pã vrẽmç-acẽe/ Ń-atũnc aŃe inerẽu Ńãmiñi ñ _sẽcãere/ cã iŃ strĩñjẽu pã ñãrna dã pitã//

[AcelaŃi]

[Casã bãtrãneasã]

[Ńiți cum se făcea o casã veche, bãtrãneasã?]

da/ pũ _sã bãt'ẽ/ bãt'ẽ [ɛ] ñtrã dŃuŃ... ñtrã dŃuŃ scĩndur aŃe.../ cẽ Ńt'iu ño dã vo trizãj _dã țentimãtri dã...dã nãlt'e sau dã lát'e/ atũncã... cãrãu pãmĩnt/ țipãu ñ _ia Ń-atũnc cu bãtãlãuŃle ñl bãt'ẽu/ Ńi cu uŃŃĩnçã ñl [k] zĩcẽu cã nŃã! aĩesta o fos _cãlcãt cu opĩnçã/

[VIIc] dacã n-o fos _bĩne bãtút

[VIIIc] dacã n-o fos _bĩne bãtút// Ń-atũnc atãta or...fãc [ɛ] fãcũt-o dã nãltã pĩnã cẽ...o gĩñĩ _nŃã _acũma-ĩ dãstũlã// atũnc o...dupã aŃe o pus coperĩŃu Ńi

[Pã da, da` coperĩŃul nu-l puneã drept pe pereții?]

ãpãĩ aŃe c-o trebũ _pŃdu sã-l fãc/ Ńi sã...

[Cum făcea pe urmã, dupã ce erau gata ridicãti pereții?]

dupã cẽ ñerãu pãrẽti gãtã/ atũncã puñãu griñzẽlele// puñe o grĩndã... ñn...cãpãt ññ _cãpãt/ sã ãĩbã pã mijloc Ńi pãstã grind-acẽeã ñerãu griñzẽlele-aŃe d-a cruçĩŃu dã la pãrẽt'e pĩñ _la pãrẽt'e// ãpãĩ _d'-acŃlo ñerãu prĩñsã cu nŃ! cu fẽrã Ńi cu ásta ñerãu ñntãrĩt'e// atũncã or pu [k] pŃdu cu t'ĩnã/ cu ásta [...]

[Ńi coperĩŃul din ce se făcea?]

coperĩŃu dãcã cĩn-Ń-ãvút _ĩ...cĩn-o avút aŃe put'ere Ńi bãñi acẽla l-o...fos _dĩn...dĩn hĩrb sau cum zĩcẽm? cĩrĩpã o nu Ńt'u/ cã ño n-añ _fãcu/ noi...pã la noi hĩrbã sã zĩce pã la noi// da nu [k] cãre nu acẽla o fãcũ _dĩn ásta/ dĩn trẽstĩle sau dĩn

[VIIc] nũma n-or fost aŃe mũlt'e cu trẽstie

[Da` ca sã poatã aŃeza „hãrbul” sau trestia...?]

ãpã _o trãbũit cŃrñe// tã _tã _tod _dã ãĩe/ Ń-atũnc o fost...tot o foz _bãtút cu ľããturle/ cĩt o fos _hĩrbu dã mãre/ Ń-atũncã cãnd o fos _bãtút ľããturle/ atũncã s-or apucãt sã pũje hĩrbu//

[AcelaŃi]

pĩtã fãcẽm mãĩ dãmũlt

[Mai demult făceați „pitã”?]

ãúz mãĩkĩ⁵ pĩtã fãcẽm mãĩ dãmũlt...Ńi ño...mãĩñt'e mãĩcã/ Ńi ño de la mãĩcã _am ññvããt/

⁵ Informatoarea, țigancã, foloseŃte cu o frecvenã foarte mare formule specifice de adresare: *maicã, mãicuã* etc.

[Și cum făceați?]

așe măiki că sára avem trȃcă dă lem _ măicúta me/ ș-atúnca sára făcēm cumlău māicúta me/ ș'ti ê-e-î ăla așe cumlău? dîn [k] nu știu dîn êe făcút/ ...dîn tărîță ȃo dîn êe māicúta me/ și drojd'e/ ș-atúnca sára făcēm în troȃca acêe cumlău/ și lăsăm pînă dimnáta la dȃo la trii să sã dospăscă/ pînă ie acólȃ să năcre/ ș-atúnca puñem apă cãldă mámi/ ș-atúnca puñem mai fãrină la ie/ ș-atúnca...dă trii-pãtru ȃari ȃo frãmîntãm/ ș-atúnca cîn _ sã dospé ie-n trȃcă _acêe dă l'em _măicúta me/ atúnca an _tîiá _tăt așe dărãburî și tot așe aȃ _luuát-o/ ști ș-am _făcút pítă// și êe am uȃs crăstȃla/ ș-am pus mámi în _ crăstȃlă dă s-o dospít/ pînă ie s-o dospít/ pîn-atúnca am bågát în _cuptorî/ cu páie/ cu torî/ cu tuléi/ êe-am avút măicúta me// ș-atúnca am bågát-o acólă/ kîȃ _s-o copt aȃ _scos-o-afără/ ș-atúnca așe n-am pus apă/ im _brîȃcă/ și ș'ti așe dasúpra o tîră am...u...udát-o píta// da/ ș-atúnca aȃ _scos acêle tri _pãtru pít'e/ le-am acuperid _măică/ și la dȃo-trii cãsuri dă vrēmeret'e am putú _sã mîȃcãm pítă măiki// ástă _o fost// [...]

[Cum știi când îi gata cuptorul?]

po _mámă dor ș'tișem că dȃo-trii dă ȃnob _dă tuléi trábă sã bågám/ ș-atúnca videm noi ș'ti vátra cîn _șipá skint'ei/ atúnca dădēm d-o lătore tuléi o páie māicúta me/ ș-atúnca puñem pã pirostiie/ ș'tiu sã v-arít și pirostiie/ cre _că am dȃo pirostiie//

[Ce e asta „pirostie”?]

sã v-arít?

[Cum e?]

dă...cu trii piȃȃrie/ dă ferî/ ț-arít io măiki/ c-aic is a mîne dȃuă am// da māicúta me// le puñem pã pirostiie măică/ și-l lăsăm cît-un êas/ un êas oȃ _sfert/ un êas oȃ _sfert/ ș-atúnca _scot'ēm afără//

[Da' de ce era bine s-o pui pe „pirostie”?]

d-acê că mai bine s-ard'icã píta măiki/ că ê os pã...ásta sã árd'e píta/ da pã pirostiie nú _s-o ars//

[Costa Persa, 63 de ani]

porcu

[Dacă-l iei de mic porcul, cum îl crești, ce-i dai să mănânce?]

măică-ta...tăp îi dau/ dă la...dukán êe sã cumpără la porc/ cucurúz/ ȃarz dacă _ai/ da n-am niê cucurúz niê ȃarz māicúta me/ amū _așe trébă sã cumpăr/ dă la verjîl/ aiešta i rumîn/ dă înd'e cumpărãm noi/ nu ș'tu cum sã zîce la voi tap// [...] ș-atúnca _îl fac d-um _mētăr și dȃozăj _trîizăj _dă kîle/ ș-ástă tȃm [k] și ástă iárnă-n dețembrie/-n êiȃspăfêe/ doi an _tîiát// d-um _mētăr și trîizăș _pãtruzăc o fost... dărãbu//

[Acum ne spuneți așa, când e de „tîiat” gata...]

ígęn

[Cine-l taie...?]

uă mămâ! uă mamâ/ pu...măcelárl am mámi ęe-n_táie/ măcelárl am/ ápu_că
pęse măc

[Și el îl desparte așa, îl...?]

jel mámi/ jel mámi il júnd'ije/ il pírlęst'e/ il táie ĩ_dóuă/ scót'e clisa/ șoncile/
cápu dăt'ilin/ atúnę fáčem cărdábós măicúta me/ in_cătílán_fęrbe ápa/ púnem cap/
púnem cárne/ clisă/ fáčem sálám/...șt'i tu dîn... burduhánu ęélà/ atúnę fáčem
cărdábós/ fáčeę_círnát măicúta me//

[Acuma ne spui pe fiecare cum o faci: salamul...]

máică nu jo fac/ măcelárlu fáče/ nū șt'u máică că nu_ápuc/

[Da' salamul în ce-l băgați?]

în [ε] in_stomác/

[Da' cum se zice stomac, „bărdăhan”?]

nu mă_ pū...cum? unğuręst'e că pă sto...

[Nu, românește.]

d-ápui nu șt'u máică/ nu șt'u// noę t'ícă...

[„Chișcă”.]

t'iș [r] t'ișcă/ da aĭ d'irépt/ t'ișcă/ t'ișcă// máĭl'e/ acéle máĭă grósă máĭă
suptırle/ acéle noi l'e fáčem/ le...dășfáčem/ le spălám măicúta me ș-atúnęa púnem
sáre/ Țoĭát/ și pînă nu șt'i pu...d-acéle táre put măicúta/ put//

[Da' și oțet băgați?]

ápu_băgám acólo máică în apă ęe spălám máĭli/ că táre put máică máĭl'i
grósă/ noę!/ cîndva și cu văr aę_spălát// num-acúma núma cu Țoĭát spălám// núma
cu Țoĭát//

[Și ce puneți în ele, în astea groase, cu ce le umpleți?]

máică/ áșt'e...máĭli grósă áșt'e vára să púne círnát ĩ_jéľ'e// círnát im_máĭl'i
grósă/ și in_suptırli să púne/ núma im_máĭă grósă mai bíne stă măicúta me// [...]

[„Clisa” cum o pregătiți?]

mámi...jel când fáče șt'i tăt așé/ tábliĭ dá clisă/ măcelárlu// atúnę cînd o gátát
cu tăt lucrū_o umplut círnátu cărtábóșu/ sálámu l-o fácut/ atúnęa jel să bágă_in_
cámáră/ i daę trócă/ sáre mámi/ ș-atúnęa púne șoncil'e/ sáră șoncil'e/ sáră clisa
măicúta me/ ș-acólő stă pátru-ęię_săptámín// așé tăt la tri_pátru zíl'e trábă_
să...inșt'imb/ să întór_clisa cu...șoncil'i// ș-atúnęa le dúcem lă_afumătore/ pă bań
ní l'e afúmă_alc in_sat/ jęst'e Țom ę-afúmă mámi/ ș-atúnę așé tătă vára_avém ęe
să mîncám//

[Aceeși]

pîná-î lúmęa n-o fost ásta rumín sǎ ięje o řigánǎ

[Aici era obiceiul sǎ se însoare români cu sârbii sau români cu ungurii sau cum era?]

dǎ amú iou sǎ-ř spun máicǎ/ pîná-î lúmęa n-o fost ásta rumín sǎ ięje o řigánǎ//
amú nu sǎ sǎmǎlęǎ/ amú noǎ cǎ la noi îř sat nu ię rumín niĉ acúma řigánǎ// da
unguróje ię// cǎ ři fiĉóru lu veturiřa⁶ áre oř fiĉóř/ auriél// ř-acęę unguřóje/ ię o foz
doptoriřǎ muięre řta/ dín pářfalü⁷/ unguřóje i-o fos_nóra ři// pář áre ř-o fátǎ//

[Da' dacǎ unui român îi plăcea de o fatǎ de řigan, cǎ era frumoasǎ...]

no-ámu/ îř vrémęa lu noi ásta nu s-o făcút/ amú pořt'e sǎ ięje/ amú sǎ ię//
amú ię řigáni/ úngurí/ rumín/ sírbí/ amú nu sǎ mai cótǎ măicúřǎ/ da cîndva ásta n-o
mai fost rumín sǎ ięje řigánǎ/ o úngur sǎ ięje řigánǎ/ n-o fos_măicúřa meř

[N-o fost niciodatǎ?]

ámú nų_nu_nu/ nu măicú_ / la noi în cęenád n-o fost//

[Și de ce?]

mámi! nářia nořstǎ-î álta/ ā_lor i álta mámi//

[Da' între români ři sârbii?]

ápu_máiki sířbu ię pá rumínu/ da rumínu ři sířbu nu ię řiganu măicúřa meř//
áiř_la noi nu s-o-ntîmplát//

[Aceeși]

io acásǎ an_născút

[Dar întotdeauna femeile nășteau la „corhaz” sau se-ntâmpla sǎ nascǎ...]

io acásǎ an_născút pá lucréřia meř/ núma copílu l-an_născút la iřpitári//

[Și cum făcea femeia, cum se descurca?]

o dômne mámi/ o [ε] o mós'e/ úřa/ n-áveř copii niĉ únu?

[Ba da, avem, da' noi am născut la „corhaz”.]

máiki/ tu řt'ii máikę cǎ...acásǎ mai cu gríeř sǎ nářt'e/ cǎ no-ápo_c-acásǎ t'e
năcǎjęř tu cît t'e năcǎjęř_ / mósę_ácęle nu fáĉe řimíca// pîná cîn_nu...

[Vine...]

da/ da/ d-ápu_la iřpitári nu-î cǎ-z_dǎ ũ_ultói máicǎ/ ř-atúnĉa víne duręriře ři
víne copílu/ mámi// ięř pá lucréřia acásǎ_ař făcút-o/ da pá d'úricǎ_a mneř la
iřpitál l-am avút/

[Și cine o fost moășǎ aicea?]

ap-aíĉa máiki lóřinřóřǎ/ o muięre unguřóje/ máğda néři o fos_măicúřa meř//

[Una o fost?]

⁶ Numele unei persoane pe care o cunoaște Ana Borbély.

⁷ Patfalău, numele românesc al orașului Várpalota, din județul Veszprém.

úna májċă ap-o foz ĵċca/ núma ĵo la ĵec-acê/ rumĭn-o fos^t/ ĵċca/ acêĵe ĵo
n-am^m maj ajúŋs-o májċă la naş^t'e/ d-acólŋ máma o născút-o májċă-me o nă [k] nu
nú ş^t'u/ da/ da măjċúta me/

[Şi de ce ai ales numele Lucretia pentru fată?]

pă^d-acêĵe că sócră-me lucrċĵiĵă o fos^t-uc-o máma// ĵo mi-s pċrsa/

[Persa?]

pċrsa/

[Da' ásta ce nume-i, Persa?]

rumĭnċş^t'e/ ^amu...//

[Aceeşu]

májċa me ĭn ċiŋ şásă lócurĭ o spalát la ċenád

[Mama când o mers să spele, ĭn ce zi?]

aúz májċi...ĵe o f [k] măr^z dá lúna/ pĭná símbăta/ núma ĵe mărta nímic pá
lúmea lu dumnezău n-o făcút/ ĵe o ťĭnút mărta acêĵe că ĵe ŋ-ávút ŋŋ^o fiċóru// ċe dá
micút tăre aşċe o fos^t-că şu ŋărbċş^t'e/ n-o văzút nímică// fiċóru/ mílan l-o t'emát//
ş-atúnċa zċċe că ĵe s-o culcát// ş-o muĵere s-o pus la ĵe aşċe pá pat// íċe c-aşċe o
muĵere zċċe că cu páru lung o fost/ aşċe lúŋgă-n obráz/ ş-o zĭs cá^tă májċa/ „tu” zċċe
„nū vez^t-tu” zċċe „că ástăz-mĭne-ť ŋorbċş^t'e prúŋcu// da” zċċe „di ċe nu ťĵĵ Ĳ^o mărta Ų^o
vínerċ? nūma” zċċe „dac-o ťĵĵ/ ...tu niċ mátura-m brĭŋcă să nu ĵeĵ// afără dá
l'ŋŋură/ c-ai mĭŋcát/ ş-ai băút ŋm^o pahár dá apă”⁸ ċċe „ai gătát cu tăt'e// să ve^z”
zċċe „că păst-o lúnă dŋo copilu tău să tămad'ċş^t'e”// ş-aşċe ş-o fost// májċa/ mărta/
nímic pá lúme lu dumnezóu ca tu-ámú⁸ că...că stai acólŋ// atĭta c-o mĭŋcát şu ap-a
bă^lút/ ş-o şezút// niċ mátura-m brĭŋcă n-o lŋuát// şu la dŋuđ luŋ únt'u mílan s-o
tămad'ít dá ŋăt// c-aşá ŋă fos^t că dá ástăz pá mĭne ŋorbċş^t'e//

[Şi cum s-o numit muiera?]

d-ápă nū ş^t'ĵĵe májċa/ n-o ş^t'iút májċi/ că nu ĵ-o spus tăt'e/ nŋ! nū^o nu^o nu^o
nú/ nūma nŋptċ aşċe o vínĭt/

[Ca ĭn vis.]

ĭŋ^o vis ĵ-o vínĭt măjċú^tă//

[Da' şu „Martsara” n-or zis?]

d-ápu májċi amú Ų^o mărta să ťĵĵe/ Ų^o vínerċ/ nŋ-ámú ĵe mărta^o ťĭnút-o// nu
vínerċ o ťĭnút-o/ ĵe mărta o ťĭnút-o//

[Alťĵi or ťĭnut vinerea?]

ŋŋ^o mámi...nu ş^t'u/ ámu d-a fċt'a ť-oĵ spúne ĵo dá májċa ş^t'ĵĵe că/ da álťĵi or
maj ťĭnút/ nu ş^t'u măjċú^tă me/ că d-a fċt'a v-oĵ spúne//

[Ce ĭnseamnă „d-a fet'a"?]

tu^t híĵabŋ/ túdod te mi ŋz ŋ híĵabŋ?

⁸ Se adresează unċia dintre anchetatoare.

[În zadar.]

îp_zadár/ îp_zadár//

[Aceeși]

bărbātu mîșu o fos_purcârî

[Cum v-ați cunoscut soțul? „inde”?]

d-ápu_mámi...așé m-aņ_cunoscut ȝo dă șaspăce ań/ dî...dîn cénád o fo_și
iel măicúța meș// bărbātu mîșu o fos_purcârî/ ști tu ce-î acéla purcârî ?
mîná...pórçi/ a lu sátu afără/ pă.../ nõă cum să-ț spun? dă pășt'áș afără/ pă iărbă/ da
[Pe „imaș”?]

pă nîmăș/ da pă nîmăș mámi// ș-atúnca tăt furt acólo trecé mámi și nõ! dîntr-o
úliță cu nõi o fost / iel o foz_dă dỏozăj_dă ań/ ȝo dă șaspăce ań aņ_fos_mámi
cînd...m-am măritát măicúță/ ș-așé n-ăņ_cunoscut/ am umblát la bal máikî/

[Unde o fost?]

aíc la nõi la cénád o fost/

[Da? și-acolo ce muzică s-o...?]

múziică uņgurășcă/

[Numa ungrească?]

núma uņgurășcă măicúță/ álcum n-o fost/ núma múziică uņgurășcă/ n-o fos_
măicúța meș/

[Și „maica” a vrut să vă măritați?]

d-ápu_măiica n-o avút vóie că aņ_fos_tínără máikě/ d-ápu_núma șt'î tu.../
cîne n-are fraț/ n-ările părint/ m-am măritát și...dă dỏozăj_dă ań aņ_fos_cînd am
avú_pă lucréțila/ dỏozăcîdoj cînd am avú_pă d'úri/

[Și ați avut bărbat bun? Om bun?]

ápu...o țiră_o băút/ nă!

[O băut o țără?]

o țiră/

[Da' nu v-o bătut.]

nõ mámi/ pîná lúmę-o pálmă n-aņ_căpătá_dă la iel/ núma nõă o băút o țir_
ca...ca tăt oámeni/ nõă!// bărbăți voșt' nu be niê únu?

[Aceeși]

cólivă

[Cum se face coliva?]

pă_să férbe gríșu/ ș-atúnca...núma dimińáța să-ņvălășt'e cu puțínă mńęre
dără/ și încă cîne pót'e púne și vo dỏuă nuê așé...cum să zíc? nu dărăburî núma
făcút'e în mășínă/ ca fărina îs mai gáta/

[„Dărălite”.]

dărălit'e [!] că [!] să zîce//

[VIIIc] măcinát'e saŭ

[VIIc] ŝi atúnca să púne...cóliva să púne-ntr-om _blid așé mai.../ ŝ-atúnca să púne roáta mnêre ŝi-in _mijloc să fáce o crúce dá cóțcă...dá mnêrē orl' că dá bombóne⁹ dá ášt'e acúma êe.../ s-o modificát lúmęa// mai dămúlt nu s-o mai făcút să duć la biserică dî-nt.../ să fáce atúnș _la ŝásă săptămîn' să fáce părăstás// așé spúne//

[Da' colivă când faceți?]

în tătă dumíneca să dúce dup-a [k] !a cîine vrę/ acúma nu mai dúce/ da cín^dvă _așá_o fost//

[Cum o fost?]

în tă [k] dúpă/ dac-amú...spúnem ástáz îi dumínecă/ nu?// numă _amú dácă...apú_și dácă dumíneca/ atúnce amú-n cęęe dumínică i-o dus...cólivă//

[Cine o dus?]

ápu...dac-o _ávút fátă o nóră ō...așé cîineva/ čel dîŋ _cásă / apí _čiin-o rāmás

[Da' fiecare care „o márs” la biserică o dus „cólivă”?]

nu/ núma čel č-o avút mǔrtu/ îŋ _cásă// da núma amú...amú dácă máma me ar muri/ nu? atúnce io ŝásă săptămîn' pot să duc/ cólivă/

[În fiecare duminică?]

îŋ _fieceare dumínecă/ ŝi-ntr-a ŝásăle săptămînă atúnș _să fac_um _blid máre dá grîŭ/ să duć-o iágă dá vin/ să duć-o [!] iágă dá răt'ie/ ŝi o tořtă⁹/ amú [e] dácă...uŋ _colác/ da dácă...amú ŝă...fac țórtă//

[Sofia Ardelean, născută] Bod'lrca [62 de ani]

pegméz dá prúne

ápu _pegmézu dá prúne le dás [k] le spălăm biie dáră ŝi le dásfoiem/ nu? ŝi le púnem/ ŝ-atúnca...ięste că l-am pus ŝ-așé núma dac-or fost rúpt'e-n dóuă/ nu?// da acúma mai tîrzíu...le dǔrălim pîn mășină dá cárne//

[VIIIc] le măcinăŋ _cu mășina cęęe dá cárne//

[VIIc] ŝ-átúnč il púneŋ _să fęárba// ŝ-atúnč amú cáttă cápăt/ io cred _că cîndva nu ŝt'u nu...n-or mai pus pă iel...puřină mnêre/ d-apo-acúma/ pă _nu vid'ęť că spúneŋ _că ŝi cáttă...záhăr mnêre p-aíča¹⁰// ŝ-atúnca púnem cîři-o kilă dá mnêre o čéva/ atúnș _și mai iút'e-i gáta ŝi mai...no! nu ŝt'u/ ia c-așé//

[O „chilă dá miere” la câte prune?]

⁹ Termen sugerat de soț.

¹⁰ Observația este formulată ca o continuare a discuțiilor anterioare referitoare la graiul local.

pă cum_vren_du [k] să fiје dă dŭlĉe/ așe că nŭ-i_î cu măsŭră nimĉă// io n-an_sucui_să fac [!] cu măsŭră/ nŭma...

[Și după ce-i gata, fiert?]

dŭpă ĉe-i gáta bíne fĉert/ atŭnĉ il pun în.../ mai dămŭlt ieráu ôle/ cáre ieráu ôôle dă pegméz// avé máĭca me_ășe-i și zĭĉe sílĉă/ nu ș'tu că dĭ ĉe la ôlă_ăĉĭe cáre ierá dă...dă pámĭn_da/ da ar fos_frumôsă/ nŭ_or fost ásta// da...amŭ_iej pŭnem în...în iágă-ŋ_știĉlă dă...ĉ-aven_ / dă treĭ fártáĭ dă deț orĭ...ĉe ș'tu io cum is așe dă...

[Și deasupra ce-i puneati?]

ș-atŭnĉ dasŭpra [e] dăcă...ĉĭŭva cĭnd o foz_/ dăcă s-o făcŭt pítă/ atŭnĉa s-or pus în_cuptórĭ dŭpă pítă// da acŭma dacă nŭ_ieste cuptórĭ/ il mai pŭnem în...dóbă/ noi aĭĉ așe zĭĉeŭ_la al...dóba dă la gaz// dac-am_făcŭ_ĉevá...plăĉĭntă atŭnĉa cĭnd an_scos-o...atŭnĉa l-am puŝ_/ ș-atŭnĉ is [k] iel is prind'-o scoqrĭă_ășe dasŭpra// și-l l'egám puĭĭn/ și...

[Și gata!]

și gáta [!]/ [...]

[Da' din „caisâne” faceți?]

dă căisĭne/ da/ da/ fac și dă căisĭne//

[Și aia o faceți tot ca asta de prune?]

ă...nu// aiĉsta dă căisĭne așe il fac/ că...le dŭrăléc/ și pun mĭreț pă iele/ și iel stă pĭnă-n ĉeĭe zĭ/ ș-atŭnĉa...c-amŭ úind'e...nu mai fĉérbem în cădlán/ nu?...să zĭĉe căldáre/ dă arámă ĉĭŭva// în aĉe să ferbē peĭgmézu dă prúne cĭndva/ d-apo_ăcŭma nu/ amŭ nu avém...cădlán ĉi-z...noi așe spŭnem că-i cădlán/ d-ápu_ĉe? cum ar fi romĭnĉște? ĉe-i?

[VIIc] căldáre/ dáră nŭma atĭ_că-i jumŭlĭtă/ nu-i dă

[VIIc] cu [k] și niĉĭ nŭ-i așe fóрма la ie// ș-atŭnĉe le laș pĭnă-n ĉeĉă zĭ/ ș-atŭnș_ pă gaz dacă-l fĉerb/ pun într-o...crăstólă.../ ieŭ cu lĭngura dă...lèveșe cáĉe...trĭ pátru lĭngurĭ nŭma ș-atŭn_férbe iŭt'e// ș-atŭnĉ aĉĉla cŭs ásta / nu [e] și mŭlt mai iŭt'e-i gáta/ dăĉĭt...dac-așă ar fi să punŭ jumătát'e/ crăstóla//

[Și așa faceți câte-un pic?]

da tă_cĭt'-ŭm_pi_și-l golés_ / ș-atŭnĉ iáră pun atĭta/ și il golés_ / și mai iŭt'e-i gáta/ mai iŭt'e să férbe/ iŭt'e mĉre áburu afáră dĭn iel//

[Aceeși]

o profesŭră trábă_să ĭnvĉĉe lĭmba romĭnă curátă

[Dumneavoastră cum considerați, în care sat se vorbește mai frumos românește?]

io așe coņsider că...mikĉerĉ'u ĭi oŭ_sat mai rumĭn dăĉĭd_noi/ ĭņsă foárte urĭt vorbĉsc romĭnĉște//

[Vorbesc urât?]

dă! mai...mai urî _decît t'it'iházu//

[Da' de ce vorbesc urât?]

dă cê...și îi vorbesc _î...zîcê că nu spúnê.../ nqa niê noi nu spúnem salváre/
îpsă îi spun mentéu/ și corházu// și...únele lucruri cáre... nu...nu-s...nu-s _î...nu le
pot spúne în _límba romínă/ și îi să țin că-s romín// nqo! tînári cárle...o umblát la
șcólă...la...ș-or făcút facultát'a î...în _límba romínă/ la júla/ acéça vorbesc/ îpsă
cînd is acásă și îi vorbesc așe ca și cêielal//

[Și asta nu-i bine că vorbesc așa ca ceilalți?]

apî _dacă să pot înțáleje únu cu áltu/ îî bíne/ îpsă...și dacă cunqóș'te límba
curátă romínă/ atúnca-î [k] nu-î problémă/ îpsă dacă núma așá o cunqóș'te...
cum...cum o învátă _dă la móșu-so sau dá la bába-sa/ límba/ și nu ș'ti límba
romínă/ cáre sê vorbêș'te romínêș'te/ atúnj _nu-î bíne/ nu-î bíne// c-amú o profésöră
la mikărê't/ ...nqo să zîcêj _cu rá [k] ásta îi...nu-î bíne că spun _lúcu íesta că...o
profésöră trábă _să învêțé límba romínă curátă/ ca să învêțé copíi// și dacă ie la
șcólă...așe învátă límba cum ie o cunqóș'te acásă și cu _să vorbêș'te acásă/ atúnê
nu învátă romínêș'te//

[Unde mai trăiesc români, la Micherechi, la Chitighaz, la Cenad?]

la cénád ș-atúnê p-acólo pá la...bedéu/ p-acólo sînt rumín d-ap-acéie niê așe
nu ș'tiú romínêș'te ca.../ acéie nu...nu-s...nu-s.../ să țin că-s rumín/ da nu// [...]

[Care-i mai mândră limbă, maghiara sau româna?]

ápo _míie límba romínă m-o pláce//

[Și care-i mai ușoară s-o vorbiți?]

pentru m [r] pentru míne...pétru míne îî ușóră și romína și unqurásca/ c-am
învátát la șcólă unquráscă și...

io zîc _că rímína-î mai grê¹¹

[E mai grea?]

[V] pi-î mai grê

[VI] pentru úngurí da/

[V] á...î/ cu áșt'e cu mult îî mai grê dîcît unqurásca// amú io le ș'tiú ap...io
zîc _că límba rúmínă cu mult îî mai grê

[VI] îpsă-î frumósă

[De ce e mai frumoasă cea română?]

[VI] [!] dî cê îî límba máicî méle// o...o íubesc/ nq! dę-acé//

ioán ard'el'án
șázăc [de ani] am împlínítă

¹¹ În textul informatorului Ioan Ardelean [=VI] intervine soția, Sofia Ardelean [=V].

Agricultură

Grâu: 118–119.

Porumb: 3–4, 23–24, 51–52, 89–90, 104–105.

Amintiri: 4–6, 20–21, 24, 35, 46, 66–67, 68–70, 74, 76–77, 80–81, 85–86, 90–92, 975, 98–99, 103–104, 109; ~ din prizonierat: 36–42, 43–44; cum s-a cunoscut cu soțul (soția): 21–22, 68–70, 78–81, 98, 102, 125.

Anul Nou v. *Obiceiuri la sărbători*.

Boli la copii: 77, 95–96.

Brânză v. *Preparate din lapte*.

Casă: 86, 108–109, 117, 120.

Caș dulce v. *Preparate din lapte*.

Cânepă (prelucrarea ei): 10–13, 25–26, 46–47, 61–64, 78–79, 113–114; țesutul: 63–64.

Ce a făcut subiectul ieri și azi: 54–55.

Ciorbă v. *Mâncăruri*.

Ciuperci v. *Mâncăruri*.

Clacă, șezătoare v. *Obiceiuri sociale*.

Coude de laboș v. *Mâncăruri*.

Colivă v. *Preparate din grâu*.

Conserve v. *Preparate culinare*.

Crăciunul v. *Obiceiuri la sărbători*.

Creșterea porcilor v. *Ocupații și îndeletniciri*.

Culesul viei (suretit) v. *Ocupații și îndeletniciri*.

Despre conștiința etnică și lingvistică: 18, 24–25, 42–43, 47–48, 102, 116, 123; despre grai: 106, 116, 127–128.

Despre țigani: 91–92, 123.

Dodola v. *Practici magice*.

Fân: 53–54, 107–108.

Ghicitul viitorului v. *Practici magice*.

Grâu v. *Agricultură*.

Iloră v. *Obiceiuri sociale*.

Înmormântare v. *Obiceiuri*.

Întâmplări: 5, 8–9, 19–20, 48, 72–73, 78, 109, 124.

Magiun v. *Preparate culinare*.

Mana vacilor v. *Practici magice*.

Mâlai dulce v. *Preparate din făină*.

Mămăligă v. *Preparate din făină*.

Mâncăruri v. *Preparate culinare*.

Moară de ulei v. *Ocupații și îndeletniciri*.

Munca în seră v. *Ocupații și îndeletniciri*.

Munca la boier v. *Ocupații și îndeletniciri*.

Nașterea v. *Obiceiuri*.

Nunta v. *Obiceiuri*.

Obiceiuri

Ciclul vieții

Naștere: 76–77, 94–95, 123–124; ursitori: 77, 95.

Nuntă: 16–18, 21, 111–113; pețit: 111.

Înmormântare: 27, 29–30, 48.

Obiceiuri la sărbători

Crăciun: 35, 79–80.

Anul Nou: 110–111.

Paște: 111.

Sfântul Gheorghe: 22.

Obiceiuri sociale

Clacă, șezătoare 19–20, 22, 26, 62–63.

Horă: 59, 91, 98.

Ocupații și îndeletniciri

Creșterea porcilor: 70–71.

Culesul viei (suretit): 31–32, 84.

Moară de ulei: 50–51.

Munca în seră: 70.

Munca la boier: 119–120.

Spălatul rufelor: 16.

Pasăre v. *Mâncăruri*.

Paște v. *Obiceiuri la sărbători*.

Păsat v. *Preparate din făină*.

Pâine v. *Preparate din făină*.

Plăcintă v. *Preparate din făină*.

Porumb v. *Agricultură*.

Povestiri despre sat: 19, 33–34, 55–56, 65–66, 86–87, 102–103, 107; toponimia satului: 56–57.

Practici magice

Ghicitul viitorului: 76–77, 95–96.

Dodola: 115–116.

Mana vacilor: 26–27.

Preparate culinare

Conserve (murături): 14.

Magiun: 13–14, 126–127.

Mâncăruri

Ciorbă: 10.

Coadă de laboș: 58.

Ciuperci: 65.

Pasăre: 10–11, 27–29.

Preparate din făină (de grâu și de porumb)

Mâlai dulce: 25.

Mămăligă: 11, 93.

Păsat: 82–83, 93.

Pâine: 6–7, 49, 76, 92–93, 120–121.

Plăcintă: 15.

Preparate din grâu

Colivă: 125.

Preparate din lapte

Brânză: 31, 94, 114–115.

Caș dulce: 31.

Preparate din porc: 30–31, 44–45, 83–84, 100–101, 121–122.

Vin dulce: 68.

Preparate din făină v. *Preparate culinare*.

Preparate din grâu v. *Preparate culinare*.

Preparate din lapte v. *Preparate culinare*.

Preparate din porc v. *Preparate culinare*.

Săpun: 99.

Sfântul Gheorghe v. *Obiceiuri la sărbători*.

Snoave: 87–89.

Spălatul rufelor v. *Ocupații și îndeletniciri*.

Vin dulce v. *Preparate culinare*.

GLOSAR

A

A prep. B VIIa, VIIIb, A VIIc, S VIIIa, b, M VIIIa, OP VIIa, C VIIb, Bt VIIIb, CU VIIa, VIIIc „la”; Noi meream *a* pescuire M VIIIa. Vara ieşim *a* secere CU VIIIc. Ficioru [î n c r e d i n Ț a t] o fost pus pă tablă afară, *a* casa satului, o *a* casa oraşului C VIIb.

ABIRUIESC vb. ind. prez. 3 pl. S VIIa „reuşesc”: Dacă amu *n-abiruiesc* cu apa, atunci acolo îl taie afară [malul] şi cure acolo; cf. *b i r u í t*², *j o í t*¹.

ÁBOR v. *áburul* 2°.

ABRÁC s. n. Bt VIIa „furaj, nutreţ”, cf. *b i c a n t á u*.

ABRÓS s. n. B VIIa, pl. *abroáse* B v, VIIa „faţă de masă”: Fuioru ala-l torceam sâbţâr, că dint-ala făceam şterguri şi *abroáşă* şi lipideauă VIIa; cf. *m á s á r í Ț á*¹.

ABUNĂOĂRĂ adv. S VIIIc, Bt VIIIa, b „de exemplu, bunăoară”: Fost-o rumâni mulţi care, *abunăórá*, şi-n patruzeci, câţi râmâni or mers ei dară din Ardeal? S VIIIc.

ABUNĂSĂMĂ, *de* ~ loc. adv. B VIIIa, S VIIb, VIIIc „de bună seamă”: Apăi eu acolo cum am şezut acolo [la s á l a ş] singur, c-o fost cam zece ceasuri noaptea... apu așa mă temeam acolo că tuna, fulgera, apăi eu ca prunc singur acolo, amu mă temeam atuncite *d-abúnăsămă* acolo, noa! B VIIIa; cf. *b í s t o ş*, *b i s t o ş ó n*, *b i z u í t á*¹, *d o á r á*², *p é r s e*, *ş t i*³.

ABURDÁT adj. S VIIIb „stropit”: Era boală de peşteş că era *aburdát* cu var [în groapa cu oseminte].

ÁBURUL 1° în *mére* ~ v. *mére* 3°. 2° var. *ábor* s. m. S VIIIb „abur”.

ABZÍS, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. Bt VIIc „am dat declaraţie de renunţare; am renunţat”.

ÁCAR, ~...~ conjuncţ. corelat. A VIIc „fie...fie”: *Ácăr* bărbat, *ácăr* femeie, dacă s-o pus sub vaca aceea [descântată], amu-atunci aceea n-o stat A VIIa; cf. c á 2°.

var *ácăr*, ~ (...~) conjuncţ. corelat. A VIIa, J VIIb.

ÁCARCE pron. nehot. B VIIa, VIIIb, J VIIb „orice”: Omu în ce să naşte în aceea şi şi moară [...] şi religie şi *ácarce* VIIIb. Aşa de bună pâne o fost, unsă cu unsoare o cu *ácarce* B VIIa; cf. *á c a r c e v a*, *m á c a r c e*¹.

ÁCARCEVA pron. nehot. B v „orice”; cf. *á c a r c e*, *m á c a r c e*¹.

ÁCARCUM adv. B v „oricum”; cf. *á c á r m i t e*.

var. *ácărcum* adv. A VIIc.

ÁCARINDE adv. B v, VIIIb, J VIIb „oriunde”; cf. *m á c a r i n d e*.

var. *ácărinde* adv. A VIIa.

ÁCĂR v. *ácar*.

ÁCĂRCĂT adv. J VI „oricât”: *Ácărcăt* de rece îi aeru afară, dacă-i trasă folia [la seră] n-ajunge [frigul].

ÁCĂRCUM v. *ácarcum*.

ÁCĂRINDE v. *ácarinde*.

ÁCĂRMITE adv. A VIIIb „oricum”; cf. *á c a r c u m*.

ACĂȚÁT 1° *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIIb „s-a sinucis prin spânzurare; s-a spânzurat”. 2° var. **ACHÉȚI** vb. ind. prez. 2 sg. S VIIIa, Bt VIIIb „agăți”.

ACCÉNT s. n. A VIIIa „accident”.

ACÉEA 1° *intr-* ~ loc. adv. M VIIIb, Bt VIIIb „în sensul, în modul acela”: Să divăneau oamenii, să vorbeau acolo, *intr-acéęa* și lucrau Bt VIIIb; cf. a t ú n c e. 2° *cu* ~ B v, VIIa, VIIIa, b, A VIIa, b, c, S VIIIb, c, VIIIb; *dint-* ~ B VIIIa, OP VIIa; *pe* ~ C VIIIa; var. *céea*, *dâr* ~ C VIIIa loc. adv. „de aceea”: Pruncii mei vorovesc ungurește și *cu-âcê* știm ungurește S VIIc; cf. a t á t a. 3° *cu* ~ loc. adv. A VIIc „cu toate acestea, totuși”; cf. m é g h i ș 2°. 4° var. *céea*, *din* ~ loc. adv. M VII „după aceea, apoi”: *Din céęę* trecea culesu dă tenchi; cf. a p ó i a, í d a 3°, í d a r ă, í n c a, m o i d, ú r m ă. 5° *de* ~ M VIIIb „cu acest scop”: Am avut și fân d-apâ dă pă șanțuri, dă pă nimaș, marjinea drumului o cosea unii *dę-acéęe*. 6° var. *céea* adj. dem. f. în ~ *zi* loc. adv. Bt VIIc „a doua zi, mâine, fără raportare la astăzi”: Pun miere pă ele și stă până în *céęa* zi [prunele]; cf. m ă n e 2°.

ACÉLA adj. dem. CU VIIIb „același”: Jucam cu *acéla* ficior tot jocu [nu și cu altul].

ACHÉȚI v. *acătát* 2°.

ACÍ v. *aíce*.

ACÍA v. *aíce*.

ACÍCA adv. OP VIIa dim. de la a c i.

ACOÁCE, *din* ~ loc. adv. S VIIIa „dincoace, de aici”.

ACOÁLE adv. CU VIIc, VIIIa, „aici (aproape de mine)”: În sobița asta *acóęle*-am avut un cuptor, și *acóęle* am avut un pat CU VIIa. Meream atunce pă dâmbu acela cu sapa și puneam tenchiu *acóęa* M VIIIa; cf. d e l ó c 2°, í d a 1°, m í n t e n i 2°.

var. *acólea* adv. A VIIIa, M VIIIa.

ACÓL v. *acólo* 1°, 2°.

ACÓLEA v. *acoále*.

ACÓLO 1° *în* ~ loc. adv. S VIIIa „încolo”: Mai *în acólo* o fost satu, lângă Criș; cf. î n c ó l; *din* ~ loc. adv. S VIIa „de acolo”. 2° var. adv. B v, VIIIb, A VIIa, S VIIa, b, c, VIIIa, b „acolo”: Fost-ați p-*acól*? S VIIc.

var. *acól* adv. 2° B v, VIIIb, A VIIa, S VIIa, b, c, VIIIa, b, c; *în* ~ loc. adv. 1° S VIIc; *din* ~ loc. adv. 1° S VIIc.

ACOPERÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. B VIIIa „a acoperit”: Puneam într-o jireadă [ș u ș o r c a] și cu tuleii de la cucuruz *se acuperęá* Bt VIIIa; cf. a s t u p á m, c u p e r é a m.

var. *acuperéa*, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. Bt VIIIa.

ACOPERĂMÍNTUL s. n. art. A VIIIa „acoperișul (casei)”; cf. c o p e r i ș, h ă i z á ș, t e t é u.

ACUPÁRE s. f. C VIIIa „ocupație, îndeletnicire”: Tăt cu cărțile-n brânci mi-s ... aceea mi-i *acupáręa*.

ACUPÁT, *a* ~ vb. 1° ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a ocupat, a invadat, a cotropit”: Au zâs că noi dă voie bună, dă voluntari am vrut *să acupám* tăt... Rusia S VIIIc. 2° refl. ind. prez. 3 sg. S VIIIb, VIIIc, C v „se ocupă (de ceva)”: Este cine *s-acupá* acasă... și cu scroafă și are porcei C v.

1° conj. prez. 1 pl. *să acupám* S VIIIc; 2° refl. ind. prez. 3 sg. *se acupá* S VIIIb, c, VIIIc, C v, 1 pl. *ne acupám* S VIIIb, pf. c. 1 pl. *ne-am acupát* S VIIIb, VIIIc.

var. 2° *cupám*, *ne* ~ vb. refl. ind. impf. 1 pl. C VIIIb.

ACUPERÉÁ v. *acoperát*.

ACUTEZĂȚ, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 pl. S VIIIc „au îndrăznit, au cutezat”: Bătrânii ceia... de ce n-or vorbit, *n-o-acutezăt*, de ce n-o vorbit cătă băiat ... că cum o fost.

refl. ind. pf. c. 1 pl. *ne-am acutezăt* CU VIIa.

ĂDĂ vb. imperat. 2 sg. J VI, C VIIb „adu”: Acela [= știulete] l-*ădă* jos C VIIb.

ADÉCĂ adv. 1° B VIIb, VIIIa, A VIIa „adică”: Când ... mă pun la hodină, *adecat'e* noaptea, ap-așa mă tresărea S VIIIc; cf. *v a s ă z i c ă*. 2° A VIIc „iată”: M-am dus înlontru, amu dășchig televizeul, *adecă* din Budapesta băsădea sârbește; cf. *c ă u t á t* 9°, *i a¹, i d a* 2°, *n i*.

var. **adécăte** adv. 1° S VIIIc, OP VIIa, b, C VIIIa; 2° OP VIIa; **adícate** adv. 1° S VIIb, VIIIc, OP VIIb, C VIIIa; **adicăte** adv. 1° S VIIb; 2° C VIIIa.

ADÉCĂȚE v. *adecă* 1°, 2°.

ADERCĂȚ v. *aridicám*.

ADEVĂR adv. Bt VIIIb „drept, adevărat”: De-amu *adevăr* .. cum să spun?; cf. *d i r é p t* 1°, *i s t i n ă*.

ADÍCATE v. *adecă* 1°.

ADÍCĂȚE v. *adecă* 1°, 2°.

ADÍRCĂ v. *aridicám*.

ADÓRULUI s. n. C v „numele unui dans popular”.

ADUNĂRE s. f. C VIIb „întrunire religioasă pentru secta de pocăiți”: Haba o fost mama și tata pocăiți că pe mine mă lăsa să mă duc la joc ... nu m-o rupt să mă duc la *adunăre*.

ADVOCĂȚ s. m. CU v „avocat”.

AFĂRĂ 1° adv. S VIIb, M VIIIb, J VIIb Bt VIIIb, *pe* ~ loc. adv. C VIIb „în afara satului”: O picat un vion mai încolo, *pă afără*, unde-am fost noi la sălaș atunce. 2° în expr. *s-or dus* ~ Bt VIIIb „au plecat din sat”.

ÁFLU 1° *mă* ~ vb. refl. ind. prez. 1 sg. în expr. ~ ~ *rău* OP VIIa „mă simt rău, sunt bolnavă”: Tare *mă áflu rău*, nu mi-s bine nicioleacă; cf. *b e t e j i t*. 2° ind. impf. 3 sg. *aflá* S VIIIb, C VIIIa „găsea”: Amu trei ani, am făcut... băi... în beton și trei cioante dă oameni *am aflát* S VIIIb; cf. *c á p ă t¹* 4°. 3° refl. ind. pf. c. 3 pl. *s-or aflát* OP VIIa „s-au întâlnit”: *S-or aflát* [tinerii] și-o fugit [pentru a se căsători].

2° ind. pf. c. 1 sg. *am aflát* S VIIIb, 2 sg. *ai aflát* A VIIIc, 3 pl. *or aflát* OP VIIa.

AFUMĂȚ, *or* ~ vb. ind. pf. c. 3 pl., în ~ ~ *cu tāmăie* loc. vb. OP VIIa „au tāmăiat”: [Mortul] l-*or afumăt cu tāmăie*, c-așa o fost suc atunce.

AGĂȚĂ s. f. Bt VIIa „salcâm”; cf. *b ă g r á n*.

ÁGUST v. *agúst*.

AGÚST s. m. invar. A VIIa, c, S VIIc, M VII, OP v, C VIIa „august”.

var. **águst** s. m. invar. A VIIa, OP VIIb.

AI¹ s. n. B VIIIa, A VIIc, J VIIa, OP VIIa, b, Bt VIIa, CU VIIa, b, VIIIa „usturoi”: [Fetele] puneau sare... tenchi și nu ști nime, ceapă, *ai*... să vadă că care cum a fi dă sărac care l-a lua OP VIIa.

AI² v. *an* 2°.

AIÁ vb. imperat. 2 sg. C VIIb „ia”: Pă care [știulete] pui brânca, micuț, urât, cum îi, *aié*-l și acela l-adă jos; cf. *i é i e* 1°, *plácă* 1°, *priméște* 3°.

AÍȚE adv. B v, A VIIc, VIIIa, S VI, VIIb, c, VIIIa, c, M VII, VIIIa, OP VIIa, b, J VIIa, C v, VIIa, b, c, VIIIa, b, Bt VIIIb, CU VIIb „aici”.

var. **ací** adv. M VII; **acíá** adv. A VIIb, OP VIIa.

AÍNTE v. înainte 1°.

AJÚNG vb. ind. 1° prez. 3 pl. B VIIa [despre medicamente] „sunt eficiente (și suficiente)”: Unsoare m-o dat și mă ung pă ele [pe picioare] și d-ale, da n-ajung ale nimică. 2° tranz. pf. c. 1 sg. *am ajuns* B VIIIa, S VIIIc „am înfruntat, am întâmpinat (în viață)”: Câte *am ajuns* eu! S VIIIc.

AJÚTORE v. ajutorím.

AJUTÓRI s., *de* ~ M VII „de ajutor”: La pozdării ceia... merea femeile, mai multe, *d-ajutórí*.

AJUTORÍM, *ne* ~ vb. refl. ind. prez. 1 pl. B VIIIa „ne ajutăm reciproc; ne întrajutorăm”: Unu pă altu *ne ajutorím* cum putem.

var. **ajútore**, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. B VIIIa.

ALĂMÁȘ v. alomáš.

ALBÁSTRI adj. m. pl. C v „albaștri”: Pântălonii dá cizme ís *albástri* mai întunecoși.

ÁLBIE s. f. B VIIa „vas de lemn în formă alungită, folosit pentru pregătirea aluatului de pâine”: Făcea bășici [coca], noa, amu, atunce era gata frământată, atunci o astupam și o lăsam acole-n *álbije*; cf. *c o v á t á* 1°, *t e t i n e á u á*, *t r o á c á* 2°.

ALBOIÁT adj., f. *alboiátă* Bt VIIa „albicios, alburii”.

ALBOIÉȘTE v. albuiéște.

ALBUIÉȘTE, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIa „își schimbă culoarea, se albește”.

var. **alboiéște** vb. intrans. ind. prez. 3 sg. M VII.

ALBUȘÓR s. Bt VIIIa [la vița de vie] „boală constând în albirea frunzelor (și a boabelor de struguri)”.

var. **armușór** s. Bt VIIIa.

ALDUÍT, *ai* ~ vb. tranz. ind. pf. c. 2 sg. S VIIc [în rugăciuni] „ai binecuvântat”: Domnu te *aldujăscă* S VIIc. Ími spunea baba, *aldujăsc-o* Dumnezeu Bt VIIa.

imperat. 3 sg. *alduiăscă* S VIIc, Bt VIIa.

ALDUÍTUL adj. art. B VIIIb, S VIIIb, Bt VIIIb „lăudatul, slăvitul”: Ști-o Dumnezeu *alduítu* Bt VIIIb.

ALEFÁNT s. m. OP VIIa „elefant”.

ALEGHEVÍȚI adj. m. pl. în *ís* ~ S VIIIc „sunt satisfăcuți, sunt mulțumiți”: Nu-s *alegéviț* tânerii d-amu cu traiu aiest; cf. *í n d e s t u l í t*.

ALÉS adv. S VIIIc, OP VIIIb, CU VIIIa „mai ales”: D-acolo-ncoace, *alés* când o vinit măștioaia asta, încă cu sâlă o vrut să zăcă [...] să zăcem cătă ea mamă S VIIIc.

ÁLI v. li.

ALIPÓT s. n. C VIIIa 1° pl. *alipóturi* „așezare omenească”: Să vă spun cum s-o făcut *alipóturile* aice?; cf. *l o c u í n ț á*. 2° „acaret”: Casa mea, când o am luat, am mai făcut un *alipót* lângă ea; cf. *c ó l n á*.

ALIPUIÁM vb. 1° tranz. ind. impf. 1 sg. C VIIIb „puneam la locul cuvenit”; cf. *a r i n j á ț*, *p o c o l í m*, *í â n d* 1°. 2° refl. conj. prez. 2 sg. *să te alipuiéști* C VIIIb „să te odihnești”: Noi am lucrat mult și când o fost sară d-abia ai așteptat *să t'e alipuiéști*; cf. *h o d i n é s c*. 3° refl. conj. prez. 3 pl. *să se alipuiăscă* M VIIIb „să se aciuete, să se stabilească”; cf. *a t â r n á t*.

ALITÁUA v. alitáu.

ALITÁU s. n. B VIIIb, A VIIc, S VIIc, Bt VIIIb, c „capac pentru gura cuptorului”.

var. **alítáua** s. f. art. S VIIc.

ALOMÁȘ s. n. B VIIIb „gară”.

var. **alámăș** s. n. B VIIIb.

ALT adv. 1° OP VIIa „altfel”: Nu mai știu *alt* cum să spune; cf. *á l t c u m*, *á l t c u m v a*, *a m í n t e*². 2° var. **áltul** adv. B v, Bt VIIIa „altădată, în alte împrejurări”; cf. *m u l t*, *o á r ă*¹ 2°.

ALTÁN¹ adv. 1° A VIIa, VIIIa, S VIIc, Bt VIIa „demult”: Vorbele noaste nu-s așa ca celea dă *altán* A VIIa. O fost aici *altán* uliță A VIIIa; cf. *b ă t r â n e á ț ă* 2°. 2° C VIIIa „niciodată”; cf. *l ú m e a* 1°, *n i c i c á n d*, *ș ó h a n*. 3° S VIIc „anul celălalt, următor”: Dacă așa spune... de la început ce am ajuns și pân câte am mârș la *altán*, apoi ar fi un redin B VIIIa.

ALTÁN² v. **áltan**.

ÁLTAN adv. B VIIa, VIIb, Bt VIIIb, VIIIa, b „direct, de-a dreptul”: Puneam fieru *áltan* pă scândură, pă leături Bt VIIIb. Ele [gâștele] o ieșit sus pă pod ș-o vrut mere *áltán* la cioport B VIIa; cf. *c r é s t u l* 2°.

var. **altán** adv. B VIIa.

ALTÁRI v. *altáriu*.

ALTÁRIU s. n. Bt VIIIb „altar”: În altă iarnă am făcut cipc-aceea lată ce-i în *altári* Bt VIIa.

var. **altári** s. n. Bt VIIa; **oltár** s. n. Bt VIIIa.

ÁLTĂCE pron. nehot. Bt VIIIb „altceva”; cf. *á l t ă c e e a*.

ÁLTĂCEE pron. nehot. A VIIc, CU VIIIa „altceva”: Omu sărac tăt cu apă rece ferbe... și cu sare, *áltăce* nu-i nimic CU VIIIa; cf. *á l t ă c e*.

ÁLTCUM adv. S VIIIb, M VIIa, OP v, C v, VIIIa, Bt VIIa, VIIIa, b, CU VIIa, b „altfel”: *Áltcum* o fost, că când o mârș după fân la cocie o pus două rude M VIIIa; cf. *a l t* 1°, *á l t c u m v a*, *a m í n t e*².

ÁLTCUMVA adv. M VIIIb, CU VIIIc „altfel”; cf. *a l t* 1°, *á l t c u m*, *a m í n t e*².

ÁLTINDE adv. B VIIa, M VIIIa, CU VIIIc „în altă parte, altundeva”; cf. *á n d e r e t e*.

ÁLTUCINE pron. nehot. C v „altcineva”.

ÁLTUL v. *alt* 2°.

ALUÁT s. n. 1° Bt VIIa, pl. *aluáte* B v „preparat culinar din aluat copt”: Mireasa umbla cu *aluát* pă la goști, la tăți ... junile umbla cu iaga cu vin; cf. *c u c ă t ú r i*. 2° B v „găluște turnate cu lingura”: Joia să-ncepea nunta, atunci făceau în leveșe... numai *aluát* așe... coște erau, aluat lung așa nu era; cf. *b o ț* 3°, *g o m b ó u ț e* 1°. 3° ~ *lung* B v „tăiței”.

ALUĂTÚȚUL s. n. art. S VIIa dim. de la *aluat*.

AMÁNTE adv. B VIIa, S VIIIb „mai înainte”: Era zdrobitoru ăla cu patru dinți, *amánte* p-aceea o zdrobeam [cânepa], dup-aceea pă meliță B VIIa; cf. *m a í n t e*.

AMÁRUL, *mánce* ~ v. *mânci* 3°.

AMÉRITĂ vb. ind. prez. 3 sg. S VIIIc „merită”: O mamă bătrână, să nu zâc babă, că nu ... nu, n-*amérită* să zâc babă; cf. *m e r í ț ă*.

AMIÁZĂZĂ v. *amiázul* 2°.

AMIÁZĂZI v. *amiázul* 2°.

AMIÁZUL s. n. 1° art. Bt VIIa „mâncarea de amiază”: Atunci o vinit ea [u n c h i o a i a] să facă mánunchi și eu să mă duc să fac *mházăză*: să ciupălesc pui și să fac crumpe fripte OP VIIa. Nu era *mháză* atunci [la nuntă], numai care lucrau acolo și la acele ferbea dă *mháză* B v. 2° var. **amiázăzi** s. f. A VIIa, S VIIIb, VIIIb, Bt VIIa, CU VIIIc „amiază”: După *mházăză*, a două ceasuri A VIIc.

var. **amiázăză** s. f. 2° A VIIc;
miáză s. f. 1°, 2° B v, CU v; **miázăză**
s. f. 1° B VIIIb, OP VIIa, Bt VIIIb, 2° A VIIc,
CU VIIIb; **miázăzi** 2° A VIIc, B VIIIb, VIIIa.

AMÍNTE¹ 1° (*îmi*) *pică în* ~ loc.
vb. Bt VIIIa „îmi amintesc”; cf. *dúcu*,
fíre, *mínte*. 2° *și-a adús* ~ loc. vb.
S VIIIc „și-a dat seama”: Cine *ș-o adús*
amínte că-s unguri?

AMÍNTE², *într-* ~ loc. adv. A VIIa
„în alt fel, altfel, altminteri”: Am avut
râșchitor și-apăi așa o trăbuit să le
facem, că-*ntrámíntete* cum? A VIIc; cf.
alt 1°, *áltcum*, *áltcumva*.

var. **amíntete**, *într-* ~ loc. adv.
A VIIa, b; **amíntetea**, *într-* ~ loc. adv.
B VIIIb; **întrámíntete** adv. A VIIc **trámíntete**
adv. A VIIIc.

AMÍNTEȚE v. **áminte**².

AMÍNTEȚEA v. **áminte**².

AMÚ adv. B, A, S, M, J, OP,
Bt, CU „acum”.

AN s. m. 1° cu val. adv. S VIIIb,
VIIIb, M VIIIb, Bt VIIIa, CU VIIIb, d „anul
trecut”; ~ *toamnă* loc. adv. CU vb „în
toamna anului trecut”; *de* ~ loc. adv.
A VIIa „de anul trecut”; *înt-* ~ loc. adv.
B VIIIa „în alt an”: *An* or fost tare
scumpi petrinjeii CU VIIIa. 2° pl. *ai*
B VIIIa, A VIIa, VIIIa, b, S VIIIb, Bt VIIa,
CU vi „ani”: Era băiat așa dă șase *aj*
S VIIIb.

ANDĂLEÁ, *se* ~ vb. refl. 1° ind.
impf. 3 sg. S VIIIc „(se) pornea, pleca”:
Trenu *s-andăle* la Sofie. 2° var. **îndăluie**,
se ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. A VIIa [despre
o apă curgătoare] „izvorăște”: Acolo
inde *să îndăluje* Crișu.

var. 1° **andăluít**, *s-a* ~ vb. refl.
ind. pf. c. 3 sg. C VIIIa.

ANDĂLUÍT v. **andăleá** 1°.

ÁNDE [ánd'e] s. f. B VIIIb
1° „mătușă, soție a unchiului”; cf. *tătă*,
unchi óaie. 2° „cumnată”; cf.
șogorănă, *șogorítă*.

ÁNDERETE adv. B VIIIb, S VIIIa, c
„în altă parte”: Eu n-am lucrat acolo
inde o curs fiarea, fără *ând'eret'e*,
afară purtam cărbuni înlontru S VIIIc;
cf. *áltinde*.

var. **ándirete** adv. S VIIIb;
índerete adv. Bt VIIIa.

ÁNDIREȚE v. **ánderețe**.

ANGLÉZI s. 1° m. pl. CU VIIIb
„englezi”. 2° f. *anglěză* CU VIIIb „limba
engleză”.

ANIMĂLĂ s. f. C VIIIa
„animal”.

ÁNTE v. **ínante** 1°.

ANUMĂRĂM vb. ind. impf. 1 pl.
S VIIIb „număram”: *Anumărám* că o
păpușă, că două.

ind. pf. c. 1 sg. *am anumărát*
S VIIIc; imperat. 2 pl. *anumăráți* S VIIIc;
part. f. pl. *anumăráte* M VII.

ANÚME adj. invar. M VIIIb OP
VIIIb „pe nume, numit”: Aicea undeva
locuia, ce știi unde, la Vimer, *anúme*
li Moga Crăciun se numea un rămânaș
M VIIIb. [Pentru separarea untului] o
fost și așa [vas special], *anúme*
ghiobărlău zăceam câtă el OP VIIIb.

ANUMÍTE adj. f. pl. OP VIIIb
„numite, denumite”: [La porc, carnea
de lângă coaste] o fost pecie și iepure
și ce știi eu cum o fost *anumíte*.

APATÉNI v. **apăténi**.

APĂTÉNI s. m. pl. A VIIIa
„locuitori ai satului Apateu”.

var. **apaténi** s. m. pl. A VIIIb.

APÓIA adv. CU VIII „pe urmă, apoi”; cf. a c e e a 4°, í d a 3°, í d a r ă, í n c a, m o i d, ú r m ă.

APRIÉ v. aprilie.

APRIÉLE v. aprilie.

APRILIE s. m. invar. S VIII, c „aprilie”: [Cânepa] o semăna în *áprilie* A VIIA.

var. **aprie** s. m. invar. S VIIc; **apriele** s. m. invar. A VIIA; **áprilie** s. m. invar. A VIIA; **aprilíš** s. m. invar. B VIIIB; **áprî** s. m. invar. S VIIIB.

ÁPRILIE v. aprilie.

APRILÍȘ v. aprilie.

APRINDEA vb. impf. 3 sg. M VII „prindea, apuca”: Măi Ioanci, *aprinde-te* dă videră A VIIIA.

imperat. 2 sg. *aprinde*, refl. ind. prez. 3 sg. *se aprinde*; imperat. 2 sg. *aprinde-te* A VIIIA.

ÁPRÎ v. aprilie.

APÚCĂ vb. tranz. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIA „începe”: Când *s-apucă* postu mare, atunci *apucám* ciubărașu cu brânză Bt VIIA; cf. c e p ú t, p r i n s 1°.

ind. prez. 1 pl. *apucám* M VIIIA, impf. 1 pl. *apucám* Bt VIIA, 3 pl. *apucáu* Bt VIIb, pf. c. 3 sg. *a apucát* CU VIIIC; conj. prez. 1 sg. *să apúc* Bt VIIA; refl. ind. impf. 3 sg./pl. *se apucá* Bt VIIA, 3 pl. ~ C VIIb.

APUNEĂM vb. ind. impf. 1 pl. B VIIb „puneam”: *Apuñem...* doi pari... băteam acolo-n apă ca și nu margă mai departe [cânepa]; cf. p u v.

ARÁC s. B VIIA, A VIIb „șanț (printre rândurile de porumb)": Ele [gâștele] când o fost câtă capu satului acolo s-o băgat pân *arác* ♀, eu iară m-am dus tăt după ele pân *arác* B VIIA.

ARĂDÍCĂ v. aridicám.

ARĂZĂMÁT, *de* ~ vb. sup. S VIIIC „de rezemat, de sprijinit”; *báte* ~ ~ s. compus pl. S VIIIC „cârje”: Invalinzi în *bít'e d-arăzámát*.

ARĂNDĂ s. f. Bt VIIIA „arendă”; *pe* ~ loc. adv. S VIIc, Bt VIIIA, CU VIIIA „în arendă”: Tată meu... n-o avut mult pământ, da o luat pământ *p-aríndă* ș-atunci o avut și muncitori Bt VIIIA; cf. c h i r í e.

ARÁT vb. ind. prez. 1 sg. C VIIIA „arăt”.

ind. prez. 3 sg. *arátă* S VIIc, VIIIC, Bt VIIIA, CU VIIIA, pf. c. 3 sg./pl. *a arátát* C VIIIA; conj. prez. 1 sg. *să arát* C VIIIA, Bt VIIIA, CU VIIIA, 3 sg. *să aráte* C VIIIA; refl. ind. prez. 3 sg. *se arátă* A VIIIA.

ARDÍC v. aridicám.

ÁRE s. f. A VIIIA „arie (de treierat)”.

ARIDICĂM vb. ind. impf. 1 sg. Bt VIIA „ridicam”: *Ardică-ți* picioru S VIIIC; cf. r ă d í c ă, ț á p á 5°.

ind. pf. c. 3 sg. *a aridicát* C VIIIA, 3 pl. *or aridicát* CU VI; part. m. pl. *aridicăți* CU VIIIA, f. *aridicáte* CU VIIc; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a aridicát* CU VIIIA, 1 pl. *ne-am aridicát* Bt VIIIB.

var. **adercát**, *ne-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 pl. S VIIb; **adircă** vb. ind. prez. 3 sg. S VIIb, impf. 3 pl. *adircáu* M VIIIA; refl. ind. prez. 3 sg. *se adircă* S VIIb, impf. 3 sg. *se adircá* OP VIIA; **arădică**, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. OP VIIA; **ardíc** vb. ind. prez. 1 sg. S VIIIC, impf. 3 sg. *ardică* M VIIIA, pf. c. 3 sg. *a ardicát* B VIIb; imperat. 2 sg. *ardică* S VIIIC; part. *ardicát* M VII, C VIIIA, m. pl. *ardicați* A VIIIA; refl. ind. impf. 3 sg. *se ardicá* CU VIIA; conj. prez. 3 sg. *să se ardice* CU VIIA.

ARINJÁT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. S VIII „am aranjat”: I-am arinjat oamenii la care casă: aice șase, la cele case patru; cf. a l i p u i á m I°, p o - c o l í m, r â n d I'.

ARÍPE s.f. pl. A VIIa, b, S VIIb, VIII „aripi”: Până ce o trăit mama, sub *arípele* a ei tăți am încheput, tăți șase S VIIIc.

ARMÂNDIA s. f. art. S VIIIc „armata”; cf. c ă t ă n o ș á g.

ARMUȘÓR v. **albușór**.

ÁROM s. S VIIb, OP VIIa „curent electric”; cf. v i l o á n e a I°; art., în expr. *a lovít ~ul* OP VIIa „a electrocutat”.

ARȘÉU s. n. A VIIIb, S VIIa, CU VIII „hârleț”.

ASCĂLDÁ vb. tranz. ind. 1° impf. 3 sg. A VIIIa [fig.] „uda până la piele, ca la baie”: La Sânjorz era obicei udau ficiorii fetele, apăi prindeau oamenii la uliță pă ficiori, câteunul îi *ascăldá*. 2° pf. c. 1 pl. *am ascăldát* S VIIc „am scaldat, am îmbăiat”: Sâmbătă sara *am ascăldát* pruncii, ne-am gătat pă duminică.

ASCÚLTÁ vb. imperat. 2 sg. A VIIIa, C VIIb, VIIIb „ia aminte, reține (ce-ți spun)”: *Ascúltá*, noi, dacă ne-am căsătorit, ne-am dus la sălaș, ap-acolo n-am mai avut grijă de șezătoare C VIIb.

imperat. 2 pl. *ascultáți* C VIIb.

ASÉMENEA adj. invar. Bt VIIIb; *de* ~ loc. adj. Bt VIIIa „la fel, egale, uniforme”: Jirezile or trebuie *asémeňa* să să facă, căci să-mpărtea cu domnitoriu dară, cu stăpănu, dar să-mpărtea și între cosași VIIIb; cf. f ó r m á I°.

ASOGÁM vb. ind. impf. 1° 1 sg. B VIIb, Bt VIIa „modelam aluatul de pâine, cu făină, dându-i forma dorită”: Tăiam așa din pită, așa cât ar fi... o pită bună în coșară, jumătate coșara, aceea o *asogám*.

asa bine-n fărină... o puneam acolo în coșară... și dospea B VIIb; cf. î n s o g á t, s o g á i. 2° 3 sg. *asogá* B VIIb „aranja (cu lingura) mămăliga răsturnată pe farfurie”.

1° ind. pf. c. 1 sg. *am asogát*; part. f. *asogátă* S VIIc.

ASPEȘE, *să se* ~ vb. refl. conj. prez. 3 sg. Bt VIIa „să se apese, să se preseze”.

var. **spéše**, *să se* ~ vb. refl. conj. prez. 3 sg. Bt VIIb.

ASTÍNGE, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. S VIIIa „se stinge”; cf. s t á n g á.

part. *astíns* Bt VIIa.

ASTUPÁM vb. ind. impf. 1 sg. B VIIa, C VIIb „acopeream”: [Aluatul] îl *astupám* cu măsuríșă C VIIb. [Gazda] o adus o pocroviță tare, așa că toți... care am fost pă cuptor *n-am astupát* cu ea S VIIIc; cf. a c o p e r á t, c u p e r e á m.

ind. pf. c. 3 sg. *a astupát*; refl. ind. pf. c. 1 pl. *ne-am astupát* S VIIIc.

var. **stupát**, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. A VIIa.

ASUDÁ vb. ind. impf. 3 sg., în expr. *până* ~ *grínda* OP VIIa [fig.] „îndelung, foarte mult”: [Pita] o frământai așa *pîn-asudá grínda*, c-așa zăcea bătrânile.

ASÚPRA prep. Bt VIIb, VIII „deasupra”: *Asúpra* lui [peretelui] puneau fieru altan VIIIb. Nici coperiș n-am avut *asúpra* noastră VIIIb.

AȘTERNEÁ vb. ind. impf. 3 sg. M VIIIa „întindea, așeza știuleții pe o suprafață plană”: [Tenchiul] îl duceam în pod, că p-acea vreme n-o fost gorii ca cum este amu, numa-n pod îl duceau a noști, părinții noști, acolo-l țipa câte-o coșară înt-un loc, apoi *așterné* acolo în pod la casă.

ATĂTDEAÚNA adv. J VIIIb

„totdeauna”: Pă mine mă trimitea și îi duc la domnu părinte [vin], *atătdeaúna* îmi dădea oricare; cf. f u r t 1°.

ATĂRNÁT, *ne-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 pl. A VIIIa „ne-am așezat într-un anumit loc; ne-am stabilit (unde va)”: Înt-o mie șase sute patrusprăzece o adus aice români dân... dă cătă Beiuș și d-atunce *î-am atîrnát* noi aice, românii; cf. a l i p u i á m 3°.

ATÁTA, *de* ~ loc. adv. CU VIIIc „de aceea”; cf. a c é e a 2°.

ATÚNCE adv. B VIIIa, A VIIa, b, VIIIa, S VI, VIIIb, VIIIa, b, M VII, VIIIa, OP V, VIIa, b, C VIIa, b, VIIIa, b, CU VI, VIIa, VIIIa „atunci”: Tuna, fulgera, apăi eu ca prunc, noa, singur acolo [pe câmp], amu mă temeam *atúncite* B VIIIa; cf. a c é e a 1°.

var. **atúncite** adv. B VIIa, VIIIa, C VIIIa; **într-atúnci** loc. adv. S VI; **túncea** adv. Bt VIIa, CU VIIIc, d; **tunci** adv. Bt VIIIa.

ATÚNCITE v. **atúnce**.

ATÚȚ, *și* ~ vb. conj. prez. 1 sg. S VIIIc „să ațâț (focul)”.

ÁUSTRIA s. f. J VIIIb, C VIIIa „Austria”.

AZBURÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. C VIIIa „a zburat”; cf. s á l u í t.

AZMUȚÉÁU vb. ind. impf. 3 pl. CU VIIIc „trimiteau; obligau, constrângeau (la ceva)”: [Pe s l u g h i ț á] îl *azmuțéu* inde trebuia să margă; cf. m á n á² 1°, t r i m á s.

Ă

ĂI interj. S VIIIa „da”.

ĂȚI s. f. pl. M VIIIb „ațe (pentru legat z á d i l e)”: Din uruioci făceai *ăț*... și frâmbii la zădii la bărbați; cf. f r â m b i i.

B

BA adv. în expr. neg. de întărire ~ *și* ~ Bt VIIIa „nu și nu”: Dacă spune românu că „*ba!*”, nu și nu, „*ba și ba*”, gata; „*ba și ba*”, gata. Atunci nu mai vrea altu.

BÁBĂ s. f. 1° OP VIIa, Bt VIIa, d, VIIIa, CU VI, VIIIb „bunică”; ~ *dúlce* Bt VIIa „bunică bună, dreaptă”: *Bába* o fost măștihoae, că *bába dúlce* o murit și moșu s-a căsătorit. *Bába* era a lu părinți mamă Bt VIIa. [Nepotul] în zădar o umblat la... gredinița rumânească. Nu ști [românește] pentru că *bábă*-sa ceealaltă și mamă-sa sunt ungueroaice Bt VIIIa; cf. b á t r á n 4°, b ú n á 2°, m á i c á 2°, m á m á, m á i c ú ț a, m á m ú ț á 2°. 2° art. ~ *a-sođcră* Bt VIIa „bunica unuia dintre soți, prin raportare la membrul nonrudă”: Bărbatu meu n-o avut părinți. Tată-său o murit în bătaia din patrusprăzece, mamă-sa o murit... și-atunci părinții bătrâni l-or crescut și o vinit *bába-sđcră* să mă ceară [în căsătorie]; cf. m á i c á 3°.

BACÁU s. n. M VIIIa „traistă rezistentă (din fire de cânepă), pentru transportat accesoriile coasei la câmp”: Era așa... un *bacáu*... de batalauă. Ap-acolo o márs cute, ș-o márs tocu, da, și clăpaci și ileu. Ș-apu în straița cealaltă... și-o pus piță, clisă... ceapă o prai... croampe cu coajă.

BÁCE s. m. voc. S VIIIb, c, M VIIIa, OP VIIa „nene”: Bună zăua, *báce!*... Da nu ț-ar trebui, *báce*, slugă? OP VIIa.

var. **báci** s. m. M VIIIb, CU VIIIc.

BÁCI v. **báce**.

BADÓG v. **bădic** 1°.

BAI s. n. 1° B VIII, VIIIa, b, A VIIa, c, VIIIa, b, S VIIIa, OP VIIa, VIIIa, C VIII, Bt VIII, VIIIa, b, CU VIIa, c, VIIIa, c, d „supărare, necaz”: Pruncu ne-o luvat față de ungur, fata iară s-o dus după ficior ungur, d-apoi noi n-avem nici un *baj* cu ei A VIII; cf. *năcăz*, *pótcă*, *smântă* 2°; art. în *(îți) ăre* ~ul CU VIIIa „(îți) duce grija”; *sântem în* ~ S VIIIa „avem necaz”: Nu *sântem în baj* cu el [= cu Crișul]. 2° în expr. *a pus* ~ C VIIIa „a acuzat, a învinuit”. 3° OP VIIa „boală; suferință”: O avut *baj* cu inima, băsamă; cf. *beteșúg*, *bolnăvia*, *bolnăvire*, *răutate* 1°. 4° în expr. *n-ai* ~ J VIII „nu-ți pasă”: Văd că tu *n-ajbaj* dă nimica.

BALÓN s. n. A VIIa, Bt VIIIa „bidon din material plastic”.

BÁNDA s. f. art. Bt VIIIb „tariful, ceata de muzicanți”.

BAPÍȘTE s. f. pl. A VIIc „baptiste”.

BARŞÓN s. Bt VIIa „catifea”.

BAȘ adv. CU Va, VI, VIIIb, c, d „într-adevăr, chiar”: La noi nu *baș* să ducea la moară cucuruzu VIIIb. *Baș* atunci or fost alegeri VIIIa; cf. *chiar* 3°, *dirépt* 2°.

BATALÁUĂ v. *bătalău* 2°.

BÁTĂR adv. 1° M VIIIa, OP VIIIb, C VIIIb „barem, măcar”. 2° C v, VIIIa „deși, cu toate că”: Am avut eu un stăpân, știi, noi zicem gazde, gazdă, am sclujit la el, numa un am sclujit, *bătăr* cel mai bun om o fost C VIIIa; cf. *chiar* 1°, *măcar*, *mégghiș* 1°, *pédig*, *tot* 5°.

BÁTEA [bát'a] s. m. art. Bt VIIc „fratele mai mare; nenea”.

BAȚI vb. 1° ind. prez. 2 sg., în ~ *cu óchii* A VIIc, CU VIIa [fig.] „te uști

insistent (la cineva) și-l deochi”; cf. *dioți*. 2° conj. prez. 3 sg. *să bătă*, în expr. ~ *din gúră* CU VIIIb „să spună vrute și nevrute, să flecărească”. 3° ind. pf. c. 1 sg. *am bătút*, în expr. ~ *fotbálul* CU VIIIa „am jucat fotbal”; cf. *jucá*, *fotbolozáleáscă*. 4° ind. prez. 3 sg. *báte*, în ~ *cáinele* M* „latră”. 5° imperat. 2 sg. *bătă-te*, în ~ *fócul tău* v. *foc* 1°. 6° ind. prez. 1 pl. *bátem*, în ~ *văiúguri* v. *voioágă* 2°.

BĂDIC s. n. 1° S VIIIb „tablă, tinichea”: Copărișu era dă lemne, așa din mănintele, s-o făcut, apoi, cu *bădic*, pă beserică; cf. *pleu*. 2° C v, CU VIIc „fontă”: Îi așa un cătlan mare de *bădic* și punem căldare pe cătlan C v.

var. 1° **badóg** s. n. A VIIIa.

BĂGÁ, *om* ~ vb. ind. viit. 1 pl., în ~ ~ *gráu* B VIIIa „vom semăna (grâu)”.

BĂGRÁN s. m. Bt VIIa „salcâm”: Lemne de *băgrán*; cf. *agăță*.

BĂIÉT s. m. S VIIIc 1° „băiat, fiu”: Aiesta mi-i *băjétu*, aice șede, în vecini; cf. *copíl*, *fii*, *prunc* 3°. 2° pl. *băiéți* „copii (indiferent de sex)”; cf. *prunc* 5°.

BĂLUÍ vb. inf. OP VIIIb „(a) proceda; (a) se pricepe, (a) se descurca (într-un domeniu)”: Ap-atunci, la tăiet [porcul], or fost care-or știut rându așa, da mai la tătă casa o știut oamenii *băluí* cu ei; cf. *precép* 2°.

ind. pf. c. 3 pl. *or băluít* C VIIIa.

BĂNĂȚEĂSCĂ adj. f. Bt VIIIb [despre vorbire] „bănățeană”.

BĂNTĂLEȘTE vb. tranz. ind. prez. 3 sg. S VIIc „supără, frământă, obsedează, chinuie”: Așa mă *băntăleşte* că nu l-am văzut [înainte de moarte]; cf. *petréce* 1°.

var. *bântulit*, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc.

BĂNUI, *îmi* ~ vb. refl. ind. prez. 1 sg. 1° C VIIIa „mă frământ, regret”: *În bănuj* că o-am vândut casa C VIIIa. *Își bănuje* omu rău, numai... mai bine că mori și nu te... năcăjești OP VIIa. 2° Bt VIIIb „cred, presupun”.

1° ind. prez. 3 sg. *își bănuie* OP VIIa.

BĂRBÍUL s. art. Bt VIIIb „gușa (porcului)”.

BĂRDÚȚĂ s. f. CU VIIa dim. de la *bardă*.

BĂRNÁCE adj. f. Bt VIIa „de culoare maronie”.

BĂSAMA v. *băsámă*.

BĂSĂMĂ adv. B VIIIb, S VIIc, VIIIc, OP VIIa, C VIIc, Bt VIIa, b, c „bag seamă (că); probabil”: O ajuns un lup, *băsámă* lup bătrân, că s-o văzut pă pâr, că n-o fost așa negroi, o fost sur, sur, alb S VIIIc.

var. *băsama* adv. OP VIIa.

BĂSĂDÍ vb. inf. A VIIc „(a) vorbi”: În Chichihaza tătă baba *băsăd'êșt'e* rămânește? A VIIIb. Numa atunci *băsădeáu* românește [părinții], când n-o vrut și știu că ce *băsădêsc* A VIIc; cf. v o r o v í.

ind. prez. 1 sg. *băsădêsc* B VIIa, A VIIc, 3 sg. *băsădește* A VIIIb, 1 pl. *băsădim* A VIIc, VIIIc, 3 pl. *băsădêsc* A VIIc, VIIIb, impf. 3 sg. *băsădeá* A VIIc, 1 pl. *băsădeám* B VIIIa, 3 pl. *băsădeáu* A VIIc, pf. c. 1 sg. *am băsădlit* B VIIa, 3 sg./pl. *a băsădlit* B VIIIb, VIIIb, A VIIc, VIIIb, 1 pl. *am băsădlit* A VIIIb; conj. prez. 2 sg. *și băsădești* A VIIc; sup. *de băsădlit* A VIIc.

BĂTÁIE s. f. 1° B v, A VIIa, S VIIIb, VIIIc, M VII, OP v, VIIa, C VIIa, b, c, VIIIa, Bt VIIa, b, VIIIa, CU VIIa „război”: Năinte dă *bătája* a doua, acuma ce-o fost, atuncea o fost baiu Bt VIIIa. 2° art. în ~a *lui Kóșut* Bt VIIIb [iron.] „scandal mare”. 3° art. în *s-a învăluit* ~a v. *învăluim* 4°.

BĂTĂLÁU s. n. 1° B VIIIa „mai pentru bătătorit pământul”. 2° pl. M VIIIa „unelte pentru bătut și ascuțit coasa”: Bacău, ziceam noi p-aceea vreme, de *bataláúă*. Ap-acolo o mărs cute, ș-o mărs tocu, da și clăpaciú și ileu.

pl. *bătăláúă* 1° CU VIIIc, 2° M VIIIa.

var. 2° *bataláúă* s. n. pl. M VIIIa.

BĂTĂLEÁU vb. ind. impf. 3 pl. B VIIIa „băteau cu *bătăláu* 1°, bătătoreau; cf. *butuíesc*.”

BĂTĂNÉNȚII s. n. pl. art. Bt VIIc, VIIIa „locuitori ai orașului Bătania”.

BĂTĂNÉSC adj. Bt VIIIb „al Bătaniei, care ține de Bătania”: Teritoriu *bătănêsc*.

BĂTRÁN adj. 1° S VIIIb, f. *bătrână* OP v, VIIa, b, în *mai* ~ S VIIIb [despre un copil în raport cu altul] „mai mare, de mai mulți ani, născut anterior”: Fata cea *mai... bătrînă* i-am dat țată, să iertați OP VIIa. 2° în *sopón* ~ CU VIIa „săpun tradițional, de casă”. 3° m. pl. *bătrâni*, în *părinți* ~ Bt VIIa „bunici (în raport cu nepoții orfani)”: Bărbatu meu n-o avut părinți... ș-atunci *părinți bătrîn* l-or crescut. 4° f. pl. *bătrâne*, în *mámele* ~ M VII „bunicile”: [Marți seara] nici mamele, nici *mámele bătrîne* nu mai lucrau”; cf. *bábă* 1°, *búnă* 2°, *máică* 2°, *mámă*, *máicúța*, *mámúța* 2°.

BĂTRÂNEĂȚĂ s. f. 1° C VIIb, CU VI „bătrânețe”: La tânăr îi place c-a trăi mult, numai n-o știut că ce-nsărn-nează *bătrînița* C VIIb. 2° în ~ loc. adv. CU VIIIc „demult”; cf. a l t á n¹ 1°.

BĂTÚT 1° s. n. art. ~-ul Bt VIIa [la războiul de țesut] „bătătura”. 2° adj. f. *bătută*, în expr. ~ de foc (~-ul tău) C VIIb „necăjită”: Ce ești așe *bătută dă focu tău?* Cine ce ț-o făcut? 3° adj. m. pl. *bătúți*, în *părăți* ~ v. *părăte*.

BÂNTULÍT v. *bântăleşte*.

BĂTĂ v. *bótă*.

BEIÁ vb. ind. impf. 3 sg., în expr. ~ *leácuri* OP VIIa „făcea tratament, se trata”: [Vecinul] *béjé leácurí*.

BELCI s. n. A VIIa „leagăn (pentru copiii mici)”; cf. l á n g á n u l.

BÉLEJ s. Bt VIIa „căptușeală”.

BÉLEŞ s. CU VIIa „plăcintă (cu brânză)”.

BELÍT, *m-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 sg. B VIIa „m-am rănit, mi-am jupuit pielea”: Eu am picat acolo... și m-am rău lovit la jerunț, da rău că nu m-am putut scula. Da nici *m-am belít*, nici nimică.

BESÁRICĂ v. *bisérice*.

BESERABÁNII s. m. pl. art. S VIIIc „basarabeni”.

BESÉRICĂ v. *bisérice*.

BESERICÉȘTI adj. f. pl. OP V „bisericești”.

BESERICÓȘI adj. m. pl. A VIIIa „bisericoși”.

BEȘICE s. f. pl. B VIIb „bășici (în aluatul frământat)”: Se dăsfăcea dă brâncă [p i t a], atunce era bine frământată și pomnea, știi, așe, era *beșíce*.

BETEÁG adj. A VIIc, S VIIIc, J VIIb, OP VIIa, CU VIIIc, f. *beteágă* A VIIc, S VIIIc, OP VIIa, CU V, VIIa, m. pl. *betégi* A VIIc, S VIIa „bolnav”: A meu om o murit acasă... Nu multă vreme o fost *bet'ág* OP VIIa; cf. b ó l n a v.

BETEJÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc, Bt VIIa „s-a îmbolnăvit, a devenit *bete a g*”; cf. á f l u 1°.

BETEJÍTÁ adj. f. A VIIa „lehuză”: Când o vinit înlontru rușii, amu, așa-i spunea, am fost d-o săptămână *betejítă*.

BETEȘUG s. n. Bt VIIIb „boală”; cf. bai 3°, *bolnăvia*, *bolnăvire*, *răutáte* 1°.

BÉTON s. n. S VIIa „beton”.

BETÁU adj. Bt VIIa „bețiv”.

BIBLIE s. f. S VIIb „biblie”.

BÍBOLI s. m. pl. M VIIa „bivoli”.

BIBOLÍȚE s. f. pl. M VIIIa „bivolite”: În sat la noi n-o fost *bibolítă*.

BICANTÁU s. S VIIIb „furaj, borceag”; cf. a b r á c.

BICI s. m. pl. S VIIIc „viței (masculi și femele)”.

BICIULÉSC vb. tranz. ind. prez. 3 pl. C VIIIa „stimează, apreciază”: Tare l-*am bicúllt* [pe ginere-meu], c-o fost străin, săracu, apoi și el o fost cuminte OP VIIa. M-*or bicúllt* că n-am fost trădător C VIIIa; cf. o m e n í t 2°, v á z ú t á 1°.

ind. pf. c. 1 sg. *am biciullt* OP VIIa, 3 pl. *or biciullt* C VIIIa.

BICÚȚI s. pl. S VIIIc dim. de la *bici*; cf. *vițeláșii*.

BINEÁȚĂ s. f., în (*ne*) *dăm* ~ A VIIa, b, VIIIb, S VIIIb „(ne) salutăm”.

BIRÁU s. m. C VIIIa „primar”; cf. p ó l g a r u l.

BÍRIȘ s. m. 1° C VIIIa „argat”.
2° CU VIIIc „vătaf”: [Gazdele] aveau secerători și slugă... aveau la sălaș un *biriș*, c-așa să ziceau *biriș* atunci care... conducea pă oamenii ceilalți.

BIRUÍT¹ s. în expr. *cu ~ M VIIIa* „din belșug, cu ghiotura”: Făcea pită cu croampe și mai bagă încă și mălai încă-n ea, *cu biruít¹*, *cu biruít*; cf. *biu*, *lúmea 2°*.

BIRUÍT², *a ~ vb. ind. pf. c. 3* sg. OP VIIa „a depășit greutățile vieții; a reușit”; cf. *abiruiés c, joít 1°*.

BÍSCOȘĂ v. *píscosă*.

BISÉRICE s. f. pl. CU VIIIc „biserici”; cf. *paróhia*.

var. *besărică* s. f., pl. *besărici* S VIIIb; *besérică* s. f. B V, VIIa, VIIa, A VIIa, c, VIIIa, S VIIIb, c, VIIIb, c, OP V, VIIa, C VIII-VIIIa, CU V, pl. *besérici* S VIIIb.

BÍSTOȘ adv. 1° S VIIIc, OP VIIIb „neapărat”: *Bístoș* tra să-l cunoști pă Gobi S VIIIc; cf. *doáră 3°*. 2° M VIIIb, OP VIIIb, C VIIIb „sigur”: Nu știu *bístoș* așa OP VIIIb; cf. *abunăseámă*, *bístoșón*, *bizuítă 1°*, *doáră 2°*, *pérse*, *ști 3°*.

BISTOȘÓN adv. A VIIc „cu siguranță; sigur”; cf. *abunăseámă*, *bístoș 2°*, *bizuítă 1°*, *doáră 2°*, *pérse*, *ști 3°*.

BITÁNC s. m., pl. *bitánci* S VIIIc „venetic, străin”: Ungurii ne *záceau* numai puturoși și *bitánc*; cf. *vinítúri*.

BIȚICLA s. f. art. S VIIIa „bicicleta”.

var. *bițiclu* s. n. CU VIIIb; *bițigla* s. f. art. Bt VIIa; *bíțile* s. f. art. B VIIIa.

BIȚICLU v. *bițicla*.

BIȚIGLA v. *bițicla*.

BÍȚILE v. *bițicla*.

BIU, *de ~ loc. adv.* OP VIIIb „din belșug”: Când o foastă *dă biu* cărnaf puneam [la písat]; cf. *biruít¹*, *lúmea 2°*.

BIUȘOÁIT v. *biúșoit*.

BIURȘOÁIT v. *biúșoit*.

BIÚȘOIT (2 sil.) s. n. A VIIa „tobă (de porc)”; cf. *caș*, *chegó i*, *sălám*.

var. *biușoáit* (2 sil.) s. n. A VIIc; *biurșoáit* (2 sil.) S VIIIb; *șoait* s. n. Bt VIIa.

BIZUI vb. tranz. inf. Bt VIIIa „(a) se bizui”: Așa oameni or fost, *bizui*, ai putut *bizui* pă ei Bt VIIIa. Domnule, *bizuje* pă mine C VIIIa.

imperat. 2 sg. *bizuie* C VIIIa.

BIZUIȚĂ 1° *de-a ~ loc. adv.* CU VIIIa „de bună seamă; desigur”: Și cine rumâni s-o dus în cinzeșise, *bugăți d-a bizuiță*, în alte țări [n-au ajuns bine]; cf. *abunăseámă*, *bístoș 2°*, *bístoșón*, *doáră 2°*, *pérse*, *ști 3°*. 2° *bizuítă* adj. m. pl. Bt VIIIa „pe care te poți bizui; de încredere”.

BLĂTITÓR s. S VIIIa „îmblăciu”.

BLID s. n. A VIIc, C VIIIb, CU VIIc „farfurie”: Coliva să pune-ntr-un *blid* CU VIIc; cf. *tálgér*.

BLOTOREÁM vb. ind. impf. I sg. OP VIIIb „băteam (bine) laptele în putinei, pentru a scoate unt”.

BLUZ s. m. A VIIa, Bt VIIa, pl. *bluzi* Bt VIIa „bluză”; cf. *dușáncă*.

BOÁLDE v. *bold*.

BOÁNCĂ s. f. Bt VIIIa „contrabas”.

BÓBIRLEVER s. invar. Bt VIIa „foaie (foi) de dafin”.

BOCÓNCI s. m. pl. S VIIIc „bocanci”; cf. *tápánci 2°*.

BOCRÉITE (3 sil.) s. f. pl. B v „panglier”; cf. *p r i m ă*.

BODOÁRCĂ v. *bodórcă*.

BODÓRCĂ s. f. B VIIIa, S VIIIb, M VIIIa „trifoi”; cf. *l ú h e r*.

var. *bodoárcă* s. f. S VIIIb.

BÓGHII s. f. pl. CU VI „căpițe mici (de fân)”; cf. *c h e p í ț ă, p o r ș ó r*.

BOLÂNZÉSC vb. ind. prez. I sg. OP VIIa „innebunesc, devin *b o l u n d*”: Ș-apoi vine alta [vecină], zice... „o murit Goj.” Am gândit că *bolînzesc*.

BOLD s. n. A VIIc, S VIIIb, M VII, VIIIa, OP VIIa, C VIIc, VIIIa, Bt VIIa, pl. *bólde* A VIIa, *bólduri* B VIIIb „magazin sătesc”; cf. *d u c h e á n; m a g a z í n ă 1°*.

var. *boálde* s. f. C VIIc; *bóldă* s. f. C VIIIc; *bolt* s. n. C VIIIb, M VIIIa.

BÓLDĂ v. *bold*.

BÓLNAV adj. C VIIIa, f. *bólnavă* J VIIa „bolnav”; cf. *b e t e á g*.

BOLNĂVIA s. f. art. Bt VIIIb „îmbolnăvirea; boala”; cf. *b a i 3°, b e t e ș ú g, b o l n ă v í r e, r ă u t á t e 1°*.

BOLNĂVIRE s. f. Bt VIIIb „îmbolnăvire; boală”: Era o *bolnăvire* la porci; cf. *b a i 3°, b e t e ș ú g, b o l n ă v í a, r ă u t á t e 1°*.

BOLT v. *bold*.

BOLÚND adj. C VIIIb „nebun”; cf. *l u d*.

BONC s. CU VIIIa „coridor, gang”; cf. *c o l i d ó r*.

BÓNDĂ s. f. S VIIIb „cojoc lung, cu mițele în exterior; bundă”; cf. *c o j b ó i b ă*.

BONȚĂLÍM vb. ind. prez. I pl. B VIIIb „trășăm (pasărea sau porcul)”: Merem afară și facem porcu, îl dă-pucăm, îl *bonțolím* C v; cf. *d ă r ă b u r e ș t e 3°, l á t u r e 4°, s p ă r g é m*.

var. *bonțolím* vb. ind. prez. I pl. C v.

BONȚOLÍM v. *bonțălím*.

BÓRDO adj. Bt VIIa „de culoare bordo”.

BORJOÁCĂ, *se ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg.* Bt VIIa [despre porumbel] „se umflă în pene”.

BORȘOUCĂ (3 sil.) s. f. A VIIc „mazăre”; cf. *l í n t e*.

BOSCOTÍT, *a ~ vb. tranz. ind. pf. c. 3 sg.* C VIIIb „a descântat”: Te-o *boscotít* baba și te-ai făcut [bine]; cf. *t ă m ă d e á u 1°*.

BOT v. *boț 1°, 4°*.

BOTĂ s. f. B v, VIIIb „bătă, băț”.

var. *bătă* s. f. 1° ~ *cárnă* v. *cárnă*. 2° pl. *bâte*, ~ *de arăzământ* v. *arăzământ*.

BÓTE s. pl. S VIIIb „ghete înalte”: Muierile purtau roche lunge până acolo jos la *bóte* S VIIIb; cf. *p ă p ú c i*.

BOTÉZ s. n. Bt VIIIa „Bobotează”.

BOTIȚĂ s. f. A VIIc dim. de la *b o t ă*; „bețișor”.

BOȚ s. 1° cu val. adv. A VIIc, C VIIc „grămadă”: Noi toate șezuiam acolo *bot* A VIIc. 2° *să strângea ~ C VIIIb* loc. vb. „se îngrămădeau, se adunau”: Feciorii *se strîngêă* tăți *boț* și horeau. 3° pl. *boți* B VIIIb, A VIIIa „găluște din aluat”: Croampe cu *boț*... *boț* cu croampe... înt-o zî o fert... *bóțu* mai mult în altă zi o fert croampile mai multe, știi *boț* așa rupti, pițițați cu lingura ... din făină, aluat A VIIIa; cf. *a l u á t 2°, g o m b ó u ț e 1°. 4°* var. în expr. *sta ~ B v* [despre săpun, la fier] „se coagula, se solidifica”: Era care ferbea săpun și merea-n lături, da, nu *sta bot*. 5° *punea ~ C VIIc* „așeza (snopii de grâu) grămadă (clăie)”: Dacă se tăia grâul, apu-și *puñé* grâu acela pupură, *boț*, ap-acolo-i *punea* la umbră [copiii mici]; cf. *p u p 1 3°. 6°* pl. *boți* B VIIa „cocoloșe”: Mămăliga o covârlea să nu fie *boț*.

var. bot s. 1° A VIIc, M VII, VIIIa; 4° B v.

BRACI s. Bt VIIa, VIIIa „un fel de vioară având corzi groase (pentru acompaniament)”; cf. c ó n t r ă 2°.

BRĂȚURI s. n. pl. B VIIIa „mănușuri (de grâu); snopi mici”; cf. l e g ă t 0 r i 1°, m ă n ă n c h i i.

BRÂNCĂ s. f. 1° B VIIb, VIIIa, A VIIa, c, VIIIb, M VIIIa, OP VIIa, C VIIa, b, VIIIa, b, Bt VIIa, b, VIIIa, CU VIIa, b, d, pl. *brânci* B VIIb, VIIIa, A VIIc, S VIIIa, OP VIIa, b, C v, VIIIb, c, VIIIa, CU vb și *brânce* B VIIIa, S VIIIa, M VIIIa „mână”: Pomnea aluatu [la frământat] atâta o frământam [coca] până să dăsfăcea dă *brâncă* B VIIb. Și astăzi tăt cu cărțile-n *brînc* mi-s, cu uișagu, aceea mi-i acuparea C VIIIa. 2° art., în expr. *sub ~ -a* C VIIIa „sub dominația”: Pă vremea aceea *sub brâncă* Austriei am fost; cf. m ă n ă 1°.

BRÂNCUȚĂ s. f. OP VIIb dim. de la *brâncă* 1°: Punem o *brîncuță* dă sare.

BREÁZDĂ s. f. 1° S VIIIa, M VIIIa, pl. *brézde* M VIIIa „brazdă”. 2° în expr. *într-o ~* CU VIIIc [referitor la un lot sau la un teren arabil aflat în proprietate particulară] „unitar, compact, dintr-o singură bucată”: Pământu nost *într-o bréazdă* o fost.

BRÍCICĂ (2 sil.) s. f. S VIIIc „briceag”.

BRUF interj. S VIIIc cuvânt care imită zgomotul produs de o împușcătură.

BUBOÁNE s. f. pl. C VIIb „descânțe (de ursit)”.

BUBURUȚI s. f. pl. S VIIIc „bube mici”.

BUCHÉȚI s. f. pl. Bt VIIb „bucăți”; cf. d ă r ă b 1°.

BUCSÁS s. A VIIa „punguliță, teșcherea”.

BUCTÁT, *am ~* vb. ind. pf. c. 1 sg. 1° S VIIb „am pierdut, am ratat anul școlar, am rămas repetent(ă)”. 2° C VIIIa „nu am știut să răspund (la o probă de cunoștințe); am răspuns greșit”.

2° ind. pf. c. 2 sg. *ai buctát*; viit. 2 sg. *ii buctá*, 3 sg. *a buctá* C VIIIa.

BÚCTE s. f. pl. S VIIb „un fel de cornuri (din aluat de cozonac)”: *Búct'e* cu scoacă, și cu mac și cu lecvár.

BUDUGÁUL s. m. art. S VIIIc „uliul”: Fost-o vreme când... zis-am că deie bomba-n casa asta, că dă când o murit mama așa am pățit ca... puii ceia când vine *budugáyu* și o zidit mama lor, cloșca... și nu este cine să-i culeje laolaltă sub aripi; cf. h ú l i u l.

BUGÁCI v. *poğáci* 2°.

BUGÁT 1° adv. B v, A VIIc, S VIIc „destul (de mult), îndeajuns”: [Varza] o fost *bugát* dă acră S VIIc. 2° adj. m. pl. *bugáři* A VIIa, CU VIIIa, f. *bugátă* A VIIIb, pl. *bugáte* A VIIc „mulți”.

BUHÁI s. m. A VIIIa „taur”.

BULEIÓN s. n. J VIIIa „bulion”.

BUN 1° *táta ~* v. *táta* 1°. 2° s. m. art. *~ul* S VIIIb „bunicul”; cf. m ó ș u l, t á i c ă, t á t a 2°.

BÚNĂ 1° *máica ~* v. *máică* 1°, 2°. 2° s. f. art. *~a* OP VIIa „bunica”; cf. b á b ă 1°, b ă t r í n 4°, m á i c ă 2°, m á m ă, m ă i c ú ț a, m ă m ú ț ă 2°.

BURDUHÁNUL s. n. art. CU VIIa „stomacul, burta (porcului)”; cf. c h í ș c ă, d ó b ă 6°.

BURGANDÁI s. m. pl. S VIIa, VIIIa „napi”: Iarna de la tulei până la fân... *burgóne* căpătau vitele B VIIIb.

var. **burgoáne** s. pl. B VIIIb, Bt VIIIb;
burgundăi s. m. pl. M VIIIb
BURGOÁNE v. **burgandăi**.
BURGUNDĂI v. **burgandăi**.
BUS s. n. CU VIIa „autobuz”.
BUTOÁRELE s. pl. art. A VIIIc
„mobilele”.

BUTUIESC vb. ind. prez. 1 sg.
Bt VIIa „bătătoresc”; cf. b ă t ă l e á u.
BUZUNĂRIUL s. n. art. Bt VIIIb
„buzunarul”; cf. j e b.

C

CA adv. 1° corelat. *aşá* ... ~
Bt VIIa „atât... cât şi”: Pă când s-o
făcut sara, o sfinţit soarele, *aşá* vara *ca*
iarna o trăbuit să fim acasă [fetele]; cf.
c â t. 2° ~ *cum* v. **cum** 1°. 3° ~ *şi*
comparativ S VIIIb „decât”: Fost-au [în
trecut] mai credincioşi *ca şi* azi; A VIIa,
Bt v „ca”: Pistornic, *ca şi* o cruce
A VIIa. Nu este loc frumos *ca şi* acela
Bt v.

CÁCAO s. f. CU VIIIc „cacao”.

CADASTRÁLE s. n. pl. Bt VIIIb
„unităţi de măsură pentru suprafeţe
egale cu aproximativ 30 de ari”.

var. **codăstrále** s. n. pl. C VIIIa.

CÁFĂ s. f. Bt VIIb, d, CU VIIa, c
„cafea”.

CÁIHĂ (2 sil.) s. f. S VIIIc „sobă”:
Dân hârdău d-aieste dă benzină am
făcut *cáihă*.

CAISÁN s. m. Bt VIIIb, CU VI
„cais”.

CÁLCĂ vb. ind. prez. 3 sg.
C VIIIa „treieră”: După ce-o fost *călcăt*
[grâul] purtam plevele acasă S VIIIa.

ind. impf. 3 sg. *călcá* B VIIIa, C VIIIb,
1 pl. *călcám* A VIIIa, S VIIIb, pf. c. 3 pl.
or călcát Bt VIIIa; conj. prez. 3 sg. *să*
cálce CU VIIIc; part. *călcát* S VIIIa; sup.
de călcát C VIIIa, Bt VIIIb, CU VIIIc; refl.
ind. impf. 3 sg. *se călcá* C VIIIb, VIIIb, pf. c.
3 sg. *s-a călcát* C VIIIb.

CALDABÓŞ v. **cărtăbós** 2°.

CÁLE s.f. 1° ~ *de neáuă* v. **nea** 2°;
~ *întrecătoare* v. **întrecătoare**. 2° în
expr. *tăia* ~ M VIIIa „făcea (croia) drum
pentru car, în holda de porumb, la
recoltare”: Unu merea şi *tějé cále*, tăia
două-trei şire dă tenchi, le tăia tulhenii
şi-i punea jos... ş-ap atunci venea
cocia, meream ş-o încărcam.

CÁLFĂ s. m. Bt VIIIb „ajutor de
vânzător la un magazin”.

CALVÁRIA s. f. art. S VIIIc
„chinul, suferinţa, calvarul”: O fost
mare *calvária* cu românii, cu Ceau-
şescu.

CÁMERE s. f. S VIIIb, pl. *cámeri*
CU VIIIa „cameră”: Aveam noi o...
cámere şi sub aceea am făcut pejniţa;
cf. c á s ă 6°, s ó b ă.

CÁNTĂ s. f. B VIIIb, A VIIc, S VIIa,
M VIIIa, OP VIIb, C VIIIb, pl. *cănţi* S VIIa, VIIIa
„cană mare din metal sau din lut”:
Tăiau un ic acolo în Criş că şi poată
lua cu vedere o cu *cănfile* apă S VIIa.

CÁNTOR s. m. A VIIc, OP v, VIIa
„cântăreţ la biserică”: [La înmormântare]
apăi sântem năşte muieri, câte zece
muieri... apăi de ajutăm *cántoruluj* să
cânte A VIIc; cf. d i e c i.

CANTORÉŞTI adj. m. pl. A VIIIa
[referitor la terenurile bisericii] „ale
c a n t o r u l u i, pentru c a n t o r”.

CAP s. n. S VIIc, pl. art. *cápurile*
S VIIa „pălărie de floarea soarelui; capitul”.

CĂPĂT¹ vb. ind. 1° prez. 1 sg. în *ac* Bt VIIa „iau *ac*; mă aerisesc”: Deschid ferestrele *să căpete ac* [camera]”; cf. *p r i m é ș t e* 1°. 2° impf. 3 pl. *căpătă* Bt VIIb, *căpătău* B VIIb „primeau drept hrană”: Iarna de la tutei până la fan... burgoane *căpătău* [vitele] B VIIb. 3° refl. ind. impf. 3 sg. în *își căpătă bătaie* A VIIIa „lua bătaie”. 4° pf. c. 1 sg. *am căpătăt* A VIIc „am găsit”. La noi nu *să capătă* [sodă caustică] C VIIc. Nu *și-o căpătăt* d-aice femeie care-ar fi foastă pentru el C VIIIa. Pe atunci nu *s-o căpătăt* [stofă] OP VIIb; cf. *á f l u* 2°. 5° pf. c. 3 sg. *a căpătăt* OP VIIa [în construcții cu nume de boli sau de organe] „s-a îmbolnăvit”: *O căpătăt* la... inimă [ginerele], cu inima o avut bai; cf. *p r i m é ș t e* 2°. 6° pf. c. 1 sg. *am căpătăt* Bt VIIIa „am primit o pedeapsă”: Eu *am căpătăt* zece luni de zile.

1° conj. prez. 3 sg. *să căpete* Bt VIIa; 4° refl. ind. prez. 3 sg. *se căpătă* C VIIc, Bt VIIb, pf. c. 3 sg. *s-a căpătăt* OP VIIa, b, *și-a căpătăt* C VIIIa.

CĂPĂT² s. n. CU VIIc, VIIIc 1° „sfârșit, încheiere a unei activități”: [La treierat] fieștecare *și-o știut rânduiala lui... tu ești la pleavă, tu ești la saci... tăți așa or mărs până-n căpăt* VIIIc; cf. *v i g* 1°. 2° art. ~-ul, în ~ *ómului* S VIIc [fig.] „sfârșitul vieții, moartea”: Vine *căpătu ómului*.

CARDABÓȘ v. *cărtăbóș* 1°.

CARNABÓȘ v. *cărtăbóș* 1°.

CARPOTLÁȘ s. S VIIc „certificat, adeverință (de prizonier)”.

CÁRTE s. f. 1° A VIIIa, S VIIIc, J VIIa, OP v „scrisoare”: Încă *ș-astăzi* este *cárta* ce i-am scris [soției] A VIIIa; cf. *s c r i s o á r e* 3°. 2° OP VIIa, pl. *cărți* OP VIIa „act (de identitate)”; ~ *de botéz* OP VIIa „certificat de naștere”: N-am avut *cărți* bune, *cárte dă botéz* [pentru căsătorie] OP VIIa. 3° CU VIIb „act (de proprietate)”; cf. *h á r t i e*.

CARTOÁFE s. f. pl. J VIIa „cartofi”: Ne-o dus la colhoz *să scoatem cartófle* S VIIIc; cf. *c r o á m p e*.

var. *cartoáflele* s. f. pl. art.; *cartófe* s. f. pl.; *cartófle* s. f. pl.; *cartóflii* s. m. pl. art. S VIIIc.

CARTOÁFLELE v. *cartoáfe*.

CARTÓFE v. *cartoáfe*.

CARTÓFLE v. *cartoáfe*.

CARTÓFLII v. *cartoáfe*.

CÁSĂ s. f. 1° art., în ~a *sátului* B v, C VIIb, ~a *orășului* C VIIb „primărie”; cf. *c ă n ț ă l ă r i e* 2° art., în ~a *de dormít* CU VIIIa „dormitor”. 3° art., în ~a *mórților* B v „capelă mortuară”; cf. *r o v o t o l o z ă u*. 4° B VIIIa, Bt VIIb „familie, membrii familiei din casa respectivă”: Am fost mai mulți la *cásă*, am fost șase frați B VIIIa. [La Anul Nou] *să-mpărțea* la fiecare [c e s n i ț a]: întâi *cása* stăpânului...dup-aceea cerșetorii Bt VIIb. 5° pl. *căsi* A VIIa, S VIIIb, M VIIIa, b și *căși* B VIIIa, OP VIIa, C VIIIa, b, Bt, CU vb, VIIa, c, VIIIb, c, d „case”. 6° var. *cáse* s. f. C VIIIa „cameră, încăpere”: O fost *o căse* și locuiau câte-nt-o *cáse* două cileduri: o mama cu fata, o cu soacra... *ș-acolo* înt-o sobă erau culcați; cf. *c á m e r e*, *s ó b ă*.

CÁSE v. *cásă* 6°.

CĂȘ. *de pore s.* compus OP VIII „tobă (mezel)”; cf. *b i ú ș o i t, c h e g ó i, s ă l á m.*

CAȘTEI s. n. Bt VIII „castel”.

CATACHÍSMUL s. n. art. M VIII „catehismul”.

var. **catachísul** s. n. art. M VIII.

CATACHÍSUL v. **catachísmul**.

CATOLÍCĂ adj. f. A VIII, m. pl. *catolici* S VIII „catolică”: O fost la *catolic* o casă înde făceau selujbă.

CĂ conjuncț. 1° A VIII „ci”: Nu în cuptor, *că* acolo am fiert; cf. *c e l, d á r ă 1°, f á r ă 1°, m a 2°, n ú m a 1°.* 2° corelat. ~... ~ S VIII „fie... fie”: Anumărăm *că* o păpușă, *că* două; cf. *á c a r.*

CĂBÁT s. n. Bt VII, VIII „haină groasă, de lungimi diferite (pentru femei și bărbați)”.

var. **cobát** s. n. A VII.

CĂCI conjuncț. 1° Bt VIII „că”: Așa-i însămnat *căc* după turcomanu care era aici comandant s-o făcut întâie Botu. 2° ~ *că* conjuncț. compusă Bt VIII „căci”: [Jirezile] să-mpărțea și între cosași, *căc* *că* așa ne-or dat părțile aștea.

CĂDÁRCĂ s. f. CU VIII „soi de viță de vie”.

CĂDLÁN v. *cătlán* 3°.

CĂDLÁNĂ v. *cătlán* 3°.

CĂISÁNE (3 sil.) s. f. pl. Bt VII, CU VII „caise”: Aiesta [p e g m e z u l] dă *căisîne* așa îl fac: le dărălesc și pun miere pă ele și el stă până în ceea zi ... ș-atunci, pă gaz dacă-l fierb, pun într-o crăstolă CU VII.

CĂLÁRÁȘI s. m. pl. C VIII „călușari”.

CĂLCÁRE s. f. 1° Bt VIII „loc, spațiu pe unde se calcă (în pod)”. 2° Bt VIII „treierat”: Pleava ce-o rămas dă la *călcăre* dă grâu [se dă la vite]; cf. *c ă l c ă t ú r ă.*

CĂLCÁT 1° adj. ~ *cu opínca* CU VIII [referitor la pământul din structura p ă r e t u l u i b ă t u t] „fără densitate”: Cărau pământ... ș-atunci cu bătălauăle-l băteau și ziceau că noa! aiesta o fost *călcăt cu opínca*, dacă n-o fost bine bătut [pământul]. 2° s. n. art. în ~*ul de fuioáre* M VIII „operație ulterioară g r e b ă n a t u l u i prin care fuioarele sunt călcate cu picioarele pentru a îndepărta puzderiile rămase”: Să termina melițatu, grebănatu... venea culesul porumbului, când să găta astfel de munce venea *călcátu de fuioáre*: ap-atunce fete și feciori, or care-o fost... cu picioarele să frământa fuioarele aște care or fost melițate.

CĂLCÁTÚRA s. f. art. CU VIII „acțiunea de a c ă l c a; treieratul”: Fieștecare și-o știut rânduiala lui... tu ești la paie... tu ești la pleavă, tu ești la saci... până ce o mărs *călcătúra* tăți, tăți așa or mărs până-n capăt; cf. *c ă l c ă r e 2°.*

CĂLCHÍU s. n. Bt VII „călcâi”.

CĂLDÁBÓȘI v. *cărtăbós* 1°.

CĂLDÚRI s. f. pl. tant. C VIII „febră, temperatură”: [Copiii bolnavi] ședeau acolo-n pat... când era așa cu *căldúri* și, dacă i-o trecut *căldúri*le, atunce l-am lăsat pân casă să se preumble.

CĂLÓC s. m. S VIII augm. de la *cal*: Am un *călóc* cu cocie, cu toate, și am două bicuți.

CĂNȚĂLĂRIE (5 sil.) s. f. A VIII „primărie”; cf. c á s ă 1°.

CĂPĂȚĂNE s. f. pl. A VIIc, S VIIc „căpățâni (de varză)”.

CĂPŪT s. n. OP VIIa, Bt VIII „poartă”: O vecină... așe mai micuță, sâraca, mai sclabă, s-o suit păstă *căpūt* ș-o intrat la ea [în curte] OP VIIa; cf. ú ș a ú li ț e i.

CĂRĂLĂBĂ s. f. B VIIb „gulie”.
var. corolăbie (5 sil.) s. f. pl. A VIIa.

CĂRDĂBÔȘ v. *cărtăbôș* 1°.

CĂRIGĂ s. f. M VII „cerc de fontă la șporhert”.

CĂRNĂȚ v. *cârnăț*.

CĂRTĂBÔȘ s. m. Bt VIIa, CU VIIa 1° pl. *cărtăbôși* Bt VIII, CU VIIa „caltaboș”. 2° colect. art. ~ -ul CU VIIa „caltaboșii”: O umplut cărnațu, *cărtăbôșu*.

var. 1° *cardabôș* s. m. S VIIIc; *carnabôș* s. m. S VIIb; *căldăbôși* s. m. pl. CU VIIa; *cărdăbôș* s. m. OP VIIIb, C v, CU VIIIa, pl. *cărdăbôși* OP VIIa; 2° *caldabôș* s. m. colect. C v.

CĂRTICÍCA s. f. art. A VIIIa dim. de la c a r t e 1°: O vinit *cărticica* la trei zile napoi și o-am primit și m-am dus și m-o primit cu drag [viitoarea soție].

CĂSŪȚĂ s. f. M VII „colibă”: Fiecare jup îl întindeai așa ca o *căsută*.

CĂTĂNĂ s. m. OP VIIa, C VIIa, CU VIIa, pl. *cătâne* C VIIc, VIIIb, Bt VIIIa „soldat”: M-am dus la mama lu tata, la Otlaca, că el o fost *cătână* OP VIIa. O suduit *cotúna* A VIIc.

var. *cotúnă* s. m. B VIIIa, A VIIc, M VIIIa, pl. *cotúne*, *cotúni* A VIIc.

CĂTĂ prep. 1° B v, VIIIa, A VIIc, VIIIa, S VIIIb, c, VIIIb, c, M VIIIa, OP VIIa, b, J VIIIb, C VIIa, b, VIIIa, Bt VIIa, VIIIb, CU VIIb, VIIIc [mai ales în constr. cu val. de dat.] „la, către”: Zăcem *cătă* bani penghi S VIIIc. Cocean zăceam *cătă* el B VIIIa. O zis *cătă* om: „nu-i vorbă, că-i frumoasă [fata], numa tare-i proastă” C VIIIa. 2° Bt VIIa, VIIIb, *de* ~ prep. compusă A VIIIa, M VII, VIIIb, C VIIIa, Bt VIIa; ~ *în* prep. compusă A VIIc; *de* ~ *în* prep. compusă CU VIIIb „către, spre”: Să trăgeau *cătă* casă Bt VIIIb. *Dă cătă* sară meream acasă Bt VIIa. Umblăm până *cătă-n* sară A VIIc. *De cătă-n* sară o venit CU VIIIb. 3° C v „pentru”: Tăiem ceapă, o prăjim așa, cum să încheagă sângele [de la porc]... să bagă în ceapa asta, cu piper, cu sare... mai usturoi... Este și cine fierbe și crumpe *cătă* asta. Rișcaș să ferbe *cătă* el [c ă r d ă b o ș] C v. 4° var. *câte* prep. C VIIIa „cu”: Nu s-or zгодit [românii cu unșurii] că el [= regele Ungariei] o ținut *câte* Italie.

CĂTĂM v. *căutăt* 3°.

CĂTĂNOȘĂG s. n. colect. C VIIIa „mulțime de c ă t a n e; armată”: Domnitorii or trimăs *cătănoșăg* aice [la revoluția din 1903]; cf. a r m ă n d i a.

CĂTE v. *cătă* 4°.

CĂTLĂN s. n. 1° C v „pirostrie”: Îi așa un *cătlán* mare dă bădic și punem căldare pă *cătlán* așe să spune și facem foc și încălzim apă s-avem apă caldă să spălăm porcu; cf. p i r o s t i e, s ă j ă c. 2° Bt VIIa, CU VIIa „sobă rudimentară de cărămidă, cu plită, pe care se pune c ă z a n u l la fier”. 3° var. *cădlán* s. n. CU VIIc „căldare pentru magiun”: Nu mai fierbem în *cădlánă*... să zicea căldare dă aramă cândva, în aceea să ferbea pegmezu de prune cândva. Amu nu avem... *cădlán*.

var. 3° cǎdlǎnǎ s. f. CU VIII.

CĂUĂCI s. m. A VIII, CU V, VI „fierar”.

CĂUTĂT vb. 1° a ~ ind. pf. c. 3 sg., în ~ ~ *afără* Bt VIII „s-a prezentat, a arătat, s-a înfățișat”: Tare urăți *cotău* [pereții] C VIII. 2° var. ind. prez. 3 sg. S VIII „caută”: N-ai avut ce *să coș* acolo Bt VIII. Tare ne *cotă* la graniță S VIII.

3° var. *cătăm*, și ~ vb. intrans. conj. prez. 1 pl. B V „să avem grijă (de cineva, de ceva)”; cf. g r i j e á m, p o á r t ă 2°, s t ă p ă n i t 1°. 4° var. ind. prez. 3 sg. B VIII „se uită, privește”: [La televizor] noi *cotăm* la români A VIII.

5° var. ind. prez. 3 sg. B VIII [despre medic] „consultă, controlează”; cf. v i j g ă l i t. 6° var. ind. pf. c. 3 sg. B VIII „a adunat bani (cu un scop precis)”. 7° var. inf., în expr. ~ *cu mǎsa* OP VII „a ghici viitorul, soarta”: Hai *să vă cot cu mǎsa*... să văd că când vi-ți mărita... O, Doamne, fac eu, om mere *a cotă cu mǎsa*? 8° var. conj. prez. 1 sg., în expr. ~ ~ *cu cărțile* C VII „să vă dau în cărți”: Vinea nană Teță: „haida, fete, și vă *cot cu cărțile*”. 9° var. imperat. 2 sg S VII „uite, iată”: Ioi, eu... *cotă* că nu-mi vine amu în minte... prescură [se zice]; cf. a d é c ă 2°, i a 1, í d a 2°, n i.

var. *cotá*, a ~ vb. inf. 7° OP VII; ind. prez. 3 sg. *coată* 1° S VIII, C VII, 2° CU VIII, 4° B VIII, 5° B VIII, 7° C VIII, OP VII, 1 pl. *cotám* 4° A VIII, impf. 1 sg. *cotám* 1° S VIII, 3 sg. *cotá* 4° B V, 3 pl. *cotáu* 1° C VIII, pf. c. 1 sg. *am cotát* 1° S VIII, 2° C VIII, 3 sg. *a cotát* 1° OP VII, 2° S VIII, 5° C VIII, 6° B VIII, viit. 2 sg. *ii cotá* 2° S VIII; conj. prez. 1 sg. *să cot* 2° Bt VIII, 4° Bt VII, 7° OP VII, C VIII, 8° C VIII, 3 sg. *să coáte* 2° C VIII, și *coáte* 2°

B VIII, 4° B VIII, 1 pl. *să cotám* 2° C VIII; imperat. 2 sg. *coată* 9° S VIII; refl. ind. prez. 3 sg. *se coată* 2° CU VII.

CĂVĂLÍT v. covârleá.

CĂZÁL s. n. B VIII, A VIII, b, S VIII, M VII, VIII, pl. *căzáluri* S VIII „șiră de paie ori de coceni”: Tulhenii i-am tăiet, i-am legat, i-am făcut pup ș-apoi când o fost gata i-am adus acasă... în ogradă... îi făceam acolo *căzál* o pup B VIII. *Căzálu* era lunguț oleacă, căpița era rotundă M VIII.

CĂZÁN s. n. S VIII „cazan”.

CĂZĂLÚȚ s. m., pl. *căzălúți* S VIII dim. de la c ă z a l.

CĂCE conjuncț. S VII „îndată ce, cât ce”: *Cáci* moare [omul] apoi îl îmbracă și-l duc acolo afară [la r o v o t o l o z ă u].

CÂNDEVÁ v. cândva.

CÂNDVA adv. Bt VIII, CU VIII „cândva”; cf. o a r e c ă n d, o a r e c ă n d v a, v a s c ă n d.

var. *câdevá* adv. C VIII.

CÂNE s. m. Bt VII, pl. *câni* B VII, Bt VIII „câine”: Scoatem mațele... alea le dăm apoi la mătă o la *cîn* B VII. Cum latră *câni*, mărg afară Bt VIII. O fost chipuit *cânele* Bt VII.

CÂNEPELE s. f. pl. art. M VIII „culturile de cânepă”; cf. c ă n e p í ș t e.

CÂNEPIȘTE s. f. pl. M VIII „culturi de cânepă”; cf. c ă n e p e l e.

var. *chinepiște* s. f. B VII, pl. *chinepiște* A VIII, b.

CÂNTÁT vb. 1° a ~ ind. pf. c. 3 sg. A VIII „a emis cu vocea sunete muzicale sau versuri, pe baza unor melodii, fără acompaniament”: *De cîntát* n-o *cîntát*, numa ziceau cu higheada; cf. h o r é ș t e. 2° refl. ind. pf. c. 3 pl. *s-or cîntát* Bt VIII [la mort] „au bocit”.

1° sup. *de cântát* A VIIIa.

CĂRNĂȚ s. m. colect. C v, CU VIIa „cârnați”: Atunci când a gătat cu tot lucru, o umplut *cîrnáșu*, cărtăboșu CU VIIa. La tăiat de porc frigeai poate tăt *cărnáșu* și caldaboșu, dacă era mai mare familia C v.

var. **cărnăț** s. m. B VIIa, M VII, CU VIIb, C v, pl. *cărnáři* OP VIIb.

CĂRNĂ adj. f. CU VIIIa „îndoită, încovoiată”; *bătă* ~ s. compus CU VIIIa „baston”.

CĂRPĂ s. f. 1° S VIIIc, C v, OP VIIa, ~ *femeiáscă* C VIIIa, pl. *cărpe* C v „basma”: O luat o *cărpă femejáskě*, o făcut la tăt cornu un nod C VIIIa. 2° OP VIIa „batistă”: „Du-te, mamă, și te culcă dumneata”, zice ea, „că stăm noi acie lângă tata”, că tăt îi udam *căpa* la gură.

CĂRPUȚĂ s. f. A VIIc dim. de la *cărpă* 2°.

CĂȘTIGĂ vb. 1° ind. prez. 3 sg. Bt VIIIa „procură”. 2° tranz. conj. prez. 3 sg. *să căștíge* Bt VIIa „să lucreze, să cultive”: [Baba mea] așa dă fain o știa să *căștíje* cânepa! 3° pf. c. 3 sg. *a căștigát* B VIIb, VIIIb, S VIIIc „a muncit din greu; a trudit”: Numa cu puterea o *căștigát*, ca să aibă la animale hărană B VIIIb.

CĂȚ, ~...~ adv. corelat. M VIIIb „atât...cât și”: Durjalauă asta să-nvârtea *cît* la stânga, *cît* învers; cf. c a 1°.

CĂȚEÚNUL pron. nehot. A VIIIa „vreunul”: La Sânjorz udau ficiorii fetele, apăi prindeau oamenii la uliță pă ficiori, *cîteúnu*-i ascálda.

CĂȚIVA pron. nehot. M VIIIb „cățiva”.

CE¹ conjuncț. A VIIa, S VIIa, b, c, J VI, OP VIIb „ci”: N-o băut nime dân fântâne, din ocoale, *ê-o* băut d-acolo dân mijlocu satului S VIIa. Dacă era marț sara, atunce nu torceam, *êe* miercuri până-n zuuă ne sculam și torceam iar moidă S VIIb; cf. c ă 1°, d ă r ă 1°, f ă r ă 1°, m a 2°, n ú m a 1°.

CE² pron. relat. 1° S VIIb [în subord. temp.] „(până) când”: Până sara, *ê-o* mărs soarele-n jos, tăt o lucrat. 2° *pângă* ~ loc. conjuncț. C v „pe lângă că”: *Pîngă êe* ne place [dansul popular românesc], da am fost și am și văzut dară.

CEACADĂU s. C VIIIa „papură”: Inde era apă, *cecădău* creștea și pipirigu. La săraci acela era pă case învălit.

var. **cecădău** s. C VIIIa.

CEAS, ~ *de vréme* s. compus B v, VIIa, A VIIIa, S VIIIc, Bt VIIa, CU VIIa, pl. *ceásuri* ~ ~ C VIIc, CU VIIIc „oră, ceas”: Torn apă caldă, fierbinte și îi las așa să se-ncălzească crastaveții... da cam un *cas dă vréme* trebuie să steie așa B v.

CEATĂU (2 sil.) s. n. CU VIIIb „ceată, grup”.

CECĂDĂU v. **ceacadău**.

CÉEA v. **acéea** 2°, 4°, 6°.

CÉEALALTĂ pron. dem. f. CU VIIIa „cealaltă”.

CEL v. **céla**.

CÉLA pron. și adj. dem. S VIIIa, M VIIIb, OP VIIa, C v, f. *céea* B v, M VIIIb, OP v, VIIa, C VIIc, Bt v, VIIa, CU VIIc, VIIIa și *cei* Bt VIIb, pl. *céle* S VIIIc „celălalt”: Preotu îi în *céla* sat, în Apateu S VIIIa. Am arinjat oamenii la care casă: aice șase, la *céle* case patru S VIIIc.

var. cel pron. dem. C VIIc.

CEMETÉU v. *temetéu*.

CENĂDĂNI s. m. pl. CU VIIIb „locuitori ai comunei Cenad”.

CENÚT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. Bt VIIa „am cerut”; cf. *cheretít* 2°.

CÉPURI s. n. pl. Bt VIIa [la vița de vie] „părți rămase pe tulpină după tăierea lăstarilor”.

CEPÚT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIb „s-a început”; cf. *apú c ă, prins* 1°.

CERCETEĂZĂ vb. ind. prez. 3 pl. CU VI „vizitează”; cf. *vindíc* 2°, *vindișfe*.

ind. pf. c. 3 pl. *or cercetát* CU VI.

CERÉPURI v. *ciríp*.

CERÍME s. f. Bt VIIIb „amvon mobil în care slujea preotul pe câmp”.

CÉRIUL s. n. art. Bt VIIa „cerul”.

CERNEÁLA s. f. art. Bt VIIb „cenușa (de pe vatra cuptorului)”; cf. *pernéu*.

CERSÁLĂ s. f. Bt VIIIa „șesală”.

CERSÁLÁM vb. ind. impf. 1° 1 sg. Bt VIIIa „șesálám (vacile)”. 2° 3 pl. *cersáláu* Bt VIIa „dărăceau (cânepa)”; cf. *grebăná*.

1° conj. prez. 1 sg. *să ceársál* Bt VIIIa.

CERȘITÓR s. m., pl. *cerșitóri* Bt VIIIb „musafir, oaspete”: [C e s n i ț a] să-mpărțea la fiecare, întâi... casa stăpânului... dup-aceea *cerșitóri*; cf. *gost* 1°, *uspătói*, *vindíc* 1°.

CÉSNIȚĂ s. f. Bt VIIIb „plăcintă specială pentru Anul Nou, în care, conform tradiției, se pune un ban”: La Anu Nou... femeile făceau... să numește *căsnită*... o plăcintă... pe o tepsie să făcea [...] să puna un ban, cine-avea norocu să-l găsească... Cine-o fost mai dă vârstă mai ... acela împărțea ș-acela nu știa că inde-i banu acela.

CETÍM vb. ind. prez. 1 pl. A VIIc, Bt VIIIb „citim”.

CÉVA 1° pron. nehot. Bt V, VIIa, VIIIa „ceva”; cf. *o a r e c e v á*. 2° adj. nehot. M VIIIb, J VIIIb, C V, VIIIb, c, VIIIa „oarecare, careva”: Dacă vine *céva* neam, îi dau drumu CU VIIc. S-o dus la *cévá* facultate J VI. La Oluri o șázut *cévá* locuitor care făcea oale M VIIIb.

var. 2° *cevá* adj. nehot. M VIIIb, J VI, OP VIIa, C VIIIa.

CEVÁ v. *céva* 2°.

CEVÁZLÍT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 pl. B VIIIa „am tratat sămânța (de grâu)”; cf. *ultuiéște* 2°.

CHÉCEGHE s. f., pl. art. *chéceghile* Bt VIIa „oală pentru lapte”.

CHÉDVEȘĂ adj. f. S VIIc „drăguță, amabilă”.

CHEGÓI s. n. A VIIa „mezel, tobă (de porc)”; cf. *biúșoit, caș, sălám*.

CHÉIA s. f. art., ~ *úști* M VII „clanța”: La care [fată] era mai plin fusu, era la care numa olecută era, îl lua d-aci dă la *kéje úști* d-acolo d-inde era șezătoare... apăi o lega... până la ușa uliții o până inde ajungea, îl depăna.

CHÉIERI s. m. pl. M VII „caiere”.

CHELCEÁUĂ s. f. pl. S VIIIc dim. de la *cale*: Apoi, aice, rumâni noști... nu, zâce, că merem pă *kelcăuă*, că-i mai aproape.

CHEMIMÁG s. S VIIb „chimen”.

var. *chimimóc* s. OP VIIIb.

CHEPÍȚĂ s. f. B VIIIa, S VIIa, VIIIa, pl. *chepițe* S VIIIa „căpiță”; cf. *bóghii, porșó r*.

var. *chépițá* s. f. S VIIIa.

CHÉRTĂ v. *chepítă*.

CHERETÍT vb. 1° *am* ~ ind. pf. c.

1 sg. S VIIIc „am fost de acord, am acceptat”; cf. t o m n é ș t e 3°, z g o d l t.

2° ind. pf. c. 3 sg. *a* ~ A VIIc „a cerut, a pretins”; cf. c e n ú t. 3° ind. pf. c. 3 sg.

a ~ (*afără*) S VIIIc „a eliberat, a destituit (din serviciu). 4° ind. pf. c. 3 sg. *a* ~ S VIIc, VIIIc „a înțeles”; cf. p r e c é p 1°.

1° ind. pf. c. 1 pl. *am* ~ B VIIIa, S VIIb; refl. ind. pf. c. 1 pl. *ne-am* ~ S VIIb.

var. 1° **chiretít**, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 pl. B VIIIa.

CHERI, *să* ~ vb. conj. prez. 2 sg. CU VIIIc „să cari”.

CHÉRTIG, *ca* ~ loc. adj. S VIIIc [despre o marfă] „de vândut, de vânzare”.

CHIAMBÚRI s. m. pl. A VIIIa „chiaburi”; cf. c u l á c, g á z d á 1°.

CHIAR 1° ~ *că* loc. conjunct.

Bt VIIa, VIIIa „cu toate că, deși”: Aluat din pită și cu tărăță, da multe tărățe,

kar că era fărină în el VIIa; cf. b á t á r 2°, m á c a r, m é g h i ș 1°, p é d i g,

t o t 5°. 2° ~ *așá* loc. adv. Bt VIIb „la fel, de asemenea”: Și clisa *kar așá* se fuma

[ca șuncile]. [Plăcinta cu l u d a i e] să face *kar așá* ca cu brânză; cf. í n c á.

3° var. **chiără** adv. B VIIb, S VIIIc, M VII, OP v, VIIa, „chiar, într-adevăr”; cf. b a ș,

d i r é p t 2°.

CHIARĂ v. *chiar* 3°.

CHICIULIE s. f., pl. *chiciulli* CU VIIa „bulb de usturoi”.

CHÍFLE s. f. pl. 1° B v „cornuri umplute cu mac (sau cu nuci)”; cf. v é c n á. 2° ~ *dospíte în apă rece* C VIIb

„cornuri preparate din aluat nedospit”: Dară c-o fost iarnă, am făcut *kífle*

dospite-n apă rece și dac-o vinit ei [rușii] acoale le-am lăsat, pă masă, nu ne-am mai făcut nimica.

CHIMÉȘĂ s. f. A VIIc, S VIIIb, M VII, C VIIb, pl. *chiméși* B VIIb, A VIIa, S VIIIb, c, VIIIb, C VIIIb, Bt VIIa, b, „căniașă”.

CHIMIMÓC v. *chemimág*.

CHINEPÍȘTE v. *cânepiște*.

CHINJUIÉSC v. *chinzuiască*.

CHINZUIÁSCĂ, *să* ~ vb. conj.

prez. 3 sg. OP VIIa „să pătimească, să suferă”: Pruncu o murit în Nemție... cine

ști inde o murit pruncu, o cine ști inde *să t'inzuiéșt'e* S VIIIc; cf. í n c h i n z u l t.

refl. ind. prez. 2 sg. *te chinzuiéști* OP VIIa, 3 sg. *se chinzuiéște* S VIIIc,

pf. c. 1 sg. *m-am chinzuit* A VIIc, 3 sg. *s-a chinzult* A VIIc, OP VIIa; imperat.

neg. 2 sg. *nu te chinzui* OP VIIa.

var. **chinjuiésc**, *mă* ~ vb. refl. ind. prez. 1 sg. B VIIb; part. m. pl.

chinjuíți A VIIIa.

CHIP s. n. 1° A VIIa, C VIIa, pl. *chípuri* Bt VIIIa „fotografie”: Aduce-ți-oi *kíp* s-o

vezi [pe fiică] A VIIIa; cf. f o t o g r á f i e. 2° în expr. *în multe féluri de* ~ Bt VIIIa;

în tot ~ S VIIIb „în fel și chip”: Porci și *în tăt kíp* i-am purtat [pe ruși] când apoi

am știut în limba lor S VIIIc; cf. s á m á 2°. 3° (*nu-s*) *într-un* ~ CU VIIIa „(nu sunt) la fel”.

CHIPOSÉȘTI vb. ind. prez. 2 sg. OP VIIa „îți place”: Ieie-ți amu care-*t'*

t'iposéște S VIIIb.

ind. prez. 3 sg. *chiposéște* S VIIIb.

CHIPUÍT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIa „a fotografiat”; cf. p i n g á l f t.

CHIRETÍT v. *cheretít* 1°.

CHIRÍE s. f. *în* ~ M VIIIa „în arendă”; cf. a r á n d á.

CHÍȘCĂ s. f. A VIIa, S VIIb, Bt VIIb, CU VIIa [la porc] „stomac”; cf. b u r d u h á n u l, d ó b á 6°.

CHIȘLANȚE s. n. pl. CU VIII „unitate de măsură pentru suprafețe, egală cu a șaizecea parte dintr-un i u g ă r”.

CHIȘLEGI s. m. pl. Bt VIIa „câșlegi”.

CHITIHĂZÉNI s. m. pl. A VIIa, S VIII „locuitori ai satului Chitighaz”.

CÍGĂ s. f. 1° M VIIIa „scripete”. 2° S VIIIc „sfârlează, titirez”: Aiesta una gândește [și alta face], ca *číga*. 3° pl. B v „colțunași, urechiușe, care se fierb în supă”. pl. *cije* 1° M VIIIa, 3° B v.

CILÉGHI [čiléd'] s., art. *ciléghiul* 1° A VIIa, C VIIIa, pl. *cilégghi* OP VIIb; *cilégghiuri* C VIIIa „familie (cu copii)”: Nu numai *čiléd'u* am lucrat, câte douăzeci, treizeci de oameni am fost la săpare S VIIIb. Atunci o fost cinc prunci și *čoládu* o fost mare B VIIIb. 2° A VIIIb, C VIIIa „copil”: [Boierul] o venit din România *čiléd'* aici, dă *čiléd'* C VIIIa; cf. *prunc* 1° var. 1° *cioládu* s. art. B VIIIb.

CÍNE pron. relat. A VIIc, S VIIIb, Bt VIIa, VIIIa,b CU VIIIa „care”: Și *číne* rumâni s-o dus... în alte țări... [n-au ajuns bine] CU VIIIa.

CÍNSTE, *în* ~ M VIIIb „în semn de recunoaștere, de considerație”: Familia lor față cum s-or comportat dă Viena, ei or primit câmpia asta, pustia asta, câmpia asta mare, aici o primit *în činste* de la Viena.

CINSTÍT adj. A VIIIa, m. pl. *činstíți* C VIIIb „stimat, respectat”: Socru meu era om *činstít* ca tata a meu, așa l-am iubit... l-am văzut noa! zic „dacă îi părintele așa, atunce și familia poate fi numa așa” A VIIIa. Feciorii dă unguri și... *činstít* și dă omenie ficiori, or vinit tare mult la joc și să uite că cum joacă rămânii C VIIIb; cf. *om en í t²*.

CIOCÁN s. n. S VIIc „cocean de varză”; cf. *cioc e á n, cioclód*.

CIOCEÁN s. m. M VIIIa „cocean de varză”; cf. *cioc á n, cioclód*.

var. *ciucéni* s. m. pl. S VIIb, VIIIa.

CIOCI s. m. 1° (*un*) ~ S VIIa, M VIIIa „(un) știulete”. 2° var. *ciuci* s. m. pl. S VIIIa „știuleți fără boabe, coceni de porumb”.

CIOCLÓD s. CU VIIa „cocean de varză”; cf. *cioc á n, cioc e á n*.

CIOCÓI v. *ciogóii* 1°.

CIOGÓII s. m. pl. art. S VIIIa 1° „resturile de porumb (rădăcină și tulpină) lăsate pe câmp după tăierea cocenilor”: Tătă iarna cu... coceni de pe holdă [făceau foc], *čocHóji*, așa să spunea C VIIIa; cf. *cotr é n c i*. 2° „tulpinile de floarea soarelui, folosite, după cules, drept combustibil”.

var. 1° *ciocói* s. m. pl. C VIIIa.

CIOIȚĂ (2 sil.) s. f. Bt VIIa „stofă (pentru haine de iarnă)”.

CIOLÁDUL v. *cilégghi* 1°.

CIONT s. n. OP VIIb, Bt VIIa, pl. *cióante* A VIIa, S VIIIb, OP VIIb, C VIIa, Bt VIIb „os”: Trei *čónte* dă oameni am aflat iar lângă beserică S VIIIb.

CIONTÓS adj. C VIIIa, CU VIIIb [despre un om] „osos, ciolănos”: N-o fost tomna așa gras, plin, numa *čontós* om, tare om o fost C VIIIa.

CIOPÓRT s. n. 1° B VIIa „cârd (de găște)”: Ele [gâștele] o ieșit sus pă pod ș-o vrut mere altan la *čopórt*. 2° M VIIIb, OP VIIa, pl. *ciopoárte* M VIIIa „turmă (mare) de oi”. 3° OP VIIa „crescătorie de păsări”: Vecinu aiesta a meu... ap-o fost, săracu, beteag rău... ședea aci lângă mine... ea [soția] era la pui, săraca, aici la *čopórt*.

CIOS s. m. 1° Ol' v „paznic (la vie)”: Amu-i anu, am avut *cios*: care-o furat un strugure o plătit. 2° CU VIIIa [în jocurile de copii] „partener care aleargă și-i prinde pe ceilalți jucători”.

CÍPCĂ s. f. OP VIIa, b, Bt VIIa, pl. *cipci* OP VIIa „dantelă”: În altă iarnă am făcut *cipca* aceea lată ce-i în altari Bt VIIa; cf. t á z l e.

CÍRCĂ s. f. Bt VIIa, pl. *circi* Bt v, VIIa, VIIIb „biblică”.

var. *pirei* s. f. pl. Bt v.

CIRÍP s. n. S VIIIa, Bt VIIa, VIIIa „figlă”; cf. h â r b ?°.

var. *cerépuri* s. n. pl. B VIIIa;

cirípă s. f. CU VIIIc.

CIRÍPĂ v. *ciríp*.

CÍTERĂ v. *șiteră* 2°.

CÍTOV adj. C VIIa [despre un obiect] „întreg: bun (de folosit)”: Dân câte vâganuri este pă drumu dă feri n-o rămăs numa unu *čitov*.

CIUBĂRĂȘ s. n. Bt VIIa „vas din doage pentru păstrat brânza”.

CIUCÉNI v. *ciocéan*.

CIUCI v. *cioci* 2°.

CIUF v. *ciufălă*.

CIUFĂLĂ s. f. Bt VIIa, CU VI „poreclă”; cf. p o r í c l ă.

var. *ciuf* s. n. în *núme de* ~ S VIIa;

ciúfă s. f. în ~ ~ ~ Bt VIIIb.

CIUFĂ v. *ciufălă*.

CIUFILITÓS adj. A VIIIa „batjocoritor, care *ci u f u l é ș t e* 2°”.

CIUFULÉȘTE vb. ind. 1° prez. 3 sg. C VIIa „poreclește”: Pe noi ne *ciufulește* Fărinuța; cf. p o r í c l ă 2°, p o r i g l í t. 2° pf. c. 3 pl. *a ciufulit* OP VIIa, OP VIIa „au batjocorit”; cf. r á d ă 1°.

1° ind. prez. 3 pl. *ciufulésc* A VIIc, CU VIIa.

CIUHĂ s. f. 1° S VIIa, pl. *ciúhe* S VIIb „pănușă”; cf. c i u m á c i i, c i ú m e, ș u ș ó r c ă 1°. 2° M VII „semn de recunoaștere pentru cânepa pusă în g r o p o a i e”.

CIÚMA, ~ *pórcilor* s. compus Bt VIIIb „boală epidemică; pestă”: De *ciúma pórcilor* vânăștea porcu; cf. p é ș t e ș 1°.

CIUMÁCII s. m. pl. art. S VIIIa „pănușile”; cf. c i ú h ă 1°, c i ú m e, ș u ș ó r c ă 1°.

CIUMÁU s. n. B VIIIb, A VIIa, c, pl. *ciumáúă* B VIIIa, CU VIIIa „grămadă de obiecte, de produse (haine, alimente etc.)”: Am un *ciumáú* de haine [pentru spălat] A VIIc. Am făcut un *ciumáú* dă scoacă A VIIc. [T e n c h i u l] dăloc îl dăsfăceam și-l aruncam *ciumáúă* p-acolo pă holdž. B VIIIa.

CIÚME s. f. pl. S VIIIa „pănuși”; cf. c i ú h ă 1°, c i u m á c i i, ș u ș ó r c ă 1°.

CIÚPĂ s. f. 1° OP VIIIb „oală de pământ”. 2° C VIIIb „ciubar”; cf. d é j ă 1°.

CIÚPELE s. f. pl. art. B v [la pasăre] „fulgii *ci u p e l i ț i*”.

CIUPELÍ vb. 1° ind. prez. 1 sg. A VIIa, b „jumulesc o pasăre”. 2° inf. Bt VIIIb [iron., fig.] „(a) ciupi, (a) necăji, (a) tachina”.

1° ind. prez. 1 sg. *ciupelésc* A VIIa, b, 2 sg. *ciupeléști* CU VIIIb, impf. 1 sg. *ciupeleám* OP VIIa, 3 sg. *ciupeled* B v, CU VIIIb, pf. c. 1 sg. *am ciupellít* OP VIIa; conj. prez. 1 sg. *să ciupelésc* OP VIIa; part. f. *ciupellítă* A VIIa, C VIIIa.

var. 1° *ciupilésc* vb. ind. prez. 1 sg., 1 pl. *ciupilím* B VIIIb.

CIUPILÉSC v. ciupeli 1°.

CIURALÉCSA s. f. Bt VIIIb „obicei înainte de Ajunul Crăciunului (pe 23 Decembrie); chiraleisa”.

CIURDÁR s. m. B VIIIa „sătean care duce la păscut și păzește ciurda 1°”.

CIÚRDĂ s. f. 1° B VIIIa, M VIIIb, OP VIIIb „cireadă de vaci”; cf. g ú l e. 2° var. **ciúrhe** s. f. pl. B VIIIa „turme de porci”.

CIÚRHE v. ciúrdă 2°.

CLANÉTĂ v. clănét.

CLĂDEÁM vb. ind. impf. 1 sg. Bt VIIa „așezam, aranjam bucățile de caș în ciubăraș, snopii, fânul în căruță”.

ind. impf. 3 sg. *clădeá* CU VI; part. f. *clădită* Bt VIIIb.

CLĂDITURĂ s. f. Bt VIIIb „parte clădită, aranjată”.

CLĂNÉT s. n. C VIIIb „clarinet”.

var. **clanétă** s. f. A VIIIa.

CLĂPÁCI s. n. S VIIIa, M VIIIa, pl. *clăpáciuri* S VIIIa „ciocan”: Are zece *clăpácur*.

CLĂPÁCÍT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. S VIIIa „am bătut coasa cu clăpáciul”.

CLĂTÉȘTE vb. ind. prez. 3 sg. OP VIIa „mișcă, agit”: Când aud muzica [românească] atunci și sângele *se clătéșre* în mine A VIIIa.

refl. ind. prez. 3 sg. *se* ~ A VIIIa.

CLĂȚI s. m. pl. tant. B VIIa „călți”.

CLÉANCĂ s. f. OP VIIIb „grup de case, de vecini (de pe o stradă)”.

CLÍSĂ s. f. B VIIa, b, A VIIIa S VIIIb, M VII, VIIIa, OP VIIIb, C V, Bt VIIa, b, CU VIIa „slănină”.

CLISÚȚĂ s. f. Bt VIIIb dim. de la *clisă*.

CLÓNȚUL s. n. art. 1° B VIIIb „ciocul (unei păsări)”; cf. *flítu* l. 2° var. **colónțul** s. n. art. A VIIIa [la ceas] „vârful (ascuțit) al arătătorului”.

CLOP s. n. 1° A VIIIa, S VIIc, VIIIb, pl. *clópur* A VIIIa; *cloápe* CU VIIIb „pălărie”. 2° var. **colóp** s. n. C VIIc [la pâine, fig.] „partea bombată, umflată, crescută la copt”: Era... mândră, măroacă, încă așa stătea-ntr-o lature *colópu* la pită.

CLÓȘTE s. f. pl. Bt VIIa „cloști”.

COÁDE 1° s. f. pl. M VII „cozi”: Morariu aista îl sfârâim... cu *cóđe* dă ceapă și cu oloi. 2° ~ *de láboș* M VII „supă (de post) preparată din bucățele de aluat umplut cu ceapă, piper și mirodenii”: Vinerea să mănca la noi *cóđe dă láboș*. Aluatu să face pătură cu oleacă dă sare și pătura o-ntindem... și ne facem apoi ceapa cu uloi și cu piper și c-oleacă de sare, apu aste țâpăm pă pătură ș-apoi o sucim așa și când îi gata o răsucim ș-apoi să taie tăt așa dărăbuță ș-apoi să ferbe-n zamă... așa zicem noi *cóáde dă láboș*.

COÁMĂ s. f. M VIIIa 1° „clin de pământ rămas nearat (între două brazde sau la capătul terenului)”. 2° „iarba cosită de pe *cóámă* 1°”: Pă vremea aceea apu și *cóómă* dă la pământuri ș-aceea să tăia [pentru nutreț], ap-atunci tata-n procoț acolo le da la cai *cóómă* dă pă aista o șanț.

var. 1°, 2° **coámea** s. f. art. M VIIIa.

COÁMEA v. **coámă** 1°, 2°.

COÁNDILE s. f. pl. art. B VIIIb „vasele (în care se duce, se transportă mâncarea la câmp)”: Cum am fost la ei [părinții bătrâni], înt-o brâncă am adus hanele să le spăl, înt-altă brâncă am dus ce-am avut dă mâncat, *cóndile* acelea... vasăle.

COÁRDIGAN s. n. Bt VIIa „jachetă tricotată; flanelă”; cf. s f é t e r, ș t r i c.

COÁSA - de mână v. mână¹ 3°.

COBÁT v. cábát.

COCI vb. 1° ind. prez. 2 sg. B VIIa „faci pâine”: Încă junere-meu ș-amu o zis când o fost acasă că „onuco, nu-*j cǎce?* Nu *coé* amu pită?” 2° ind. pf. c. 1 sg. *am copt* B v „am prăjit”: *Am copt* [plăcinta cu c r o a m p e] în unsoare, am și oloi, da...; cf. p r ă j é ș t e 2°, s f â r â i é ș t i. 3° refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a copt* S VIIc [despre cânepa pusă în g r o p o a i e] „s-a topit”: O am făcut așa în snopi mici... ș-am băgat-o acolo în apă ș-am pus deasupra tină *să se cǎcǎ* ea acolo-n apă S VIIb.

1° ind. viit. 2 sg. *îi coáce* B VIIa; 3° refl. conj. prez. *să se coácǎ* S VIIb.

CÓCIE s. f. A VIIb, S VIIc, M VII, VIIa, C VIIb, VIIb, pl. *cócii* M VIIa, C VIIb, VIIb, Bt VIIb, VIIIa „căruță”: Ducem înlontru câte trii, patru *cócii* [de c u c u r u z] pă zi Bt VIIIa; cf. t r ă s ú r ă.

COCIOÁNE (3 sil.) s. f. pl. OP VIIb, Bt VIIb, CU VIIa „piftii”: [La porc] unghile acele tăiem noi, unghiile le tăiem că dint-acele făceam *coćóie* OP VIIb.

var. *cócionea* [cócóña] s. f. art. J VIIa.

CÓCIONEA v. *cocioáne*.

COCOÁRE s. n. pl. A VIIIa „pene de cocoș (la chipiul din ținuta jandarmului)”.

COCÓNI s. m. pl. Bt VIIb [în colinde] „copii”.

COCORÁDĂ s. f. Bt VIIb „plăcintă din aluat de pâine, cu diverse umpluturi”; cf. l a n g a l ă u 2°, m o ș o c o á r n ă.

COCÚȚ 1° s. n., pl. *cocúți* CU VIIc „colac mic (din aluat de cozonac) pentru dat de pomană”. 2° var. *cucúță* s. f. A VIIb „pâine mică (dată, de obicei, colindătorilor)”.

CODĂSTRÁLE v. *cadastrále*.

CODRÁCI v. *codráturi*.

CODRÁTURI Bt VIIc, VIIIa, b, *codráte* CU VIIa s. n. pl. „unități de măsură pentru suprafețe egale cu ≈ 160 de ari”.

var. *codráci* s. m. pl. A VIIc, VIIIb; *codráți* s. m. pl. A VIIIb, C VIIIa.

CODRÁȚI v. *codráturi*.

COJBÓIBĂ (3 sil.) s. f. S VIIIb „cojoc lung; bundă”: Trii oameni m-aduc aminte că ar avut *cojbóibă*, cum spuneau cât-aceea, dân oi făcut așa lung; cf. b ó n d ă.

COLÁC s. m. A VIIb, OP VIIa, CU VIIc, VIIIc, pl. *coláci* B v, A VIIc, S VIIIb, c „cozonac”: Junere a-nvățat și facă pită, și facă *colác* A VIIb.

COLĂCÁȘ s. m. B VIIIa dim. de la c o l a c.

var. *colocáși* s. m. pl. A VIIa, Bt VIIb.

COLECTIVĂ s. f. S VI, VIIc, VIIIa, c, M VII, OP v, CU VI, VIIb, c, VIIIb, pl. art. *colectivele* CU VIIIb „gospodărie agricolă colectivă”.

COLÍBĂ s. f., pl. *colbi* C VIIb [fig.] „grămadă din mănunchiuri de cânepă așezate în formă conică”: [Cânepa] o-am făcut *colbi*/să să uște.

COLIDÓR s. n. CU VIIa „coridor”; cf. b o n c.

CÓLIVĂ s. f. A VIIb, Bt VIIc, CU VIIc „colivă”.

CÓLNĂ s. f. OP VIIa, Bt VIIIa, b, pl. *cólnuri* Bt VIIIa „construcție pe lângă gospodărie, servind la adăpostirea butoaielor, a căruței etc.; acaret”; cf. a l i p ó t 2°.

CÓLNITĂ s. f. S VIIa dim. de la
c o l n ă.

COLOĂRILE s. f. pl. art. M VII
„culorile”.

COLOCĂȘI v. colăcăș.

COLONICE s. pl. Bt VIIIa
„mosoare”.

COLONȚUL v. clonțul 2°.

COLÓP v. clop 2°.

CÓLȚURI s. n. pl. 1° Bt VIIa
„colți, dinți la darac”: [Avea] *colțuri*
ca cuiele; cf. s p i n i. 2° *în pătru* ~
loc. adj. B v, Bt VIIIb „în formă de
dreptunghi, dreptunghiular”: [Pentru
plăcintă] le reselesc [c r o a m p e l e],
este așa reseleu, ala care-i *în pătru*
colțuri B v; cf. ú n g h i u r i.

COMĂNĂ s. f. S VIIIc „comună”.
var. *cumână* s. f., pl. *cumâne*

S VIIIc.

COMĂNDĂRE s. f. B v, A VIIc
„pomână”; cf. t o r 2.

var. *comândărie* (5 sil.) s. f.

A VIIc.

COMĂNDĂRIE v. *comândăre*.

COMBĂINUL (3 sil.) s. art. S VIIIa
„combina”.

COMENDĂNTUL s. m. art.
S VIIIc „comandantul”.

COMENDĂȚIUĂLE s. f. pl. art.
S VIIIc „comandamentele”.

CÓMINĂ s. f. Bt VIIIa „tescovină”.

COMINȚĂU s. n. CU VIIIc
„cotă, parte din produse revenită celor
care lucrau pe moșie”: O căpătat
comințău, așe să zicea mai dămunt, or
secerat... nu știu câte iugăre dă
pământ... ș-atunci d-acolo... a patra
parte ori a zecea... or căpătat grâu.

CONALIȘ s. n. B VIIIa „canal
(pentru irigații sau pentru drenare)”;
cf. i e r, z u g.

CONGELĂTORI s. n. CU VIIIa
„congelator”; cf. l á d ă.

CÓNIHĂ [cónhă] s. f. B VIIIa
„bucătărie”.

CÓNTRĂ 1° *de* ~ loc. adv. S VIIc;
în ~ loc. adv. S VIIIc, Bt VIIIa „*contra*,
împotrivă”: Aceea-i păcat că știu altă
limbă? Numa s-o hăznălesc pă ce-i bine,
nu *dă conțră* Bt VIIIa. Cred că n-am zis
că statu face *în conțră* S VIIIc. 2° s. f.
Bt VIIIa „vioară având corzi groase
(pentru acompaniament)”;

cf. b r a c i.

CONȚERT s. n. C v „concert”.

CONZISTÓRIE v. *conzistóriu*.

CONZISTÓRIU s. n. Bt VIIIa
„adunare, întrunire administrativă la
biserică”.

var. *conzistórie* s. f. Bt VIIIa.

COPĂRȘEU s. n. A VIIa, c, S VIIIa,
OP VIIa, CU VI, pl. art. *copărșeuăle* A VIIa
„sicriu”.

COPCIOLÍT, *de* ~ vb. sup. S VIIIc
„referitor la ce s-a spus anterior; apropo”.

COPERIȘ s. n. S VIIIb, Bt VIIIb
„acoperiș la casă”: Lucram sub ceru liber
și slobod, nici *coperiș* n-am avut asupra
noastră Bt VIIIb; cf. a c o p e r ă m í n t u l ,
h ă i z ă ș , t e t é u.

var. *cuperiș* s. n. Bt VIIIb, CU VIIIc,
pl. *cuperișuri* Bt VIIIb.

COPÍL s. m. M VIIIa, CU VIIa, pl.
copii B VIIIb, M VII, CU VIIIb „băiat”: Am
doi *copii* ș-o fată M VII. Eu acasă am
născut pă Lucreția mea, numa *copllu*
l-am născut la ispitali CU VIIa. Numai
o soră am avut fată, cealalți iăți am
fost *copii* B VIIIb; cf. b ă i é t 1°, f i i ,
p r u n c 3°.

CÓPOȘĂ adj. f. OP VIIA [despre o tânără] „cu succes la bărbați; curtată”: Tați o zâs e-a fi *cópoșe* față și drept o avut, o fost tare văzută, și la joc și la tâte.

CORÂNDÍT v. **corindá**.

CORCÁLÁT adj. A VIIIA [despre grai] „încurcat, amestecat (cu vorbe ungurești)”.

CORCI s. B VIIIB „vorbire amestecată, cu vorbe diferite (românești și maghiare); grai hibrid”.

CORHÁZ s. n. B VIIIB, A VIIA, S VIIIB, VIIIC „spital”; cf. *i s p i t á l*.

var. **córhaz** s. n. S VIIIB, OP VIIA.

CÓRHAZ v. **corház**.

CORI s. n. C VIIIA, Bt VIIIB, CU VI, VIIIB „cor (bisericesc)”.

CORIÁNDER s. J VIIIA „coriandru”.

CORINDÁ, *a* ~ vb. inf. B VIIIA, S VIIIA, OP VIIA, Bt VIIIB, CU VIIA, VIIIB „a colinda”: Slobod, gazdă, *a corindá?* Bt VIIIB.

ind. prez. 3 pl. *corindă* A VIIIB, Bt VIIIB, CU VIIIC și *córingă* A VIIIC, impf. 1 pl. *corindám* B VIIIB, A VIIIA, CU VIIIC, 3 pl. *corindáu* B VIIIB, viit. 2 sg. *fi corindá* A VIIIC, 2 pl. *îți corindá* A VIIIB, 3 pl. *or corindá* B VIIIB; conj. prez. 1 pl. *și corindám* S VIIIB, 3 sg./pl. *să corinde* Bt VIIIB, CU VIIIB; și *corinde* A VIIIB; și *corinze* S VIIIA, 1 pl. *să corindám* Bt VIIIB; și *corindám* A VIIIB; imperat. 2 pl. *corindáți* Bt VIIIB; sup. *la corindát* A VIIIB; refl. ind. prez. 3 sg. *se corindă* Bt VIIIB, impf. 3 sg. *se corindá* Bt VIIIB.

var. **corândít**, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 pl. S VIIIB.

CORÍNDĂ s. f. Bt VIIIB, VIIIB, CU VIIIC, pl. *corinzi* CU VIIIC „colind”.

var. **coríndea** s. f. art. S VIIIB.

CORINDĂTORI s. m. pl. Bt VIIIB „colindători”.

CORÍNDEA v. **coríndă**.

CORLÁTUL s. n. art. S VIIIC „cotețul (porcilor)”.

CORMÁNE s. M VIIIA „plug pentru mușuroit porumbul”: A treia oară nu l-am [...] mai săpat [t e n c h i u l] totdeauna, că era vremea secerii, atunci meream cu plugu acela cu care îl îngropa, noi ziceam cătă el atunce *cormáne* și țâpa așa oleacă dă pământ pângă el.

CORN s. n. 1° C VIIIA [la basma] „colț”: O luat o cărpă femeiască, la tăt *córn*u o făcut nod. 2° Bt V, VIIA [la stradă] „colț”. 3° pl. *córnuri* C VIIIB [la căruța încărcată] „colțuri”. 4° pl. *córnuri* Bt VIIIB; *coárne* Bt VIIIB, CU VIIIC [la casă] „câpriori”.

COROBÉȚE s. f. pl. OP VIIA, CU VI „fructe”: Tare m-o plăcut *corobéțale* OP VIIA. 2° *pomi de* ~ v. **pomi**.

COROLÁBIE v. **cărălábă**.

COSALÁUĂ s. n. pl. B VIIIA „terenuri pe care se cosește; fânețe”.

COSÁT v. **coseáu** 2°.

COSEÁU vb. 1° ind. impf. 3 pl. Bt VIIIB [la acoperiș, fig.] „legau snopii de stuf între ei cu sârmă”. 2° var. **cosút** vb. part. OP VIIIB, Bt VIIIC, f. *cosútă* OP VIIIB, Bt VIIA, pl. *cosúte* Bt VIIIA, CU VIIIB „cusut”. var. 2° **cosát** vb. part. M VII.

COSITOÁRE s. f. Bt VIIIB „croitoreasă”; cf. *c r o i t ó a r e*.

COSLÁCI s. m. pl. M VIIIA „nume dat nemților din unele localități din Ungaria”.

COSLÍU s. n. A VIIIC „dulap (cu sertare) pentru haine”.

COSMECHITĂȘTE, *se ~ vb. refl.*
ind. prez. 3 sg. CU VIII „se cosmeticește”.

COSŪT¹ s. n. Bt V „nume și rezultat al acțiunii de a coase; cusut”:
Ne ajută din *cosūt*.

COSŪT² v. *coșeáu* 2°.

COȘĂRĂ s. f. 1° B V, VIIb, A VIIc, S VIIc, VIIIa, M VIIIa, OP VIIa, Bt VIIa, CU VIIa, VIIIb, pl. *coșare* A VIIc, OP VIIa, Bt VIIa și *coșeri* B VIIb, OP VIIa, Bt VIIIa, b „coș (de mărimi diferite) din nuiele”: Când ne-o trebuie dă și sfărâmă la porci o la... galiță, mi-am adus tenchi cu sacu o cu *coșara* M VIIIa; cf. *gărbobăie*. 2° C VIII, VIIIb „pătul din nuiele împletite”; cf. *cotărcă* 2°, *górii*. 3° B VIIIb „împletură de formă conică, din nuiele, folosită ca stup; coșniță”.

COȘĂRCĂ s. f. Bt VIIb, pl. *coșerci* A VIIc „coșuleț pentru aluatul de pâine pus la crescut înainte de a-l băga în cuptor”.

COȘĂLĂU s. n. B VIIa „gustare din carne prăjită la pomana porcului”.

CÔȘTE v. *côțcă* 2°, 3°.

COTĂ v. *căutăt* 1°, 2°, 4°–9°.

COTĂRCĂ s. f. 1° Bt VIIa, VIIIa, CU Va, VIIa „coș (mare) din nuiele”. 2° Bt VIIIa, CU VIIIb „pătul (din nuiele)”: Cucuruzu să băga-n *cotărcă*, atunci când să usca [la soare]. Acolo sus Bt VIIIa; cf. *coșără* 2°, *górii*.

COTĂRIȚĂ s. f. Bt VIIa „coș din nuiele”.

COTĂTOĂRE s. f. M VIIIb „oglinďă”.

COTÉI s. m. CU VIIIb „om de nimic (care nu lucrează, nu face nimic), flecar, neserios”: Aiesta face asta, aceia alta, altu *cot'éj* să preumblă tătă zăua și nu face nimic, numai povestește; cf. *nimic* 2°.

COTRÉNCI s. m. pl. Bt VIIIa, CU VIIIc „resturi de porumb (rădăcină și tulpină) lăsate în pământ după tăierea cocenilor”: Când s-a desprimăvărat, atunci o trăbuit să margă [la cultura de grâu], să făceau *cotrénči* după el, dă porumb, ca să nu rămăie, să poată cu coasa să cosească oamenii CU VIIIc; cf. *ciogóii* 1°.

COTŪNĂ v. *cătánă*.

COTUNIE s. f. A VIIIa „stagiu militar”: O gătat *cotunia*.

CÔȚCĂ s. f. pl. 1° Bt VIIa, CU VIIc „bucăți cubice, pătrățele de zahăr”: [Pe colivă] să pun nuci dărălite, *côțcă* dă miere, bomboane d-aște CU VIIc. 2° var. B v „paste făinoase tăiate în formă de pătrățele”. 3° B VIIIa „pătrățele de hârtie folosite la sorți”. 4° Bt VIIa „bucăți (mari) în care se taie săpunul, după fierț”; cf. *tăblă* 2°. 5° Bt VIIa „bucăți mari în care se taie slămina, pentru conservare”; cf. *tăblă* 1°, *tăblíi*. 6° *pe* ~ Bt VIIa [despre o țesătură] „în pătrățele”.

var. *côște* s. f. pl. 2° B v; 3° B VIIIa;

côțche s. f. pl. 5° Bt VIIa, b.

CÔȚCHE v. *côțcă* 5°.

CÔȚCHÍȚE s. f. pl. CU VIIIb dim. de la *côțcă* 2°.

COVĂTĂ s. f. 1° M VII, C VIIb „vas de lemn în formă alungită, folosit pentru pregătirea aluatului de pâine”: O cerneam [făina], o puneam în *covătă*, bine, o astupam cu măsuríța, când era sară îi făceam aluatu C VIIIb; cf. *álbie*, *tetineá uă*, *troácă* 2°. 2° *mășăriță de* ~ v. *mășăriță* 2°.

COVĂSEĂLĂ s. f. Bt VIIIb „plămădeală (pentru pâine)”; cf. *cu mlău* 2°.

COVĂRILEĂ vb. ind. impf. 3 sg. B VIIa, VIII „amesteca bine (mâncarea)”: [Mămăliga] o *covârle* să nu fie boți VIIa; cf. în *vârle* 2°.

var. *căvălit*, *am* ~ vb. ind. pf. c. I pl. A VIIc.

CRĂPĂ s. f. 1° M VIIIa „capră (animal)”. 2° pl. S VIIa „furci pe care se sprijină cumpăna fântâniei”.

pl. *crăpi* 1° S VIIa, VIIIa, M VIIIa; 2° S VIIIa.

CRASTAVÉȚI s. m. pl. C VIIIa „castraveți”.

var. *crăstăvete* s. m. C VIIIa, pl. *crăstăveți* B V, OP VIIIb, C VIIIa, Bt VIIIb, CU VI.

CRĂPĂST s. n. Bt VIIIb „căpăstru”.

CRĂSTĂVÉTE v. *crastaveți*.

CRĂSTOĂLĂ v. *crăstolă*.

CRĂSTÓLĂ s. f. Bt VIIa, CU VIIa, c, pl. *crăstóle* CU V „cratiță”; cf. I á b o ș.

var. *crăstoală* s. f. CU VIIa;

crăstúlă s. f. Bt VIIIb, CU VIIa.

CRĂSTÚL v. *créstul* 1°.

CRĂSTÚLĂ v. *crăstolă*.

CRĂȘTOLÍȚĂ s. f. CU VIIa dim. de la *crăstolă*.

CRECIÚN s. n. Bt VIIb „Crăciun”: Așe ne purtam să fie gras porcu pe *Crećún*.

CREDÉNȚ s. n. CU VIIa „bufet (de bucătărie)”.

CREDÉUL s. n. art. A VIIc „rugăciunea numită *Crez*”.

CREDINȚARE s. f. OP VIIa, Bt VIIa „logodnă”; cf. *credință*.

CREDINȚĂ s. f. Bt VIIa, b „logodnă”; cf. *credințare*.

CRÉIELOR s. gen. pl. S VIIIc „creierilor”.

CREP vb. ind. prez. 1° intrans. I sg. OP VIIa [fig.] „mor”: „O, verișană, că *crep*, o, că mor”, făcea săracu; cf. în *chíg* 2°. 2° tranz. 2 sg. *crepi* CU VIIIb „crăpi, despici”.

2° ind. prez. 3 sg. *creápă* M VII, OP VIIa, impf. 3 pl. *crepáu* Bt VIIIb, pf. c. I sg. *am crepát* A VIIc; part. f. *crepátă* Bt VIIIb.

CRESCÚT, *m-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. I sg. S VIIIc, C VIIIa „am crescut”: Noi laolaltă *n-am crescut* Bt VIIa; cf. *rădícă* 2°.

ind. pf. c. I pl. *ne-am crescut*, 3 pl. *s-or crescut* Bt VIIa.

CRESTÚL adv. 1° S VIIIc, M VIIIa; *de-a* ~ loc. adv. S VIIIc „de-a curmezișul, transversal”: [Porcului] îi iei capu creielor, acolo-l tai iară *d-a crestúu* S VIIIc. *Crăstúl* peste cocie puneam rudele M VIIIa. 2° A VIIc, C VIIIa „de-a dreptul; direct”: [C u r e c h i u l] l-ai putea țapa *crestúl* păstă carne A VIIc; cf. *á l t a n*. 3° B V, VIIIa „cruciș, încrucișat”; cf. *c r u c i ș á t*, *c r u c i ș u l*.

var. 1° *crăstúl* adv. M VIIIa.

CREȘTINĂTĂTE s. f. C VIIIa „încreștinare”: O mie dă ani s-o făcut *creștinătát'e* la râmâni mai iute ca nouă.

CRÍJMĂ s. f. A VIIIa „cârciumă”.

CRİȚARI s. m. pl. Bt VIIIb „bani mărunți, monede, creițari”; cf. *filéri*.

var. *grițarul* s. m. art. Bt VIIIb, pl. *grițari* S VIIa, Bt VIIIb.

CROÁMPE s. f. pl. B V, VIIIb, VIIIb, A VIIa, b, c, VIIIa, b, S VIIIb, VIIIa, c, Bt VIIIb „cartofi”; cf. *cartóafe*.

var. *crúmpe* s. f. pl. OP VIIa, M VII, C V, Bt VIIa, CU VI, VIIa, VIIIa.

CRODÉNCI s. n. M VII, VIIIb [la războiul de țesut] „vergea pentru ridicat firele la alesături; cordenci”.

CRÓFNE s. f. pl. Bt VIIa „gogoși”; cf. g ú b e, p á n c o v e.

CROITOÁRE s. f. CU VIIa „croitoreasă”; cf. c o s i t o á r e.

CROMÍȘTILE s. f. pl. art. A VIIIa „terenurile de pe care s-au cules c r o a m p e l e”.

CRÚCE s. f. B VIIIa, S VIIIa, b, C VIIIc, Bt VIIIa, CU VI, VIIIc, pl. *cruci* S VIIIa, b, Bt VIIIa, CU VI, VIIIc „claie din 30–36 de snopi”: Acolo-i pune la umbră la *crúce*... acolo-i pune cu perina [pe copiii mici]; cf. p u p l 2°.

CRUCIȘÁT adv. M VIIIa „cruciș, încrucișat”: [Cele două] poivane le-o legat *crucișă* peste fân; cf. c r é s t u l 3°, c r u c i ș u l.

CRUCIȘUL, *de-a* ~ loc. adv. CU VIIIc „(în) cruciș”: Erau grinzele așa *d-a crucișu* dă la părete până la părete; cf. c r e s t ú l 3°, c r u c i ș á t.

CRÚMPE v. *croámpe*.

CRUMPÚȚĂ s. f. B VIIb dim. de la c r o a m p e.

CUBÍC s. A VIIIb „metru cub de lemne; ster”.

CUCĂTURI s. f. pl. A VIIIb „preparate din aluat copt; cocături”; cf. a l u á t 1°.

CUCURBÉTĂ s. f. S VIIb, pl. *cucurbéte* S VIIa, VIIIa, b „dovleac”: Ticăzesc pământu ala acol afară, da cum țin acolo lopata, ca *cucurbéte* erau așa... cap de oameni, cioante și dă prunci S VIIIb; cf. h â r â b á n i, l u d á i e.

CUCURÚZ s. 1° J VIIb, C VIIIa, b, Bt, CU „porumb (plantă)”: Când o răsărit *cucurúzu* atuncea o pluguit Bt VIIIa; cf. t e n c h i 1°. 2° A VIIIa, S VI, VIIIc, OP VIIb, C VIIb „boabe de porumb”; ~ *fript* C VIIIb „boabe de porumb coapte în cadrul unui obicei practicat de către fete în seara de Anul Nou”: Alta o zăs că-și face *cucurúz fript* și-l pune la cap... și cu cine s-a visa cela i-a fi data. 3° pl. *cucurúzi* C VIIIb „tulpini de porumb”. 4° A VIIIb, J VIIb, Bt VIIIa „știulete”: Care-i pă *cucurúz* aceea-i șușorcă Bt VIIIa; cf. t e n c h i 3°.

CUCÚȚĂ v. *cocúț* 2°.

CUGLÓU s. n. B V „un fel de prăjitură; guguluf”.

var. *cuglón* s. n. B V.

CUGLÓV v. *cuglóu*.

CUIB s. n. S VIIIb „adăpost (pentru oi); staul”: Tăt omu avea așa... cum și spun? făcut *cuib*, acolo-așa, apoi acolo închidea [oile].

CULÁC s. m. J VIIb, Bt VIIIa, CU Vb, VIIIb, pl. *culáci* Bt VIIa, VIIIa, CU Vb, VIIIb „chiabur”; cf. c h i a m b ú r i, g á z d á 1°.

CÚLCAT, *s-a* ~ vb. refl. 1° ind. pf. c. 3 sg. S VIIIb „s-a aplecat, s-a îndoit”: Când o făcut pita la soacră-mea [copilul] *s-o*... *culcát* și o Țucat pita că n-o văzut el șohan pită; cf. î n d o i á. 2° conj. prez. 3 sg. *să se cúlce* CU VI [despre potcoavă] „să se așeze bine pe copită, să se fixeze”: Făceam gata potcoava, o-ncălzeam, ș-atunci o puneam pă... pă copită, acolo pă picior, ș-atunci să ardea acolo să fie... să nu fie loc sub potcoavă și să... numai *să să cúlce* acolo bine pă ea.

CULDUJĂSCĂ, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. 1° S VIIIc „să se dea bine (pe lângă cineva); să se gudure”. 2° S VIIIc, OP VIIa „să cerșească”: Amu-i nialcoșagu mare și au de tăte [copiii]. Zice că nu mere *să culdujăscă* amu OP VIIa.

CULDUȘĂG s. n. C VIIIb „cerșeală, cerșit”: Țigani numa cu *culdușăg* or trăit.

CULÉG vb. 1° ind. prez. 1 sg. B VIIa „îndepărtez, arunc”: [Când b o n-ț ă l i m pasărea] de la lăbile, unghiile le *culég* mai dintâie. 2° ind. pf. c. 1 sg. *am culés* B VIIIb „am colectat smântâna de pe lapte”. 3° ind. impf. 3 pl. *culegeau* S VIIIb „extrăgeau, scoteau pământ”: Inde o fost satu prima... acolo colectivul *o culés* țârfă... și cum *culejey*... apăi pă marjine să vedeau că... în pământ ședeau oamenii pă alea vremi. 4° conj. prez. 3 sg. *să culéje* S VIIIc [fig.] „să adune”: Am pățit ca puii ceia... o zidit mama lor, cloșca... și nu este cine *să-i culéje* laolaltă sub aripi.

3° ind. pf. c. 3 sg. *a culés* S VIIIb.

CULTIVĂTOR s. n. Bt VIIIa „mașină de mărunțit și afânat pământul; cultivator”.

CULTŪRA s. f. art. C VIIIa „civilizația, nivelul de trai”: Ce să zic? *Cultúra*? Ș-atuncea aice [în Ungaria]... mai bun-o fost... mai îmbrăcați oamenii.

CULTURĂȚ adj. S VIIIc, pl. *culturăți* S VIIIc, C VIIIa, f. *culturătăț* S VIIIc „civilizat”: Mai *culturăț* or fost nemții C VIIIa.

CUM 1° adv. Bt VIIa; *ca* ~ loc. adv. S VIIIc, M VIIIa, OP VIIa, Bt VIIIb „precum, ca”: Nu [era] așa furcă *cum*

acuma Bt VIIa. N-o fost modru și învețe [copiii] *ca cum* o fost amu M VIIIa; B VIIIa „ca și cum”: L-o tresnit, da așa n-o avut nici un bai, numa așa *ca cum* l-o amorțit. 2° *pe* ~ loc. adv. M VIIIa „după cum”: Aceia [ostașii români] o vinit... să curjă [sic!] sânjele cela român *pă cum* o curs? Tisa? Tăt roșu i-o fost apa dă... sânje de român.

CUMĂTRU s. m. Bt VIIIb „însoțitor principal, martor la cununie al mirelui”.

CUMĂNĂ v. *comănă*.

CUMLĂU s. n. 1° B VIIIb, OP VIIa, Bt VIIa, b, CU VIIa „aluat pentru dospit”; cf. *morjócă*, *pitúță* 2°. 2° CU VIIa „plămădeală (pentru pâine)” Ș-atunci sara făceam în troaca aceea *cumlău* și lăsam până dimineața... să să dospască; cf. *covășeală*.

var. 2° *cumnău* s. n. OP VIIa, CU v.

CUMNĂU v. *cumlău* 2°.

CŪMVA adv. J VIIIb „cumva”.

CUNOĂȘTEȚI vb. ind. prez. 1° 2 pl. Bt VIIIb „știți”: O dulceață faină era [c e s n i ț a], nu știu dacă o *cunășteț*? 2° 3 pl. *cunosc* S VIIIc „își dau seama, recunosc”: Ele [nepoțelele] *cunosc* dă vine tata.

CUNOȘȚINȚĂ s. f. 1° în expr. *ne-am dat în* ~ B VIIIa „am făcut cunoștință”. 2° Bt VIIIb „pricepere, știință”: Era așa o *cunoștință*... să divăneau oamenii, să vorbeau, într-aceea și lucrau „aici să face două camere, două sobe”.

CUNŪNĂ s. f. Bt VIIa „jirebie”.

CUPĂM v. *acupăt* 2°.

CUPEREĂM vb. ind. impf. 1 sg. Bt VIIIb „acopeream”; cf. *acoperăț*, *astupăm*.

part. f. *cuperită* CU VIIIc.

CUPERIȘ v. *coperiș*.

CUPTORI s. n. OP VIIa, b, C VIII, c, Bt VIIa, b, CU Va, b, VIIa, c, VIIIa „cuptor”: *Cuptorîu* o fost cald c-o fost iarnă, s-o dus la *cuptorî* [ofițerul rus]... chiar atunci am făcut plăcinte, așe o fost cald C VIII.

CURÁT adj. M VIIIb [despre un teren] „defrișat”.

CURÁTOR s. m. S VIIIb „epitrop”.

CURÁ vb. ind. prez. 3 sg. B VIIa, S VIIIb, c, C VIIIa, Bt VIIa, VIIIa „curge”: Era un loc mare inde era apa stătută, n-o *curát* aceea S VIIIc.

ind. impf. 3 sg. *curá* S VIIIc, M VIIa, C VIIIa, Bt VIIa, VIIIb, CU VIIIc, 3 pl. *curáu* CU VIIIc, pf. c. 3 sg. *a curát* S VIIIc; conj. prez. 3 sg. *să cûre* OP VIIb, Bt VIIa; și *cûre* S VIIa, b; și *cûră* S VIIIc; cond. prez. 3 sg. *ar cûre* C VIIa; refl. înd. pf. c. 3 sg. *s-a curs* S VIIa.

CURĂȚESC vb. 1° ind. prez. 1 sg. B v „curăț coaja de pe legume”: Croampe mai mare aleg... le *curățesc*, și după aceea le reselesc. 2° conj. prez. 1 sg. și *curățesc* S VIIIb „să fac curat”: Ziceau oamenii că și merg încă și *curățesc* acol, și ticăzesc; cf. t i c ă z í m.

CUREÁUĂ s. f. M VIIa, Bt VIIIb „curea”: [Coasa] o ascutea cu cutea: avea un toc, îl ținea aci la *curáuă* la cioareci M VIIa.

CURÉCHI s. m. 1° B v, A VIIa, c, S VIIIb, c, VIIIc, J VIIa, OP VIIb, Bt VIIIb, VIIIb „varză”. 2° ~ *umplút* OP v, VIIb „sarmale”; cf. s ă r m á l ă.

CURECHÍȘTE s. f. pl. M VIIa „culturi de *curechi* 1°”.

CURUÍT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. S VIIIb „am croit”: [Din pânză] *am curuít* gace, chimeși.

CURVIȘCĂ s. f. OP VIIa dim. de la *curvă*.

CUȘMĂ s. f. S VIIIc „căciulă”.

CUȘTĂ vb. imperat. 2 sg. S VIIIb „gustă”: Ia, placă, ia-ți, ia *cușt-o* și eștea.

CÚTE s. f. M VIIIa „piatră de ascuțit coasa”.

D

DA v. *dără* 4°.

DAC s. n. J VIIIb [la biliard] „tac”.

DANȚ s. n. 1° B v, C v, VIIb, OP v, pl. *dânțuri* C v, vi „dans (popular)”. 2° art. ~ *ul mirései* B v „hora miresei”: Pă când era *dânțu mîrési*... mereau acol la june.

DARALÁU s. n. 1° B VIIa, A VIIa, c, S VIIc, VIIIa, M VIIIa „urluială”: D-apoi o fost și două râșniță dă piatră o fost, dac-o făcut *daraláu*, și măcinau pă vremea aceea, c-o fost greu dă rându pitii, măcinau și grâu M VIIIa; cf. g ó r o t, u r l ă u. 2° S VIIIa „mașină de d ă r ă l i t (porumbul)”.

var. 1° *dărălău* s. n. S VIIIc, C VIIIb.

DĂRĂ 1° conjuncț. S VIIIb, Bt VIIIb, CU VIIIc „dar, însă”: Acolo lucră, *dără* nu ni s-o dat așa modru bun, că și mă duc S VIIIb; cf. c ă 1°, c e¹, f ă r ă 1°, m a 2°, n ú m a 1°. 2° în ~ *nu* S VIIIb, c OP VIIa [în prop. exclamative] „cum nu”: Românește nu știi? *Dără nu*, eu știu românește S VIIIc. 3° adv. M VII, VIIIa, OP v, VIIa, b, C v, VIIa, b, VIIIa, „apoi, doar”: Că *dără* și noi am lucrat acolo M VIIIa. [Cânepa] o-am tors, o-am spălat, o-am rășchiat *dără* OP VIIa. 4° var. *da* conjuncț. disj. A VIIIb „ori, sau”: Aduce-ne-a *da* pită o [= ori] palincă? cf. o a r, v o g h i.

DĂSCĂL s. m. C VIIIa „învățător”.

DĂTA s. f. art. OP VIIa, C VIIb „ursitul”: Cu cine s-a visa acela i-a fi *dăta* C VIIb; cf. r â n d u f t a.

DĂ vb. 1° ~ *un ultói* v. **ultói** 2°; *or dat inécție* v. **inécție** 2°. 2° conj. prez. 1 sg. *să dau rugăre* C VIIa „să fac cerere”. 3° cond. prez. 2 sg. *aș da*, în expr. ~ ~ *dîpă (tine)* A VIIa „(ți)-aș da de soție”: Măi! *dăpă tine Ț-aș da pă Morico!*”. 4° refl. ind. pl. c. 3 pl. *s-or dat*, în ~ ~ *de păce* C VIIa „au făcut pace”.

DĂDĂTOARE adj. f. pl. S VIIa „care dau, dătătoare”: Cuvintele tale *dădățore* dă viață.

DĂIEȘTE vb. tranz. ind. prez. 3 sg. S VI „oprește (de la ceva); interzice”; cf. r u p e á m 2°.

DĂNĂTE v. *zănátul*.

DĂNĂPOIA adv. și adj. Bt VIIb, CU VI „dinapoi”: Picioru *dănăpóje* CU VI.

DĂPĂ prep. 1° OP VIIa [local] „după”: S-o preumblat *dăpă* iștălău. 2° S VIIb, VIIIc [temporal] „după”: *Dăpă* Crăciun, *dăpă* Anu Nou, atunci spălau tortu VIIb. *Dăpă* ce-o murit, o trăbuit să zacă îmbălăciune *dăpă* ei? VIIIc. 3° A VIIc [introduce compl. indir.] „după”: Eu nu m-am dus mai mult *dăpă* el napoi.

var. *dîpă* prep. 1° C VIIa; 2° M VIIa;

dăpă prep. 2° A VIIa.

DĂRĂB s. n. 1° B VIIb, VIIIa, A VIIb, VIIIa, S VIIIc, C VIIa, Bt VIIb, VIIIb, CU VI, VIIc „bucată”: Un *dărăb* de pită S VIIIc. Pomocii ceia... n-o fost înt-una, fără tăt așa *dărăburí* S VIIIc; cf. b u c h é ț i. 2° CU VIIa, pl. B VIIa, OP VIIa C VIIIb „exemplar dintr-o mulțime de obiecte sau ființe”: Astă iarnă-n dețembrie-n cinsprăce, doi [porci] am tiiat, d-un metăr și triizăci, patruzăci o fost *dărăbu* CU VIIa. Am avut patru *dărăburí* dă vaci C VIIIb. Am mai grijit dă porci... câte cin-șase *dărăburí* era OP VIIa. 3° pl. CU VIIc [în legătură cu unele

produse alimentare] „bucăți întregi”: [La colivă] cine poate pune și vo două nuci, nu *dărăburí*, numai făcute în mașină.

pl. *dărăburi* 1° S VIIIc, Bt VIIa, b, c, 3° CU VIIc și *dărăburi* 1° A VIIc, OP VIIa, C VIIc, 2° B VIIa, OP VIIa, C VIIIb.

DĂRĂBULÉSC v. **dărăburéște** 3°.

DĂRĂBURÉȘTE vb. ind. prez. 1° 3 sg. în - - *voărbele* A VIIa [fig.] „vorbește amestecat, cu fragmente din cuvinte românești și ungurești; vorbește puțin și prost o limbă”. 2° 1 pl. *dărăburim* C V „tăiem mărunț, facem *dărăburi* 1°”; cf. d i m í c, m ú n t u c ă. 3° var. **dărăbulésc** vb. ind. prez. 1 sg. A VIIa „tranșez, porționez (puiul)”; cf. b o n ț ă l í m, l á t u r e 4°, s p ă r g é m.

ind. prez. 3 pl. *dărăburésc* 1° A VIIa, b.

DĂRĂBÚȚ s. n. S VIIIc, pl. *dărăbúțe* M VII dim. de la *dăra* b 1°: Când îi gata [p ă t u r a] o răsucim ș-apoi să taie tăt așa *dărăbúță* Bt VIIa.

var. **dărăbúță** s. f. Bt VIIb, pl. *dărăbúțe* Bt VIIa.

DĂRĂBÚȚĂ v. **dărăbúț**.

DĂRĂLĂU v. **daralău** 1°.

DĂRĂLÉSC vb. ind. 1° prez. 1 sg. A VIIc „toc (carne cu mașina, cu cuțitul)”; cf. m ă c i n ă m 1°. 2° prez. 1 pl. *dărălím* A VIIc „zdrobim, tescuim strugurii”; cf. î n d ă r ă l í m. 3° impf. 3 pl. *dărăleáu* B VIIIa, S VIIIb „urluiam”: Mi-am adus tenchiu cu sacu o cu coșara și sfărnam cu brânca și la moară când am dus *dă dărălit* tăt cu brânca, nu-n mașină ca amu M VIIIa; cf. i u z e m e l é ș t e. 4° pf. c. 3 sg. *a dărăl't* S VIIIc „a măcinat, a zdrobit semințele de floarea soarelui”. 5° prez. 1 sg. CU VIIc „dau prin mașină mac, nuci pentru prăjituri, prune pentru gem etc.”; cf. m ă c i n ă m 2°.

ind. prez. 2 sg. *dărălești* 5° CU VIIa, 3 sg. *dărălește* 1° A VIIc, 1 pl. *dărălim* 5° B VIIa, CU VIIc; part. *dărălit* 1° Bt VIIa, 5° B V, f. pl. *dărălite* 5° CU VIIc; sup. *de dărălit* 3° M VIIa; refl. ind. impf. 3 sg. *se dărăleá* 1° OP VIIb, pf. c. 3 pl. *s-au dărălit* 3° OP VIIb.

DĂRĂPT v. *dirépt* 1°.

DĂSCĂLIȚĂ s. f. S VIIIc, J VIIa, OP VIIa „învățătoare”; cf. *învățător* r i ț ă.

DĂSFĂCĂM vb. ind. 1° impf. 1 pl. Bt VIIIa „desfăceam pănușile de pe știulete”: Toamna să *îpă dăsfăcát*, da noi făceam așa că cu șușorcă și sara șădeam *la dăsfăcát* B VIIIa. 2° prez. 1 pl. CU VIIc „curățăm boabele de pe știulete”; cf. *s f ă r â m á m*.

1° ind. impf. 1 pl. *dăsfăcám*; part. *dăsfăcát* Bt VIIIa; sup. *la* ~ B VIIIa, Bt VIIIa.

DĂȘCHÍD vb. 1° ind. prez. 1 sg. C VIIIa „deschid”. 2° part. f. pl. *dășchíse* S VIIIc [despre butoaie] „fără capac, descoperite”: Era hârdauă *dășt'isă*, apăi atât o băut până ce n-o putut ieși afară... acolo s-o înecat [soldatul rus]. 3° var. *dășchím*, *să ne* ~ vb. refl. conj. prez. 1 pl. S VIIIc „să ne bucurăm, să ne entuziasmăm”; cf. *î l e n c h e z í m*, *î m b u c u r á t*.

1° ind. prez. 2 sg. *dășchízi* S VIIIc, 3 sg. *dășchíde* J VIIa, 1 pl. *dășchidém* A VIIIa, impf. 1 sg. *dășchideám* S VIIIb, C VIIIb, pf. c. 3 sg. *a dășchís* S VIIIb; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a dășchís* S VIIIb.

var. 1° *dășchíg* vb. ind. prez. 1 sg. A VIIc.

DĂȘCHÍG v. *dășchíd* 1°.

DĂȘCHÍM v. *dășchíd* 3°.

DĂTOÁRE adj. f. Bt VIIa „datoare, datornică”.

DĂTORÍE s. f. Bt VIIa, CU VIIa „datorie”.

DĂZVORȚÁT, *ne-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 pl. A VIIIa „am divorțat”: Eu am avut o nevastă aita și *ń-am dăzvorfát*.

DÁCĂ s. f., în expr. *cu* ~ Bt VIIIa „cu nărav, cu capricii”: [Soția] n-o vrut să-nvețe românește, așa-s sârbii *ăștia*, oleacă cam *cu dícă*.

DÁNDE v. *dinde*.

DÁNGĂ prep. CU VI „de lângă”.

DÂNS s. m. Bt VIIIb „ins”: O dat la *un dîns* [fânul], da el o trăbuit să se gândească... că douăzeci, cincisprezece, treizăci *dă* înși să fie, căci un teritoriu mare să fie *tăiet* dintrodată; cf. *î n ș i*.

DÂPĂ v. *dăpă* 2°.

DÂR v. *dirépt* 5°–8°.

DÂRNÓI s. Bt VIIa „cimpoi”.

DÂRZÓS adj. CU VIIIc [despre Mureș] „periculos; primejdios”: N-o fost *dîrzós* Murășu p-aceea vreme.

DE¹ conjuncț. 1° B VIIIa, Bt VIIIb „care”: O fost oameni *dă* o dus *sămânța* ș-o fost alții care or *dăscărcat* B VIIIa. 2° Bt VIIIb, CU VIIc „că (introducând subiective)”: S-o-ntâmplat *dă* câte-o palmă [ne *dădea*] mai câteodată, ca la copii Bt VIIIb. Era cândva primăvara *dă* făceau cocuți CU VIIc. 3° CU VI „că (introducând completeve directe)”: Nu știu *dă* s-o-ntâmplat. 4° CU VIIc, VIIIc „și (cu nuanță finală)”: Cine s-or mai dus *dă* stau acolo VIIc. Umblau vacile *dă* pășteau VIIIc.

DE¹ prep. 1° în ~ *vârstă* Bt v, VIIIa, b „în vârstă”: Capu cășii, care îi mai *dă vârstă* VIIIb. 2° în *a învățat* ~ S vi, CU v „de la”: Am *învățat* *dă* părinți S vi. *O învățat* *dă* profesor să vorbească [românește] CU v; cf. d i n 1°, d i n t r e 1°. 3° în *a rămas* ~ A VIIIb, VIIIa, OP VIIa „a rămas fără”: *O rămas* *dă* mamă A VIIIb. *O rămas* *dă* tată-su OP VIIa. 4° în *întreabă* ~ S VIIIc „întreabă pe cineva”: Am *întrebat* eu *dă* tată-meu [despre românii din Ungaria]. 5° în ~ *toți* C VIIIb, CU v „cu toți”: *Dă* *tăț* o fost douăzeci C VIIIb. Vo douăzeci sântem *dă* *tăț* CU v. 6° cu val. adv. CU VIIIb „decât”: O viață mai bună *d*-aici or sperat că or avea [în Rusia]. 7° ~ *la* prep. compusă, în *a întrebât* ~ S VIIIc „pe”: Am întrebat *dă* *la* un popă. 8° J VIIIb „ca, drept”: Eu n-am venit la tine *dă* slujnică, numă *dă* femeie.

DE-A prep. compusă, în expr. 1° *se jucă(u)* ~ *cărțile* B v, VIIIa, OP VIIa, Bt VIIIc „juca(u) cărți”: În prevechi se juca *d'-a* *cărțile* B v. 2° *am mâncat* ~ *măsa* Bt VIIIa „am mâncat de amiază”. 3 ~ *dreapta* loc. adv. C VIIIa „la dreapta”; ~ *stânga* loc. adv. C VIIIa, S VIIIb „la stânga”: M-am uitat și *d-a* *drăpăta* și *d-a* *stînga* C VIIIa. 4° B VIIIa „de la”: Nu ne-am dus *d'-a* locu cela. 5° ~ *bizuită* v. *bizuită*. 6° ~ *crucișul* v. *crucișul*. 7° ~ *fêtea* v. *fêtea*. 8° ~ *fûrul* v. *fûrul*. 9° ~ *lîngul* v. *lung* 1°. 10° ~ *roăta* v. *roăta*.

DECÂT adv. S VIIIc [în prop. afirm.] „numai, doar”: Eu n-am avut pământu meu, sălașu meu n-am avut, *decî* sălașu o fost a lu Andoc; cf. d o a r ă 1°, m a 1°, n ú m a 2°.

DECHILÍN adv. B VIIa, VIIIa, A VIIa, b, c, M VII, VIIIa, OP VIIa, Bt VIIa, b, VIIIa „separat, deoparte”: Ungurii să-ngroapă *dăt'ilin*, nu-s cu rămâni A VIIIc.

var. **dechilîni** adv. Bt VIIa; **dechilîng** adv. B VIIIa.

DECHILÍNG v. **dechilîn**.

DECHILÍNI v. **dechilîn**.

DÉCURI s. pl. S VIIIc „sute de grame”.

DECUSEÁRĂ adv. C VIIIa „spre, către seară”.

DÉDA s. m. art. Bt VIIa „bunicul soțului (soției)”.

DÉJĂ s. f. 1° A VIIa, S VIIc „ciubăr”: Am avut o *déje* ș-apă-ntr-acela am făcut leșie *dă* cenușe A VIIa; cf. c i ú p ă 2°. 2° pl. *deji* A VIIIc „butoaie mari”; cf. h â r d ă u, v a s.

DE LA v. de 7°.

DELÓC adv. 1° B VIIIa, A VIIa, c, S VIIIc, OP VIIa, C VIIa, b, VIIIa, Bt VIIa, b, VIIIa „pe loc, imediat”: Ei, cum să scoală, ei *dălóc* mîncă Bt VIIa. Să nu ieșiți afară că *dălóc* îți îngheța S VIIIc; cf. h i r t i l ă n 2°, m i n t o n ă t ă, m i n t o n i 1°, o d ă t ă, ú n a 2°. 2° S VIIIc „în imediata apropiere, foarte aproape”; cf. a c o ă l e, í d a 1°, m i n t o n i 2°.

var. 1° **dolóc** adv. C VIIa.

DELUNGÁT adv. Bt VIIIb „timp îndelungat, multă vreme”: Asta [= slujba în câmp se făcea] să spunem când începea grăul să țipe spicu și *dălungăt* iară nu era nici ploaie.

DEMÂNCĂȚ s. n. A VIIa, OP VIIa, C VIIIb „mîncare”: O fost o muiere și... s-o dus cu *dămîncăt* la om OP VIIa. Da, gazdă, *dă*-m o sarcină *dă* pleavă... *dăm* nește tor să facă... bătrâna *dămîncăt* C VIIIb. M-am purtat să fac *dămîncătu* OP VIIa; cf. f e r t ú r ă.

DEMÍC v. **dimíc**.

DEMINEĂȚĂ s. f. și adv. B VIIb, OP VIIa, b, C VIIb, VIIIb „dimineață”.

DEMOCRĂȚIA s. f. art. C VIIb „democrația”.

DEODĂȚĂ adv. 1° S VIIIc, Bt VIIIb „deocamdată”: *D'odătă* nu știu nimic, m-or dat medicamente, așa că cu-acele mi-s acuma Bt VIIIb. 2° în expr. *îi ~* S VIIb „este de aceeași vârstă (cu)”: Este [o vecină] care s-o măritat, din Râmânia, încă dămuit, că cu mine-*i dodătă*, cu aceea tăt rumânește vorbim; S VIIIc [despre copii, frați, surori] „gemeni”; cf. *d ó b ă 4°*, *d o i*.

DEOLĂLTĂ adv. B VIIIb „unul de altul; laolaltă”.

DEP v. **dirépt 7°**.

DESĂRĂ adv. M VII „(în) seara zilei respective”: La un ceas începea jocu: mereau fetele, ș-apo-apoi mereau feciorii și ziceau dară muzicanții tătă ziua până *dăsără*, până *dăsără* jucam.

DESCÂNTĂ vb. inf. C VIIb [la nuntă, la horă] „(a) spune, (a) rosti orații, strigături”.

DESCÂNTECĂ s. f. C VIIIa „orație”; cf. *v é r ș u r i*.

DESCHILINIRE s. f. CU VIIIa „deosebire, diferență”; cf. *d i f e r é n ț i e*.

DESCRÂNTÉZE, *să se ~* vb. refl. conj. prez. 3 sg. B VIIIa „să se deosebească”.

DESCULT adj. CU VI [despre cal] „nepotcovit, fără potcoave”.

DESFOIÉM vb. ind. prez. 1 pl. CU VIIc 1° „desfacem prunele și le

scoatem sâmburii”. 2° „dezghiocăm păstăile de fasole”.

2° ind. prez. 3 sg. *desfodie* CU VIIc.

DESPLÍCĂ vb. ind. prez. 3 sg. A VIIc „explică”.

DEȘÉRTURI s. n. pl. A VIIb „deșertăciuni”: Pă lume tâte-s *dășăr-turí*.

DEȚ s. n. și m. CU VIIa, c, pl. *déțuri* A VIIa; *deți* CU VIIa, c „100 de mililitri”.

var. *deți* s. n., pl. (*două*) ~ A VIIc.

DEȚÉMBRIE s. m. invar. B VIIIa, A VIIc, S VIIIb, Bt VIIIb, CU VIIa „decembrie”.

DEȚI v. **deț**.

DEVÍNE vb. ind. prez. 3 sg. M VIIIb „vine, provine”: Din maghiară *devíne* zug, zuguri.

DEZBÁT, *mă ~* vb. refl. ind. prez. 1 sg. C VIIIa „mă contrazic”: *Nu mă dezbat* cu fata mea.

DEZBUMBÁT, *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. C VIIIa „a descheiat bumbii unei haine”.

part. *dezbumbát* A VIIIa.

DIÉCI (2 sil.) s. m. pl. Bt VIIb „cântăreți la biserică”; cf. *c á n t o r*.

DIFERÉNȚIE s. f. CU VIIIb „diferență”; cf. *d e s c h i l i n í r e*.

DIMÍC vb. ind. prez. 1 sg. B v „tai mărunț; toc”; cf. *d ă r ă b u r é ș t e 2°*, *m ú n t u c ă*.

ind. pf. c. 1 sg. *am-dimicát* B v.

var. *demíc* vb. ind. prez. 1 sg. B v.

DIMPREÚNĂ adv. Bt VIIc „împreună”.

DIN 1° prep. A VIIIc, S VIIIb, OP VIIIb „de la (introducând un compl. indir.)”: Auzeam *din* maica mea S VIIIb. Am învățat aici așa *din* preot OP VIIIb; cf. de² 2°, d i n t r e 1°. 2° prep. Bt VIIa, b, VIIIb „cu (introducând compl. instrument.)”: [Cânepa] o spălăm *din* apă multă VIIa. Meseriașii care *din* mână lucrau VIIIb. 3° prep. CU VIIIa „în privința”: Nu facem dăschilinire *din* aștea. 4° ~ *depărte* loc. adv. S VIIIc „de departe”. 5° ~ *ce* loc. conjuncț. M VII, OP VIIa „după ce”: Sâmbătă sara, după masă, *din* *ce* trăjea clopotu dă sară [...] nu mai lucrăm M VII. Tot aici dorm dă zece ani *din* *ce* o murit [soțul] OP VIIa. 6° corelat. ~ *ce*... ~ *ce* OP VIIIb „cu cât... cu atât”: Crăstăvești *din* *ce*-s mai cruzi, *din* *ce*-s mai buni. 7° ~ *céea* v. *acéea* 4°.

DINÂNTE 1° adv. M VIIIa „dinainte, în față”: *Dinânte* era șireglă. 2° art. ~a prep. S VIIIc „din fața, dinaintea”: Dă trei ori am vrut să fug *dinânt'a* lor.

DINCÓL adv. S VIIIc „dincolo”: *Dincól* dă graniță.

DÍNDE adv. B VIIa, S VIIIc, M VII, C VIIc, Bt VIIb, VIIIb „de unde”: [Vecina] ș-o luat sodă [pentru săpun], că *dínd'e* o luat eu nu o am întrebat C VIIc. *Dínd'e* să-ncep? Bt VIIIb.

var. **dánde** adv. B v, A VIIa.

DINDEMÂNĂ adv. OP VIIIb „la îndemână”: Ni-i mai *díndămîná* așa [ungurește], ales dacă tervezim ceva și aiesta, ap-atunci bistoș aceea nu mere românește.

DINJÓS adv. A VIIc, OP VIIIb, C v, VIIIa, CU VIIc, VIIIc „în partea de jos;

dedesubt”: Punem *dínjós* [în oală] mai repede frunzuță dă curechi A VIIc. Podu și dasupra și *dínjós* era lipit CU VIIc; *de* ~ A VIIIb, Bt VIIa, b, CU VIIa „din partea de jos”: Haine *dă* *dínjós* Bt VIIa. O început [construcția casei] *dă* *dínjós* A VIIIb.

DINLĂUNTRU adv. 1° A VIIIa „înăuntru”; cf. *í n l ó n t r u* 1°. 2° var. **dinóntru** adv. B VIIa „dinăuntru”: Acolo *dinlóntru* m-am lovită rău la jerunț B VIIa. Astăzi îs mai liniștiți oamenii, mai cu băgare dă samă... și dacă nu îi place nu s-arătă, apăi ce este *dinlóntru* acee-i altă căciulă A VIIIa.

var. **dinlóntru** adv. 1° B VIIa, A VIIa; 2° S VIIc.

DINLÓNTRU v. **dinlăuntru** 1°, 2°.

DINÓNTRU v. **dinlăuntru** 2°.

DINSTULÉȘTI v. **dunstuleám** 2°.

DINTÁI 1° num. adv. Bt VIIb, CU VIIIb „întâi, la început”: Mai *dintíje* îi iau de la ea [pasărea tăiată] gușa B VIIa. [Săcalul] *dintíje* era Socol S VIIIb; cf. *í n t á i e* 1°, *p r í m a* 1°. 2° var. adj. invar. S VIIIc, C VIIa, CU VIIIa, c „întâi”: Războiul *dintíje* CU VIIIa. Când o fost bătaia *dintíje* C VIIa; cf. *í n t á i e* 2°.

var. **dintáie** 1° num. adv. B VIIa, S VIIa, b, VIIIa, b, J VIIb, Bt VIIb; 2° adj. invar. S VIIIc, C VIIa, CU VIIa, c.

DINTÁIE v. **dintái** 1°, 2°.

DINTIODĂTĂ v. **dintrodătă**.

DINTODĂTĂ v. **dintrodătă**.

DÍNTRU prep. 1° OP VIIa „de la (introducând compl. indir.)”: Auzeam eu *dínt*-o bătrână ce era aici OP VIIa. cf. de² 2°, d i n 1°. 2° *dintr-una* v. **úna** 2°.

var. 1° **dîntru** prep. OP VIIa.

DINTRODĂTĂ adv. A VIIIa, Bt VIIIb „dintr-o singură dată, într-o singură acțiune”: O dat la un dâns [în arendă], da el o trăbuit să se gândească... că douăzeci, cincisprezece, treizeci dă înși să fie, căci un teritoriu mare să fie tăiet *dintrodătă* Bt VIIIb. Șoacter vine cu cuțitu și el... dacă nu *dintjodătă* [taie pasărea], atunce nu-l poate mânca, ala-l vinde A VIIIa.

var. **dintiodătă** adv. A VIIIa;
dintodătă adv. Bt VIIIb.

DÎNTRU v. **dîntre** 1°.

DIORJOLÍT v. **dorjolit**.

DIŢI, *să* ~ vb. conj. prez. 2 sg. CU VIIa „să deochi”; cf. **bați** 1°.

DIPĂ v. **dăpă** 1°.

DIR v. **dirépt** 6°.

DIREGEĂM vb. ind. impf. 1° 1 sg. CU VIIIb „reparam”. 2° 3 pl. *diregeáu* A VIIIa „cerneau (cu vânturătoarea, cu ciurul) boabele treierate”.

DIRÉPT 1° adv. S VIIIc, OP VIIa, b, C VIIa, b, c, VIIIa, CU VIIIb „drept, adevărat”: Nu știu că *dirépt* îi o nu OP VIIa. Să vă spun *dirépt* CU VIIIb; cf. **adevăr**, **istina**. 2° adv. B VIIIa, A VIIIa, J VIIa, Bt VIIa, CU VI „tocmai, drept, chiar”: S-o dus *dirépt* acolo J VIIa. *Dirépt* acolo am șezut Bt VIIa; cf. **baș, chiar** 3°. 3° adj. f. *direáptă* S VIIIc, CU VI „(din partea) dreaptă”: Urechea *direáptă* S VIIIc. 4° s. n., în *ai* ~ M VIIIa, OP VIIa, CU VIIa „ai dreptate”: *Dirépt aj*, așa îi M VIIIa. Tăți o zâs c-a fi copoșe fată și *dirépt o avút*, o fost tare văzută și la joc și la tăte OP VIIa. Da, *aj dirépt*, chișcă [zicem] CU VIIa; *a dat* ~ J VIIIb „a

dat dreptate”: Încă soacră-mea i-o *dată dirept*. 5° var. **dâr** prep. S VIIa, c „din cauza”: Dacă pica beteji, apoi era că zăcea doctorii că *dîr* apă o fost bolnavi S VIIa. 6° var. **dâr** prep. (cu val. partitivă) C VIIIa „din, dintre”: Dacă s-o împreunat un rămân cu o unguroaie n-o fost smântă, da *dîr* aceia rar or fost. 7° var. **dâr** prep., în ~ *ce* A VIIc, S VIIIb, M VII, C VIIIa „de ce, pentru ce”: D-apoi că *dîr ce* o fost așa eu nu știu S VIIIb. N-am nici *dîr ce* [să mă duc], că n-am prunci A VIIc. Nu mai lucrâi sâmbăta, că atunce dară să țâne dă dumineca și *dep ce* trabă M VII. 8° var. **dâr**, în ~ *céa* v. **acéa** 2°.

var. **dărâpt** adv. 1° C VIIIa; **dep** prep., în ~ *ce* 7° M VII; **dir** prep. 6° C VIIIa.

DÍSNOTOR s. n. B VIIIc, S VIIIb „obicei legat de tăiatul porcului; pomana porcului”.

DISTOLÊȘTE v. **dunstuleám** 2°.

DISTULEĂSCĂ v. **dunstu-leám** 2°.

DÍSURI s. n. pl. S VIIIb „garnituri pentru împodobit hainele”.

DIVÁN s. n. Bt VIIa 1° „convorbire, conversație”. 2° *stau la* ~ „stau de vorbă, conversează”; cf. **divânim**, **povestéște** 1°.

DIVĂNÍM vb. ind. prez. 1 pl. Bt VIIIb „stăm de vorbă; schimbăm păreri, ne consultăm”: *Să divănáu* oamenii, să vorbeau acolo Bt VIIIb. Amu *n-am d'ivănlit* noi Bt VIIa; cf. **diván** 2°, **povestéște** 1°.

conj. prez. 3 sg. *să divănească* Bt VIIa; refl. ind. impf. 3 pl. *se divăneáu* Bt VIIIb, pf. c. 1 pl. *ne-am divănlit* Bt VIIa.

DIVÓT s. n. OP VIIa „modă, obicei”: Am venit aci chiar la sălașu aiesta aci, d-ai ci m-am și măritat, doi ani am sclujit și-ntr-a treilea am fugit și eu, ca cum a fost *divótu*; cf. o b i c e á i e, r â n d 2°, s u c, z a c ó n.

DOAR v. **doără** 2°.

DOĂRĂ adv. 1° OP VIIa „doar”:

La mine n-o fost, *dôără* patru prunci am avut [la colindat]; cf. d e c á t, m a 1°, n ú m a 2°. 2° var. **doar** adv. OP VIIa, C VIIb „desigur, firește”: Le-am făcut ratotă *dôar* din cinspece ouă, c-atunce, știi, n-o fost cine să cumpere ouă, apăi găini am avut multe la sălaș C VIIb; cf. a b u n ă s e á m ă, b í s t o ș 2°, b i s t o ș ó n, b i z u í t ă 1°, p é r s e, ș t i 3°. 3° OP VIIa „neapărat”: Să-nsăra, el [viitorul soț] că *dôără* el mă duce [la el acasă]; cf. b í s t o ș 1°.

var. 1° **dor** adv. CU VIIa.

DOĂRME vb. ind. 1° prez. 3 sg.

S VIIIa [despre pământ, teren] „se odihnește în timpul iernii”: Amu toamna îi arat pământu, așa *dôărme* pă iarnă. 2° pf. c. 3 sg. *a dormít* A VIIc [despre lapte] „a stat la prins”: Am pus laptele și atunce s-o acrit laptele și iar dup-aceea o... s-o iestat, cum să spu-ne-amu rumânește? noa, megolut, cum și... așa... *o durmít* laptele și dup-aceea apoi l-am pus pă șpor și am făcut scoacă; cf. î m b ă t r â n e á s c ă. 3° tranz. pf. c. 3 sg. *a dormít* A VIIc „a închegat”: O avut oarice prav cu care l-o *dormít* [laptele]. 4° var. **durmeám** vb. ind. impf. 1 pl. Bt VIIIa Bt VIIIa, c „dormeam”.

2° refl. ind. prez. 3 sg. *se doărme* A VIIc.

4° ind. impf. 3 pl. *durmeáu* S VIIIc, pf. c. 1 pl. *am durmít* S VIIIc, C v, 3 pl.

a durmít S VIIIc; 2° ind. pf. c. 3 sg. *a durmít* A VIIc.

DÓBĂ s. f. 1° Bt VIIb, CU VIIc [la mașina de gătit, la aragaz] „cuptor”: Dacă nu este cuptori, îl mai punem [p e c m e z u l] în *dóbă*, noi aici așa zicem, *dóba* dă la gaz CU VIIc; cf. l e r. 2° CU VIIc [la batoză] „parte prin care se introduc snopii; tambur”. 3° A VIIc, VIIIa „instrument muzical; tobă”; cf. t á m b u r ă. 4° în expr. *fs de-o ~ S VIIIc* „sunt gemeni”: *D-o dóbă* îs pruncii, adică de doi, gemeni, da; cf. d e o d á t ă 2°, d o i. 5° var. Bt VIIb „naiba”; cf. f r á s u l u i, s ă r ă c í e, t r ú d a. 6° A VIIIb [la porc] „burtă”; cf. b u r d u h á n u l, c h í ș c ă.

var. **tóbă** s. f. 1° Bt VIIb; **dúbă** s. f. 3°, 5° Bt VIIb.

DOBÁNDĂ s. f., în *pe ~ loc.* adv. Bt VIIIa „în câștig (referitor la ciocnitul ouălor de Paști)”: Amu *pă dobândă* mere treaba asta, unu ține ou, cela îl bate și la cine i să sparje acela păgubește oul.

DÓDOL adj. Bt VIIb „ud learcă”.

DÓDOLA s. f. art. Bt VIIa „paparuda”: Umblă cu *dódola* să ploaie... apoi ... în copilăria mea o fost: să-mbrăcau în hane rele și... cu frunze mari... trăjau pă ață cu acu mare, pă șpargă, ș-aceea puneau roată păstă rochie și mereau și cântau că „slobod îi cu *dódola*?”... apu îi lăsau „hai dodoloaie, deie dumnezeu să ploaie, grâu până-n brâu”.

DODOLOAIE s. f. Bt VIIa „divinitate pluviometrică invocată pentru a aduce ploaia în timpul ritualului numit *d o d o l a*”.

DOHĂNEȘTE vb. ind. prez. 3 sg. CU VIIa „fumează”.

var. **duhănit**, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. C VIII, conj. prez. 3 sg. *să duhănească* C VIIIa.

DOI num. card. în expr. *îs de* ~ S VIIIc [despre copii] „sunt gemeni”; cf. *de o dată* 2°, *dobă* 4°.

DÓLMĂ s. f. 1° Bt VIIIa, CU VIIIa „movilă, dâmb”; cf. *du m b.* 2° CU VI, pl. *dólme* S VIIIb „mal îndiguit; dig”: Nante dă asta n-o fost Crișu *dólme* făcut și când să topeau... zăpada veneau [apele] p-aici pă tot locul.

DOLÓC v. *delóc* 1°.

DOMN s. m. 1° CU VIIIa „proprietar al unei domnii 1°, moșier”; cf. *domnime*, *domnitóru* 1°. 2° CU VIIIc „proprietar al unui utilaj”: Venea *dómn* a cui o fost mășina [de treierat]. 3° pl. *dómni* S VIIIc, M VIIIb „asupritori, stăpâni”: Între timp că ne-o ocupat *dómni* turci, or cucerit, să zic așa, șesu acesta ungar, n-o avut curaju să rămâie aci ungurii care-or locuit aici M VIIIb.

DOMNIE s. f. 1° CU VIIIa „moșie”. 2° *stăre de* ~ v. *stăre* 1°.

DOMNÍME s. f. S VIIb „boier, moșier”; cf. *domn* 1°, *domnitóru* 1°.

DOMNITÓRIUL v. *domnitóru* 1°.

DOMNITÓRUL s. m. art. 1° Bt VIIIb „stăpânul moșiei; moșierul”; cf. *domn* 1°, *domnime*. 2° pl. *domnitórii* C VIIIa „persoanele din organele de conducere ale unei țări”.

var. 1° *domnitóriu* s. m. art. Bt VIIIb.

DÓPTOR s. m. OP VIIa, C VIIb, c „doctor”: N-o fost *dóptor*, n-o fost spital C VIIc; cf. *m edíc*.

DOPTORITĂ s. f. CU VIIa „doctoriță”.

DOR v. *dóară* 1°.

DORJALĂU v. *durjalău* 2°.

DORJOLÍT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. S VIIIc „am frecat fuioarele (cu mâinile, cu picioarele) după melițat, ca în *durjalău*”.

var. *diorjolít* (3 sil.), *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. A VIIb.

DOS s. n., pl. *dósuri* M VII „șervet (folosit mai ales pentru prelucrat aluatul de pâine)”: Să punea ... [pânza] care era mai lată, apoi dă *dósuri*... în care să rupă mamele noastre pita când cocea; cf. *mășăriță* 2°.

DOSÓI s. n. OP VIIb, C VIIc, pl. *dosoáie* OP VIIa, b „șervete (pentru mâini)”; cf. *făță* 3°, *ștergătoare*, *ștergură*.

DÓUĂLEA, *a* ~ num. ord. f. CU VIIa, VIIIb „a doua”: [Soacra a fost] mama mea *a dóuălea* VIIa.

DRÁGĂ adj. cu val. adv. în (*mi*-)e ~ B VIIIa, CU VIIIc „mi-e drag; îmi place”: *Ț-o fost drágă* să meri pă uliță CU VIIIc.

DRĂGÚȚĂ s. f. A VIIIa, M VII „iubită”: Nană Iulișcă... aceea i-o fost *drăgúță* tatii, apoi nu o a luat tata că a fost nialcoșă A VIIIa; cf. *prétina* 2°.

DRÁGLĂ s. f. B VIIb, S VIIc „cociorvă”: Ticăzeam bine cuptoru, măturam bine cu mătura și cu *drágla* B VIIb.

DRICĂLĂ s. f. Bt VIIa, VIIIa „saltea”: *Dricălă* cu paie și cu șușorci; cf. *săr mājác*, *strujác*.

DROD v. *drot* 1°, 2°.

DRÓJDIE (2 sil.) s. f. CU VIIa „drojdie”; cf. *ilestéu*.

DROT s. n. 1° B VIIa, b, S VIIIc, Bt VIIa, b, pl. *dróturi* S VIIIc „sârmă”. 2° var. Bt VIIa „coardă la vioară”.

var. **drod** s. n. 1° M VIIIa, b; 2° Bt VIIa.

DUBĂ v. *dóbă* 3°, 5°.

DOC (*mă* ~) vb. 1° tranz. și refl. ind. prez. 1 sg. OP VIIa „fug de acasă cu un flăcău pentru a mă căsători; sunt furată în acest scop”: Un bătrân o zâs cătă mine: „Nuță, du-te că te cheamă Mihai!” Să-nsăra...; el că doară el mă *dúce*... „c-amu *mă duc* eu, doamne cum aș fi dă miraz”. „Nană Nuță, eu aș *dúce* pă Florica”.. „Nu vorbi d-aștea, că-i tânără încă fata mea”. Și numa ce-am fost măritată pă una în mai ș-apă amu el... că *s-o dúcă*. Ș-apoi... s-or aflat și *o dus*, o fujit... c-așă o fost rându lumii atunce; cf. *f u g ă r e á* 1°. 2° ind. pf. c. 3 pl. *or dus* CU vb, VIIIb „au furat”.

1° ind. prez. 3 sg. *dúce*; optativ prez. 1 sg. *aș dúce* OP VIIa.

DUCHEÁN s. n., pl. *duchéne* Bt VIIa „magazin sătesc; dugheană”; cf. *bold, magazină* 1°.

var. **dugheán** s. n. Bt VIIa, VIIIb, CU VIIa.

DÚCU, ~*mi amínte* loc. vb S VIIc „îmi aduc aminte”; cf. *amínte* 1°, *fíre, míntel* 1°.

DÚDĂ s. f. 1° CU VIIIa „coș (la casă)”: leșe fumu dă la *dúda* aceea; cf. *h ó r n u r i*. 2° pl. *dúde* OP v „țevi (metalice pentru construcții)”; cf. *ț é v e*.

DUGHEÁN v. *duchéan*.

DUHĂNÍT v. *dohănéște*.

DÚLCE adj. în 1° *văr* ~ A VIIc, S VIIIb, c, pl. *dulci, verișéni* ~ S VIIIb, s.

compus „văr primar”. 2° *bába* ~ v. *bábă* 1°.

DULCEĂȚĂ s. f. 1° Bt VIIIb „desert, prăjitură”: O plăcintă [c e s n i-ț ă]... pe o tepsie să făcea... cu nuci, cu miere, cu mac, o *dulcăță* faină era, și pă urmă și deasupra și nuce cu miere. 2° pl. *dulcéturi* Bt VIIa „dulciuri, zaharicale”; cf. *m i é r e* 2°, *ț ú c u r* 2°.

DULÉU s. n., pl. *duleáúă* Bt VIIIa „teren, lot”; cf. *h o l d ă* 2°, *t á b l ă* 3°.

DUMĂVOÁSTRĂ v. *dumnevoástă*.

DUMB s. n. Bt VIIIa „dâmb”; cf. *d ó l m ă* 1°.

var. **tâmp** s. n. A VIIa.

DUMESÁLE pron. de polit. invar. 3 sg. A VIIc, S VIIIb „Domnia Sa, dumneaei”: O am pus pă *dumesále* [= mama] în copârșeu A VIIc.

gen. *dumesále* A VIIc.

DUMETÁ pron. de polit. 2 sg. A VIIIa, S VIIIc, C VIIIa „dumneata”: Faptele *dumetále* CU VI. Mie nu-mi trabă Morica *dumetá* A VIIIa. Știi *dumhétá* cum o fost mai demult? C VIIIb.

gen. *dumetále* CU VI; *dumetá* A VIIIa.

var. **dumnetá** pron. de polit. 2 sg. C VIIIb, VIIIa.

DUMEVOÁSTĂ v. *dumnevoástă*.

DUMINÍCE s. f. pl. S VIIIa „duminici”.

DUMNETÁ v. *dumetá*.

DUMNEVOÁSTĂ pron. de polit. 2 pl. C VIIIa „dumneavoastră”.

var. **dumăvoastră** pron. de polit. 2 pl. S VIIIc; **dumevoástă** pron. de polit. 2 pl. C VIIIa.

DÚNĂ s. f. B v, OP VIII, CU v, VIII, pl. *dúne* Bt VIIA „plapumă groasă umplută cu fulgi sau cu pufl”; cf. d ú n i h ă.

DÚNIHĂ [dúnihă] s. f. A VIIA, c, pl. *dinihe* A VIIc „plapumă groasă umplută cu fulgi”; cf. d ú n ă.

DUNST s. n. 1° B v „baie de aburi pentru sterilizat borcanele de conserve”. 2° pl. *dunsturi* Bt VIII „compoturi sterilizate în d u n s t 1°”.

DUNSTUIESC vb. ind. prez. 3 pl. J VIIIA „sterilizează (conservele) prin fierbere în d u n s t 1°”; cf. d u n s t u l e á m 2°.

DUNSTUÍT s. n. în ~ *rece* J VIIIA „sterilizare a conservelor prin învelirea borcanelor fierbinți pentru a le proteja împotriva răcirii bruște”.

DUNSTULEÁM vb. ind. impf. 1° 1 sg. CU VIII „prăjeam înăbușit (în abur) carne, ceapă etc.”. 2° refl. 3 pl. OP VIII „se sterilizau (conservele) prin fierbere în d u n s t 1°”; cf. d u n s t u i é s c.

2° refl. ind. prez. 3 pl. *se dunstuleáu* OP VIII; conj. prez. 3 sg. *și se dunstuleáscă* B v.

var. 2° **dinstulești** vb. ind. prez. 2 sg. B VIII; **distolește**, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. B VIII; **distuleáscă**, *și se* ~ vb. refl. conj. prez. 3 sg. B VIII.

DURGĂLÍT, *la* ~ vb. sup. C VIII „la risipit fânul (pentru a se usca); la împrăștiat”.

DURJALÁUĂ v. **durjaláu** 1°.

DURJALÁU s. n. 1° M VIII „unealtă specială pentru prelucrarea cânepii, după melițare”: Era anume *durjaláú*-i spunea... anume făcută o sculă, o uneltă, era-n mijlocu ocolului une să băga acolo fuioarele înt-un lemn... care avea o gaură, ș-apăi era

ai ce niște țulapi roată, roată, ș-apăi asta să-nvârtea cât la stânga, cât învers, ș-acolo să frământa fuioarele aște... melițate de femei. 2° var. **durjaláu** s. n. S VIIc „clacă la dorjoli t”.

var. 1° **durjaláuă** s. f. M VIII.

DURMÉAM v. **doárme** 2°, 4°.

DUȘÁNCĂ s. f. CU VIII „bluză”; cf. b l u z.

E

ECHEZLÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIA „s-a prășit (cu plugul tras de un cal)”; cf. p l u g ă r í m, p l u g u i é s c.

EPISCÓPIE s. f. S VI „episcopie”.

ESTERGÁN s. n. Bt VIII „astrahan”.

ÉȘTE vb. ind. prez. 3 sg. S VIIc „este”.

ind. prez. 1 pl. *săm* Bt VIIA, 2 pl. *săți* A VII b, impf. 1 pl. *sânteám* S VIIIc.

F

FABRÍCĂ s. f. S VIIIc, Bt VIIA, CU VIIA, c, pl. *fabríci* Bt VIIIb; *fabríciuri* CU VIIIc „fabrică”; cf. g h i a r.

FÁCEȚI vb. imperat. 2 pl. în ~ *întrebare* C VIIIA „puneți întrebare, întrebați”.

FAIN adv., adj., f. *fáină*, pl. *fáine* B, A, S, M, J, OP, C, Bt, CU „frumos, arătos, minunat, plăcut, splendid”: Tare *fáină* s-o făcut plăcinta OP VIIA; cf. m á n d r u 1°, n i á l c o ș 2°.

FAMILÍA s. f. art. J VIIA, Bt VIIA „familia”; cf. p e r á c h e.

FĂRĂ v. *fiară*.

FĂRBĂ s. f. Bt VIIIb, CU VIIa, pl. *fărburi* Bt VIIIb „vopsea”; cf. feștele, vopseală.

FĂREA v. *fiară*.

FĂRMĂ s. f. Bt VIIIa „fermă agricolă”.

FĂȚĂ s. f. 1° art. ~a *pământului*, în ~ ~ S VIIa, de la ~ ~ CU VIIIa „(de) la suprafață”: Pă vremea aceea [păretele] era dă la *făța pământului* până sus aicea, numa dă pământ. 2° pl. art. *fățele* A VIIc „fețele”: [Au căzut] cu *fățele* la pământ. 3° ~ de șters M VII „șervet, ștergar”: Care o fost dă *fășă dă șters* acelea o fost mai înguste; cf. dosó, ștergătoare, ștergură.

FĂGĂDÍT, a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a primit”: I-o chemat... dă la Antonescu [ostașii români]... i-o *făgădit* că pentru ce... i-a mântuit din mâna comunuștului [sic!] pă domni, apăi i-o *făgădit* până la Solnoc; cf. imprimít.

FĂLÉȘTE vb. tranz. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIb „laudă, preamărește”: Fiecare țigan calu lui își *fălăște*.

FĂLOÁSE adj. f. pl. Bt VIIa „măndre, încrezute”: Sârbile-s mai *fălășă*; cf. niálcoș 1°.

FĂMÉIE s. f. C VIIb „femeie”: Frământam ca să dospescă [pâinea], ne sculam colea la patru ceasuri, la trei, care cum *făméje* dă harnică; cf. jínca, muiră.

FĂNÍNĂ v. *fărină* 1°.

FĂR v. *fără* 2°.

FĂRĂ 1° conjuncț. adversat. B v, VIIa, b, VIIIa, S VIIIc „ci, dar”: Nu într-un loc o fost, *fără* în tăt hotaru B VIIa.

Smântână nu dă bold, *fără* d-asta dă la noi B VIIIb. Nu așa cu paie [pârlim porcul] *fără* cu gaz S VIIIc; cf. cã 1°, ce¹, dără 1°, ma 2°, numa 1°. 2° var. *făr*, ~ *că* loc. conjuncț. subord. CU VIIIa „doar că, numai că”: Vă puteți uita [la casă], *făr* *că* nu-i mobilă acuma.

FĂRBUIÉSC vb. ind. prez. 1 sg. CU VIIa „vopsec”; cf. feștea u.

ind. impf. 3 pl. *fărbuidu* Bt VIIa, pf. c. 1 sg. *am fărbuit* CU vb; part. f. *fărbuită* Bt VIIIb; refl. pf. c. 3 sg. *s-a fărbuit* CU VIIa, 3 pl. *s-or fărbuit* Bt VIIIb.

FĂRBÚITUL s. n. art. Bt VIIb „vopsirea, vopsitul”.

FĂRÍNĂ s. f. 1° B v, VIIb, A VIIa, S VIIa, c, VIIIa, b, M VII, OP VIIa, b, C VIIb, c, Bt VIIa, b, VIIIb, CU v, VIIa, c, VIIIc „făină”. 2° ~ de mălai B VIIIa, ~ din tenchi A VIIb „mălai”: Când o fost bătaie am mâncat mult mălai dulce... din *fărină din țent* A VIIb.

var. 1° *fănină* s. f. A VIIIa.

FĂRISÉU adj. S VIIIc „fariseu”.

FĂRTÁI s., pl. *fărtái* 1° Bt VIIa, CU VIIc „sfert(uri)”: Punem [pecmez u l] în ieji dă trei *fărtái* dă deț CU VIIc. 2° CU VIIIa „sfert de iugă r”.

FĂSÚLĂ s. f. Bt VIIb „fasole”.

var. *păsulă* s. f. B VIIb, VIIIb, A VIIa, S VIIb, Bt VIIIb, CU vi, VIIa, c, VIIIc; ~ *groásă* CU VIIa „iahnie”; ~ *stoársă* Bt VIIIb „fasole bătută, frecată”.

FĂTUL 1° s. m. în ~ *meu* OP VIIa [în formule de adresare] „fiul meu”: „Nu știu, *fătu meu*”, că bătrânu o șezut cu pruncu, „I-oi întreba” [dacă-i trebuie sclugă]. 2° var. *sfăt* s. m. A VIIa, VIIIa, S VIIb „paracliser”.

FĂTUTĂ s. f. A VIIIa, S VIIIc, OP VIIa, pl. *fătute* S VIIIc dim. de la *fată*: Abia o născut... *fătuta* și i-o dus [în Siberia], n-o mai văzut până-i lumea S VIIIc.

FĂȚANI s. n. pl. S VIIIa, M VIIIa „fazani”.

FĂULIE v. **fólii** 2°.

FÂNTÂNE s. f. pl. S VIIa „fântâni”.

FEĂRĂ v. **fiără**.

FEÁRE v. **fiără**.

FEÁREA v. **feri**¹ 1°.

FÉLIURI s. n. pl. Bt VIIb „feluri”:

Acolo două *féljuri* [de case] or făcut.

FER v. **feri**¹ 3°.

FERB vb. ind. prez. 1° 1 sg. B VIIa, A VIIa, b, J VIIa, OP VIIb, Bt VIIa „gătesc, fac mâncare”: Omu sărac tăt cu apă rece *fërbe* CU VIIIa. Ce o *fert* muierea? Întrebam dă vecină că ce o *fert*. Croampe cu boț... boț cu croampe ... înt-o zi o *fert*... boțu mai mult, înt-altă zi o *fert* croampile mai multe A VIIIa. Nu m-o lăsat să mărg la lucru, numa *fërbe* și spală la toți J VIIa; cf. g ä t 5°. 2° 1 sg. CU VIIa „fierb”. 3° impf. 3 sg. B v [cu referire la un produs de industrie casnică] „prepara”: Când o fost bătaia și n-avea nici cu ce și spele, *ferbeá* soponu, mama iar tare bine știa *fërbe* [s o p o n u l]. Înțepenea [rufele] cu... *ferbeá* înțepenitor așa din fărină. 4° impf. 3 sg. în ~ *vinul* S VIIIc „se făcea, fermenta vinul”: La unguri atunci *ferbé* *vinu*.

ind. prez. 3 sg. *fërbe* 1° Bt VIIa, 2° B v, S VIIb, c, J VIIb, C VIIc, 1 pl. *fərbem*

1° A VIIIc, S VIIIc, 2° C v, OP VIIIb, 3 pl. *ferb* 1° A VIIIc, impf. 1 sg. *ferbeám* 1° J VIIb, Bt VIIa, 2° C VIIc, 3 sg. *ferbedá* 1° B v, S VIIIc, 2° S VIIb, c, J VIIb, CU VIIa, 3° B v, 4° S VIIIb, 3 pl. *ferbeáu* 1° B v, pf. c. 1 sg. *am fert* 1° Bt VIIa, A VIIc, 2° B v, 3 sg. *a fert* 1° B v, A VIIIa; conj. prez. 1 sg. și *ferb* 1° M VII, să *ferb* 1° Bt v, 3 sg./pl. și *fərbă* 1° B v, 2° A VIIa, S VIIb, c; imperat. 2 sg. *fërbe* 1° J VIIa; inf. *fërbe* 3° B v; part. 2° *fert* S VIIIc; refl. ind. prez. 3 sg. *se fërbe* 1° A VIIa, 2° M VII, C v, CU VIIIc; conj. prez. 3 sg. și *să fərbă* 2° S VIIc.

FERBÍNTE adj. C v „fierbinte”: Băgăm în apă *ferbinte*, să *ferbe* apa, îl băgăm așa sânjele acolo.

FEREÁSTĂ s. f. OP VIIa, C VIIb, VIIIa, CU VIIIa, pl. *feréști* J VIIa, OP VIIa „fereastră”; cf. o b l ó c.

FERI¹ s. 1° B v, S VIIa, C VIIa, VIIIa, Bt VIIa, pl. *feáre* Bt VIIIb, CU VIIIc „fier”: Atunci am văzut așa cura *feárea* ca laptele S VIIIc. 2° *drum de* ~ S VIIIc, C VIIa „cale ferată”: Din câte văganuri este pă *drúmu dă ferí* n-o rămas numa unu citov C VIIa. 3° var. **fer** s. B v „metal”: Căldare de *fer*.

var. 1° **feárea** s. f. art. S VIIIc.

FERI² vb. imperat. 2 sg. în *Doámne* ~ S VIIb, VIIIa, Bt VIIa, b, d „Doamne ferește”.

FERICÁT adj. invar. OP VIIa „fericită”: O, *fericát* de mine, dac-aș muri și eu să nu mai chinuiască nime [cu mine].

FERTÚRĂ s. f. B VIIIb, Bt VIIa, CU VIIIa „mâncare gătită”: Maica n-o joit și aducă ... la amiază *fertúrá*... și mâncăm B VIIIb; cf. d e m â n c á t.

FÊȘNICUL s. n. art. A VIIc „sfeșnicul”.

FEȘTEÁU vb. ind. impf. 3 pl. M VII „vopseau”; cf. *fărbuiesc*.
part. *feștit* B VIIb.

FEȘTELE s. f. pl. A VIIIb, M VII „vopsele”; cf. *fărbă, vopseală*.

FEȘITOÁRE s. f. C V, VI „femeie care se ocupă cu vopsitul; vopsitoare”.

FÊTEA [fét'a], *de-a* ~ loc. adv. CU VIIa, VIIb „în zadar, degeaba”: Nu știu, măicuța mea, că *d-a fét'a* v-oi spune [...] în zădar v-aș spune VIIa; cf. *hába, zădár*.

FETÍA s. f. art. Bt VIIc „perioada cât este fată”.

FIÁRĂ s. f. S VIIb „fiere”: Este maiu la mață și este rânza... *fêre*... aceea o tăiem afară și nu să spargă oarecum pă mai B VIIa.

var. *fără* s. f. A VIIa, S VIIb; *fărea* s. f. art. S VIIb; *feară* s. f. CU VIIb; *feäre* s. f. B VIIa; *fiărea* s. f. art. S VIIb.

FIÁREA v. *fiără*.

FICIORÍMEA s. f. art. Bt VIIIa „perioada, timpul cât este fecior”: În *fićorímę* mea.

FICIORÍȚĂ s. f. 1° M VII dim. de la *fecioară*. 2° art. ~ -a A VIIc „Maica Domnului; Fecioara Maria”.

FICIORÓC s. m. OP VIIa augm. de la *ficior*: El o fost un *fićoróc* frumos și multoc dară.

FICIORÚȚ s. m. OP VIIa dim. de la *ficior*.

FIDÉU s. n. B VIIa, S VIIc „capac (la vase de bucătărie)”: Care punea mai tătă [*fărina de mălăi*] punea *fid'ému* [pe ceaur] B VIIa.

FIȘTECÁRE pron. nehot. S VIIa, M VII, C VIIIa, CU VI, VIIc, VIIIc „fiicare”: La *fiștecăre* le-o dat câte-o vică de grâu C VIIIa; cf. *tot* 1°.

var. *fiștecăre* pron. nehot. CU VI.

FII s. m. pl. S VIIc „băieți”: Am trii *fiji* o fată; cf. *băiet* 1°, *copíl*, *prunc* 3°.

FILÉRI s. m. pl. Bt VIIb „bani mărunți; monede”; cf. *crițári*.

FIÓC s. n. 1° S VIIIa „lăstar [la porumb]; cópil, pui”. 2° CU vb „ladă la pat”.

FIR s. n. M VII, pl. *fire* A VIIc „exemplar dintr-o mulțime de produse alimentare de același fel”: [La mâncare] punem un *fir*, două dă cartofi M VII. Mai am în frigider două *fire* de cărnați A VIIc.

FÍRE s. f. în expr. *nu-mi vîne în* ~ B V, VIIIa „nu-mi vine în minte; nu-mi amintesc”: *Nu-mi vîne în fire* cum zăce cătă ea VIIIa; cf. *amînte* 1°, *dúcu*, *mînte* 1°.

FIRHÓNG s. n. S VIIb, M VIIIb „perdea”.

FISCALÁU s. n. M VII [la războiul de țesut] „cui introdus într-una dintre găurile lopățicii pentru a manevra slobozitorul”.

FISÍT, *am* ~ vb. tranz. ind. pf. c. 1 sg. S VIIIc „am întrebat insistent; am descusut”.

FIȘTECÁRE v. *fiștecăre*.

FITÁU s. n. S VIIb, M VII, VIIIb „arnici”.

FIX adv. M VIIIb „întocmai, exact”: Avem o dată care este *fics* după o traducere din limba latină; cf. *pónton*.

FLÁINERĂ s. f. C VIIIa „jachetă din flanelă vătuită”: *Fláingeru* țânea dă cald; era ca pămucă, din vată.

var. **fláinerea** s. f. art. C VIIIa.

FLÁINEREA v. **fláineră**.

FLÍTUL s. n. B VIIb „ciocul (găinii)”: *Flítu* ori clonțu îl iau de la ea [=găină]; cf. *clónțu* l 1°.

FLÚIERĂ s. f. M VII, Bt VIIIa „fluier”.

FOÁLE s. n. Bt VIIa, VIIIb [la om] „burtă”.

FOÁRTE adv. Bt VIIIa „foarte mult”: [Se întâmplă ca bărbații români să se însoare cu sârboaiice?] Da, da, da, *fóрте, fóрте, fóрте*. Mai demult încă mai tare; cf. *táre* l 1°.

FÓC s. n. 1° art. ~ul, în expr. *bátă-te ~ tău; ești bătută de ~ ~* C VIIIb [fig.] „ajungă-te norocul; te-a ajuns norocul”: Ho, *bátă-t'e fócu tău*... așa îi fi tu de văzută [de feciori]! 2° pl. *fócuri* C VIIIa „grade Celsius”: O vinit o căldură mare, dă două mii dă *fócuri* căldură; cf. *gráduři*.

FÓLII s. f. pl. 1° M VII „sere acoperite cu folie; solarii”. 2° var. **făulfe** s. f. S VIIIc „învelitoare din material plastic, folie”; cf. *ponéavă* 2°.

FONOSÉSC vb. ind. prez. 1 sg. Bt VIIa „folosesc, utilizez”; cf. *hăznăleá u, hăznúit*.

ind. prez. 3 sg. *fonoséște*, pf. c. 1 sg. *am fonosít* Bt VIIa.

FÓNTOȘĂ adj. f. S VIIIc „importantă”.

FORDULÁUĂ v. **furduláu**.

FÓRMĂ s. f. 1° *într-o ~* Bt VIIb, art. *la ~a acéea* C VIIIc loc. adj. „la fel”; cf. *asémenea*. 2° B v

„proporție”: Pă o iagă dă cinci litere dă crastaveți pun așa *fórmă*: doi d-ăsta... oțet.

FOTBOLOZĂLEÁSCĂ, și se ~ vb. refl. conj. prez. 3 sg. B VIIb „să joace fotbal”; cf. *bați* 3°, *ju cá*.

FOTÉLUL s. n. art. Bt VIIa „fotoliul”.

FOTOGRAFIE s. f. Bt VIIIa „fotografie”; cf. *chip* l°.

FRÁCSIN s. m. M VIIIb „frasin”.

FRÁSULUI s. n. dat. CU VIIa [în prop. exclamative] „naibii”: *Lásá-l frásuluji!*; cf. *dóbă* 5°, *sărăcie*, *trúda*.

FRĂMÂNTÁ vb. ind. impf. 1° 3 sg. M VIIIa [la fabricarea uleiului] „zdrobea, fărâma semințele”: Întâi le desfăcea... mereau în zdrobalău, le făcea fărână ș-apă era o mășină c-un guiob mare, le țipam olecuță dă apă [...] ș-ap-atunce le zdrobea bine, bine, bine, le *frămintă* laolaltă. 2° 1 pl. *frămintám* B VIIa „mărunțeam (drojdia pentru aluatul de pâine în apă, brânza pentru plăcintă)”: Cumlău cu morjoucă și cu... punem și ilesteu... o *frămintám* așa cu lingura, o băteam sus. 3° var. **frámântă** vb. ind. prez. 3 sg. A VIIc „freacă bine aluatul pentru a-l omogeniza”. 4° refl. ind. impf. 3 pl. *se frământá* M VIIIb [despre fuioare] „se frecau, prin mișcarea ritmică a picioarelor, în expr. ~ ~ *fuioárele* „se călcau fuioarele, pentru a se îndepărta resturile de puzderii”: Încă până a nu o toarce [cânepa]... fete și ficiori or care or fost, cu picioarele *să frămintă* fuioarele aște care or fost melițate de femei.

FRĂMĂNTĂ v. fr. *imântă* 3°.

FRĂMĂNTĂTOR s. n. M VIIIa [la moara de ulei] „zdrobitor”: Era un *frământător* așa cu o roată mare, împinjam așa cu brânca și picau acolo jos patru, cinci...pugăci; cf. *zdrobalău*.

FRĂȚIA s. f. voc. în ~ *mea* CU VIIIb „fratele, prietenul meu”: Apoi, *frăția mea*, o meri, o nu meri [la lucru].

FRĂMBII s. f. pl. M VII, VIIIb [spec.] „ațe pentru legat *zădii*”; cf. *ăți*.

FRÂNTĂRIU s. n., pl. *frântăre* M VIIIa „fiecare dintre cei doi pari înfiți în capătul dinaintea al loitrelor (pentru a mări capacitatea căruței)”.

FRIDIGÉR s. n. A VIIIc „frigider”.

var. *frigér* s. n. S VIIIb.

FRIG vb. 1° ind. prez. 1 sg. M VII, Bt VIIa „prăjesc”. 2° part. în *cucurúz* ~ v. *cucurúz* 4°.

1° ind. prez. 3 sg. *frige* C VIIIb, Bt VIIa, 1 pl. *frigém* S VIIIb, M VII, impf. 1 sg. *frigeám* B VIIIb, OP VIIa, 2 sg. *frigeái* C v; conj. prez. 3 sg. *să frigă* S VIIIc; imperat. 2 sg. *frige* C VIIIb; part. *fript* C VIIIb, Bt VIIa, f. *friptă* CU VIIa, pl. *fripte* Bt VIIIb.

FRIGÉR v. *fridigér*.

FRIZERIȚA s. f. art. Bt VIIa „coafeza”.

FRUNT s. n. S VIIIc „front”.

FRUNZUȚĂ s. f. A VIIIc, Bt VIIa, pl. *frunzúte* A VIIIc dim. de la *frunză*.

FÚGA s. f. art. în *cu* ~ Bt VIIIb „mod de a lua (fura) o fată de la părinți, în vederea căsătoriei”.

FÚGĂ, *să* ~ vb. conj. prez. 3 pl. J VI [fig., despre lujerii de castraveți] „să se dezvolte, să se întindă (pe sfoară)”; cf. *mână* 2° 3°.

FUGĂREA vb. 1° tranz. ind. impf. 3 sg. CU VIIa [despre un tânăr] „lua fata (de măritat) *cu fuga*”; cf. *duc* 1°. 2° intrans. conj. prez. 3 sg. *să fugărească* C VIIIb „să se zbenguie, să fugă (într-un spațiu închis)”: Dacă i-o trecut căldurile [copilului], atunci l-am lăsat acolo până casă să se preumbe numai olecuță, *să fugărească* p-acolo.

1° ind. pf. c. 3 sg. *a fugărit* CU VIIa; refl. ind. impf. 3 sg. *se fugărea* CU VIIa.

FÚGLE s. f. pl. M VIIIa „potârnică”.

FUMĂM vb. ind. impf. 1 pl. Bt VIIIb „afumam”: *Să fumă* clisa A VIIa.

ind. pf. c. 3 sg. *a fumát* Bt VIIIb; conj. prez. 1 pl. *să fumăm*; part. f. pl. *fumáte* Bt VIIIb; refl. ind. impf. 3 sg. *se fumá* A VIIa, Bt VIIIb, pf. c. 3 pl. *s-or fumát* Bt VIIIb.

FUNDUMÉNT s. n. S VIIIb „fundament (la casă)”; cf. *olópul*.

FÚNE v. *fúnie*.

FÚNIE [fuñe] s. f. S VIIIb, M VIIIa, „funie”; cf. *poiván*.

var. *fúne* s. f., pl. *funi* M VIIIa, b.

FURÁT, *a* ~ vb. 1° ind. pf. c. 3 sg. în expr. ~ ~ *láptele* A VIIa „a descântat pentru a spori laptele propriei vaci, în detrimentul alteia”. 2° refl. ind. impf. 3 pl. *se furáu* CU VI „se duceau pe furiș”.

2° ind. pf. c. 3 pl. *s-or furát* CU VI.

FURÁTÚRI s. f. pl. M VIIIb „hoții, furturi”.

FURCĂ s. f. 1° ~ cu roată A VIIa, M VII „furcă de tors prevăzută cu o roată pentru a înlocui fusul”: [Cânepa] o am tors cu *furcă cu roată* și cu brânca, care cum o trebuie A VIIa. 2° pl. art. *furcele* S VIIa „furcile (pentru fân)”.

FURCHESĂU s. n. S VIIIc „rumeguș (de lemn)”.

FURCHÎȚĂ s. f. 1° Bt VIIa, b „furculiță”. [Brânza] când o pun în plăcintă ... atunci cu *furkîtu* o zdrobesc VIIa. 2° Bt VIIa „furculiță pentru țesut”.

FURCOÁCĂ s. f. C VIIIb augm. de la *furcă* (de fân).

FURDULĂU s. n. M VIIIb „teren (făcând parte dintr-un asolament)”.

var. **fordulăuă** s. n. pl. B VIIa;
furgău s. n. S VIIIb.

FURGĂU v. **furdulău**.

FURT 1° *tăt* ~ loc. adv. CU VIIa, c, VIIIc „totdeauna”: *Tăt furt* p-acolo treceau VIIa. Săraci or fost ș-or fi *tăt furt* VIIIc cf. a tăt de a ú n a. 2° *de* ~ loc. adv. CU VIIIa „de fiecare dată”.

FURUL, *de-a* ~ loc. adv. A VIIc „pe furiș”.

FÜRDÖ-SÓBÁ s. compus B v „mașină de gătit”.

G

GÁCE v. **gaci**.

GACI s. m. pl. tant. B VIIb, A VIIa, S VIIc, Bt VIII „izmene”; cf. *p e n t é i*.

var. **gáce** s. m. pl. tant. A VIIa, S VIIb, M VII

GÁLBĂN adj. S VIIIa, M VIIIb, OP VIIa, Bt VIIIb, CU VIIc, f *gálbănă* Bt VIIIb „de culoare galbenă”.

GÁLİȚE s. f. pl. B VIIa, A VIIIa, VIIb, M VIIIa „păsări de curte; orătănii”:

Așa i să zice jidovește șoacter, aceia tau *gálițali* B VIIa; cf. *h o á r e*.

GANȚ adv. S VIIIc „în întregime, tot”.

GÁTA în expr. *a venit în* ~ S VIIIc „a venit la gospodăria făcută de altcineva”.

GÁURI s. f. pl. CU VIIIa „găuri”.

GAZ s. n. B v, S VIIb, CU VIIa, c „aragaz”: [P e c m e z u l] îl mai punem... în dobă dă la *gaz*, dac-am făcut ceva plăcintă, când am scos-o, atuncea l-am pus CU VIIc.

GÁZDÁ s. 1° m. M VIIIb, C VIIb, VIIIa, Bt VIIa, b, CU VIIc, VIIIc, pl. *gázde* S VIIIa, OP VIIb, C VIIIa, Bt VIIa, b, VIIIa „om înstărit, gospodar”; cf. *c h i a m b ú r i*, *c u l á c*. 2° m. C VIIa, Bt VIIIa „stăpân (în raport cu lucrătorii)”: Partea noastră... *a gázdelor*, și noi aveam cucuruz, da aveam și lucrători Bt VIIa. Am avut eu un stăpân... stăpân, știi, noi ziceam *gázdă*, *gázde*, am sclujit la el un an C VIIIa. 3° f. art. ~-a *cásii* OP VIIa „stăpâna casei; gospodina”: O venit *gázda căsii*, muierea; cf. *g á z d o á i e*, *h o z á i c a*.

var. 2° *gázde* s. m. C VIIIa.

GÁZDE v. **gazdă** 2°.

GĂINE s. f. pl. A VIIa, c „găini”.

var. **ghiină** s. f. S VIIb, pl. *ghiini* S VIIIa, *ghiine* S VIIb; **ghínă** s. f., pl. *ghine* A VIIIa.

GĂOCEÁTĂ adj. f. C VIIc [despre mămăligă] „care nu este vârtoasă; ușor afănată”: O vinit o muiere [din România]... ap-o făcut mămăligă, no, tare-o fo[st] bună, așa o golit pă masă, ap-așa d-acolo ai tăiet cu cuțitu, așe o fost dă *găocăță*, noi n-o știm face așa.

GĂRÁBOÁIE s. f. Bt VIIa, CU VIIa „coș (de mărmi diferite) din nuiete”; cf. *c o ș á r á 1°*.

GĂT vb. 1° ind. prez. 3 sg. A VIIc „termină”: [Fiica] an *o gătat* [școala] S VIIb. 2° *mă* ~ refl. ind. prez. 1 sg. S VIIb „mă pregătesc”. 3° ind. prez. 1 sg. A VIIc, S VIIb „dreg mâncarea”: Mâncarea *o găt* vă cu smântână vă cu lapte S VIIb. 4° ind. pf. c. 3 sg. A VIIIa „a împodobit, a înfrumusețat”. 5° var. *să ghéte* vb. conj. prez. 3 sg. B v „să pregătească mâncarea, să gătească”; cf. *f e r b* 1°.

ind. prez. 3 sg. *gătă* 1°, 3° A VIIc, impf. 2 sg. *gătăi* 1° M VII, 3 sg. *gătă* 1° CU VIIIc, 3° B VIIa, M VII, pf. c. 1 sg./pl. *am gătat* 1° S VIIIc, M VIIIa, 2 sg. *ai gătat* 1° Bt VIIIa, CU VIIa, 3 sg. *a gătat* 1° S VIIb, VIIIc, CU v, VIIa, 2° A VIIIa, 3° S VIIb, 4° A VIIIa, 2 pl. *ați gătat* 1° CU VIIa, viit. 1 sg. *oi găta* 3° A VIIc; part. m. pl. *gătăți* 4° B v; refl. ind. prez. 3 sg. *se găta* 1° C v, impf. 3 sg. *se găta* 1° M VII, pf. c. 1 pl. *ne-am gătat* 2° S VIIc, 3 pl. *s-or gătat* 1° CU VIIIa.

var. 1° **GĂTEĂM** vb. ind. impf. 1 sg. S VIIIb.

GĂTEĂM v. **găt** 1°.

GĂZDĂCÍ, *ne-om* ~ vb. refl. ind. viit. 1 pl. OP v „ne vom îmbogăți, vom deveni găzdaci”.

cond. prez. 3 pl. *s-ar găzdăcí* S VIIIb.

GĂZDĂCÓI s. m., pl. art. *găzdăcói* M VIIIa augm. de la *găzdac*: Pogăcile le vindeam pă la căs și mai duceau atunci, care erau mai *găzdăcói*, ducea pă la iosag, pă la porci, numai popa și notarășu din sat... numai ei cumpărau că iștealalți n-o putut cumpăra, că n-o avut bani, săracii.

GĂZDEĂSCĂ adj. f. CU v „de g a z d ă”: Aveam casă *găzdească*.

GĂZDOÁIE s. f., pl. *găzdoáie* OP VIIa „stăpâna casei; gospodină”: Am vinit că *găzdoáie* o fost dusă... la

părinți... am vinit să fac dămâncat aice la... gazdă și la scluji; cf. *g á z d ă* 3°, *h o z á i c a*.

GĂCI vb. imperat. 2 sg. C VIIc „ghicește”: Ia *gíc* [câți ani am].

GĂGĂ s. f. cu val. adj. S VIIIc „anormală; handicapată psihic”.

GÂMBÓUȚE v. **gombóuțe** 2°.

GÂNÍ vb. inf. S VIIIc „(a) gândi”: *Gânesc* mere-oi ș-amu [la cimitir] S VIIc.

ind. prez. 1 sg. *gânesc* S VIIc, CU VIIIc, 2 sg. *gânești* S VIIIc, J VIIb, OP VIIa, c, impf. 1 sg. *gâneám* C VIIb, 3 sg. *gâneá* OP VIIa, pf. c. 1 sg. *am gânit* S VIIIc, C VIIIa, 2 sg. *ai gânit* S VI, 3 sg. *a gânit* C VIIc, Bt VIIa; refl. ind. pf. c. 1 sg. *m-am gânit* S VIIIc, OP VIIa.

GĂRT s. n. 1° A VIIa, S VIIIb „gât (parte internă)”: Când găteam [colindul], spuneam că „ș-un cardaboș cât dă gros/și-l trajem pă *girtu*-n jos” S VIIIb; cf. *g r u m á z* 1°. 2° A VIIa [la păsări] „gât (parte externă)”. cf. *g r u m á z* 3°.

GÂSCUȚĂ s. f. A VIIc dinl. de la *gâscă*.

GELÁU v. **jiláu**.

GHEĂRĂ vb. tranz. ind. prez. 3 sg. C VIIb, VIIIb [despre o mâncare, fig.] „produce arsuri pe gât; ustură”: [P i s a t u l] îmi place cu uns, numai nu tare uns, că pă mine dăloc mă *gără* pă grumaz și musai să mânc pită goală apoi VIIb.

GHEĂȚĂ s. f. A VIIIa „grindină”.

GHÉBTUL [d'ébtu] adj. art. C VIIa, pl. *ghébtii* C VIIc, f. *gheábtă* OP VIIb „bietul”: Ciontos om, tare om, megھیș *débtu* dă el în bătaie n-o fost.

GHEIP s. n. B VIIIa, A VIIIb „mașină agricolă (batoză, semănătoare, cositoare etc.)”: Între șire am mârș cu *gépü*-aiesta mare A VIIIb.

GHEIPEZÉTURI s. n. pl. S VIIIa „mulțime de mașini felurite”; cf. *m o ș i n ă r i e*.

GHEPISTÓLUL s. n. art. S VIIIc „pistolul automat”.

GHELBENITÚRI s. f. pl. C VIIIa „dungi îngălbenite, pete galbene (pe pereți)”.

GHENERÁȚIA s. f. art. Bt VIIIa „generația”.

GHERM [d'erm] s., în *fântână* *cu* ~ CU VI „fântână cu cumpănă”.

GHÊTE v. *găt* 5°.

GHIAR [d'ar] s. n. B VIIIb „fabrică”; cf. *f a b r i c ă*.

GHIMNÁZIE s. f. Bt VIIa „gimnaziu”.

GHIÍNĂ v. *găine*.

GHÍNĂ v. *găine*.

GHIOBÂRLÁU s. n. OP VIIIb „putinei”: [Pentru separat untul din lapte] o fost și așa, anume *góbirlău* zăceam cătă el.

GHIOMB s. n. S VIIc „mai, zdrobitor mare folosit la presa de ulei”.

var. *guiób* s. n. M VIIIa.

GHIÚTURA, *cu* ~ loc. adv. CU VIIa „cu grămadă; mai mulți (oameni) împreună”: *Cu gítura* meream la Murăș.

GIOS adv. A VIIc „jos”.

GLAS s. n. Bt VIIa „voce (de cântăreț)”.

GLÁSĂ s. f. A VIIb, VIIIa, M VIIIa, C VIIb, Bt VIIa, b, CU VIIIb, c, pl. *gláse* B VIIIa, S VIIIa, b, M VII, J VIIa, OP VIIb, C VIIc, Bt VIIb, CU VIIIb „clasă (la școală)”: Eram prunci mari dă *glása* șasea Bt VIIb.

GLOÁDE s. n. pl. S VIIa „gloduri, noroaie”; cf. *s m o r c í l ă*, *t í n ă* 1°.

GLUMEÁ, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. Bt VIIIb „glumea”.

GLUMETÓS adj. A VIIa „glumeț”; cf. *ș o d* 1°.

GÓGHE v. *hoghi*.

GOGHI v. *hoghi*.

GOL adj. C VIIa [despre s ă l a ș] „fără stăpâni, fără oameni”: Nu ne-am dus așa să lăsăm sălaşu *gol*. Alții s-or dus dac-or avut pă cine să mai lese acasă... noi n-am avut.

GOLÉSC vb. ind. prez. 1 sg. CU VIIc [referitor la unele preparate] „pun materia primă în lichidul în fierbere sau răstorn produsul finit dintr-un vas în altul”: [P i s a t u l] îl cernem mândru bine... trebuie să-l spăl, dacă mai este ceva hoaspe dă pă el să margă de-o lature, și-atunci îl *golím* acolo când ferbe apa C VIIb. O făcut mămăligă, no, tare-o fo[st] bună, așa o *golít* pă masă, ap-așa de-acolo ai tăiet cu cuțitu C VIIc.

ind. prez. 1 pl. *golím* C VIIb, pf. c. 1 sg. *am golit* C VIIb, 3 sg. *a golít* C VIIc.

GOLÚMB s. m., pl. *golúmbi* Bt VIIa „porumbel (indiferent de sex)”.

GOLUMBÍȚĂ s. f. Bt VIIa „porumbiță”.

GOLUMBÓI s. m. Bt VIIa „bărbătușul porumbiței; porumbel”.

GOMBÓUȚE (3 sil.) s. n. pl. 1° S VIIa „găluști din aluat”; cf. *a l u á t* 2°, *b o ț* 3°. 2° var. *gâmbouțe* (3 sil.) s. n. pl. S VIIa „măciulii”.

GÓRII s. f. pl. M VIIIa „pătule”: Și-apoi îl duceam în pod [porumbul] că p-ace vreme n-o fost *góriț*, cf. *c o ș á r á* 2°, *c o t á r c ă* 2°.

var. *goulfe* (3 sil.) s. f.; *gourfe* (3 sil.) s. f. B VIIIa.

GÓROT s. n. S VIIc „urluială”; cf. *d a r a l á u* 1°, *u r l á u*.

GOST s. m. 1° Bt VIIIb „musafir”: La Anu Nou era un zacon că cine Ț-o intrat în casă, în ziua aceea întâi, acela Ț-o fost *gostu* care Ț-a adus norocu păstă tot anu; cf. *c e r ș i t ó r*, *u s p ă t ó i*, *v i n d i c* 1°. 2° pl. Bt VIIa „nuntași”: După cina de la mireasă, *góști* mereau la june... acolo să goșteau câtva și dăzbrăceau mireasa; cf. *u s p ă t á r i*.

pl. *goști* 1° S VIIIc, 2° Bt VIIa.

GOȘTEÁU, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 pl. Bt VIIa „petreceau ca *goști* 2°”.

GOȘTOÁIELE s. f. pl. art. Bt VIIa „musafirele”.

GOULÍE v. *górii*.

GOURÍE v. *górii*.

GOZ s. n. 1° Bt VIIIa, CU VIIIc „trestie cu firul subțire. 2° colect. B VIIIa „semințe având impurități, corpuri străine”. 3° S VIIIa, b, CU VIIIa „buruiană”. 4° colect. S VIIa „resturi nevalorificabile, gunoi”.

GOZÓS adj. CU VIIIa, f. *gozoásă* Bt VIIa, pl. *gozoáse* S VIIc „plin de *goz* 3°, buruienos”.

GRÁDURI s. n. pl. S VIIIa „grade Celsius”; cf. *f o c* 2°.

GRAI s. n. A VIIc „vorbă, cuvânt”: Un *graj* nu ști românește; cf. *v o á r b ă*, *v o r o á v ă*.

GRÁMURI s. n. pl. S VIIIc „grame”.

GRANÍȚĂ s. f. S VIIIc „graniță”.

GRÁVIDĂ adj. f. B VIIIb, Bt v „gravidă”; cf. *g r e o á i e*.

GRĂMÁDÚȚĂ s. f. Bt VIIIa, pl. *grămádúțe* CU VIIIa dim. de la *grămadă*.

GRÁTULÁM vb. tranz. ind. prez. 1 pl. CU VIIc „felicităm”.

GRĂU s. n. B VIIIa, A VIIIb, VIIIb, S VIIIb, VIIIa, b, Bt VIIIa „grâu”.

GREÁBÁN s. n. 1° B VIIIb „darac (pentru cânepă)”. 2° M VII „pieptene pentru cânepă”; cf. *p i á p t ă n* 2°.

var. 1° *zgrébân* s. n. S VIIc.

GREBÁNÁ vb. ind. impf. 3 sg./pl. A VIIc, M VII „prelucra cânepa cu *g r e a b ă n* 1°, dărăcea”: Ce *s-o zgrebănát* din fuior, ala *s-o pus dă lătore* A VIIc; cf. *c e r s ă l á m* 2°.

ind. impf. 1 pl. *grebănám* B VIIIb, 3 pl. *grebănáu* M VII, pf. c. 1 sg. *am grebănát* S VIIIb, 3 sg. *a grebănát* M VII.

var. *zgrebănát*, *s-o* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. A VIIIc; *zgrebănát*, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. S VIIc.

GREBÁNÁT s. n. M VIIIb „dărăcit”.

GREBLÁTÚRĂ s. f. C VIIIa, Bt VIIIa, pl. *greblátúri* Bt VIIIa, CU VIIb, VIIIc „rest de spice adunate cu grebla de pe miriște”.

GRÉDINĂ s. f. Bt VIIa, d, VIIIa, CU VI, VIIa „grădină”; cf. *o g r á d ă* 2°.

GRE DINÍȚĂ s. f. Bt VIIIa, CU VIIa „grădiniță (de copii)”; cf. *ó v o d ă*.

GREJDÁN s. m. S VIIIc „cetățean rus”: M-oi suscrie sub piporoșu cela că să rămân acolo [în Rusia] ca *grejdán*, ca rus, *grejdán*.

GREMÉZI s. f. pl. Bt VIIIa „grămezi”.

GRENIȚÉRI s. m. pl. C VIIIa „grăniceri”: Vineau *grenițéri* dumevoastă și vorbeam cu ei.

GREOÁIE adj. B VIIIb, VIIIb, A VIIc „gravidă, însărcinată”; cf. *g r á v i d ă*.

GREȘÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIc „a greșit”; cf. *s m i n t í* 2°.

GRIJĒAM vb. ind. impf. 1 sg. C VIIb „aveam grijă (de cineva, de ceva)”: [Sora] *a grijit* pã bunicu și bunica Bt v. *Am grijit* dă gâște la Otlaca OP VIIa; cf. cã ut át 3°, po á rt ă 2°, stã pã n it 1°.

ind. impf. 3 sg. *grijeá* Bt v, pf. c. 1 sg. *am grijit* B VIIa, OP VIIa, 3 sg. *a grijit* Bt v; conj. prez. 3 sg. *sã grijeáscã* Bt v; refl. conj. prez. 3 sg. *sã se grijeáscã* Bt v.

GRINZEÁ s. f. A VIIc, pl. *grinzéle* A VIIc, CU VIIIc „grindã subțire, așezată de-a latul podului peste grinzile mari (puse de-a lungul pereților)”.

GRITÁRUL v. *critári*.

GRITÁRÉȘI s. m. pl. S VIIIa dim. de la *gritár*: [La colindat] o cãpãtat colaci o niște *gritãrés*.

GROÁPĂ, *se ~ vb. refl. ind. prez.* 3 sg. S VIIb „se îngroapã, se înmormãnteazã”; cf. h o d i n ă 2°, m o r m ă n t ă.

GROÁSĂ adj. f., *pãsulã ~ v. fãsulã*.

GROF s. Bt VIIa „un fel de ciucure la unul din capetele p r o c o v u l u i”.

GROFIȚĂ s. f. art. C VIIIa „fiicã de grof”.

GROPÁCIÚNE s. f. J VIIa „îngropãciune, înmormãntare”: Ș-apãi o murit [cumnatul] vara... și eu am fost acolo la *gropãciúne*; cf. i n g r o p ă c i ú n e, m o r m ă n t ă r e.

GROPÍȚĂ s. f. A VIIc „groapã pentru mort, mormânt”; cf. m o r m í n t e 2°.

GROPOÁIE s. f. B VIIa, M VII „apã stãtãtoare, lac în apropierea unui sat”: Ap-atunci când era dă cules mã-roacã era [cãnepa], atunci era coaptã,

atuncite o zmulgea, o lega și mãnușe... ap-atuncite o bãga în *gropóje*, așa-i zãceam noi în *gropóje* B VIIa. Ș-atuncea era aice-n marjinea satului, sã spune *gropóje*, la marjinea satului inde era apã M VII.

GRUMÁZ s. m. 1° C VIIb „gât (parte internã)”: [Pisatul] îmi place uns [...] cã pã mine dãloc mã ghearã pã *grumáz*; cf. g â r t 1°. 2° pl. art. *grumázii* C VIIb „amigdalele”: Pe mine tare mult m-o durut *grumázii*. Ș-amu mã doare dacã nu mã grijesc... amãndouã sã umflã dacã mã rãcesc; cf. j e l ú d ă. 3° A VIIc, CU VI [la pãsãri, la animale] „gât (parte externã)”: [Puiul] îl prind și-l tau la *grumáz* A VIIc; cf. g â r t 2°. 4° Bt VIIIa [la vioarã] „gât”. 5° art. în expr. *pe ~ -ul (meu)* Bt VIIIa [fig.] „în grija (mea), în spinarea (mea)”: O rãmas toate *pã grumázu meu*. 6° în expr. *pãnã în ~* S VIIIc [despre un om, în cãdere pe o suprafațã permisivã] „pãnã în gât; adãnc”: Fost-o care-o picat acolo în... zãpadã *pãnã-n grumáz*.

GRUMÁJÉR v. *grumázãri* 2°.

GRUMÁJÓR v. *grumázãri* 2°.

GRUMÁZÁRI s. f. 1° pl. Bt VIIIb [la ham] „pãrți protectoare pentru *grumáz* 3°”. 2° var. **grumájér** s. n. S VIIIc „parte ziditã pentru legãtura dintre soba de cãrãmidã (sau de chirpici) și coș”; cf. *grumáz ú ș*.

var. 2° **grumájór** s. n. S VIIIc.

GRUMÁZÚȘ s. n. Bt VIIa „parte ziditã prin care se leagã soba (de cãrãmidã sau de chirpici) de h o r n”; cf. *grumázãri* 2°.

GÚBE s. f. pl. Bt VIIb „preparate din aluat: gogoși (umplute cu mac, nuci, magiun etc.)”; cf. c r ó f n e, p á n c o v e.

GUIÓB v. **gliomb**.

GÚLE s. f. M VIIIb „cireadă de vaci (cu viței)”; cf. c i ú r d ă 1°.

GÚMA s. f. 1° C VIIIb, Bt VIIa, CU VIIIa „cauciuc”: Aveam loptă dă *gúma* CU VIIIa. Făceam scoacă, încă nu tare încălzeam, mereuaș o încălzeam, mereuaș băgam brânca olecuță-n ea, numa dacă era să nu te ardă, că dacă o ai prea făcut, prea caldă, amu atuncite așa o fost ca *gúma*, da, n-o fost bună C VIIIb. 2° S VIIc, CU VIIa „elastic”.

GUNOIÁT adj. CU VIIIc [în legătură cu un teren agricol] „îngrășat natural, cu gunoi”: Era grâu frumos, mare... care cum i-o fost pământu dă bun, cât o fost dă *gunoiét*.

GÚRE s. f. pl. A VIIa „guri”: Am rămăs cu șasă *gúre*.

GUTÁI s. m. B v „gutui”.

var. **gutíi** s. m. A VIIc.

GUTÍI v. **gutái**.

H

HA interj. CU VIIa „ce-ai spus?; poftim?”; cf. p l á c ă 2°.

HÁBA adv. B VIIIa, b, A VIIc, VIIIa, S VIIIc, OP VIIa, C VIIa, b „degeaba”: Eu, *hába* o fost mama și tata pocăiți, că pă mine mă lăsa să mă duc la joc C VIIb; cf. f é t e a, z ă d á r.

var. **iába** adv. B VIIb, VIIIb, S VIIb, VIIc.

HÁIDAȚI interj. cu val. de imperat. 2 pl. C VIIc „haideți, fiți atenți”: No, că *háidați!* Numa cu ea [unsoare în p i s a t! Auzit-ai pă babă?

HAINI v. **háne** 1°.

HÁIOT s. A VIIc „grăsime, untură”; cf. u n s o á r e.

HÁLDURI s. n. pl. S VIIc „fire de cânepă de toamnă pentru sămânță”.

HÁNE s. f. pl. 1° B VIIb, A VIIc, S VIIIc, C VIIc, Bt VIIa, CU VIIa, b, VIIIb „haine”: [Cu s o p o n a i c a] soponeai c-a fost bună să speli cu ea la *háne* rele C VIIc. Dodola... să ploaie, în copilăria mea o fost... să-mbrăcau în *háne* rele... și cu frunze mari păstă rochie, și mereau și cântau Bt VIIa. 2° B v, VIIa, OP VIIa, Bt VIIIa „rufe”: *Hánele* câte-o avut acasă, zâce că tăte or ars... care or fost pă gard OP VIIa.

var. 1° **haini** s. f. pl. S VIIIb.

HÁRNIC adj. C VIIb „în stare, apt de muncă; capabil”: N-o fost *hárnic* să lucre, lucră numai așa...

HÁZNĂ s. f. M VIIIa „folos; plăcere”.

HÁIZÁȘ s. n. C VIIIa „acoperiș la casă”; cf. a c o p e r ă m í n t u l, c o p e r i ș, t e t é u.

HÁLÁDEÁI vb. ind. impf. 2 sg. C VIIb „apreciai, aproximai (distanța dintre tulpinile de porumb)”.

HÁMBÁRI s. n., pl. *hămbáre* CU VIIIc „ladă mare pentru depozitat cereale; hambar”; cf. l ă d ó i.

HÁNÍȚILE s. f. pl. art. Bt VIIIb dim. de la h a n e 2°: Biata de ea [mama] o dus [afară] ce-o spălat, *háníțile*, ș-ap o picat... sub streșină.

HÁRANA s. f. 1° B VIIIb „hrană”: Numa cu puterea o câștigat ca să aibă la animale *hăránă*. 2° C v „carne crudă păstrată în saramură pentru a fi gătită ulterior”: Murătoarea s-o făcut să nu să străce *hărána* [...] Dămult *hrána* mai tare s-o murat, s-o sărat.

var. 1° *hărănă* s. f. Bt VIIIb;
2° *hrána* s. f. art. C v.

HĂRĂNĂȚICĂ adj. f. OP VIIa
„care muncește mult, peste măsură;
avidă de muncă”: Fratile iară, o murit
muierea lui lângă el iară și „no!
scoală-te amu!” o zâs cătă ea, c-o fost
de tătului *hărănățică*, că căra pă
tenchi și zice cătă ea că „scoală-te
amu, muiere!”.

HĂRĂNESC vb. ind. 1° prez.
1 sg. Bt VIIa „dau h ă r a n ă 1°, hrănesc
(copii, animale, păsări)”. 2° prez. 2 sg.
CU VIIIc „alimentezi (batoza); baği snopi
(în batoză)”: Cea care *hărănê* mășina
țapa snopu în dobă. 3° impf. 1 pl.
M VIIIa „foloseam ca hrană”: Luțerna
ceea o *hărănám* cu vacile și cu caii.

1° conj. prez. 1 sg. *să hărănesc*;
sup. *de hărănít* Bt VIIIa; 2° ind. prez. 2 sg.
hărănești, 3 sg. *hărănește*, impf. 3 sg.
hărăneá CU VIIIc; 3° ind. prez. 1 pl.
hărănim, impf. 1 pl. *hărăneám* M VIIIa.

HĂRMĂȘAR s. m. A VIIIa
„armășar”.

HĂZNĂLEÁU vb. tranz. ind.
impf. 3 pl. OP VIIb „foloseau”: D-apoi
amu maiu o făceau oamini așa maioș, o
ce știu eu, care la ce-l *hăznălêu* OP VIIb;
cf. *f o n o s é s c*, *h ă z n u í t*.

conj. prez. 1 sg. *să hăznălêsc*
Bt VIIIa.

HĂZNUÍT, *am* ~ vb. tranz. ind.
pf. c. 1 sg. S VIIc „am avut folos de
ceva, am folosit”; cf. *f o n o s é s c*,
h ă z n ă l e á u.

HĂRĂNĂ v. *hărănă* 1°.

HĂRĂBĂNI s. m. pl. S VIIIa
„dovleci”; cf. *c u c u r b ă t ă*, *l u d á i e*.

var. *hărbáni* s. m. pl. S VIIIa.

HĂRB s. n. 1° Bt VIIa „obiect din
ceramică”; ~ *de flori* „ghiveci”. 2°
Bt VIIa, VIIIb, CU Vb, VIIIa, b, c, pl. *hărburi*
Bt VIIIb [spec.] „țiglă”: Cine o avut
putere și bani acela l-o făcut din *hîrb*
[acoperișul] sau cum ziceam ciripă...
Pă la noi *hărbă* să zice, pă la noi CU VIIIc;
cf. *c i r í p*.

var. 2° *hărbă* s. f. CU VIIIc.

HĂRBĂNI v. *hărbáni*.

HĂRBĂ v. *hărb* 2°.

HĂRDÁU s. n., pl. *hărdáúš*
S VIIIb, c, J VIII „butoi”: Era acolo un
hîrdáú dă benzină S VIIIb. La unguri
atunci fierbea vinu... era *hîrdáúšă*,
apatât o băut până ce nu s-o putut ieși
afară, acolo o murit [soldatul rus]
S VIIIc; cf. *d é j ă 2°*, *v a s*.

var. *hurdáu* s. n. B v, A VIIa, c,
S VIIIc, pl. *hurdáúš* A VIIc, S VIIIb.

HĂRTIE s. f. CU VIIa, VIIIc
„document, act”; cf. *c á r t e 3°*.

HĂRTILEÁN v. *hirtilán* 2°.

HÉCLĂ s. f. Bt VIIIb „unealtă
specială, un fel de igliță cu care s e c o s
(cu sârmă) snopii la acoperiș”.

HELICÓPTER s. n. CU VIIIa
„elicopter”.

HENGHEREZLÍTĂ [hend'e-
rezlítă] adj. f. A VIIc [despre cameră]
„cu pereții vopsiți, zugrăviți cu rola”.

HÊNTEȘ s. m. A VIIa, c, Bt VIIa
„măcelar”: Mai cătă Crăciun l-om tiia
[porcul], pruncu soră-mea o sucuit, că
elu-i *henteș* ș-apu elu-l face A VIIc; cf.
m ă c e l á r i, *m e s á r ă ș u l*.

HÍDA v. *ída* 2°.

HIGHEÁDĂ v. *highéghe*.

HIGHEGHE [hid'ede] s. f. M VII, C V, VIII, B XVIII „vară”; cf. *híteră* 1°.

var. **higheádă** s. f. A VIIc, VIIIa.

HIGHIDUȘ [hid'iduș] s. m. C V, B VIIa, CU VIII, pl. *highihisi* A VIIIa, M VII, C VIII „viorist, lăutar; p. ext. muzicant”.

HIMLEȘ s. CU VIIa „variolă, pojar”.

HINTĂ s. f. S VIII „leagăn, scrânciob”.

HINTÉUL s. n. art. Bt V „trăsura”.

HIRÁN v. *hircán*.

HIREÁN s. B V „hrean”; cf. *tórmă*.

var. *hirán* s. B V.

HIRTILÁN adv. 1° J VIIa „subit, pe neașteptate, dintr-odată”: Fratele o murit *hirtilán*. 2° var. **hártileán** adv. B VIIIa „degrabă, repede, imediat”; cf. *delóc* 1°, *mintonátă*, *mintonil* 1°, *odátă*, *úna* 2°.

HÍRURI s. n. pl. M VIIIa „știri, informații”: Am miezăzat, am ascultat [la televizor] *hírurile* d-amiazăză [...] la maghiari, apăi iară la români la actualități.

HOÁRE s. f. pl. S VIIIc „păsări de curte; orătănii”; cf. *gálițe*.

HOÁSPE s. f. M VIIIa, OP VIIIb, C VIIIb „tărățe”: Mamele noastre... pân sâta cernea și deasupra lua *hóspele* acele, tărățele cum zicem noi M VIIIa.

HODÍNĂ s. f. 1° S VIIIc „odihnă”. 2° *am pus la* ~ S VIIIc „am înmormântat”; cf. *groápă*, *mormântă*. 3° C VIIIa „liniște, pace”: Ce-i cu tine? Amu nici noaptea n-ai *hod'ină*?

HODINÉSC, *mă* ~ vb. refl. ind. prez. I sg. C VIIIa „mă odihnesc”; cf. *alipuíám* 2°.

HODINÍT adj. M VIIIb, f. *hodinită* A VIIa „liniștit, asigurat, sigur (într-o

privință oarecare)”: Gazda era *hod'init* că nu i se fură caii M VIIIb. Mi-o spus că „*hí hod'inită*” A VIIa.

HÓGHE v. *hoghi*.

HOGHI [hod'] element de întărire în *cândva* ~ Bt VIIa, CU VIIa „oarecândva; cândva”; *cățiva* ~ Bt VIIIa „oarecățiva; cățiva”.

var. *góghe* în *céva* ~ CU VI „ceva, oarece”; *goghi* [god'] în *cândva* ~ CU VIIa; *hóghe* [hód'e], *céva* ~ CU VIIc.

HOLD v. *hóldă* 1°, 2°.

HÓLDĂ s. f. 1° A VIIIa, M VIIIa, OP VIIa, C VIIIa, pl. *hólde* B VIIIa, b S VIIIb, VIIIb, M VIIIa, C VIIIa, *hólduri* A VIIIa „unitate de măsură pentru suprafață egală cu aproximativ 50 de ari”: Un *hold* îi un iugăr, șaisprăce chișlanță VIIIa. 2° S VIIIb, C VIIIa, pl. *holzi* Bt VIIIb „parcelă, lot”: Vitele mai ales pe-afară, pã *holz* pășteau Bt VIIIb; cf. *duléu*, *táblă* 3°.

var. 1° *hóld* s. n. CU VIIIb, d, pl. *hólduri* Bt VIIa, v. IIb, CU VIIb, VIIIb, c, d.

HÓRĂ s. f. 1° art. în ~a *mórtului* A VIIc „cântarea religioasă intonată de un grup de femei, alături de cantor, în cadrul unui ritual, la înmormântare”: Apăi sântem năște muieri, câte zece muieri... care cum stăm la spatele domnului [părinte], apăi... ajutăm cantorului și cânte și când îl pun în groapă, atunci iară zăcem *hóra mórtului*. 2° *în* ~ M VII „mod de aranjare a unor obiecte; în cerc”; cf. *rotilát*.

HORÉȘTE vb. ind. prez. 3 sg. A VIIa „cântă din gură, fără acompaniament”: Mereau la casa miresească și aducea mireasa și să cununau, apoi *horéu*, oarecând n-o fost voie și *horéști* românește pân sat A VIIIa; cf. *cântát* 1°.

ind. impf. 3 pl. *horeáú* A VIIa, VIIIa, C VIIIb; conj. prez. 2 sg. *și horéști* A VIIIa; imperat. 2 pl. *horíți* A VIIIa.

HÓRNURI s. n. pl. S VIIIa [la casă] „coșuri”; cf. *d ú d ă* 1°.

HORTÁCI v. *ortác*.

HOTÁR s. n. B VIIIa, A VIIIa, S VIIIb, VIIIa, M VIIIb, OP VIIa, pl. *hotáre* S VIIIb „teritoriu al unui sat situat în afara zonei locuibile”.

HOZÁICA s. f. art. S VIIIc „stăpâna casei, gospodina”; cf. *g á z d ă* 3°, *g ă z d o á i e*.

HRÁNA v. *hărăná* 2°.

HUDUBÉȚE s. pl. B VIIIa „mezeluri (incluzând cârnații, m a i o ș u l, v i r e ș u l etc.)”.

HULÍUL (2 sil.) s. m. art. Bt VIIa „uliul”; cf. *b u d u g ă u l*.

HULTUÍT v. *ultuiéște* 3°.

HULTUÍTUL s. n. art. S VIIIa „stropitul, stropirea (pentru stingerea incendiului)”.

HULÚJII s. m. pl. art. S VIIIb, c „tulpinile de porumb după cules; cocenii”.

var. *hurlúji* s. m. pl. S VIIIb.

HÚNDRÁ s. f. Bt v, VIIa, c „haină bărbătească din pănură”.

HUNDRÍȚĂ s. f. Bt v, VIIc dim. de la *h u n d r ă*.

HURDÁU v. *hărdău*.

HURLÚJI v. *hulújii*.

I

IA¹ interj. OP VIIIb, C VIIa, Bt VIIa, VIIIa, CU VI „uite”: [Hora] *ja* așa să făcea Bt VIIa. Mulțam la bunu Dumnezău că bine trăim și *ja* merem la biserică și la sârbi

și la rumâni Bt VIIIa; cf. *a d é c ă* 2°, *c ă u t á t* 9°, *í d a* 2°, n i.

IA² adv. B VIIa „da”: Într-*aia* am dus *dă* mâncat... coandile și *zác* aice, *je*; cf. m h m .

IÁBA v. *hába*.

IÁGĂ v. *uiágă* 1°, 3°.

IÁNCĂ v. *iáncăl*.

IÁNCĂL s. n. Bt VIIc, VIIIb „haină groasă (scurtă) pentru bărbați”.

var. *iáncă* s. f. Bt VIIa.

IÁRBA SOÁRELUI s. compus S VIIa, VIIIa, M VIIIa, b „floarea soarelui”: Picau jos acolo patru, cinci [p u g ă c i] *pă* cum era *dă* multă *járba sčríluj* acolo în preișu acela M VIIIa; cf. *i e r b o á i e*.

IÁSĂ vb. ind. prez. 3 sg. OP VIIIb; *iéše* J VI „iese”: Tare mult *sopon* *i-o* *ișít* C VIIc.

var. *inșeá* vb. ind. impf. 3 pl. C VIIb; *ișít*, *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. C VIIc, 1 pl. *ani ~* A VIIIa.

IC s. n. S VIIa, VIIIa „copcă de formă triunghiulară, în gheață”: Când era înghețată tare, apoi mereau și *tăiau* un *ic* acolo în Criș, *că* și *poată* lua cu *viderea* o cu *cântâle* apă VIIa.

var. *lic* s. n., pl. *licuri* S VIIa.

ÍDA adv. 1° B v, VIIa, c „aici (aproape)”; cf. *a c o á l e*, *d e l ó c* 2°, *m í n t o n i* 2°. 2° var. M VII „uite (așa)”: Și puneam morariu aista așa, *ita-l* sfârâim; cf. *a d é c ă* 2°, *c ă u t á t* 9°, *i a*¹, n i. 3° S VIIIb, C VIIIb „pe urmă, apoi”; cf. *a c é e a* 4°, *a p ó i a*, *í d a r ă*, *í n c a*, *m o i d*, *ú r m ă*.

var. *íta* adv. 1° A VIIa, b, c, VIIIb; 2° M VII; *hída* adv. 2° S VIIIb.

ÍDARĂ adv. S VIIIa, c, C VIIIb „apoi, pe urmă”; cf. *a c é e a* 4°, *a p ó i a*, *í d a* 3°, *í n c a*, *m o i d*, *ú r m ă*.

ÍDEGHES adj. C VIII „îngândurat; neliniștit, nervos”; cf. *ti ul b u r á t*.

ÍÉFTIN 1° adv. CU VIII „ușor, cu ușurință, fără dificultăți”; cf. *u ș ó r* 1°. 2° adj. m pl. B v „mărunți, mici”: Crastaveții așa am sucuit... că așa mai *íeftin*, așa mai mânâșăi [să pun în borcan]; cf. *m ă r u n ț e á u ă* 1°.

ÍEGÚȚĂ s. f. Bt VIIIa dim. de la *i a g ă*.

ÍÉIE 1° ~*fi* vb. refl. imperat 2 sg. S VIII „servește-te, ia-ți”: *Iéje-ț!* amu care-ți chiposește; cf. *a i á, p l á c ă* 1°, *p r i m é ș t e* 3°. 2° var 1 sg. A VIIb „iau”: [Puiul] *il tau*, dărăbulesc în laturi, *luv* mașele din el, dau la mătă mașele.

var. 2° *luu* vb. ind. prez. 1 sg. A VIIb, 1 pl. *lum* A VIII; *luv* vb. ind. prez. 1 sg., 1 pl. *luvám* A VIII.

ÍENUÁR v. *ienuárie*.

ÍENUÁRIE s. m. invar. CU VIIIc, d „ianuarie”.

var. *ionuárie* s. m. invar. S VIIc; *ienuár* s. m. invar. S VIIa.

ÍÉPURE s. m. OP VIII „mușchi (de porc)”: [Carnea de lângă coaste] d-apăi o fost pecie și *jepure* și ce știu eu cum or fost anumite.

ÍER s., pl. *ieruri* Bt VIIIa „canal de irigație”; cf. *c o n a l í ș, z u g*.

ÍERBOÁIE s. f. B VIIIa, A VIIIa, S VIIa, c „floarea soarelui”; cf. *i á r b a s o á r e l u i*.

ÍÉRNURI s. f. pl. Bt VIIa „ierni”.

ÍERTÁT, în expr. *nu a fost ~* Bt VIIa „nu s-a permis, nu s-a convenit”: Pân vremea aceea *n-o fost jertát* să umblăm noaptea fetele; cf. *i n g ă d u i é z e, i n v o i t, s l ó b o d*² 5°.

ÍESTÁMP adv. S VIIIb „în acest an”.

var. *iestim* adv. S VIIIb.

ÍESTEÁZĂ vb. ind. prez. 3 sg. A VIIc, S VIIIb cuvânt de umplutură, de căutare, de ezitare (provenit din *iesta* „acesta”), având sens nedeterminat: Aceea... *m-am jéstát*, m-am pus la socoată S VIIIc.

ind. impf. 3 pl. *iestáu* A VIIc, pf. c. 1 sg. *am iestát* S VIIIb, 3 sg. *a iestát* A VIIIa, S VIIIb, VIIIc; refl. ind. impf. 3 sg. *se iestá* Bt VIIa, pf. c. 1 sg. *m-am iestát*, 3 sg. *s-a iestát* A VIIa, c, S VIIIb, c.

ÍESTÍM v. *iestámp*.

ÍJMDLEÁUÁ s. n. pl. B VIIIb, VIIIb „cursuri de completare a studiilor, pentru adulți, urmate după terminarea școlii (de obicei, sâmbăta)”; cf. *r e p e t í r, r e p e t i ț i e*.

ÍLENCHEZÍM, *să ne ~* vb. refl. conj. prez. 1 pl. S VIIIc „să ne bucurăm, să ne entuziasmăm”: Da dă câte ori ne-o... o mințat așa că... numai să ne... dășchim, *să ne ilenkezím*, ș-apoi ne-o dus anderete, nu acasă; cf. *d ă ș c h í d* 3°, *i m b u c u r á t*.

ÍLESTÉU s. n. B v, VIIIb, A VIIa, c, S VIIIb, M VII „drojdie de bere”; cf. *d r ó j d i e*.

ÍLÉU s. n. M VIIIa, CU VI „nicovală”.

ÍNÁȘ s. m. C VIIIa „servitor”; cf. *s c l ú g ă, s e r v*.

ÍNÁMA s. f. art. S VIIIc „inima”.

ÍNCA adv. S VIIIb, *mai ~* A VIIc „(mai) apoi, (mai) pe urmă”; cf. *a c é e a* 4°, *a p ó i a, í d a* 3°, *í d a r ă, m o i d, ú r m ă*.

ÍNDE adv. B VIIIb, VIIIa, b, A VIII, c, VIIIa, b, S VIIIb, c, VIIIb, c, M VII, VIIIa, b, J VIIb, OP v, VIIa, b, C v, VIIIa, b, c, Bt VIIa, b, VIIIa, b, CU Va, b, VI, VIIa, b, VIIIa, b, c, d „unde”: Tata meu o fost secerător la ala acolo *inde* am lucrat eu [ca slugă] B VIIIa. Capu cășii... cine-o fost mai dă vârstă acela împărțea [c e s n i ț a] și acela nu știa că *inde*-i banu cela Bt VIIIb. Și *ind'e*-s chinepiștile... acolo o fost satu A VIIIa; cf. ú n e.

var. **інде** adv. S VIIa, VIIIb, M VII, Bt VIIIa, CU VI, VIIIa, b.

INDERETE v. *ánderete*.

INDEVÁ adv. OP VIIa, C VIIIa, Bt VIIa, b, VIIIa, CU VI, VIIa, c, VIIIb „undeva”: Poate *índ'eva* ați trecut peste pod? Bt VIIa; cf. o a r e í n d e, o a r e ú n d e t e, u n e v á.

var. **indeva** adv. C VIIIa, Bt VIIa, VIIIa, b, CU VI; **індева** adv. CU VIIIb.

INDEVA v. *indevá*.

INÉCȚIE s. f. Bt VIIIb „injecție”; cf. u l t ó i; *or dat* ~ „au făcut injecție”: Cum or dus-o, i-*or dat inecție*, i-or... dat medicamente... în trei zile n-o mai [fost]; cf. u l t ó i, u l t u i é ș t e 1°.

INGHI v. *únghe* 1°.

INȘEÁ v. *iásă*.

INVALÍNZI s. m. pl. S VIIIc „invalidi”.

IO v. *ioi*.

IOI interj. B VIIIb, S VIIIb „vai”.

var. **io** interj. A VIIa, M VIIIa; **oiói** interj. C VIIIb.

IONUÁRIE v. *ienuárie*.

IORDÁNUL s. art., în *umbláu* cu ~ Bt VIIIb [despre copii] „umblau pe

la casele oamenilor, în Ajunul Bobotezei, stropind cu apă pe cei întâlniți”.

IORGÁNE s. n. pl. CU vb „plăpumi”; cf. p o p l ó n.

IOSÁG s. n. 1° colect. B VIIIa, A VIIIa, S VIIIb, M VIIIa, C VIIIb, c, VIIIa, b, Bt VIIIa, CU VIIIa, c „totalitatea animalelor domestice aflate în proprietatea unui gospodar”: Dimineața, numa ce m-am sculat, și hai să... fac acolo treaba mea cu caii, cu... noa, cu *ioságu* meu acolo B VIIIa. Și apa acee [reziduală, de la prepararea săpunului], dacă nu ne-o trăbuit, o am țápat, o am îngropat, să nu mănânce *ioságu* din ea C VIIIc. 2° A VIIa „vacă, vită”: Rugecea și tare rău făcea, așe că n-o putut sta aproape dă el, dă vac-acee, dă *ioság*.

ISCÁT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. C VIIIa „a apărut, s-a înființat”: Atunce n-o fost aicea românește [școală], mai târzâu *s-o iscát* rămânește.

part. m. pl. *iscáți* CU VI.

ISPITÁI v. *ispítál*.

ISPITÁL s. n. A VIIa, S VIIIb, pl. *ispítále* A VIIa „spítal”: N-o fost doptor, n-o fost nici *șpitáj*, n-o fost nimic [în sat] C VIIIb; cf. c o r h á z.

var. **ispitái** s. n. A VIIIc; **ışpitái** s. n. C VIIIb; **ışpitál** s. n. S VIIIc; **ışpitári** s. n. C VIIIa, b, CU VIIa; **șpitái** s. n. C VIIIb; **șpitál** s. n. Bt VIIIa.

ÍSTINĂ adv. Bt VIIa, b, VIIIb, CU VIIIb „adevărat, drept”: Nu-i *istină* că nu știu, și eu spun că știu și uncurii acolo românește [în România] Bt VIIIa; cf. a d e v á r, d i r é p t 1°.

var. **ıştină** adv. Bt VIIIa.

IȘCOÁLĂ v. *școálă* 2°.

IȘIT v. iasă.

IȘPITĂI v. ispitál.

IȘPITĂL v. ispitál.

IȘPITĂRI v. ispitál.

IȘTĂLĂU s. n. B VIIIb, OP VIIa, CU VIIa, pl. *iștalăuă* S VIIIb, C VIIIa „grăjd”: Sluga să scula la patru ceasuri... să merem în *iștălău* dăpă paie s-aduc s-ațâț focu OP VIIa; cf. p o i á t ă.

var. **ștalău** s. n. C VIIIa, Bt VIIa, pl. *ștalăuă* Bt VIIIb; **ștălău** s. n. Bt VIIIb.

IȘTINĂ v. ístină.

ÍTA v. ída 1°, 2°.

IUG v. iúgăr 2°.

IÚGĂR s. n. și m. 1° CU VIIIa, pl. *iúgăre* Bt VIIIa, CU VIIIa, c și *iúgări* CU VIIIa „unitate de măsură pentru suprafețe egală cu 0,5775 de hectare”. 2° var. **iug** s. n., ~ *mic* C VIIIa „unitate de măsură pentru suprafețe egală cu aproximativ 22 de ari”.

var. 1° **iúgher** s. n. Bt VIIIa, pl. *iúghere* Bt VIIIa, CU VIIIc; **iúgore** s. n. Bt VIIIb; **iúgure** s. n. pl. C VIIIa; **iúguri** s. n. pl. S VIIIc C VIIIa.

IÚGHER v. iúgăr 1°.

IÚGORE v. iúgăr 1°.

IÚGURE v. iúgăr 1°.

IÚGURI v. iúgăr 1°.

ÍUL s. m. invar. S VIIc „iulie”.

IUN v. iúni.

IÚNI s. m. invar. S VIIIb „iunie”.

var. **iun** s. m. invar. S VIIc.

IUZEMELÉȘTE, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. S VIIIa „se urluiește”; cf. d ă r ă l é s c 3°.

IVÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIIa [despre un copil] „s-a născut, a apărut, a venit pe lume”.

ÍZIC v. tizic.

IZÍC v. tizic.

Î

ÎMBĂL, *să* ~ vb. tranz. conj. prez 1 sg. S VIIIc [fig.] „să vorbesc urât, să bârfesc”; cf. p o n ă s l é ș t e, p o v e s t é ș t e 2°.

ÎMBĂLĂCIÚNE s. f. S VIIIc [fig.] 1° „vorbă urâtă, ocară, calomnie”: După ce o murit, o trăbuit să... să zăcă *îmbălăcúne* dăpă ei? 2° „murdărie, porcărie”: Este-*mbălăcúne*-n' teve [în emisiunile televiziunii].

ÎMBĂLĂTÚRA s. f. art., ~ *de pământ* Bt VIIIb „amestecul de pământ cu apă folosit odinioară la casa țărănească, pentru a construi p e r e ț i i b ă t u ț i”: Pereții bătuți să făcea dintr-un pământ galbănă [sic!]. Dacă o nimerit *îmbălătúra dă pământ* și o bătut cum o trăbuit, în zi de astăzi nu bate cuiu-n părete.

ÎMBĂNUI, *ne* ~ [sic!] vb. refl. ind. prez. 1 pl. S VIIIc „ne preocupăm, ne îngrijorăm”: *Îne-imbănuj* de ungurii ceia [din România], da dă noi, nu.

ÎMBĂTRÂNEĂSCĂ, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. A VIIc [despre lapte] „să stea la căldură pentru a se învechi și a se prinde”: Punem la căldură să aleagă, *să-imbătrînească* [laptele]; cf. d o á r m e 2°.

ÎMBÍE vb. ind. prez. 3 sg. A VIIa, c, CU VIIc „servește, tratează cu mâncare”: Vă aduc [prăjitură] și vă *îmbíu* B v. Fac groapa, mormântu... aici tare mulți mǎrg... este băutură, *îmbíje* pă ei cu niște pugăci A VIIa.

ind. impf. 3 sg. *îmbiá*; conj. prez. 1 sg. *și îmbiu* B v.

ÎMBLĂ vb. 1° ind. prez. 3 sg. OP VIIA, C v „umblă”. 2° var. **úmbľă** vb. ind. prez. 3 pl. Bt VIIIa „vin de multe ori, vizitează adesea”: Am neamuri dá la România și *úmbľă* la noi.

1° ind. prez. 1 pl. *îmblám* J VIIb, impf. 3 sg. *îmblá* B v, 3 pl. *îmbláu* OP VIIa, pf. c. 1 sg. *am îmblát* OP v, C VIIb, c, CU Va, VIIb, 2 sg. *ai îmblát* C VIIb, c; conj. prez. 1 sg. *și ímblu* J VIIa; cond. prez. 2 pl. *ați îmblá* CU VI.

ÎMBOGĂȚĂȚI adj. m. pl. A VIIa „îmbogățiți, bogăți”.

ÎMBOȚITE adj. f. pl. C v, Bt VIIb „boțite, șifonate”.

ÎMBRĂȚIȘIRE s. f. Bt VIIIa [fig.] „bună înțelegere; întrajutorare”.

ÎMBRECĂ, *se ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. A VIIc „se îmbrăca”.*

conj. prez. 3 sg. *să îmbréce* C VIIb.

ÎMBUCURAT, *s-a ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIb „s-a bucurat”; cf. d ă ș c h í d 3°, i l e n c h e z í m.*

ind. pf. c. 1 pl. *ne-am îmbucurát*; conj. prez. 3 sg. *să se îmbú cure* Bt VIIb.

ÎMBURDĂM vb. 1° ind. impf. 1 sg. Bt VIIa „întorceam pe altă parte”; cf. *î n t u r n á m 2°, t o r c e á m. 2°* refl. ind. prez. 3 sg. S VIIIb, CU VIIa [despre holdă] „cade la pământ din cauza furtunii”. 3° ind. impf. 1 pl. M VII, VIIIa „răsturnam”: Puneam [t e n c h i u l] în coșară și-l *îmburdám* în cocie VIIIa.

ind. pf. c. 3 sg. *a îmburdát* 1° Bt VIIa; conj. prez. 3 sg. *să îmboárde* 1° Bt VIIa, CU VIIIa; refl. ind. prez. 3 sg. *se îmboárdă* 2° S VIIIb, CU VIIa, impf.

3 sg. *se îmburdá* 3° M VIIIa, CU VIIIa, 3 pl. *se îmburdáu* 1° A VIIa, pf. c. 3 sg. *s-a îmburdát* 1° CU VIIIa; conj. prez. 3 sg. *să se îmboárde* 3° Bt VIIIa, CU VI.

ÎMPÁRE, (*mi*) *se ~ vb. refl. ind. 1° prez. 3 sg. Bt VIIb, VIIIb „(mi) se pare”. 2° pf. c. 3 sg. nu (i) s-a împărút* Bt VIIIb „nu (i-)a convenit”: O fost la cine nu *i s-o* prea *împărút* să ia sârboancă.

ind. pf. c. 1 sg. (*mi*) *s-a împărút* 1° Bt v, 2° Bt VIIb.

ÎMPĂRȚĂȘTINĂ s. f. CU VIIIc „împărțire a pământului; împroprietărire”.

ÎMPÍNZI vb. ind. prez. 2 sg. CU VIIIa „împingi”; cf. *p i n g e á m.*

ÎMPLÚT adj., în *curéchi ~ v. curéchi 2°*.

ÎMPRIMIT, *a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. M VIIIb „a primit”; cf. f ă g ă d í t.*

ÎMPROÁȘCĂ, *se ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. A VIIIa [despre vreme] „se înseninează; trece furtuna”.*

ÎMPROÁȘTIE vb. ind. prez. 3 sg. A VIIIa „împrăștie”; cf. *p r á ș t i e, p r o ș c á t.*

ind. pf. 3 sg. *a împróștiát*; conj. prez. 2 sg. *să împróștiézi* A VIIIa.

ÎMPROPTÍTĂ adj. f. Bt VIIIb „proptită”.

ÎMPROȘCĂȚI adj. 1° m. pl. OP VIIa „împrăștiati, răspândiți”: [Bunica] a avut și ea nouă prunci, numai a ei o fost mai *împróscát* [la casele lor], mai mari. 2° f. *împróscátă* J VIIb [despre casă] „în dezordine, dezordonată”. Nu-mi plăcea să le lăs nici locuința să fie *împróscátă*, numa să rămâie la rând.

ÎMPÛNGE vb. ind. prez. A VIIA 1° 3 sg. „înjunghie (porcul)”; cf. p u n s. 2° 3 pl. *împung* [despre insecte] „înteapă”: *Te-mpung* tântării.

ÎN prep. 1° B v, M VIIA, b, C VIIA, Bt VIIb, CU VIIc, VIIIc, d „la”: [S ă l a m a] o acătam *în* fum Bt VIIb. Mă uit *în* televizor M VIIb. Erau chemați *în* nuntă B v. 2° M VIIA „pentru (un timp limitat)”: Tumna m-o fost acasă [fiul] *în* patru zile, amu o plecat. 3° M VIIb „ca, drept”: O primit [pământ] *în* cinste. 4° S VIIb „de, din”: Am făcut băi... *în* beton. 5° B VIIA, A VIIA [introduce compl. circumst. de timp] „de”: [Pâinea] haba era *în* două săptămâni coaptă, nu să mucezea B VIIA. Nu puteai fi *în* comitet [la biserică] dacă nu erai *în* cinci ai prebiter A VIIA.

ÎNÂNTE 1° adv. B VIIb, A VIIA, VIIb, S VIIA, VIIIc, M VII „înainte (local și temporal)”: M-o prins, m-o dat între doi soldați: unu m-o lovit *înânt'e* să nu mă duc, unu m-o lovit înapoi să mă duc S VIIIc. 2° art. ~-a prep. S VIIc, VIIIc, OP VIIA „înaintea”: O căzut *înânt'a* uși OP VIIA.

var. 1° **ainte** adv. C VIIA; **ante** adv. B VIIA; **nante** adv. B VIIb, VIIA, M VII, VIIA, OP v, VIIA; **năinte** adv. M VII, C VIIA; **nente** adv. C VIIA, CU VI; 2° **nantea** prep. S VIIc, OP VIIA.

ÎNAPÓIE adv. 1° A VIIc, M VII, Bt VIIb „înapoi”: Le-o sclobozât *înapóje* A VIIc; cf. î n d ă r ă p t. 2° var. **napói** adv. S VIIIc „în ultimul timp”.

var. 1° **napói** adv. A VIIA, c, Bt VIIA; **napóie** adv. Bt VIIb; **năpói** adv. Bt VIIA; **năpóie** adv. Bt VIIc.

ÎNĂSPRÍT adj. C v, f. pl. *înăsprite* CU vb „scrobit, apretat”.

ÎNCÁRCĂ, *se* ~ vb. 1° refl. ind. prez. 3 pl. A VIIIa [despre scaune] „se ocupă integral”. 2° var. **inchérce**, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg./pl. Bt VIIIb „să încarce (căruța)”.

ÎNCĂ adv. S VIIb, Bt VIIA, VIIA, b „de asemenea”: Dă la amiază am mârș la... *încăt'e* am mârș la amiază OP v; cf. c h i a r 2°.

var. **încăte** adv. OP v.

ÎNCĂLCÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIIa „s-a amestecat, s-a încurcat”.

ÎNCÁRNEÁM v. **încárnít** 2°.

ÎNCĂTE v. **încă**.

ÎNCĂTRÁU adv. S VIIIc, C VIIb, Bt VIIb „încotro”

var. **încătráuă** adv. A VIIA.

ÎNCĂTRÁUĂ v. **încătráu**.

ÎNCÁLCEÁLĂ s. f. CU VIIIc „dezordine, încurcătură (când sunt prea mulți oameni la muncă)”: Fieștecare ș-o știut rânduiala lui la mașină [...] n-o fost *încilcálă*.

ÎNCÁRNÍT, *au* ~ vb. 1° ind. pf. c. 3 pl. CU VIIIa „au întors, au cotit (mașina)”. 2° var. **încárneám** vb. ind. impf. 1 sg. CU VI „îndoiam, făceam c â r n (un cui, pom, băț)”: Pomocii ceia de-o sută cinzeci de ani... cum o fost înainte d-aceea, doară cu două-trei zile, ploaie... și-apoi cu apă, și aceia cum o-nghetăt, apoi *să-ncîrîje*, trăgea frigu jos, apo poc! poc! picau jos S VIIIc.

2° part. **încárnít** CU VI; refl. ind. impf. 3 pl. *se încárneá* S VIIIc.

ÎNCELUÍT, *au* ~ vb. ind. pf. c. 3 pl. CU VIIIa „au înșelat, au păcălit”.

ÎNCHEAPĂ v. *începe*.

ÎNCHEPE vb. ind. prez. 3 sg. CU vb. „începe”: Am fost mai săraci, da tăți, tăți *am începút* sub aripă la mama, ș-o fost bine S VIIIc.

ind. impf. 3 pl. *începeáu* S VIIIb, pf. c. 1 sg./pl. *am începút* S VIIIc, Bt v; cond. prez. 3 sg. *ar începe* S VIIIc.

var. **înceapă** vb. ind. prez. 3 sg. B v.

ÎNCHÉRCE v. *încărcă* 2°.

ÎNCHIG vb. 1° ind. prez. 1 sg. B v „închid”. 2° refl. conj. prez. 3 sg. *să-și închigă*, în expr. ~ ~ *óchii* S VIIIc [fig.] „să moară”: Măstioaia asta... abia o-așteptat *să-ș înt'igă* mama *uăt'i*; cf. c r e p 1°.

ÎNCHINZUÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „s-a chinuit, s-a căznit”; cf. c h i n z u i á s c ă.

ÎNCHITÁ vb. ind. impf. 3 sg. M VII „aranja într-o anumită ordine (mănunchiurile de cânepă, fuioarele, după dărăcit etc.): [Din g r o p o a i e] cânepa s-aducea în ogrezi, *o-nkítá* acolo frumos în horă.

part. f. *închitátă* M VII; refl. ind. impf. 3 sg. *se închitá* M VII.

ÎNCÓL adv. B v „încolo”; cf. a c ó l o 1°.

ÎNCOLORÁT adj. M VII, Bt VIIIa, f. pl. *încoloráte* Bt VIIIa „colorat”.

ÎNCREDINȚÁȚI adj. m. pl. C VIIIb „logodiți”: O stat *încredințáf* fata cu ficioru.

ÎNCUIÁT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. A VIIIa [despre graniță] „s-a închis”.

ÎNCUNJURÁREA s. f. art. Bt VIIIb „înconjurul”: În ziua patimii se

face *încunjuráręa* bisericii, se încunjurá biserica.

ÎNCÚNJURĂ, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIb „se înconjoară”.

ÎNDÁLUIE v. *andăleá* 2°.

ÎNDĂRĂLÍM vb. ind. prez. 1 pl. A VIIIc „zdrobim, tescuim”: Strugurii apăi i-aducem acasă-*ndărálím*; cf. d ă r ă l é s c 2°.

ÎNDĂRÁPȚ adv. M VIIIb „îndărăt, înapoi”; cf. î n a p ó i e 1°.

ÎNDE v. *inde*.

ÎNDESÁ vb. ind. impf. 3 sg. CU VIIIb „îndopa (gâștele)”.

ÎNDESTULÍȚ adj., în *ii* ~ C v „îi este destul; este mulțumit, satisfăcut”: La cine îi place [să cunoască lumea] atunci îi... *îj îndestulít* că-i place ce vede; cf. a l e g h e v í ț i.

ÎNDEVA v. *indevâ*.

ÎNDOIÁ vb. inf. B VIIIa „(a) apleca, (a) îndoi”: Nu mă poci *îndoijé*; cf. c u l c á t 1°.

ÎNDOIÁT adj., f. *îndoiátă* Bt VIIIb, ~ *cu apă* [despre un teren, o suprafață] „cu multă apă; apătos”: Acolo îi un teritoriu *îndoijé* *cu apă*, stătea apa.

ÎNFOCÁT adj. B VIIa [despre cuptor] „încins”: Când era [pita] dospită, p-atunci era gata și cuptoru... ala era *înfocát* mândru.

ÎNFRICÁ vb. tranz. ind. impf. 3 pl. M VII „speriau, înfricoșau”: [Părinții] ne *înfricá* că vine marțsarea.

ÎNGĂ prep. A VIIIa, C VIIIa, b, Bt VIIIb „lângă”.

ÎNGĂDUIÁLĂ s. f. CU VIIIc „îngăduință, permisiune”; cf. s l o b o z é n i e.

ÎNGĂDUIÉZE, *să* ~ vb. tranz. conj. prez. 3 sg. Bt VIII „să îngăduie, să permită”: Am auzit că și el o picat [judecătorul], pentru că o făcut așa ceva... că dac-o putut, pă cine-o putut ca să-i oleacă *să-i îngădujéză*; cf. *ier tăt, învoít, slóbo d² 5°*.

ÎNGÁN, *să* ~ vb. conj. prez. 1 sg. S VIII „să repet vorbele cuiva”: Nu vreau să... *să îngn* ce-a zis unguru.

ÎNGHEL BENEÁ, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. M VII „se îngalbenea”.

pf. c. 3 sg. *s-a înghelbenít* B v.

ÎNGROPĂCIÚNE s. f. J VIIa. Bt VIII „înimormântare”: Un frate... lu soțu meu, la Budapesta o șezut, o murit ... am fost la *îngropăciúne* J VIIa; cf. *gropăciúne, mormântáre*.

ÎNGURGÁU vb. ind. impf. 3 pl. A VIIa „amestecau (mâncărurile)”.

ÎNGUȘTE adj. f. pl. M VII „înguste”.

ÎNJOSÁȚI adj. m. pl. C VIII, VIIIb „desconsiderați, disprețuiți”: În satu nost o fost *înjosát* [țigani], nime nu i-o luat nici înt-o samă VIIIb.

ÎNLÓNTRU adv. 1° B VIIIb, VIIIa, b, A VIIa, c, S VIIIa, c, J VIIIb, OP VIIa, C v, VIIIa, b, Bt VIIa, b, VIIIa, b, CU VI, VIIIc „înăuntru”; cf. *dinlăúnt ru* 1°. 2° *a dat* ~ Bt VIIIa „a pârât”. 3° *au venit* ~ A VIIa, VIIIb „au intrat în țară”: O fost maica la Râmânia... *dăpă pită*... până *n-o vint* rușii *înlóntru* VIIIb.

var. 1° **înlúntru** adv. B VIIIa, S VIIIb, Bt VIIa, VIIIa, CU VIIIb; **înúntru** adv. B VIIIb, OP VIIa; **lóntru** adv. Bt VIIa; **nóntru** adv. CU VIIa; **núntru** adv. C v.

ÎNLÚNTRU v. *înlóntru* 1°.

ÎNMOIÁLĂ s. f., ~ *de únghii* Bt VIII [la vite] „boală constând în casarea copitelor”.

ÎNMOIÉM vb. ind. prez. 1 pl. Bt VIII „înmuiem”; cf. *m o i á m*.

ind. impf. 3 sg. *înmoiá* OP VIII, 3 pl. *înmoiáu* M VII, pf. c. 1 sg. *am înmoiát* C VIII; refl. ind. impf. 3 sg. *se înmoiá* CU VIIIb.

ÎNNÁȘTE vb. tranz. inf. A VIIa „(a) naște”: Așa o-am putut *îndăște* A VIIa. Eu n-am márs afară pân la șase săptămâni, când *s-a innăscút* asta [= fiica] mai mare OP VIIa.

refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a innăscút* OP VIIa.

ÎNSÁMNĂ, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIb „se însemnează, se menționează (în scris)”: Vorbesc... căci or găsit un stâlp... mai mult în istorie așa *să-nsămnă*.

ÎNSCHIMBÁT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. CU VIIc „am schimbăt. am modificat”: *S-o-nskimbát* dă două o dă trei ori o dă cinci ori dară numele Bătăniei Bt VIIIb; cf. *ș c h i m b á t*.

ind. pf. c. 3 pl. *au înschimbát* CU v; conj. prez. 3 sg. *și înschimbă* B VIIIb; refl. ind. prez. 3 sg. *se înschimbă* Bt VIIIb, impf. 3 sg. *se înschimbá* Bt VIIIb, pf. c. 3 sg. *s-a înschimbát* Bt VIIIb, CU VIIIa, 3 pl. *s-au înschimbát* Bt VIIIb.

var. **înschímbat**, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. S VIIIc, 3 pl. *au înschimbát* C VIIIa; imperat. 2 sg. *înschimbá* C VIIIa; conj. prez. 2 sg. *să înschímbi* CU VIIa; part. f. *înschimbátă* A VIIIb; refl. ind. prez. 3 sg. *se înschimbă* OP VIIa, C VIIIb, impf. 3 pl. *se înschimbáu* C v, pf. c. 3 sg. *s-a înschimbát* C v, VIIIa, CU VIIIa.

ÎNSE s. f. pl. A VIIA „inse”: Două
înse.

ÎNSI v. *înși*.

ÎNSOGÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c.
3 sg. S VIIc „a rupt aluatul (de pâine) și
i-a dat forma dorită, modelându-l cu
făină”; cf. *a s o g á m* 1°, *s o g á i*.

ÎNSPĂLÁT, *am* ~ vb. ind. pf. c.
1 pl. A VIIIb „am spălat”.

ÎNSTRĂMBÁT adj. B VIIa
„strâmbat”: A fost un drod *înstrîmbát*
și... mi s-a acățat vârșu papucilor în
drodu-ala.

ÎNȘCHIMBÁT v. *înșchimbát*.

ÎNȘI s. m. pl. Bt VIIIb, CU VIIc
„inși”: Treizeci dă *înși* să fie Bt VIIIb.
Cinci o șasă *îns* S VIIIc; cf. *d â n s*.

var. *însi* s. m. pl. S VIIIc.

ÎNT-ATÚNCI v. *atúnce*.

ÎNTĂRGÁTÍT, *am* ~ vb. ind.
pf. c. 1 sg. B VIIa „am gonit, am
alungat (gâștele)”: N-arn vinit înuntru
și pun vasăle, fără le-am luat [gâștele]
și le-am *întărgătít*.

ÎNTĂIE 1° num. adv. B v,
M VIIIa, b, Bt VIIIb, CU VIIIc „la început,
întâi”; cf. *d i n t á i* 1°, *p r í m a* 1°. 2°
num. ord. Bt VIIIb, CU vb, VIIa „dintâi,
primul”: Preotu *întîje* dă la noi [a fost
din România] Bt VIIIb; cf. *d i n t á i* 2°.

var. *întie* 1° M VIIIa, OP VIIb,
C VIIc; 2° S VIIIc, M VIIIa, b, C VIIb.

ÎNTĂRZIÁT, *m-am* ~ vb. refl.
ind. pf. c. 1 sg. Bt VIIa „am întârziat”.

ÎNTE v. *întră*.

ÎNTERESÁNT adj. Bt v
„interesant”; cf. *ș o d* 2°.

ÎNTERESEÁZĂ vb. ind. prez.
3 sg. C VIIb „interesează”.

ind. pf. c. 3 sg. *a înteresát*
S VIIIc, CU VIIIa; refl. ind. pf. c. 1 sg.
m-am înteresát A VIIIa.

ÎNTERMINĂM vb. ind. prez. 1
pl. Bt VIIIa „terminăm”: Gata, *s-o-n-*
terminát treaba Bt VIIIa.

ind. pf. c. 3 sg. *a înterminát*
Bt VIIIa, 1 pl. *am înterminát* Bt VIIIa; refl.
ind. pf. c. 3 sg. *s-a înterminát* Bt VIIIa.

ÎNTÍE v. *întáie* 1°, 2°.

ÎNTINGEÁM vb. ind. impf. 1 sg.
CU VIIa „întindeam”: Pă când am uns
tăpsia și m-am pregătit, mai... am și
putut s-o *întíng* [foaia de plăcintă]
Bt VIIa.

conj. prez. 1 sg. *să întíng* Bt VIIa;
refl. ind. prez. 3 pl. *se întíng* J vi; conj.
prez. 3 sg. *să se întíngă* Bt VIIIa.

ÎNTOÁRCĂ, *să* ~ vb. conj.
prez. 3 sg., în ~ ~ *vórba* Bt VIIIb „să
răspundă în limba în care i s-a vorbit”:
Când îi vorbesc românește, [fiica] nu
ști *să-mi întórcă vórba*.

ÎNTOORLOCÁT, *s-au* ~ vb. refl.
ind. pf. c. 3 pl. Bt VIIb „s-au însoțit, s-au
căsătorit”.

ÎNTORNĂM v. *înturnám* 1°,
2°.

ÎNTÓRS 1° adv. Bt VIIa „invers”:
A lu mireasă goști mereau înainte la
cununie și a lu june la urmă și când s-or
cununat era *întórs*: a lu june or mărs
înainte ș-a lu mireasă or rămas năpoi;
cf. *î n v é r s*. 2° adj. Bt VIIa, f. *întoársă*
B VIIIb „în sens opus, invers, opus”:
Una lângă alta mănșă, una-*ntórsă*,
una-ncoace, una-ncolo, tăt așe-*ntórsă*
punea [cânepa în g r o p o a i e].

ÎNTRAMÎNTEȚE v. **amînte**².

ÎNTRĂȚ, *a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg.* Bt VIII „a intrăȚ”: Cine *Ți-o intrăȚ* întâi pã poartã-nlontru, o fãrã veste o cu veste, acela Ț-o fost gustu.

pf. s. 3 sg. *intrãrãrã* [sic!] A VIII, pf. c. 3 pl. *or intrãȚ* Bt VIII; conj. prez. 3 sg./pl. *sã între* Bt VIII, CU VIII; refl. ind. prez. impers. *se între* Bt VIII.

ÎNTR-ATÚNCI v. **atúnce**.

ÎNTRĂ prep. B VIIIa, S VIIIc, M VIIIb, C VIIIa „între”: D-apoi *intrã* cartoflii [au cãzut], cum o fost ploaie, ploaie ziua și noaptea, așa o cãtat afarã, gãnești cã erau porci S VIIIc; ~ *toãte lãturi* v. **lãture** 2°.

var. **înte** prep. M VIIIb.

ÎNTRECĂTOÁRE adj. f., în *cãle* ~ M VIIIb „cale de trecere”.

ÎNTR-ÚNA v. **úna** 1°.

ÎNTUNECÓȘI adj. m. pl. C v „închiși la culoare”: Pãntãlonii dã cisme ís albastri mai *intuñecóșí*; cf. *întunerecóși*.

ÎNTUNÉREC s. n. CU VIIIa „întuneric”.

ÎNTUNERECÓȘI adj. m. pl. C vi „închiși la culoare”; cf. *întunerecóși*.

ÎNTURNÁM vb. ind. 1° impf. 1 sg. S VIIIb, c „turnam din nou (apã fiartã pe tort)”. 2° var. CU VIIa „sã întorc pe altã parte”; cf. *îmburdám* 1°, *torceám*.

var. **întornám** vb. ind. prez. 1 pl. 1° S VIIIb; 2° conj. prez. 1 sg. *sã întörn* CU VIIa.

ÎNȚELÉPT adj. S VIIIb [despre un copil] „maturizat, cu minte de

adult”: Ala o fost mai mare și mai *întelépt*... când o fãcut pita la soacrã-mea... o Țucat pita.

ÎNȚEPENEÁ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. B v „scrobea, apreta”.

ÎNȚEPENITÓR s. B v „scrobeală, apret”; cf. *nãspréle*.

ÎNÚNTRU v. **înlóntru** 1°.

ÎNVÁȚĂ, *se ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg.* S VIIIb „învățã”: La școala româneascã n-am umblat, da *m-am învățat* eu și... și scriu, știu și citi, știu S VIIIb.

ind. impf. 1 pl. *ne învățám* B VIIIb, pf. c. 1 sg. *m-am învățat* B v, S VIIIb, VIIIc, 3 sg. *s-a învățat* B v, CU VIIIa; conj. prez. 1 sg. *sã mã învăț* Bt VIIa, 3 sg. *sã se învețe* CU VIIIa; cond. prez. 1 sg. *m-aș învățá* S VIIIc.

ÎNVĂLÉSC vb. ind. prez. 1° 1 sg. Bt VIIIb „înfășor carnea pentru sarmale în frunzã de varzã”; cf. *învălim* 3°. 2° 1 pl. *învălim* Bt VIIc „amestecãm (obiecte, cuvinte, nații etc.)”: Pleavã *învălitã* cu fân Bt VIIIb. Trebuia *învălitã* sãmânța [de grâu] cu var CU VIIIc. Tare *n-am învălit* cu ungurii CU VIIc. Sãrbii-s *învăliț* cu românii Bt VIIc; cf. *învălim* 1°, *învărtít* 1°, *mestecát* 2°.

2° ind. prez. 3 pl. *învălesc* Bt VIIc, VIIIa; part. *învălit* CU VIIIa, m. pl. *învăliți* Bt VIIIb, c, CU VIIIb, f. *învălitã* Bt VIIIb, CU VIIIc; refl. ind. prez. 3 sg. *se învălește* CU VIIIc, 3 pl. *se învălesc* Bt VIIIa, CU VIIIa, pf. c. 1 pl. *ne-am învălit* CU VIIIc; conj. prez. 3 sg. *sã se învălească* CU VIIIa.

ÎNVĂLUIM vb. 1° ind. prez. 1 pl. B VIIIa „amestecăm (lucruri, materiale, oameni)”: *Învăluje*sc piatră mierie c-oleac dă var CU VI. Când am fost noi fete... n-a fi vorbită o fată dă rămân cu ficior dă ungur... No, ap-o vinit democrația asta... *s-o-nvăluit* tumna ca pisatu cu mămăliga și ungur și neamț și țaganu și... cine ce-a fi C VIIIb; cf. *învălesc* 2°, *învărtit* 1°, *mestecat* 2°. 2° refl. ind. 3 sg., în *se învăluia zúua cu sára* S VIIIc „se îngâna ziua cu noaptea; amurcea”. 3° refl. ind. pf. c. 3 sg. OP VIIIb [despre carnea de sarmale] „s-a înfășurat în foaia de varză”; cf. *învălesc* 1°. 4° refl. pf. c. 3 sg., în ~ *bătăia* C VIIIa „s-au acumulat, s-au complicat cauzele pentru a începe războiul”.

1° ind. prez. 3 pl. *învăluiesc* CU VI, impf. 1 sg. *învăluiam* B VIIIb, CU VIIa, pf. c. 1 sg. *am învăluit* Bt VIIa; part. m. pl. *învăluți* Bt VIIa, CU V, f. *învăluită* M VII, pl. *învăluite* CU VI; refl. ind. prez. 3 sg. *se învăluiește* 2° S VIIIc, pf. c. 3 sg. *s-a învăluit* 1° C VIIIb, 3° OP VIIIb, 1 pl. *ne-am învăluit* 1° C V, 3 pl. *s-or învăluit* 1° OP VIIIb, Bt VIIa.

ÎNVĂRÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIc „a petrecut vara; a vărat”.

ÎNVĂȚĂTOÁRE s. f. A VIIIb „elevă”: Fata... o fost bună *învățătore*, da ea n-are așa mare școală.

ÎNVĂȚĂTORIȚĂ s. f. Bt VIIa „învățătoare”: Când... o vinit la Băta-nia dă *învățătoriță*, la baba asta o căpătat locuință; cf. *dăscăliță*.

ÎNVÂNTURÁT adj. S VIIIa „vânturat”.

ÎNVÂRTÍT, *a* ~ vb. 1° ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a amestecat”: [În pri-

zonierat] *ne-o învărtít*, *ne-o mestecat* laolaltă cu români [din România]; cf. *învălesc* 2°, *învăluim* 1°, *mestecat* 2°. 2° part. f. pl. *învărtite* J VIIIa [despre mâncăruri, la preparare] „amestecate (cu lingura)”; cf. *covăle* á.

ÎNVÉRS adv. M VIIIb „invers”: Roata asta să-nvârtea cât la stânga cât *învérs*; cf. *întórs* 1°.

ÎNVOÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. C V „a dat voie; a permis”: *S-o-nvoit* mama să mă duc [la horă]; cf. *iertát*, *îngăduieze*, *slóbo*d² 5°.

part. f. *învoită* C v.

ÎNVRĂSTÁTĂ adj. f. Bt VIIa [despre o țesătură] „cu dungi”.

J

JAC s. Bt VIIa „sac”.

JAȘCÁU s. n. B VIIIb, pl. *jașcăuă* A VIIIa „săculeț”.

var. *zacicáu* (2 sil.) s.n. J VIIIb.

JĂRÁCIUL s. art. Bt VIIIb „lemnul folosit la jeruit”.

JEB s. n. C VIIIa, Bt VIIa, VIIIa „buzunar”: Mireasa o avut o zădiuță cu *jeb* mare, cine-o vrut tot acolo i-o pus pengăi Bt VIIa; cf. *buzunáriu* l.

JÉJET s. n. J VIIIa, C VIIIa, Bt VIIa, pl. *jéjete* A VIIIa, C VIIIb, VIIIa „deget”: [Ungurul] o arâtat cu *jéjetu* câtă ea [slujnică], ea o arâtat cu două *jéjet'e* C VIIIa.

JÉLE s. f. A VIIc, S VIIc „jale”.

JELÉRI s. m. pl. M VIIIb „țărani proprietari de casă, fără pământ agricol”: Șase familii au avut numai casă, aieștia să numeau *jeléri*, care n-or avut pământ.

JELÚDĂ s. f., pl. *jelúde* C VIII „amigdală”: Pă mine tare mult m-o durut grumazii. Ş-amu mă doare dacă nu mă grijesc, că aice eu am așa *jelúdă* aice... asta, amândouă să umflă dacă mă răcesc; cf. g r u m á z 2°.

JELUÍM v. *jiluím*.

JEMLIŞTE s. f. Bt VIIc „chiflă”.

JENDĂRI s. m. pl. A VIIIa, S VIIIc, Bt VIIb, d „jandarmi, poliţişti”; cf. poliţéri, rénderul 2°.

JENÚŢI v. *jerúnche*.

JERÚNCHE [jerúnche] s. m. A VIIIc, pl. *jerúnţi* B VIIb „genunchi”.

var. *jenúnţi* s. m. pl. S VIIIc.

JIDÁN s. m. A VIIIa „evreu”; cf. j í d o v.

JÍDOV s. m. A VIIIa, pl. art. *jídovii* B VIIa, VIIIb, S VIIIb „evreu”: Aşa jidoveşte, aşa zic şoacter *jídovi* B VIIa. Aşa bun băiat, o fost *jídov* A VIIIa; cf. j í d á n.

JIDOVÉŞTE adv. B VIIa, VIIIb „evreieşte”.

JIDOVÍŢĂ s. f. A VIIIa „evreică”.

JILÁU s. n. S VIIc, OP VIIIb „răzătoare (pentru varză)”: Este *jiláu* anume de se tăia curechi OP VIIIb; cf. r e s e l é u.

var. *geláu* s. n. A VIIa.

JILUÍM vb. ind. prez. 1 pl. S VIIIb „răzuim varza”.

var. *jeluím* vb. ind. prez. 1 pl. Bt VIIIb, pf. c. 1 pl. *am jelult* Bt VIIIb; refl. ind. prez. 3 sg. *se jeluiéşte* A VIIa, Bt VIIIb.

JÍNCA s. f. art., pl. *jínce* A VIIc „femeia”; cf. f ă m é i e, m u i á r ă.

JIP s. B V, VIIa, VIIIb, A VIIIa „pășune”; cf. l e g h e l é u, n i m á ş.

JIREÁDĂ s. f. 1° C VIIIb, Bt VIIIa, b, CU VI, pl. *jirézi* Bt VIIIb „căpiță (de fân, paie etc.) de mărimi diferite”:

Altă zi veneau copiii și femeile, întorceau o dată ca să se uște mai bine [fânul], după aia îl strânjeau în *jiréz* așa mai mici Bt VIIIb. 2° Bt VIIIb „grămadă ordonată, stivă de chirpici”.

JIRÉBII s. f. pl. M VII „sculuri (de cânepă)”; cf. m o t r í n g e.

JIREDĂRI s. m. pl. C VIIIb „persoane care făceau *jirézile* 1° (la treierat)”.

JIRODÉIC (3 sil.) s. C VIIIc „grăsime (pentru săpun)”: La o kilă dă sodă puneam cinci litere dă apă și cinci kile dă *jirodéic* și-atunce îl puneam să fiarbă [s o p o n u l].

JITÉI s. M VIIIb, C VIIIa „papură folosită pentru legat snopii”: Era un fel de plantă, *jit'éj* îi spune la noi, din care... făceau funii de legători, când secerau grâul făceau legători, funi să leje snopii M VIIIb.

JOÍT, a - vb. tranz. ind. pf. c. 3 sg. S VIIa 1° „a învins; a reușit; s-a descurcat”: Iaca tumna zic dă multe ori că cum am putut și *joím* doi oameni la atâta iosag B VIIIa. „Gazdă, dă-mi o sarcină dă pleavă”, c-avea câte-un cal, că țiganiii ăștia cu caii s-or *joít* C VIIIb; cf. a b i r u i é s c, b i r u í t. 2° „a deservit, a satisfăcut”: Pă tătă satu l-o *joít* fântâna aceea. [Fântâna] aceea o *joít*, așa oa vinit dă tare apa, c-o ajuns pentru tăt satu.

1° ind. pf. c. 1 sg./pl. *am joít* B VIIIa; conj. prez. 1 pl. și *joím* B VIIIa; refl. ind. pf. c. 3 pl. s-or *joít* C VIIIb.

JOLJ s. n. 1° A VIIa, S VIIIb, M VII „(pânză de) bumbac; giulgiu”: Chimeși dă *jolj* S VIIIb. 2° S VIIIb „fire de bumbac”; cf. m i s í r 1°.

JUCÁ, *a se* ~ vb. refl. inf. în expr. ~ ~ *fótbál* CU VIIIb „a juca fotbal”; cf. ba ți 3°, fotbalozălească.

ind. prez 1 sg. *mă joc*, 3 pl. *se joacă*, pf. c. 1 pl. *ne-am jucat*; conj. prez. 2 sg. *să te joci* CU VIIIb.

JUDECĂTOÁRE s. f. Bt VIIIa „judecată, proces”: Și el [= judecătorul] o picat în *judecătórá*... și pă el l-or judecat.

JULEÁN s. m. CU VIIc „locuitor al orașului Jula”.

JUMÉRE s. f. pl. A VIIa, b, c, Bt VIIa „jumări”.

JUMULȚITĂ adj. f. Bt VIIa, CU VIIIc „smălțuită, emailată”: Căldare *jumulțâă* Bt VIIa.

JÚNE v. *júnere* 2°.

JÚNELE v. *júnere* 1°, 2°.

JÚNERE s. m. 1° B VIIa, A VIIb, M VIIIa, C VIIIa, Bt v, VIIIb, pl. *júneri* OP VIIa „ginere”: *Júnere* în casă te-ai dus o noră-n casă te-ai dus Bt VIIIb. 2° var. *júne* s. m. B v, C VIIb, Bt VIIa, b, c „mire”.

var. *júnele* s. m. 1° S VIIIb; 2° C VIIb.

JUP s. m. 1° B VIIIb, S VIIIa, C VIIIa „snop pentru acoperit casa”. 2° pl. M VII „mănunchiuri de cânepă”; cf. m á n á' 2°.

pl. *jupi* 1° S VIIIa, M VIIIa; 2° M VII.

JÚPÁ s. f. în *o* ~ *de bătaie* M VIIIa „o mamă de bătaie, o bătaie strașnică”.

JURÁT¹, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a înjurat”: M-o *jurát* dá mamă; cf. s ú d u i e 2°.

JURÁT², *om* ~ A VIIIa „persoană care face parte din consiliul comunal; consilier comunal”.

JÚRĂ s. f. B VIIIb, A VIIc, VIIIa [la pereții exteriori] „parte inferioară vopsită într-o altă culoare”.

JURDEÁUĂ s. f. Bt VIId „joardă, nuia”.

JÚRUL în *în tot* ~ loc. adv. Bt VIIIb „de jur împrejur”; cf. r o á t a.

K

KÍLĂ s. f. C VIIc, CU VIIc, pl. *kíle* C VIIc „kilogram”.

KILOMÉTÁRE v. **kilométări**.

KILOMÉTÁRI s. m. pl. S VIIIb, c, Bt VIIa, VIIIa „kilometri”.

var. **kilometáre** s. n. pl. OP VIIa, b, C VIIIa; **kilométre** s. n. pl. OP v, CU v, VIIIb.

KILOMÉTRE v. **kilométări**.

KILÚȚA s. f. art. C VIIb dim. de la *k i l á*: Aveam fărină-n lădoi, nu așa ca ș-amu... că n-ai făiră, numai cu *kilúȚa*.

L

LA prep. 1° B VIIIb, C VIIb „în”: Tata o fost *la* America B VIIIb. Făceam aluat *la* pituțe C VIIb. 2° ~ *zúuă* v. *zúuă* 1°.

LÁBE s. f. pl. 1° M VIIIb [la cal] „copite”; cf. ú n g h e 2°. 2° CU VIIb [la găină] „gheare”; cf. ț ó m b u r i l e 2°, ú n g h e 4°. 3° var. **lábile** s. f. pl. art. B VIIa [la găină] „picioarele, pulpele”: De la **lábile**, unghiile le culeg mai dintâie; cf. ț ó m b ó c u l, ț ó m b u r i l e 1°.

LÁBOȘ s. n. S VIIa, c, OP VIIb, C VIIb, Bt VIIIb, pl. *láboșe* B v „cratiță”; cf. c r á s t ó l á; *coáde de* ~ v. *coáde* 2°.

var. **láboșă** s. f. A VIIc.

LÁBOȘÁ v. **láboș**.

LABRÉU s. n. A VIIa „vestă, laibăr”; cf. z o b ó n.

LĂCRĂMI s. f. pl. S VIIIc, OP VIIa „lacrimi”.

LĂDĂ s. f. J VIIIa, C v „congelator”: [Ciupercile] le opăresc... și, după ce se răcesc, le pun în pungi de nailon și le-așez în *ládă* J VIIIa; cf. c o n g e l ă t ó r i.

LĂGHERI s. n. S VIIIc „lagăr (de prizonieri)”.

LĂMPE s. f. pl. S VIIIc „lămpi”.

LANGALĂU s. n. 1° B VIIIb „scovardă umplută cu brânză sau cu gem”; cf. l á n g o ș. 2° S VIIc „plăcintă (din aluat de pâine), cu diverse umpluturi”; cf. c o c o r á d ă, m o ș o c o á r n ă.

var. 2° *lângalău* s. n. C VIIb, c.

LĂNGĂNUL s. n. art. A VIIa „leagănul (pentru copilul mic)”; cf. b e l c i.

LĂNGOȘ s. m. C VIIc, pl. *lângoși* Bt VIIIb „scovardă umplută cu brânză sau cu gem”; cf. l a n g a l ă u 1°.

LANȚ s. n., pl. *lanțuri* C VIIIa „unitate de măsură pentru suprafață egală cu aprox. 300 de ari”.

LĂȘTE s. f. pl. tant. OP VIIIb „lăiței mai lați decât cei obișnuși”.

LĂTURĂ v. *lăture* 4°.

LĂTURE s. f. 1° A VIIa „lat de pânză”; cf. l a ț i. 2° pl. *lături* Cv VIIb, VIIIa, Bt VIIIa; *lături* B VIIIa „părți, locuri”: Am șezut [cu familia] în tare multe *lături* C VIIIa. L-o țucat de toate *lăturile* C VIIb; *întră toate lături* B VIIIa „peste tot, în toate locurile, pretutindeni”: Maica n-o joit și ducă la amiază fertură și mâncăm *întră tăte lături* [unde se

aflau lucrătorii]; cf. l ó c u l. 3° *pe de ~* loc. adv.; *într-o ~* M VIIIa, „de o parte, într-o parte”: Dășchizi așa *dă o lăture* [gâtul porcului tăiat] S VIIIc. 4° var. *lătură* s. f., *în ~* loc. adv. B VIIIb, pl. *lături*, *în ~* loc. adv. B v, VIIIa, A, S VIIb, c, „în lături, într-o parte”; *merea în lături* B v [despre săpun, la preparare] „curgea, nu se coagula”: Era care ferbea săpun și *merē-n lături*, da, nu sta bot; *tăiem în lături* S VIIc „tranșăm (puiul)”; cf. b o n ț ă l í m, d ă r ă b u r é ș t e 3°, s p ă r g é m; *de lături* loc. adv. A VIIc „alături”.

var. 3° *lăture* s. f., *de ~* loc. adv. S VIIIa; *de o ~* loc. adv. S VIIIc, CU VIIa.

LAȚI s. m. pl. M VII, VIIIb, C VIIIa „lățimi ale unei țesături”: Lipideauăle să fac în trei *lați* M VII; cf. l á t u r e 1°.

LĂBILE v. *lăbe* 3°.

LĂCĂT s. n. M VIIIb „lacăt”.

LĂCĂU s. m. C VIIIa „chiriaș”: Gazda cășii ș-o mai băgat un *lăcău*.

LĂCRUIĂU vb. 1° ind. impf. 3 pl. B VIIa [fig.] „așezau mănunchiurile de cânepă unul lângă altul, alternând inflorescența cu rădăcina, pentru a forma p a t u l”: Aici în capu satului era gropoaie, apu acolo o *lăcrujău* oamenii așa, una lângă alta, mănuse, una-n-toarsă, una-ncoace, una-ncolo! tăt așa-n-toarsă punea. 2° part. *lăcruit* B VIIIb, f. *lăcruită* B VIIb [despre un drum] „pavat cu dale de piatră; pietruit”.

LĂDÓI s. n. C VIIb „ladă (pentru depozitat făină, cereale)”: Aveam fărină-n *lădój*, nu așe ca amu că n-ai fărină; cf. h ă m b ă r i.

LĂSCUȚE s. f. pl. CU VIIb dim. de la l a ș t e.

LĂTÚRE v. *látúre* 3°.

LĂÚT, *de* ~ vb. sup., în *mai* ~ ~ v. **mai**³.

LĂVIȚI s. f. pl. M VII „lavițe”.

LĂNĂ s. f. 1° S VIIIc „pătură groasă de lână [?]”: O adus o pocroviță tare, o *lână* lată, așa că tăți cinci care am fost pă cuptor ne-o ajuns; cf. p o c r o v i ț ă 1°. 2° ~-a art. S VIII „puful de sub penele unei păsări”; cf. p i h e.

LÂNGALĂU v. *langalău* 2°.

LÂNGĂOLĂLTĂ adv. M VIIIb „unul lângă altul”: Al nost pământ o fost tăt cam *lîngăolăltă*.

LEBEDĂUĂLE s. n. pl. art. M VII, VIIIb [la războiul de țesut] „tălpigele”.

var. **libidăuă** s. n. pl. OP VIIIb.

LÉBENIȚE s. f. pl. 1° OP VIIIb „dovlecei”. 2° M VIIIa „culturi cu l e b e n i ț e 1°”.

LECĂȘTE adj. f. pl. S VIIIc „uitece; neatente”.

LECVÁR s. n. B v, VIIIb, VIIIb, S VIIIb, c, Bt VIIa „magiun”; cf. p e c m é z, p r a i.

LEGĂTORI s. f. pl. 1° Bt VIIIb „legături, mănunchiuri”; cf. b r á ț u r i, m ă n ú n c h i i. 2° CU VIIIb, c „legături la snopi”.

LEGHELÉU s. n. B VIIIa „pășune”; cf. j i p, n i m á ș.

LEGÚME, *pomi de* ~ v. **pomi**.

LEMÉZURI s. n. pl. B VIIIb „casete audio”.

LEMN s. n. A VIIIa, pl. *lémne* S VIIIc, M VIIIb „pom, copac”: Zăce că măru nu pică mai ... dăparte dă *lemn* A VIIIa. Acolo o fost mai rari pomii, *lémnele* și s-o văzut... zdranță legată

cu drod S VIIIc. Mai ne-am dus les, ca cum zice ei pă pădure, tăt în pădure, *lénne* și *lénne*, *lénne-s* tăt S VIIIc.

LEMNÚȚE s. n. pl. A VIIIa „șindrile”.

LENGĂNĂ, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. A VIIa „se legăna”.

LENIÓȘI (2 sil.) adj. m. pl. M VIIIa „leneși, lenoși”: O fost la un șogor d-a meu... o avut doi biboli... *lenóșí* ... *lenóș* dară... nu mereau așa cum o mărs boii.

LEPEDÉU s. n., pl. *lepedeăuă* Bt VIIa, VIIIa „cearșaf (din cânepă)”.

var. **lepidéu** s. n. OP VIIa, pl. *lepideăuă* B v, S VIIIc și *lepidéie* OP VIIa, b; **lipidéu** s. n. A VIIc, C VIIIa, pl. *lipideăuă* B VIIIb, A VIIa, M VII.

LEPIDÉU v. *lepedéu*.

LER s. n. B v „cuptor (la aragaz)”: Aprind puțin *léru* și să-ncălzească și dacă-i cald, atunci le pun iejile pă o tăpșie... da îl închid și fie cald; cf. d ó b ă 1°.

LERÍJIE s. f. Bt VIIa, CU VIIc „religie”.

LERIJÍÓS adj. CU VIIc „religios”.

LÉSPEDE s. f. B v, VIIIb, S VIIIc „tigaie (cu fundul gros)”: Așa de țapăn și fie [aluatul pentru plăcinta cu c r o a m p e], atâta fărînă pun că, dacă oi pune în *lěspide*, no, să poci întinde cu lingura B VIIIb.

LEȘI, *să* ~ vb. conj. prez. 2 sg. OP VIIa „să lași”.

conj. prez. 3 sg. *să lěșe* C v, VIIa.

LĚȘIE s. f. A VIIa, c „leșie”.

LĚVEȘĂ s. f. B v, VIIIb, A VIIa, S VIIIb, Bt VIIa, CU VIIa, c „supă”; cf. z á m ă 1°, z ú p ă.

LEZNIȚURĂ s. f. Bt VIIa „marfă ieftină”.

LI art. hot. gen. B VIIIb, A VII c, VIIIa, M VIIIb „al lui”: *Áli* fratele *li* omu meu B VIII. *Li* Moga Crăciun se numea un rămânaș M VIIIb.

var. **áli** art. hot. genit. B VIIIa, A VIIIa,b.

LIBIDÁUĂ v. **lebedáuale**.

LIC v. *ic*.

LIMBE s. f. pl. S VIIIc „limbi”: Știu barem patru *limbe*.

LÍNGURA s. f. art., ~ *de léveșă* CU VIIc, ~ *máre* Bt VIIa „polonicul”: Pun într-o crăstolă, iau cu *lingura de léveșe* câte trei, patru linguri numai [de prune d ă r ă l i t e] și-atunci [p e c m e z u l] fierbe iute; cf. t o c 3°.

LINGURÚȚA s. f. art. OP VIIa dim. de la *lingură*.

LINÍȘTE s. f. S VIIc „liniște”.

LÍNTE s. f. B VIIIa „mazăre”; cf. b o r ș ó u c ă.

LIPÉU v. **lipíu**.

LIPIDÉU v. **lepedéu**.

LIPÍI v. **lipíu**.

LIPITÓRI s. f. pl. S VIIIa [la casa țărănească] „lipeli (cu lut)”; cf. *lipitúra*.

LIPITÚRA s. f. art. S VIIIc „lipeala (cu lut)”: [La cuptor] o picat *lipitúra*; cf. *lipitóri*.

LIPÍU s. n. B VIIa, S VIIb, Bt VIIa „turtă (din aluat de pâine) coaptă în spuza din gura cuptorului; lipie”.

var. **lipéu** s. n. S VIIb; **lipísi** s. n. C VIIb.

LIPÍUȚ s. n. B VIIa dim. de la *lipíu*: De abia așteptam că și să coacă *lipíuȚu* și-l trăjeam și mâncam.

LÍPSĂ s. f., în expr. *n-am avút ~* Bt VIIa „nu am avut nevoie; nu a trebuit”: *N-am avút lipsă* s-o folosăsc.

LÍTĂRĂ v. **lítră**.

LÍTERE s. f. A VIIa „literă”; cf. s l ó v ă.

LITINÁNT s. m. B VIIIb „locotenent”.

LÍTRĂ s. f. Bt VIIIa, CU VIIa, pl. *lítre* A VIIa, Bt VIIa, VIIIa „litru”: La o kilă dă sodă punem citici *lítre* dă apă C VIIc.

var. **lítără** s. f. A VIIc, pl. *lítre* B v, S VIIIc, J VIIb, C VIIb, c.

LÓBDĂ s. f. S VIIIb, CU VIIa „minge confecționată în gospodărie”: *Lóptă* dân păr dă vacă Bt VIIIa.

var. **lóptă** s. f. Bt VIIIa, CU VIIa, VIIIa, pl. *lópte* Bt VIIIb; art. în ~ *-a în graj* „nume al unui joc de copii”.

LOCUÍNȚĂ s. f. Bt VIIIa „așezare (omenească)”: Or venit... tăt felu dă nație... dă unde or venit. Așa s-o făcut *locuința* asta Bătania; cf. a l i p ó t 1°.

LÓCUL s. n. art. în *pă tot ~ loc*. adv. S VIIIb „pretutindeni”: Meream *pă tot locu* inde să făceau [case]; cf. l á t u r e 2°.

LÓNTRU v. **inlóntru** 1°.

LOPTĂM, *ne ~ vb. refl. ind. impf.* 1 pl. Bt VIIa „ne jucam cu l o p t a”. ind. pf. c. 1 pl. *ne-am loptát* Bt VIIIa.

LÓPTĂ v. **lóbdă**.

LOVÓR s. n. A VIIIb „lighean”.

LÓZĂ s. f. OP v, VIIa, Bt VIIIa, pl. *lóze* Bt VIIIa „lăstar (subțire) de viță de vie; coardă”: Pă țávii să pun struguri cu *lóză* OP v.

LOZÚȚĂ s. f. Bt VIIIa dim. de la *lóză*.

LUCRĂȘI adj. m. pl. CU VI „care lucrează mult; harnici”.

LUCRĂ vb. ind. prez. 3 sg. S VIIb, J VIIb, OP VIIa, C VIIb, Bt VIIa, VIIIa „lucrează”: O fost cincii prunci și cioladu o fost mare și aice n-o avut loc unde și *lúcre* B VIIIb.

conj. prez. 3 sg. și *lúcre* B VIIIb, să *lúcre* OP V, C VIIb, Bt VIIa, CU VIIIc.

LUD adj. A VIIIa, C VIIIa, f. *lúdă* OP VIIa, C VIIIa „nebun”; cf. b o l ú n d.

LUDÁIE s. f. Bt VIIa, b, CU VIIa, c „dovleac”; cf. c u c u r b é t ă, h â r â b á n i.

LÚHER s. Bt VIIa „trifoi”; cf. b o d ó r c ă

var. *luhér* s. A VIIIb.

LÚHÉR v. *lúher*.

LÚMA v. *lúmea*.

LÚMEA s. f. art., în expr. *până-i ~* 1° B VIIIa, b, A VIIa, S VIIIc, M VIIIb, C VIIIa, CU VIIa „în veci, niciodată”: *Până-i lúme* n-oi fi unguroaie A VIIa. *Până-i lúmea* o palmă n-am căpătat de la el [= soț] CU VIIa. *Până-i lúme* nu uit B VIIIb; cf. a l t á n 1 2°, n i c i c á n d, ș ó h a n. 2° M VIIIb „din belșug, mult”: Era apă în canalu ăst *până-i lúmea*; cf. b i r u í t 1, b i u.

var. 1° *lúma* s. f. art. S VIIIc.

LUMÉȘTE adv., în *cântă ~* OP V „cântă melodii laice”.

LUMÉȘTI adj. pl. OP V „care aparțin lumii, laice”: [Cântece] și *luméști* și bisericești [știa].

LUMÍNĂ s. f. A VIIc, OP VIIa, CU VI, pl. *lumine* S VIIc, CU VIIc „lumânare”.

LÚNG adj. 1° art. *~ul, de-a ~* C VIIb „numele unui dans popular”. 2°

f. *lúngă*, în expr. *~ în obráz* CU VIIa „prelungă la față”: O muiere cu păru lung o fost, așa *lúngă-n obráz*.

var. 1° *lúnga* s. f. art. C VI.

LÚNGA v. *lúng* 1°.

LUNGUREĂȚĂ adj. f. Bt VIIa „lunguiață, lungăreață”.

LUPTĂȚI adj. m. pl. A VIIIa „chinuiți, constrânși să se lupte”: O fost chinuiți oamenii, mai *luptăț*.

LUȚĂRNĂȘ s. n. B VIIIa „teren mic cu l u ț e r n ă”.

LUȚĂRNÍȘTE s. f. B VIIIa „teren cu l u ț e r n ă”.

LUȚÉRNĂ s. f. B VIIa, VIIIa, b, M VIIIa „lucernă”.

LUU v. *iéie* 2°.

LUV v. *iéie* 2°.

M

MA 1° adv. S VIIc, VIIIc „doar, numai”: *Ma* c-acolo [în Micherechi] își nouăzeci dă proțente români VIIIc; cf. d e c á t, d o á r ă 1°, n ú m a 2°. 2° conjuncț. S VIIIc, C VIIb, VIIIa, CU VI, VIIa, VIIIa, b „dar, însă”: Asta nu ne-o învățat la ișcoala noastă, *ma* o dată am întrăbat dă la igozgotou că... dă la șefu cel mai mare S VIIc; cf. c ă 1°, c e 1, d á r ă 1°, f á r ă 1°, n ú m a 1°.

MÁCAR conjuncț. Bt VIIIa „deși, cu toate că”: Uite, eu-s rumân da... dă ceea am învățat și să scriu [sârbește], *mácar* n-am umblat la școala sârbească; cf. b á t ă r 2°, c h i a r 1°, m é g h i ș 1°, p é d i g, t o t 5°.

MÁCARCARE pron. nehot. Bt VIIa „oricare”.

MÁCARCÂND adv. C V, CU VIIIb „oricând”.

MĂCARCE 1° pron., adj. nehot. C v, „orice (fel), oricare”: Mureau pã *măcarce* vreme; cf. *á c a r c e*, *á c a r c e v a*. 2° adj. nehot. OP VIIa „oarecare”: O vinit *măcarce* prunc.

MĂCARINDE adv. C v, CU vb, VIIIa „oriunde”; cf. *á c a r i n d e*.

MAGAZINĂR s. m. CU VIIIb „magazioner”.

MAGAZÍNĂ s. f. J VIIb 1° „prăvălie, magazin”; cf. *b o l d*, *d u c h e á n*. 2° var. *măgăzină* s. f. Bt VIIIa, CU VIIIc, pl. *măgăzine* CU VIIIc „depozit (de cereale)”.

MAI¹ s. n. B VIIb, A VIIa, b, S VIIb, c, OP VIIb, C v, Bt v, VIIa, b „ficat”.

MAI² adv. 1° A VIIc, VIIIa, S VIIb, VIIIc, M VII, C VIIIb, VIIIa, Bt VIIIa, CU VI, VIIa, VIIIb, d „aproape, cam”: *Maj* zece ani îs dă când am venit în penzie Bt VIIIa. *Maj* tot ne-o luat A VIIIa. Cânepa din fuior aceea era frumoasă, *maj* ca lâna M VIIIb. 2° B v, S VIIIc, J VIIIa, C v, Bt VIIIb, VIIIa, CU VIIa, VIIIc, d „încă”. *Maj* o dată ne duceam Bt VIIIb. Nu-i bai dacă știe *maj* o limbă CU VIIIc. [C u c u r u z u l] să sapă, ș-atunci *măi* o dată să pluguește și *maj* o dată Bt VIIIa. 3° ~ *nu* A VIIIa, S VIIIc „chiar, la fel, întocmai”: Mărgal așa era *maj nu* ca pita lor [a rușilor] S VIIIc.

MAI³, ~ *de lăut* M VII „unealtă cu care se bat, la râu, rufele și tortul, pe s c a u n 1°”, pentru a le spăla, sau mânușile de cânepă după topit, pentru a înlesni melițatul”: [Înainte de melițat] cânepa o batem bine c-un *maj* *dă lăut*.

MĂICĂ s. f. 1° B VIIb, Bt VIIb, CU VIIa, c, VIIIc, art. ~-a *bună* S VIIIb

„mama”; cf. *m á i m a*, *m á n c h i*, *m ă m ú ț ă* 1°. 2° C v, VIIIb, Bt VIIIa, VIIIa, CU VI, VIIIc, VIIIb, art. ~-a *bună* A VIIIa, b, ~-a *bătrână* M VIIIa, C VIIIb „bunica”; cf. *b á b ă* 1°, *b ă t r ă n ă* 4°, *b ú n ă* 2°, *m á m ă*, *m ă i c ú ț a*, *m ă m ú ț ă* 2°. 3° Bt VIIa „bunică pentru unul dintre soji”; cf. *b á b ă* 2°.

MĂIMA s. f. art. A VIIc „mama”; cf. *m á i c ă* 1°, *m á n c h i*, *m ă m ú ț ă* 1°.

MAÎNTE adv. A VIIc, Bt VIIa, CU VIIa „mai înainte, demult, odinioară”: Aște n-o fost *mainte* d-asta S VIIc; cf. *a m á n t e*.

mante adv. B VIIa, b, S VIIIb, c, M VIIIa; *ménțe*, *de ~* loc. adv. OP VIIa.

MAIORĂNĂ v. *măierână*.

MĂIOȘ s. n. B VIIa, A VIIc, OP VIIb Bt VIIIb „preparat culinar din *m a i u l* porcului; pateu de ficat; lebărvurst”; cf. *m ă i ú ș*.

MĂISTOR (2 sil.) s. m. Bt VIIa, CU VI „meșter”.

MĂIUȘ s. m. invar. B VIIIa „(luna) mai”.

MĂJĂ s. f. 1° Bt VIIIa, pl. *măji* S VIIIc, OP VIIa, CU VIIIb „unitate de măsură egală cu 100 kg”: Amu am tiet unu [porc], cam dă două *măj* o fost S VIIIc. 2° CU VIIIc „cântar decimal”.

MĂMĂ s. f. art. ~-a *bună* A VIIc, *mă-sa* ~ S VIIIc „bunica (sa)”: Fata asta a crescut[-o] *mă-sa bună*, a lu tată-său mamă; cf. *b á b ă* 1°, *b ă t r ă n ă* 4°, *b ú n ă* 2°, *m á i c ă* 2°, *m ă i c ú ț a*, *m ă m ú ț ă* 2°.

MĂNCHI s. f. voc. S VIIIc, CU VIIa „mamă”; cf. *m á i c ă* 1°, *m á i m a*, *m ă m ú ț ă* 1°.

MÁNTE v. *maínte*.

MÁNŢIE adv. B VIIa „mai întâi”: Mai dintâie îi iau de la ea [găină] guşa, aceea o iau *mánŢie*; cf. r é p e d e.

MANTÓN s. n. A VIIIa „mantou, palton”.

MÁPĂ s. f. C VIIIa, Bt VIIa „hartă”; cf. p o t ó p 1°.

MÁRE 1° adj., m. pl. *mari* CU VIIIb [despre bani] „cu putere de cumpărare”. 2° adj. m. pl. *mari* C VIIIb [despre oameni, fig.] „cu ranguri, funcţii înalte”: O vinit la noi la sălaş... nişte rusoci *marí*... măroci, cu ranguri mari acolo; cf. m ă r ó c 2°. 3° adv. C VIIIa „foarte”: Tare mulţi mnenţi acolo [în Timișoara] or fost și bogăți *máre*. 4° adv. S VIIIc „mult”: Femeile duceau pâine din bucătărie... ș-apoi erau șase sute dă gram dă pită: „în... *máre* vorbiți” zic „puțin mâncați”... „vorbiți în... multe și mâncați puțin”... așa s-o răs dă mine.

MÁRGINĂ s. f. CU VIIa „marginine”.

MÁRHĂ s. f. Bt VIIb, pl. *márhe* S VIIIa, art. *márhăle* Bt VIIIa „vită”: Când o fost șușorcă, aceea ce spun că-i șu-șorcă, vacile, *márhăle*, tare le-o plăcut. Cu aceea... puneam într-o jireadă... și cu tuleii de la cucuruz se acuperea și tătă iarna aveam de hărănit la *márhăle* acele Bt VIIIa.

MARSÁRA v. *marșárea*.

MARȘÁREA s. m. M VII „personaj fantastic, care, conform tradiției, pedepsește pe cel care lucrează în seara zilei de marți”: Nu lucra nime marța sara sau dă vineri sara, nu mai

lucra că vinea *marșárša* ... ne-nfricau că dacă te-ntâlnești pă uliță cu cineva... că te-a bate că di ce-ai tors o di ce-ai cosât... Nici mamele bătrâne nu mai lucrau.

var. *maršára* s. m. M VII.

MĂȘINĂ v. *mășină*.

MĂCELÁRI s. m., art. ~ul CU VIIa „măcelar”: *Măcelárju* face [s ă l a m u l]; cf. h é n t e ș, m e s á r ă ș u l.

MĂCINĂM vb. 1° ind. prez. 1 pl. CU VIIIc, VIIIc „tocăm (cu mașina)”; cf. d ă r ă l é s c 1°. 2° part. f. pl. CU VIIIc [despre nuci] „mărunțite, date prin mașină”; cf. d ă r ă l é s c 5°.

part. *măcinát* 1° CU VIIa, f. *măcinátă* 2° Bt VIIb, CU VIIa, pl. *măcináte* 2° CU VIIIc; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a măcinát* 1° Bt VIIb.

MĂGÁN, *de* ~ loc. adv. S VIIIc și art. *de măgánul lui* C VIIIb „cu de la sine putere, de capul său, de la sine”.

MĂGĂZÍNĂ v. *magazínă* 2°.

MĂICÚȚA s. f. art. CU VIIa „bunica”; cf. b á b ă 1°, b ă t r ă n 4°, b ú n ă 2°, m á i c ă 2°, m á m ă, m ă m ú ț ă 2°.

MĂIERÁNĂ s. f. Bt VIIa „magheran”.

var. *maioránă* s. f. Bt VIIb.

MĂIÚȘ s. n. Bt VIIb „preparat culinar din m a i u l porcului; pateu de ficat”; cf. m á i o ș.

MĂIUȘTÉT s. n. OP VIIb „un fel de mai pentru presat varza în pu-tină”: Am avut așa anume un *măiúștét* așa dă-l tiscuiam așa [c u r e c h i u l], dă... până ieșea așa oleac dă moare, trăbuia bătut bine.

MĂMÚȚĂ s. f. 1° B VIIIb „mamă”; cf. *m á i c ă* 1°, *m á i m a*, *m á n c h i*. 2° B VIIIb „bunică”; cf. *b á b ă* 1°, *b á t r ă n* 4°, *b ú n ă* 2°, *m á i c ă* 2°, *m á m ă*, *m ă i c ú Ț a*.

MĂNÂNȚĂȚ adj. S VIIc „tăiat mărunt; mărunțit”.

MĂNÂNȚEÁUA v. *m ă r u n Ț e á u ă* 2°.

MĂNGEÁTĂ s. f. C v „dantelă la mâneca ieii”.

MĂNUNCHÉȘ s. n. C VIIa dim. de la *m ă n u n c h i*.

MĂNUNCHETOÁREA s. f. art. S VIIa „femeia care făcea *m ă n u n c h i i*”.

MĂNÚNCHII s. m. pl. art. S VIIa „mănunchiurile (de grâu) din care se fac snopii”; cf. *l e g ă t ă r i* 1°, *b r ă Ț u r i*.

MĂRÍT, *de* ~ loc. adj. C VIIa „(bună) de măritat”: Stăpânu meu o auzit că cela... are o fată și-i *d ă m ă r í t*.

MĂRÓC adj. 1° A VIIa, S VIIb, C VIIb, CU v augm. de la *m a r e*: Dac-o fost *m ă r ă c ă*, după secere, atunci o am smuls [cânepa] c-o fost așa mare, ca mine de mare S VIIb; cf. *p o g ă n*. 2° pl. m. C VIIb [fig.] „cu grade militare superioare”: O vinit la noi la sălaş... niște rusoci mari... *m ă r ă c ă*, ranguri mari acolo; cf. *m ă r e* 2°.

pl. *m ă r ă c i* 1° A VIIa, S VIIb, 2° C VIIb, f. *m ă r ă c ă* 1° B VIIb, S VIIb, OP VIIa, C VIIb, pl. *m ă r ă c e* 1° OP VIIa, CU VIIa.

MĂRTĂȘUL s. n. art. S VIIc „râtașul”.

MĂRTIE s. m. invar. S VIIc „martie”; cf. *m ă r Ț i ș ă*.

MĂRȚIȘÓR s. n. B VIIa, C VIIb, Bt VIIa „martie”; cf. *m ă r Ț i e*.

MĂRUL s. n. art., în expr. *m e r e ă (s o ă c r a)* cu ~ Bt VIIa „practica un obicei premergător peșitului, decisiv în privința formulării cererii în căsătorie”: *M e r ă ș c r a* cu *m ă r u*, ducea un măr și dacă părinții fetei or primit mărul îi sămn că pot să vie să ceară fata, dar dacă nu, atuncea mărul dăloc l-a dat napoi.

MĂRÚNTĂ, *pip ă r c ă* ~ v. *pip ă r c ă* 2°.

MĂRUNȚEÁUĂ 1° adj. f. Bt VIIa „mică, mărunțică”: Coperișu [bisericii] era dă lemne... așa din *m ă n í n Ț e l e* S VIIIb. Îl grăpam și-l făceam *m ă n í n Ț e l* să fie pământu C VIIa; cf. *i é f t i n* 2°. 2° var. s. f. art. C VI, VIIIb, Bt VIIb „numele unui dans popular (jucat în perechi)”.

var. 1° *m ă n ă n Ț e l* adj. A VIIc C VIIIb, pl. *m ă n ă n Ț e i* B v, f. *m ă n ă n Ț e ă* C v, *m ă n ă n Ț e á u ă* C v, VIIIb, pl. *m ă n ă n Ț e l e* B v, A VIIc, S VIIIb; *m ă n í n Ț e l e* adj. f. pl. S VIIIb; *m ă n Ț e l* adj. OP VIIb, C VIIIb; 2° *m ă n ă n Ț e á u a* s. f. art. C VI, VIIIb, Bt VIIb.

MĂSĂLÍȚĂ v. *m ă s ă r í Ț ă* 1°.

MĂSĂRIE s. f. J VIIa „meserie”: Pruncii și înveță, și aibă *m ă s ă r í e*.

MĂSĂRÍȚĂ s. f. 1° M VII, VIIIb, OP VIIa, b, C VIIb, Bt VIIa, b, CU VIIb „față de masă”; cf. *a b r ă s*. 2° pl. ~ *de cov ă t ă* M VII „ștergere mai late decât cele obișnuite pe care se modelează aluatul de pâine, înainte de a fi pus la copt”: În care s-o rupt pita, acelea să puneau [în război] mai late... *m ă s ă r í Ț ă d ă cov ă t ă* să spunea, în care rupea mamele noastre pita; cf. *d o s*.

pl. *măsărițe* 1° OP VIIa, 2° M VII
var. 1° *măsăliță* s. f. CU VIIa.
MĂSEÁUA s. f. art., în expr. ~ *și-a arătat cêrerea* S VIIIb „și-a dat arama pe față și-a arătat adevăratul caracter”.

MĂSURÁ 1° *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. Bt VIIa „se evalua (pentru păstrare)”: *Să măsurá* clisa la secerători. 2° var. **măsură** vb. ind. prez. 3 sg. CU VIIIc „măsoară”.

MĂSURĂ v. **măsurá** 2°.

MĂȘINĂ s. f., pl. *mășini* B, A, S, M, J, OP, C, Bt, CU „mașină (de orice fel)”: Doamne, mult s-o chinzuit ... și s-o năcăjit săraca [bunica] să spele. Atunci n-o fost *mășină* și d-aște, numa cu brânca OP VIIa; ~ *de călcát* s. compus Bt VIIIb, CU VIIIc „batoză”.

var. **mășină** s. f. C VIIIb, pl. *mășine* A VIIIa, S VIIIc; **moșină** s. f. A VIIIa, S VIIa, VIIIa, pl. *moșine* S VIIIa.

MĂȘTIHÁIA v. **măștihoáie**.

MĂȘTIHOÁIE s. f. B VIIIb, S VIIIc, Bt VIIa „mamă vitregă”: Am avut o *mășt'óie* foarte bună, care pot să spun că mamă m-o fost Bt VIIIb.

var. **măștiháia** s. f. art. J VIIa; **măștioáia** (4 sil.) s. f. art. J VIIa; **măștioáie** (3 sil.) s. f. Bt VIIIb.

MĂȘTIHÓI s. m. B VIIIb „tată vitreg”.

MĂȘTIOÁIA v. **măștihoáie**.

MĂȘTIOÁIE v. **măștihoáie**.

MĂTRÍCE s. f. Bt VIIa, pl. *mătrici* Bt VIIIb „un fel de colici intestinale (mai ales la bătrâni)”.

MĂTURÉȘTE vb. ind. prez. 3 sg. A VIIIb „mătură”.

MÁNĂ¹ s. f. 1° art. ~-a în expr. *sub* ~ S VIIIc „sub dominația, sub autoritatea”: Nu ș-a lăsat... pâinea aceea bună pântru ca să vie... aici în Unga-

ria... adecâte să fie *sub*... *mâna* lui Horti; cf. b r á n c á 2°. 2° pl. *mâni* B VIIa „mănunchiuri (de cânepă)”; cf. j u p 2°. 3° *coasă de* ~ Bt VIIIb „coasă manuală (prin raportare la cositoarea mecanică)”: Cu *cósa dă mână* tăiau oamenii atunci [fânul], nu cu mașini, mașini nici n-or cunoscut.

MÁNĂ² vb. ind. prez. 3 sg. 1° C VIIIa „trimite (pe cineva)”: *O mînat* o muiere rămână la ea C VIIIa; cf. a z m u ț e á u, t r i m á s. 2° Bt VIIIb „împinge carnea tocată în mațele de cârnați”: *Mîna* cu mașina carnea în mațe. 3° M VIIIa, b, Bt VIIIa [despre o plantă] „crește, se dezvoltă”: [Vița de vie] trebuie să o tung cu *să mîie* mai tare Bt VIIIa. [N a d a] o ieșit tocmai așa ca porumbelu, că-l dai afară, da iară *mîna* M VIIIa; cf. f ú g á. 4° M VIIIa [despre o mașină] „acționează un dispozitiv”. 5° Bt VIIIb „duce în forță, deplasează (o persoană)”: [Apa] i-o *mînat* [pe oameni] mai încoace.

ind. pf. c. 3 sg. *a mánat* 1° C VIIIa, 5° Bt VIIIb, 1 pl. *am mánat* 5° B VIIIb, 3 pl. *au mánat* 3° Bt VIIIa; conj. prez. 3 sg. *să măie* 3° Bt VIIIa; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a mánat* 4° S VIIa.

MÁNÂNȚÉL v. **mărunțeáua** 1°.

MÁNCĂ v. **múnce**.

MÂNCI vb. 1° ind. prez. 2 sg. C VIIIa „mânânci”. 2° refl. ind. pf. c. 3 pl. *s-or mánat* Bt VIIIb [fig.] „s-au distrus”: S-or părăsit, *s-or mîncat* cășileăștea puțin. 3° imperat. 3 sg. *mánce* în expr. ~(-l) *răul*, ~(-o) *amărul* Bt VIIIa „piară, dispară”: Orașu iesta... că-i oraș acuma [Bătania] *mînce-l rău* ... că nu-i oraș. 4° part. f. *mâncată*, în expr. ~ *de viățá* S VIIIc [fig., despre o persoană] „lovită, încercată”: Oh! babă bătrână, da s-o văzut că-i tare *mîncată dă viățá*.

1° ind. prez. 3 sg. *mânce* A VIIc; conj. prez. 1 sg. *să mânc* OP VIIa, C VIIb, VIIIa, 3 sg. *și mânce* A VIIc, OP v, *să mânce* OP VIIa, C VIIb, c; imperat. 3 sg. *mânce* OP VIIb, Bt VIIIa; refl. ind. prez. 3 sg. *se mâncă* M VII.

MÂNDRU 1° adj. S VIIb, c; OP VIIb, C VIIb, pl. *mândri* S VIIIc, C VIIIa, f. *mândră* S VIIb, OP VIIa, pl. *mândre* S VIIIc, OP VIIb [despre ființe și lucruri] „frumos, minunat”: Cânepa se făcea *mândră* S VIIb. Vacii *mândre* o avut S VIIIc. Făcea câtă mine: „Doamne, muiere, da că *mândră* îi lumea asta” OP VIIa; cf. *f a i n, n i á l c o ș* 2°. 2° adv. B VIIb, S VIIc, OP VIIa, b, C VIIb „bine, frumos”: [Cânepa] o am spălat *mândru* S VIIc. [Terenul] îl grăpam *mândru* OP VIIa. Pita o țineam *mândru*-n cuptori două ceasuri și jumătate C VIIb. [C r a s t a v e ț i i] îi bag în ieji... așe *mândru* B v.

MÂNE adv. 1° M VIIIa, CU v, VIIa, VIIIc „mâine”: Azi iară am fost pă la bolt, m-am cumpărat pă *mîne* dă mâncare M VIIIa. La două luni, unchiu Milan s-o tămădit dă ochi, c-așa o fost că dă astáz pă *mîne* orbește CU VIIa. 2° OP VIIa, C VIIb, ~ *zi* Bt VIIIa „a doua zi (fără raportare la astăzi)”: Îl punem în oale [laptele]... dacă așa cum îi amu, o fost vara asta tare cald, o trăbuit să grijești bine... că deloc s-o prins, atunce nici nu-i așa bună [s c o a c a], că-i mult zăr, numa mai mereuas olecuță să să prindă baremi... *mîne*, ap-atunci făceam scoacă C VIIb; cf. *a c é e a* 6°.

var. 1° **mâni** adv. S VIIb.

MÂNGĂLÍT vb. 1° *am* ~ ind. pf. c. 1 sg. S VIIb „am netezit, am întins (pânza) cu mâna”. 2° part. m. pl. *mângăliți* A VIIIa [fig.] „bătuți, ciomăgiți”: Când o vinit rușii, apăi o luat steagu cela rumânesc jos ficiorii cei dă unguri. Sara așa o fost *mîngăliți* până dincolo, *mîngăliți* tăt unu câte unu... dacă nu s-o purtat cumsecade; cf. *p i n g ă r e á*.

MÂNGĂLÍȚI adj. m. pl. S VIIIc „mâzgăliți, murdari”: Gândești că [oamenii] erau porci dă *mîngăliți*, așa tinoși; cf. *t i n ó ș i*.

MÂNI v. *mâne* 1°.

MÂNÍNȚELE v. *mărunțeauă* 1°.

MÂNTUÍT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 pl. S VIIIc „au salvat”: I-o părut bine la domni că i-o *mîntuít* din mâna comuniștilor.

conj. prez. 3 pl. *să mântuiască* S VIIIc.

MÂNȚÉL v. *mărunțeauă* 1°.

MÂȚĂ s. f. B VIIa, Bt VIIa, pl. *mățe* J VIIa „pisică”: Am două găini și trei *mățe* J VIIa.

MÂȚÓCUL s. m. art. S VIIa „pisoiful”: Aiesta... *mîțócu* e nume de ciuf.

MEÁRGĂ v. *mere* 5°.

MECÉTURI s. n. pl. C VIIa „moschei”.

MECI s. n. A VIIIa, S VIIc „opaiț”: *Meć* cu oloi S VIIc; cf. *s t e r ț*.

MEDÍC s. m. C VIIIa, Bt VIIIb „medic”: Când a vini doptoru, *medícu*, așe ziceți dumnevoastă C VIIIa; cf. *d ó p t o r*.

MEDÍCURI s. n. pl. C VIIIb „medicamente, leacuri”.

MĒĢIIŠ conjuncț. 1° C VIIIa „cu toate că”; cf. *b á t ă r* 2°, *c h i a r* 1°, *m á c a r*, *p é d i g*, *t o t* 5°. 2° adv. B VIIIb, A VIIc, C VIIIa „cu toate acestea”: Ea o învățat la Jula, *mégģis* nu ști băsădi românește A VIIc; cf. *a c é e a* 3°.

MĒLIŢ s. n. S VIIIc „meliță”: Ş-apă dacă s-o uscat, după aceea iară cu *meliŷu* o am zdrobit A VIIa.

var. **melitul** s. n. art. A VIIa.

MELIŢUL v. **meliŷ**.

MĒNTĂ s. f. OP VIIa „(maşină de) salvare”: Nici noi nu spunem salvare, însă ei spun *mentéu* CU VI. O murit pă *méntă* [ginerele] OP VIIa.

var. **ménte** s. f. OP VIIa; **mentéu** s. CU VI.

MĒNTE¹ v. **mainte**.

MĒNTE² v. **méntă**.

MENTÉU v. **méntă**.

MĒRE vb. 1° inf. B VIIIa, A VIIIa, M VII, OP VIIa, C VIIIb „(a) merge”; cf. *p á s ă*. 2° ind. prez. 3 sg., în ~ *din el* OP VIIa „are diaree”. 3° ind. prez. 3 sg. ~ *áburu afără* CU VIIc [referitor la unele preparate, la fiert] „scad, devin consistente”. 4° impf. 3 sg., în *mereá* în *láturi* v. *látură* 4°. 5° conj. prez. 3 sg. *şi meárgă*, în expr. ~ ~ *puzďarii* B VIIIb „să cadă puzderiile”: Când o meliŷa, cald îi trebuie [cânepei], *şi márgă puzďari...* din ea.

1° ind. prez. 2 sg. *meri* B VIIIb, OP VIIa, b, C VIIa, c, CU Vb, VI, VIIa, 3 sg./pl. *mére* B VIIIb, A VIIIa, S VIIIc, OP VIIa, b, C VIIIa, CU Vb, VI, VIIa, b, c, VIIIb, d, 1 pl. *mérem* A VIIc, S VIIIb, OP V, VIIa, b, C V, Bt VIIIa, b, CU VIIa, c, VIIIa; *merém* B V, A VIIIa, S VI, VIIIc, M VIIIa, OP VIIa, C VIIIa, 2 pl. *meréŷi* S VIIIc, impf. 1 sg./pl. *mereám* M VII, VIIIa, b, J VIIb, OP V, VIIa, C V, VIIb, c, VIIIa,

CU VIIa, VIIIc, 2 sg. *mereái* M VII, C VIIIb, CU VIIIa, 3 sg. *mereá* B V, VIIIb, S VIIIb, M VII, VIIIa, OP V, VIIa, C VIIIa, Bt VIIa, VIIIb, CU VIIIc, 3 pl. *mereáu* M VII, C V, VI, VIII, CU Vb, VI, VIIc, VIIIa, viit. 1 sg. *oi mére* C VIIIa, CU VI, *mére-oi* S VIIIc, 3 sg. *a mére* A VIIIa, 2 pl. *îŷi mére* S VIIIb; conj. prez. 2 sg. *să meri* OP VIIa, C V, Bt VIIIb, CU VIIc, VIIIc, *şi meri* S VIIIa, M VII, 1 pl. *să mérem* S VIIIc, J VIIIb, Bt VIIIa, b, CU VIIa, VIIIa, *şi mérem* A VIIc, 2 pl. *să méreŷi* C VIIIa, CU V; cond. prez. 1 sg. *aş mére* OP VIIa, 1 pl. *am mére* C VIIIc, cond. pf. 3 sg. *a vu mére* B VIIIb; imperat. 2 sg. *meri* C VIIIa, 2 pl. *méreŷi* Bt VIIIc, CU VIIIa; refl. ind. prez. 3 sg. *se mére* M VII.

MERÉU adv. J VI, OP VIIa, C VIIb, Bt V, VIIa, VIIIb, CU VIIa „încet”.

MEREUÁŞ adv. M VII, J VIIIb, C VIIb, VIIIa, CU VIIIb dim. de la *m e r e u*; *pe* ~ loc. adv. M VII „încetul cu încetul, încetişor”: [P i s a t u l] trabă mai un ceas dă vreme şi fiarbă aşa *pă mereuáš* M VII. [S c o a c a] încă nu tare încălzeam; *mereuáš* o-ncălzeam, *mereuáš* C VIIIb.

MERINDÉICĂ (4 sil.) s. f. 1° M VII „ştergar pentru merinde”; cf. *s a l v é t*. 2° B VIIb, A VIIb, pl. *merindéice* A VIIIb „ştergar pentru vase”: Vasele cu *merind'éŷce* [le ştergem] A VIIb.

MERIŞTE s. f. S VIIIb, OP VIIIb „mirişte”.

MERITĂ vb. ind. prez. 3 sg. CU VIIIa „merită”; cf. *a m é r i t ă*.

MESĂRAŞUL s. m. art. Bt VIIa „măcelarul”; cf. *h é n t e ŷ*, *m ă c e l á r i*.

MESERIE s. f. Bt VIIb „măcelărie”; cf. *m i s é r n i ŷ ă*.

MESTECĂT vb. 1° a ~ ind. pf. c. 3 sg. S VIII „a amestecat (oameni, obiecte)”; cf. în v a l é s c 2°, în v â - l u f m 1°, în v â r t f t 1°. 2° part. f. *mestecată* Bt VIIA [despre vie] „din mai multe soiuri; amestecată”.

MÉTĂR s. m. și n. Bt VIIA, CU VIIA, d, pl. *métări* S VIIIb, c, *métăre* CU VIIc „metru”.

var. *mêtre* CU VIIIa.

MÉTRE v. *métăr*.

MHM interj. OP VIIA „da”; cf. i a².

MIĂZĂ v. *amiázul* 1°, 2°.

MIAZĂNOAPTE s. f. B v, A VIIIb, S VIIIb, c, VIIIb „miezul nopții”: Am corândit după *miazăznoapte* S VIIIb.

var. *miazăzinoapte* (4 sil.) s. f. S VIIIb, c, VIIIb; *miéziinopții* s. m. pl. Bt VIIA, VIIIb, CU VIIIA, b, c.

MIĂZĂZĂ v. *amiázul* 1°, 2°.

MIĂZĂZI v. *amiázul* 2°.

MIAZĂZINOAPTE v. *miazănoapte*.

MICĂ adj., în expr. *în putere* ~ Bt VIIA „slabă, fără putere”: Tăt *în așa put'ere mică* am fost.

MICHERÉCHE v. *micheréște*.

MICHERECHÉNI s. m. pl. J vi, Bt v, CU VIIIc „locuitori ai comunei Micherechi”: Foarte mulți oameni să-mbolnăvesc din cauza aia [a temperaturii din seră], d-aia zic că *miķereķéni* cinzăci la sută-s pensionari de tânări J vi; cf. *micherechéși*.

MICHERECHÉȘI s. m. pl. M VIIIb „locuitori ai comunei Micherechi”; cf. *micherechéni*.

MICHERÉȘTE, *pe* ~ loc. adv. M VII [despre felul de a vorbi] „ca la Micherechi”: Țucat zice *pă miķeréķe*.

var. *micheréche*, *pe* ~ loc. adv.

M VII.

MIÉRE s. f. 1° CU v, vi, VIIA, VIIIa, c „zahăr”; cf. Țú c u r 1°, ză h á r. 2° pl. *miéruri* CU VIIIb „dulciuri”; cf. d u l c e á ț ă 2°, Țú c u r 2°. 3° *sfăclă de* ~ v. Țvécla.

MIEREĂLĂ s. f. B v, OP VIIA „albăstreală (pentru rufe)”.

MIERIU adj. S VIIIb, M VIIIb, f. *mierle* S VIIIa, M VII „albastru”; *piătră mierie* B VIIIA, Bt VIIIA, CU vi, VIIIc „piatră vânăță”.

MIEZĂ v. *miezăzăt*.

MIEZĂZĂT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. M VIIA „am mâncat de a m i a z ă z ă”. ind. prez. 3 sg. *a miezăzăt* S VIIIc, viit. 1 pl. *vom miezăzá* S VIIIc.

var. *mieză* vb. ind. impf. 3 pl. B v.

MIÉZIINOPTII v. *miazănoapte*.

MINCIÚNE s. f. pl. A VIIA, OP VIIA „minciuni”: Acea [= vrăjitoarea] v-a povesti și v-a umplea de *mincúne* OP VIIA. Tăt o voroviț, spusu-m-o și *mincúne*, spusu-m-o de tăte A VIIA; cf. s t r â m b ă t á t e.

MÍNDE v. *míntoni* 1°.

MÍNDENI v. *míntoni* 1°.

MINÓS s. n. Bt VIIA „miros”: Mereau inde cura apa și o spălau acolo [cânepa], ș-atuncea o uscau, o aduceau acasă, ș-am avut meliță... cu care o băteau, atuncea o scuturau, călți pica din ea, așe-mi plăcea *minósu* ca pruncă.

MINTĂNĂȘ v. *mintonăș*.

MÍNTE s. f. în 1° a ~, Țin ~ ~ CU VIIA, *îmi pică* ~ ~ Bt VIIIb „îmi amintesc”; cf. a m í n t e¹ 1°, d ú c u, f í r e. 2° *sclăbă de* ~ v. *sclab* 3°.

MINTĒNI v. *mintoni* 2°.

MÍNTON v. *mintoni* 1°.

MINTONĂȘ adv. Bt VIII, CU VI
dim. de la *minton*.

var. **mintănăș** adv. CU VIII.

MINTONĂTĂ adv. CU V, „imediat,
îndată”; cf. *delóc* 1°, *hirtilán* 2°,
mintoni 1°, *odátă*, *úna* 2°.

MÍNTONI adv. 1° C VIII
„imediat”; cf. *delóc* 1°, *hirtilán* 2°,
mintonátă, *odátă*, *úna* 2°.
2° var. A VIII „în imediata apropiere,
foarte aproape”: Apoi o vinit aici la
jidoviță și spune „ce-ai pățit?”. „Acolo,
cum am ieșit de la autobuze *mintén*”,
zice, „acolo mi-au scăpătat o vederă de
apă”; cf. *acoále*, *delóc* 2°, *ída* 1°.

var. 1° **mínde** adv. S VIIIc;

míndeni adv. Bt VIIIa; **mínton** adv.

Bt VIII; 2° **minténi** adv. A VIIIa.

MINȚEȘTI, *să* ~ vb. conj. prez.
2 sg. Bt VIIa „să minți”: Nu-i frumos *să*
mințâști.

MINȚUI, *mi-aș* ~ vb. refl. cond.
prez. 1 sg., în ~ ~ *bárba* C VIIIa [fig.]
„m-aș face de rușine mințind”.

MINÚNE s. f. pl. J VIIIa [fig.]
„lucruri ieșite din comun; minuni”:
Toamna făcem toate *minúnele* [din
zarzavaturi].

MIRÁZ s., în expr. *să faci de* ~
OP VIIa „să faci de răs”: *Să nu faci fata*
dă mîiráz c-amândouă picioarele-ți
rup; *aș fi de* ~ OP VIIa „aș fi, aș ajunge
de răs”: Să-nsăra... el [viitorul soț] că
doară el mă duce [la el acasă, fără
știrea părinților mei], Doamne, cum *aș*
fi dă mîiráz.

MIRESEĂSCĂ adj. f. A VIIIa
„de mireasă, a miresei”: Mereau la

casa mîiresască și aduceau mireasa și
să cununau.

MIRUÍ vb. tranz. inf. C VIIIa „(a)
birui, (a) învinge”: Dacă tu-i bucta, tu-i
bucta, zece iuguri de pământ [...] *să-mi*
dai mie [...] iară dacă *mi-i mîirul*,
atuncea eu ți-oi da ție.

ind. pf. c. 2 sg. *ai mirult*, 3 sg. *a*
miruít, viit. 2 sg. *ii mirul* C VIIIa.

MISÉRNIȚĂ s. f. M VII „mă-
celărie”; cf. *meserie*.

MISÍR s. 1° n. S VIIb, M VII, VIIIb
„(fire de) bumbac”; cf. *j o l j* 2°. 2°
var. **mițiră** s. f. B VIIb, VIIIb „ață de
cusut”; cf. *tiriplíc*.

var. **mițir** s. n. 1° S VIIb, c; 2°
B VIIb.

MIȚÍR v. *misír* 1°, 2°.

MIȚÍRĂ v. *misír* 2°.

MÍXĂ adj. f., pl. *míxe* Bt VIIIb
„mixtă”: *Limbă mícsă*.

MNEANȚ [mńanț] 1° s. m.
A VIIIa, J VIIb, C VIIb, VIIIa, Bt VIIa, CU VI,
pl. *mnenți* A VIIIc, C VIIIa, Bt VIIa, VIIIa,
CU VI „neamț”: Acolo [în Timișoara]
tare mulți *mnenț* or fost C VIIIa. 2° adj.
CU VI „nemțesc”.

MNEÁNȚĂ [mńánță] s. f. B V
„nemțoaică”.

MNENȚÉASCĂ [mńențáscă]
adj. f. M VIIIb, pl. *mnențéști* Bt VIIIa
„nemțescă”.

MNENȚÉȘTE [mńențéșt'e]
adv. OP V „nemțeste”.

MNENȚÍA v. *Nemția*.

MOAID v. *moid*.

MOÁIDĂ v. *moid*.

MOÁIDE v. *moid*.

MOĂRĂ s. f., ~ *de uléi* M VIIIa
„presă de ulei rudimentară”.

MOĂRE s. f. OP VIII „suc de varză”: Am avut așa anume un măiuștet așa de-l tiscuam [c u r e c h i u l] până ieșea oleac de *môre*.

MOARGOLÍNT s. A VIIc „margarină”.

MOĂTELE [môt'ile] s. pl. art. A VIIIa „ciorchinii de struguri”.

MÓDĂ s. f. 1° *a venit în* ~ Bt VIIIa „a devenit modern”. 2° var. **módie** (3 sil.) s. f. C VIIIa „modă”.

MÓDIE v. **módă** 2°.

MÓDRU s. n. B VIIIb, S VIIb, M VIIIa, Bt VIIIb „posibilitate materială”: N-o fost *módru* și învețe [copiii] ca cum o fost amu M VIIIa; cf. p u t é r e.

MÓHĂ s. f. B VIIa, VIIIb „mă-tasea broaștei”.

MOI v. **moid**.

MOIÁM vb. ind. impf. 1 sg. OP VIIa „înmuia (în apă)”; cf. î n m o i é m.

ind. impf. 2 sg. *moiái* OP VIIa, 3 pl. *moiáu* C VIII; part. *moiát*, f. *moiátă* M VII; refl. ind. impf. 3 sg. *se moiá* OP VIIa, Bt VIIa, pf. c. 3 sg. *s-a moiát* CU VIIa.

MOID adv. B VIIb, VIIIa, A VIIa, S VIIIa, b „apoi, pe urmă”; cf. a c é e a 4°, a p ó i a, í d a 3°, í d a r ă, í n c a, ú r m ă.

var. **moaid** adv. A VIIIa, S VIIb, VIIIb; **moáidă** (2 sil.) adv. S VIIIa; **moáide** (2 sil.) adv. S VIIIc; **moi** adv. S VIIIc; **móidă** adv. S VIIb, VIIIb; **móidu** adv. Bt VIIa.

MÓIDĂ v. **moid**.

MÓIDU v. **moid**.

MOLCOMÍTĂ adj. f. Bt VIIIb [despre vreme, în cursul iernii] „plăcută, blândă, fără ger”: Vremea mai *molcomítă* era, nu era jeroasă.

MORARÉU v. **moráriul**.

MORARIÚ v. **moráriu**.

MORÁRIUL s. n. art. M VII „mărarul”.

var. **moraréu** s. n. B v; **morarú** s. n. A VIIc.

MOREÁU v. **murát**.

MORJÓUCĂ s. f. B VIIb „aluat pentru dospit; aluătel”; cf. c u m l ă u l°, p i t ú ț ă 2°.

MORMÂNTÁ vb. ind. impf. 3 sg. Bt VIIIb „înmormânta”; cf. g r o ă p ă, h o d í n ă 2°.

conj. prez. 3 sg. *să mormân-teáză* S VIIIb; refl. conj. prez. 3 sg. *să se mormân-teáză* Bt VIIIb.

MORMÂNTÁRE s. f. Bt VIIIa „înmormântare”; cf. g r o p ă c i ú n e, î n g r o p ă c i ú n e.

MORMÂNTE v. **mormínte** 2°.

MORMÂNTURI v. **mormínte** 2°.

MORMÍNTE s. n. 1° pl. tant. J VIIa, OP VIIa, Bt VIIb, CU vb, VI, VIIa, b, c „cimitir”: Așa zâcem că merem la *mormín'te*, nu la cimitir CU VIIIc; cf. t e m e t é u. 2° var. **mormánte** s. n. pl. S VIIIb și **mormánhuri** s. n. pl. S VIIc, VIIIb, Bt VIIIa „morminte”: Acolo o fost oarecândva o besărică mică... apăi acolo am aflat *mormín'tur* S VIIIb. Când ș-a făcut parochia asta... treispece *mormín'te* s-o aflat acolo S VIIIb; cf. g r o p í ț ă.

var. 1° **mormínți** s. m. pl. tant. Bt VIIb, VIIIa.

MORMÍNȚI v. **mormínte** 1°.

MOȘINĂ v. **mășină**.

MOȘINĂRIE s. f. colect. S VIIIa „mașini de tot felul”; cf. g h e i p e z é t u r i.

MOȘINUÍT, *a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg.* S VIIa „a treierat (cu m o ș i n a)”.

MOȘOCOĂRNĂ s. f. B VIIb, VIIIb, S VIIc „plăcintă din aluat de pâine cu diverse umpluturi”; cf. c o c o r á d ă, l a n g a l ă u 2°.

MÓȘUL s. m. art. C VIIa, Bt VIIa, CU VIIc „bunicul”: *Móșu* meu, a lu mama tată C VIIa; cf. b u n 2°, t á i c ă, t á t a 2°.

MOTRÎNGE s. n. pl. S VIIc „sculuri”; cf. j i r é b i i.

MOURÍNG (2 sil.) s. n. A VIIc „piure de cartofi”.

MÓZDONI s. S VIIc „locomotivă”.

MÓZI s. OP VIIa „cinematograf”.

MUIĂRĂ s. f. A VIIc „mujerie, femeie”; cf. f ă m é i e, j í n c a.

MUJÍCĂ v. muzică.

MULĂCEÁG v. mulăteágul.

MULĂTEÁGUL s. n. art. C VIIb „petrecerea, distracția”: La omu meu nici nu i-o plăcut așa tare *mulăt'águ*; cf. p e t r é c i u r i.

var. **mulăceág** s. n. C VIIb.

MULĂTEÁU, *se ~, își ~ vb. refl. ind. impf. 3 pl.* OP VIIa, C VIIb „se distrau, petreceau”; cf. p e t r é c e 2°.

MULT, *mai ~ loc. adv.* A VIIc, S VIIIc, C v „altădată, vreodată”: Eu nu m-am dus *maj mult* dăpă el napoi A VIIc; cf. a l t 2°, o á r ă 1 2°.

MULTÓC adj. OP VIIa augm. de la *mult* („mare, voinic”): El o fost un ficioroc... *multóc*.

MULȚĂM interj. B VIIIa, A VIIIa, b, S VIIIc, M VII, J VIIa, C VIIb, Bt VIIa, VIIIa „mulțumesc”: Uite, am trăit cum am

trăit ș-acum trăim, *mulțám* la bunu Dumnezău, că bine trăim Bt VIIIa.

MULȚĂMÉSC vb. ind. prez. 1 sg. S VIIb, c, „mulțumesc”: *Mulțámesc* de urare, asemenea poftesc și dumnea-voastră S VIIc.

ind. prez. 1 pl. *mulțámím* S VIIIa, c.

MÚNCE s. f. pl. M VIIIb „munci”: Venea culesu porumbului... când se găta astfel dă *múnce* venea călcatu dă fuioare M VIIIb. Îi dă rost ca să poată primi lucru, *máncă* aice S VIIIc.

var. **máncă** s. f. S VIIIc.

MÚNTUCĂ, *se ~ vb. refl. ind. prez. 3 pl.* B v „se mărunțesc”: Este așa reseleu, ala care-i în patru colțuri, ala care-i mai mare și așa croampele *să múnțucă* bine; cf. d ă r ă b u r é ș t e 2°, d i m í c.

MURÁT, *s-a ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg.* C v [despre carne] „s-a pus în m u r ă t o a r e”: Mai demult, atunci s-o afumat... mai tare *s-o murát*, s-o sărat.

var. **moreáu**, *se ~ vb. refl. ind. impf. 3 pl.* C v.

MURĂTOÁRE s. f. C v „saramură”: Șoncile, coaste, aște toate să moreau în sare să băgau... să țineau trii patru săptămâni în sare, apăi să spála când să scoteau din sare, din *murátóre*.

MURLUIÁ v. muruiáu.

MURUIÁU vb. ind. impf. 3 pl. A VIIIa „netezeau pereții casei cu t i n ă”.

var. **murluiá** vb. ind. impf. 3 sg. B VIIIb, impf. 3 pl. *murluiáu* A VIIIa, pf. c. 1 sg. *am murluit* Bt VIIIa; part. *murluit* Bt VIIIa.

MUZICĂ s. f. A VIIIa, M VII, C VIIa, Bt VIIIa „muzică”: Mie m-o plăcut *muzica* Bt VIIIa.

var. **mujică** s. f. A VIIc.

N

NĂDĂ s. f. 1° M VIIIa, b, Bt VIIa „trestie”. 2° B VIIIb, A VIIIa, S VIIIa, C VIIIa „stuf”.

NĂFTĂ s. f. Bt VIIIb „motorină”; cf. oló i 2°.

NAILÓN, *poneávă de* ~ v. *poneávă* 2°.

NĂNĂ s. f. S VIIIc, OP VIIa, C VIIb „termen de adresare pentru o femeie mai în vârstă; lele”: Am fost la *nână* Floare OP VIIa.

NĂNTĂ adj. f. C VIIIb, Bt v „înaltă”.

NÂNTE v. înainte 1°.

NÂNTEA v. înainte 2°.

NAPÓI v. înapóie 1°, 2°.

NAPÓIE v. înapóie 1°.

NÁSUL s. n. art. S VIIIc „râțul”.

NĂȚIE s. f. S VIIIc, Bt v, VIIIa, pl. *năție* Bt VIIIa „naționalitate”: [La pocăiți] nu să sămălește *năția* S VIIIc. Eu sânt prea mândră de *năția* mea Bt v. Or venit și tăuți și mnemți... tăt felu dă *năție* Bt VIIIa.

NĂCÁZ s. n. Bt VIIa, pl. *năcázuri* J VI „suferință, necaz”: Supărare și *năcáz* și multe de toate or fost; cf. bai 1°, pót c ă, sm ă n t ă 2°.

NĂCĂJÉȘTI, *te* ~ vb. refl. ind. prez. 2 sg. OP VIIa „te necăjești”.

pf. c. 3 sg. *s-a năcăjít* OP VIIa; part. f. *năcăjítă* C VIIIb, Bt VIIa.

NĂCREÁ, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 sg. CU VIIa [despre plămădeală]

„fermenta, dospea, creștea”: Sara făceam cumlău și lăsam până dimineața ... până ea [p i t a] acolo *să năcré*.

NĂDUȘÉȘTE, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. A VIIc „se sufocă din cauza astmului”: Aiesta... care s-a-n-gropat astăzi... dă doi ai tot la ispitai ... *s-o nădușít*, la plămâni o avut oarice bai A VIIc.

pf. c. 3 sg. *s-a nădușít* A VIIc, OP VIIa.

NĂINTE v. înainte 1°.

NĂNÁȘUL s. m. Bt VIIa „nașul”.

NĂNĂÍT, *m-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 sg. S VIIIc „m-am bâlbâit; am încercat să vorbesc”: Încă atunci n-am preceput [rusește], numa *m-am nănăít* că tare l-o... l-o muștrat.

NĂPÓI v. înapóie 1°.

NĂPÓIE v. înapóie 1°.

NĂSÁP s. n. CU VIIIc, d „nisip”; cf. ț á r f ă 1°.

NĂSCÚT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. J VIIa, CU VIIIc „m-am născut”: Așa *am născút* dă români. Tata bun aici o *născút* A VIIc.

3 sg. *a născút* A VIIc, S VIIc, VIIIc, 1 pl. *am născút* A VIIc, S VIIb.

NĂSPRÉLE s. f. pl. tant. OP VIIa „scrobeală”: Eu o făceam cu *năspréle* și dac-o făcea cu *năspréle* atunci nu să rupea [cânepa] când țeseam, da numa la alta tăt să prindea care nu făcea, tăt se prindea laolaltă; cf. î n ț e p e n i t ó r.

NĂSTÁȘNICĂ adj. f. Bt VIIa „obraznică, neascultătoare, neastâmpărată”: Verișana, ea era așa mai slobodă și ca prunc așa era *năstájnică*, ea nu prea asculta [părinții]; cf. s l ó b o d 2°.

NĂȘTE art. nehot. A VIIc, VIIIa, S VIIb, Bt VIII „niște”: O fost *năște* tinoace p-acolo pă uliță, vai și amar A VIIIa.

var. **nêște** art. nehot. A VIIa, C VIIb, Bt VIIIb.

NĂȘTIRE s. f. S VIIIc „naștere”: O murit din *năștire*.

NEA s. f. 1° S VIIc „zăpadă”: Am fujit așa, în ciorapi, pân *neăuă* până-n colț Bt VIIIb. 2° var., în *căle de* ~ s. compus OP VIIa „pârtie”: Tăt s-o preumblat... c-o făcut *căle de hăuă* cât s-o preumblat.

var. **neăuă** s. f. 1° S VIIIc, OP VIIa, Bt VIIa, b, c, VIIIb; 2° OP VIIa.

NEĂUĂ v. **nea** 1°, 2°.

NECĂT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIa „s-a înecat”.

NECULTURĂȚI adj. m. pl. C VIIIa „needucați; necivilizați; incultți”.

NEFĂRBUITE adj. f. pl. Bt VIIIb „nevopsite”: Lângă șoncă ferbeau ouă nevopsite, *nefârbuite*.

NEGÔȚ s. n. C VIIc „marfă”: Vine la piaț cu *negôț* dân Rumânia.

NEGRÓI adj. S VIIIc „negricios”: Băsamă lup bătrân, că s-o văzut pă păr, că n-o fost *negruóji*, o fost sur, sur, alb.

NEMȚIA s. art. S VIIIc „Germania”: D-o lună dă zile n-am căpătat, n-am primit carte dă la el [= soț] din *nemțije*.

var. **Mnenția** [mnențija] s. f. art. S VIIIc, M VIIIa.

NÉNTE v. **înante** 1°.

NEPOTUȚĂ s. f. S VIIb dim. de la *nepoată*.

NERVEĂLĂ s. f., pl. *nervéle* S VIIIc „enervare”.

NÉȘTE v. **năște**.

NEVÁSTA s. f. art. S VIIb, Bt VIIa „nora”: Șed cu *nevásta*, cu noru-mea S VIIb.

NEVĂSTUȚĂ s. f. OP VIIa 1° „femeie măritată de curând”. 2° „mi-reasă”: Tare mândră *nevăstúță*.

NI interj. S VIIIb, OP VIIa, C VIIIa, VIIb, Bt VIIIa „uite, iată”: Așa trăim ia *ni* Bt VIIIa; cf. a d e c ă 2°, c ă u t á t 9°, i a¹, í d a 2°; *aci* ~ OP VIIa, *aice* ~ C VIIb „uite aici”.

NIÁLCOȘ adj. C VIIIa, f. *niál-coșă* A VIIIa. 1° „mândru, increzut”: Nană Iulișcă, aceea i-o fost drăguță tatii, apoi nu o luat tata că o fost *niálcoșă*; cf. f ă l o á s e. 2° f. pl. *niálcoșe* A VIIIa „frumoase, arătoase”; cf. f a i n, m á n d r u 1°.

NIALCOȘÁG s. n. OP VIIa „fulă, îngâmfare; emancipare”: Amu, cu *hálcoșágu* iesta, nu tare mai mǎrg [la colindat].

NIÁRICĂ [nárícă] s. f. S VIIIb „bucătărie de vară”.

var. **niarícă** s. f. S VIIIb.

NIARÍCĂ v. **niarícă**.

NICĂRÍ adv. B VIIIa, b, A VIIc, S VIIb, OP VIIa, C VIIc, VIIIa, Bt VIIIa, b, CU v, VIIIa „nicăieri”; cf. n i c ă r i í n d e, n i c i í n c ă t r ă u.

var. **nicăria** adv. CU VIIa, c; **nicherí** adv. Bt VIIa, VIIIa, CU VIIIb.

NICĂRÍA v. **nicări**.

NICĂRIÍNDE adv. S VIIb „nicăieri”; cf. n i c ă r í, n i c i í n c ă t r ă u.

NÍCE v. **níci**.

NICHERÍ v. **nicări**.

NÍCI adv. B VIIb, S VIIIb, M VII, VIIIb, J VIIIb, C VIIIb, VIIIa, Bt v „nici”: *Níce* pruncii tare nu mărg a corinda OP VIIa. *Níci* fata mea, *níci* nime [nu știe] ca eu C VIIIa. N-o fost *níce* la adunare, *níce* la joc C VIIIb.

var. **níce** adv. OP VIIa, C VIIIb.

NICICÁND adv. CU Va, VI, VIIIb „niciodată”; cf. *altá n' 2º*, *lúmea 1º*, *șóh a n.*

NICICÚM (3 sil.) adv. C v, Bt VIIIb „în nici un fel; nicicum”; cf. *nicioleacă*, *nimíc 1º*.

NICIÎNCĂTRÁU adv. S VIIIc „nicăieri”; cf. *nicări*, *nicăriinde*.

NICIOLEÁCĂ adv. OP VIIa „deloc, defel”: Tare mă aflu rău, nu mi-s bine *nícóleácă*; cf. *n i c i c ú m*, *n i m í c 1º*.

NIDÉJDE s. f. S VIIIc „nădejde”.

NIMÁȘ s. n. A VIIIa, S VIIIa, M VIIIa, b, CU VIIa „pășune”; cf. *j i p*, *l e g h e l é u*.

NÍME pron. negat. B v, VIIb, A VIIa, b, c, VIIIb, S VI, VIIa, b, VIIIc, M VII, VIIIa, b, OP VIIa, C VIIa, b, c, VIIIa, Bt VIIa, VIIIa, b, CU Vb, c, VI, VIIIc, VIIIa, b „nimeni”: Nu m-o luat *níme* înt-o samă S VIIIc. Nu deie Dumnezáu *nimărúj* S VIIIb.

var. **nímeri** pron. neg., dat. *nimărúi* B VIIIb, S VIIIb; *nimurúi* S VIIIc; **nímete** pron. nehot. B VIIIb.

NÍMERI v. *níme*.

NÍMETE v. *níme*.

NIMÍC pron. negat. 1º cu val. adv. C VIIIa, CU VIIIa „deloc, nici un pic”: Nu e *nimíc* supărare C VIIIa. Nu beau *nimíc* băutură dă cinci ani CU VIIIa. Nu-i problemă *nimica* CU VIIIb; cf. *n i c i c ú m*, *n i c i o l e á c ă*. 2º

var. **nimícă** pron. negat. B v, VIIb, A VIIIb, c, VIIIa, b, c, M VII „nimic”; *de ~* loc. adj. S VIIIc „neserios, fără caracter, fără prestigiu, flecar”: Mi-s om de treabă o mi-s *dă nimícă*; cf. *c o t é i*.

var. 1º **nimíca** pron. negat. CU VIIIb.

NIMÍCA v. *nimíc 1º*.

NIMÍCĂ v. *nimíc 2º*.

NIMURÍCĂ adj. f. OP VIIa „neputincioasă; bolnavă”: Brânca asta tăt *nimurícă* mi-i ș-amu. Apăi tu îi face pită, *nimurícă* ca tine!

NIUGDÍE [núgd'fíe] s. f. S VIIIc, OP VIIa „bani de pensie”.

NOA interj. B, A, S, OP v, VIIb, c, J VIIa, Bt „ei bine!”.

NÓNTRU v. *înlóntru 1º*.

NOPSÁR, *pe ~* loc. adv. S VIIIb „cu ziua; ca zilier”.

NORÓD s. n. A VIIa, Bt VIIc „mulțime de oameni, lume”; cf. *p o p ó r u l*.

NOST pron., adj. pos., pl. *noști*, f. *noastă*, pl. *noăște* B, A, S, M, J, OP, C, Bt, CU „nostru”.

NOTÁRĂȘ s. m. M VIIIa „notar”.

NÓUĂ adj. f. pl. S VIIIc „noi”: Înt-o poartă două căși *nóuă*.

NOVÉMBRE v. *novémbrie*.

NOVÉMBRIE s. m. invar. A VIIc, S VIIIc, VIIIa, CU VIIa „noiembrie”.

var. **novémbre** s. m. invar. S VIIIa, Bt VIIIa.

NÚCE s. f. pl. A VIIc, VIIIb, S VIIIb, Bt VIIIb „nuci”: Și deasupra [c e s n i ț e i] și *núce* cu miere [se pun] Bt VIIIb.

NÚLAȘ adj. invar. CU v [despre făina de grâu] „de calitatea întâi; foarte albă”: Făină *núlaș*.

var. **núlašă** adj. f. OP VIIa.

NÚLAȘĂ v. **núlaš**.

NÚMA adv. 1° cu val. conjuncț.

A VIIc, J VIIb, OP VIIa, C VIIb, VIIIb, Bt VIIa, b, CU v, VIIa, b, VIIIa, b „ci, dar, însă”: Nu i-i mamă, *núma* când ea o vinit la Bățania dă învățătoriță, la baba asta o căpătat locuință Bt VIIa. O avut și mama poale, *núma* nu le-o mai purtat CU VIIb; cf. c ă 1°, c e¹, d ă r ă 1°, f ă r ă 1°, m a 2°. 2° [în afirmative] B VIIb, A VIIc, VIIIa, S VIIIa, Bt VIIa; în ~ *cât* loc. adv. Bt VIIa „doar”: N-am auzit, *núma* știu S VIIIa. Nu știu sârbește să vorbesc, *núma* așa: inde-ai fost, ce-ai fiert? Bt VIIa. *Núma cât* mama mea îi dăna familia aceea, nu tata; cf. d e c ă t, d o ă r ă 1°, m a 1°.

NÚME, ~ *de ciufă* v. **ciufălă**.

NUMÍTĂ adj. f. A VIIa „renumită”.

NÚNTRU v. **înlóntru** 1°.

NUVELÚȚE s. f. pl. J VIIIa dim. de la *nuvelă*.

O

O v. **oar**.

OAR conjuncț. disj. S VIIIa „ori, sau”: Ceva nu i-o plăcut *o* la unu, *o* la alt Bt VIIa. Aducem [strugurii] *o* cu cocia, *o* cu mășina Bt VIIIa; cf. d ă r ă 4°, v o g h i.

var. **o** conjuncț. disj. B v, VIIb, VIIIa, A VIIa, b, c, S VIIa, b, c, VIIIa, b, c, M VIIIa, b, J VI, OP v, VIIa, b, C VIIb, c, CU va, vi, VIIa, b, c, VIIIb, d, Bt VIIa, b, d, VIIIb.

OĂRĂ¹ 1° *într-o* ~ loc. adv. S VIIb „într-o vreme, într-o perioadă”. 2° *de áltă* ~ loc. adv. CU VIIIb, d

„altădată; în alte împrejurări”; cf. a l t 2°, m u l t.

OĂRĂ² s. f., *a vinit la* ~ loc. vb. S VIIIc, pl. *ori*, ~ ~ ~ Bt VIIIa, b „și-a venit în fire; s-a dezmeticit”: Aiesta când s-o trezât, *o viñit la ȝară* [la spital] era sângur S VIIIc. [Mama] a căpătat medicamente, da *n-o* mai *vinít la ȝăr* / Bt VIIIb.

OÁRE s. f. pl. C v, CU vi „ore, ceasuri”: [Carnea] o lăsam zece *ȝore* C v.

OARECÁRE adj. nehot. S VIIc „careva”.

OARECÁND adv. B VIIb, c, VIIIa, A VIIIa, b, S VIIb, c, VIIIb, c, M VIIIa „cândva”: Apoi hoream, *ȝarecánd* n-o fost voie și horești românește pân sat A VIIIa; cf. c á n d v a, o a r e c á n d v a, v a s c á n d.

OÁRECÁNDVA v. **oarecándva**.

OARECÁNDVÁ v. **oarecándva**.

OARECÁNDVA adv. A VIIIa, S VIIIb, C VIIIa „cândva”: Fata era acolo sclujnică adecâte și spăla vasele, *ȝarecándva* jos punea un blid mai mare ș-ap-acolo spăla C VIIIa; cf. c á n d v a, o a r e c á n d, v a s c á n d.

var. **oárecándva** adv. C VIIIa; **oarecándvá** adv. B VIIIa, A VIIIa, C VIIIa; **varecándva** adv. A VIIIa.

OARECÁT pron., adj. nehot. S VIIc, pl. *oarecáți* B VIIb, f. *oarecátă* B VIIb, S VIIIc „câtva”: După *ȝarecătă* vreme S VIIIc.

OÁRECE v. **oarecé**.

OARECÉ pron., adj. nehot. A VIIIa, S VIIIc „oarecare, ceva”: O avut *ȝarecé* bai S VIIIc. M-am înterésat că „nu este aici *ȝarecé* nevastă?” A VIIIa; cf. c é v a.

var. **oárece** pron., adj. nehot. A VIIa, S VIIc, VIIIc; **oarecete** pron., adj. nehot. S VIIc; **oárice** pron., adj. nehot. A VIIc, S VIIa, c, J VIIb; **oáricete** pron. nehot. B VIIb, A VIIc, S VIIc; **oricíte** pron. nehot. S VIIc; **varicete** pron. nehot. A VIIc.

OARECÉTE v. **oarecé**.

OARECEVÁ pron. nehot. A VIIa „ceva”; cf. *c é v a* 1°.

OARECÍNE pron. nehot. B v, S VIIb, VIIIc, CU VIIb „cineva”; cf. *o a r e c í n e v a*.

var. **várecine** pron. nehot. S VIIIc.

OÁRECINEVA v. **oarecineva**.

OARECÍNEVA pron. nehot. S VIIIa „cineva”; cf. *o a r e c í n e*.

var. **oárecineva** pron. nehot. C VIIa;

várecineva pron. nehot. S VIIIa.

OÁRECUM v. **oarecúm**.

OARECÚM adv. S VIIb, VIIIc „cumva”.

var. **oárecum** adv. S VIIa, VIIIc.

OARECUMVÁ adv. M VIIb „cumva”.

var. **oarecúmva** adv. M VIIa, C VIIa.

OARECÚMVA v. **oarecumvá**.

OAREÍNDE adv. B VIIb „unde”; O și rupt [Crișul] acolo *oareíndete* S VIIb; cf. *i n d e v á*, *o a r e ú n d e t e*, *u n e v á*.

var. **oareíndete** adv. B VIIb,

S VIIb, VIIIc; **oriínde** adv. B v, S VIIIc.

OAREÍNDETE v. **oareínde**.

OAREÚNDETE adv. S VIIb „unde”; cf. *i n d e v á*, *o a r e í n d e*, *u n e v á*.

OÁRICE v. **oarecé**.

OÁRICETE v. **oarecé**.

OBICEÁIE s. n. pl. OP VIIb „obiceiuri”; cf. *d i v ó t*, *r â n d* 2°, *s u c*, *z a c ó n*.

OBLÁC v. **oblóc**.

OBLÁCĂ v. **oblóc**.

OBLÓC s. n., pl. *obloáce* A VIIa „fereastră”: Apăi o fost niște ficiori, ei o fost polițeri din Veserman, tăți pă *oblácă* o zburat afară; cf. *f e r e á s t ă*.

var. **oblác** s. n. A VIIa, VIIIa, S VIIb, VIIIa; **oblácă** s. f. A VIIIa.

OCHI s. B v „bănuț la ou”.

OCÓL s. n. B v, VIIb, VIIIa, b, A VIIc, VIIIa, S VIIb, OP VIIa, Bt VIIIa, CU VIIc, VIIIc, pl. *ocoále* S VIIa „curte”; cf. *o d ó r*, *o g r á d ă* 3°.

OCOLÍNA, *în* ~ loc. prep. Bt VIIIa „în jurul; împrejurul”: *În ocolína* Bătaniei.

ÓCOȘ adj. S VIIIc, pl. *ócoși* C VIIa, f. *ócoșă* C VIIIa „deștept”: Fata o fost mai *ócoșe* ca popa C VIIIa.

OCOȘÉSC, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 pl. C VIIIa „fac pe deșteptii, vor să pară *o c o ș i*”.

OCTÓBER s. m. invar. A VIIc, S VIIIc, OP v, VIIa „octombrie”.

ODÁTĂ adv. B VIIb, Bt VIIIa „imediat, îndată”; cf. *d e l ó c* 1°, *h i r t i l á n* 2°, *m i n t o n á t ă*, *m í n t o n i* 1°, *ú n a* 2°.

ODÓR s. n. S VIIb „curte”: *Odór*, ocol tât una îi; cf. *o c ó l*, *o g r á d ă* 3°.

OGRÁDĂ s. f. 1° S VIIa, b, OP VIIa „partea din spate, dinspre șură, a curții”. 2° B VIIb, VIIIa, A VIIc, VIIIa, b, S VIIb „grădină (cu zarzavaturi)”; cf. *g r é d i n ă*. 3° var. **ogreádă** s. f. Bt VIIa, VIIIa, b, CU VI „curte”; cf. *o c ó l*, *o d ó r*.

pl. *ogrézi* 1° S VIIIb, M VII; 2° B VIIIa, C VIIIa.

OGREÁDĂ v. **ográdă** 3°.

OIOI v. **ioi**.

OL s. n., pl. *óluri* M VIII „oală”: La Oluri o șazut ceva locuitor care făcea oale, *ólurí, ol, ólurí*.

OLÁCĂ v. *oleác*.

OLEÁ v. *oleác*.

OLEÁC adv. B VIIa, S VIIIc, M VIIIa, OP VIIa, b, C VIIIa, Bt VIIb, VIIIa, CU v, VI „puțin, oleacă”: Țâpă *olác* dă pământ M VIIIa; cf. *țáră*.

var. *olácă* adv. S VIIIc; *oleá* adv. B VIIb, S VIIIb, C VIIa.

OLECÚȚ v. *olecúță*.

OLECÚȚĂ adv. S VIIIb, M VII, VIIIa, OP VIIa, b, C v, VIIa, b dim. de la *oleacă*: Să se uște *olecúț* dă vreme Bt VIIIb.

var. *olecúț* adv. C VIIIb, c, Bt VIIIb.

OLÓI s. n. 1° B v, VIIb, A VIIIa, S VIIIb, c, VIIIa, b, M VII, C VIIIb, Bt VIIIb „untdelemn”: Pisatu ... îl ferbem așa în apă sărată... în postu mare cu *ulólj* și cu lapte OP VIIb. Ceapă pârlită în *olólj* Bt VIIIb; cf. *uléu*. 2° Bt VIIIb „motorină”; cf. *náftă*.

var. 1° *ulói* s. n. M VII, VIIIa, J VIIIa, C VIIIb, OP VIIb.

ÓLOM s. n. S VIIIc „plumb”: Videre dă *ólom*.

OLÓPUL s. n. art. B VIIIa „temelia casei”; cf. *fundument*.

OLTÁR v. *altáriu*.

OLÚȚ s. n. M VIIIa „ulcior”: Vreau și zic *ulúțu* era așa cu țâță, ziceam noi... cu aceea beam apă, vreau să zic... *ulúțu*, no, acela îl umplea dă apă, îl ducea în straiță.

OM, ~ *de pildă* v. *pildă* 2°; ~ *jurát* v. *jurát*².

OMENÍT¹ a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIa „a tratat omenește, s-a comportat

cu afecțiune, a îndrăgit”: Baba o fost măștihoaică că baba dulce o murit, și moșu s-o căsătorit și tare ne-o *ominít*, da și noi pă ea; cf. *biciulés*.

OMENÍT² adj OP VIIa „respectat, prețuit, îndrăgit”: O murit, săracu [ginerele], Doamne, bun om o fost, tare bun om, săracu, o căpătat la ... cu inima o avut bai... O venit o vecină d-aci, zice cătă mine „duce pă Goja [ginerele] mentö [salvarea]”, „O, Doamne, da ce bai are, că, săracu, *ominítu*, că ma am și eu cu-așa ceva [inima]”; cf. *cinstít*.

OMOÁRĂ, și ~ vb. conj. prez. 3 sg. A VIIa „să taie porcul”.

ÓMLOȘ s. Bt VIIa „prăjitură din aluat fraged”.

OPOÁRE s. n. pl. Bt VIIIb „părți, intervale principale ale unei zile (de lucru)”; cf. *șichite*.

ORÁȘURI s. n. pl. A VIIc „orașe”: O vrut și bage patru oameni [gropari] ca pă *orășurí*.

ORICÍTE v. *oarecé*.

ORIİNDE v. *oareinde*.

ORTÁC s. m. A VIIIa, OP VIIa, pl. *ortáci* OP VIIa „prieten, tovarăș”: O zăs cătă un *ortác* al lui „poți mere [tu la ea], mie nu m-o mai trabă fata” OP VIIa; cf. *prétin*.

voc. *ortáce* A VIIIa.

var. *hortáci* s. m. pl. S VIIIa.

ORTÁCĂ s. f. OP VIIa „prietenă”; cf. *prétina* 1°.

OS s. n. S VIIIb „tulpină fără frunze a unei plante”: Bicantău, cum și spun? tare fân, și era pogan, cu *os* laolaltă.

OSTRÁCI s. m. pl. M VIIIb „austrieci”.

OȚELÓS adj. CU VI „cu oțel mult; oțelit”.

ÓVODĂ s. f. OP VIIA, C VIIc, Bt VIIa „grădiniță de copii”: La care-o avut prunci n-o fost atunce, atunce n-o fost să-i ducă nici la... *óvodă*, nici la nicări, numa i-o dus cu ei... i-o pus în cocie și haida cu ei la pământ. O fost tare greu C VIIc; cf. *g r e d i n i ț ă*.

P

PÁICĂ (2 sil.) adv. CU VIIIc „parcă”.

PAIVÁN v. *poiván*.

PÁLHE s. f. pl. M VIIIa „pale (de fân)”.

PALÍNCĂ s. f. A VIIIa „rachiu, țuică”; cf. *r ă c h í e*.

var. *pălincă* s. f. A VIIa, b, c, S VIIIc.

PALȚÁU s. n. M VIIIa „vergea (metalică)”.

PÁNĂ s. f. M VII, Bt VIIa, pl. *péne* B VIIIa, M VIIIb, C VIIIa „floare (naturală sau cusută, țesută, zugrăvită)”: Nu era [mai demult] casă cu *péie* [pe pereți] B VIIIa.

PÁNCOVE s. f. pl. B VIIa, S VIIIb „gogoși”; cf. *c r ó f n e*, *g ú b e*.

PANTOFÁRI s. m. Bt VIIa „cizmar”: În vremea aceea [la cununie] erau cu trăsurile, da la noi pă jos o fost pântru că nănașu n-o avut cai și cocie, o fost *pantofári* nănașu, și o zis că el nu vrea cu a altuia, el numa pă jos să fie [la nuntă]; cf. *ț í p e ș*.

PÁOR v. *páur*.

PÁOS s. n. A VIIa 1° „pomână (la șase săptămâni după înmormântare) constând dintr-un colac și o farfurie pentru fiecare invitat”: *Páosu* la tătă femeia o tăt bărbatu să dă; art., în *se*

bágă ~ul A VIIa „se face pomana respectivă”. 2° var. A VIIc „rugăciune, slujbă pentru morți”.

var. **páus** s. n. 2° A VIIc, pl. *páuse* 1° A VIIa, S VIIIa; 2° A VIIc, S VIIIa.

PÁRNOP s. OP VIIa „zi cu număr par, considerată benefică”: Când s-o născut asta a mea mai mică... la *párnop*, așa-i la unguri... noa, o zâs că asta a fi copoșă fată... că la *párnop* s-o născut. Apo drept o avut.

PAROCHÍE v. *paróhia*.

PARÓHIA s. f. art. Bt VIIIa „biserica”: Lângă biserică, lângă *parokíje* avem noi o camere inde iarna sântem... de facem foc S VIIIb; cf. *b i s é r i c e*.

var. *parochie* s. f. S VIIIb, CU Vb.

PÁRTE s. f. 1° în *la jumătate* ~ M VIIIa „la mijloc”. 2° pl. *părțuri* J VIIa „părți”: Înt-alte *părțurí*.

PÁRUL, *c'e-a* ~ loc. subst. CU VIIIa „numele unui joc de copii, asemănător cu țurca”.

PÁSĂ vb. ind. prez. 3 sg. A VIIa „merge, pleacă” : Atunce dacă ita o murit, atunci dăloc ita... amu-atunce spun că noa! *pásu* și-i tragă clopotele; cf. *m é r e l*°.

PÁSERA s. f. art., în expr. *ca ~ albă* Bt VIIIb „ca vrabia albă”: Mașini nici n-or cunoscut [țărani] în timpu cela. Mai târziu... or început, dar ș-atunci foarte rar, *ca pásera albă*.

PÁSME s. f. pl. A VIIa „smocuri de cânepă scoase din darac”.

PAȘ s. m. 1° CU VIIIa „pas”; ~ *cu* ~ loc. adv. CU VIIIa „rând pe rând, pas cu pas, treptat”: Am ridicat casa *paș cu paș*. 2° pl. *pași*, în *doi* ~ CU VIIIb „numele unui dans popular”.

PAT s. n. B VIIA, VIII „platformă din mănunchiuri de cânepă puse la topit una lângă alta, în straturi alternative cu inflorescența la margine, apoi cu rădăcina”.

PÁTIMII s. f. gen., în *ziua* ~ Bt VIII „Vinerea Patimilor”.

PÁUR s. m. C VIIA, Bt VIIA, VIIA, CU VIIA, b, pl. *páuri* Bt VIIA, b, CU VIII „țăran, agricultor”: *Páoru* așa, *páuru* o-nceput dă toamna să-și are toată holda Bt VIIA.

var. **páor** s. m. Bt VIIA, VIIA.

PĂCURÁR s. m. S VIIA „cioaban”.

var. **prăcurári** s. m. S VIII

PĂDÚRE s. f. CU VI „livadă”: Să spune la noi la *pădure*, că acolo o fost, cum am spus, pomi dă aștia dă... corobețe, asta numeam noi *pădure*.

PĂGUBÉȘTE vb. tranz. ind. prez. 3 sg. Bt VIII „pierde (ceva)”: Unu ținea oul, cela îl bate și la cine i să sparge, acela *păgubéște* oul.

PĂHÁR s. n. S VIIIC, OP VIIA, C VIIA „pahar”: Un *páhár* care-o fost drept, fără toarte, ras l-o pus [cu apă] C VIIA.

PĂLÍNCĂ v. *palíncă*.

PĂLINCÚȚĂ s. f. A VIIIA dim. de la *pá l i n c ă*.

PĂMÚCĂ s. f. C VIIIA „vată”: Flainerea era ca *pămúca*, din vată.

PĂNTÁLÓNII s. m. pl. art. C V „pantalonii”: *Pântálóni* dă cisme îs albastri mai întunecoși.

PĂPRICÁȘ v. *popricăș*.

PĂPÚCI 1° s. m. pl. Bt VIIA „ghete înalte”; cf. b ó t e. 2° var. **păpúci** s. pl. art. B VIIB „pantofii”.

PĂPÚCILE v. *păpúci* 2°.

PĂPÚȘĂ s. f., pl. *păpúșe* S VIIB „număr de fire socotite, folosite la urzit”.

PĂRĂDÁICĂ v. *porodícă*.

PĂRĂDÁI v. *porodícă*.

PĂRĂDÍCI v. *porodícă*.

PĂRĂSTÁȘ s. n. Bt VIIB, c, CU VII „parastas”.

PĂRĂZÓL s. n. Bt VIIA „umbrelă”.

PĂRÉTE s. m. A VIIc, S VIIIA, Bt VIIIB, CU VIIIC, pl. *părăți* C VIIIA, CU VIIIA „perete”; ~ *bătúți* Bt VIIIB „tip de construcție a zidurilor, la casa țărănească din trecut, realizat prin folosirea unui pământ special îndesat cu maiurile într-un cofrag mobil ridicat de la sol, treptat, pe măsura avansării lucrului”: Unii făceau dă băteau cu maiu, *părăț bătúț* erau... să făcea dintr-un pământ galbănă [sic!] și, dacă... l-o nimerit îmbălătura de pământ ș-o bătut cum o trăbuit, în zi de astăzi nu bate cuiu-n părete [...] or bătut cincizăci... dă țenti lățime... cât mai țapăn să fie... ș-atunci scândurile să puneau ș-atunci acolo tot țipau pământ și tot băteau și, cum veneau în sus, așa să trăgeau scândurile în sus.

PĂRÍŢI, ~ *bătráni* v. *bătrán* 3°.

PĂRLÍTĂ adj. f. Bt VIIB „prăjită”: Ceapă *părlită* în oloi.

PĂRTÍE [pártíje] s. f. Bt VIIIB, CU VIIIB „partid”: S-o ținut în *pártíje* că cine-i el Bt VIIIB.

PĂSTĂ prep. A VIIc, OP V, VIIA, b, C V, Bt „peste”.

PĂSTORI v. păstorul.

PĂSTORUL s. m. art. S VIIc, pl. *păstori* CU VI „predicatorul pocăiților”; cf. *predicator*.

var. *păstori* s. m. CU VI.

PĂSULĂ v. fâsulă.

PĂȘTIȚE s. f. pl. Bt VIIIb, CU VI, VIIa, VIIIb „sărbătoare a doua zi sau în prima duminică după Paști; Paștele morților”.

PĂTURĂ s. f. 1° M VII, OP VIIIb, CU VIIa, b „foaie de aluat”: Aluatu .. să face *pătură*... cu făină și cu ou, dacă vrem dă post... numa oleacă dă sare... și *pătura* o-ntindem M VII. 2° pl. *pături* C VIIIb „straturi subțiri în brânza proaspătă de vaci (semn al buneii calități)”: O am pus [s c o a c a, la scurs] pă coșara aceea dă paie, paie în coșară, ș-am pus pă ea un sărvet... atunce să ia *pătură*, o fost tare bună; da în straiță, pă sama mea... am făcut ș-așa c-o am pus iute-n straiță să se scure, iute să mâncăm, numa de vânzare, atunci am pus în coșară.

PĂȚANIE s. f., pl. *pățanii* CU VI „pățanie”.

PĂȚOC s. m. Bt VIIIb, pl. *pățoci* Bt VIIIb, CU Vb „șobolan”: [Țigani] se sporesc ca *pățoci*, ca șobolanii CU Vb.

var. *poțoc* s. m. OP VIIa.

PĂUREĂSCĂ adj. f. Bt VIIIa, b „de p a u r; țărănească”: Ea o fost fată *păurească* VIIIa. Cocie *păurească* VIIIb.

PĂURIME s. f. colect. Bt VIIa, CU VIIIc „țărâtime”: Mai mult, noi, *păurime*, cam fărină zicem CU VIIIc.

PĂURITUL s. n. art. Bt VIIIb „ocupația de p a u r; plugăritul”.

PĂINE v. pâne 2°.

PÂNDE adv. OP v „pe unde”.

PÂNE s. f. 1° B VIIa, S VIIc, Bt VIIIb „pâine”: Nu căpătai un dărab de *pâne*, dă pită, dacă nu pe limba aceea [a stăpânului casei] ai cerut Bt VIIIb; cf. *p i t ă* 1°. 2° var. *pâinea* s. f. art. în expr. *și-a lăsăt* ~ S VIIIc „și-a părăsit serviciul”; cf. *p i t ă* 4°.

PÂNGĂ prep. S VIIIc, M VIIIa, OP VIIIb, C VIIIb, VIIIb, Bt VIIIa, CU VI „pe lângă”: *Pîngă* aceea că-s român, așa dă sânje, la... acolo [la pocăiți] nu să sămălește nația S VIIIc.

PÂRGĂLEȘTI vb. tranz. ind. prez. 2 sg. CU VIIa „faci rântaș pentru o mâncare”: [Sarmalele] le *pîrgălești* [...] la noi să *pîrgălesc* cu fărină și c-o țără dă unsoare.

refl. ind. prez. 3 pl. *se pîrgălesc* CU VIIa.

var. *porgolit*, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 pl. A VIIIb.

PÂRJEĂM v. prăjește 2°.

PÂRJOLEȘTE vb. ind. prez. 3 sg. C v „pârlește (porcul)”: După ce îl taie [porcu]... îl *pîrjolêșt'e*, mai dăm mult *s-a pîrjolit* cu paie, amu cu aragaz să face; cf. *p r ă j e ș t e* 1°.

ind. impf. 1 pl. *pârjoleăm* OP VIIIb, pf. c. 1 pl. *am pârjolit* A VIIIb; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a pârjolit* C v.

var. *perjelit*, *au* ~ vb. ind. pf. c. 3 pl. Bt VIIIb; *porjolit*, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. B VIIIa.

PĂȘIT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. B VIIa „am pășit”.

PE prep. 1° A VIIc, S VIIb, c, VIIIb, M VII, OP v, Bt VIIb, c, CU VIIc, VIIIa „prin”: Umblă *pă* oraș S VIIc. *Pă* sate or umblat oamenii care or bătut păreții CU VIIIa. 2° OP v, C VIIb, VIIIa, Bt VIIIa „cu (introducând compl. indir.)”: Fetile mele nu samănă niciuna *pă* mine OP v. *Pă* mama samănă fata mea mai mare C VIIIa. Tata meu o fost tare mare jucăuș, apoi eu *pă* el am semănat C VIIb. 3° A VIIa, S VIIb, Bt VIIa „la”: Clisa o punem *pă* fum S VIIb. 4° S VIIIc, M VIIIa, Bt VIIIa „la” (introducând compl. indir.): Mă uit *pă* fătuțele celea. Așa te uiți *pă* om că *pă* haina ceea sânjoasă S VIIIc. 5° OP VIIa, Bt VIIIa „de” (introducând compl. indir.): Tare rău i-o părut *pă* el OP VIIa. 6° S VIIc, VIIIc, J VIIa „până la” (introducând compl. de timp): *Pă* Crăciun am tras călții S VIIc. Vine *pă* unspece ceasuri S VIIIc. 7° OP VIIa (cu val. de num. nehot.) „la, în cantitate mare”: [Copilul mic dus la câmp] mânca *pă* pământ cât i-o plăcut. 8° în zi ~ zi CU VIIIa loc. adv. „zi de zi, zilnic”. 9° S VIIIc „după” (introducând compl. circumst. instrument.): Lup bătrân, că s-o văzut *pă* *păr* că n-o fost așa negroi. 10° ~ când loc. adv. M VIIIa, C VIIb, Bt VIIa, VIIIb, CU VIIIa, c „când”: *Pă când* am uns tâpsia și m-am pregătit, mai... am și putut s-o înting [foaia de plăcintă] Bt VIIa. 11° Bt VIIb „la, până la” (introducând un compl. circumst. de timp): Așa ne purtam să fie gras [porcul] *pe* Creciun. 12° M VIIIa, Bt VIIb, CU VIIc, VIIIa „la” (introducând un compl. circumst. instrument.): O fost și două rășniță dă... piatră... măcinau și grău *pă* ea M VIIIa. 13° CU VIIc

„pentru” (introducând un compl. circumst. de scop): Își strângeau *pă* iarnă dă pită. 14° ~ cum loc. adv. M VIIIa „după cum” (introducând un compl. circumst. de mod): Pugăcile picau jos acolo, patru, cinci, *pă cum* era de multă iarba soarelui. 15° Bt VIIIa „la, de”: Am orbit *pă* ochiu iesta. 16° Bt VIIIa „cu”: Nu vād *pă* ochiu ăsta.

PEC s. m. CU v „brutar”.

PÉCIE s. f. OP VIIb „carne macră”.

PECMÉZ s. Bt VIIIb „magiun de prune”; cf. **l e c v á r, p r a i**.

var. **pegméz** s. CU vi, VIIc.

PÉDIG conjuncț. B v, VIIb, A VIIc, S VIIb, c, OP VIIa „cu toate că, deși”; cf. **b á t ă r 2°, c h i a r 1°, m á c a r, m é g h i ș 1°, t o t 5°**.

PEGMÉZ v. **pecmez**.

PÉJNITĂ v. **pévniță**.

PELÍNCI s. f. pl. Bt VIIb, CU VIIa „foi (subțiri) de varză murată”.

PENGÁI v. **penghi**.

PENGHÉI v. **penghi**.

PENGHI s. m. pl. S VIIc, VIIIc „bani”: Zăcem cătă bani *peng* VIIIc.

var. **pengái** s. m. pl. Bt VIIa; **penghéi** s. m. pl. S VIIb.

PÉNTEI s. m. pl. S VIIIb „un fel de izmene largi”; cf. **g a c i**.

PÉNZIE, în ~, în loc. vb. *sântém în* ~ C v „suntem pensionari”; *mére* ~ ~ B VIIIa, A VIIIa „se pensionează”; *am venit* ~ ~ S VIIIb, Bt VIIIa „m-am pensionat”.

var. **penzîe** s. f. S VIIc.

PENZÍE v. **pénzie**.

PENZIONÉR (4 sil.) s. m. Bt VIIa „pensionar”.

PEOLÁLTĂ adv. M VIIIa „unul peste altul”: Încărea cocia, ș-ap-așa punea fănu *păuoláltă*; cf. p e s t e o - l á l t ă.

PERÁCHIE s. f., în ~ *de oámeni* J VIIa „cuplu, familie”: Or fost aice dă lă Timișoara o *peráte dă oámeni* ș-apoi... nu o știut ungurește, numai românește și-apoi și el [soțul] o vorbit [cu ei]; cf. f a m i l i a.

PERDŪT, *am* ~ vb. ind. pf. c. I sg. în expr. ~ ~ *pe (máma)* Bt VIII „am rămas fără (mama), a murit (mama)”: Când *am perdút pă máma*... tata era cu cinci căși; mai încolo, la o îngropăciune.

PÉRINA s. f. art. C VIII „plapuma în care se înfășau sugarii”: Dacă să tăia grâul, apu-și punea grâul acela așa... snopi, pupură, boț... ap-acolo îi punea la umbră la cruce... acolo-i punea cu *périna*.

PERJÁLÁU s. n. S VIIIc [la porc] „pârleală, pârliț”.

PERJELÍT v. *pârjoléște*.

PERMETEZEÁ vb. ind. impf. 3 sg. C VIIIb „stropea (cu insecticid)”.

PERNÉU s. n. C VIIIb „cenușă”; cf. c e r n é a l a.

PÉRNITĂ v. *pévniță*.

PÉRSE adv. B v, VIIb, S VIIIc, OP VIIa, C VIIIb, CU VIIa „sigur, desigur”: [Cucuruzul] *pérse* l-aram toamna C VIIIb; cf. a b u n ă s e á m ă, b í s t o ș 2°, b i s t o ș ó n, b i z u i t ă 1°, d o á r ă 2°, ș t i 3°.

PESCUÍRE s. f. M VIIIa „pescuit”: Noi meream a *pescuire*.

PESTEOLÁLTĂ adv. B VIIIa, C VIIIb, OP VIIa „unul peste altul”; cf. p e o l á l t ă.

PEȘCÁNI s. m. pl. Bt VIIIa, b „locuitori ai comunei Pecica (din România)”: O țelină mare a *peșcánilor* era VIIIb.

PÉȘTEȘ s. 1° S VIIIb [la porci] „boală epidemică, pestă”; cf. c i ú m a. 2° *boálă de* ~ S VIIIb [la oameni] „maladie contagioasă gravă; ciumă”: Ca cucurbete erau așa... cap de oameni, cioante de prunci, oarecând cred că... era *bólă de péșteș*, că erau aburdad cu var.

var. 1° *péștiș* s. B VIIIa.

PEȘTI s. m. S VIIIc „pește”: Am văzut un *pești*, atunci am văzut *pești* afumat, uscat.

PÉȘTIȘ v. *péșteș* 1°.

PETRÉCE vb. 1° tranz. ind. prez. 3 sg. S VIIIc „apasă, obsedează, urmărește, chinuie”: Până la moarte mă *petréce* sântu-aiesta; cf. b ă n t ă - l é ș t e. 2° refl. ind. impf. 3 pl. *își petreceau* C VIIIb, *se* ~ B VIIIb „petreceau”; cf. m u l ă t e á u.

2° ind. pf. c. 3 pl. *s-au petrecút* Bt VIIIb.

PETRÉCIURI s. f. pl. C VIIIb „petreceri, distracții”; cf. m u l ă t e á g u l.

PETRINJÉL s. m. B VIIIb, A VIIa, c, S VIIc, M VII, Bt VIIa, CU VIIIb, pl. *petrinjéi* CU VIIa, VIIIc, d „pătrunjel”.

var. *pétrinjel* s. m. J VIIa.

PÉTRINJEL v. *petrinjél*.

PÉTROLOI s. n. Bt VIIa „petrol, gaz lampant”.

PÉVNIȚĂ s. f. S VIIIb „pivniță”: Lângă parohie avem noi o camere inde iarna sântem... de făcem foc și sub acee am făut *péjniță*; cf. p o d r ú m.

var. **péjnită** s. f. S VIII_b; **pérniță** s. f. A VIII_a; **pímită** s. f. A VIII_a.

PI, ~ ~ interj. cu val. subst. Bt VIII_b „obicei, în Ajunul Crăciunului, în cadrul căruia copiii umblă din casă în casă și împrăștie boabe de porumb, rostind ~ ~ ~”.

PIÁPŢĂN s. m. 1° OP VII_a „pieptene”: Care [blid] era cu *píáptăn* [ursitul] era colţat, mare la dinţi. 2° CU VIII_b „pieptene pentru cânepă”; cf. g r e á b ă n 2°. 3° Bt VIII_b „greblă pentru p i e p t ă n a t paiele de pe acoperiş”.

PIAŢ v. **piáţă**.

PIÁŢ v. **piáţă**.

PIÁŢĂ (3 sil.) s. f. J VI „piaţă”.

var. **piáţ** s. n. S VIII_a, b, M VII, J VII_a, OP VII_b, C VII_c, Bt VIII_b; **piat** s. n. Bt VIII_b.

PICALÁU s. n. M VII „un fel de fluier asemănător cu picolina”.

PICÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg., în expr. 1° ~ ~ în *tifos* S VIII_c „s-a îmbolnăvit de tifos”. 2° ~ în *judecătore* Bt VIII_a „i s-a intentat proces”.

PICIOÁRE s. n. pl., în *a trăit pe ~ mare* S VIII_c „a trăit pe picior mare; a trăit bine”.

PIELCÚŢA s. f. art. J VIII_a dim. de la *p i e l e* 1°.

PIÉLE s. f. 1° B V, J VI [la legume] „coajă, pielită”. 2° B V „pojghiță, peliculă deasupra dulceturilor”; cf. *s c o á r ț ă*.

PIÉLICĂ s. f. B V dim. de la *p i e l e* 2° : Aprind puțin leri și să-ncălzească... și îl bag acolo [l e c v a r u l] și atunci așa... să prinde o *pjélică* dasupra.

PIEPTĂNÁU vb. ind. impf. 3 pl. Bt VIII_b „netezeau cu p i á p t ă n 3° paiele puse la acoperiş”.

PIEPTUL s. art. Bt VII_a „laptele mamei”.

PIÉTRI s. f. pl. S VII_a, VIII_a, b, Bt VII_a „pietre”: Și a fost încă biserică aici lângă sat inde s-o aflat *tétri*, știți, tegle S VIII_b.

PIETRÚŢE s. f. pl. Bt VII_d dim. de la *piatră*.

PÍHE s. f. pl. B V „pene mărunte, puf rămas în pielea găinii după c i u p e l i t 1°”; cf. l á n ă 2°.

PILÁRI s. m. OP VII_a „negustor de păsări”: O fost la *pilárl*, cum să zice, o cumpărat găini și d-aște.

PÍLDĂ s. f. 1° J VI „exemplu”: Să zic o *píldă*: dacă am zece [purcei], atunci, din ăștia zece, prețu la doi îi a meu curat. 2° *om de ~* Bt VIII_a „om exemplar, model”.

PÍMIŢĂ v. **pévnită**.

PIMPÁNG s. Bt VIII_b „pingpong”.

PINGÁLÍT, *au* ~ vb. ind. pf. c. 3 pl. C VIII_a „au fotografiat”; cf. *c h i p u i t*.

PINGĂREÁ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. Bt VII_d „bătea, lovea (pe cineva)”: Popa ne mai *pingăreá* cf. *m â n g ă l í t* 2°.

PINGEÁM vb. ind. impf. 1 pl. S VIII_a „împingeam”; cf. *î m p í n z i*.

PÍNTEN s. m. OP VIII_b „rotiță folosită la tăiatul *p ă t u r i i*”.

PIPÁRCĂ s. f. 1° B V, VII_d, A VII_c, VIII_b, M VII, OP VIII_b, Bt VII_a, b, CU VI, VII_a, b, VIII_c, pl. *pipárci* B V, VII_b, A VII_a, c, CU VII_a „ardei”; cf. *p i p ă r ú ș*, *p i p é r* 1°. 2° A VII_c, S VII_b, OP VIII_b, C V, Bt VII_a, b, ~ *măruntă* CU VIII_a „boia”; ~ *pipărátă* Bt VII_a „boia iute”.

PIPĂRĂȚĂ, *pîpărcă* ~ v. pipărcă 2°.

PIPĂRUS¹ s. n., pl. *pipărușe* S VIIa „ardei”; cf. *pîpărcă* 1°, *pîpér* 1°.

PIPĂRUS² v. **popirós** 1°.

PIPĂRUȘUȚE s. pl. S VIIa dim. de la *pîpăruș²*.

PIPÉR s. 1° S VIIc „ardei”; cf. *pîpărcă* 1°, *pîpărúș¹*. 2° var. *pipéri* OP VIII „piper”.

PIPÉRI v. **pipér** 2°.

PIPORÓS v. **popirós**.

PIRCI v. **cîrcă**.

PIROSTÍE s. f. pl. CU VIIa „pirostrii”: Să vă arăt și *pirostíje*, cred că am două *pirostíje*... cu trii picioare, dă feri; cf. *cătlán* 1°, *săjác*.

PISÁT s. n. 1° S VIIIb, C VIIIb „boabe de porumb măcinate mare; păsăt”: Spălăm așa cu apă, dasupra apii să luau așa hoaspile... să rămâie așa mândru numai *pisátu* aceala. *Pisátu*... aceala... îl ferbem așa în apă sărată, ap-atunci cu unsoare dă pă cărnaț, mai unsoare dă găscă cole toamna... în postu mare cu uloi C VIIIb. 2° S VIIIb, M VII, OP VIIIb, C VIIIb „mâncare preparată din *pisát* 1°”. 3° Bt v „amestec de mălai cu apă pentru hrana puilor”.

PISCOȘĂ adj. f. A VIIc „murdară”: Când îi *piscoșe* [ș t e r g u r a] o spălăm.

var. **biscoșă** adj. f. A VIIc.

PISÓC s. S VIIa „pământ, țărână”; cf. *țăr fă* 2°.

PITĂ s. f. 1° B v, VIIb, A VIIc, S VIIIb, OP VIIa, b, C VIIb, c, VIIIa, b, Bt VIIa, b, VIIIa, b, CU v, VIIa, c, VIIIc, pl. *pite* S VIIIb, c,

OP VIIa, C VIIIb, Bt VIIa, CU VIIa „pâine”: Când o făcut *pită* la soacra mea [refugiatul din Moldova în 1947] o țucat *pita*, că n-o văzut șohan el *pită* S VIIIb; cf. *páne* 1°. 2° B VIIa, b, M VII, C VIIIb „aluatul, coca pentru pâine”: Tâiam din *pită* cât ar fi o pită bună B VIIIb; art. ~-a, *rupeá* ~ v. **rupeám** 1°. 3° B VIIa, b, pl. *pite* S VIIc, OP VIIa, C VIIIb, CU VIIa „cocă separată din aluatul dospit, pentru a fi modelată în forma dorită și a deveni un exemplar; pâine”: Când era gata dospită, atunci puneam coșerile celea de pită, puneam șterguri pă ele și fărină pă șterguri... atuncite tâiam așa din pită cât ar fi o *pită* bună în coșară... aceea o asogam bine, o puneam în coșară B VIIIb. Am copt... patru *pite* S VIIc. Câte *pite* făceai, atâția pumni dă cumnău puneam OP VIIa. Atuncea am scos acele trei-patru *pite* CU VIIa. 4° art. ~ -a, în expr. *și-a lăsát* ~ S VIIIc „și-a părăsit serviciul, locul de muncă”: Am avut și eu... văr dulce... o fost în armata rămână... o fost ofițer ... apoi *nu și-a lăsát pita* aceea, pâinea aceea bună, pentru ca să vie aici, în Ungaria; cf. *páne* 2°.

PITUȚĂ s. f. 1° Bt VIIIb, CU VIIa dim. de la *pită* 1°. 2° pl. *pitúțe* C VIIIb „aluat modelat în formă de turte (pite) mici, păstrat pentru dospit”: Făceam aluat la *pitúțe*; cf. *cumlău* 1°, *mórjóu că*.

PITIGÁ vb. ind. 1° impf. 3 sg./pl. S VIIc „ciupea(u), pișca(u)”. 2° pf. c. 3 sg. *a pișigát* A VIIIa [fig.] „a rupt câte puțin (din aluatul pentru găluști); a ciupit”: Boți cu croampe... boți așa rupți... o *pișigátí*, o *pișigátí* /cu lingura.

2° part. m. pl. *pițigăți* A VIIIa.

PLĂCĂ vb. 1° imperat. 2 sg. A VIIIb, S VIII, VIIIc, Bt VIIa, CU VIIIb „servește-te, ia-ți”: Ia, *plăcă*, ia-ți, ia cușto S VIIIb; cf. a i á, i é i e 1°, p r i m é ș t e 3°. 2° var. **pleacă** vb. imperat. 2 sg. cu val. interj. S VIIIc „poftim”: Sună telefonu meu, ardic, zăc „*plăcă!*”; cf. h a.

1° refl. imperat. 2 pl. *plecăți-vă* S VIIIb.

PLĂMÂNE s. f. pl. J VI, OP VIIIb, C V, art. *plămânele* A VIIa, VIIIb, J VI Bt VIIIb „plămâni”.

PLÂNGĂIEȚI adj. m. pl. A VIIIa „care plâng; plângăreți”.

PLÂNGE vb. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIa [despre lăstarul viței de vie] „secretă sevă, după tăiere”.

PLEACĂ v. **placă** 2°.

PLETITĂ adj. f. A VIIIa „împletită”: O fost o turlă dă biserică, o fost *pletită* [din nuiele] și o fost lipită.

PLEU s. n. Bt VIIIb, VIIIa „tablă, tinichea”; cf. b ă d í c 1°.

PLÉVELE s. f. pl. art. S VIIIa „pleava”: După ce-o fost călcat [grâul], purtam *plévele* acasă.

PLEVÍT, la ~ vb. sup. S VIIIa „la plivit”.

PLEVITÓR s. n. S VIIIa „unealtă pentru *plevit*”.

PLIOĂȚE (2 sil.) s. f. pl. Bt VIIIb, VIIIb „fructe uscate; poame”.

var. **ploățe** s. f. pl. A VIIIa.

PLOĂIE vb. impers. 3 sg. Bt VIIIb „plouă”: O fost mai bine să traji pământ pângă el [cucuruz], că nu s-o uscat pământu, apoi, dac-o *ploițet*, o fost pământ pângă el C VIIIb.

ind. pf. c. 3 sg. a *ploiát* C VIIIb, Bt VIIa, b, CU VIIa; conj. prez. 3 sg. *să ploăie* Bt VIIa, VIIIa, b, CU VI.

PLOĂȚE v. **plioățe**.

PLUGĂRÍM vb. tranz. ind. prez. 1 pl. B VIIIa „prășim cu plugul”: Dac-o răsărit [t e n c h i u l] *l-am plugărít*, l-am săpat; cf. e c h e z l í t, p l u g u i é s c.

ind. pf. c. 1 pl. *am plugărít* B VIIIa.

PLUGUIÉSC vb. tranz. ind. prez. 3 pl. CU VI „prășesc (porumbul) cu plugul”; cf. e c h e z l í t, p l u g ă r í m.

ind. impf. 1 sg. *pluguím* Bt VIIIa, pf. c. 3 sg. a *pluguít* Bt VIIIa; conj. prez. 1 pl. *să pluguím* Bt VIIIa; sup. *la pluguít* CU VI; refl. ind. prez. 3 sg. *se pluguiește* Bt VIIIa, impf. 3 sg. *se pluguía* CU VIIIb.

PLUGUITÓR s. m. Bt VIIIa „persoană, țaran care mână caii la p l u g u i t”: Eu am fost *pluguitór*, așa, când am fost copil de patrușpece ani.

POÁRTĂ vb. ind. 1° prez. 3 sg. M VII „cară, transportă”: *Am purtát* cu caru [snopii] în stog S VIIIa. 2° refl. impf. 1 pl. *ne purtám* B VIIIb „aveam grijă; ne îngrijeam”: Așa *ne purtám* să fie gras [porcul] pe Creciun Bt VIIIb; cf. c ă u t á t 3°, g r i j e á m, s t ă p ă n í t 1°. 3° prez. 3 sg. Bt VIIIb „(se) obișnuiește”: La noi îl *pórtă* cuperișu ista [cu paie]; cf. s u c u í t. 4° refl. impf. 1 pl. *ne purtám*, în ~ ~ (*iúte*) loc. vb. Bt VIIIb „ne grăbeam”: *M-am purtát* să fac demâncatu OP VIIa. 5° tranz. pf. c. 1 sg. *am purtát* (pe cineva) S VIIIc „am numit, am calificat”: Porci, și în tăt chip *i-am purtát* [pe ruși] când apoi am știut în limba lor.

1° ind. prez. 1 pl. *pur^tăm* S VIIA, impl. 1 sg. *pur^tăm* B VIIA, S VIIc, 3 sg. *pur^tă* B VIIA, 3 pl. *pur^tă* B VIIA, M VII, 1 pl. *pur^tăm* A VIIA, pf. c. 1 sg. *am pur^tăt* B VIIA, S VIIA; conj. prez. 1 pl. *să pur^tăm* S VIIc; part. *pur^tăt* S VIIA; sup. *de pur^tăt* S VIIA; 2° pl. c. 1 pl. *am pur^tăt* B VIIA; refl. ind. impf. 3 sg. *se pur^tă* 1° M VIIA, pf. c. 1 sg. *m-am pur^tăt* 2°, 4° OP VIIA, 3 sg. *s-a pur^tăt* 2° S VIIb.

POCĂINȚII s. m. pl. art. A VIIc „pocăiții”.

POCI vb. ind. prez. 1 sg. S VIIc, B VIIb „pot”: Așa dă țapăn și fie [aluatul], atâta fărină pun că, dacă oi pune în lespede... *să poc* întinde bine cu lingura B VIIb. *Poc* începe? S VIIc.

conj. prez. 1 sg. *să poci* B V, VIIb.

POCOLÍM vb. ind. prez. 1 pl. CU VIIA „aranjăm, punem în ordine (lu^{cr}uⁿile din casă)”; cf. a l i p u i á m 1°, a r i n j á t, r â n d 1°.

ind. impf. 1 pl. *pocoleám* A VIIc, Bt VIIb, pf. c. 1 sg. *am pocolít* A VIIc; conj. prez. 1 pl. *să pocolím* CU VIIA.

POCROÚȚ v. procoáute.

POCROVÍȚĂ s. f. 1° S VIIc „pătură groasă de lână; cergă”: O adus o *pocrovíță* tare, o lână... lată, așa că tăți cinci care-am fost pă cuptor am... ne-o ajuns, ne-am astupat cu ea; cf. l á - n ă 1°. 2° var. *prócoviță* s. f. Bt VIIA, pl. *prócovițe* Bt VIIA „țol pentru învelit, țesut din zdrențe”.

var. 2° *procovíță* s. f. Bt VIIA.

PODÁRI s. m. OP VIIA „muncitor la un pod plutitor; podar”.

PODRÚM s. n. Bt VIIA „pivniță”; cf. p é v n i ț á.

POFTÉSC vb. ind. prez. 1 sg. S VIIc, CU VIIA „doresc, urez”: Acea

poftesc la tătă lumea și la copiii lu copiii lu copiii, așa Dumnezeu să deie CU VIIA; cf. v ó i e 1°, v o i é s c.

var. **POPTÍT**, a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIA.

POGÁN 1° adj. S VIIb, VIIb „de dimensiuni mari; foarte mare”; cf. m á - r ó c 1°. 2° adv. B VIIA, A VIIc, S VIIb „mult”: Mai *pogán* ungurește [citesc Biblia], că mai oine le precep S VIIb. La noi mai *pogán* tenchi să samănă B VIIA.

POGÁCI s. f. pl. 1° M VIIA [la m o a r a de ulei] „turte din reziduuri de semințe de floarea soarelui”: Băga apoi în preiș ș-apă cura uloiu ala afară, apăi *pugăcile*... picau jos acolo, patru cinci, pă cum era de multă iarba soarelui în preișu acela. 2° A VIIA „preparat din aluat, (turțițe) cu jumări”: Fac *pogăc*, draga mea, și duc pălincă și vin și îmbie pă ei [= cei care sapă groapa].

var. 1° *pugăci* s. f. pl. M VIIA, A VIIA; 2° *bugăci* s. f. pl. A VIIA.

POIÁTĂ s. f. A VIIc „grajd”; cf. i ș t ă l ă u.

POIVÁN s. n., pl. *poiváne* M VIIA „ștreang”: Fune, noi zăcem *pojván* cătă ea; cf. f ú n i e.

var. **PAIVÁN** s. n., pl. *paivánuri* Bt VIIb.

PÓLGARUL s. m. art. A VIIb „primarul (satului)”; cf. b i r ă u.

POLIȚERI s. m. C VIIA, pl. *polițeri* A VIIA „polițist”; cf. j e n d á r i, r é n d e r u l 2°.

POLOÁȘTE s. f. pl. C VIIb „ploșnițe”: O fost țigani... și păduchi or avut. C-o fost aice... baci Petre Bolundu, el o fost doptoru lor... el îi șprituia să n-aibă *polăște* și păduchi, o vai ș-amar de ei.

POMĂNĂ s. f., în ~ S VIIIb „fără plată; de clacă”: Să făcea, știi, așa în pomână, merea omu și ajute, știi, la căsi.

POMI s. m. pl., în ~ de corobéțe
CU VI, ~ de legúme Bt VIIa, ~ de roáđă
Bt VIIa „pomi fructiferi”.

POMNEÁ vb. ind. impf. 3 sg.
B VIII [despre aluat] „pocnea (datorită bășicilor formate la frământat)”: Ap-o frământam, atâta o frământam până...
pomné [coca], se desfăcea de brâncă.

POMÓCI s. m. pl. art. S VIIIc
augm. de la *pom*: *Pomóci* cia d-o sută cînzăci dă ani n-o fost într-una, fără tâte așe dărăburi.

PÓMPĂ s. f., pe ~ OP VIIa „cu pompă, cu alai”: Nuntă *pă pómpă*.

PONĂSLÉȘTE vb. tranz. ind.
prez. 3 sg. C VIIIa „vorbește de rău; calomniază”; cf. í m b á l, p o v e s t é ș t e 2°.

ind. prez. 3 pl. *ponăslésc*
C VIIIa.

PONEÁVĂ s. f. 1° B VIIb
„bucată mare de sac gros, pusă pe podul carului, la transportul cerealelor”. 2° ~ de *făulle*, ~ de *nailón*, pl. *ponévi* S VIIIc „învelitoare de plastic, la sere; folie”: Sub *pońáva* ceea de *făulíje* mai n-o murit, s-o betejit; cf. f ó l i i 2°. 3° pl. *ponéve* M VIIIb „țoale”; cf. p r o c o á u ț e. 4° pl. *ponévi* CU VIIa „prelate”: S-o fărbut *pońévile* *pă* mășinile dă la Rusia [...] așa *pă* camioane.

var. 1° *pónivă* [pónvă] s. f., pl. *pónive* B VIIIb.

PÓNIVĂ v. *poneávă* 1°.

PONÓSLU s. n. 1° C VIIIa
„învinuire, acuzare”. 2° *dă* ~ loc. vb.

C VIIIa „anunță, lansează zvonul, înștiințează”: Dară doftoru... *dă ponóslu* cum că arde ca focu [pacientul].

PÓNTOȘON adv. Bt VIIIa
„exact, întocmai”: Nu știu *póntoșon* cum să spune ungurește, nu știu exact; cf. f i x.

PÓPĂ s. m. B VIIIa 1° art. ~a de sus „snopul pus ultimul pe claie, pentru a asigura scurgerea apei”. 2° art. ~a din jos „snopul dintâi, de la baza clăii”.

POPÉSC adj. A VIIIa „care aparține popii; preoțesc”: Biserica noastră o avut douăzășiopt dă hectară dă pământ: ș-o avut cantorești și *popéscu* o fost douăsprezece holduri.

POPÍCUL s. art. CU VIIIa
„numele unui joc de copii și al mingii cu care se joacă acesta”.

POPIRÓȘ s. n. 1° B VIIIb „hârtie”. 2° var. S VIIIc „act de înțelegere, convenție scrisă”: Am făcut atunci *piporóșu* sau potrocolu; cf. p r o t o c ó l u l 2°.

var. *pipărúș* s. n. 1° S VIIa, VIIIc;
piporóș s. m. și n. 1° S VIIa, 2° S VIIIc, pl. (art.) *piporóșii* 1° S VIIIc și *piporóșe* 2° S VIIa.

POPLÓN s. n. B V, A VIIa, Bt VIIa, CU V, VIIb „plapumă”; cf. i o r g á n e.

POPÓRUL s. n. colect. art. S VIIIb „lumea, locuitorii dintr-un sat”: Atunci din satu aiesta *popóru* tăt o mărs în Comad; cf. n o r ó d.

POPRIČÁȘ s. n. B V, A VIIa, S VIIIb, CU VIIa „papricaș”.

var. *păpricăș* s. n. S VIIIb.

POPTÍT v. *poftésc*.

PORGOLÍT v. *părgăléști*.

PORÍCLĂ s. f. 1° A VIIIa „poreclă”; cf. c i u f á l ă. 2° var. **poríglă** s. f., în *se face* ~ A VIIIa „se poreclește”: Mocanu... așa i *se face poríglă*; cf. c i u f u l é ș t e 1°, p o r i g l ă t.

var. 1° **poríglă** s. f. A VIIIb, M VIIIa.

PORIGLÁT v. **poríglăt**.

PORÍGLĂ v. **poríclă** 1°, 2°.

PORIGLÍT, a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. A VIIIb „a poreclit”; cf. c i u f u l é ș t e 1°, p o r í c i ă 2°.

part. f. *poríglítă* A VIIIb.

var. **poríglăt**, a ~ vb. ind. pf. c.

3 sg. A VIIIb; part. f. *poríglătă* A VIIIb.

PORJOLÍT v. **pârjoléște**.

PORODÍCĂ s. f. B V, A VIIIb, pl. *porodíce* B V, S VIIIc „pătlăgică roșie”.

var. **părădáică** s. f. Bt VIIa;

părădái s. f. pl. CU VI; **părădáci** s. f. pl. S VIIIc.

PORȘÓR s. m. C VIIIb, pl. *porșóri* M VIIIa, C VIIIb, VIIIc „căpișă mică (de fân)”; cf. b ó g h i i, c h e p í ț ă.

PORȚ s. S VIIa „porție”.

PORUMBÉL s. n. M VIIIa „arbust sălbatic; porumbar”: [N a d a] o ieșit tumai așa ca *porumbélu* că-! dai afară, da iar mână.

POTÁLÍT adj. S VIIIc „terminat, încheiat”.

PÓTCĂ s. f. Bt VIIa „necaz, nenorocire”; cf. b a i 1°, n ă c á z, s m ă n t ă 2°.

POTÍCĂ s. f. B VIIIb, OP VIIIb „farmacie”.

POTÓP s. n. S VIIIc 1° „hartă”: Am fost [în prizonierat] în... orașu Ivanov, să află pă *potóp*; cf. m á p ă. 2° „tablă indicatoare pe o șosea”: [Mașina] i-o aruncat câtă un pom, pă *potóp* sus.

POTROCÓLUL v. **protocólul** 2°.

POTȚÓC v. **pățóc**.

POVESTÉȘTE vb. ind. 1° prez. 3 sg. CU VIIIb „stă de vorbă”; cf. d i v ă n 2°, d i v ă n í m. 2° tranz. viit. 3 sg. *va povestí* OP VIIa „va bârfi, va calomnia”: Mătușa mea era așa răulăcioasă, nu mă lăsa să mărg nicări [la vrăjitoare] „Las-o, dracului, că nu ști aceea, *v-a povestí* și *v-a umplea* dă minciune”; cf. î m b ă l, p o n ă s l é ș t e.

POVEȘTI s. f. pl. Bt VIIa „taclale”: Să divănească la *povești*’.

POZDĂRI v. **pozdării**.

POZDĂRII s. f. pl. M VII, CU VIIIb, v, „puzderii”; cf. p r a v 4°: Era așa un mai dă lăut, ap-o bătea [cânepa] bine acolo la rădăcină că era tare la... *pozdări* să spunea M VII.

var. **pozdări** s. f. pl. M VII;

puzdării s. f. pl. B VIIIb, M VIIIb.

PRAI s. n. M VIIIa, OP VIIa, b „magiun”; cf. l e c v ă r, p e c m é z.

PRÁPÓR s. m. și n. S VIIIb, Bt VIIIb, pl. *prápori* A VIIa, OP VIIa și *prápore* OP VIIa, Bt VIIIb „steag bisericesc”: *Práporele* acelea ce-s dă două părți în biserică Bt VIIIb.

PRĂȘILI vb. ind. prez. 2 sg. A VIIIa „prășești”.

PRAV s. n. 1° A VIIa, S VIIc, J VI, OP VIIa, C VIIIb, VIIIa, Bt VIIa „praf”: Șterg *právu* pân casă Bt VIIa. 2° pl. *právuiri* Bt VIIa „detergenți sub formă de pulbere”. 3° *țúcur* ~ v. **țúcur** 1°. 4° colect. A VIIa „puzderii”: Dacă s-o uscat [cânepa], cu melițu o am zdrobit... o trăbuit și punem sub picioare, știi, s-o zdrobim, apoi, dâp-aceea iară o am smelițat dă *právu*-ala, apă dup-aceea o am grebănat; cf. p o z d ă r i i. 5° A VIIc „preparat chimic sub formă de pulbere (folosit drept cheag)”: O avut oarice *prav* cu care l-o dormit [laptele].

PRĂZNICELE s. n. pl. art. Bt VIIb „sărbătorile”.

PRĂCURĂRI v. păcurăr.

PRĂJĂȘTE vb. ind. 1° prez 3 sg. A VIIa „pârlește (porcul)”; cf. pârjoléște. 2° var. **pârjeám** vb. ind. impf. 1 sg. Bt VIIa „prăjeam, căleam”; cf. coci 2°, sfârâiești.

2° refl. ind. impf. 3 sg. *se pârjeá* Bt VIIb, pf. c. 3 sg. *s-a pârjít* Bt VIIb; part. f. *pârjítă* Bt VIIa.

PRĂJITÓRI s. f. pl. M VIIa [la molară de ulei] „dispozitive pentru prăjit semințele”; cf. târcă-lăuă.

PRĂȘTIE vb. ind. prez. 3 sg. Bt VIIb „împrăștie”: Găina *prășt'ije*; cf. împrăștie, proșcát.

var. **próștii**, *și* ~ vb. conj. prez. 2 sg. S VIIb,

PRĂVÓS adj. M VIIa „plin de prav 1°; prăfos”: M-am spălat c-am fost dară cam *prăvós*.

PRĂNZ s. n. C v, M VIIa „mâncare de dimineață; mic dejun”.

PRĂNZÉSC vb. ind. prez. 1 sg. Bt VIIa „mănânc de prânz; iau micul dejun”: [De dimineață] mai întâie mi-am dat la porci, dipă ce-am gătat eu lucru acela n-am pus de-*am prínzít*. Încă n-am fost gata cu prânzu pă când o venit junere-meu și mi-o adus tulheni acasă... I-am pus pup, ș-ap-apoi m-am spălat c-am fost dară cam prăvos, am miezăzat, am ascultat știrile d-amiazăza M VIIa.

ind. prez. 1 pl. *prânzím* C v, pf. c. 1 sg./pl. *am prânzít* A VIIc, S VIIb, M VIIa, 3 pl. *au prânzít* Bt VIIa; refl. impers. 3 sg. *se prânzește* C v.

PRECÉP vb. ind. prez. 1° 1 sg. B VIIa, S VIIb, VIIIc „pricep, înțeleg”; cf. cheretít 4°. 2° 3 sg. S VIIIc, CU VIIIa „se pricepe (la ceva)”: [Fiul] *precépe* la mașine S VIIIc; cf. băluí.

ind. prez. 2 sg. *precépi* 1° S VIIIc, 3 sg. *precépe* 1°, 2° S VIIIc, CU VIIIa, 2 pl. *precépeși* 1° S VIIIc, 3 pl. *precép* 2° CU VIIIa, pf. c. 1 sg. *am precepút* 1° S VIIIc, 3 sg. *a precepút* 1° S VIIIc; conj. prez. 1 sg. *să precép* 1° S VIIIc; cond. prez. 1 sg. *aș precépe* 1° S VIIIc.

PREDICĂTOR s. m. S VIIIc, CU v „predicator (la pocăiți)”; cf. pástóruí.

PREDÍCĂ s. f. S VIIc „predică”.

PREIȘ s. n. 1° M VIIa „presă (de ulei)”. 2° Bt VIIa „storcătoare pentru struguri”; cf. préișelic, storcătóru.

PREIȘĂLÍM vb. ind. prez. 1 pl. S VIIb „mustuim, stoarcem strugurii”.

ind. pf. c. 3 sg. *a preișálít* S VIIc.

PREIȘELIC s. n. A VIIc „presă pentru struguri, storcătoare”; cf. preiș 2°, storcătóru.

PREJBÍTER s. m. A VIIa „titlu onorific pentru o persoană din consiliul de administrație al unei biserici”: [La biserică] nu puteai fi în comitet... dacă nu erai în cinci ai *prejbíter*.

PREÓT s. m. A VIIa, S VI, VIIIa, b, M VIIb, Bt VIIa, b, VIIIa, b, CU VI, VIIIa, b, pl. *preóți* CU VIIIa, b „preot”.

PREPÚȘUL s. n. B VIIa „terenul bisericii”.

PRÉSCURĂ s. f. S VIIb, Bt VIIc, pl. *prescuri* Bt VIIc „prescură”.

PRESCURĂRÍȚĂ s. f. A VIIc „femeie care face prescuri”.

PRÉTENĂ v. *prétina* 2°.

PRÉTIN s. m. Bt VIIa, pl. *prétini* C VIIIa „prieten”: Nu-i frumos să te sfădești, o să sudui pă *prétin* o pă pretina Bt VIIa; cf. o r t á c.

PRÉTINA s. f. art. 1° Bt VIIa „prietena”; cf. o r t á c ă. 2° var. **PRÉTENĂ** s. f. M VII „iubită”: Asta mi-i drăguță sau *prét'enă*; cf. d r ă g ú ț ă.

PREȚINÍT, *s-or* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 pl. Bt VIIa „s-au împrietenit”: Ele tare *s-or pretinít* laolaltă.

PREȚIOĂSĂ adj. f. J VI „delicată, fină, gingașă, pretențioasă”: Ridita ... asta nu-i așa *prețioasă*... n-are așa pretenții mari ca și ardeiu, nu trebuie făcut foc [în seră].

PRÉȚUL s. n. art. C VIII „conținutul, cuprinsul; p. ext. marfa”: Eu multă vreme m-am dus [la oraș] cu *préșu* iesta: cu scoacă, cu unt, cu brânză, cu lapte, cu ouă, cu pui, cu de tâte cele cât puteam pune pă umăr și-n brânci.

PREÚMBLU, *mă* ~ vb. refl. ind. prez. 1 sg. C VIIIa „mă plimb”: Tăt s-o *preumblát* c-o făcut cale de neauă cât s-o *preumblát* OP VIIa.

ind. prez. 3 sg. *se preúmbă* CU VIIIb, pf. c. 3 sg. *s-a preumblát* OP VIIa; conj. prez. 3 sg. *să se preúmbă* C VIIIb.

PREVÉCHI v. *prevéghi*.

PREVÉGHI s. n. S VIIIb „pri-vegghi”: Sara merem în *prevék* și atunce ... cântări este și să roagă popa A VIIa.

var. **prevéchi** s. n. A VIIa;

privéchi s. n. B V, J VIIa, CU VIIIc.

PRÉZLI s. CU VIIa „pesmet”.

PRÍMA num. ord. f. 1° S VIIIb; *din* ~ cu val. adv. S VIIIb „întâi, la început”: Mă întorc iară napoi inde o fost satu *prima* S VIIIb. *Din prima*, dintâie [Săcalul] era Socol; cf. d i n t ă i 1°, î n t ă i e 1°. 2° pl. *prime*, *verișene* ~ CU VIIIc „verișoare primare”.

PRÍMĂ s. f. CU VIIa „pan-glică”; cf. b o c r é i t e.

PRIMÉȘTE vb. ind. 1° prez. 3 sg., în ~ *ăer* J VI „se aerisește”; cf. c á p ă t 1° 1°. 2° ind. pf. c. 3 sg. *a primít* Bt VIIc [în construcții cu nume de boli] „s-a îmbolnăvit de...”: Mama o *primít* tundoembolia; cf. c á p ă t 1° 5°. 3° imperat. 2 pl. *primíți* Bt VIIIb „serviți-vă, luați”; cf. a i á, i é i e 1°, p l á c ă 1°.

1° conj. prez. 3 sg. *să primească* J VI.

PRINS vb. refl. ind. 1° pf. c. 1 pl. *ne-am* ~ S VIIIc, VIIIa „am început”; cf. a p ú c ă, c e p ú t. 2° 1 sg. *m-am* ~ S VIIIc „am devenit”: *M-am prins* eu așa întristat; cf. s t ă t e á 2°.

PRINSONÉR v. *prinsoniér*.

PRINSONÍE s. f. M VIIIb „prizonierat”.

PRINSONIÉR (3 sil.) s. m. S VIIIc, M VIIIa, CU VIIIc, pl. *prinsoniéri* S VIIIc „prizonier”: Dacă văd că îs ungur ... *prinsonér* ungur... zice „nu-i nici un bai, nu păstă multă vreme mereți acasă” S VIIIc.

var. **prinsonér** s. m. S VIIIc, Bt VIIIb.

PRISTÓRNIC s. n. A VIIa „pistornic”.

PRISTÚI s. m. pl. Bt VIIa „pistruí”.

PRIVÉCHI v. *prevéghi*.

PRIVEGHÉSC vb. ind. prez. 3 pl. Bt VIIIb „priveghează (mortul)”.

PROBÁT, *am* ~ vb. ind. pf. c. I sg. Bt VIII „am încercat”: Ş-ap-o picat așa afară sub streșină [mama]. Şi-apoi o strigat biata de ea „vină și mă traje d-aici”. No, un copil dă patru ani, *am probát* eu da... „du-te după tată-tu”.

PROCOÁUȚE (3 sil.) s. n. pl. M VIIIa, VII „țoale, macate”; cf. p o n e á - v ă 3°.

var. **pocróuț** s. n. M VIIIa, pl. *pocroáuțe* M VII; **procót** s. n. M VIIIa.

PROCÓȚ v. **procoáuțe**.

PRÓCOV s. n. Bt VIIa „pânză (tesută sau cumpărată) pentru acoperit mortul”.

PROCOVIȚĂ v. **pocrovită**.

PRÓCOVIȚĂ v. **pocrovită**.

PROFÉSĂRĂ s. f. CU VI „profesoară”: O *profésără* trăbă să învețe limba română curată, ca să învețe copiii și, dacă ea la școală... așa învață cum ea o cunoaște acasă și cum să vorbește acasă, atunci nu învață românește.

PROFÉSĂRI s. m. pl. CU VI „profesori”.

PROPOGÁNDĂ s. f. S VIIIc „propagandă”: Așa o fost *propogánda* lor, c-așa o zăs că noi dă voie bună, dă voluntari, am vrut să acupăm Rusia.

PROST adv. OP VIIa „din greu, cu efort”: [Ginerele] o fost tare harnic. Ap-o lucrat așa mult *prost*, c-așa rădica tâte, că făceam câtă el... „Doamne, Gheorghe, da nu te chinzi așa”.

PROSTÍE s. f. pl. C VIIIa „prostii”: Inde gândești *prostitje* aște?

PROȘCÁT, *am* ~ vb. ind. pf. c. I sg. S VIIc „am împrăștiat, am întins”: Am *proșcát* curechi [pe m o ș o c o a r n ă]; cf. î m p r ă ș t i e, p r ă ș t i e.

PRÓȘTII v. **prăștie**.

PROTOCÓLUL 1° s. n. art. Bt VIIIa „registru, catastiful bisericesc (în care sunt notate nașterile, căsătoriile și decesele)”. 2° var. **potrocólul** s. n. art. S VIIIc „protocolul, actul de înțelegere”; cf. p o p i r ó ș 2°.

PROȚENTE s. n. pl. S VIIIc „procente”.

PRUNC s. m. 1° B V, VIIIa, A VIIc, VIIIa, b, S VIIb, VIIIc, J VIIa, OP VIIa, C VIIb, VIIIa, Bt VIIa, VIIIa, CU VIIIa „copil (indiferent de vârstă)”: Eram *prunc* mari, dă glasa șasea Bt VIII; cf. c i l é g h i 2°. 2° pl. ~ *de vărsát* C VIIb „copii mici, suferind de o boală specifică vârstei”: Ş-a noști o fost mici, o fost *prunc de vărsát*, tãți pruncii o fost dă vărsat... amu nu mai este *prunc de vărsát*. 3° A VIIb, OP VIIa „băiat”: Am fost [la părinți] trei *prunc* și două fete M VIIIa. [Fiica] are o fată ş-un *prunc* OP VIIa; cf. b ă i é t 1°, c o p í l, f i i. 4° A VIIb, c, S VIIIc, OP VIIa „fiu”: „Nu știu, fãtu meu”, cã bătrãnu o șezut cu *pruncu*, „l-oi întreba [pe fiu]”. *Pruncu* ne-o luvat fată de ungur [în căsătorie] A VIIb. 5° S VIIb, VIIIc „copil (indiferent de sex): Nu știu inde mi-i tata lu fata, *pruncu* meu VIIIc. O mãrs acolo apa, eu nu știu inde... cã am fost eu *prunc* mic S VIIb; cf. b ă i é t 2°.

pl. *prunci* 1° A VIIb, c, VIIIb, S VIIa, b, c, VIIIa, b, c, M VIIIa, J VIIa, b, OP VIIa, C VIIb, Bt VIIa, b, d; 2° C VIIb; 3° M VIIIa, OP VIIa, CU VIIIb.

PRÚNCĂ s. f. Bt VIIa „copilă, fetiță”: Lucram cânepa aceea... așa-mi plăcea minosu ca *pruncă*, eu mă băgam acolo [unde se prelucra cânepa] când am fost dă șase ai.

PRUNCÊNIE s. f. C VIIIa „perioadă din viața omului cât este prunc”: Ar trebui să spui că cum o fost în *pruncênije* mea; cf. p r u n c î e, p r u n c î m e.

PRUNCÎE s. f. B VIIIa, Bt VIIc, VIIIa „perioadă din viața omului cât este prunc”: Din... *pruncîe* m-aduc aminte, știu c-am fost așa cam d-o zece ai! B VIIIa; cf. p r u n c ê n i e, p r u n c î m e.

PRUNCÎME s. f. C VIIIa „perioadă cât este prunc, copilărie”: Nimic n-am umblat în *pruncîme* [la școală]; cf. p r u n c ê n i e, p r u n c î e.

PRUNCÛȚ s. m. OP VIIa, pl. *pruncûți* B VIIb, OP VIIa dim. de la p r u n c 1°: Avea un *pruncûț* dă șapte luni OP VIIa.

PRUNÎȘTE s. f. CU VIIIc „livadă de pruni”.

PRUNT s. n., pl. *prunturi* CU VIIIc „ridicătură de nisip aluvionar pe cursul unui râu; prundiș”; cf. z â m b ó c î.

PSAUL s. n. art. C VIIIa „pășul, greutățile, experiența”: Într-atâta m-am învățat eu din *psălu* meu, de și casa mea când o-am luat am făcut mai un alipot lângă ea.

PUGĂCI v. pogăci 1°.

PÚHABĂ adj. f. S VIIc [despre cânepa melițată și pieptănată] „afănată, umflată”.

PUIÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. J vi [iron., despre scroafă] „a fătat (prea) puțini porcei”: [Scroafa] n-o fătat, ce-o *pujăt*, n-o avut numai doi, sărmana.

PÚICĂ s. f., pl. *puice* A VIIa „curcă”; cf. t ú c ă.

PUNS, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 pl. A VIIIb „am înjunghiat (porcul)”; cf. î m p ú n g e 1°.

PUP¹ s. n. și m. 1° M VIIIa, C VIIc, VIIIb, pl. *púpuri* S VIIIa și *pupi* B VIIIa, CU VI, VIIb, VIIIb „glugă de coceni”. 2° var.

púpă s. f. A VIIIb „claie din 20 – 30 de snopi”; cf. c r ú c e. 3° var. **púpură** s. f., în expr. *puneá* ~ C VIIc „așeza (snopii de grâu) grămadă, claie”: Dacă să tăia grâul, apu-și *puné* grâul acela snopi *púpură*, boț, ap-acolo-i pune a la umbră [copiii mici] la cruce... c-așa ziceam noi, cruce; cf. b o ț 5°.

PUP² s. m. Bt VIIa „boboc de floare”: *Púpu* lu pană.

PÚPĂ v. pup¹ 2°.

PÚPURĂ v. pup¹ 3°.

PUS s. n. S VIIIb „apus, vest”: Mormântu făceam și... făceam cu capu câtă *pus*, picioarele câtă răsărit; cf. s c h e p ă t á t.

PÚSTĂ s. f. M VIIIb, Bt VIIIa „loc întins, teren nepopulat, necultivat”; cf. p u s t î e.

PUȘTIE s. f. M VIIIb „loc întins, spațiu nepopulat, necultivat”: Esterhazii, familia lor or primit câmpia asta, *puștîea* asta; cf. p ú s t ă.

PUȘCÁU vb. ind. impf. 3 pl. CU VIIIb „trăgeau cu pușca; împușcau”. conj. prez. 3 pl. *să puște* CU VIIIb.

PÚȘCĂ s. f. 1° Bt VIIb „dispozitiv manual pentru umplut cârnații”. 2° C VIIIb, VIIIb „țărșuș folosit la semănatul tradițional al porumbului”.

PUTÉRE s. f. 1° CU VIIIc „posibilități materiale; resurse”: Cine o avut *putére* și bani acela l-o făcut [acoperișul] din hârb sau, cum ziceam, ciripă; cf. m ó d r u. 2° în ~ *mícă* v. *mícă*.

PUV vb. ind. prez. 3 pl. A VIII „pun”; cf. a p u n e á m.

conj. prez. 3 sg. *să pívă* A VIII.

PUZDĂRII v. *pozdării*.

R

RANȚ s. n. S VIIc „cută, pliu”.

RÁNȚOȘI adj. f. pl. S VIIc [despre haine] „în cute; cu pliuri; plisate”.

RÁRA s. f. art. Bt VIIb „numele unui dans popular (jucat în perechi)”.

RÁTOTĂ s. f. C VIIb „jumări de ouă”: Le-am făcut [ostașilor ruși] *rátotă*... doar din cinspece ouă, c-atuncea, știi, n-a fost cine să cumpere ouă, apăi găini am avut multe la sălaș.

RÁUA s. f. art. S VIIIa, CU VIIIc „roua”.

RĂCÉSC, *mă* ~ vb. refl. ind. prez. 1 sg. C VIIb „răcesc”: Amândouă [amigdalele] să umflă dacă *mă răcésc*.

RĂCHIE s. f. OP VIIa, Bt VIIa, b, CU VIIc, VIIIa „rachie, țuică”; cf. p a l í n c ă.

RĂCHITĂ s. f. M VIIb „răchită”.

RĂDÍCĂ *se* ~ vb. refl. 1° ind. prez. 3 sg. OP VIIa „se ridică”; cf. a r i d i c á m, ț â p á 6°. 2° var. *ridicát*, *m-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 sg. Bt VIIa „am crescut, m-am făcut mare”: Eu numa cu vo două străzi mai jos m-am născut, *m-am ridicát* de aici; cf. c r e s c ú t.

1° ind. pf. c. 3 sg. *s-a rădicát* OP VIIa.

RĂMÁS, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. A VIIa, c, M VIIb, OP VIIa „a rămas”; ~ ~ *de* v. *de* 3°.

pf. c. 1 pl. *am rămás* S VIIc.

var. *rămás*, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg. A VIIa.

RĂMÁN v. *român* 2°.

RĂMÂNÁȘ s. m., pl. *rămânăși*
M VIIIb dim. de la *rămână*: Moga Crăciun se numea un *rămînăș*.

RĂMÂNIA v. *Rumânia*.

RĂMÁS v. *rămás*.

RĂMOÁRCĂ s. f. M VIIIb „remorcă”.

RĂNDĂLÍT, *a* ~ vb. tranz. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a deranjat”: Asta tare m-o *rândălít*; cf. v ă t ă m á.

RĂNÍT, *m-am* ~ vb. refl. ind. pf. c. 1 sg. B VIIIb „am fost rănit”.

var. *rănuít* b. part. B VIIIb.

RĂNUÍT v. *rănit*.

RĂOTÁTE v. *răutate* 2°, 3°.

RĂOTĂCIOÁSĂ adj. f. OP VIIa „rea, răutăcioasă”: Mătușa era *răotăc* ~~oșă~~, nu mă lăsa nicări.

RĂRÚNCHE s. m. A VIIIb „rinichi”.

RĂRÚȚ adj. Bt VIIb [despre aluat] „moale, fără consistență”.

RĂSĂRÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIa „a răsărit”.

RĂSPĂGUBIRE s. f. C VIIIa „despăgubire”.

RĂSPÚND vb. ind. prez. 3 pl. OP v „corespondează”.

ind. pf. c. 1 sg. *am răspúns* OP v.

RĂTÚNDĂ adj. f. C VIIc „rotundă”.

RĂUL, *mánce* ~ v. *mânci* 3°.

RĂUTÁTE s. f. 1° OP VIIa „rău mare, suferință, stare rea de sănătate, boală”: Ce *răutát'e* avea că murea, să-racu; cf. b a i 3°, b e t e ș ú g, b o l n ă - v í a, b o l n a v í r e. 2° var. S VIIIc „însușire a omului rău, înclinare spre rău”. 3° var. OP VIIa „dificultate, greutate materială”: O fost *răotát'e* atuncea, făceam și la fete haine din ea [= cânepă].

var. *răotâte* s. f. 2° S VIII, 3° OP VIIA.
RĂZĂLĂSC vb. ind. prez. 1 sg. Bt VIIA „răzuiesc, dau pe r e s e l e u”.
ind. prez. 1 pl. *răzălím* Bt VIII,
impf. 1 sg. *răzăleám* CU VIIA; part. f. *răzălítă* CU VIIA.

var. *reselése* vb. ind. prez. 1 sg. B v; part. f. pl. *reselíte* B v.

RĂDĂ, *să* ~ vb. 1° tranz. conj. prez. 3 sg. J VI „să rădă (de cineva), să-și bată joc”: Așa *s-o răs* dă mine S VIII; cf. *c i u f u l é ș t e* 2°. 2° refl. ind. prez. 1 pl. *ne rådeám* OP VIIA „râdeam”.

1° refl. ind. pf. c. 3 pl. *s-a rás* S VIII, C VIIA; 2° ind. impf. 3 pl. *se rådeáu* OP v, pf. c. 1 sg. *m-am rás* C VIIA; conj. prez. 1 sg. *să mă rád* CU VIIA.

RĂMÁN v. *román* 2°.

RĂMÁNĂ v. *román* 2°.

RĂMÂNĂSC v. *rumânesc*.

RĂMÂNĂȘTE adv. C VIIA „românește”.

RĂMÂNĂIA v. *Rumânia*.

RÂND s. n. 1° *la* ~ loc. adv. J VIII „în ordine, aranjat”; *aduce* ~ ~ CU VII, VIII; *rămâne* ~ ~ J VIII „pune la punct; aranjează”: Hămbariu era *adús la rînd* [înainte de a pune grâul în el] CU VIII; cf. *a l i p u i á m* 1°, *a r i n j á t*, *p o c o l í m*. 2° art. ~-ul OP VIIA, b, ~ *lúmi* OP VIIA „rânduiala, obiceiul”: O fost care-o știut *rîndu* [la tăierea porcului] VII; cf. *d i v ó t*, *o b i c e á i e*, *s u c*, *z a c ó n*. 3° art., în *de* ~-ul loc. prep. M VIII „în ce privește, în privința”: O fost greu *dă rîndu* pitii.

RÂNDUÍTA s. f. art. S VIIA „ursitul”: Aiestă ț-oa fi *rîndulța*; cf. *d á t a*.

RĂNZĂ s. f. B VIIA, A VIIA, b, S VIII, CU VIIA „stomac (la păsări), pipotă”: Apoi atuncite *rânza* [o scoatem], dacă-i gata carnea luată B VIIA.

RĂȘCHITOÁREA v. *rășchitóriu*.

RĂȘCHITÓRIU s. n., pl. *rășchitoáre* M VII „rășchitor”.

var. *rășchitoárea* s. f. art. M VIII.

RÁT s. n. M VIII „teren apátos”.

REDÍN s. B VIII „povestire, roman”: Apoi ar fi un *red’in* dacă le-ăș spune-așa tâte din fir în păr cum... toată viața cum o márs.

REGISTRÁT adj. CU VI „înregistrat”.

RÉNDERUL s. m. 1° art. S VIII „conductorul trenului”. 2° var. *rendír* s. m. Bt VIII; „om de ordine; polițist”; cf. *j e n d á r i*, *p o l i ț é r i*.

var. 2° *rinléri* s. m. pl. C VIII.

RENDÍR v. *rénderul* 2°.

RÉNTELUL s. n. art. S VIII „regimul, orânduirea social-politică”: Nu în *reñțálu*-aiesta, în comunism, dácât în anu [...] pã vremea lu Horti fost-o ce-o fost; cf. *s t á r e* 1°.

RÉPEDE, *mai* ~ loc. adv. A VII „mai întâi”: Punem dinjos [în oală] *mai répede* frunzuță dă curechi; cf. *m á n t i e*

REPETÍR, *școálă de* ~ loc. subst. S VIII „cursuri pentru adulți, organizate pentru menținerea sau îmbogățirea cunoștințelor”; cf. *i j m i d l e á u á*, *repetíție*.

REPETÍȚIE, *cláse de* ~ M VIII „cursuri pentru adulți, organizate pentru îmbogățirea cunoștințelor”; cf. *i j m i d l e á u á*, *repetír*.

RESELÉSC v. răzălêsc.

RESELÉU s. n. B v „răzătoare”: [C r o a m p e l e] le reselesc, este așa *reselêu*, ala care-i în patru colțuri; cf. j i l ă u.

RÉTEȘ v. réteșă.

RÉTEȘĂ s. f. M VII, Bt VIIa „ștrudel”.

var. **réteș** s. n. Bt VIIb.

RÉȚE s. f. pl. C VIIa. Bt VIIa, VIIIb „rațe”.

REÚMĂ s. f. OP VIIa „reumatism”.

RIDICÁT v. rădică 2°.

RIDICHIÚL s. n. A VIIc „geantă, poșetă”.

RIDÍTĂ [rid'ítă] s. f. J VI „ridiche”.

RIF s. M VII, VIIIb „unitate de măsură pentru țesături, egală cu aprox. 1,87 – 1,89m”.

RINDÉRI v. rénderul 2°.

RIȘCĂȘ s. n. A VIIa, b, c, S VIIc, OP VIIb „orez”; ~ în *lăpte* A VIIa „orez cu lapte”.

var. **rișcășă** s. f. A VIIb.

RIȘCĂȘĂ v. rișcăș.

ROÁDĂ, *pomi de ~ v. pomi*.

ROÁTA s. f. art. cu val. adv. CU VIIc; *de-a ~* loc adv. M VII „de jur împrejur”: Coliva să pune într-un blid ... și-atunci să pune *roáta* miere și-n mijloc să face o cruce *dă coțcă...* *dă miere* CU VIIc; cf. j ú r u l.

RÓCHE v. róchie.

RÓCHIE s. f. M VII, C V, CU VIIb „fustă”: Muierile purtau *róke* lunge până acolo jos la bote S VIIb; cf. s ú m n ă.

var. **róche** s. f. pl. S VIIb.

ROG, *mă ~* vb. refl. ind. prez. 1 sg., în expr. ~ ~ *de iertare* C VIIIa „vă cer scuze”.

RÓITURI (2 sil.) s. n. pl. M VIIb „ciucuri”.

ROMÁN 1° adj. S VIIIc „românesc”: Nu știa nici o vorbă *română* S VIIIc. Până la Bedeu, dacă mergeți p-acolo, tăt cumâne *rumîn* sânt S VIIIc. 2° s. f. C V, VIIIa, Bt VIIIa, b „româncă”: Eu îs *rumînă* S VIIb. D-apu cum și zic că ...nu-s *rîmînă*, când... îs *rîmînă*. Și părinții mei și bunicii noștri tăți o fost *rîmîn* B v.

f. *română* 1° adj. S VIIIc, VIIIc, CU VIIa; 2° s. f. C V, VIIIa, Bt VIIIa, b, pl. *române* 2° S VIIIc, OP VIIb, CU VIIIb.

var. **rămân** s. m. 2° C VIIb; **râmân** s. m., pl. *râmâni* 2° B v, C VIIb, VIIIa; **râmână** s. f. 2° B v, CU V, pl. art. *râmânile* C VIIc; **rumân** adj. 2° CU VI, pl. *rumâni* adj. m. și f. pl. 1° S VIIIc, 2° Bt VIIIa, f. *rumână* 1° adj. S VIIIc, s. f. Bt VIIa, d, VIIIb, CU VIIa, VIIIa, 2° s. f. S VIIb, J VI, pl. *rumâne* 2° Bt VIIIa, CU VIIIa.

ROST s. n. S VIIIc 1° „posibilitate, ocazie, prilej”: N-am avut *rost* să mă duc [în România]; nu m-o vinit *rost* așa. 2° *ii de ~* „este posibil”: *Îi dă rost* că să poată primi lucru, mîncă aice.

ROTĂLÍTE v. rotilát.

ROTILÁT adj., adv. B VIIa, pl. *rotiláți* B v, f. *rotilátă* B VIIa „în formă de roată”: Aveam greabăn așa *rot'ilát* B VIIa. Pă apă o spălau [cânepa]... apăi atunci o-ntindea afară tăt așa *rot'ilátă* o-ntindea, așa ca și-o colibă B VIIa; cf. h ó r ă 2°.

var. rotălite adj. f. pl. A VIIc.

ROVOTOLOZĂU s. n. A VIIa, c, S VIIb „capelă mortuară”: Dacă o murit, amu tomn-aici este un mort, noi avem aice cum și spun ungurește *rovotolozôu*.

Acea numa d-aceea samă: că acolo numai mortu îl duc A VIIa; cf. c á s ă 3°.

var. *rovotolozôu* s. n. S VIIc.

ROVOTOLOZÓU v. *rovotolozău*.

ROZIE adj. f. CU VIIa „de culoare roz deschis, trandafirie”; cf. r ó z l u.

RÓZLU adj. Bt VIIIb, f. *rózlă* Bt VIIa, VIIIb „de culoare roz deschis”: Înainte dă ce să arde cu totu, ceapa e *rózlă* VIIIb; cf. r o z i e.

RÚDĂ s. f. 1° B VIIIb, S VIIa, Bt VIIIb, CU v „lemn, prăjină”; cf. s c o á r d ă 1°. 2° pl. S VIIb, M VIIIa „cozonaci lungi și subțiri”; cf. s c o á r d ă 2°.

pl. *rúde* 1° C VIIIb; 2° S VIIb, M VIIIa și *ruzi* 1° Bt VIIIb.

RUGÁRE s. f. Bt VIIa „cerere”: Ar fi trebuită să-l ducă [la militărie], da am făcut *rugăre* că să rămâie; cf. r u g ă m í n t e 2°.

RUGĂMÍNTE s. f. 1° Bt VIIIb „rugăciune”: [Se face] *rugăminte* pentru ca să ploaie. 2° Bt VIIIb „cerere, petiție”; cf. r u g á r e.

RUGÍNA s. f. art. A VIIa „apa reziduală de culoare roșcată de la spălatul torturilor de cânepă”: Cu maiu o trebuit și le [spele]... pă scaun și le margă afară *rujina* din ele [torturi].

RUGUCEÁ vb. ind. impf. 3 sg. A VIIa „da din picioare, se mișca continuu”: Acăr bărbat, acăr femeie... dacă s-o pus sub vaca aceea [descân-

tață] amu-atunce aceea n-o stat și nu-mai *rugucé* și tare rău făcea așa că n-o putut sta aproape [...] dă iosag.

RUJÍTĂ s. f. C VIIIa dim. de la *rujă* („trandafir”).

var. *rújiță* s. f. Bt VIIa.

RÚJIȚĂ v. *rujiță*.

RUMÁN v. *román* 1°, 2°.

RUMÂNÉSC adj. C VIIIa [despre un om] „de etnie română”: Popa cel ungurescu tăt laolaltă era cu popa cel *rímînesc*.

var *râmânesc* adj. C VIIIa.

RUMÂNÍA s. f. OP VIIIb „România”.

var. *Rămânia* s. f. OP VIIa;

Râmânia s. f. A VIIIb, S VIIIb.

RUMP v. *rupeám* 3°.

RUPEÁM vb. ind. 1° impf. 1 sg. în ~ *píta* OP VIIa, C VIIIb „împărteam aluatul de pâine în *p i t e*”: Mai lat să pune dă dosuri î n care *să rúpă* mamele noaște *píta* M VII. Când era dospită așa dă jumătate, atunci băgam în cuptori și ... noa, amu-i bine cuptoriu, atunci o *rupem píta* ș-o mai lăsam în coșeri să dospască OP VIIa. 2° pf. c. 3 sg. *a rupt* C VIIIb „a interzis, a împiedicat”: [Mama] nu *m-o rupt* să mă duc la adunare, m-o dat pace să mă duc la joc; cf. d ă i é ș t e. 3° var. vb. ind. prez. 1 sg. A VIIa „desfac știuleții de pe tulpini”: [T e n c h i u l] îl *rumpem* cu pănuși, îl *rumpem* așa cu brâncile B VIIIa.

1° conj. prez. 3 pl. *să rúpă*; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a rupt* M VII.

var. 3° **rump** vb. ind. prez. 1 sg. A VIIa; impf. 1 pl. *rumpeám* B VIIIa; refl. ind. prez. 3 sg. *se rumpe* A VIIIb, impf. 3 pl. *se rumpeá* B VIIIa.

RUSÓCI s. m. pl. C VIIb „ruși cu grade militare superioare”: O vinit la noi la sălaș niște *rusóc* mari... măroci, ranguri mari acolo.

RUȘESC vb. tranz. ind. prez. I sg. B v „înroșesc (ouă)”.

RUTÉN s. m. S VIIIc „rutean”.

S

SÁLCĂ s. f. Bt VIIb „salcie”.

SALIȚIE s. f. B v „salicilat”.

var. *sălițil* s. n. CU VIIa; *soliițil* s. n. B v; *șalițil* s. n. J VIIb.

SALVÉICĂ v. *salvét*.

SALVÉT s. n. Bt VIIb „șervet (de acoperit pâinea, de șters vasele)”; cf. *merindéică* I°.

var. *salvéică* s. f. B VIIb; *salvétă* s. f., pl. *salvéte* Bt VIIIa; *sălvét* s. n. C VIIb; *sărvét* s. n. C VIIb.

SALVÉTĂ v. *salvét*.

SĂMĂ s. f. I° *înt-o ~*, în (*nu*) *m-o luát ~ ~* S VIIIa, C VIIb „(nu) m-a luat în seamă”; cf. *sămălit*. 2° art. în *de tătă ~a* loc. adj. S VIIIa „de tot felul”: [În sat sunt religii] *dă tătă sâma*: și catolici, și pocăiți; cf. *chîp* 2°. 3° *de acéea ~* A VIIa; art. *pe ~a acéea* CU v „special pentru aceea”: Noi avem aice rovtolozou... numa *d-acéga sâma* c-acolo mortu îl duc A VIIa; art. *pe ~a mea* C VIIb, Bt VIIa „special pentru mine”: ~ *câsei* B VIIIa „pentru casă”: Am făcut [*s c o a c ă*] și-așa *pă sâma meș*, c-o-am pus iute-n straiță să să scure iute, să mâncăm, numai dă vânzare atunce o-am pus în coșara ceea dă paie C VIIb. 4° în *nu-s de*

aceá ~ B VIIIa „nu sunt potrivit (pentru aceea, pentru ceva)”.

SANDALETURI s. n. pl. Bt VIIa „sandale”.

SÂNIA (2 sil.) s. f. art. Bt VIIa „sania”: Sâmbătă veneau acasă [de la s ă l a ș], mă aducea cu trăsura sau iarna cu *sâna*.

SÁRA s. f. art. cu val. adv. B VIIa, VIIIa, b, S VIIb, M VII, VIIIa, C v, VIIa, b, Bt VIIa, VIIIa, CU v, VIIa, OP VIIa „seara, în timpul serii”: Nu tare mereau fetele *sára* pân sat, că zicea că dară nu să mere *sára* fetile pân sat M VII.

SÁRĂ vb. ind. prez. 3 sg. CU VIIa „sărează”.

SÁRMĂ v. *sărmălă*.

SAȚ, *cu ~* loc. adj. C v „hrănitor, care satură; sățios”: [Mâncarea din sângele porcului] îi *cu saț*. Cum să spun? Nu ești flămând până sara d-aiesta, așa-i de *cu saț*.

SĂBĂI s. m. pl. Bt VIIa „croitori”: Erau *săbăj*, cine coseau.

SĂCITOÁRE v. *socitoárea*.

SĂJÁC s. Bt VIIa „pirostrie”; cf. *cătlán* I°, *pirostie*.

SĂLÁM s. n. OP VIIb, CU VIIa „mezel de porc; tobă”: În cătlan ferbe apa: punem cap, punem carne, clisă, facem *sălám*... știi tu, din burduhanu cea CU VIIa; cf. *biúșoit*, *caș*, *chegói*.

var. *sălámă* s. f. Bt VIIb.

SĂLÁMĂ v. *sălám*.

SĂLÁȘ s. n. S VIIIc, OP VIIa, b, C VIIb, c, VIIIb, Bt VIIa, VIIIa, b, CU VIIIb, c, pl. *sălășe* Bt VIIa, VIIIa, b, CU VIIIc și *sălășuri* C VIIb „adăpost pe câmp, locuit temporar sau tot anul”; cf. *tăniár*.

SĂLĂȘEAN s. m., pl. *sălășeni*
Bt VIIIa „sătean care locuiește la s ă l a ș”:
Așa ne-am cunoscut... ca *sălășeni*, și
eu am fost de la sălașe, de-acolo, așa.

SĂLĂȘUIT vb. part. S VIIIc
„adăpostit în s ă l a ș; p. ext. cazat”:
Am fost *sălășuit* în vagon.

SĂLBĂCE adj. f. pl. S VIIIa
„sălbatic”.

SĂLIȚIL v. *salție*.

SĂLUIT, *au* ~ vb. ind. pf. c.
3 pl. A VIIc [despre îngerii] „au zburat”;
cf. *azburát*.

SĂLVÉT v. *salvét*.

SĂMĂCHISĂ s. f. B VIIb „lapte
prins”.

SĂMĂLÍT, *a* ~ vb. ind. pf. c.
3 sg. C VIIIa „a luat în considerație, a
contat”: Dacă-i pocăit, omu nu *să
sămălșire* că-i... îi rumân, îi unгур
sau ruten S VIIIc; cf. *sámă 1°*.

refl. ind. prez. 3 sg. *se sămă-
leşte* S VIIIc, impf. 3 sg. *se sămăleá* CU
VIIa, pf. c. 1 pl. *ne-am sămălit* B VIIIa.

SĂMN s. n. M VII, VIIIb, pl.
sămnuri Bt VIIIb „semn”: Ş-acolo este
sămnur d-or trăit oameri p-acolo
Bt VIIIb; în expr. *e* ~ Bt VIIa „înseamnă”:
Dacă părinții fetei or primit măru, *ij
sămn* că pot să vie să ceară fata..

SĂPÁRE s. f. S VIIIb, C VIIIb, VIIIb
„prașilá”: Am fost la *săpáre* S VIIIb.
Apoi așteptam vo două săptămâni dipă
săpáre-ntie... atunce îl săpam a doua
oară [c u c u r u z u l] C VIIIb.

SĂPTĂMÁNE s. f. pl. S VI,
CU VIIIb „săptămâni”.

SĂRÁCUL adj. invar. art. în expr.
~ *de mine* OP VIIa „vai de mine”: N-am
făcut [școală], nu știu carte, mi-o murit

mama... dac-am mai crescut... am
mai márs sclujnică... pă la sălașe, da
n-am fost [la școală] *sărácu dá mine*.

SĂRÁCÉȘTE adv. S VIIIb „ca
săraccii”: *Sărácéște* așa [se îmbrăcau
oamenii], cum o fost săraci.

SĂRÁCIE s. f. S VIIIc [în prop.
exclamativ-interogative] „naiba”: Ve-
deam că să sucea [pomii], să făceau
mari ca cardoboșu, apoi poc! N-am
știut că ce, *sărácie?*; cf. *d ó b ă 5°*,
frásulu i, trúda.

SĂRCINÁTE adj. f. pl. A VIIIa
[fig.] „împovărate, cu greutate materi-
ale, amărâte”.

SĂRMÁLĂ s. f. Bt VIIIb „sarma”;
cf. *c ur é c h i 2°*.

var. *sármă* s. f. CU VIIa, pl.
sárme Bt VIIIb, CU VIIa.

SĂRMÁJÁC s. n. C VIIIb „saltea”;
cf. *d r i c á l ă, s t r u j á c*.

SĂRVÉT v. *salvét*.

SĂRVÍCI s. n. J VI „slujbă,
serviciu”: După ce să lasă soarele,
mereu ud [în seră], sau dimineața, în
zori, până nu viu la *sărvíc*.

SĂTÚȚ s. n., pl. *sătúțuri* Bt VIIIb
dim. de la *sat*.

SĂBȚÁR v. *subțár*.

SĂMBÁTA, ~ *Crăciunului* B VIIIa
„ajunul Crăciunului (indiferent de ziua
în care cade)”.

SÂNJÓS adj. Bt VIIIb, f. *sânjoásă*
S VIIIc „cu sânge, plin de sânge”: Așa
te uiți pă om ca pe haina ceea *sînțósă*.

SÂNJÓRJ s. m. A VIIIa, M VIIIa
„Sfântul Gheorghe”.

var. *Sânjórz* s. m. A VIIIa, Bt VIIIa.

SÂNJÓRZ v. *Sânjórj*.

SÂNȚÍM vb. ind. prez. 1 pl. CU V
„simțim”.

ind. pf. c. 1 sg. *am sântit* S VIIIc, 3 sg. *a sântit* Bt VIIIb; conj. prez. 3 sg. *să sântescă* CU VI; refl. ind. prez. 1 sg. *mă sântesc* A VIIa.

SÂNTIRE s. f. Bt VIIIb „simțire”.

SÂNTUL s. n. art. S VIIIc „simțirea, sentimentul”: Până la moarte mă petrece *sântu*-aiesta [de dor pentru mama moartă de timpuriu].

SĂRBĂ s. f. Bt VIIa, VIIIa, CU V, VI, VIIIa, c, pl. *sârbe* Bt VIIa „sârboaică”: Pentru că ea îi *srbă* [soția], când îi sârbătoare la sârbi merem acolo la sârbi la biserică Bt VIIIa; cf. *sârboáie*, *sârboáncă*.

SĂRBIA s. f. art. CU VIIIc „Serbia”.

SĂRBOÁIE s. f. pl. Bt VIIIb „sârboaică”; cf. *sárba*, *sârboáncă*.

SĂRBOÁNCĂ s. f. Bt VIIIb „sârboaică”; cf. *sárba*, *sârboáie*.

SĂVEICĂ v. *sivéica*.

SCÁLDĂ s. f. S VIIIc „scăldat”: Înt-o noapte ne-o dus la *scáldă*.

SCÁMĂN v. *scáun* 2°.

SCAÓN v. *scáun* 1°, 2°.

SCÁUN s. n. 1° A VIIa „suport din lemn (o scândură pe patru picioare), de forma unui scaun, pe care se bat rufele sau sculurile de cânepă cu *maiu* pentru a se spăla bine”: Am avut o deje ș-apă într-ala am făcut leșie dă cenușe ș-apăi așa s-o muiet ele acolo... ș-ap atunci am spălat, adică cu *maiu* o trebuit... și pă *scáun*. 2° var. *scámăn* s. n. Bt VIIIa „scaun”.

var. *scáon* s. n. 1° B V, 2° Bt VIIIa.

SCĂRPĂNĂ vb. inf. Bt VIIa „(a) scărpină”.

refl. ind. impf. 3 sg. *se scărpană* OP VIIa.

SCĂUNÉȘURILE s. n. pl. art. Bt VIIIb dim. de la *scaun*.

SCÂNDURE s. f. pl. S VIIIa, M VIIIa „scânduri”: La cocie, dac-o fost mult tenchiu, atuncea puneau două *scândure* M VIIIa.

SCHEPĂTÁT s. n. C VIIIa „scăpătat, apus”: Ungurii or fost... de cătă răsărit și rămânii apoi încolo cătă *skěpătát*; cf. *p u s*.

SCHINTÉIE s. f. S VIIc, pl. *schintéi* S VIIIb, Bt VIIIb, CU VIIa „scânție”.

SCLAB adj. 1° S VIIIa [despre un teren] „neproductiv”. 2° f. C VIIIa [despre un obiect, un individ] „de proastă calitate”. 3° f. în ~ *de mînte* C VIIIa „proastă, prostănacă”: Acolo o fost un bogat mare... ș-o avut o fată oleacă *sclábă de mînte* și nu s-o putut mărita; cf. *tonc*, *ușór* 2°. 4° m. pl. S VIIIa „săraci”; cf. *surumáni*, *sușigáți*.

f. *sclábă* 2°, 3° C VIIIa; m. pl. *sclabi* 3° C VIIIa, 4° S VIIIa.

SCLEBȚ s. OP VIIa „dizenterie”: Dă *sclabȚ* merea dăn ei [= copiii mici] numai verde.

SCLINTÍT, *ai* ~ vb. ind. pf. c. 2 sg. C VIIb „ai scrintit”: Dacă *ț-ai sclintit* brânca, picioru, o te-o durut *p-ai*că pă la grumaz n-o fost dăloc doptor să capeți leacuri.

SCLIPÉSC vb. 1° tranz. ind. prez. 1 sg. CU VIIa „fac să sclipească; lustruiesc”: Ouăle [vopsite] le *sclipăsc* cu unsoare. 2° part. f. pl. *scliplite* S VIIIb [despre haine] „lucioase”.

SCLOBÓD¹ v. *slobód¹* 1°, 2°, 4°, 6°, 7°.

SCLÓBOD² v. *slobod² 3°, 5°*.

SCLOBOZITÓRI s. n. M VII [la războiul de țesut] „slobozitor”.

SCLÓVE v. *slóvã*.

SCLÚGĂ s. m. B VIIIa, A VIIIa, OP VIIa, pl. *scluji* OP VIIa „slugă”: Vecinu aiesta o avut *un sclúgã* A VIIIa; cf. *inãș, s e r v*.

SCLUGHÍTĂ v. *slughítã*.

SCLÚJBĂ s. f. B VIIIa, A VIIa, c, S VI, VIIIb, OP V, VIIa, pl. *sclújbe* S VIIIa „slujbã (bisericeascã)”.

SCLUJÉȘTE v. *slujească 2°, 3°*.

SCLÚJNICĂ s. f. OP VIIa, C VIIIa „slujnicã”: Cât am fost tâneri, Doamne, mult am lucrat, cã eu tãt *sclújnicã* am fost OP VIIa.

SCLUJNICÚȚĂ s. f. OP VIIa dim. de la *sclujnicã*: Eu m-am bãgat *sclujnicã*, apãi tãt *sclujnicúȚã* am fost.

SCOÁCĂ s. f. B VIIb, A VIIc, S VIIb, c, C VIIb, Bt VIIa, b „brãnzã de vaci”: Puneam în oale [laptele]... o trãbuit sã grijești bine, cã dãloc s-o prins, atunci nici nu-i așa bunã [brãnzã], cã-i mult zãr, numa mai mereuș olecuțã sã sã prindã, baremi mãne, ap-atunce facem *scocã* C VIIb.

SCOÁRDĂ s. f. 1° Bt VIIIa „bãț lung; beldie”; cf. *r ú d ă 1°*. 2° Bt VIIb „cozonac lung și subțire”; cf. *r ú d ă 2°*.

SCOÁRȚĂ s. f. CU VIIc „crus-tã, pojghițã”: Dacã s-o fãcut pitã, atunci [i e j i l e] s-or pus în cuptori dupã pitã... ș-atunci el [p e c m e z u l] își prinde-o *scocã* așa deasupra; cf. *pi é l e 2°*.

SCOBÍ vb. inf. S^v VIIIc „(a) sãpa (pentru a scoate la suprafațã)”: Dacã o-aș putea *scobí* [pe mama din mor-mânt] și sã fie aice... s-o vãd culcãnd, așa aș griji dã ea!

SCÓLBOD v. *slobód¹ 7°*.

SCOREÁSCĂ, *sã se ~ vb.* refl. conj. prez. 3 sg. Bt VIIIb [despre p e c m e z] „sã facã s c o a r ț ă”.

SCRIETÓR s. m. OP V „scriitor”: Tata o fost un *scrietór* dã povești.

SCRIJÉLE s. f. pl. B V „felii subțiri”.

var. *strijéle* s. f. pl. OP VIIIb.

SCRIM, *sã ~ vb.* conj. prez. 1 pl. S VIIIc „sã scriem”: Un an dã zile [în prizonierat] nu ne-o dat voie *sã scrim*.

refl. ind. prez. 1 pl. *ne scrim* S VIIIc.

SCRISOÁRE s. f. 1° C VIIIa „scriere, scris”: Eu tare fainã *scrisóre* am avut, ea [= fiica] n-are așa frumoasã *scrisóre* cum am avut eu. 2° C VIIIa „împuternicire, dovadã scrisã”: „Nu poți vorbi cu el [stãpãnul]”, zice, „eu am *scrisóre* de la el cu mine”. 3° pl. art. *scrisórele* S VIIIb „scrisorile”; cf. *c á r t e 1°*.

SCRÚME, *sã ~ vb.* conj. prez. 3 sg. Bt VIIb „sã scurme”; cf. *s c r ú m e t ă*.

SCRÚMETĂ vb. ind. prez. 3 sg. OP VIIa [despre porc] „scurmã, rãmã”; cf. *s c r ú m e*.

SCULÁT, *ne-am ~ vb.* refl. ind. pf. c. 1 pl. S VIIIb „ne-am ridicat, am pornit”: În Ajunul Crãciunului *n-am sculát* așa tãneri, cinci fete și bãieți vo cinci, și umblãm așa din casã-n casã cum zice corindea.

SCUPÍT, *a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. CU VIIA „a scupat”*.

SCÛRE, *să se ~ vb. refl. conj. prez. 3 sg. C VIII „să se scurgă”*: O am pus [s c o a c a] iute-n straiță *să se scuire* iute, să mâncăm.

SEÁCĂ adj. f. în *Vinerea ~ CU VIIA „Vinerea Paștilor”*.

SECURÎȘTI s. m. pl. Bt VIII „ofițeri în serviciul de Securitate”.

var. *securitîști* s. m. pl. CU VIIIb.

SECURITÎȘTI v. *securiști*.

SEMÎNȚA s. f. art. J VI „să-mânța”.

SÉNȚĂ s. f. C VIIIb „estradă”: Așa ni, aice ni o fost *séntă* mare, o fost mai nantă decât asta și mai lungă decât acolo, acolo o șezut hididușii și ei d-acolo ziceau, noi d-icea mai jos jucam.

SEPI, *să ~ vb. conj. prez. 2 sg. CU VIII „să sapi”*.

conj. prez. 3 pl. *să sepe* CU VIIIb.

SEPTÉMBER s. m. invar. S VIIIc, OP v, CU VIIIa „septembrie”.

SERBÁRE s. f. C v „petrecere în familie”: Îi *sărbăre* mare când tăiem porcu: vine tătă familia, de la mic până la mare.

SERV s. m. C VIIIa „servitor, slugă”: S-a dus stăpănu meu, nu, atunci, când am fost la el *serv* și o adus [soție], Saveta a chemat-o; cf. *ináș, sclúgă*.

SFÁCLĂ v. *țvécla*.

SFÁDEÁU, *se ~ vb. refl. ind. impf. 3 pl. Bt VIIIb „se certau”*: Nu știu *să mă sfădesc* cu nime Bt VIIa.

ind. pf. c. 1 pl. *ne-am sfădit*, 3 pl. *s-au sfădit* Bt VIIa; conj. prez. 1 sg. *să mă sfădesc*, 2 sg. *să te sfădești*, 3 sg. *să se sfădească* Bt VIIa.

SFĂRÂMÁM vb. ind. impf. 1 pl. C VIIIb „curățam boabele de pe știulete”: Îl *sfărám* [t e n c h i u l]... îl băgam în saci, îl duceam la moară, îl dărăleau B VIIIa; cf. *dăsfăcám* 2°.

conj. prez. 1 pl. *și sfărámám* M VIIIa.

var. *sfărámám* vb. ind. prez. 1 pl. CU VIIIc, impf. 1 pl. *sfărámám* B VIIIa, M VIIIa.

SFĂRÂMÁM v. *sfărámám*.

SFĂT v. *fătul* 2°.

SFĂRÁIEȘTI vb. tranz. ind. prez. 2 sg., B VIIb „prăjești (ceapă)”; cf. *coci* 2°, *prăjește* 2°.

ind. prez. 1 pl. *sfărám* M VII; part. f. *sfăráitá* B VIIIb; refl. ind. prez. 3 sg. *se sfăráiește* M VII.

SFĂRTÍCĂ, *se ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg., în expr. ~ ~ înlontru* S VIIIc [despre om] „se agitá, se consumá, se frámântá”: [Omul nervos] dáloc *să sfi. tícă-nlontru*, nu mult trabă.

SFÉRE s. f. pl. C VIIIb „părți, etape ale unui dans popular”: Patru *sfére* era înt-on danț.

SFÉRME s. f. pl. OP VIII „bucăți mici, fărâme (de pâine)”: *Sférme* dá pită.

SFÉTER s. n., pl. *sfétere* A VIIa „jachetă tricotată”; cf. *córdigan, ștric*.

SIC s. n. Bt VIIIa 1° „lut, argilă”. 2° cu val. adj. *pământ* ~ „pământ argilos”; cf. *sichíos*.

SICHIÓS (2 sil.) adj. S VIIa, VIIIa [despre pământ] „lutos, neproductiv”: Îi *sikós* pământu, îi alb, nu face nimicá VIIIa; cf. *sic* 2°.

SIGURÁRE s. f. S VIIIa „asigurare”.

SILĂNCĂ s. f. B VIIIb „schijă”.

SÎLCĂ s. f. CU VIIIc „oală de pământ pentru păstrat magiunul”: Mai dăm... erau oale dă pegmez, avea maica mea, așa-i și zicea. *silcă*.

SIMBRĂȘI s. m. pl. A VIIIa „oameni, persoane care lucrau sezonier pământul altora (contra unei simbrii)”.

SÎNGURĂ adj. cu val. pron. Bt VIIa „însămi”.

SÎPTE v. *șichite*.

SIVÉICA s. f. art. M VII „suveica”.

var. *sâvéică* s. f. M VII.

SLĂVINĂ v. *slăvînă*.

SLĂVÎNĂ s. f. Bt VIIIa „canea”.

var. *slăvînă* s. f. Bt VIIIa; *slăvine* s. f. Bt VIIa.

SLĂVINE v. *slăvînă*.

SLOBÓD¹ vb. 1° ind. prez.

Bt VIIIb, CU VIIa, VIIIb „pun, adaug lichid, ingrediente la mâncare”: Aiu îl zdrobeam și îl *slobozém* acolo așa în ele [c o c i o a n e] OP VIIb. 2° var. A VIIIb „pun, introduc la adâncime (mortul în groapă, găleata în fântână etc.)”. 3° refl. ind. prez. 3 sg. *se sloboáde* Bt VIIa [referitor la zer] „se varsă în alt vas”. 4° var. A VIIIc „s-a deschis granița”. 5° ind. impf. 3 pl. *zlobozeáu* CU VIIIc „deversau reziduuri în apele curgătoare”: *Slobozēju* dă la fabriciuri gunoaie în Murăș. 6° var. M VII [la țesut] „dădeai drumul firelor urzite de pe sulul din spate spre cel din față”. 7° var. ind. prez. 1 sg. ~ *sus* S VIIIb „iau mâncarea de pe foc”.

ind. impf. 1 sg. *zlobozeám* 1° OP VIIIb; refl. ind. prez. 3 sg. *se sloboáde* 3° Bt VIIa.

var. *sclobód* vb. ind. prez. 1 sg. 7° S VIIIb, 1 pl. *sclobozím* 1° A VIIIc, 3 pl. *sclobozáște* 2° A VIIIb, impf. 1 sg.

sclobozeám 1° B VIIIb, 2 sg. *sclobozeáí* 6° M VII; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a sclobozít* 4° A VIIIc; *scólbod* vb. ind. prez. 1 sg. 7° S VIIIb.

SLÓBOD² 1° adj. în *sub cérul* ~ Bt VIIIb „sub cerul liber; fără acoperiș (deasupra capului)”. 2° adj. f. Bt VIIa „nesupusă; neascultătoare”; cf. *n ă s t á ș n i c ă*. 3° adj. în *horn* ~ Bt VIIa, b „coș deschis în pod, prin care fumul iese liber (pentru afumături)”. 4° adv. Bt VIIIb „liber, fără opreliști”: Fumul să ducea *slóbod*, cu totul *slóbod*. 5° adv. în (*e*) ~ Bt VIIa, b, d, VIIIb, CU VIIa, b, c „e permis, e voie, se poate”: *Slóbod îi* cu dodola? Bt VIIb. *N-o fost slóbod* să vorbim românește Bt VIIIa; cf. *i e r t á t, î n g ă d u i é z e, î n v o i t.*

f. *slóbodă* 2° Bt VIIa, pl. *slóbode* 3° Bt VIIIb.

var. *sclobód* adj., adv. 3° OP VIIa, 5° B VIIIa, A VIIa, c, S VIIIb, VIIIa, C VIIa, VIIIa.

SLOBOZÉНИЕ s. f. CU VIIIc „îngăduință, permisiune”; cf. *î n g ă d u i á l ă*.

SLOVÁCHIA s. f. S VIIIc „Slovacia”.

SLÓVĂ s. f. Bt VIIIb „literă”; cf. *l i t e r e*.

var. *sclové* s. f. pl. OP v.

SLUGHÍȚĂ s. m. CU VIIIc, VIIIb, c „slugă tânără, pentru servicii de mică importanță”.

var. *scughíță* s. m. OP VIIa.

SLUJEÁSCĂ, *să* ~ vb. 1° conj. prez. 3 sg. J VI [despre soare] „să apară, să încălzească, să strălucească”: Numai puțin *să slujască* soarele... sub folie-i deja plus, îi mai cald. 2° var. *sclužéște* ind. prez. 3 sg. A VIIc, S VIIIb „face s c l u j b ă”. 3° var. ind. impf. 3 pl. *sclujeáu* A VIIIc „munceau ca s c l u g i”.

3° ind. pf. c. 1 sg. *am schujít*
OP VIIa, b, C VIIIa.

SMÂNTÁT v. smintí 3°.

SMÂNTĂ s. f. 1° C VIIIa
„smînteală, nebunie”: Dacă oarecineva
ponăște la Ungaria că-i rău, acela
ceva *smîntă* ori în cap are o dară mai
mult vrea decât trabă. 2° C v, VIIIa „gre-
șeală, supărare”: Dacă s-o împreunat
un român cu o unguroaie, n-o fost
smîntă VIIIa; cf. *b a i* 1°, *n ă c á z* ,
p ó t c ă.

SMÂRC s. n., în *fântână cu ~*
CU VI „fântână cu roată”.

SMELIȚÁT, *am ~* vb. ind.
pf. c. 1 sg. A VIIa „am melițat”: O trá-
buit și punem su picioare, știi, s-o
zdrobim [cânepa], apoi, dâp-acee iară
o *am smelițát*.

SMINTÍ vb. 1° inf. B VIIIa „(a)
mișca din loc; (a) urni”: Nu s-o putut
nici *smintí* omu cu ele. 2° conj. prez.
1 sg. *să smintésc* B VIIIa „să greșesc”;
cf. *g r e ș í t*. 3° var. a **smântát** vb.
ind. pf. c. 3 pl. S VIIIc „au smintit (în
bătaie)”.

SMORCÍLĂ s. f. A VIIa, M VII
„mâl, noroi, mocirlă”: Cânepa o-m-
burda-n apă, o-nchita frumos... toată
femeia își astupa cu *zmorcîlă* și tracă
peste ea apa M VII. O am dus la apă
ș-apăi o am stupat acolo [cânepa] cu
smorcîla aceea A VIIa; cf. *g l o á d e* ,
t í n ă l°.

SNÁGĂ s. f. S VIIIc „rezistență”:
Tare *snágă* are poneava ceea dă nailon
[de la seră].

SNOPÚȚI s. m. pl. A VIIIa dim.
de la *snop*.

SÓBĂ s. f. S VIIc, OP VIIa, C v, VIIIa,
CU VIIIa, pl. *sóbe* B VIIa, Bt VIIb „cameră”:

Locuiau câte-nt-o case... două cileduri,
o mama cu fata, o cu soacra, o încă
gazda cășii ș-o mai băgat un lăcău...
ș-acolo-nt-o *sóbă* erau culcați C VIIIa;
cf. *c á m e r e* , *c á s ă* 6°.

SOBÍȚĂ s. f. S VIIIc, C VIIa, CU VIIIa
dim. de la *s o b ă*: Prima dată când am
făcut-o [casa], aicea am stat vo patru,
cinci ani în *sobíța* asta CU VIIIa.

SOCITOÁREA s. f. art. Bt VIIa
„sucitorul”.

var. *săcitoáre* s. f. CU VIIIb.

SOCOÁTĂ s. f., în expr. *m-am*
pus la ~ S VIIIc „am început să mă
socotesc, să chibzuiesc”: *M-am pus la*
socoátă, barem dac-am vrut omorî unu
[soldat rus], atunci aș precepe că eu
mi-s vinovat, am omorât dintre ei... da
așa, năvinovat, și patru ani [în Siberia]?

SOCOTEÁZĂ v. socotít 2°.

SOCOTÍT 1° a ~ vb. ind. pf. c.
3 sg. S VIIb „a ținut socoteală (de cineva);
a îngrijit”. 2° var. *socoteáză* vb. ind.
prez. 3 sg. CU VI „socotește, consideră”.

SOGÁI vb. ind. impf. 2 sg. OP VIIa
„modelai aluatul de pâine presărând
făină și dându-i forma dorită”: Când
era dospită [p i t a]... o *sogái* așa, în
fărină, olecuță numai să nu să prindă;
cf. *a s o g á m l*° , *î n s o g á t*.

SOLIȚÍL v. salíțe.

SOPÓN s. n. M VII, OP VIIa, C VIIc,
Bt VIIa „săpun”; ~ *bătrán* v. *bătrán* 2°.

SOPONÁICĂ (4 sil.) s. f. Bt VIIa
„leșie rezultată la prepararea săpu-
nului”.

SOPONEÁI vb. ind. impf. 2 sg.
C VIIc „săpunea”: *Soponeáj* [cu *s o p*
o n a i c a] c-o fost bună să speli cu
ea hane rele, poți ști că o fost bună.

SORĂRI v. **suró** -ă.

SORÍC s. n. Bt VIIa, b, c, CU VIIa „șorici”.

var. **suríc** s. n. Bt VIIb.

SPĂCEL s. n. A VIIa „ie”; cf. **spătóí, spătoáicele**.

SPĂÍIE (3 sil.) s. f., pl. **spăíi** CU VIIa „moșie”.

SPĂMĂ s. f. B VIIb, M VIIIb „ață de cusut din cânepă”.

SPĂRGÉM vb. ind. prez. 1 pl. A VIIa „tăiem în bucăți o pasăre, tranșăm”: Dacă-i gata ciupelită [găina], atunci o spălăm ș-apoi **spărjém**; cf. **bonțálím, dărburéște** 3°, **láture** 4°.

SPĂRIÁT, *s-o* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. A VIIIa „s-a speriat”.

conj. prez. 1 sg. **să mă spării**; sup. *de spăriát* Bt VIIIb.

SPĂTOÁICELE s. f. pl. tant. art. C v „iile”; cf. **spăcél, spătóí**.

SPĂTÓI s. n. C v „ie”; cf. **spăcél, spătoáicele**.

SPÂNZURÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIa „a atârnat”: I-o **spînzurát** șlaieru [miresei].

SPÉȘE v. **aspéșe**.

SPICI v. **spícică**.

SPÍCICĂ (2 sil.) s. f. S VIIIc „cuptor pe care se doarme”: Noi ne-am culcat acolo pă **spíc**, pă cuptori.

var. **spici** s. S VIIIc.

SPICUIÁU vb. tranz. ind. impf. 3 pl. M VIIIb „(le) luau câte ceva pe furis; furau”.

SPINÁRE, *cu* ~ loc. adv. M VIIIa [referitor la modul de încărcare a **tENCHIULUI** în **cOCIE**; fig.] „cu vâr”: Pângă scânduri, dacă era mult **tenchi**, împântam încă ciocii cu

vârvu-n jos... și margă cât de mult... apu făceam așa... *cu spináre*.

SPINI s. m. pl. M VII „dinți la greabă n 1°”: Era un greabăn așa, făcut dă bunici, așa cu **spín**, ap-o greabănu frumos [cânepa]; cf. **cólturi** 1°.

SPORÍ vb. 1° refl. inf. *a se* ~ M VIIIb [despre ființe] „a se înmulți”: La noi *s-or sporít* vulpile Bt VIIa. 2° tranz. ind. prez. 1 sg. J VIIIa **sporésc** „adaug (apă într-un sos); lungesc”: **Sporésc** ceapa [prăjită] cu apă.

1° refl. ind. prez. 3 pl. *se sporésc* CU vb, pf. c. 3 pl. *s-au sporít* M VIIIb, *s-or sporít* Bt VIIa.

SPURCÁT 1° adv. S VIIIc „fioros, groaznic”: Aud eu odată urlând tare **spurcát**, aud unu, aud doi... o ajuns un lup, băsamă lup bătrân. 2° var. **spúrcat** adj. S VIIIc „nelegiuit, nemernic, blestemat”: Mărgal așa era mai nu ca pita lor [a rușilor], că așa dă lung-o fost... Într-o noapte... o [a]dus cu căruțu pita și, când o am luat sus, atunci am văzut că-i [cărbune]... O, **spúrcat**... O-am țapat afară. Da și ceilalți „dă-mi și mie, dă-mi și mie”.

SPÚRCAT v. **spurcát** 2°.

SPUU vb. ind. prez. 1 sg. A VIIIa „spun”.

STÁRE s. f. 1° S VIIIc „orânduire social-politică”; cf. **rénțálu**; ~ *de domnie* S VIIIc „orânduire cu **domn** 1°. 2° pl. **stări** M VII „situație materială”: Fete și ficiori... cu picioarele așa frământa călții. Era c-am fost în **stáre** mai bună... era, anume, durjalau-și spunea... une să băga fuioarele. O fost **stările** cam grele; cf. **putére** 1°.

STĂVĂ s. f. M VIII „herghelie”; ~ *cu ochi* M VIII „herghelie din cai văzători”; ~ *oarbă* M VIII „herghelie din cai nevăzători”.

STĂPÂNÍT vb. 1° *am* ~ ind. pf. c. 1 sg. S VIII „am îngrijit (copiii)”; cf. *căutăt* 3°, *grijeam*, *poartă* 2°. 2° refl. conj. prez. 2 pl. *să vă stăpâniți* M VIII „să deveniți stăpâni”: Vă dăm loc de case, lemne din pădure, orice, pământ, numa *să vă stăpîniți*.

STĂTEĂ vb. ind. 1° impf. 3 sg. M VIII „se afla, era”: Era un teritoriu așa mare, jos sub el *stăt'ê* prund. 2° ind. pf. c. 3 pl. *a stat* C VIII „au devenit”: Dint-odată *o stat* oamenii întristați; cf. *prins* 2°.

STĂTŪTĂ adj. f., în *apă* ~ S VIII „apă care nu curge, apă stătătoare; lac, baltă”.

STĂVĂRII s. m. pl. art. M VIII „hergheliegi”.

STĂLP 1° s. m. A VII, Bt VIII „rugăciune citită la priveghi”. 2° s. m. A VIII [la ușă] „ușor”: Meream la șezătoare ... tină acolo pă *stîlp*... și dimineața ticăzea fata, c-o fost niște tinoace p-acolo pă uliță; art. ~-ul în ~ *căpîntului* Bt VIII „ușor la poartă”; cf. *uștiorul* 3° s. n., pl. *stălpuri* S VIII, Bt VIII „stâlpi”: Am înșchimb *stălpurile* acelea dă tramvai S VIII; cf. *șoși*.

STĂNGĂ, și ~ vb. conj. prez. 3 pl. S VIII „să stingă”; cf. *astînge*. refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a stâns* S VIII.

STEĂRPĂ adj. f. C VII [despre o prăvălie; fig.] „goală, fără cumpărători”: Stă *stărpă* bolda [pentru că sunt prea multe în sat].

STERȚ s. n. Bt VII „opait”; cf. *meci*.

STOARSĂ adj. f., în *păsulă* ~ v. *făsulă*.

STOGĂRI s. m. pl. C VIII „persoane care fac stogul (la treierat)”.

STOGUȚ s. n. Bt VIII dim. de la *stog*.

STORCĂTOR s. n. Bt VIII „storcătoare pentru struguri”; cf. *preiș* 2°, *preișelic*.

STRĂIȚĂ s. f. 1° B VIII, VIII, S VIII, M VII, VIII, b, Bt VIII, CU VIII „traistă”. 2° C VIII „sedilă”: Am avut și *străiță* anume, pă sama mea am făcut [s c o a c ă] și așa c-o am pus iute-n *străiță* să se scure iute, să mâncăm.

STRĂJĂ s. A VII [la mort] „persoană care priveghează”.

STRĂJĂMEȘTERUL s. m. art. A VIII, S VIII „șeful (lagărului)”.

STRĂNȚĂ s. f. Bt VII, pl. *strănțe* A VIII „zdreanță”.

var. *zdrănță* s. f. S VIII, M VII.

STRAT s. n. S VII, VIII [la arie] „platformă din snopi (pentru îmblătit manual) aranjați unul lângă altul în rânduri alternative: cu spicele la margine, apoi cu paiele”.

STRĂJUIĂ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. C V „însoțea supraveghind”: O *străjuia* mama [pe fată] când mergea la danț.

STRĂMBĂTĂTE s. f., în *vorbă pe* ~ A VIII „vorbă mincinoasă, neadevărată”; cf. *minciune*.

STRÉCURĂ, se ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. C V „se strecoară”: Cum se încheagă sângele [de la porc], acela îl tăiem așa cu cuțitu și-l... ferbem olecuță, nu mult, ș-ap-*apoi să străcură*.

STRÉȘINĂ s. f. C VIIb, Bt VIIIb „streășină”: O dus [afară] ce-o spălat... ș-apo picat su *stréșină* Bt VIIIb.

STRICĂ vb. inf., în expr. ~ *văcu* [altuia] A VIIa „a descânta, a face vrăji pentru a spori laptele propriei vaci în detrimentul alteia”: Aceea nu știm că cine cum, numa-ți mere ita femeea care ști *strică*, mere a cere varicete cu aceea că și nu zică că o mârș numa așa.

STRIGĂ vb. ind. prez. 3 pl. OP VIIa [despre găini] „cotcodăcesc”.

STRIGÓI s. f. pl. A VIIa, M VII „vrăjitoare”: Așa, *strigóji* adecă zăceau că no! i-o fâtat vaca ș-o furat laptele, apăi nu o putut nici mulge, că tare rău făcea A VIIa; cf. *v r ă j i t ó r i*.

STRIJÉLE v. *scrijéle*.

STRUJÁC s. n. OP VIIa „saltea”; cf. *d r i c á l ă*, *s ă r m ă j á c*.

STRUNGI s. pl. B VIIb „dungii, striaiții pe diverse aluaturi (în scop ornamental)”.

STUPÁT v. *astupám*.

SUB prep. 1° S VIIIb, A VIIIa, M VIIIb, CU VI, VIIIc „lângă”: Atunci o ieșit Mureșu, o fost tomna *su* sat CU VI. Era un teritoriu așa mare, jos *sub* el stătea prund M VIIIb. *Su* gard A VIIIa. 2° *de* ~ prep. comp. S VIIIc „de lângă”: [Purceii] când îi iei *dă sub* mamă, îi înțerci. 3° Bt VIIIb „cu”: Erau așa teritor ce nu s-a putut munci *su* sapă să fie. 4° var. *subt* prep. B VIIIb „în”: [Cânepa] o bătea *supt*... greabân.

SUBT v. *sub* 4°.

SUBȚĂR adj. S VIIIb, c „subțire”.

var. *sâbțăr* adj. B VIIa, S VIIc, M VII, f. *sâbțără* S VIIa, c, VIIIa, B VIIIb.

SUBȚIE, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. Bt VIIIa „să susțină material; să întrețină”.

SUC s. n. OP VIIa „obicei”: [Mortul] l-or afumat cu tămâie, c-așa o fost *suc* atunce; cf. *d i v ó t*, *o b i c e ă i e*, *r â n d* 2°, *z a c ó n*.

var. *súcă* s. f. C V.

SÚCĂ v. *suc*.

SUCUÍT, *am* ~ vb. ind. pf. c. 1 sg./pl. B V, VIIb, A VIIc, VIIIb, S VIIIb, c, VIIIb, J VIIa, C VIIIa, CU VIIa, c „am obișnuit, am avut s u c”: Numai dă două ori *am sucúit* să mânc pă zi C VIIIa. Eu n-*am sucúit* să fac cu măsură [p e c m e z u l], num-așa CU VIIIc; cf. *p o á r t ă* 3°.

ind. pf. c. 3 sg. *a sucúit* B V, VIIIa, S VIIIc, J VIIa, C VIIb; refl. ind. pf. c. 1 pl. *ne-am sucúit* S VIIIc.

SÚDUIE vb. ind. 1° prez. 3 pl. C VIIIa „ceartă, muștră”. 2° pf. c. 3 sg. A VIIc „a înjurat”: Unii *să súduie* cu părinții Bt VIIa; cf. *j u r á t* 1°.

1° ind. impf. 3 pl. *suduiău* C VIIIa; 2° ind. pf. c. 3 sg. *a sudúit* A VIIc; conj. prez. 2 sg. *să súdui* Bt VIIa; refl. ind. prez. 3 pl. Bt VIIa *se súduie* Bt VIIa.

SUFERÍN s. m., pl. *suferini* Bt VIIa „salbă de aur”.

SUFULCÁT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. A VIIIa „a suflecat”: Ne-*o sufulcát* la gaci.

SULHÁC s. n. CU VIIc „lemn, băț ascuțit la un capăt, pentru *d ă s f ă c a t* 1°”; cf. *s u r c ă l ă u*.

SÚMNĂ s. f. C V „fustă”; cf. *r ó c h i e*.

SURÁT, *am fost* ~ vb. ind. m. m. c. pf. S VIIIb „mă însurasem”.

SURCĂLĂU s. n. A VIIIb „unealtă rudimentară pentru curățat pănușile de pe știulete”; cf. *s u l h á c*.

SURÉTE v. *suréti*.

SURETELÍM vb. ind. prez.

1 pl. A VIIc „petrecem, conform obiceiului, la culesul strugurilor”.

ind. viit. 1 pl. *om suretelí* A VIIc.

var **suretleám** vb. ind. impf. 1 pl.

J VIIb.

SURÉTI [*surét'*] s. n. A VIIc,

Bt VIIa, CU VIIa „culesul strugurilor, însoțit, de obicei, de o petrecere”; cf. *suretít*.

var. **suréte** s. n. CU VIIa.

SURETÍT s. n. OP v „culesul strugurilor, însoțit, de obicei, de o petrecere”; cf. *suretí*.

SURETLÉAM v. *suretelím*

SURFUIÁM vb. ind. impf. 1 sg.

CU VIIc „ungeam și făceam sul foaia de plăcintă”.

SURÍC v. *soríc*.

SURÓRÁ s. f. B VIIIb, pl. *suroáre* J VIIa „soră”.

var. **sorári** s. f. pl. S VIIIb.

SURUMÁNI adj. m. pl. A VIIa „sărmani, săraci”; cf. *sclab 4°*, *susi gáři*.

SUSCRÍE, *mă voi* ~ vb. ind. viit. 1 sg. S VIIIc „mă voi înscrie (într-un document) și voi semna”: O zâs că *da-că m-oj suscríje* sub piporoșu acela ca să rămân acolo [în Rusia] ca grejdan, ca rus, grejdan, dăloc mă lasă liber.

SUȘIGÁŢI adj. m. pl. A VIIa „nevoiași, săraci”; cf. *sclab 4°*, *surumáni*.

Ș

ȘALITÍL v. *salițe*

ȘANȚ s. n. M VIIIa „nutreț cosit de pe șanțul de la marginea drumului”:

Apăi și coamea de la pământuri, și-aceea să tăia. Apăi când eram afară cu cocia cu caii, ap-atunce tata-n procoș acolo le da la cai coamă de pă aista, o *șanț* dă la capătu drumului, *șanțu-l* tăia.

ȘARAZÁU s. n. B VIIIb „acostament”: Acolo o fost pietri mare, așa piatră d-asta, care-i... lăcruită, a drumu inde să scutură tina... *șarazáu* așa-i zice.

ȘÁTRĂ s. f. Bt v „cort pentru petrecerea de la nuntă”.

ȘCHIMBÁT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIb „s-a schimbat”; cf. *ínschimbát*.

ȘCHIOPEÁZĂ vb. ind. prez. 3 sg. CU VI „șchiopătează”.

ȘCIU v. *ști 1°*.

ȘCOÁLÁ s. f. 1° CU VI „pepinieră”. 2° pl. art. *șcólurile* S VIIIc „școlile”: Inde-s *șcólurile* celea rumâni?

var. 2° *ișcoálá* s. f. S VIIIc, J VIIa, OP VIIa, C VIIIb, c, VIIIa, CU VIIIa, pl. *ișcólí* C VIIc.

ȘCOLÁRI s. m. pl. A VIIIb „elevi la școala medie”: Fata s-o dus după... ungur... îs amândoi *școlári*... acoale inde o-nvățat în Dobrițanu.

ȘEDÚT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a șezut”.

var. **șezuíám** vb. ind. impf. 1 pl. A VIIc.

ȘELÁTĂ s. f. J VIIa, CU VIIa „lăptucă, salată”.

ȘÉRPE s. m. A VIIa, c „șarpe”.

ȘEZĂTOÁRE s. f. Bt VIIa „anexă la furca de tors, constând dintr-o scândură (pusă pe patru pari) pe care se poate șede comod”: Moșu, Dumnezău îl ierte, moșu Moroșanu m-o făcut furcă, d-apoi nu așa furcă, cum acuma cum să toarce, o bătă lungă și i-au făcut așa ca o *șezătóre*, o scândură pe ce să șezi.

ȘEZUIĂM v. *ședut*.

ȘI conjunct. B, A, S, M, J VIIa, b, C VIIb, VIIIa, CU VIIa „să”: Am vrut și știu și eu A VIIIa. Mai bine și rămâie decât să nu ajungă C VIIb. Ne-o luat tata și ne puie pă cal M VIIIa.

ȘICHITE [șikte] s. f. pl. Bt VIIIb „intervale de timp în munca zilnică a unei echipe sau a unei persoane; schimburi”: [La servicii] ziua în trei părți îi împărțită, pă opoare: ziua, după masă și noaptea [...] noi *șikte* le spunem; cf. o p o a r e.

var. *sîpte* s. f. pl. Bt VIIIb.

ȘIFÓN s. n. A VIIIb „șifonier”.

ȘINÓR s. n. OP v „șiret, șnur”: Nădrag cu *șinór*.

ȘIR s. n., pl. *șire* 1° A VIIIb, M VIIIa „rând (de porumb)”: Dacă era mai des tenchiu [la cules] meream pă un *șir*, dacă nu, îl rupeam pă două *șire*, când era mai rar M VIIIa. 2° pl. S VIIIc „șiruri (de sârmă)”. 3° pl. Bt VIIa „dungi (în țesătură); cf. ș t r á f e.

ȘIRALÁU s. n. A VIIIa „mușuroi (făcut cu mașina de prășit) la rădăcina porumbului”.

ȘIRĂLEÁM vb. ind. impf. 1 pl. M VIIIb [la cultura de porumb] „mușuroiam, făceam *șirălău*”.

ind. pf. c. 1 pl. *am șirăllt* M VIIIa.

var. *șirluiéști* vb. ind. prez. 2 sg. A VIIIa.

ȘIRÉGLĂ s. f. M VIIIa [la coșul căruței] „partea din față”.

ȘIRÍNCI s. f. pl. S VIIIc „fășii (de zdrențe)”.

ȘIRLUIÉȘTI v. *șirăleám*.

ȘIȘTERĂ s. f. C VIIIa „zgomot produs de un gaz la ieșirea din pământ; fâsâit”.

ȘITÁU s. n. OP VIIb [la putina cu varză tocată] „(un fel de) pârghie de strâns capacul pentru a presa conținutul”.

ȘLÁIERUL s. n. art. Bt VIIa „voalul (miresei)”.

ȘLINGUÍT adj. Bt VIIc, f. pl. *șlinguite* CU vb „brodat”: Prosop *șlinguit* și cosut; cf. ș t r i c u í t ă.

ȘLOGÓÍT, a ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. CU VIIa „a paraliza”.

ȘOÁCTER s. m. A VIIIa, B VIIa, VIIIb „persoană care tăia păsările în comunitățile evreiești”: Vinea jidovu, știi, care tiia găștile și... ghinele... *șoácter* A VIIIa.

ȘOÁIGHEITUL (3 sil.) s. art. A VIIa „pensia de urmaș după soț”.

ȘOAIT v. *biúșoit*.

ȘOÁLĂ v. *șólă*.

ȘOÁNCĂ s. f. Bt VIIa, VIIIb, CU VIIa, pl. *șoánce* OP VIIb, C v, *șoanci* Bt VIIa, b, CU VIIa, *șonci* CU VIIa „jambon”: *Șoánca* ce făcem noi îi mai bună Bt VIIa.

ȘOD adj. 1° B VIIIb „de răs; hazliu, nostim”; cf. g l u m e ț ó s. 2° f. *șoáclă* C VIIIa și *șodă* S VIIIb „interesantă, neobișnuită”; cf. î n t e r e s á n t. 3° adv. S VIIIc „ieșit din comun, caraghios”.

ȘOGÓR s. m. 1° B VIIIb, A VIIc, VIIIa, S VIIIb, c, M VIIIa, OP VIIa, Bt VIIa, d, VIIIa, b, pl. *șogóri* S VIIIc, C VIIa, CU VIIIc „cumnat”. 2° B VIIIb „soț, bărbat al mătușii; unchi”.

ȘOGORÁNĂ s. f. S VIIIb „cumnată”; cf. á n d e 2°, ș o g o r í ț ă.

ȘOGORÉL s. m. C VIIIa dim. de la *șogor* 1°.

ȘOGORÍȚĂ s. f. Bt VIIa, CU vi, VIIa „cumnată”; cf. á n d e 2°, ș o g o r á n ă.

ȘOHAN adv. B v, VIIa, A VIII, S VIII, VIIIb „niciodată”: Mie *șohan* nu m-o nici plăcut să mărg [la c o m â n d a r e] B v. N-am nici întreat-o *șohan* S VIII; cf. a l t á n¹ 2°, l ú m e a 1°, n i c i c á n d.

ȘOLĂ s. f. CU VIIa „cană, ceașcă”.

var. *șoală* s. f. S VIIIc.

ȘOSĂ s. f. CU v „șosea”.

ȘOȘI s. m. pl. S VIIa „stâlpi, pari”; cf. s t á l p 3°.

ȘPAIȚ s. n. CU VIIa „cămară”.

ȘPANIOLĂ s. f. CU VIIIb „(limba) spaniolă”.

ȘPÁRGĂ s. f. Bt VIIa „sfoară”: Să-mbrăcau în hane rele [pentru d o d o l a] și... cu frunze mari... trăiau cu acu mare pă *șpárgă* și... puneau roată păstă rochie.

ȘPITÁI v. *ispitál*.

ȘPITÁL v. *ispitál*.

ȘPOR v. *șpórhert*.

ȘPÓRHERT s. n. A VIIc, OP VIIIb „plită”: Mi-am ticăzit *șpóru* A VIIc.

var. *șpor* s. n. B VIIIb, A VIIc, VIIIb.

ȘSPORT s. n. CU VIIIb „sport”.

ȘPRIȚUIÁ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. A VIIc „trata cu insecticid (pulverizat), contra paraziților”: Așa o fost [țigani] săraci, dă n-or mai putut, și păduchii or avut... baci Petre Bolundu îi *șprițujé* să n-aibe poloaște și păduchi.

ȘTALÁU v. *iștaláu*.

ȘTÁLÁU v. *iștaláu*.

ȘTÉRGĂ v. *ștérgură*.

ȘTERGĂTOÁRE s. f. Bt VIIa „șervet de șters pe mâini”; cf. d o s ó i, f á ț á 3°, ș t é r g u r á.

ȘTÉRGURĂ s. f. B VIIIb, A VIIc, S VIIIb, Bt VIIa, VIIIa, CU VI, VIIIb, pl. *ștér-*

guri B v, VIIa, A VIIa, S VIIIb, c, M VII, Bt VIIa, VIIIa, CU VIIa „șervet”; cf. d o s ó i, f á ț á 3°, ș t é r g á t o á r e.

var. *ștergă* s. f. S VIIIb.

ȘTI vb. 1° ind. prez. 3 sg. A VIIa, OP VIIa, C VIIIb, c, VIIIa, Bt v, VIIIa, b, CU VI, VIIc, VIIIb „știe”: Când îi vorbesc românește [fiica] nu *ști* să-mi întoarcă vorba Bt VIIIb. Pruncu, când să naște acolo, nu mai *ști* nime, numa Dumnezău dă sus că câte zăle are C VIIIb. 2° cond. prez. 2 sg. *aș* ~ „aș putea”: Măi, cum *aș ști* eu vorovi cu fata asta, că mă-sa tare nu-i place dă mine. 3° inf., în *poți*~ Bt VIIa „poți fi sigur; fără îndoială, desigur”: Soponeai c-o fost bună [s o p o n a i c a] să speli cu ea [...] *poți ști* că o fost bună; cf. a b u n ă s e á m ă, b i s t o ș 2°, b i s t o ș ó n, b i z u í t ă 1°, d o á r ă 2°, p é r s e.

1° conj. prez. 3 sg. *și (nu) ști* OI¹ VIIa; *să ști* CU VIIIb.

var. 1° *șciu* vb. ind. prez. 1 sg. J VIIa.

ȘTIRICÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. M VIIIb „s-a aflat, s-a descoperit”.

ȘTRÁFE s. n. pl. Bt VIIIa „dungi în țesături”; cf. ș i r 3°.

ȘTRÁFEIRUNG s. n. A VIIc „zestre”.

ȘTRENGÁRI s. m. pl. Bt VIIIb „meseriași care făceau ștreanguri; frânghieri”: Erau *ștregári* cine or împletit, cine or făcut paivanuri.

ȘTRIC s. n. Bt VIIa „jachetă tricotată; flanelă”; cf. c o á r d i g a n, s f é t e r.

ȘTRICUÍTĂ adj. f. OP VIIIb „broadată”; cf. ș l i n g u í t.

ȘTRIMFI s. m. pl. CU VIIa, c, „ciorapi”.

ȘURLUIĂU vb. .nd. impf. 3 pl. Bt VIIa, „curățau, frecând (cu peria)”.

sup. *de șurluit* Bt VIIIb.

ȘURULÊȘTE, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. C VIIIa „se îndeasă unul în altul; se îngrămădește”.

ȘUȘORCĂ s. f. 1° Bt VIIIa, CU VIIc, VIIIa, b, pl. *șușorci* Bt VIIIa, CU VIIIa „pănușă”: *Șușorcă?* Nu știi ce? A...ce-i pă cucuruz... pă coceanu cela, aceea-i *șușorcă* Bt VIIIa; cf. *ci ú h ă* 1°, *ci u m á c i i*, *ci ú m e*.

T

TÁBLĂ s. f. 1° A VIIa, Bt VIIb „bucată mare de slănină”; cf. *c ó ț c ă* 5°, *t ă b l i i*. 2° A VIIa, Bt VIIb „bucată mare de săpun”; cf. *c ó ț c ă* 4°. 3° B VIIIa „bucată de teren”; cf. *d u l é u*, *h ó l d ă* 2°.

TÁICĂ s. m. Bt v, VIIa, CU vi, VIIc, VIIIc „bunic”; cf. *b u n* 2°, *m ó ș u l*, *t á t a* 2°.

TÁLGER s. n. B VIIb, Bt VIIa, pl. *tálgere* OP VIIb, Bt VIIa „farfurie”; cf. *b l i d*.

TAMBURÁȘI s. m. pl. Bt VIIIa „toboșari”.

var. *tămburăși* s. m. pl. Bt VIIIb, CU VIIa, VIIIb.

TÁMBURĂ s. f. Bt VIIIa „tobă (instrument muzical)”; cf. *d ó b ă* 3°.

TAMBURÍTĂ s. f. Bt VIIIa dim. de la *t a m b u r ă*.

TAP s. n. B VIIIa, A VIIc, S VIIIc, CU VIIa, pl. *tápuri* S VIIIa, c „furaj concentrat”.

TÁRE¹ adv. 1° B v, A VIIa, S VIIb, c, VIIIc, J VIIa,b OP v, VIIa, b, C v, VIIb, VIIIa, Bt VIIa, b, VIIIa, CU VIIc, VIIIc, d [în antepoziție față de verb] „foarte mult”: La Bedeu acolo *táre* vorovesc

românește A VIIa. Mie m-o *táre* plăcut acolo [la Jula] B v. *Íi táre* place pisatu cu lapte S VIIb. Nu *táre* mereau în șezătoare M VII. *Táre* s-o grijit de mine J VIIa. *Táre* să-nvălesc acuma [românii] cu unгурii Bt VIIIa. S-o nădușit *táreșt'e* OP VIIa; cf. *f o á r t e*. 2° M VII, VIIIa, Bt VIIIa [în ante- sau postpoziție, în construcții negative] „nu prea, nu chiar”: [Cânepă] așa o zmuljeam cu brânca, femeile, oamenii nu *táre*, numa tot femeile M VII. Nu o fost așa *táre* în sat la noi [b i b o l i ț e] M VIIIa.

var. 1° *tárește* adv. OP VIIa.

TÁRE² adj. invar. C VIIIa „asemenea, atare”: Doară ț-ai pus ochii pă *táre* nevastă.

TÁRESFAT s. Bt VIIb [la cununie] „însoțitor principal, martor al miresei”.

TÁREȘTE v. *tarc*¹ 1°.

TÁȘTELE s. f. pl. art. A VIIc „sacoșele, tăștile”.

TÁTA s. m. art. ~ *bun* 1° S VIIIb „tatăl”. 2° A VIIc, VIIIa, b; ~ *bătrán* B VIIIb „bunicul”: Udaș feciorii fetele. Încă *táta bun*, da și tata [uda] A VIIIa; cf. *b u n* 2°, *m ó ș u l*, *t á i c ă*.

var. 1° *tátul* s. m. art. Bt VIIIa.

TÁTUL v. *táta* 1°.

TAU vb. ind. 1 sg. B VIIa, b, c, VIIIa, A VIIa, b, c, S VIIc „tai”.

ind. prez. 3 pl. *tau* B VIIa; conj. prez. 1 sg. *și tau* S VIIb.

var. *teiá* vb. ind. impf. 3 sg. M VIIIa; *tiám* vb. ind. impf. 1 sg. CU VIIa, 3 sg. *tiá* A VIIIa, pf. c. 1 sg./pl. *am tiát* B VIIIa, A VIIIb, S VIIIc, CU VIIa, 2 sg. *ai tiát* CU VIIa, 3 sg. *a tiát* A VIIIb, S VIIIc, OP v, C VIIb, viit. 1 pl. *om tiá* A VIIc; cond. prez. 2 sg. *ai tiá* S VIIIc; part. *tiát* S VIIIc, f. *tiátă* A VIIc; refl. ind. impf. 3 sg. *se tiá* M VIIIa.

TĂZLE s. pl. C v [în costumul tradițional femeiesc] „dantele (la poale)”; cf. *c i p e ă*.

TĂBLII s. f. pl. CU VIIa „bucăți mari de slănină”: El [m ă c e l a r i u]... tot așa face *tăblji* dă clisă; cf. *c ó ț c ă* 5°, *t á b l ă* 1°.

TĂCĂRMÁN s. n. B VIIIa, S VIIIb, VIIIa „plantă (grâu, porumb etc.) furajeră”.

var. *tocór* s. n. S VIIIc; *tocormán* s. n. C VIIIb.

TĂGĂȘEÁM v. *ticăzím* 2°, 3°.

TĂGĂȘIT s. n. J VIIIb „curățenie în casă”: Apoi și fierbeam și iosagul și *tăgășit* și no, ce ieste la casă, la o muiere.

TĂMĂDEÁU vb. ind. impf. 3 pl. C VIIIb 1° „tratau, vindecau”: Apoi în vreme-aceea n-o fost doctor, ei [țigani] *tămădeu* caila la oameni C VIIIb. La două luni unchiu Milan *s-o tămădit* dă ochi CU VIIa. 2° „descântau pentru tămăduire, pentru însănătoșire”; cf. *b o s c o t í t*.

1° conj. prez. 3 sg. *și tămădească* A VIIc; refl. ind. prez. 3 sg. *se tămădește* CU VIIa, impf. 3 sg. *se tămădeá* OP VIIa, 3 pl. *se tămădeá* CU VIIa, pf. c. 1 sg. *m-am tămădit* C VIIIb, 3 sg. *s-a tămădit* B VIIIa, M VIIIa, Bt VIIa, CU VIIa.

TĂMBURÁȘI v. *tamburáși*.

TĂNERÁȘ [tăneráš] s. n. A VIIIa dim. de la *t ă n i a r*.

TĂNÍAI v. *tăniár*.

TĂNIÁR [tăńár] s. n. A VIIIa „adăpost, construcție în câmp, locuită sezonier, pe timpul lucrărilor agricole sau, uneori, tot anul”; cf. *s ă l á ș*.

var. *tăniái* [tăńái] s. n. B VIIIa, b, A VIIIa, S VIIIb; *tăniári* [tăńári] s. n. A VIIIa.

TĂNIÁRI v. *tăniár*.

TĂPÁNCI 1° s. m. pl. A VIIa „pantofi”; cf. *ț i p é l e*. 2° var. **topánci** s. m. pl. B VIIIb „bocanci, ghete”; cf. *b o c ó n c i*.

var. 2° **topáncele** s. f. pl. art. S VIIIb.

TĂPSÍE s. f. OP VIIa, C VIIIb, Bt VIIIb, CU VIIa, pl. *tăpsii* OP VIIa, Bt VIIa, CU VIIa „tavă (de diferite dimensiuni și cu diverse întrebuințări)”: O plăcintă pă aiesta... pă *tepsie* să face Bt VIIIb.

var. *tăpsie* s. f. B v, VIIIb, A VIIIb, c, S VIIc, CU VIIa, pl. *tăpsii* B v; *tepsie* s. f. Bt VIIIb, CU v, pl. *tepsii* CU v; *tepsie* s. f. A VIIIa, Bt VIIIb.

TĂPSÍE v. *tăpsie*.

TĂRNÁȚ v. *tárnáț*.

TĂȚ v. tot 1°–3°, 5°, 6°.

TĂTÁ s. f. voc. CU VIIa „mătușă, tanti”; cf. *á n d e* 1°, *u n c h i o á i e*.

TÁTUNA adv. S VIIIc „indiferent, totuna”.

TĂUCI v. *tăut*.

TĂUT s. m. OP VIIa, Bt v, pl. *tăuți* A VIIc, M VIIIb, OP VIIIb, Bt VIIIa „slovac”: *Tăuț* ziceam noi cătă ei, zlovaci OP VIIa; cf. *z l o v á c i*.

var. *tăuci* s. m. pl. OP VIIa; *tout* s. m. S VIIIc.

TĂCĂJÉȘTE v. *ticăzím* 1°.

TĂLNEÁU, *se* ~ vb. refl. ind. impf. 3 pl. CU VIIIa „se întâlneau”.

TĂMP v. *dumb*.

TĂNĂRÁME v. *tănărímea*.

TĂNĂRÉT v. *tănerét*.

TĂNĂRÉȚE s. f. 1° B VIIIa, S VIIc, Bt VIIa „tineret”; cf. *t ă n ă r í m e a*, *t ă n e r é t*. 2° var. M VII, C v „(perioadă de) tinerețe”: În *tinereța* noastă zicea highidușu cu higheghe C v. Așa ne-o trecut *tinereța* M VII.

var. **tânărățel** s. m. art. 1°
B VIII; **tinereța** s. f. art. 1° S VIIc; 2°
M VII, C v.

TÂNĂRĂȚUL v. **tânărățel**°.

TÂNĂRI v. **tînăr**.

TÂNĂRÍMEA s. f. art. A VIIIa,
CU VIIc, VIII „tinerimea”; cf. **tânărățe**
1°, **tânerét**.

var. **tânărâme** s. f. OP v.

TÂNERÉT s. CU VIIIa „tineret”;
cf. **tânărățe** 1°, **tânărímea**.

var. **tânărét** s. CU VIIIa.

TÂNERI v. **tînăr**.

TÂRCALÁUĂ s. n. pl. M VIIIa
„dispozitive la m o a r a d e u l e i
pentru prăjit semințele”; cf. **prăji-
tóri**.

TÂRNĂȚ s. n. C VIIb, S VIIb
„verandă”.

var. **tárnăț** s. n. B VIIIa, S VIIc,
OP VIIa.

TÂRZÍU, *de ~ loc.* adj. Bt VIIIa
[despre grâu] „(semănat) târziu”:
[Grâul] cel mai *dă tîrziú*.

TÉGLĂ s. f. B VIIIa, pl. **tégle**
B VIIIa, S VIIIb și **tégli** S VIIa „cărămidă”;
cf. **țiglele**.

TEIÁ v. **tau**.

TELEFONÍT, *a ~ vb.* ind. pf. c.
3 sg. OP VIIa „a telefonat”: S-o dus la
poștă *ș-o telefonít* dăpă mentă.

TELEGRÁM s. n. A VIIc
„telegramă”.

TELEVIZÉU v. **televiziór**.

TELEVIZIÓR (5 sil.) s. n.
S VIIa, Bt VIIa „televizor”: Amu dășchig
televizéu A VIIc.

var. **televizéu** s. n. A VIIc.

TÉMBURILE v. **țómburile** 2°.

TEMETÉU s. n. B v, VIIIa, b, A VIIIb,
S VIII, c „cimitór”; cf. **mormínte** 1°.

var. **cemetéu** s. n. J VIIa.

TENCHI [tɛntʰ] s. 1° A VIIIa, M VIIIa
„porumb (plantă)”: Când o răsărit apoi
tént'u, de s-o văzut șiru, atuncea am mǎrs
de l-am săpat cu sapa; cf. **cucurú z**
1°. 2° B VIIIa, A VIIa, c, VIIIb, S VIIIa, M VII,
VIIIa, b, CP VIIa „porumb (plantă și boabe)”.
Meream la plug la *tént'u*... atuncea
două brezde ara, p-a triile brezdă
puneam *tént'u* cu brânca, îl presăram
așa M VIIIa; cf. **cucurú z** 2°. 3°
B VIIIa, M VIIIa, pl. ~ A VIIIb „știulete”:
Opsipec saci am cules *tént'* așa, da nu
me-o trebuiu surcalău nimică... numa cu
brânca A VIIIb. În care-i *tént'u*... pănușă
zicem cătă ea B VIIIa; cf. **cucurú z** 4°.

TEOLÓGIE s. f. S VIIIc „teologie”.

TEPSÍE v. **tăpsie**.

TEPȘÍE v. **tăpsie**.

TERITÓR s. m. M VIIIb, Bt VIIIb,
CU VIIIc „teritoriu”: Un *teritóri* mare să
fie tăiat [= cosit] dintrodă Bt VIIIb.

var. **teritóri** s. m. Bt VIIIb.

TERITÓRI v. **teritór**.

TERVEZÍM vb. ind. prez.
1 pl. OP VIIb „punem la cale; plănuim,
programăm”: Limba maghiară ni-i mai
dindemână, ales dacă *tervezím* ceva și
aiesta, ap-atunci bistoș aceea nu mere
românește.

TETÉU s. n. B VIIIa „acoperiș la
casă”; cf. **acoperământul**,
coperiș, **hăizăș**.

TETINEÁUĂ s. f., pl. **teti-
neduă** S VIIc „vas de lemn, de formă
alungită, pentru pregătit pâinea”; cf.
álbie, **covátă** 1°, **troácă** 2°.

TICĂZIM vb. ind. 1° prez. I pl. A VIIc, S VIII „facem curat, curățim”: [De Paști] tătă muierea *să t'icăzē* B VIII; cf. c u r ă ț ă s c 2°. 2° var. Bt VIII „curățam legume”: *Tăgășēm* ludaie. 3° var. Bt VIIa „am golit conținutul din mașele de porc”.

1° ind. impf. 1 sg./pl. *ticăzeám* B VIII, A VIIc, 3 sg. *ticăzeá* A VIIIa, pf. c. 1 sg. *am ticăzít* A VIIc, VIIIb, 3 sg./pl. *a ticăzít* A VIIIa, S VIIIb; conj. prez. 1 sg. *și ticăzēsc* S VIIIb; refl. ind. impf. 3 sg. *se ticăzeá* B VIIIb.

var. 1° **tăcăjește** vb. ind. prez. 3 sg. CU VIIa; 2° **tăgășeám** vb. ind. impf. 1 sg. Bt VIIIb; ind. pf. c. 1 sg. *am tăgășít* Bt VIIIb, 3 sg. *a tăgășít* C VIIc, 3 pl. *au tăgășít* Bt VIIIa; conj. prez. 1 sg. *să tăgășēsc* CU Va; part. *tăgășít* Bt VIIIa.; 3° ind. pf. c. 1 sg. *am tăgășít* Bt VIIa.

TÍFUS s. n. S VIIIc „tifos”.

TIÍAM v. **tau**.

TÍLĂ s. f. A VIIc „tifon”.

TILINTÉU [t'ilint'éu] s. n. Bt VIIa „drugă (de răsucit fire)”.

TINÁRI [t'inárl] s. n. Bt VIIa „margine în relief, din fire mai groase, la o țesătură; chenar”.

TÍNĂ s. f. 1° B VIIa, A VIIc, VIIIa, S VIIIb, Bt VIIa, b, c, VIIIb, CU VIIIa, c „mâl, nămol, noroi”: [Cânepa] o am făcut așa în snopi mici... ș-am băgat-o acolo în apă ș-am pus deasupra *tínă* să se coacă ea acolo în apă S VIIIb; cf. g l o á d e, s m o r c í l ă. 2° S VIIIb, c, VIIIa, OP VIIa, C VIIIa, Bt VIIIb, CU VIIIa „pământ lutos înmuiat cu apă și amestecat cu paie sau cu pleavă, folosit în construcții”: [Casa] o fost din *t'ínă* făcută S VIIIb. Íi bătut päreții din pământ... ai făcut

t'ínă cu pleavă, cu paie CU VIIIa. 3° CU VIIIa „lut pentru lipit pereții casei”: În casă n-o fost nici podu, nici lipită cu *t'ínă*.

TÍNĂR adj. J VI, C VIIIa, f. *tínără* S VIIIb, C VIIIa „tânăr”.

var. **tánări** s. și adj. m. pl. B V, VIIIb, A VIIIa, b, S VIIIa, J VI, C V, Bt VIIa, d, VIIIa, CU VI, VIIa, d, VIIIb, c; **táneri** s. și adj. m. pl. B VIIa, S VIIc, VIIIb, c, C V, VI, VIIIb, f. *tánere* S VIIIb, OP VIIa.

TINDUȚĂ s. f. S VIIc dim. de la *tindă*.

TINEREĂȚA v. **tânărețe** 1°, 2°.

TINOÁCE s. f. pl. A VIIa augm. de la *t i n ă* 1°: Dimineața ticăzea fata... c-o fost niște *t'ințe* p-acolo, pă uliță!

TINÓȘI adj. m. pl. S VIIIc „murdari de *t i n ă* 1°”; cf. m â n g ă l í i.

TIOC v. **toc** 3°.

TIRILEÁSCĂ, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. B VIIIb „să convertească”.

TIRIPLÍC s. M VII „ață de cusut”; cf. m i s í r 2°.

TISCUIÁM vb. ind. impf. 1 pl. OP VIIIb „bătătoream, presam (varza tocată, în puțină)”; cf. t u p í m.

part. *tiscuít* OP VIIIb.

TÍSTAȘ adj., adv. 1° B VIIIb, S VIIc, VIIIa, OP VIIa, C VIIIa, b, c, adj. f. *tístașă* CU VIIIa „fără murdărie, fără impurități; curat”: Am scos afară jaru și fie *t'ístaș* cuptoru. S VIIc. 2° B VIIIb „neamestecat, curat”: [Școala] *t'ístaș* românească n-o fost niciodată [în sat]. 3° A VIIIb [despre porumbul cules] „curățat de pănuși”: Numa *tístaș* l-am cules cucuruзу... pănușea trebe luată jos și să rumpe, apoi în sac îl țapăm pă el. 4° OP VIIa „clar”: Nu văd *t'ístaș*.

TÎTOR s. m. S VIIIb „epitrop la biserică; efor”; ~ *măre* și ~ *mic* A VIIa, VIIIa, CU VIIIb „ranguri în ierarhia postului respectiv, deținute în funcție de vechime sau de responsabilități”: După aceea te alejea dă membru, dă *tîtor mic* o dă *tîtor măre*, o dă preșădinte A VIIIa.

TIULBURÁT adj. C VIIIa [fig.] „îngândurat, neliniștit; nervos”: Din ce o trecut vremea din ce mai tare *tîulburát* o fost, noi zicem idegheș, tăt mai *tîulburát*; cf. *l d e g h e ș*.

TIULÉI v. *tulheán*.

TIURÁC [t'urác] s. n. Bt VIIa „haină lungă, pentru femei și bărbați”.

TIUȘCĂ [t'ușcă] s. f. Bt VIIIa „un fel de semănătură [?]”.

TIUZELEÁ vb. ind. impf. 3 sg. B v „făcea foc pentru a găti”: Așa-l ferbea [*l e c v a r u l*] în ocol, d-apăi noi pă gaz d-amu, da numa *tizelē* cu... ce se putea... ce avea.

TIZÍC s. n. colect. S VIIb „cotoare rămase din cocenii de nutreț, folosite pentru foc”; cf. *t o r 1°*

var. *izíc* s. n. S VIIb; *fzic* s. n. S VIIc.

TÓBÁ v. *dóbá 1°*.

TOC s. 1° M VIIIa „recipient mic din lemn, de formă alungită, în care cosașul poartă *c u t e a* la brău”. 2° m. pl. art. *tócii* S VIIb „tuleii penelor de pasăre”. 3° var. *tioc* s. n. CU VIIa „polonic”; cf. *l l n g u r a*.

TOCI, *să* ~ vb. conj. prez. 2 sg. CU VIIa „să bați ouăle (manual sau cu mixerul)”.

TOCÓR v. *tăcărman*.

TOCORMÁN v. *tăcărman*.

TOLFOSTÁȘ s. n. B v „șezătoare; clacă”.

TOLMÁCI s. m. S VIIIc „traducător, tălmaci”: Dăpă un an am știut bine rusește, am fost *tolmác*, perioici.

var. *tólmaz* s. m. OP v.

TÓLMAZ v. *tolmáci*.

TÓMNA adv. A VIIa, CU VI „tocmai”: Așa dă lung o fost *túmna* S VIIIc.

var. *túmna* adv. B v, VIIIa, A VIIa, S VI, VIIb, VIIIb, c, M VIIIa, C v, VIIa, b, VIIIa, Bt VIIIa, CU VI, VIIIa; *túmnai* adv. S VIIIb.

TOMNÉȘTE vb. 1° ind. prez. 3 sg. CU VIIIb „repară (mașini)”. 2° ind. impf. 3 sg. Bt VIIa „cârpea, repara încălțăminte”: Așa de subțire știa să toarcă, de cu aceea [*a ță de cânepă*] cârpea țipelele, *tomné*. 3° refl. ind. pf. c. 1 pl. S VIIIc „am căzut de acord, ne-am înțeles”; cf. *c h e r e t í t 1°*, *z g o d í t*. 4° refl. ind. pf. c. 1 pl. S VIIIc „am conviețuit în armonie”. 5° refl. ind. pf. c. 3 sg. S VIIc [despre cânepa din *t o p i t o a r e*] „s-a făcut cum trebuie; s-a topit”; cf. *c o c i 2°*. 6° ind. impf. 3 pl. B VIIa „aranjam mănunchiurile de cânepă în *g r o p o a i e*”.

ind. impf. 3 sg. *tomnéá* 2° Bt VIIa, 3 pl. *tomnéáu* 6° B VIIb, pf. c. 3 sg. *a tomnít* 2° A VIIIa, Bt VIIa; conj. prez. 1 pl. *să tomnítm* 2° Bt VIIa; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a tomnít* 2° A VIIa, 5° S VIIc, 1 pl. *ne-am tomnít* 3°, 4° S VIIIc, 3 pl. *s-au tomnít* 4° S VIIIc.

TONC adj. Bt VIIb „tâmpit; prost”: Dacă-i *tonc*, atunci n-are omu încătrău cu el; cf. *s c l a b 3°*, *u ș ó r 2°*.

TOPÁNCELE v. *tápánci 2°*.

TOPÁNCI v. *tăpánci* 2°.

TOPITOÁRE, *de cânepă* s. compus M VII, VIII „topilă”: O îmburda acolo în apă [cânepa], să-nchita frumos... să punea paie la capete, să bătea și atunci toată femeia își făcea sămn că care îi, și își astupa cu smorcilă și tracă apa păstă ea... *asta era topitoáre dă cânepă* VIII.

TOPOGOTLEÁ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. A VIIc [la prepararea cașului] „dădea formă rotundă, modela”.

TOPÓR s. n. S VIIIc [fig.] „om care trădează; coadă de topor”.

TOPORIȘCĂ s. f. M VIIIa „coada coasei, toporâște”.

TOR¹ s. colect. C VIIIb „cotoare rămase din cocenii de nutreț, folosite pentru foc”: Până ea [p i t a] s-o dospit, am băgat în cuptori cu paie, cu *tor*, cu tulei CU VIIa; cf. t i z í c.

var. **tori** s. m. Bt VIIIb, c, CU VIIa, pl. art. *tórii* Bt VIIIb.

TOR² s. A VIIIb „pomană”; cf. c o m â n d á r e.

TORCEÁM vb. ind. impf. 1 pl. S VIIIb, CU VIIa „întorceam”; cf. î m b u r d á m 1°, î n t u r n á m 2°.

TORI v. *tor*¹.

TÓRMÁ s. f. B v „hrean”; cf. h i r e á n.

TORNÁT v. *turnám* 2°.

TÓRTÁ s. f. Bt VIIa, CU VIIc „tort (prăjitură)”.

TORÚMBURI s. n. pl. Bt VIIa „turle”: Aveau biserica cu două *torúmbur*.

TOT 1° adj. nehot. S VI, VIIIb, Bt VIIa, f. *toátă* CU VIIIa „fiecare”: În *tot* sfârșitu săptămânii ne ducem S VI. *Tătă* fata știa în *tătă* sara inde-i șezătoare M VII; cf. f i e ș t e c á r e. 2° pron. nehot. art. în *cu tótul* loc. adv. B, A, Bt VIIIa, „de tot, bine”: Nu era *cu*

tátu topită [untura] Bt VIIa. 3° var. adv. B VIIa, VIIIa, A, S VIIIc, J VIIa, OP VIIa, b, Bt „mereu”: *Tăt* vineau Bt VIIIa. 4° adv. A VIIa „de asemenea”. 5° var. conjunct. Bt VIIIa „cu toate că”; cf. b á t ă r 2°, c h i a r 1°, m á c a r, m é g h i ș 1°, p é d i g. 6° var. *cu ~ cu* loc. adv. S VIIIc „împreună cu”: Am luat [pământul] *cu tăt* cu sălaș.

var. **tăt** 1° adj. B v, VIIa, VIIIa, A VIIa, c, S VIIIb, c, J VIIa, C VIIIb, VIIIa, Bt VIIa, VIIIb, CU VI, VIIa; 2° B, A, Bt; 3° A, B VIIa, b, VIIIc, Bt; 5° Bt VIIIa; *cu tătul* 2° Bt VIIa; *de tătului* 2° OP VIIa, Bt VIIIb; *cu ~ cu* 6° S VIIIc; f. *tătă* 1° B, A, S VIIa, b, c, VIIIa, b, M VII; m. pl. *tăți* 1° A, S VIIIc, J VIIa, Bt, CU VIIIc; f. pl. *tăte* 1° A, S VIIIc, Bt.

TOUT v. *tăut*.

TRA v. *treábă* 1°.

TRÁBÁ¹ s. f. A VIIa, S VIIIc „treabă”.

TRÁBÁ² v. *treábă* 1°, 2°.

TRÁCTORELE s. n. pl. art. CU VIIIb „tractoarele”.

TRÁMINTETE v. *amínte*².

TRAS, *a ~ vb.* ind. pf. c. 3 sg. A VIIc „a cântat la vioară”.

TRÁBÁ v. *treábă* 1°.

TRÁÍT v. *treábă* 1°.

TRÁMURÁU vb. ind. impf. 3 pl. CU VIIIb „tremurau”: Așa să te-meu rușii, dă tot *trámuráu*.

TRÁSÚRÁ s. f. CU VIIIb „car, căruță”; cf. c ó c i e.

TREÁBÁ vb. impers. 1° ind. prez. 3 sg. S VII b, c, VIIIa, C v, CU VIIIa „trebuie, e necesar”: *Tra* să voșolească hanele S VIIIc. 2° var. **trábă** vb. tranz. ind. prez. 3 sg. OP VIIa „(îmi) face trebuință; (îmi) trebuie”: O zâs cătă un ortac al lui „poți mere, mie nu m-o mai *trábă* fata”.

var. 1° tra vb. ind. prez. 3 sg. S VIIIc, OP VIIa; **trábă** vb. ind. prez. 3 sg. B v, A VIIIb, S VIIIc, c, VIIIa, M VII, J VIIa, b, C v, VIIc, VIIIa; **trăbă** vb. ind. prez. 3 sg. J VIIIb, CU VIIa, pf. c. 3 sg. *a trăbuit* A VIIc, Bt VIIa, VIIIa, b; **trăit**, *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. B VIIIb, J vi; **trébă** vb. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIa, CU VIIa.

TRÉBĂ v. *treábă* 1°.

TRESĂREÁ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. S VIIIc „trezea brusc din somn”: Mă pun la hodină, adicate noaptea, așa mă *tresăre*, așa mă spăriem dân iesta.

TRESNÍT, *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. B VIIIa „a trăsni”: L-o *tresni*, da așa n-o avut nici un bai, numa așa ca cum l-o amorțit.

TRIMÁS, *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. Bt VIIIb „a trimis”; cf. *a z m u ț e á u*, *m á n ă* 1°.

TRIMBÎȚĂ v. *trímbițele*.

TRÍMBIȚELE s. f. pl. art. S VIIIc „trâmbițele”.

var. *trimbîțá* s. f. S VIIIc.

TROÁCĂ s. f. 1° Bt VIIa, b „albie de rufe”. 2° Bt VIIa, b, CU VIIa, pl. *troci* CU VIIa „vas din lemn, de formă alungită, pentru pregătit pâinea”: Aveam *trócă* de lemn... ș-atuncea sara făceam în *trócă* aceea cumlău... ș-atuncea când să dospea ea-n *trócă* aceea dă lemn... am luat ș-am făcut pită CU VIIa; cf. *álbie*, *covátă* 1°, *tetineá u á*.

TRONC interj. cu val. adv. Bt VIIIa „neapărat”: Când acolo, uite, vine-o mașină... *tronc!* să vină-nlontru.

TROPÁRIUL s. n. art. Bt VIIIb „troparul”.

TRÚDA s. f. art. OP VIIa, Bt VIIIa [în próp. exclamativ-interogative] „naiba”: Ce, *trúda*, vine aicea la mine

mașină?! Bt VIIIa. Mai vine, *trúda*, strigoiu OP VIIa; cf. *d ó b á* 5°, *f r á s u l u i*, *s ă r ă c í e*.

TÚCĂ s. f. Bt VIIa, pl. *tuci* Bt VIIa, b, VIIIb, *túce* Bt VIIa „curcă”; cf. *p ú i c ă*.

var. **túcce** s. f. pl. Bt VIIIb; **tutci** s. f. pl. Bt v.

TÚCCE v. *túcă*.

TÚCE s. pl. CU v „căldări de tuci”.

TÚLAI interj. S VIIIc „vai, aoleu”: Apoi, la urmă m-apăsa așa [la gât] de tot, „*túlvai!*” strigam C VIIIb.

var. *túlvai* interj. C VIIIb.

TULÉU v. *tulheán*.

TULHEÁN s. m. M VIIIa, b, C VIIIb, c, pl. *tulhéni* B VIIIa, S VIIIb, c, VIIIa, C VIIIb „tulpină de porumb după cules; cocean”: Unu merea și teia cale... două, trei șire dă tenchi, le teia *tulhéni* și-i punea jos ca jupi M VIIIa.

var. **tiuléi** [‘tuléj] s. m. pl. Bt VIIIb, VIIIa; **tuléu** s. m. CU vi, pl. *tuléi* A VIIIb, C VIIIa, b, Bt VIIIb, c, VIIIa, b, CU v, vi, VIIa, c, VIIIa, b; **tulhéi** s. m. pl. S VIIIa.

TULHÉI v. *tulheán*.

TÚLVAI v. *túlai*.

TÚMNA v. *tómna*.

TÚMNAI v. *tómna*.

TÚNCEA v. *atúnce*.

TUNCI v. *atúnce*.

TUNG vb. ind. prez. 1 sg. Bt VIIIa „tai lăstarii la vița de vie; tund”: Trebuie *să o tung* [vița de vie] ca să măie [lăstarii] mai tare.

conj. prez. 1 sg. *să tung*, 2 sg. *să tungi* Bt VIIIa.

TUPÍM, *și ~* vb. conj. prez. 1 pl. S VIIc „să îndesăm (cu mâna); să presăm”; cf. *t i s c u i á m*.

TURCOMÁN s. m. Bt VIIIb „turc”.

TURNĂM vb. 1° ind. impf. 1 sg. B VIII „puneam (pâinea pe lopată)”. 2° var. **tornát**, *a ~* vb. ind. pf. c. 3 sg. A VIIA „a vărsat un lichid peste ceva”. 3° conj. prez. 3 sg. *să toárne* S VIIIc „să întoarcă din drum”.

TUTCÁN s. m. Bt VIIA „curcan”.

TUTCI v. **túcă**.

TUTOÁIE s. n. pl. S VIIIb „plute de transportat lemne”: Aduceau pă Criș lemnele pă *tut oțje*, așa pă apă.

Ț

ȚĂGĂ s. f. A VIIc „miros neplăcut”.

ȚĂPĂN adj. 1° B v, f. *țápănă* B v, S VIIIc, pl. *țápene* B v, CU VIIA [despre un preparat, produs alimentar] „dens, în masă compactă”: Puneam unsoare *țápănă*, nu așa încălzită B v. Poate că ai mâncat și mămăligă, nu *țápănă* d-aceea ca la români, fără cu lingura S VIIIc. 2° C VIIIA [despre un teren] „tasat, bătătorit”.

ȚĂMPII v. **țómburile** 1°.

ȚĂPÁ vb. tranz. 1° inf. A VIIc, S VIIIc „(a) arunca, (a) zvârli”: *O țípát* fátuța din brațe OP VIIA. Furca *o țípát-o* su pat Bt VIIA. 2° ind. impf. 3 sg. *țápá* CU VIIA „arunca în toate părțile, împrăștia”: Vatra când *țípá* schintei... atuncea puneam [p i t a] pă pirostie. 3° ind. impf. 3 sg. *țápá* M VIIIb „scotea (ceva, pe cineva) dintr-un spațiu închis”: Când ticăzám, trebuie *să țípám* mobila afară A VIIc. 4° imperat. neg. 2 sg. *nu țápá* S VIIIc „nu lăsa, nu părăsi”: *Nu țípá nidéjd'a*, pe mine aceea m-o țánut. 5° var. **să țípe** vb.

tranz. conj. prez. 3 sg. în ~ ~ *splcul* Bt VIIIb [despre cereale] „să dea spic, să lege”: Începea grâul *să țípe splcu*. 6° conj. prez. 1 sg. *să țáp sus* S VIIA, VIIIc „să ridic”; cf. a r i d i c á m, r ă d í c ă 1°. 7° ind. impf. 3 sg. *țápá* Bt VIIA [despre o fiertură] „ridica la suprafață, separând părțile solide”. 8° ind. pf. c. 3 sg. în *a țápát laoláltá* S VIIIc „a pus, a adunat la un loc”: *A țípát* banii [lor] *laoláltá*.

1° ind. prez. 2 sg. *țápi* M VII, 3 sg. *țápă* A VIIA, C VIIIA, Bt VIIc, CU VIIA, VIIIc, 1 pl. *țápám* B VIIIb, A VIIIb, M VII, impf. 1 sg./pl. *țápám* M VIIIA, OP VIIA, Bt VIIb, CU VIIIA, d, 3 sg. *țápá* B VIIIA, S VIIb, Bt VIIIb, d, CU VIIA, VIIIa, 3 pl. *țápaú* OP VIIA, C VIIb, Bt VIIIb, CU VIIc, VIIIa, pf. c. 1 sg./pl. *am țápát* S VIIIc, C VIIc, Bt VIIa, CU VIIIA, 2 sg. *ai țápát* A VIIIc, 3 sg. *a țápát* OP VIIA, C VIIb, Bt VIIA, d, VIIIb, CU Vb, VIIIb; conj. prez. 3 pl. *și țápe* S VIIA; 3° ind. pf. c. 3 sg. *a țápát* M VIIIb; conj. prez. 1 pl. *să țápám* A VIIIc; part. f. *țápátá* 3° A VIIc; 4° S VIIIc; refl. ind. pf. c. 3 sg. *s-a țápát* 1° OP VIIA, viit. 3 sg. *s-a țápá* 6° S VIIA.

var. **țípe**, *să ~* vb. conj. prez. 3 sg. 1° CU v; **țúpá** vb. ind. prez. 3 sg. 1° S VIIIb.

ȚĂPÁUĂ s. n. pl. CU VIIA „grămăjoare de aluat, p i t e (3°) mici”.

ȚĂRĂ, *o ~* loc. adv. CU VIIA, VIIIa „puțin, în cantitate mică”: Mi-am pus apă în brâncă și, știi, așe deasupra *o țíră* am... udat-o pita; cf. o l e á c.

ȚĂRFĂ s. f. 1° B VIIA „nisip”; cf. n ă s á p. 2° S VIIIb „pământ, țărână”: Inde o fost satu prima, acolo colectivu o cules *țírřá*; cf. p i s ó c.

ȚĂRÚCĂ, *o ~* CU VIIIA dim. de la ț á r á.

ȚĂȚĂ s. f. M VIIA „orificiu la ulcior; vrană”: Oluțu era așa cu... *țăț* zăceam noi, cu-aceea beam apă.

ȚĂRINĂ s. f. C VIIIb „țarină”.

ȚĂCLĂ v. *țvécla*.

ȚEDULĂ s. f. 1° OP VIIb „cartelă”:

Când o fost [zahărul] pă *țedulă* nu tare am pus [în p i s a t]. 2° var. **ȚIDULĂ** s. f. C VIIIa „bilet, anunț”; ~ *rósie* C VIIIa [în trecut] „afiș roșu pe casele cu boli contagioase”.

ȚELEVÍT, *ai* ~ vb. ind. pf. c.

2 sg. S VIIIc „ai nimerit, ai potrivit”: Destul de rău *aj țelevít* la bace.

ȚÉLINĂ s. f. Bt VIIIb „ogor”:

Dincoace venim dă dreapta era a peșcanilor, o *țélină* mare a peșcanilor.

ȚÉLOFAN s. n. S VIIc „celofan”.

ȚÉNT v. *țentimétri*.

ȚÉNTIMÉTRI s. m. pl. Bt VIIIa, b, CU VIIIc „centimetri”.

var. **țent** s. m. și n. Bt VIIa, pl.

țénti B VIIIa, Bt VIIIa, b, CU VIIIc; *țénturi* S VIIIa, M VII, VIIIa.

ȚÉPEM, *să* ~ vb. conj. prez.

1 pl. Bt VIIIb „să înțepăm”.

ȚÉVE s. f. S VIIa „țeavă”; cf. *d ú d á* 2°.

var *țévie* (3 sil.) s. f. Bt VIIIb.

ȚÉVIE v. *țéve*.

ȚIDULĂ v. *țedulă* 2°.

ȚIGĂNĂ s. f. C VIIIb, c, CU VIIa, pl. *țigáne* B VIIIb, C VIIIc, CU VIIa „țigancă”: Pă ulița noastră... o șăzut o *țigână* C VIIIb.

ȚIGĂNEĂSCA s. f. art. C VI, VIIb „numele unui dans popular”.

ȚIGĂNÚȚI s. m. pl. CU v dim. de la *țigan*.

ȚIGIELE s. f. pl. art. Bt VIIIb „cărămizile”: Făceam văiuguri... abu-

năoară nu ca pietrile, *țigile* de acuma, căci mai mare erau; cf. *t é g l á*.

ȚINGALÁU s. m. C VIIIa „clopoțel”: Oarecândva n-o fost c-apeși [la sonerie], numa trăjeai d-un *țingalău*.

var. **țingăláu** s. n. Bt VIIa, VIIIb, pl. *țingăláuă* A VIIc.

ȚINGĂLÁU v. *țingalău*.

ȚINGĂLÉȘTE vb. ind. prez. 3 sg. Bt VIIIb „sună din ț i n g ă l ă u”.

ind. prez. 3 pl. *țingălésc* A VIIc.

ȚÍNTĂ s. f. în ~ *de apă* M VIIIb „loc din care iese apă; izvor”.

ȚÍNÚT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. A VIIIa „s-a constituit, s-a întemeiat”: Din șase familii *s-a ținút* satu aiesta.

ȚÍPE v. *țápá* 1°, 5°.

ȚÍPELE s. f. pl. Bt VIIa, CU VIIIc „pantofi”: [B a b a] așa dă subțire știa să toarcă, dă unchiu meu, a lu tata meu frate, o fost pantofari... dă cu aceea [cânepă] cârpea *țipélele*, tomnea Bt VIIa; cf. *t á p á n c i* 1°.

ȚÍPEȘ s. m. Bt VIIa „pantofar, cizmar”: A lu tata meu frate o fost pantofari, *țipeș*; cf. *p a n t o f á r i*.

ȚIRCULÉZE, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. Bt VIIIa [despre sângele din vene] „să circule”.

ȚÍTERĂ s. f. 1° A VIIa, Bt VIIa „vioară”; cf. *h i g h é g h e*. 2° var. *cíteră* s. f. Bt VIIIa „un fel de țiteră”.

ȚIVLEÁU vb. ind. impf. 3 pl. B v „chiuiam, țiuiau”: Umblau chemători și cheamă la nuntă... *țivléu* și vineau înlontru.

ger. *țivlind* S VIIIc.

ȚÓMBOCUL s. n. art. B VIIIb „pulpa de pasăre”; cf. *l á b e* 3°, *ț ó m b u r i l e*.

ȚOMBURILE s. n. pl. art. 1° B VIII, S VIII „pulpele de pasăre”; cf. I á b e 3°, ț o m b ó c u l. 2° var. **témburile** s. pl. art. S VIII „ghearele de pasăre”; cf. I á b e 2°, ú n g h e 4°.

var. 1° **țâmpii** s. m. pl. art. CU VIIA; **țúmbur** s. n., pl. **țúmbure** A VIIA.

ȚUCÁT, *ai* ~ vb. ind. pf. c. 2 sg. M VII „ai sărutat”: Cuptoriu o fost cald, c-o fost iarnă, s-o dus la cuptori [ofițerul rus]... I-o și *țucát* de tăte laturile C VIII. Apăi [fetele] torceau până la unsprăce ceasuri, când cum, apoi mereau líciorii la ele [în șezătoare] ș-apăi apucau fusu de la ele ș-apu o trăbuit și margă roată și *țúce* pă tăți A VIIA.

ind. pf. c. 3 sg. *a țucát* S VIII, c, C VIII, OP VIIA; conj. prez. 3 sg. *să țúce* OP VIIA, și *țúce* A VIIA; cond. pf. 2 sg. *ai fi țucát* A VIII; imperat. 2 sg. *țúcă* CU VIIA; refl. ind. impf. 3 sg. *se țucá*, viit. 2 sg. *ti-i țucá* A VIII.

ȚUCOR v. **țúcur** 1°.

ȚUCORÍPĂ s. A VIIA „sfeclă de zahăr”; cf. **ț u c u r á n i**, **ț v é c l a**.

ȚUCUR s. n. 1° S VIIb, VIIIb, OP VIIA, C VIII, Bt VIIA „zahăr”; cf. **mi é r e** 1°, **z á h á r**; ~ *prav* Bt VIIA „zahăr pudră”: Când măncă plăcinta cu brânză o face dasupra cu *țúcur* prav. 2° colect. M VIIIa „zaharicale, dulciuri”; cf. **d u l c e á ț á** 2°, **mi é r e** 2°.

var. 1° **țúcor** s. n. B V, A VIIc, S VIIIc.

ȚUCURÁNE v. **țucuráni**.

ȚUCURÁNI s. m. pl. S VIIA, VIIIa „sfeclă de zahăr”; cf. **ț u c o r í p ă**, **ț v é c l a**.

var. **țucuráne** s. pl. M VIIIa.

ȚUCURHAZ s. n. CU VIIIc „cofetărie”.

ȚULÁPI s. m. pl. M VIII „țăruși”: Era anume durjaiauă-i spunea: anume făcută o sculă, o uneltă, era-n mijlocu ocolului une să băga fuioarele înt-un lemn așa care ave o gaură ș-apoi era aice niște *țulápi* roată, roată ș-apoi asta să-nvârtea cât la stânga, cât invers ș-acolo să frământa fuioarele.

ȚÚMBUR v. **țómburile** 1°.

ȚÚPĂ v. **țápá** 1°.

ȚVÉCLA s. f. art. Bt VIII „sfeclă”; ~ *de zahár* Bt VIII „sfeclă de zahăr”; cf. **ț u c o r í p ă**, **ț u c u r á n i**.

var. **țéclă** s. f. B V; **sfáclă** în ~ *de miére* s. compus CU VIIIa „sfeclă de zahăr”.

U

ÚCUNOC s. m. C VIIIa „strănepot”.

UIÁGĂ s. f. 1° S VIIb „sticlă (recipient)”. 2° pl. *uiégi* S VIIIb „sticle (materiale de sticlă)”. 3° var. B V „borcan”: Amu-n *iej* punem [gemul], în *iágă* B V.

var. **iágă** s. f. 1° A VIIc, S VIIc, Bt VIIA, VIIIb, CU VIIA, c, 3° B V, CU VIIc; pl. *iegi* 1° S VIIc, J VIIb, OP VIIb, CU VIIc, 3° B V, CU VIIc.

UIȘÁG (2 sil.) s. n. C VIIA, VIIIa „ziar”: Tăt cu cărțile în brânci mi-s, cu *uișágu* VIIIa.

ULCEÁUĂ s. f. S VIIIc „oală mică, ulcea”.

ULÉU s. n. A VIIIa, M VIIIa „ulei”; cf. **o l ó i** 1°.

ÚLIȚI s. f. pl. CU VIIIc „ulițe, străzi”.

ULÓI v. **olói** 1°.

ULTÓI s. n. CU VIIa „injectie”; cf. *i n é c ț i e*; în expr. *dă un ~* „face o injectie”: La ispitai... *îți dă un ultói*, maică, și-atuncea vine durerile [de naștere] și vine copilul; cf. *i n é c ț i e*, *ultuiéște* 1°.

ULTUIFȘTE vb. 1° ind. prez. 3 sg. C VIII, c „vaccinează”; cf. *i n é c ț i e*, *u l t ó i*. 2° part. *ultuít* S VIIIa [despre grâu] „stropit, tratat (cu piatră vântată)”: Treabă *ultuít* grâul; cf. *c e v ă z l í t*. 3° var. *hultuít*, *la ~* vb. sup. S VIIIa „la dat cu apă, la stropit (pentru stingerea focului)”.

ÚMBLĂ v. *Ímblă* 2°.

ÚMERELE s. n. pl. art. CU VI „umerii”.

UMPLĂTÚRĂ s. f., pl. *umplătúri* A VIIc „umplutură”.

UMPLEÁ v. *umpleám* 2°.

UMPLEÁM vb. 1° ind. impf. 1 sg. în ~ *cumnăul* OP VIIa „plămădeam”: *Umplém cumnăyu* că puneam... câte pite făceai atâția pumni *dă cumnău* puneam și-l moiai să dospască și el, atunci sara făceam aluat. 2° var. *umpleá*, *a ~* vb. ind. viit. 3 sg. OP VIIa „va acoperi, va copleși”: Las-o dracului [de vrăjitoare], că nu știe aceea; *vă va... v-a povesti și v-a umpleá* *dă minciune*.

var. 2° *umplésc* vb. ind. prez. 1 sg. A VIIIc.

UMPLÉSC v. *umpleám* 2°.

ÚNA 1° *într- ~* loc. adj. A VIIa, S VIIIc „într-o singură bucată, întreg, integral”: Pomocii ceia d-o sută cinzeci *dă ani n-o fost într-úna*, fără tot așa *dă-răburi*. 2° *dintr-~* loc. adv. S VIIIb „imediat, de îndată”: Tânării d-amu d-astăz *dintr-úna* s-ar găzdăci; cf. *d e l ó c* 1°, *m i n t o n á t ă*, *m i n t o n i* 1°, *o d á t ă*.

UNCHIOÁIE s. f. A VIIIc, S VIIIb, OP VIIa, b, „soția unchiului”: *Unt'óje* îi a tatii frate femeie S VIIIb; cf. *á n d e* 1°, *t á t ă*.

UNDIVÁR v. *unevá*.

ÚNE adv. M VII, VIIIb „unde”; cf. *f i n d e*.

UNÉLTĂ s. f. M VIIIb „unealtă”.

UNEVÁ adv. M VIIIb „unde”; cf. *i n d e v á*, *o a r e í n d e*, *o a r e ú n d e t e*.

var. *undivár* adv. S VIIIc.

ÚNGHE s. f. 1° B VIIIa „unghie”. 2° var. *únghee* s. f. pl. Bt VIIIb [la vite] „copite”; cf. *l á b e* 1°. 3° pl. art. OP VIIIb, C V [la porc] „picioare, labe”: *Únd'ile* le tăiem că dint-acelea facem cocioane OP VIIIb. 4° pl. art. B VIIa [la pasăre] „ghearele”; cf. *l á b e* 2°, *ț ó m b u r i l e* 2°.

pl. art. *únghele* 1° A VIIIb, S VIIIb; 3° OP VIIIb; 4° B VIIa.

var. 1° *inghi* s. f. pl. A VIIIb.

ÚNGHII v. *únghe* 2°.

ÚNGHIURI s. n. pl., *în pátru ~* loc. adj. Bt VIIIb „în formă dreptunghiulară”: O plăcintă *pă o tepsie* să făcea. Amu erau așa că și rotundă, da era așa și *în pátru úngurí*; cf. *c ó l ț u r i* 2°.

ÚNGURĂ 1° adj. f., *în límba ~* S VIIc, VIIIc „limba ungară, maghiară”: În *úngură* limbă [am învățat] VIIc; cf. *u n g u r e á s c a*. 2° s. f. pl. *úngure* S VIIIc „unguroaice”: Aiesta mi-i băietu, are două băbuțe deodată, fetele, așa-mi place... zici că-s *úngure*.

UNGUREÁSCA s. f. art. CU VI „limba maghiară”: Pentru mine îi ușoară și româna și *ungurásca*, c-am învățat la școală ungurescă; cf. *ú n g u r ă* 1°.

UNGURÉSC adj. C VIIa [despre un om] „de origine maghiară”: Popa cel românesc iară s-o-ntâlnit cu popa cel *ungurés*.

UNGURIZÁT, *s-o* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 pl. S VIIb, VIIIc „s-au maghiarizat”: Pruncii noști s-o *ungurizát*. Nainte dă bătaia a doua, atunci o fost baiu, o trăbuit *să se ungurizéze* cineva dac-o vrut să margă undeva Bt VIIIa.

conj. prez. 3 sg. *să se ungurizéze* Bt VIIIa.

var. **ungurizésc**, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 pl. S VIIIc.

UNGURIZÉSC v. **ungurizát**.

UNGUROÁIE s. f., adj. f. B VIIb, A VIIa, c, S VI, OP VIIa, C VIIIa, Bt VIIb, d, VIIIa, b, CU VI, VIIa, c, VIIIc, pl. *ungurói* B VIIb, Bt VIIa „unguroaică”: Ficioru lu Veturița, are un ficior... *unguróje* i-o fost nora ei CU VIIa.

UNIÉȚI s. m. pl. B VIIIa „greco-catolici; uniți”.

UNÍRE s. f. C VIIb „adunare (de oameni)”.

UNS 1° adj. S VIIc, M VII, OP VIIb, C VIIb [referitor la mâncăruri] „gras, cu unsoare”: În post nu mîncă *uns* S VIIc. [P i s a t u l] îmi place *uns*, numa nu tare *uns* C VIIb. 2° s. C VIIb „grăsime (de orice fel), unsoare”: Îmi place cu *uns* [p i s a t u l].

UNSOÁRE s. f. B V, VIIa, C VIIb, c „untură”: Am copt-o [plăcinta] în *unsóre* am sucuit, am și oloi da... B v. Unje care cu ce vrea, o cu oloi o cu *unsóre* [p i s a t u l] C VIIc; cf. h á i o t.

URÁSC vb. 1° *mă* ~ refl. ind. prez. 1 sg. S VIIIc „mi se urăște; mă plictisesc; mi-e silă”: O șezut acolo la

un podari... apăi amu el, săracu, *s-o urát* acolo, o zâs c-ar veni p-aici să să bage sclugă OP VIIa. 2° var. **urăște** vb. ind. prez. 3 sg. S VIIIc „nu suportă, are ură”.

1° pf. c. 1 sg. *m-am urát* S VIIIc, 3 sg. *s-a urát* OP VIIa.

URÁCIÚNEA s. f. colect. art. M VII „materii reziduale (la cânepa scoasă din g r o p o a i e)”: Când era topită [cânepa], amu, *urícúñe* aceea de pe ea, frunzele și cele [florile], trebuia bătută acolo pe apă, tare, tare.

URÉȘTE v. **urásc** 2°.

URLÁU s. n. S VIIIc, C VIIb, Bt VIIIa „urluială”; cf. d a r a l á u 1°, g ó r o t.

ÚRMĂ s. f. cu val. adv. Bt VIIIa, CU VI, VIIIc și în forma art. *—a* Bt VIIIa „apoi, pe urmă”: Ș-atunci *úrmă*, noa, ca tânării, ne-am cunoscut și *úrmă* merjam mai des CU VI. Dimineța, numa ce m-am sculat și hai să... fac acolo treaba mea, cu caii, cu... noa... să hărănesc și *úrma*... cum latră câinii, mărg afară... când colo, uite, vine-o mașină Bt VIIIa; cf. a c é e a 4°, a p ó i a, í d a 3°, í d a r á, í n c a, m o i d.

URUIÓCI s. m. pl. M VII, VIIIb „uruioace”: Dân *urujó*c făceai ăț la... și frâmbii la zădii la bărbați VIIIb.

URZÉȘTE vb. ind. prez. 3 sg. OP VIIa „urșește”: Mai demult zăcea... „du-te... în groapa părăsită”, amu groapa care nu mai lucră nime, „ș-ascultă că îi auzi ce îi *urzășt'e* [copilului]”.

conj. prez. 3 sg. și *urzeáscă* OP VIIa.

URZÓI s. n. A VIIa, M VII, OP VIIa, pl. *urzói* S VIIa, b, M VII „urzitor”.

USPÁTÁRI s. m. pl. Bt VIIa „invitați la u s p á ț”; cf. g o s t 2°.

— **USPĂTÓI** s. m. B VIIb, VIIIb „musafir, invitat”; cf. *cerșitor*, *gost* 1°, *vindic* 1°.

— **USPĂȚ** s. n. OP VIIb, C VIIb, VIIIb, Bt VIIa, b „nuntă”.

USTĂNÍT adj. S VIIIc, J VIIb „obosit, ostent”; cf. *zdrobită*.

USTURÓI adj. 1° C v, f. *usturoáie* OP VIIb „iute la gust”: Să face [mezelul] cu piparcă roșie, cu piper, cu sare... care cum îi place mai *usturói*, nu așa *usturói* C v. 2° f. pl. *usturói* CU VIIa [despre vișine] „astringente”.

UȘA, ~ *úliŕei* s. compus M VII „poartă”: Apoi lega d-aci [de la clanță], apoi până la *úșe úliși*, o până inde ajunje, îl dăpâna dară [fusul], făcea pă fat-aceea dă rușine; cf. *căput*.

UȘIȚĂ s. f. Bt VIIa, VIIIb [la casă] „intrare, ușa de afară”.

UȘÓR 1° cu ~ loc. adv. S VIIa, M VIIIa „ușor”; cf. *ieftin* 1°. 2° adj. f. *ușórá* în ~ *de minte*; ~ *la* ~ C VIIIa „proastă, prostănacă”: S-o dus stăpânu meu și o adus [viitoarea soție], Saveta o chemat-o. Saveta o fost sclabă dă minte... ș-apăi dăloc or luat samă... neamurile că îi *ușórá la minte*; cf. *sclab* 3°, *tonc*.

UȘTI vb. ind. prez. 2 sg. „usuci”: Cine or avut acasă vaci, oi, orșice... o trăbuit să taie iarba, *s-o úști'e*, s-o strângă Bt VIIIb.

conj. prez. 3 sg. *să úște* Bt VIIIb; refl. ind. prez. 3 sg. *se úscă* Bt VIIIa, b; conj. prez. 3 sg. *să se úște* S VIIIc, OP VIIa, C VIIb, Bt VIIIb.

UȘTIÓRUL s. art. Bt VIIa „tocul ușii, ușorul”; cf. *stălp* 2°.

VÁCE s. f. pl. S VIIIc „vaci”: O fâtat două *váce*.

VAGĂUL s. n. art. S VIIa „unealta pentru tăiat capitului de floarea soarelui”.

VÁIGLĂ v. *váiling*.

VÁILING (2 sil.) s. n. J VIIIa, Bt VIIa „lighean folosit la bucătărie”.

var. *váiglă* (2 sil.) s. f. Bt VIIa;

váiling s. n. CU VIIa.

VAIÚGURI v. *voioágă* 1°.

VÁLE s. f. S VIIb „apă curgătoare; pârâu”: [Cânepa] o am spălat la *vále*.

VANELÍE s. f. CU VIIa „vanilie”.

VANGHÉLIE s. f. B VIIIb „evanghelie”.

VARECÁNDVA v. *oarecândvá*.

VÁRECINE v. *oarecine*.

VÁRECINEVA v. *oarecineva*.

VARICÉTE v. *oarec*.

VAS s. n., pl. *váse* Bt VIIIa „butoi (din lemn de dud)”; cf. *déjă* 2°, *hârdău*.

VASĂZÍCĂ adv. Bt VIIIb „adică, cu alte cuvinte”: *Vasăzică*... oamenii, cine-or avut casă, vaci, oi, orșice... o trăbuit să taie iarba; cf. *adecă* 1°.

VÁSCÁND adv. J VIIa „cândva”; cf. *cândva*, *oarecând*, *oarecândva*.

VĂCUIÉȘTE, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. S VIIc [despre tencuială] „cade, se dezlipește de pe perete”.

VĂDĂOÁIE v. *văduoáie*.

VĂDÁZI s. m. pl. S VIIIc „vânători”: Trei *vădăzi* erau puși acolo, săpați în zăpadă [ca sperietori pentru vânat], și mă uitam că încătrău împușcă.

VĂDUĂ (3 sil.) s. f. art. Bt VIIa „văduva”: Mureșan sânt dă la părinț și acuma sânt Târnovan, *văduă* Emilia Târnovan; cf. v ă d u v ó a i e.

VĂDÚT, *a* ~ vb. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a văzut”.

var. **viézbă**, *să* ~ vb. conj. prez. 3 sg. C VIIIb.

VĂDUVÓAIE s. f. pl. A VIIIa „văduvă”; cf. v ă d u a.

var. **văđăoáie** s. f. A VIIa, Bt VIIIa.

VĂGÁNURI v. **vogón**.

VÁILING v. **váiling**.

VĂIOÁGE v. **voioágă** 1°.

VĂIÚGURI v. **voioágă** 1°, 2°.

VĂLÁU s. n. CU VI [la fierărie] „jgheab de lemn (pentru depozitat cărbunii)”.

VĂR, ~ *dúlce* v. **dúlce** 1°.

VĂRSÁ vb. ind. impf. 3 sg. Bt VIIa [despre cânepa bătută] „dădea afară sămânța, lăsa să cadă”.

VĂRSÁT, *prunci de* ~ v. **prunc** 2°.

VĂRUȘÓR s. m. Bt VIIIb „verișor”; cf. v e r i ș á n.

VĂTĂMÁ, *oi* ~ vb. ind. viit. 1 sg. S VIIIc „voi supăra, voi deranja”: Dacă nu te-*oi* *vătămá*, mă duc s-aduc un păhar, să bei dăn păhar; cf. r ă n d ă l í t.

refl. ind. pf. c. 1 sg. *m-am vătămát* S VIIIc.

VĂZÚTĂ adj. f. OP VIIa, C VIIIb [referitor la o persoană] „stimată, apreciată”: O fost tare *văzută* și la joc și la tăte OP VIIa. cf. o m e n í t².

VĂJÍT, *s-a* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 sg. 1° C VIIa „s-a potrivit cu ceva, cu cineva”: Trenu [rușilor] nici nu *s-o vjíft* cu-al nost, c-al lor e mai

larg. 2° *i* ~ ~ A VIIa „i s-a potrivit, i-a venit bine”.

1° ind. prez. 2 pl. *vă vájífti* B VIIIb.

var. 1° **vujéște** vb. ind. prez. 3 sg. A VIIa; refl. ind. prez. 3 pl. *se vujésc* C VIIIa.

VÁLFĂ s. f. Bt VIIIa, VIIIb „faimă, vâlvă, renume”.

VÁNÁTE 1° adj. f. pl. CU VIIa „de culoare vânătă, vinete”. 2° var. **vánete** s. f. pl. M VII „pătlăgele vinete”.

VÁNETE v. **vănăte** 2°.

VÂNĂȚEÁ vb. ind. impf. 3 sg. Bt VIIIb „învinețea”: De ciurma porcilor *vînățé* porcu.

ind. pf. c. 3 pl. *au vânățít* Bt VIIIb.

VÂNTURÁUÁ s. f. S VIIIa „vânturătoare acționată manual”.

VÂRTEALÁU s. n. M VII „lopățică cu găuri pentru introdus f i s c a l ă u l”: [La războiul de țesut] sclobozeai dară cu *virt'alăyu* și sclobozitoriu.

VÁRV s. n. B VIIa, M VIIIa, Bt VIIa, CU VI, pl. *várvuri* A VIIIb „vârf”: Pângă scânduri [în c o c i e], dacă era mult tenchiu, împlântam încă... ciociu cu *vírvu*-n jos M VIIIa.

VEAC, *pe* ~ loc. adv. Bt VIIIa „pentru totdeauna; în veci”.

VEÁSTA s. f. art. S VIIIc „vestea”: Sora... a lu cuskra noastă, aceea o adus *vésta* că pă Ghiuri l-o-mpușcat rușii.

VÉCNÁ s. f. Bt VIIIb „corn (cu mac)”; cf. c h í f l e 1°.

VEDERÓS adj. C VIIIa „cu lumină multă, cu vedere, luminos”: Înainte, două ochiuri la fereastra casei. Amu de tăte laturile, să fie aer, să fie *ved'eros*, ferești.

VERDEȚURILE s. f. pl. tant. art. OP VIIA „frunzele îndepărtate de la unele plante, folosite ca furaj”: Fata asta o mârș la holde ș-o scos *verd'ățurile*, ș-apoi să margă el dăpă frunzăle acele, să le-aducă dă la holdă.

VERINÓS adj. A VIIc „veninos”.

VERIȘÁN s. m. B v, A VIIc, pl. *verișáni* A VIIc, *verișéni* S VIIIb „văr, verișor”; cf. v ă r u ș ó r; *verișéni dulci* v. *dúlce* 1°.

VERIȘÁNĂ s. f. 1° B v, VIIb, A VIIc, VIIIa, S VIIb, J VIIb, OP VIIa, Bt v, VIIa, VIIIa, pl. *verișéne* CU VIIIc „verișoară”: Mie m-o plăcut să torc, da *verișána* cu care am vorbit în biserică, ea o țâpat-o su pat furca, nu i-o plăcut Bt VIIa. 2° OP VIIa „termen de adresare pentru o consăteancă”: Vecinu-aiesta a meu, apu o fost, săracu, beteag rău... apu strâga că lui îi era rău „Doamne, Gheorghe, ce faci? „O, *verișánă*, că crăp! O, că mor!” făcea, săracu.

VÉRIȘTEA s. f. colect. art. Bt VIIIa „oamenii de demult, din vechime”.

VÉRNIMAȘ s. n. OP VIIa „tenșiune arterială mărită, hipertensiune”.

VÉRȘURI s. n. pl. B v „orații”: Înainte de nuntă, duminica atunci umbra chemătorii și chema la nuntă... țivleau, vineau înuntru, *verșur/* aveau; cf. d e s c ă n t e c ă.

VESTÉSC, *să* ~ vb. conj. prez. 1 sg. CU VI „să țin predică (la biserică)”.

conj. prez. 3 sg. *să vestească* CU VI.

VEZETÍC s. n. B VIIIa „țeavă de scurgere la fântână”.

VICÁREȘ s. m. S VIIIb „vicar”.

VÍCĂ s. f. M VII, C VIIIa „unitate de măsură pentru capacitate (pentru cereale), egală cu aprox. 32 kg.; baniță”: La fieștecare le-o dat câte-o *vică* dă grâu C VIIIa.

VICÓL s. n. Bt VIIIa „viscol”.

VICOLOÁSĂ adj. f. Bt VIIIa [despre vreme] „cu v i c o l; viscoloașă”: Când venea așa ceva vreme *vicolóșá*, [mușuroiul] o ținut ca să nu să-mboarde cucuruзу.

VÍDERĂ v. *vídere*.

VÍDERE s. f. A VIIIa, S VIIa, VIIIa, c, OP VIIa, Bt VIIIb, CU VI, pl. *víderi* Bt VIIIb, VIIIa și *vídere* A VIIc, S VIIIa „găleată”: „Măi Ioanci, udămu-l pă șoacter?”. Am gătat acolo *vídera* [cu apă] A VIIIa.

var. *víderă* s. f. A VIIIa.

VÍDERÚȚĂ s. f. Bt VIIIb dim. de la *v i d e r e*.

VÍE adj. f. Bt VIIa [despre l u d a i e] „crudă, nefi:rtă”.

VIÉZBĂ v. *vădút*.

VIG s. n. 1° *în* ~ B VIIIa „în capăt, la sfârșit; până la capăt, până la sfârșit”: Apoi ar fi un redin, zicem noi amu, dacă le-aș spune-așa tâte din fir în păr cum am... tătă viața cum o mârș *în vig*. 2° art. *în până în ~ul* loc. adv. S VIIIc „de tot, în întregime”: [Gâtul porcului] îl tai *pînă-n vígu*. 3° art. *în expr. își face ~ -ul* J VIIIa „își ia viața, se sinucide”.

VIJGĂLÍT, *au* ~ vb. tranz. ind. pf. c. 3 pl. C VIIIb „au consultat; au controlat (în privința sănătății)”: M-am dus la ișpitari și m-*or vijgăllit*; cf. c ă u t á t 5°.

VILOÁNEA s. 1° f. art. OP VIIa „curentul electric”; cf. á r o m. 2° var. *vilóni* M VII „lumină electrică”.

VILÓNI v. viloánea 2°.

VINĂ vb. imperat. 2 sg. OP VIIa, Bt VIIa, B „vino”: *Vină, vină*, Cornel, *vină* și mă trage d-aici Bt VIIIb.

VINDÍC s. m. 1°, pl. *vindíci* B VIII, VIIIb „musafir, invitat”; cf. *cerșitor, gost* 1°, *uspătó i*. 2° în expr. *vine pe* ~ B VIII „vine în vizită, ca musafir, vizitează”; cf. *cercetează, vindíșie*.

VINDIȘIE s. f., în expr. *merg pe* ~ S VIIc „merg ca musafir, vizitez”: *Mărg pă vindíșie* la copii, câte-o săptămână, apoi iară vin acasă; cf. *cercetează, vindíc* 2°.

VINITÚRI s. f. pl. CU VIIIc „oameni veniți din alte părți; venetici”; cf. *bitánc*.

VIÓN s. n. C VIIb „avion”: Când o fost p-aice dară rușii, ap-o picat un *viójn* mai încolo... unde-am fost noi la sălaş atunce și o fost o negură mare și... n-or văzut să coate *viónu*.

VIREȘUL s. art. B VIIIa „mezelul preparat din sânge (în mațele groase ale porcului)”.
VIȘITOÁRE adj. f. B VIIIa [despre scroafă] „bună de prăsilă”.

VITEÁUĂ s. f. pl. S VIIIc „vițele”: Două *vițéľă* o avut.

VITELÁȘII s. m. pl. art. S VIIIc dim. de la *vițel*; cf. *bicúți*.

VITEÚTE s. f. pl. S VIIIc dim. de la *vițea uă*.

VIZÍTĂ s. f. CU VIIIc „vizită”.

VOÁCE s. f., *cu* ~ S VIIIc „cu voce tare”.

VOÁRBĂ s. f. J VIIb, C VIIIa, pl. *voárbe* B VIIIb, A VIIa, S VIIc, J VIIb, C VIIIa „vorbă”; cf. *grai, voroávă*.

VOGHI [vɔd'] conjunct. disj. S VIIIc „sau, ori”; cf. *dără* 4°, *o a r*.

VOGÓN s. n., pl. *vogoáne* S VIIIc „vagon”: Când am umblat la pădure tăt în *vogón* [am locuit], am avut patru *vogoóne*, din patru *vogoóne*, trii o fost la oameni.

var. *văgánuri* s. n. pl. C VIIa.

VOGONEZLÍT, *a* ~ vb. tranz. ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a încărcat (lemne) în *vogóane*”.

VÓIE s. f. 1° *áre* ~ loc. vb. Bt VIIa, CU VIIa „are plăcere, dorește”: Atuncea vie tânării aicea când *or avé vóje* Bt VIIa; cf. *poftésc, voiésc*. 2° art., în (*îmi*) *vine* ~a Bt VIIIa „(îmi) vine pofta, cheful”. 3° *n-am* ~ J VIIa „nu pot”. 4° *de* ~ *bună* loc. adv. S VIIIc, CU VIIc, VIIIc „de bună voie, neforțat”: O zâs că noi *dă vóje bună*, *dă* voluntar... art. vrut să acupăm Rusia S VIIIc.

VOIÉSC vb. ind. prez. 1 sg. S VIIIc „doresc”; cf. *poftésc, vóie* 1°.

VOIOÁGĂ (3 sil.) s. f., pl. *voioáge* 1° B VIIIa „chirpici”. 2° var. **văiúguri** s. n. pl. în *bátem* ~ Bt VIIIb „facem chirpici”: Cum urât or spus p-aici, *bátem văjgurí*, făceau *văjgurí* cu mâna: călcam tină, pleavă, paie ca să lege bine, făceam *văjgurí*, nu ca țiglele de acuma, căci mai mari erau.

var. 1° **vaiúguri** s. n. pl. C VIIIa, Bt VIIIb; **văioáge** s. f. pl. S VIIIb; **văiúguri** s. n. pl. Bt VIIa, CU VIIa, VIIIb.

VÓNOTUL s. n. art. OP VIIb „trenul”.

VOPSEÁLĂ s. f. Bt VIIIb „vopsea”: [Ouăle] pentru copii să făceau cu *vopșéľă*; cf. *fárbă, feștélé*.

VOROĂVĂ s. f. A VIIb „vor-
bă”; cf. grai, voárbă.

VOROVÍ vb. inf. A VIIa, VIIIa,
S VIIb „(a) vorbi”: Ca prunc rumânește
am știut *voroví* S VIIb; cf. bășădî.

ind. prez. 1 pl. *vorovím* B VIIa, S
VIIb, c, M VII, C*, 3 pl. *vorovesc* A VIIa,
VIIIb, S VIIc, impf. 1 sg. *voroveám* S VIIb,
3 sg. *voroveá* S VIIIb, 3 pl. *voroveáu*
S VIIb, pf. c. 1 sg. *am vorovít* A VIIa,
3 sg. *a vorovít* A VIIa, VIIIa.

VOȘGARDÍȘTII s. m. pl. art.
S VIIIc „membrii «Gărzii de Fier»;
legionarii”.

VOȘOLÁU s. n. B v „fier,
mașină de călcat rufe”.

VOȘOLÍT, *am* ~ vb. ind.
pf. c. 1 sg. A VIIc „am călcat (rufe)”.

conj. prez. 3 sg. *să voșolească*
S VIIIc; part. *voșolít* B v; refl. ind. impf.
3 pl. *se voșoleáu* B v.

VRÁCIURI s. pl. OP VIIa
„vrăjitorii; credințe”: Când meri afară,
să-l leși pruncu, să-l pui c-o zădie așa
pă el, cu... aceea din jos sus... cu tivi-
tura... Tare multe *vrăcurí* or fost mai
dămult; cf. vrăjítúri.

VRÁJA s. f. art., în *am intrát în* ~
J VIIIa „mi-a plăcut (să practic o me-
serie)”: *Am intrát în vrája* tuturor
ramurile [sic!] agricole.

VRÁCIUIT, *a* ~ vb. tranz. ind.
pf. c. 3 sg. Bt VIIb „a făcut v r a-
c i u r i (cuiva); a vrăjit”.

conj. prez. 3 sg. *să vrăciuiască*
Bt VIIb, VIIIb.

VRÁJBURILE s. f. pl. art.
S VIIIb „vrajbele”.

VRÁJITÓRI s. f. pl. C VIIc, CU
VIIa „vrăjitoare”: Acele o fost *vrăjítórí*,
Dumnezău să le aibe... or mințit și

acele așa cât or mai putut C VIIc; cf.
strigóí.

VRÁJITÚRI s. f. pl. Bt VIIc
„vrăji, vrăjitorii”; cf. vráciuri.

VRÁSTĂ s. f. B VIIa, A VIIIa,
S VIIc, VIIIc, Bt v, CU VIIIb, d „vârstă”; *cu* ~
de míne S VIIIc; art. *cu* ~ *a mea* S VIIIc
„de vârsta mea”; *la* ~ A VIIIa „în
vârstă”: Muieri mai *la vrístă* vineau și
îl ajute și strângă fuioarele.

VRÉME s. f. 1° ~ *grea* B VIIIa,
Bt VIIIa; ~ *rea* OP VIIa, pl. *vrémuri*
C VIIIb „timp cu furtună”: Era noapte...
apu o vinit... o *vréme greș*... atunci s-o
și ars o casă aici în sat B VIIIa. O fost o
mujere ... și s-o dus cu dămâncat la
om indeva c-o fătută-n brațe și băsamă
ceva... o vinit *vréme reș* și-o țapat
fătută dă la ea din brață OP VIIa.
Pământu cela s-o dat în două lături și
când vine... ceva *vréme reș* o ținut
cucuruzu ca să nu să-mboarde Bt VIIIa.
2° *în* ~ loc. adv. M VII „de timpuriu,
devreme”: Primăvara *în vréme* sămăna,
mai înainte cânepa să sămăna, apoi
vinea iestealalte, cartofi și... altele.
3° pl. *vrémuri búne* S VIIIc „timp, vreme
normală ca evoluție meteorologică”:
Până ce-o fost *vrémur búne*, bucate
acolo [au avut], ap-apoi iarna n-o
putut dă zăpadă, c-o fost zăpadă...
păstă drum dă fer o fost două, trei
meteri dă zăpadă.

VRÉMERETE s. f. CU VIIa
„vreme, timp”: Când s-a copt am scos-o
afară ș-atunci așa mi-am pus apă în
brâncă și știi, așa, deasupra o țără am
udat-o pita... și la două-trei ceasuri dă
vrémerete am putut să mîncăm pită.

VUJÊȘTE v. vâjít 1°.

ZACICĂU v. **jașcău**.

ZACÓN s. n. Bt VIIa, VIIIb, pl. *zácónuri* și *zácóane* Bt VIIIb „obicei, datină, credință”: La Anu Nou era un *zácón* că cine ți-o intrat în casă, în ziua aceea întâi, acela ți-a fost gostu care ți-o adus norocu păstă tot anu VIIIb; cf. *divót, obiceiáie, rând* 2°, s. u. c.

ZÁDIE s. f. 1° OP VIIa, C v, Bt VIIa, CU VIIa „șorț purtat de femei peste fustă (în zile de sărbătoare)”. 2° pl. *zádii* M VIIIb „șorțuri purtate de bărbați în timpul lucrului”.

ZAHÁR v. **zähár**.

ZÁMĂ s. f. 1° B VIIa, A VIIc, S VIIIc, M VII, J VIIa, CU VIIa „supă”: Apăi *đama* dă croampe... puneá și farbă carnea, când era fiartă carnea băga croampele... făcea rântaș, puneá zmântână... oleac dă oțát... așă dă bună era *záma* B VIIa; cf. *I é v e ș á, z ú p á*. 2° Bt VIIIa „sevă”: Cură *záma* la vie [după tăiat]. 3° ~ *ácră* CU VIIa „ciorbă”.

ZAPI s. m. pl. M VIIIa „fuștei la loitră”.

ZÁREA s. f. art. C VIIb „lumina naturală, lumina soarelui”: [Pentru copiii bolnavi de vărsat] astupam fereasta, să nu fie *záræa* la ochi.

ZĂCÚSCĂ s. f. J VIIIa „zacuscă”.

ZĂDÁR, *în* ~ loc. adv. Bt VIIIa, CU VIIa „în zadar”; cf. *f é t e a, h á b a*. var. *zădără*, *în* ~ loc. adv. S VIIa.

ZĂDÁRĂ v. **zădár**.

ZĂDIÚȚĂ (4 sil) s. f. Bt VIIa dim. de la *z a d i e* 1°: Mireasa o

avut o *zăd'iuță* cu jeb mare, cine o vrut tăt acolo i-o pus... pengăi o fost atuncea.

ZĂHÁR s. n. Bt VIIIa „zahăr”; cf. *mi é r e l°, ț ú c u r l°*.

var. *zahár* s. n Bt VIIIb; *țvécla de* ~ v. *țvécla*.

ZĂMÚȚĂ s. f. A VIIc dim. de la *z a m á* 1°.

ZĂNÁTUL s. n. art., în expr. *în tăt sátul* ~ Bt VIIa „în fiecare sat obiceiul lui; fiecare sat cu deprinderile, obiceiurile lui”.

var. *dănáte* s. n. pl., în *câte sáte atátea* ~ Bt VIIIb.

ZĂÚIT vb. ind. prez. 1 sg. Bt VIIIa „uit”.

ind. pf. c. 1 sg. *am zăuitát* Bt VIIa.

ZĂMBÓCI s. m. pl. M VIIIb „mici ridicături de uscat, pe un r â t”; cf. *prunt*.

ZBEÁ, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg. B v „se absoarbe”: Am copt [plăcinta de *c r o a m p e*], în unsoare am sucuit, am și oloi da... uleiu-ála tot așa rămâne oarecum... nu *să zbe* așa bine.

ZBOȚOLÍT adj. S VIIIa [despre perete] „lipit cu bulgări, cu *b o ț i* de lut”.

ZDRÁNȚĂ v. **stránțá**.

ZDRĂGÁLÁ vb. tranz. ind. impf. 3 sg. M VIIIa „grăpa, afâna”: Primăvara mereau părinții noști cu grapa bine, ș-ap-atuncea-l *zdrigălê* pă-mântu olecuță, atuncea creștea mai ușor... și luțerna și trifoiu.

ZDROBALÁU s. n. M VIIIa [la *m o a r a d e u l e i*] „zdrobitor”; cf. *f r â m â n t á t ó r*.

ZDROBĂLEĂ vb. ind. impf. 3 sg. M VIIA „zdrobea semințele de floarea soarelui în z d r o b a l ă u”:
Întâie le desfăcea... ș-ap-atuncea [semințele] mereau în zdrobalău dă le *zdrobite*, le făcea făină, lărină.

ZDROBESC, *se* ~ vb. refl. prez. 3 pl. S VIII „făc efort, se străduiesc”:
Amu nu sã prea *zdrobesc* ca și știe și vorbească românește.

ZDROBITĂ adj. f. S VIIIc [fig.] „obosită peste măsură; epuizată”: Du-te și te culcă, că tare ești *zdrobită*; cf. *ustănit*.

ZDROBITÓR s. n. B VIIA „unealtă rudimentară, mai prevăzut cu dinți de fier, folosit la zdrobitul cânepei înainte de melițat”: Era *zdrobitóru* ăla cu patru dinți, amante p-aceea o zdrobeam [cânepa], du-p-aceea pă melițã B VIIA.

ZDROBITURĂ s. f. A VIIA „talaș”.

ZÉLER s. Bt VIIA „țelină”.

var. **zélérã** s. f. B VIIIb.

ZÉLERĂ v. **zéler**.

ZGĂRDÁT, *a* ~ vb. tranz. 1° ind. pf. c. 3 sg. S VIIIc „a separat, a despărțit, a izolat”: Ne-o *zgărdát* că cine ce-i, care-i ungur, care-i român, să margă acolo la comandățule celea. 2° cond. prez. 1 sg. *aș zgărdá* S VIIIc „aș aresta”: D-ar fi foastă tata meu, te-*aș zgărdá* eu pă tine.

ZGODÍT, *s-or* ~ vb. refl. ind. pf. c. 3 pl. C VIIIa „au căzut de acord; s-au înțeles”; cf. *cheretít* 1°, *tomnéște* 3°.

ZGREBĂNÁT v. **grebăná**.

ZGRFBĂNÁT v. **grebăná**.

ZGRÉBÂN v. **greábăn** 1°.

ZICĂLI s. f. pl. Bt VIIIb „zicale”.

ZÍCE vb. inf. C VIIIb „(a) cânta la un instrument”: O știut *zîcê* dă danț C VIIIb. Dă cântat n-o cântat, numa *zîcêy* cu muzica, cu higheadă A VIIIa. Când era gata danțu, *zîcê* și ungurește, apăi cine știa juca și ungurește C VIIIb.

ind. impf. sg. *ziceá* C VIIIb, 3 pl. *ziceáu* A VIIIa, M VII, C V, VIIIb.

ZLOVÁCI s. m. pl. OP VIIA „slovaci”; cf. *tăut*.

ZOÁLĂ s. f. S VIIc „muncă multă și grea; trudă”.

ZOBÓN s. n. C V „haină din postav, fără mâneci”; cf. *labréu*.

ZÓDĂ s. f. B V „sodă (caustică)”: Încălzea apă... cu *zyódă*... și le fierbea care era hane albe.

var. **zoldă** s. f. B V.

ZOFT s. n. B VIIIb „sos, suc (de la cârnații prăjiți)”.

ZÓLDĂ v **zódă**.

ZOP interj. A VIIc „zdup”: *Zop* pă noi apa.

ZOU interj. S VIIIa „zău”.

ZUG s. n., pl. *zúguri* M VIIIb „canal (de irigație)”: Și asta din maghiară devine... *zug*, *zúgurí* o fost așa locuri... era o țintă de apă și iceda era câte oleacă de pământ care... îl munceam și p-acolo numa cu luntre puteau să umble pân *zúgurile* aștea cu apă p-acolo; cf. *conalíș, ier*.

ZÚPĂ s. f. S VIIc „supă”; cf. *léveșă, zámă* 1°.

ZÚUĂ 1° *la* ~ loc. adv. M VII „în timpul zilei, ziua”: Duminica *la zúuă* aveam joc. 2° s. f. S VIIIb, art. ~-a S VIIIc „ziua”: Înt-o noapte ne-o dus la scaldă, asta a fost vara [...] d-apăi n-o fost noapte așa, s-o văzut [...] să-nvăluiește *zúuă* cu sara S VIIIc.

**EDITAT CU SPRIJINUL
AGENȚIEI NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

Conținutul volumului pe care îl prezentăm, relevând fizionomia cu totul specială a graiurilor românești din Ungaria, ilustrează importanța variantelor teritoriale din afara granițelor țării, ca „documente vii”, pentru cunoașterea complexă și aprofundată a limbii române sub aspect

istoric și evolutiv. Cercetarea acestora este cu atât mai necesară, cu cât supraviețuirea lor prezintă o perspectivă precară. Situația este conștientizată de către vorbitorii înșiși, care își asumă deopotrivă etnia și declinul inexorabil al limbii lor materne: *D-apu cum să zâc că nu-s râmână, când îs râmână? Și părinții mei, și bunicii noștri, tăți o fost râmâni! Amu vorovesc râmânește numa cu soru-me... no da... Și știți că limba asta râmână, cum am zâs, dacă noi om muri, ar muri și limba română aice cu noi cu tât. Ș-apu nu vorbește nime, c-apu și eu am uitat și ce-am știut! Am uitat!*

ISBN 973-27-1247-3

9 789732 712474

5 RON